ئەخمەت تەۋدى

ھاياتنىڭ شۇنداق

شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: غالىب شاھ

ھايات شۇندىاق

ھايات شۇندىاق

شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

ISBN7-5371-0916-8
(民文) 定价:25.00 元

ISBN 7-5371-0916-8
9 787537 109161

ئەخمەت تۇردى

ھايات شۇنداق

(رومان)

شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

مەسئۇل مۇھەررىرى: نىجات مۇخلىس
مەسئۇل كوررېكتورلىرى: ئابلىز ئابباس
ئىبادەت ياسىن
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: غالىب شاھ

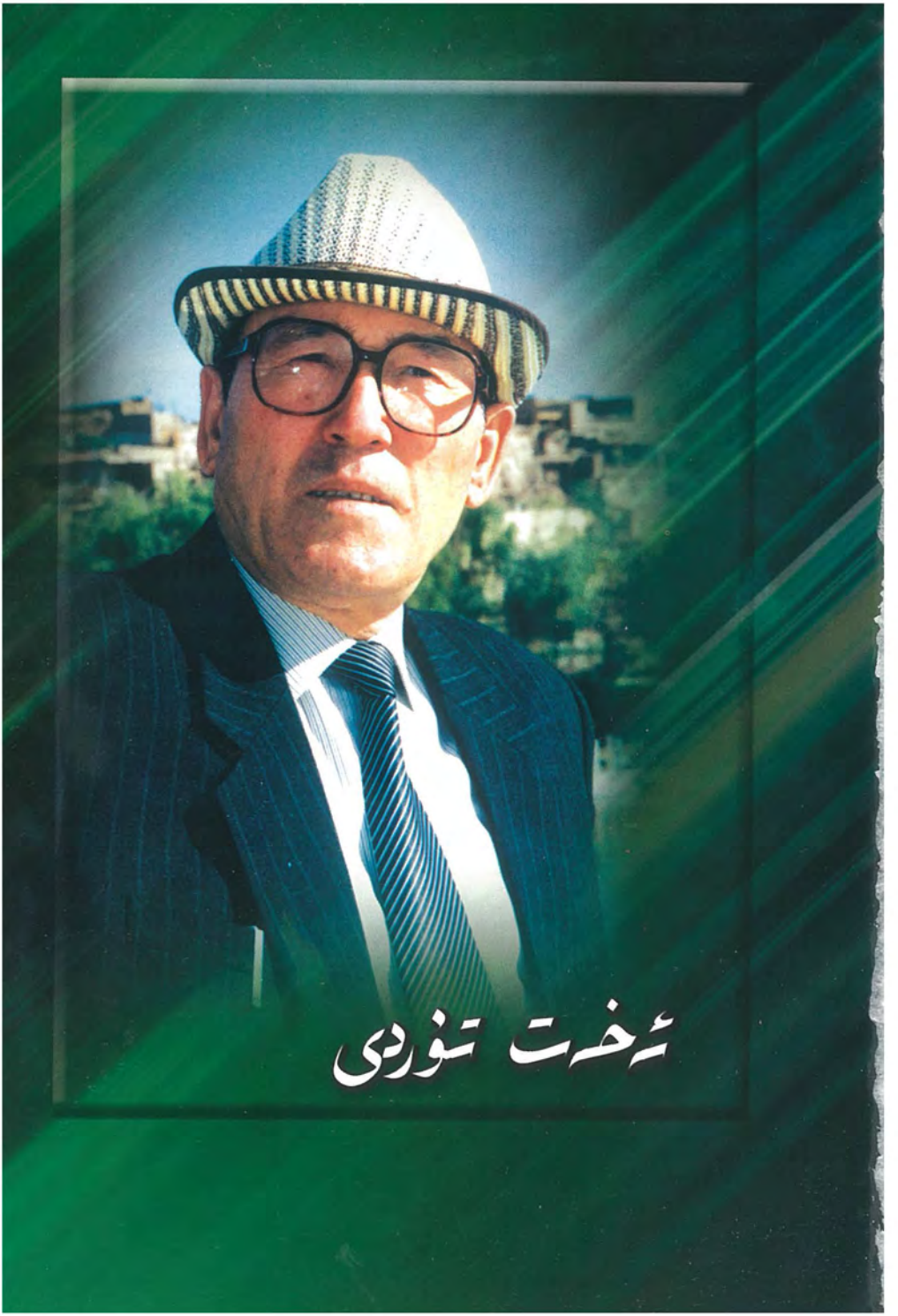
ھايات شۇنداق

(رومان)

ئاپتورى : ئەخمەت تۇردى

*

شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى 100 ـ قورۇ ، پ : 830001)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ جىڭبەن باسما چەكلىك شىركىتىدە بېسىلدى
ئۆلچىمى : 1168×850 م م ، 32 كەسلەم ، باسما تاۋىقى : 15.375
2003 ـ يىل 9 ـ ئاي 2 ـ نەشرى
2005 ـ يىل 6 ـ ئاي 2 ـ بېسىلىشى
ISBN 7 — 5371 — 0916 — 8
سانى : 3001 — 6000
باھاسى : 25.00 يۈەن
بېسىلىشتا ، تۈپلەشتە خاتالىق بولسا نەشرىياتىمىزغا ئەۋەتىڭ ، تېگىشىپ بېرىمىز .

ئەخمەت تۇردى

ئاپتور ئىلاۋىسى

ئۆمرۈمنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئەدەبىيات ساھەسىدە ئوقۇش ۋە ئىشلەش بىلەن ئۆتتى ھەم ئۆتۈۋاتىدۇ. ھەۋەس تۈپەيلىدىن، ئەدەبىياتقا بولغان مۇھەببىتىم چوڭقۇر. ۋاقىتنىڭ ئۆزىرىشى بىلەن بۇ ساھە توغرىسىدىكى چۈشەنچە ۋە تەسىراتلىرىم كۆپەيىپ، چوڭقۇرلاشتى. بۇ ھال مەندە ئاستا ـ ئاستا يېزىش ئىستىكىنى قوزغىدى. ئاخىر، ئاشۇ تەسىرات ۋە تەسەۋۋۇرلار ئاساسىدا، بۇ ئەرزىمەس ئەسەرنى يازدىم. ئۇممىدىم شۇكى، يازمىشلىرىم رېئال ھاياتىمىزنىڭ كىچىككىنە بىر بەدىئىي كارتىنىسى بولۇپ قالسا ئەجەب ئەمەس!

ھايات شۇنداق. ئۇنىڭدا ياشاۋاتقان ھەرقانداق ئادەم — مەيلى ئۇ شاھ ياكى گاداي بولسۇن، مەيلى ئوڭ ياكى سارائ بولسۇن، مەيلى ئەر ياكى ئايال بولسۇن — ئۆزىگە خاس نام ۋە ئىز قالدۇرىدۇ. ھاياتتا ئۆتمۇش بىلەن ھازىر، گۈزەللىك بىلەن رەزىللىك، يورۇقلۇق بىلەن قاراڭغۇلۇق، بايلىق بىلەن گادايلىق، پاكلىق بىلەن چىرىكلىك، سەممىيلىك بىلەن ساختىلىق، مۇھەببەت بىلەن نەپرەت بىر ـ بىرىگە كەسكىن سېلىشتۇرۇلغان ھالدا مەۋجۇت بولىدۇ. مانا شۇلارنىڭ يىغىندىسى ھاياتنىڭ ھەقىقىتى دەپ ئاتىلىدۇ!

مېنىڭ مەقسىتىم ھەقىقەتنى تېپىش ئەمەس، بەلكى شۇ ھەقىقەتنى ئېچىش بولدى!...

كۈندۈزنىڭ پېشىگە ئېسىلغان كېچە،
كۈنگەي ھەم تەسكەيلىك، ئوڭ - تەتۈر ئالەم!
تۈغۈلغان شۇ كۈندىن تاكى ئۆلگىچە،
مېڭ ئۆلۈپ - تىرىلەر ھايات ۋە ئادەم.
شادلىققا مىنگەشكەن ھەسرەتلەر ھامان،
بەختكە ھەمراھدۇر ھەر مۇشكۈل قەدەم!

مىلادىيە 1987 - يىل...

گۈزەل، شاۋقۇنلۇق ئۈرۈمچى شەھىرى ئاشۇ خاسىيەتلىك يىلنى خۇددى ئانا تولغىقىدەك ئازاب ۋە بوۋاق كۈلكىسىدەك شادلىق ئىچىدە ئۆتكۈزمەكتە!...

مۇندەرىجە

بىرىنچى باب يېڭى يېزىلغان كونا گەپ..... 1
ئىككىنچى باب سالام، باھار! 7
ئۈچىنچى باب لالە رەڭ شاراب..... 31
تۆتىنچى باب بىرىنچى دۇنيانىڭ گىراژدانى 75
بەشىنچى باب «كىچىك پارىژ» قەھۋەخانىسى..... 113
ئالتىنچى باب قىزىلتاغدىكى رومانتىك ئەسلىمىلەر ... 158
يەتتىنچى باب قىلتاق..... 201
سەككىزىنچى باب شاۋقۇنلۇق شەھەر 234
توققۇزىنچى باب دىلكەشلەر 287
ئونىنچى باب غۇلغۇلا..... 313
ئون بىرىنچى باب ئۇ ۋە مەن 333
ئون ئىككىنچى باب كۆتۈلمىگەن ئىشلار 369
ئون ئۈچىنچى باب مەھلىيانىڭ كۆز يېشى..... 398
ئون تۆتىنچى باب ئىككى شېشە جاھانكەزدى «ماۋتەي»
..... 417
ئون بەشىنچى باب ئالتۇن شوتا 435
ئون ئالتىنچى باب ئاخىرقى پەردىدىكى كۆرۈنۈشلەر..... 460
ئون يەتتىنچى باب قۇدرەتلىك خىتاب 483

بىرىنچى باب

يېڭى يېزىلغان كونا گەپ

(مۇقەددىمە ئورنىدا)

«ئاھ دوستۇم! بىز يەنە جەم بولدۇق، ئارمانغا يەتتىم. قايسىبىر كىتابتا: دۇنيادا ئۈچ خىل دوستلۇق ئەڭ مۇستەھكەم ھەم قىممەتلىك بولىدۇ. بىرىنچىسى، ساۋاقداشلار ئارىسىدىكى دوستلۇق، ئىككىنچىسى، ئاكوپتىكى دوستلۇق، ئۈچىنچىسى، كامېردىكى دوستلۇق، دەپتىكەن. بىز بەش يىل بىللە ئوقۇدۇق، ھاياتىمىزنىڭ ئەڭ قۇۋناق، جۇشقۇن چاغلىرىنى سىرداشلىق بىلەن ئۆتكۈزدۇق. سەن دوستلۇقنى، ۋاپادارلىقنى، مېھىر - شەپقەتنى ھەقدادىغا يەتكۈزدۇڭ، مەن ساڭا قەرزدار، دوستۇم!»

بۇ ئىككى يىل بۇرۇنقى سۆز. ھىدايەت بىلەن ئەدھەم ئوقۇش پۈتتۈرگەندە ئايرىلىپ، بەش يىلدىن كېيىن قايتا تېپىشقاندا، ئەدھەمنىڭ ئالتۇن رەڭ كۈز كېچىسى ئۇرۇمچى كوچىلىرىنى ئايلىنىپ يۈرۈپ، ھاياجان بىلەن ئېيتقان تۇنجى سۆزى.

ئۇلار شۇ كېچە بىر - بىرىنى قولتۇقلىشىپ، شەھەر كوچىلىرىنى ئۇزاق ئايلاندى. شەھەر قاينىاق ۋە شاۋقۇنلۇق ئىدى. ئەتراپتىن ئايالالارغا خاس ئىنچىكە، نازۇك؛ ئەرلەرگە خاس قوپال ۋە خىرگەي ئاۋازلار ئاڭلىناتتى... ساپ ھاۋاغا قوشۇلۇپ دىماغنى غىدىقلىغۇچى پۇراقلارمۇ ئارىلىشىپ كەتكەن: ئىس،

بىنزىن، ئاچچىق تەر، خۇشبۇي ئەتىر... ھەممە يەر چىراغلارنىڭ رەڭگارەڭ نۇرىدىن چاقنايتتى: قىزىل، يېشىل، سېرىق، بىنەپ-شە... مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى مۇشۇ يەردە — ئاۋات، كۆركەم، قايناق شەھەرنىڭ زېمىنى بىلەن ئاسمىنىدا مەركەزلىشىپ، گەر-ەلىشىپ، ھاياتنى، تۇرمۇشنى بېزىگەن، جانلاندۇرغانىدى...

شەھەرنىڭ ئاشۇ سەلتەنەتلىك، گۈزەل كۆرۈنۈشلىرى ئىچە-دە ئەدھەمنىڭ كۆزىگە يەنىلا ئۇرۇمچىنىڭ قىزىلرى گۈزەل، يېقىملىق كۆرۈندى. دېمىسىمۇ، ئۇرۇمچىنىڭ قىزىلرى گۈزەل، ئۇلارنىڭ زامانغا ماس، يېڭى پاسوندا، رەڭگارەڭ كىيىنىشى گۈزەل؛ ئۇلارنىڭ چاقچاقلىق، ساغلاملىق ۋە نەپىسلىك ئۇرغۇپ تۇرغان قەددى ـ قامىتى گۈزەل؛ ئۇلارنىڭ جۇشقۇنلۇق، ئىپتە-خارلىق تۇيغۇسى چاقناپ تۇرغان روھىي دۇنياسى گۈزەل ئىدى... ئۇلارنىڭ ياڭراق كۈلكىسى، شېرىن سۆزلىرى شەھەرنى قاپلىغان، ئۇلارنىڭ يېگىتلەر بىلەن قولتۇقلىشىپ، قايناق ھايات ئىچىدە بەختىيار كېزىشلىرى شەھەرگە ھۆسن قوشقانىدى. قىس-قىسى، ئەدھەمنىڭ نەزىرىدە، ھازىر ئۇرۇمچى ھەر خىل، ھەر ياڭزا ئاياللاردىن ۋە ئۇلار كىيىنگەن ھەر خىل، ھەر ياڭزا كىيىملەردىن تەركىب تاپقان رەڭگارەڭ بىر دۇنياغا ئايلا-نغانىدى...

ئەدھەم يىراق ناھىيىدە بەش يىل ئىشلىدى. ئۇنىڭ جىسمى ئۆزى ياشاۋاتقان ئاشۇ تۆگە قۇلىقىدەك يەردە بولسىمۇ، تېپىچەك-لەپ تۇرغان يۇرىكى ھامان ئۇرۇمچىدە بولدى.

ئېھ، ئۇرۇمچى! سەن قەيەردە!؟

ئۇنىڭ پۈتكۈل پىكىر ـ خىيالى ئاشۇ گۈزەل، قايناق شە-ھەرگە تېزرەك قايتىش، ئاشۇ سۆيۈملۈك ئالىي مەكتەپنىڭ را-ھەتبەخش باغچىلىرىنى قايتا كۆرۈشتە ئىدى.

قىزىق، ئۇ قاچانكى ئۇرۇمچى بىلەن ئالىي مەكتەپنى ئويلە-سا، ئۇ يەرلەر شۇ ھامان ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا پەيدا بولاتتى.

ئەنە، ئاۋۇ تۆت قەۋەتلىك كۆركەم ئوقۇش بىناسى ئەمەسمۇ؟ ئۇ يەردە ئۇنىڭ ھېسابسىز ئاياغ ئىزى، ئەقىل ـ ئىدراكى، خۇشاللىق ۋە قايغۇسى قالغان...

ئاۋۇ كۈنچىقىش تەرەپتە قەد كۆتۈرۈپ تۇرغىنى ئۇنىڭغا بەش يىل غەمخانا بولغان ياتاق بىناسىغۇ! ؟ تاملىرى سىرلانغان، سىم كارىۋاتلىق، ناخشا ـ سازلارغا تولغان بۇ سىرداش بىنادا ئۇنىڭ تالاي ـ تالاي كېچىلىرى ئۇيقۇسىز ئۆتكەن، تالاي قىزلار بىلەن ئۇ شۇ يەردە تونۇشقان، سىرداشقان، سۆيۈشكەن ئەمەسمۇ؟!...

ئەنە، ئاۋۇ دۇگىلەك دائىرە ئىچىدە ئاق، قىزىل، سېرىق، ھال رەڭلەردە تاۋلىنىپ تۇرغىنى ئۇلار ھەمىشە ئايلىنىدىغان گۈلزارلىق ئەمەسمۇ؟...

ئەنە، ئاۋۇ ئازادە، يورۇق كارىدوردا چىرايلىق يېپەك گالىستۇكىنى پۇلاڭلىتىپ، بىر قولتۇق دەپتەر، كىتابلارنى كۆتۈرگەن ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسى بېشىنى تىك تۇتۇپ، سالاپەت بىلەن كېلىۋاتىدۇ، ئۇ يىراقتىنلا ئەدھەمنى كۆرۈپ، ئىللىق چىراي بىلەن: «ئۆرلەڭ، ياش شائىر!» دەپ ئىشەنچكە تولغان ئۈمىدىنى ئىزھار قىلدى...

ئەنە، ئاۋۇ ئالتۇن سۇيى بىلەن ھەل بەرگەن، قۇببىلىرى كۆككە يەتكەن ھەيۋەتلىك، كۆركەم «خەلق تىياتىرى» ئەمەسمۇ؟!... ئەدھەم خانىزىنى قولتۇقلاپ، بەخت مىنۇتلىرىغا چۆمگەن ھالدا ئۇنىڭ پايلىرىنى سىپايە دەسسەپ، ئويۇنغا كىرىپ كېتىۋاتىدۇ...

خىياللار، خاتىرىلەر، ئەسلىمىلەر، چۈشلەر ئەدھەمنى بىر كۈنمۇ تىنچ قويمىدى، ئۇرۇمچى ئۇنىڭ غايىۋى مەنزىلىگە ئايلاندى، بۇ مەنزىلگە يېتىش ئۇنىڭ بىردىنبىر ئارزۇسى ۋە ھەرىكەت نۇقتىسى بولدى. شۇنداق قىلىپ، نۇرغۇن تۇمانلىق ئەسلىمىلەر ئىچىدە ئۇرۇمچىدە ئىشلەۋاتقان ئۆز ۋاقتىدىكى يېقىن سىۋاقدىشى ھىدايەتنى ئېسىگە ئالدى. بىرىنچى قېتىم خەت يازدى،

ھىدايەتمۇ دەرھال جاۋاب خەت يېزىپ، دوستلۇق سەمىمىيىتىنى بىلدۇردى. ئەدھەم ئەمدى ئۇنىڭ پېشىگە مەھكەم ئېسىلىدى، دەرد - ھەسرەتكە تولغان خەتلەر ئارقىمۇ ئارقا يېزىلدى. ھىدايەتنىڭ كۆڭلى ئېرىدى، ئۆزىگە ئوخشاشلا ئىقتىدارلىق بىر ساۋاقدىشىنىڭ بۇلۇڭ - پۇچقاقلاردا كۆمۈلۈپ قالغانلىقىغا ئىچى ئېچىشتى. ئاخىر، يۇقىرى - تۆۋەن قاتراپ يۇرۇپ، يېرىم يىل دېگەندە، ئەدھەم بىلەن خانقىزنىڭ ئۇرۇمچىگە يۆتكەپ كەلدى. ئەدھەمنى ئۆزى مەسئۇل بولغان تەھرىر بۆلۈمىگە ئورۇنلاشتۇردى، خانقىز بىر ئوتتۇرا مەكتەپكە ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسى بولۇپ كىردى.

ئۇلار ئۇرۇمچىگە كېلىپ ئۈچ كۈن ئۆتكەندە، ھىدايەت ئەدەمنى يېتىلەپ ئىشخانىلارنى ئارىلاتتى، قول ئاستىدىكى خادىملارغا قىزغىن تونۇشتۇردى، ئۇنى ئۆزىنىڭ كونا ساۋاقدىشى، دوستى، ئىقتىدارلىق، جۇشقۇن يىگىت دەپ تەرىپلىدى. كېيىن، ئۆزىنىڭ ئىشخانىسىغا كىرگەندە، خادىملارنى ماختاپ، ھەممىسى بىلىملىك، ئاڭلىق، باغرى كەڭ كىشىلەر، تېزلا چىقىشىپ كېتىسەن، دېدى. ئەدھەم خۇشال ئىدى، ھاياجاندىن چىرايى ئۇمچەرەپ، كۆزلىرى پارقىرايتتى. ئۇ ھىدايەتكە يېلىنغاندەك، ئۇنىڭدىن نېمىنىدۇر كۈتكەندەك كەيپىياتتا: «خۇدا مېنى ساڭا تاپشۇردى، — دېدى ئاستا لېكىن ۋەزىنلىك ئاۋاز- دا، — قانداق ئىشلەشنى ئۆگەت، نېمە قىل دېسەڭ شۇنى قىلىمەن! ...»

ھىدايەت گەپ قىلمىدى، پەقەت ئوڭ قولىنى كۆتۈرۈپ، كۆرسەتكۈچ بارمىقى بىلەن ئارقىسىدىكى تامنى كۆرسەتتى. ئەدەم ھەم بېشىنى كۆتۈرۈپ تامغا قارىدى، ئۇ يەردە بىر پارچە رەڭدار قەغەزگە ھۆسن خەت بىلەن يېزىلغان مۇنداق بىر شېئىر تۇراتتى:

يامان تەھرىرنىڭ قولى سۇنسۇنكىم،
شېئىرىن سۆزنى بۇزۇپ شور ئەيلەر.
گاھى «د»نى يازماي، «نادىر»نى «نار» قىلسا،
گاھى چېكىت تاشلاپ، «كۆر» «نى» كور ئەيلەر.

شېئىرنىڭ ئاستىدا «فۇزۇلى» دېگەن شۆھرەتلىك ئىسىم چىرايلىق قىلىپ يېزىلغانىدى.

ھىدايەت بۇ شېئىرنى ئىككى يىل بۇرۇن قايسىبىر كىتابتىن كۆچۈرۈپ ئەنە شۇ يەرگە لەۋھە قىلىپ ئېسىپ قويغانىدى. ئۇ ئەدھەمگە ئەنە شۇنى ئىشارە قىلىپ، ئىشلەشنى مانا شۇنىڭدىن ئۆگىنىمىز، دېدى. بۇ ماڭا ئىبرەت بولغان، ساڭىمۇ شۇ ئىبرەت بولغاي...

شۇنداق قىلىپ، ئۇلارنىڭ دوستلۇقى قايتىدىن باشلاندى، ئىككى ئائىلە ئېچىللاشتى. ھىدايەتنىڭ ئايالى تۇخان ساددا سەھرا قىزى بولسىمۇ، چېھرىسى ئوچۇق، نەزىرى كەڭ، ئوماق چوكان ئىدى. خانقىز بىلەن ئاسانلا چىقىشىپ قالدى. ھىدايەت بىلەن ئەدھەمنىڭ مۇناسىۋىتىگە ئەلۋەتتە قىل سىغمايتتى. ئۇلارنىڭ لەۋزى ھالال، قەلبى پاك ئىدى. ئۇمىد - ئارزۇسىمۇ، نىيەت - ئىقبالىمۇ ئوخشاشلا ئاپئاق ئىدى...

كۈنلەر تىنچ، خۇشال - خۇرام ئۆتمەكتە. تۇرمۇش ئۆز رىتمى بىلەن ئالغا سىلجىماقتا...

لېكىن، جىمجىت ئاققان چوڭقۇر دەريا ئاخىر دولقۇنلىنىشقا باشلىدى. ئەدھەم ئاز - تولا نەتىجە قازىنىپ، ئۆز يولىنى تېپىۋالغاندىن كېيىن، ئەقىدە - ئېتىقادىنى ئۇنتۇشقا باشلىدى. كۆڭلىدە پەيدا بولغان بىر شەيتىنى ھەۋەس ئاستا - ئاستا ئىچ - ئىچىنى ئاداتتى. ئۇ ھىدايەتنىڭ قول ئاستىدا ئىشلەشتىن خورلۇق ھېس قىلىشقا باشلىغانىدى. بىر خىل ھەسەت ئوتى ئۇنى كۆيدۈردى. شۇنىڭ بىلەن خۇشاللىقا تولغان بۇ كەڭرى ئالەمدۇ

ئۇنىڭغا تار ۋە ئازابلىق بىلىنىشكە باشلىدى...

ئادەم ھاياتلا بولىدىكەن، ئۆمرىنىڭ ئاخىرغىچە ئاچا يولىنىڭ دوقمۇشىدا تۇرغان بولىدۇ، ھەمىشە ئۇلۇغلۇق بىلەن رەزىللىكنىڭ ئوتتۇرىسىدا يۈرىدۇ. بۇ ئىككىسىنىڭ ئارىسىدا چەكسىز تاغ - دەريالار يوق، ئۇلارنىڭ ئارىسى پەقەت بىرلا قەدەم!

ئەدھەم مانا شۇ بىر قەدەمنى قانداق باسماقچى؟!

ئۇ ئويلىماقتا، كۆلمەكتە ھەم ئازابلانماقتا، ئاللادىن مەدەت تىلىگەندەك، كۆكلەرگە باقماقتا...

تەڭرىدىن ئاۋاز: ئادەم بالىسى تۇغۇلىدۇ، ئۆلىدۇ. ئەمما ئۇنىڭ سۆز - ھەرىكىتى قالىدۇ. ئۆزى ئالەمدىن ئۆتسىمۇ، ئىنسانىنىڭ نامى مەڭگۈ كىشىلەر ئارىسىدا ياشايدۇ. نامىڭنىڭ ئۇلۇغ ياكى ئابرۇيلۇق؛ نەپرەتلىك ياكى بەتبەخت بولۇشىنى ئۆزۈڭ بەلگىلەيسەن!

ئىككىنچى باب

سالام، باھار!

1

كۈن ئوچۇق، ئەتىگەنكى شەبنەمدىن تويۇنغان ھاۋا ساپ ۋە سالقىن ئىدى.

ئەدھەم چىرايلىق كىيىنىپ ئۆيدىن چىقتى. ئۇ يالاڭ‌ئاياغ ئىدى، مايلانغان چاچلىرى قۇياش نۇرىدا پارقىرايتتى. ئۇ، ئاخشام ئويلاپ قويغان پىلانى بويىچە، بۈگۈن ئەتىگەندىلا نەشرىياتقا بارماقچى، ئىككى ئايدىن بېرى ئۇ يەردە جاۋابسىز ياتقان ئۈچ يۈز بەتلىك ئەسىرى «ئەدەبىيات ۋە زوقلىنىش» نامىك تەقدىرى ئۈستىدە سۆزلەشمەكچى، زۆرۈر تېپىلسا، بۈگۈن ئۇلار بىلەن بىر قەپەس ئېلىشماقچىدى.

ئۇ چوڭ يولغا چىقتى. بۈگۈن پۈتۈن شەھەر باھار پەيزىگە چۆمگەن. ھەممە نەرسە باھار بىلەن تەڭ گۈللەپ ـ ياشنىغانىدى. يوللار ئەتىگەنكى قۇياش نۇرىدا يالتىرايتتى، ماشىنىلار يېنىك پۇشۇلداپ ئۆياقتىن ـ بۇياققا غۇيۇلداپ ئۆتەتتى، ئادەملەر باھارلىق كىيىملىرى بىلەن يەڭگىل ۋە رەڭگارەڭ ئىدى…

ئەدھەم كاستۇمىنىڭ تۈگمىسىنى يېشىۋەتتى، ئىككى قولىنى شىمىنىڭ يانچۇقىغا سالدى، گەۋدىسىنى كېرىپ، تېز ـ تېز مېڭىشقا باشلىدى. ئۇدۇل تەرەپتىن سوققان لەرزان باھار سەلكىندە، ئۇنىڭ بويىندىكى ئالا بالداق گالىستۇكى خۇددى ئۈزۈپ

قاچقان موزاينىڭ تانىسىدەك پۇلاڭلاپ تۇراتتى...

ئۇ رەستە ئارىلاپ، بازار كۆرۈپ، يېرىم سائەت دېگەندە نەشرىيات بىناسىغا يېتىپ كەلدى. كىرىپ - چىقىۋاتقان تونۇش - بىلىشلەر بىلەن سالاملاشتى، ئۇنىڭدىن ئەھۋال سوراپ، بۇنىڭ بىلەن گەپلىشىپ ئاستا - ئاستا ئۇچىنچى قەۋەتكە كۆتۈرۈلدى. ئۇنىڭ كىرىدىغان ئىشخانىسى، سۆزلىشىدىغان ئادىمى ئېنىق ئىدى. ئۇ تەمتىرىمەيلا ئۇچىنچى قەۋەتنىڭ سول تەرىپىدىكى تۆتىنچى نومۇرلۇق ئۆينىڭ ئىشىكىنى چەكتى. ئىشىكنى ناتونۇش بىرى ئاچتى ۋە گەۋدىسىنى يېرىم چىقىرىپ تۇرۇپ:

— كەچۈرىسىز، يىغىن بولۇۋاتىدۇ، مۇئاۋىن باش مۇھەررىر ھازىر مېھمان قوبۇل قىلالمايدۇ! — دېدى.

— كۆتۈپ تۇرۇشقا بولار؟ — دېدى ئەدھەم كىنايە ئارىلاش.

— ئىختىيارىڭىز.

ئىشىك ھىم يېپىلدى. ئەدھەم ساقلاشقا مەجبۇر بولدى، ئۇ خۇددى ئاشۇ يەردە قاراۋۇللۇققا تۇرغان ئىشىك باقارەك، بىر سائەتتىن بېرى بەدىنىنى تىك تۇتۇپ، ئۆرۈك كۆتكىدەك چوقچىيىپ تۇرۇۋەردى. ئىچى تىتىلدىسىمۇ، خورلۇقى كەلسىمۇ، لېۋىنى چىشلىدى، قان - تەرى سىڭگەن ئەسرىنىڭ يورۇقلۇققا چىقىشى ئۈچۈن ھەرقانداق ئازاب چېكىشكە توغرا كەلسىمۇ، سەۋر قىلماقچى بولدى...

ئەدھەمنى بىزار قىلغان سۆرەلمە يىغىن ئاخىر تۈگىدى. شالاڭ چاچلىرى ئاقارغان، گەپ - سۆزلىرى سىلىق مۇئاۋىن باش مۇھەررىر ئىككى ئېغىز ئۆزرىلىك گەپ بىلەن يەنە ئەدھەمنىڭ كۆڭلىنى ئاچتى:

— كەچۈرۈڭ، كېلىشىڭىزدىن بىخەۋەر يىغىن ئۈيۈشتۇرۇپ قويۇپتىكەنمەن، كۆپ ساقلىتىپ قويدۇم، رەنجىمەڭ!

ئەدھەممۇ كۆڭلىدىكى ئەلىمىنى چاندۇرمىدى:

— كېرەك يوق، ئۆز ئىشىم ئەمەسمۇ؟ يەنە شۇ... سىزنى ئاۋارە قىلىپ كەلدىم...

— ھە، ھېلىقى ئەسىرىكىز توغرىسىدا...، — دېدى مۇئاۋىن باش مۇھەررىر بىرنەرسىنى ئېسىگە ئالغاندەك، — يادىمدا، يادىمدا... «ئەدەبىيات ۋە زوقلىنىش»، شۇنداققۇ دەيمەن؟ خوش... ئۇ ئەسەر تېخى مېنىڭ ئالدىمغا كەلمىدى، قاراڭ، ھەر ھالدا سۆيلەپ تۇرۇۋاتىمەن. گۇرۇپپىدىكىلەر، ئۇنىڭدىن كېيىن بۆلۈمدىكىلەر كۆرىدۇ...

— ئۇلار تېخىچە كۆرۈپ بولمىدىمۇ؟! — ئەدەبمۇنىڭ ئاۋازىدا بىر خىل قوپال نارازىلىق ئىپادىلەندى.

— بەلكىم ئاز قالغاندۇر... سىزنىڭ ئۇ ئەسىرىكىز پۈتۈنلەي نەزەرىيىۋى قاراشلار ئەمەسمۇ، ھەر ھالدا سالماقراق بولغان ياخشى...

بۇ گەپ ئەدەبمگە سەل چىڭ كەلگەندەك بولدى، لېكىن ئۇ شۇ تاپتا ھاجەتمەن ئورۇندا تۇرغانلىقى ئۈچۈن، لېۋىنى چىشلەپ، ئاچچىقىنى ئىچىگە يۇتتى. ئۆزىنى سەل توختىتىۋېلىپ، ئىلتىجا بىلەن مۇنداق دېدى:

— يولداش باشلىق، بۇ مېنىڭ بەش يىللىق قان ـ تەرىمنىڭ مېۋىسى، سىز بۇنى ھەۋەس دەپ ئويلاپ قالماڭ! بۇ — يۈرەكنىڭ قېنى، دىلىنىڭ جەۋھىرى، ئىجتىھاتنىڭ مېۋىسى!

— شۇنداق، شۇنداق...، — دېدى مۇئاۋىن باش مۇھەررىر ئۆزلۈكسىز بېشىنى لىڭشىتىپ، — بارلىق ھەقىقىي ئىجادىيەت ئەلۋەتتە شۇنداق بولىدۇ. مەن بۇنىڭغا ئىشىنىمەن!

ئەدەبمم ئەمدى سودىلىشىشقا ئۆتتى:

— مەن سىزگە ئېيتسام، باشلىق، ماڭا قەلەم ھەققى لازىم ئەمەس. ئەسىرىم چىقسىلا بولىدۇ، كىتابخانلارنىڭ باھاسى ماڭا قەلەم ھەققىدىنمۇ چوڭ رىغبەتلەندۇرۇش بولىدۇ!...

ئۇ ئەلۋەتتە قەلەم ھەققىنى «لازىم ئەمەس» دېيىش بىلەن

يوق قىلغىلى بولمايدىغانلىقىنى ياخشى بىلەتتى، بۇنىڭ پەقەت تەسىرلەندۇرۇش، ھېسداشلىق قوزغاش نىيىتىدە ئېيتىلىۋاتقان سۆز ئىكەنلىكىنى ئۆزىگە ئايان ئىدى. بۇنى مۇئاۋىن باش مۇھەررنىڭ سۆزىنى ئىسپاتلاپ قويدى:

— كۆڭلىڭىز چۈشىنىشلىك، ئەدھەم. ھەرقانداق ئاپتور ئەلۋەتتە ئۆز ئەسىرىنىڭ قىممىتىنى پۇل بىلەن ئۆلچىمەسلىك لازىم. لېكىن قەلەم ھەققىنى بەرمەي بولمايدۇ، ئاپتورلارمۇ ئالمىسا بولمايدۇ. بۇ بىر خىل سوتسىيالىستىك تەقسىمات پرىنسىپى!

ئەدھەم ئۇنچىقمىدى، قىلىشىدىغان گەپلەرمۇ تۈگەپ قالغاندەك قىلاتتى. ئاخىر ئۇ ئورنىدىن قوزغىلىۋېتىپ سورىدى:

— ئەسەر توغرىسىدا ئېنىقراق بىر جاۋابنى قاچان ئاڭلىغىلى بولار؟

— توختاپ تۇرۇڭ، — دېدى مۇئاۋىن باش مۇھەررىر ئەستايىدىللىق بىلەن ئالدىدىكى سۈت رەڭ تېلېفوننىڭ تۇرۇپكىسىنى قولىغا ئېلىپ ۋە كىم بىلەندۇر قىسقىلا سۆزلەشتى، ئاندىن ئەدھەمگە يۈزلىنىپ، — بۆلۈمدىن بىر مۇھەررىرگە ئورۇنلاشتۇرۇلۇپتۇ، ئۇ كۆرۈپ پىكىر تەييارلاۋاتقان ئوخشايدۇ، يېقىندا خەۋىرىنى ئالارسىز!

— مۇھەررىرنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى بىلىشكە بولامدۇ؟

— ئەلۋەتتە، ئىسمى مۆمىن، فامىلىسى قاسىم.

— ھە، مۆمىن قاسىم... كۆرۈشۈپ كېتەيمىكىن دەيمەن.

— ئىختىيارىڭىز... ئىشخانىسى ئىككىنچى قەۋەتنىڭ ئوڭ تەرىپىدە.

ئۇلارنىڭ سۆھبىتى تۈگىدى. ئەدھەم ئەدەپ ۋە ئىكرام بىلەن خوشلىشىپ ئىككىنچى قەۋەتكە چۈشۈپ كەتتى. ئۇنىڭ مۇھەررىر مۆمىن قاسىم بىلەن قانداق كۆرۈشكەنلىكىنى، نېمە دېيىشكەنلىكىنى ۋە نەشرىياتتىن قاچان قايتىپ كەتكەنلىكىنى ھېچكىم بىلمەي قالدى.

2

كۆركەم تاڭ شەپىقى سەھەرنىڭ سۈس تۇمانىنى قىزىللىققا پۈركىدى، ئىللىق نۇر ئوچۇق دېرىزىدىن ئاستا كىرىپ، ئەدھەمنىڭ كۆزىنى، يۈزىنى غىدىقلىدى، ئۇ جىمجىت ئۆيدە تۇرغۇسى كەلمەي، ئىككى ياققا ئېغىناپ ئۇزاق ياتتى. كۆز ئالدىدىن بىرنەچچە كۈندىن بېرىقى ئىشلار ئۆتۈشكە باشلىدى...

ئۇ مۈشۈ بىرنەچچە كۈن ئىچىدە نەشرىياتقا ئۇچ قېتىم بېرىپ، مۆمىن قاسىمنى ئەگىدى. ئۇنىڭ دەسلەپ ئۇققىنى مۆمىن قاسىمنىڭ ئۆز ئەسىرىنى ئىككى قېتىم ئوقۇپ چىققانلىقى بولىدى. بۇ ئىشمۇ ئۇنى خىيالغا سېلىپ قويدى: ئىككى قېتىم ئوقۇش ئەسەرگە قىزىققانلىقتىنمۇ ياكى قۇسۇر تېپىش ئۈچۈنمۇ؟ ئۇنىڭ زادى ئاخىرقى پىكرى نېمە؟!...

مۆمىن قاسىم كەم سۆز، ئۆز ئىشىغا پۇختا، ئېغىر - بېسىق يىگىت ئىدى. ئۇ ئەدھەمگە قاپىقى يامان، سىرلىق تۇيۇلىدى. ئۇ ھەرقانچە كوچىلاپ، ئەگىتىپ يۈرۈپمۇ مۆمىن قاسىمنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلەلمىدى. تاغاردا بىر گەپ قىلسا، مۆمىن قاسىمنىڭ بېرىدىغان جاۋابى: «كېيىن كۆرمەمسىز، پىكرىم تېخى پىشمىدى!» دېگەندەك قىسقىلا سۆزلەر ئىدى. ئەدھەم ئۇنىڭ يۈرىكىگە قايسى تەرەپتىن قول سېلىشنى بىلەلمەي ھەلەك ئىدى...

ئۇ نەشرىياتتىكى بۇ كىتابقا نېمانچىۋالا يېپىشىدۇ؟! بۇنىڭدا ئەدھەمنىڭ ئىستىقبالىغا، كېلەچىكىگە مۇناسىۋەتلىك بىرمۇنچە ئەھمىيەتلىك ئىشلار بار ئىدى. كىتاب چىقسا، ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئەدھەمنىڭ شۆھرەتلىك نامىمۇ جەمئىيەتكە تەڭ تارقىلىدۇ، بىرمۇنچە پۇل چاڭگىلىغا كىرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئەدھەمنىڭ سىياسىي، ئىجتىمائىي ۋە ئىقتىسادىي ئورنىدا چوڭ ئۆزگىرىش بولىدۇ، بۇ بىر تەرەپ. ئۇنىڭدىن باشقا، نۆۋەتتىكى ئۇنۇڭان

باھالاشتا، كىتابنىڭ ئويناپدىغان رولى چوڭ، بۇ ئەڭ مۇھىم تەرەپ ئىدى. ئەدھەمدە ھازىر ئەمەل تاجى يوق، ئەگەر بۇ قېتىمقى ئۇنۇقان باھالاشتا يۇقىرى ئۇنۇڭانغا ئېرىشەلمىسە، زىيالىي دېگەن تاجنىمۇ كىيەلمەي، خۇددى «توخۇنىڭ تارغىقى يوق، سۇپىنىڭ باغىقى» دېگەندەك، ھېچنېمە بولالماي كېتىۋەرسە، ئەلەم قىلمامدۇ؟!...

كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ ئالغا بېسىش يولىدا، ھەممە ئادەم كەڭرەك يەرنى ئىگىلەشنى، باشقىلارنىڭ ئالدىدىراق مېڭىشنى، يوغانراق ئىز قالدۇرۇشنى ئويلايدۇ. بۇ ئوي باشقىلارغا قارىغاندا، ئەدھەمدە تېخىمۇ كۈچلۈكرەك ئىدى.

ئۇ مانا شۇ خىياللار بىلەن كىتابنى بۇ قېتىمقى ئۇنۇقان باھالاشقا ئۇلگۈرتۈپ باسمىغا ماڭدۇرۇشنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىۋاتاتتى. كىتاب ئۇنىڭ كۆزىرى ئىدى. ئۇ يۇقىرى ئۇنۇقان ئېلىشتا، بەزى شەرتلەرگە ئۆزىنىڭ توشمايدىغانلىقىنى ھېس قىلاتتى. ئەگەر كىتاب نەشر قىلىنسا، ئۇنىڭ ئەنە شۇ كەمتۈك يەرلىرى تولۇقلىنىپ، يۇقىرى ئۇنۇقانىنىڭ قولغا كېلىشىدە ئۈمىد چوڭ ئىدى. ئەلۋەتتە بۇ ئىشتا، يەنە ھىدايەتنىڭ ياردىمى كېرەك. ھىدايەت ئۇنۇقان باھالاش ھەيئىتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى. ئەدھەم بىر قولىدا ئۇنىڭغا ئېسىلىشىنىمۇ ئونتۇپ قالغىنى يوق. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئالدىنقى كۈنى ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا مۇنداق سۆھبەتلەر بولۇپ ئۆتتى:

— ئۇنۇقان باھالاش ئىشى قانداق بولۇۋاتىدۇ، ھىدايەت؟

ھىدايەت ناھايىتى ئېغىر — بېسىق، ئوي — مۇلاھىزىلىك يىگىت ئىدى، سۆزلەرنى تەمكىنلىك بىلەن ئالدىرىماي پىشىلدۇرۇپ سۆزلەيتتى:

— قانداق دەيسەن، ئەدھەم؟

— ياق ئەمدى... سوراپ باققۇم كەلدى.

ئەدھەم كۈلدى، لېكىن كۈلكىسىدە ئانچە زوق سېزىلمىدى.

— تەييارلىق قىلىۋاتىمىز، ھازىر ئۆگىنىش باسقۇچى، ھۆججەتلەرنى ئوبدانراق ئۆگىنەيلى، ھەممەيلەن ئۆزىگە ئۆزى توغرا باھا بېرەلىسە، بىزنىڭ باھالىشىمىزمۇ ئوڭۇشلۇق يۈرۈشىدۇ، قانداق دېدىم، ئەدھەم؟ ئىشقىلىپ، ۋاقىت قىس، رەھبەرلىكتىن چىڭ تۇتۇۋاتىدۇ.

— مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم، ئاداش... ئۆزۈڭ بىلىسەن، بەش يىللىق ئۆمرۈم چەت بىر ناھىيىدە ئوقۇنتۇچىلىق بىلەن ئۆتتى... دەرۋەقە، ئۇ يەر ماڭا يامان قىلمىدى، شۇ يەردە پارتىيەگە كىردىم. نۇرغۇن دراما، ماقالىلەرنى يازدىم... بۇ يەرگە كەلگەندىن بۇيان، سېنىڭ سايەڭدە تەھرىرلىك قىلدىم. گەرچە ۋاقتىم ئاز بولسىمۇ، ئۆزۈڭ بىلىسەن، ئىشلىگەن ئىشىم ئاز ئەمەس... يەنىلا ئۇمىدىم سەندە...

«بىلدىم، مەقسىتىڭ يۇقىرى ئۇنۇڭان ئېلىش ئىكەن ـ دە، ئاغىنەم! — ھىدايەتنىڭ كۆڭلىدىن شۇنداق بىر خىيال غىللىدە ئۆتتى، — ئەقلىڭنى تاپساڭ، ئۆزۈڭنى ئۆزۈڭ سورىغىنىڭ ياخشى!»

— ئاڭلىسام، بەزىلەرگە دەرىجە ئاتلىتىپ ئۇنۇڭان بېرىشكە بولىدىكەن، راستمۇ، ھىدايەت؟

— راست، يۇقىرىنىڭ ھۆججىتىدە شۇنداق كۆرسەتمىلەر بار. لېكىن بۇنىڭمۇ شەرتى بار، بەلكى خېلى ئېغىر...

— شەرت دېگەننى ئادەم تۇزگەن، ئاداش، يەنە شۇ ئادەم بىر ـ بىرىنى شەرتكە چۇشۇرىدۇ. دۇنيادا نەدىمۇ مۇتلەق ئىش بار؟! سىلەرنىڭ شەرتكە چۇشۇرۇشۇڭلارمۇ نىسپىي! ھەممە نەرسە ئاخىر بېرىپ، ھېلىقى ھېسسىيات ئاتلىق مۇقەددەس نەرسىگە باغلىنىدۇ! كىم كىمنىڭ ئۇستىدە تۇت ئېغىز ماختاشنى كۆپرەك قىلسا، باشقىلارمۇ شۇنىڭغا ئاغىدۇ، بۇ ھازىرقى ئادەملەرنىڭ پسىخىك ئالاھىدىلىكى!...

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ھىدايەتنىڭ يۈرىكى چىمىدە قىلىپ

قالدى. بۇ ئۇنىڭغا بېرىلگەن بېشارەت، سىگنال ئىدى.

— سەن ئەدھەم، ھەممە ئادەمنى، ھەممە ئىشنى ئۆز غېرىدىن چىكىدا ئۆلچەيدىكەنسەن، ئاداش! بولدى، بۇنداق گەپلىرىڭنى قوي، ئۇنۇڭ توغرىسىدا ھۆججەتلەرنى كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن سۆزلىشەيلى. ئىشقىلىپ، بۇ ئىشتا پرىنسىپتىن، شەرتتىن تېيىشقا بولمايدۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە باھالاش ھەيئىتىدە مەن يالغۇز ئەمەس، توققۇز ئادەم بار.

— شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ساڭا ماسلاشماقچى، دوستۇم. نەشرىيات بىلەن سۆزلەشتىم، ھېلىقى كىتابىمنى يېقىندا نەشرگە بېرەكچى. ئەگەر سەن ئوتتۇرىدا سۆزلەشتە ئىسپاتقا موھتاج بولساڭ، مەن ئۇلاردىن ئىسپات ئەكېلىمەن...

— ھازىرچە ھاجىتى يوق، ئەدھەم... ئۇنى ۋاقتى كەلگەندە كۆرەرمىز...

.....

ھىدايەت بىلەن بولغان سۆھبەتتىنمۇ ئەدھەمنىڭ كۆڭلى سۇ ئىچمىدى. ئېھتىمال، ئۇ ھازىرچە پرىنسىپلىق گەپلەرنىلا قىلىپ، سىر بەرمەيۋاتقاندۇر، ئېھتىمال كىتابنىڭ نەشر قىلىنىشىغىمۇ گۇمان بىلەن قاراۋاتقاندۇر!... ئەگەر كىتاب يېقىن ئارىدا نەشرگە بېرىلسىلا، جەزمەن ئۇنىڭ تەسىرى چوڭ بولىدۇ. ھىدايەتمۇ چوڭ ئاساسقا ئىگە بولۇپ، دوستى ئۈچۈن يۈرەكلىك گەپ قىلالايدۇ! شۇڭا، كىتابنىڭ تېزرەك نەشرگە بېرىلىشىنى قولغا كەلتۈرۈش كېرەك، جەزمەن قولغا كەلتۈرۈش كېرەك!...

ئەدھەم ئورنىدىن تۇردى، سائەت سەككىز يېرىم بولۇپ قالغانىدى. ئۇ يۈز - كۆزىنى چالا - بۇلا يۇيۇپلا، ناشتىغا ئولتۇردى. خانقىز چايدانغا چاينى دەملەپ، نان، ياڭاق مېغىزى ۋە كۆك ئۈزۈملەرنى تەخسىگە ئېلىپ ئۇستىنى گېزىت بىلەن يېپىپ تەييار قىلىپ قويغانىدى. ئەدھەم چاي ئىچىپ ئولتۇرۇپ،

بايا تەخسىنىڭ ئۇستىدىن ئېلىۋەتكەن گېزىتكە كۆز يۈگۈرتتى. بۇ، كەچلىك گېزىتىنىڭ «سەككىزىنچى مارت» ئۇچۇن ئاتالغان تۇنۇگۇنكى سانى بولۇپ، ئۇچىنچى بېتىنىڭ سول بۇرجىكىدە بىر پارچە شېئىر تۇراتتى. ئەدەبىنىڭ كۆزى شېئىرغا قادالدى، بارا - بارا چاي ئىچىشنىمۇ ئۇنتۇپ، گېزىتنى ئالدىغا يايدى. ئەدەبىنى ھەمىدىن بەك قىزىقتۇرغىنى، «يېرىم دۇنياغا مەدھىيە» ناملىق بۇ شېئىرنىڭ ئۇستىدىكى «مۇمىن قاسىم» دېگەن ئىسىم ئىدى. ئۇ شېئىرنى ئۆزىچە ھەۋەس بىلەن ئوقۇلۇك ئوقۇدى:

«يېتىپ كەلدى شەرەپ بىلەن مارت بۇگۈن،
يېرىم دۇنيا شەرەپ ياغدى سىلەرگە.
بولدى جارى ھوقۇقۇڭلار ھەقىقىي،
ئەرلەر بىلەن تەڭ بولدۇڭلار مەڭگۈگە.

‹ئەرلەر ئەزىز، ئاياللار خار› بىر دەۋر،
ئاياغلاشتى بۇ بەختسىيار ئېلىمدە.
سىلەر دېگەن يېرىم دۇنيا قۇدرەتلىك،
سىلەر ئۇچۇن مۇھەببەت بار دىلىمدە.

‹چېچى ئۇزۇن، ئەقلى قىسقا› دېگەن سۆز،
سىلەر ئۇچۇن ئادىل ئۆلچەم بولالماس.
تەكرارلىسا ئاشۇ سۆزنى كىم يەنە،
ئارىمىزدا، سېپىمىزدا تۇرالماس!»

ئەدەبىم كۆزىنى قىستى، لەۋلىرىنى پۇرۇشتۇردى. خېلىغىچە ئۇنچىقماي شېئىرغا قاراپ ئولتۇرۇپ قالدى. راستىنى ئېيتقاندا، بۇ شېئىر ئۇنىڭ نەزىرىدە شېئىر ئەمەس ئىدى، بەلكى

50 ـ يىلنىڭ دېھقانلىرى ئېشەككە مىنىپ ماڭغاچ ئوقۇيدىغان قوشاق ئىدى. ئۇ خېلى ـ خېلى شېئىرلارنى ياراتمايتتى. ئۇ ھەمىشە: «شېئىر دېگەن شېئىر! ئۇ سېنىڭ روھىي دۇنيايىڭنىڭ بۇلىقى! شېئىر — قىز ئەمەس، بەلكى قىز تۇيغۇسىنىڭ بۇلاقتەكى شولىسى! شېئىر — تىنچ كۆل ئەمەس، بەلكى ئۆركەش ياساپ ئېقىۋاتقان شوخ ئېقىن! شېئىر — مۇزىكىسىز، ئاجايىپ سىمفونىيە! شېئىر — قۇشلارنىڭ سايرىشىمۇ ئەمەس، قوزا ـ ئوغلاقلارنىڭ سەكرىشىمۇ ئەمەس، بەلكى ئېگىز ـ قىيا تاغلارنىڭ ھۆركىرىشى، دېڭىزلارنىڭ نەرە تارتىشى، يەر ـ زېمىننىڭ چايقىلىشى!» دەيتتى. ئۇ گەرچە شائىر بولمىسىمۇ، لېكىن باشقىلارنىڭ يازغىنىنى ئاسانلىقچە ياراتمايتتى، ئۆزى بولسا، دراما، ئوپېرالارغا ئىشلىتىلىدىغان شېئىرلارنى خېلى قېتىرقىنىپ، ئىزدىنىپ، تەلەپچانلىق بىلەن يازاتتى.

ئۆز ۋاقتىدا — ئالىي مەكتەپتىكى چاغدىلا، ئۇ ساۋاقداشلىرى بىلەن ئۇستازىغا خېلى ياراپ قالغانىدى. ھېلىمۇ ئېسىدە: ئۇچىنچى يىللىقتا ئوقۇۋاتقاندا، ئۇ يېڭى يازغان بىر پەردە، ئىككى كۆرۈنۈشلۈك بىر ئوپېراسىنى ئوقۇتقۇچىسىغا كۆرسەتتى، ئوقۇتقۇچى ئۇنىڭ ئىچىدىكى شېئىرلارنى بىر ئوقۇپلا تەنتەنىلىك ئاۋازدا ئەدھەمگە مۇنداق دېدى: «شېئىرىيەتنىڭ قانداقلىقىنى يۇرەك بىلەن ھېس قىلىشىڭىز كېرەك! مانا، بۇ شېئىرلىرىڭىز ياخشى يېزىلغان. لېكىن ئىنتىم يوق، ئىنتىم لىرىكا بولۇش كېرەك. پوشكىن، گېنى، نەۋائىلارنىڭ شېئىرلىرىنى ئوقۇغاندا، پۈتۈن ۋۇجۇدىڭىز ھاياجانلىنىپ، لەرزىگە كېلىدۇ. سەۋەب، ئۇنىڭدا تەڭداشسىز بىر ئىچكى قۇۋۋەت، ۋولقان ھارارىتىدەك كۈچلۈك شېئىرىي ھېسسىيات بار! ئېسىڭىزدە بولسۇن: ئاۋازى يوق خىر ـ خىر ئادەمنى ناخشا ئېيتىشقا زورلىغىلى بولمايدۇ. خۇددى شۇنىڭدەك، تۇغما تالانت بولمىغان ئادەمدىنمۇ يازغۇچى، شائىر چىقمايدۇ! ھەر كۈنى ئاسماندا نەچچە ئون يۈلتۈز ئېقىپ

كېتىدۇ، بۇنىڭغا كىشىلەر ئانچە پىسەنت قىلمايدۇ. لېكىن چول-پان يۇلتۇز ئېقىپ كەتسە، ھەممىزنىڭ يۇرىكى تەڭلا ئېغىپ كېتىشى مۇمكىن! ئەدەبىياتتىمۇ كۇرمىڭ يۇلتۇزلار بار. لېكىن ھېچقايسىسى چولپان يۇلتۇزغا يەتمەيدۇ! بىزنىڭ ئەدەبىياتىمىز-دىمۇ سىزگە ئوخشاش چولپان يۇلتۇزلار چىقىشى كېرەك!»

مانا شۇ سۆزلەردىن كېيىن، ئۇنىڭ قەلبىگە پوشكىن، گې-نى، نەۋائىغا ئوخشاش شان ـ شۆھرەت تېپىش تۇيغۇسى ئۇۋا سالغانىدى...

لېكىن، بۇگۇن، قىزىق، نېمە ئۇچۇندۇر، مۇمىن قاسىم-نىڭ ھېلىقى شېئىرى ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئۆزىگە تارتتى، بىرنەچچە قېتىم ئوقۇدى، شېئىر ئۇنىڭغا ياد بولۇپ قالدى. ئاستا ـ ئاستا ئۇنىڭ كۆڭلىدە بىر پىلان قەد كۆتۈردى. ئۇ بۇگۇن ئىشقا بېرىش-تىنمۇ يالتايدى، ئىتتىك ئۆيدىن چىقىپ، كوچا ئاغزىدىكى بىر ئىدارىنىڭ خەۋەرلىشىش بۆلۈمىدىن ھىدايەتكە تېلېفون بەردى. مىجەزىم يوق، دوختۇرغا بارىمەن، دېدىيۇ، لېكىن خەۋەرلىشىش بۆلۈمىدىن چىقىپ، يەنە تېزلا بۇرۇلۇپ ئۆيگە كىردى، ئىشكىنى مەھكەم تاقاپ، كەچكىچە سىرتقا چىقمىدى...

ئەدەبىنىڭ كاللىسىغا تۇيۇقسىز بىر پىكىر كەلگەنىدى. ئۇ، ئويلاپ تاپقان پىكىردىن ئۆزىمۇ خۇشاللاندى، زوقلاندى: ياشا، يولداش ئەدەبىم! ياشا، نىياز باپكارنىڭ ئەقىللىق، تەلەي-لىك ئوغلى ئەدەبىم شائىر!

3

ئەدەبىنىڭ بۇرۇنقى ماقالىلىرى ھېچقاچان بۇگۇنكى گېزىت-كە چىققان ماقالىسىدەك قىزىقىش ۋە غۇلغۇلا پەيدا قىلمىغانىدى.

ئەدەبىيات ساھەسى خۇددى مىليونلىغان تەسىرچان سىملار-دىن توقۇلغاندەك، تىنچسىز، سەزگۈر ساھە!

ئەدھەمنىڭ ماقالىسى چىقىپ شۇ كۈنلا بۇ خەۋەر ئېغىزدىن - ئېغىزغا، قۇلاقتىن - قۇلاققا كۆچۈپ، خۇددى كىچىك بالىلار پۈۋلەپ ئويناپدىغان مامكاپ چېچىكىدەك، ئەدەبىياتچىلار ئىچىگە پۈرركەن يېيىلىپ كەتتى.

ھەركىم ئۆزىچە مۇلاھىزە قىلاتتى، باھا بېرەتتى ۋە سۆزلەيتتى.

ئەگەر بۇ ھېچقانداق ئارقا كۆرۈنۈشى يوق، ئادەتتىكى ئوبزور ماقالىسى بولغان بولسا، ئەلۋەتتە ھېچكىمۇ پەرۋا قىلمىغان بولاتتى، ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن ئەدەبىي ئوبزورچىلىقنىڭ بىرى تەن، بىرى قانات ئىكەنلىكىنى ھەممە بىلەتتى. لېكىن بۇ ساھەدىكى بەزىبىر تىنىمسىز كىشىلەر ئەدھەم يازغان «شېئىر-يېتىمىزدىكى يەنە بىر دۇردانە» دېگەن بۇ ماقالە بىلەن مۇمىن قاسىمنىڭ قولىدىكى «ئەدەبىيات ۋە زوقلىنىش» دېگەن كىتابنى بىر - بىرىگە باغلىۋالدى. مەسىلە مانا شۇنىڭ بىلەن چىگىشلىنىپ، نورمالىلىق دائىرىسىدىن ھالقىپ كەتتى. خۇددى «تەمەنىڭ كەينىدە كامار بار» دېگەندەك، ماقالە بىلەن شېئىرنى ئوقۇغان ھەرقانداق ئادەم ئەدھەمنىڭ نىيىتىدىن، مۇددىئاسىدىن، ۋىجدانىدىن شەكلەنمەي قالمايتتى. بەدئىيلىكى يوق، قاتمال تىل بىلەن يېزىلغان ئادەتتىكى بىر شېئىر ئۈچۈن بېرىلگەن باھا ناھايىتىمۇ يۇكسەك ۋە كۆتۈرۈپ قويۇۋسىز ئىدى. كىشىلەر مۇشۇنىڭغا قاراپلا ئەدھەمنىڭ غەرىزىنى چۈشىنىۋالاتتى...

بۇ توغرىدىكى سۆز ئالدى بىلەن تەھرىر بۆلۈمىدە باشلاندى. ئىنچىكە بۇرۇت قويۇۋالغان، بۇدۇر چاچلىق چاقچاقچى يىگىت شۆھرەت يېنىدىكى خىزمەتداشلىرىغا گەپ تىنى پۈلاڭلىتىپ تۇرۇپ، بىرمۇنچە كىنايىلىك سۆزلەرنى قىلغاندىن كېيىن، ھىدايەتنىڭ ئىشخانىسىغا كىردى. ھىدايەت قادىلىپ ئولتۇرۇپ ئەسەر كۆرۈۋاتاتتى. سول قولى ئېڭىكىدە، ئوڭ قولى قىزىل قەلەمدە ئىدى.

— سىز بۇنى كۆردىڭىزمۇ، يولداش باشلىق؟ — دېدى شۆھرەت گېزىتنى ئۇنىڭ ئالدىغا يېيىپ.

ھىدايەت چۆچۈگەندەك بېشىنى كۆتۈرۈپ، شۆھرەتكە قارىدى. ئۇنىڭ قاپقارا يوغان كۆزلىرى سەل قىزىرىپ قالغانىدى. ئۇ ماڭلىيىغا چۈشۈپ تۇرغان بىرنەچچە تال چېچىنى ئۈزۈن بارماقلىرى بىلەن ئوستىگە تارتىۋېتىپ ئالدىرىماي سورىدى:

— نېمىنى دەيسىز؟

— ماۋۇ ماقالىنى دەيمەن، — شۆھرەت تېرىكىپ تۇراتتى، — ئەدھەمنىڭ نېمە قىلغىنى بۇ؟!

ھىدايەت كۆزىنى بىر - ئىككى چىمىلدىتىۋېتىپ، گېزىتكە قارىدى. ئۇچىنچى بەتنىڭ ئوستۇنكى ستونىدا «ئەدھەم نىياز» دېگەن ئىمزا ئاستىدا «شېئىرىيىتىمىزدىكى يەنە بىر دۇردانە» دېگەن بىر پارچە ماقالە تۇراتتى. ھىدايەت تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى ئوقۇپ بىرئاز تۇرۇپ قالدى:

«... شائىر مانا شۇنداق يالقۇنلۇق مىسرالار بىلەن دەۋرىمىز ئۈچۈن ناھايىتى ئەھمىيەتلىك، رېئال بىر تېمىنى يورۇتۇپ بەرگەن...»

ماقالىنىڭ ئاخىرى مۇنداق سۆزلەر بىلەن ئاخىرلاشقانىدى:

«ھەقىقەتنى ۋاقىتراپ - جاراقىرماي، پىچىرلاپ سۆزلىسەمۇ بولغىنىدەك، مانا شۇنداق ئاددىي، لېكىن مەنىسى چوڭقۇر پىكىر ۋە تىل بىلەنمۇ ياخشى، جەڭگىۋار شېئىرلارنى يازغىلى بولىدۇ. مۇشۇنداق گۈزەل شېئىرلار ھېسابىغا شېئىرىيىتىمىز تېخىمۇ بېيىپ بارىدۇ...»

ھىدايەت خېلى ئۇزاق سۈكۈتتىن كېيىن، بېشىنى كۆتۈرۈپ شۆھرەتكە قارىدى:

— نېمە بوپتۇ، بىر پارچە ئوبزور ئىكەنغۇ؟

— قانداق ئوبزور ئىكەن؟ — شۆھرەت تەئەددى بىلەن سورىدى.

— يامان دېگىلى بولمايدۇ، — ھىدايەتنىڭ ئاۋازى زەئىپ ئىدى. كۆڭلىدىكى ھەقىقىي گەپنى قىلالمايۋاتقاندەك بىر خىل دېلىغۇللۇق چىقىپ تۇراتتى، — سىزچە قانداق تۇرىدۇ؟

شۆھرەت ئاغزىنى قويۇۋەتتى:

— مېنىڭچە، بۇ سەممىي كۆڭۈلدىن چىققان سەممىي ئوبزور ئەمەس! بۇ مەلۇم غەرەزدە يېزىلغان خۇشامەتگۇيلۇقتىن، نامەردلىكتىن، ۋىجدانسىزلىقتىن تۆكۈلگەن بىر تەشتەك يۇندى! سىز بۇنى ئەستايىدىللىراق ئوقۇپ بېقىڭ، ھاياجانلىق شائىر سۇ-پىتىدە ئەمەس، ئەقلىنى توختاتقان ئادەم سۈپىتىدە ئوقۇپ بېقىڭ!

— بۇ گەپلەر ئېشىپ كەتتى، شۆھرەت! — دېدى ھىدايەت سەل - پەل جىددىيلىشىپ، — بۇ گەپلىرىڭىزنى سەممىي تەنقىد دېگەندىن كۆرە، ئاغزىغا كەلگەننى بىلجىرلاش دېگەن تۇزۇك!

شۆھرەت ئۆزىنىڭ ئاشۇرۇۋەتكەنلىكىنى بىلەتتى، ئۇ چاق-چاقچى، قىزىقچى بولغاچقا، ھەرقانداق گەپ - سۆزنى ئاشۇرۇپ، تۇز - تەمىنى ئۆتكۈزۈپ سۆزلەشكە ئادەتلىنىپ قالغانىدى. بۇنى ھىدايەتمۇ بىلەتتى، ئۆتكەن يىلى بولغان بىر ئىش ھېلىغىچە ئۇنى كۈلدۈرەتتى: 1 - ئاپرېلدا، شۆھرەتنىڭ تاغىسى قازا قىلدى، بىر تۇغقىنى ئۇنىڭ ئۆلۈم خەۋىرىنى ئەكەلگەندە، ئۇ تەپ تارتماي-لا: «ھە، بىلدىم. بۈگۈن 1 - ئاپرېلغۇ، تاغامۇ يالغان ئۆلۈپتۇ - دە!» دەپ ئىشەنمىدى، كېيىن راستلىقى مەلۇم بولغاندا، ئۇ يەنە چاندۇرماي: «قاراڭلار، تاغامنىڭ ۋاپاسىزلىقىنى، بىللە بارايلىمۇ قانداق، دەپ ئازراق مەسلىھەتلەشمەي، ئۆزى غىپپىدە كېتىۋاپتۇ، توۋا!» دەپ ھازىرالارنىمۇ كۈلدۈرۈۋەتكەنىدى.

— سىز بۇنىڭغا نىمانچىۋالا چېچىلىپ كەتتىڭىز، شۆھرەت، — دېدى ھىدايەت بۇرۇنقىدەكلا يۇمشاق ئاۋازدا، — شېئىرنى مۇمىن قاسىم يېزىپتۇ، ئوبزورنى ئەدھەم يېزىپتۇ.

بۇنىڭ نېمىسى سىزگە تو كەتتى، «سېزىكى بار سەكرەپتۇ» دېگەن شۇمۇ يا؟!

— ماڭا ئەمەس، يولداش باشلىق، ئالدى بىلەن سىزگە تو كېتىش كېرەك! — شۆھرەت يەنە قىزىشتى، — ئەدھەم سىزنىڭ مۇھەررىرىڭىز، مۇمىن قاسىم نەشرىياتىنىڭ مۇھەررىرى. ئىككى مۇھەررىر مۇشۇنداق ئوچۇق - ئاشكارا سودا - سېتىق قىلىشسا بولامدۇ؟! ئۇ بىزنىڭ تەھرىر بۆلۈمتىگە، بىزنىڭ يۇزىمىزگە ئۇيات ئەمەسمۇ؟! مەن بىر شېئىر مۇھەررىرى، سىز بىر شائىر، ژىجدانىڭىز بىلەن ئېيتىپ بېقىڭا، مۇمىن قاسىمنىڭ ئاشۇ شېئىرى مۇنچىلىك ماختاشقا ئەرزىمدۇ؟! ئەدھەم ماختاشقا شېئىر تاپالماي، مۇشۇنى ماختاشقا مەجبۇر بولۇۋاتامدۇ؟! ھەرقانداق نەرسە ئۆز لايىقىدىن ئېشىپ كەتسە، ئەكسىگە ماڭىدۇ! بۇ يەردىكى ئىش سىز ئېيتقاندەك، بىرىنىڭ شېئىر يازغانلىقى، يەنە بىرىنىڭ ئوبزور يازغانلىقى ئەمەس، بەلكى ئۆزئارا مەنپەئەت يەتكۈزۈش يولىدا پىرىنسىپ بىلەن سودىلىشىۋاتقانلىقى!... بىز ئۇنچىلىك ئىشلارنى بىلمەيدىغان كالۋا پۇقرالاردىن ئەمەس، باشلىق!

ھىدايەت بىرنەرسە دېيىش ئۈچۈن، ئاغزىنى ئۆمەللەپ تۇرۇۋىدى، ئىشخانىغا ئەدھەم كىرىپ قالدى، ئۇچەيلەن بىر - بىرىگە قاراشتى. ئەدھەم گېزىتنى كۆرۈپ سەل ئوڭايسىزلانغاندەك بولىدىيۇ، لېكىن يەنە چاندۇرماي گەپنى ئۆزىگە ياماشتۇردى.

— مېنى مۇھاكىمە قىلىۋاتامسىلەر نېمە؟ قېنى، پىكرىڭلارنى ئاڭلاپ باقاي!

شۆھرەت يەنە ئاغزىنى قويۇۋەتتى:

— بۇ ماقالىنى قايسىبىر ئېگەر قورساق، سالما باش، پىت كۆز، كىرپە تۇمشۇق، يۇندى چىراي مەخلۇق يازغانكى دېسەم، سەن يېزىپتىكەنسەن - دە، ئەدھەم! ھە... مۇنداق دېگىن... ئەدھەمنىڭ جان - پېنى چىقىپ كەتتى، بۇركۇتنىڭكىدەك

چېچەن ۋە سۇرلۇك كۆزلىرى چەكچەيدى. ئاچچىقىدا نېمە دېيىشىنى بىلمەي بىرنەچچە قېتىم يۇلقۇندى، قېلىن كالپۇكلىرى خۇددى يىڭناغۇچىنىڭ قانىتىدەك پىر - پىر تىتىرەيتتى. ئۇ ئادەتتىمۇ شۆھرەتنىڭ ئالدىدا ئاسانلىقچە ئېغىز ئاچمايتتى. تەھرىر بۆلۈمىدە ھېچكىمدىن قورقمىسىمۇ، شۆھرەتتىن تەپ تارتاتتى. چۈنكى، ئۇنىڭ گەپكە كەلگەندە ھېچكىمدىن يانمايدىغانلىقىنى، گەپ بىلەن يانپاشقا ئېلىپ، ئاسانلا ئىناۋەتنى تۆكۈۋېتىدىغانلىقىنى ياخشى بىلەتتى. شۇڭا، بۇ قېتىممۇ ئاغزىنى ئۆمەللەش ۋە گۆلىيىش بىلەن چەكلەندى. بۇ پۇرسەتتىن يەنە شۆھرەت پايدىلاندى:

— ئادەم دېگەن دۇرۇسراق ياشاش كېرەك، ئاغىنە. گىياھىنى قۇرت، تۆمۈرنى دات، ۋىجدانىنى ساختىپەزلىك يەيدۇ جۇمۇ! ...

ھەر ئىككىسىنىڭ مىجەزىنى ياخشى بىلگەن ھىدايەت بىرەر كۆڭۈلسىز ئىشنىڭ يۈز بېرىپ قالماسلىقى ئۈچۈن، شۆھرەتنى چېقىپ كېتىشكە ئىشارەت قىلدى، شۆھرەت ھىدايەتنىڭ ئالدىدىكى گېزىتنى سىلكىپ ئالدى ۋە ئەدھەمگە ئالىيىپ قويۇپ چېقىپ كەتتى.

ئۇلارنىڭ بىر - بىرى بىلەن تازا ئېچىشمەيتتى. ئەدھەم شۆھرەتنىڭ زۇۋاندارلىقىنى ياقتۇرمىسا، شۆھرەتمۇ ئەدھەمنىڭ مەنمەنچىلىكىنى ياقتۇرمايتتى. ئۆتكەندە، ئەدھەمنىڭ گېزىت - ژۇرناللارغا ئارقا - ئارقىدىن شېئىر، ماقالىلىرى چىقىپ، تېخىمۇ غادىيىۋېدى، شۆھرەت دەرھال چاقچاققا يۆلەپ: «يولداش ئەدھەم مۇھەررىر، نېمانچىۋالا گىدىيىپ كەتتىڭ؟ ئېھ! ... ئاھ! ... ۋاھ! ... دېگەن بىرنەچچە پارچە شېئىرلىرىڭنىڭ ئېلان قىلىنىشى بىلەن ئۆزۈڭنى ئاسمانىنىڭ تۈۋرۈكى، دەپ ھېسابلاپ كەتتىڭمۇ نېمە؟!» دەپ تەگكۈزۈۋالغانىدى. شۆھرەت بۇنداق پۇرسەتنى زادىلا ئۆتكۈزۈۋەتمەيتتى.

ئىككىيلەن يالغۇز قالغاندا، ھىدايەت تەسەللى بەرگەندەك ئەدھەمگە مۇنداق دېدى:

— ئۇنىڭ مىجەزىنى ئۆزۈڭ بىلىسەن، ھازىرلا شالدۇر - شۇلدۇر، بىردەمدىن كېيىن ھېچنېمە يوق، كۆڭلۈڭگە ئالما! يەنە بىر ھېسابتا، ئۇنىڭ ئاچچىقىنىمۇ بىھۇدە دېگىلى بولمايدۇ، دوستۇم. ئەمدى بىز ھېسسىيات بىلەن ئەمەس، ئىدراك بىلەن ياشايدىغان ۋاقىتقا يەتتۇق! ماقالەڭنى كۆردۈم، ئېشىپ كېتىپ-تۇ. شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن، باشقىلارنىڭ سۆز - چۆچەك قىلىشىغا تۇتقا چىقىپ قالغان، مۇددىئايىڭنىڭ ساپلىقىغا گۇماندىلانغان! ...

— ئۇلارنىڭ نېمە دېمەكچى بولغانلىقىنى بىلىمەن! — دېدى ئەدھەم ئاغزىنى قىيسايتىپ، — لېكىن مەن ئەزەلدىن ۋىجدان يولىدا قىلىۋاتقان ئىجادىي ئىشلىرىمنىڭ ئىستىقبالى توغرىسىدا باش قاتۇرۇپ باققان ئەمەس! كىتابىم ئۆز يولىدا چىقىدۇ، ئۇنىڭغا يېزىشمىمۇ ئۆز يولىدىكى ئىش! كىشىلەرنىڭ بۇنى بىر - بىرىگە باغلىۋېلىشىدىكى غەرىزى نېمە؟! بۇمۇ ماڭا چۈشىنىشلىك: ھەممىسى ھەسەت ۋە ئىچى قارىلىقتىن بولۇۋاتىدۇ، مېنى يازمىدىڭ، مېنى ماختىمىدىڭ، دېگەن شەخسىيەتتىن چىقىۋاتىدۇ!

ئەدھەم يەنە سىر بەرمىدى، ئۆز دوستى ئالدىدا ھەقىقىي غەرىزىنى يوشۇرۇپ، سەۋەنلىكنى ئېچىللىك بىلەن باشقىلارغا ئىتتىرىۋەتتى.

لېكىن، ئادەملەر ھەمىشە كۆتۈلمىگەن ۋاقىتتا، كۆتۈلمىگەن بىر ئىش تۈپەيلىدىن ئۆزىنىڭ ھەقىقىي قىياپىتىنى ئاشكارلايدۇ. ئەدھەم شۇنداق قىلدى، ئاشۇ بىر پارچە ماقالە ئارقىلىق، ئۆزىنىڭ تېگى - تەكتىدىن غەرەزگۇي، ۋىجدانى سۇس ئادەم ئىكەنلىكىنى ئاشكارىلاپ قويدى. ئەمما بۇنى ھېچ يەردە، يېقىن دوستى ھىدايەتنىڭ ئالدىدىمۇ ئېيتىراپ قىلمىدى. ئۇنىڭ

نەزىرىدە، بۇنى ئېتىراپ قىلىش ئۆزىنى چۈشۈرگەنلىك، شۆھـ
رەتتەكلەرنىڭ دېپىغا ئۇسسۇل ئويىنىغانلىق بولاتتى...
بۇ مۇنازىرە كەچتە، ئىشخانىدىن ئۆيگە يۆتكەلدى.
خانقىز تاماقتىن كېيىن، گېزىت كۆرۈپ ئولتۇرۇپ ئەد-
ھەمگە مۇنداق دېدى:
— قارىغاندا، ئوبزورىڭىز خېلى جىددىي ئىنكاس قوزغايدـ
غان ئوخشايدۇ.
— مەسىلەن؟ — ئەدھەمنىڭ ئاۋازى كۆرەڭ ئىدى.
— بىزنىڭ ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىلىرىمىز ئانچە رازى ئەمەس-
تەك كۆرۈنىدۇ، — دېدى خانقىز ئۆزىنىڭمۇ رازى ئەمەسلىكىنى
ئىپادىلەيدىغان تەلەپپۇز بىلەن، — مېنىڭ يۇزۇمچە بەزى كىنايە
گەپلەرنى قىلىۋاتىدۇ!
ئەدھەم دەسلەپ چىچاڭشىدى، كېيىن ئاچچىق ئۇچىيىدىكى
گەپلەرگىچە خانقىزغا ئېيتىۋەتتى:
— نېمە دېسە دەۋەرمەمدۇ، ئېغىز دېگەننىڭ ساقچىسى يوق!
ئۇنىڭ ئۇستىگە، بۇ ساھەدىكى كىشىلەرنىڭ كەسپى گەپ قىلىش
تۇرسا!... سەن «تۇتقۇلۇق ھەربىر مىنۇتنى چىڭ تۇرۇپ» دېگەن
گەپنى ئاڭلىغانمۇ؟ بۇ كىچىك ئادەمنىڭ گېپى ئەمەس. بۇ ھەر-
قانداق پۇرسەتنى قولدىن بەرمە، دېگەن گەپ! مېنىڭ قىلغىنىم-
مۇ ئەنە شۇ پۇرسەتنى قولدىن بەرمىگەنلىك! لىللا گەپنى قىلغاـ
دا، ئۇ شېئىر 50 ـ يىللاردىكى قوشاقلاردىن پەرق قىلمايدۇ.
ئۇنىڭدا، نە شېئىرىي پىكىر، نە شېئىرىي ھېسسىيات، نە شېئىـ
رىي مەدەنىيەت دېگەن نەرسىلەر بولسۇن! لېكىن سىياسىي ئېھـ
تىياج، تەشۋىقات تەلىپىدىن ئالغاندا، ئۇنى ھەرقانداق كاسات
بازارغا ئاچىقسىمۇ، قىممەت باھادا ساتقىلى بولىدۇ. چۈنكى،
ئۇنىڭ كۆتۈرۈپ چىققان نەرسىسى كالېندارلىق خۇسۇسىيەتكە
ئىگە سىياسىي تەشۋىقات! شۇڭا، ئۇنىڭ ھەققىدە يېزىلغان ھەر-
قانداق ئوبزورنىڭمۇ يولى داغدام ئوچـۇق، ھېچـكىم ئـۇنىڭغا

پالان ـ پۇستان دېيەلمەيدۇ. دېمەك: مەن مانا شۇ مۇھىم ھالقـ
نى چىڭ تۇتتۇم! مەن ئۇنىڭ بىلەن ئاز دېگەندە، ئىككى مەقسەتـ
كە يېتىمەن: بىرىنچىسى، ئوبزورۇم سىياسىي جەھەتتە پۈت
تىرەپ تۇرىدۇ، ھاكىمىيەت بېشىدىكى ئاياللارنىڭ ئالقىشىغا ئېـ
رىشىدۇ، بۇنىڭ بىلەن مېنىڭ نام ـ شەرىپىمۇ ئۇلارنىڭ كۆزىگە
چېلىقىدۇ. ئىككىنچىسى، ئوبزورۇم ھېلىقى ئاپتورنى مەن بەـ
لەن چەمبەرچاس باغلايدۇ، يۇرەكتىن يۇرەككە يول ئاچىدۇ، ئۇ
ئىختىيارسىز ھالدا مېنىڭ ئەسىرىمنى تېز ۋە ئوبدان ئىشلەشكە
مەجبۇر بولىدۇ. مېنىڭ ئاساسىي مۇددىئايىمىمۇ ئەنە شۇ! بۇ،
ئەلدىن ئەلگە نەپ، قول قولنى يۇيىدۇ، قول بېرىپ يۇزنى
يۇيىدۇ، دېگەن گەپلەرنىڭ ئەدەبىياتتىكى ئوبرازلىق ئىپادىسى!
چۈشەندىڭمۇ، قىممەتلىك خوتۇنۇم؟!

خانىمز نېمىمۇ دېسۇن؟ ئۇ يەتتە يىل بىر ياستۇققا باش
قويغان يولدىشىنىڭ بۇنچىلىك «ئەقىللىق، تەدبىرلىك» بىر
شەخس ئىكەنلىكىنى ھېس قىلمىغانىدى. ئېھتىمال، بۇرۇن تۆـ
ۋەندە — كىچىك يەرلەردە يۈرۈپ، بۇنداق ئىشلارنى قىلىشقا
ئىمكانىيەت بولمىغان بولغىيدى، ئەمدى ئۇرۇمچىگە كېلىپ، بۇ
كاتتا، قاياق شەھەردە ئۇمۇ نۇرغۇن ئىشلارنى ئۆگەنگەن بولسا
كېرەك! توۋا، خانىمز بۇرۇن تەبىئەت دۇنياسىنىلا رەڭگارەڭ ۋە
مۇرەككەپ دەپ ئويلىغانىكەن، بۇگۈن ئېرىنىڭ سۆزلىرىدىن ۋە
قىلىقلىرىدىن ئىككىنچى بىر دۇنيا — ئىنسانلارنىڭ روھىي دۇنـ
ياسىمۇ رەڭگارەڭ ۋە مۇرەككەپ بولىدىغانلىقىنى چۈشەنگەندەك
بولدى!...

— سىز نېمە دېسىڭىز دەڭ، لېكىن كىشىلەر سىزنىڭ
ۋىجدانىڭىزدىن گۇمانلىنىۋاتىدۇ، ئەدھەم! — دېدى ئۇ ئەلەملىك
تىنىپ.

— ۋىجدان؟! — ئەدھەم ھەيران بولغان قىياپەتتە ئورنىدىن
تۇرۇپ، ئۆيدە ئۇياقتىن ـ بۇياققا مېڭىشقا باشلىدى، — نېمە ئۇ

ۋجدان دېگەن؟ ! تېخى بەزىلەر «ۋجدانلىق... ۋجدانسىز» دېگەن گەپلەرنى قىلىشنى ياخشى كۆرىدىكەن، كىم كۆرۈپتۇ ئۇنى؟ ! ئاقمۇ - قارىمۇ؟ يۇمىلاقمۇ - تومىلاقمۇ؟ ئېغىرمۇ - يەڭگىلمۇ؟ ! بىز ماتېرىيالىزمچىلار، بار نەرسىگە ئىشىنىمىز، خانقىز! مەن ساڭا ئېيتسام، هەممە ئۆزىگە ۋجدانلىق! ياشاشنى بىلىشنىڭ ئۆزى ۋجدانلىقنىڭ ئىپادىسى! مەن ئۇ ماقالىنى يازمىسام، مېنىڭ ئەسىرىم چىقامدۇ؟ جەمئىيەت دېگەن شۇ! ئادەم دېگەن شۇ! هەممىسى بىر - بىرىگە زەنجىرسىمان باغلانغان! ۋجدان توغرىسىدا گەپ قىلغان ئاشۇ مەددىاھلار مېنىڭ ئالدىمغا كېلىپ، ۋجدان دېگەننىڭ نېمىلىكىنى چۈشەندۈرۈپ باقسۇنچۇ؟

— سىز ئەمدى، تۇرۇپلا بىر ساۋاتسىزنىڭ قىياپىتىگە كىرىۋالدىڭىزغۇ، ئەدھەم؟ — دېدى خانقىز ئۇنىڭغا تەئەججۇپ بىلەن تىكىلىپ، — ۋجداننىڭ ئەخلاقىي ئاڭ ئىكەنلىكىنى بىلمەمسىز؟ ۋجدان دېگەن ئەخلاقنىڭ قاراۋۇلى. ئۇ ئادەمنىڭ ۋۇجۇدىدا يېشىشتۇرۇلىدىغان ئىجتىمائىي ئەخلاقىي هېسسىيات، ئۇ ئادەمنىڭ قەلبىدە تۇرىدىغان سادىق قاراۋۇل. ئۇ هەمىشە سەمىمىيلىك بىلەن پوستتا تۇرىدۇ، بىزنى نورمال ئەخلاقىي پرىنسىپلاردىن چەتنىگەندە، چەكلەپ تۇرىدۇ! ...

— ۋاھ ... ، — دېدى ئەدھەم مەسخىرىلىك كۈلۈپ، — ۋجدان توغرىسىدىكى لۇغەتلەرنى خېلى ئاختۇرغان ئوخشىمامسەن؟ ئەجەبا، سەن ئېيتقاندەك بولسا، ئۇ سادىق قاراۋۇللار مېنى نېمىشقا چەكلىمىدى؟

— ئۇ سىزدىكى شەخسىي مەنپەئەتنىڭ توپا - تۇمانلىرى بىلەن كۆمۈلۈپ قالغان. بۇمۇ خۇددى جەڭدىكى كۈچ سېلىشتۇرمىسىغا ئوخشاشلا ئىش! ...

— ئۇنداق بولسا، مېنىڭ ئەسكەرلىرىم كۈچلۈك كېلىپتۇ - دە! ماڭا قارا، ئەقىلدار خوتۇنۇم...

ئەدھەم ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي سۆزلەۋەردى، خانقىز ئۇنى-

چىقماي، ئىچىده غىجىنىپ ئولتۇردى.

باشقىلار نېمە دېسۇن، ئەدھەم ئۆز نەزىرىدە، بۇ غەلىتە كومېدىيىنى كىشىلەرنى مەپتۇن قىلغۇدەك دەرىجىدە ئوبدان ئويناپ چىققانلىقىدىن خۇشال ئىدى...

4

كۇتۇلمىگەن ئىش مۇمىن قاسىمدىن چىقتى.

كىشىلەرنىڭ ئارزۇسى ھەر خىل بولىدۇ، بىر ئادەمنىڭ ئېيتقۇسىز شېرىن ئارزۇسىنىڭ ئىككىنچى بىر ئادەم ئۈچۈن ئەھمىيەتسىز نەرسە بولۇپ تۇيۇلۇشى تەبىئىي ئەھۋال.

ئەدھەمنىڭ ئارزۇسى، قىلىقى ۋە مەقسىتى مۇمىن قاسىم ئۈچۈن مەسخىرە ۋە ھاقارەتتەك تۇيۇلدى.

ئۇ ماقالىنى كۆرۈپ قاتتىق خىجىل بولدى. ئۇ ئۆزىنى بىلەتتى، ئۆزىنىڭ تېخى ئاددىي بىر ھەۋەسكار ئىكەنلىكىنى، «شائىر» دېگەن ئۇلۇغ نامغا تېخى مۇناسىپ ئەمەسلىكىنى چۈشىنەتتى. شېئىرىيەتتىمۇ تېخى مەشىق باسقۇچىدا ئىدى، تاسادىپىي گېزىت ـ ژۇرناللاردا چىقىپ قالغان شېئىرلىرىنى بولسا، ئۆزىگە قىلىنغان ئېتىبار دەپ بىلىپ، گىدەيمەيتتى. دۇنيادا ئۆزىنى بىلگەندىنمۇ ئۇلۇغ ئىش بارمۇ؟ ئۆزىنى بىلمەسلىك، باشقىلارنىمۇ بىلمەسلىك — تۇرمۇشتىكى ئەڭ چوڭ بەختسىزلىك!

ئۇ بىرنەچچە كۈنگىچە ئىچ ـ ئىچىدىن پۇچىلىنىپ يۈردى. خىزمەتداشلىرى ئىچىدە گەرچە يۈزىدىن يۈزىگە بىرنەرسە دېگەنلەر بولمىسىمۇ، لېكىن تۇنۇگۈن ئۆزىنىڭ ئارقا تەرىپىدە ئولتۇرىدىغان بىرى يەنە بىر خىزمەتدىشىغا خۇددى تامدىن تارىشا چۈشكەندەك مۇنداق بىر يۇمۇرنى ئېيتىپ كۈلكە قىلدى:

«بىر تۈلكە تۆگىنىڭ قۇيرۇقى بىلەن يامىشىپ ئۇستىگە مىنىۋاپتۇ. بۇنى كۆرگەن باشقا بىر تۈلكە ئەجەبلىنىپ:

— ئاغىنە، نەگە بارىسەن؟ — دەپ سوراپتىكەن، ھېلىقى تۇلكە قۇيرۇقىنى دىڭگايتىپ:

— كىم سېنىڭ ئاغىنەڭ؟ مەن دېگەن ھازىر كاتتا بىر زاتنىڭ ئاغىنىسى! — دەپتۇ.»

بۇ يۇمۇرنىڭ مەقسەتلىك ئېيتىلىۋاتقانلىقىنى ئۇ چۈشەندى، لېكىن ھېچنېمە دېمىدى، ئۇنىڭ يۈزىچە بۇنداق يۇمۇرلار ئېيتىلىپ، كۆلكە بولۇۋاتسا، ئارقىدا نېمە گەپلەر بولمايدۇ؟! ئۇ بىرنەچچە كۈنگىچە ھەممە ئادەم ئۆزىنى مەسخىرە قىلىۋاتقاندەك، كەمسىتىۋاتقاندەك خۇدۇكسىرەش ئىچىدە ئۆتتى. ئەدھەمنىڭ بۇ ئىشى ئۇنىڭغا خۇددى ئادەمنى كۆلدۈرۈپ ئۆلتۈرىدىغان بىر خىل تاتلىق مەجۇن يېگۈزگەندەك تۇيۇلدى. بۇ تەسىراتلار ئاستا - ئاستا ئۇنىڭ ئەدھەمگە بولغان قارىشىنى ئۆزگەرتىۋەتتى، ئۆزىمۇ تۇيمىغان ھالدا ئەدھەمدىن بېزىكە، قورقۇشقا باشلىدى. شۇڭا، ئۇ ئىختىيارسىز ھالدا مۇئاۋىن باش مۇھەررىرنىڭ ئىشخانىسىغا كىرىپ، دادىللىق بىلەن مۇنداق گەپلەرنى قىلدى:

— مەن ھېلىقى «ئەدەبىيات ۋە زوقلىنىش» دېگەن كىتابنى ئىشلىيەلمىگۈدەكمەن!

— نېمىشقا؟

— ئاپتوردىن قورقتۇم، ماسلىشالمايدىكەنمىز...

— ئېنىقراق بىرنەرسە دېمەمسىز؟

— ئېنىق گەپ مۇنداق: كەپتەرۋازنىڭ شالدىرلىغان قاپىقى پەقەت ئاچ قالغان كەپتەرنىلا پەغەزگە قوندۇرالايدۇ، كۆكنىڭ قەردە پەرۋاز قىلىپ يۈرگەن لاچىنلارنى بولسا، ھەرگىز ئالدىيالمايدۇ. چۈنكى، ئۇ ئاچ كەپتەرگە ئوخشاش كەپتەرۋازغا بېقىنىپ قالغان ئەمەس، بەلكى ئۆزىنىڭ جاسارىتىگە تايىنىپ ياشاشىنى ئۆگەنگەن!

مۇئاۋىن باش مۇھەررىر ئاغزىنى ئېچىپ قاراپ قالدى. قول ئاستىدىكى ئاددىي بىر مۇھەررىرنىڭ بۇنداق مەنىلىك سۆزلىرى

ئۇنى چوڭقۇر تەسىرلەندۈرگەنىدى. ئۇ ھەممىنى چۈشەندى.

— سىز ئۇ ئەسەرنى كۆرۈپ بولغانمۇ؟ — دەپ سورىدى ئۇ خېلى جىملىقتىن كېيىن.

— كۆرۈپ بولغان، پىكىرنىمۇ تەييارلاپ بولغان، — دېدى مۆمىن قاسىم ۋە ئۇچ بەتلىك بىر ماتېرىيالنى مۇئاۋىن باش مۇھەررىرگە ئۇزىتىپ داۋام قىلدى، — مانا بۇ مېنىڭ پىكرىم، سىزمۇ كۆرۈپ بېقىڭ. بۇ پىكىر مېنىڭ ھېلىقى شېئىرىم ئۈستىدە يېزىلغان «ئۇلۇغ» ماقالە چىقىشتىن بۇرۇن تەييارلىنىپ بولغان!

مۇئاۋىن باش مۇھەررىر ئۇنىڭ قولىدىن ماتېرىيالنى ئېلىۋېتىپ، بۇ ئەسكەرتىشنىڭ نېمىگە قارىتىلىۋاتقانلىقىنى ئېنىق ھېس قىلدى.

ماتېرىيال تەپسىلىي ھەم مېغىزلىق يېزىلغانىدى. باھامۇ ئوبيېكتىپ ئىدى، ياخشى، چوڭقۇر يېزىلغان يەرلىرى ماختالغان، يېتەرسىز، ئاجىز يەرلىرى يۇز - خاتىر قىلمىناي ئېچىپ تاشلانغانىدى. مۇئاۋىن باش مۇھەررىر تۆۋەندىكى قۇرلارنى ئوقۇۋېتىپ، بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى.

«...شۇنچە چوڭ ھەجىملىك ئەسەردە ئېغىزغا ئالغۇدەك ئىجادىي نەرسىلەر ئىنتايىن ئاز. بىرمۇنچە نەزەرىيە، پەلسەپە ۋە ئېستېتىكىغا ياتىدىغان كۆز قاراشلار خەنزۇچە، ئۇزۇنبىكچە، تۇركچە مەنبەلەردىن ئەينەن كۆچۈرۈپ قويۇلغان، ئەدەبىياتىمىزنىڭ تارىخى ۋە رېئاللىقى بىلەن قىلچە باغلانمىغان... بەزى نەزەرىيىۋى قاراشلار ئىنتايىن مۇجمەل، مەسىلىلەر چالغىپ كەتكەن. مەسىلەن، بىر يۇز يەتمىش بەشىنچى يىتتىن بىر يۇز سەكسەن ئىككىنچى يىتكىچە بولغان ئارىلىقتىكى رېئالىزم، مودېرنىزم؛ ئىككى يۇز ئىككىنچى يىتتىن ئىككى يۇز توققۇزىنچى يىتكىچە بولغان ئارىلىقتىكى ئىجتىمائىي ئۇنۇم، بۇرچ ۋە دەۋر روھى قاتارلىق مەسىلىلەردە مۇجمەللىك، مەۋھۇملۇق ۋە غەلىتىلىك بار.»

مۇئاۋىن باش مۇھەررىر ماتېرىيالدىن كۆزىنى ئۇزۇپ، مۆ-مىن قاسىمغا يۈزلەندى:

— سىزنىڭ ئاخىرقى پىكرىڭىز قانداق؟

— بۇ ئەسەرگە ئالدىراپ بىرنەرسە دېيىش تەس، ئاز دېگەندە يەنە ئىككى ئادەم كۆرمىسە بولمايدۇ، شۇنىڭدىن كېيىن ئاخىرقى خۇلاسىنى چىقىرىش كېرەك. مەن بىرمۇنچە مەنبەلەرنى تېپىپ قويدۇم، ۋاقتى كەلگەندە، سىلىشتۇرۇپ كۆرسەك بولىدۇ.

مۇئاۋىن باش مۇھەررىر ئۇنچىقمىدى. پەقەت بېشىنى لىڭ-شىتىپ، قولىدىكى ماتېرىيالنى تارتمىسىغا سىلىپ قويدى. شۇڭ-داق قىلىپ، مۆمىن قاسىم كىتابتىن قۇتۇلدى، توغرىسىنى ئېيتقاندا، كىتابتىن ئەمەس، ئەدھەمدىن قۇتۇلدى. ئەدھەم بۇ ئىشلاردىن خەۋەرسىز ئىدى، ئۇ تېخى مۆمىن قاسىمنىڭ ئۆزىنى ئىزدەپ كېلىپ، تەشەككۇر ئېيتىشىنى، ئەسىرى توغرىسىدا يې-ڭى خۇش خەۋەرنى يەتكۈزۈپ، ئالەمچە خۇشال قىلىشىنى كۈتەت-تى. لېكىن ئۇ، خۇشامەتگۈيلۈق بىلەن ئېرىشىدىغان گۈلچەمبە-رەكنىڭ بەزىدە ئۆزى خالاپ سىلىۋالمىدىغان كىشەن بولۇپ قالى-دىغانلىقىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرۈپ باقمىغانىدى.

ئۇچىنچى باب

لاله رەڭ شاراب

1

توۋا، ئادەم دېگەن ئاجايىپ نەرسە! بەزىلەر باشقىلارنىڭ مەنپەئىتىگە، غۇرۇرىغا توقماق ئۇرۇپ، دەپسەندە قىلىشقا تەييار تۇرىدۇيۇ، لېكىن ئۆزىنىڭ مەنپەئىتىگە، غۇرۇرىغا چىۋىق چاغلىق نەرسە تېگىپ كەتسە، ئالەمنى ماتەم قىلىدۇ.

ئەدھەم مۇشۇ بىر ھەپتە ئىچىدە نەشرىياتقا بىرنەچچە قېتىم باردى. مۇمىن قاسىم ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىشنى رەت قىلدى، «ئەسىرىگىزنى رەھىمسىزلىككە ئۆتكۈزۈپ بەردىم» دەپلا قۇتۇلدى. ئاق چاچلىق مۇئاۋىن باش مۇھەررىر ئۆزىنىڭ تەبىئىي سىلىق - سىپايىلىكى بىلەن ئەھۋالنى چۈشەندۈردى، يەنە بىر مەزگىل كۈتۈپ تۇرۇشنى ئېيتتى. شۇ چاغدىلا ئەدھەمنىڭ سەۋر قاچىسى تولدى:

— نېمىدېگەن چەكسىز كۈتۈش بۇ! ؟ — دېدى ئۇ سەل - پەل ئۆكۈگەن ھالدا، — سىلەر ئۇچۇن ۋاقىتنىڭ قەدىر - قىممىتى بولمىغىنى بىلەن، مەن ئۇچۇن ۋاقىت — ھايات، ھايات — ۋاقىت! سىز «ئىككى يېرىم مىنۇت ئۆمۈر كۆرەر ئىنسان: بىر مىنۇت كۈلكە بىلەن، بىر مىنۇت ھەسرەت بىلەن، يېرىم مىنۇت كېتەر سۆيگۈ بىلەن» دېگەن گەپنى ئاڭلىمىغانمۇ؟

— ئاڭلىغان، ئاڭلىغان، — دېدى مۇئاۋىن باش مۇھەررىر

مىيقىدا كۆلۈپ قويۇپ، — مەن يەنە مۇنداق گەپنىمۇ ئاڭلىغان، كونىلاردا: «ئاللا ئىرادىلىك ئادەمنىڭ مۇرادىنى يەردە قويمايدۇ!» دېگەن گەپ بار. ئەگەر ئاللا بار دېيىلسە، بىز بۇ ئاللانى ۋاقىت دەپ چۈشىنىمىز. ۋاقىت — ئۆزىنى سەمىمىي، قىزغىن سۆيگەن كىشىلەرنىڭ ئۈمىدىنى ھەرگىز يەردە قويمايدۇ. دەل ئاشۇ ۋاقىت — ئۆمرىنىڭ كۆپ قىسمىنى شاگىرتلىق، نىمكارلىق، ھامماللىق، قاراۋۇللۇق بىلەن ئۆتكۈزگەن گورکىي-نى ئاخىر سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مەشھۇر يازغۇچىسى قىلىپ يېتىشتۈرگەن···، — ئۇ بىرئاز تۇرۇۋالدى، چىرايىدىكى تەبەسسۇمنۇ ئاستا - ئاستا ئۆچتى، قولىدىكى رۇچكىنى قەلەمدانغا سېلىپ قويۇپ داۋام قىلدى، — يولداش ئەدھەم، بىزنىڭ بۇ نەشرىياتنۇ ئەنە شۇ ۋاقىت بىلەن ئۆرە تۇرىدۇ. سىزگە ئوخشاش-لا، بىزگىمۇ ۋاقىت بەك قىممەتلىك! ئەسىرىگىزگە كەلسەك، ئوخشاشمىغان پىكىرلەر بار، بىزنىڭ يەنە بىرئاز ئويلىنىۋېلىشى-مىز، مۇھاكىمە قىلىۋېلىشىمىز ئۈچۈن، ئازراق ۋاقىت بەرمەمسىز؟! سىزمۇ بىر مۇھەررىر، بۇ ھەرقانداق يېرىكرەك ئەسەر-لەر ئۈستىدە بولىدىغان ئەقەللىي تەلەپقۇ!؟

ئەدھەم ئەمدى باشقا گەپ تاپالماي، توقۇمنى قارنىغا ئالغاندەكلا سورىدى:

— بۇ ئەسەرنى زادى چىقىرامسىلەر - چىقارمامسىلەر؟!

— مەن بۇنىڭغا ئالدىن ۋەدە بېرەلمەيمەن.

— نېمىشقا؟ سىز بۇ نەشرىياتنىڭ باشلىقىغۇ؟

— شۇنداق، مەن باشلىقى، لېكىن ئەسىرىگىزنىڭ چىقىش - چىقماسلىقىغا مېنىڭ باشلىقلىقىم ئەمەس، ئالدى بە-لەن ئەسەرنىڭ ئۆزى بىرتەرسە دەيدۇ!

— ئۇنداق بولسا، يولداش باشلىق، پىكىرنىڭ پوسكاللىسى زادى نېمە؟ مەن ئەسەرنى ئاشكارا يازغان، سىلەرنىڭ پىكىرىڭلار-نىڭمۇ ئاشكارا بولۇشىنى تەلەپ قىلىمەن!

بۇ گەپ مۇئاۋىن باش مۇھەررىرنى ئويلاندۇرۇپ قويدى. ئاپتور تەلەپ قىلغانكەن، ئەلۋەتتە پىكىرنى ئوچۇق ئېيتىش كېرەك. بۇنىڭ ھەر ئىككى تەرەپكە زىيىنى يوق. نەشرىياتنىڭ ئەسەرلەر ئۇستىدىكى پىكرى ئەزەلدىن مەخپىي بولغان ئەمەس! ئۇ تارتمىنى ئېچىپ، مۇمىن قاسىم تەييارلىغان ھېلىقى ئۇچ بەتلىك پىكىرنى ئالدى، بىرىنچى بەتنىڭ ئۈستىگە بۆلۈم مۇدىرى مۇ تۇنۇگۈن ئەسەرنى كۆرۈپ بولۇپ، «مۇمىن قاسىمنىڭ پىكرىگە قوشۇلمەن» دېگەن قىسقىلا تەستىقنى يېزىپ قويغانىدى.

— مانا، ئۆزىڭىز كۆرۈپ بېقىڭ، — دېدى مۇئاۋىن باش مۇھەررىر قولىدىكى قەغەزنى ئۇزىتىپ، — پىكىرلەر خېلى تەپسىلىي يېزىلغان!

ئەدھەم پىكىرلەرنى ئوقۇشقا باشلىدى. بىرىنچى بەتنىڭ يېرىمىدىن باشلاپلا ئۇنىڭ چىرايى ئۆزگەردى. دەسلەپ تاتاردى، كېيىن بىردىنلا قارىداپ، بۇرنىنىڭ ئۇچىدا ئۇششاق تەر تامچىلىرى يالتىراشقا باشلىدى.

ئۇنىڭ تازا بۇرغىسى تۇتتى. ئەلپازىنى بۇزۇپ، بۇ پىكىر ئەمەس، بوھتان، ھەممىگىلار ساۋاتسىز، ھەسەتخور... دەپ زاكونلاشماقچىمۇ بولدى. لېكىن، يەنە ئۆزىنى باستى، مۇئاۋىن باش مۇھەررىر بىلەن سوغۇقلىشىپ پايدا ئالغىلى بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلدى. چۈنكى، نەشرىياتتىكى تامغىنىڭ تۇتقۇسى بىلەن قىزىل قەلەمنىڭ سېپى ئۇنىڭ قولىدا، ئۇنىڭ بىلەن بىراقلا ئادا - جۇدا بولغىلى بولمايدۇ! قارا، ئۇنىڭ ھۆل ئوتۇدەك شىرشىملىقىنى! سەن قاتتىقراق بىرنەرسە دېسەڭمۇ، ئۇنىڭ ھېچىيىپ تۇرغىنى تۇرغان! بۇنداق ئادەملەر ھەممىنى كۆڭلىگە سالىدۇ، پەيت كۈتىدۇ، ۋاقتى كەلگەندە تۈيدۇرماي ئەپلەپ ۋېرىدۇ!...

شۇلارنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزگەن ئەدھەم يەنە بىرئاز پەسكويغا چۈشتى. ئۇنىڭ نەزىرىدە، ھەممىنى قىلغىنى ھېلىقى مۇمىن

قاسىم دېگەن «ئىت قونىقى» پەتەك ئىدى. ئەگەر ئۇ بىرىنچى قول ماتېرىيالنى ئوبدان يازغان بولسا، باشقىلارمۇ جەزمەن شۇ-نىڭ ئىزىدىن ماڭاتتى. چۈنكى، ئەسەر دېگەن شۇنداق بولىدۇ، ھېچكىمنىڭ قولىدا ئۇنى سېلىپ ئۆلچەيدىغان تەييار قېلىپ يوق! بىرىنچى پىكىرنى كىم ئەپلەپ قويالىسا، شۇنىڭ ھېسابلا-كىن، ئۇ بەچچىغەر قۇسۇر ئىزدەپتۇ، ھەسەت قىلىپتۇ! ... ئىسىت، ئۇنى ماختاپ يازغان ماقالەم! ئىسىت، ئۇنىڭغا كەتكەن ئەجرىم! شۇنچە كارامەتلەرمۇ ئازراق تەسىر قىلمىسا - ھە؟! بىلمەپتىمەن، «ئىتنى تۆرگە ئاچىقساڭ، غىڭشىلداپ پەگاھقا چۈ-شەر» دېگىنى شۇ ئىكەن - دە! ؟...

ئۇ دەردىنى، ئاچچىقىنى، ئەلىمىنى مۆمىن قاسىمدىن ئې-لىش نىيىتىگە كەلدى. ئۇنچىلىك مۇھەررىر بىلەن ئېيتىشىش خەتەرلىك ئەمەس. ئۇنداق پىسىتە كۈچۈكلەرنىڭ ئالدىدا ئۆزىنى بىر كۆرسىتىپ، دەيدىغانلىنى دەۋالمىسا، قانداق پۇخادىن چىقە-دۇ؟! ئۇ ئەدەمنىڭ كىملىكىنى بىلىپ قويسۇن، ئەدەم دېگەن قانداق چەيلىسە، شۇنداق چەيلىنۇبرىدىغان خېمىر ئەمەس، بەل-كى ئۇ، تەگكەن يەردىن قان چىقىرىدىغان قىرلىق تاش! ...

ئەدەم لىككىدە ئورنىدىن تۇردى، مۇئاۋىن باش مۇھەررىر بىلەن سوغۇققىنا خوشلىشىپ ئىشخانىدىن چىقتى. ئۇ ئىككىنچى قەۋەتكە چۈشكۈچە، مۆمىن قاسىمغا دەيدىغان گەپلىرىنى ئويلاپ، كۆڭلىدە پىشىلدۇردى، دەيدىغىنى ناھايىتى جىق ھەم سىپىق ئىدى، لېكىن ئۇ باشقىلارنىڭ ئالدىدا «مەدەنىيەتسىز» دېگەن نامغا قالماسلىق ئۈچۈن، ئۆزىنى قاتتىق تۇتۇشنى كۆڭلىگە پۈكتى.

مۆمىن قاسىم ئۇچ خىزمەتدىشى بىلەن بىر ئىشخانىدا ئولتۇ-راتتى. ئەدەم مۇرىسى بىلەن ئىشىكنى ئىتتىرىپ ئىشخانىغا كىرگەندە، ئۇ يۇقىرى گرادۇسلۇق كۆزەينەكنى تاقاپ ماقالە كۆرۈپ ئولتۇراتتى. شىرەسىنىڭ ئىككى تەرىپى دەستە - دەستە

ماتېرياللار بىلەن قىرلانغان بولۇپ، ئوتتۇرىسىدا بېشى پاتقۇ-دەكلا بوشلۇق بار ئىدى. ئۇ ئون بەش يىلدىن بېرى ئەنە شۇ قىرىق سانتىمېتىر كەلگۈدەك كىچىككىنە بوشلۇقتا ھەر كۈنى سەككىز - ئون سائەتلەپ پائالىيەت ئېلىپ باراتتى. ئۇنىڭ ئۆتۈكۈر لەشتى، نەزەر دائىرىسى كېڭەيدى. ئۇ ھالال ئىشلەيتتى، كەم سۆز ۋە تىرىشچان ئىدى...

— ھەي... مۆمىن مۇھەررىر... سىزچۇ، خۇددى ئەۋرەزدىن چىققان چايانەك زەھەرلىك ئادەم ئىكەنسىز!

بۇ گەپ خېلى زەردە بىلەن كۆرەڭ ئاۋازدا ئېيتىلدى. مۆ-مىن قاسىم لىككىدە بېشىنى كۆتۈردى، كۆزەينىكىنى ئۆرىدەپ، ئالدىدا تۇرغان ئادەمگە قارىدى، ئەدھەم ئۇنىڭ بېشىدا غادىيىپ، دېۋەيلەپ تۇراتتى.

قۇلاققا مۇشت ئۇرغاندەك ئېيتىلغان بۇ گەپ ئۇنىڭغا قاتتىق تەگدى، ئۇ بىردىنلا غەزەپلەندى. تومۇرلىرىدىكى قان شۇ ھامان ھۇپپىدە يۈزىگە تەپتى. ئۇنىڭ چىرايىدىكى جىددىي ئۆزگىرىشنى كۆرۈپ ئەدھەم ئىچىدە ھۇزۇرلىنىپ كۈلدى: ئەجەبمۇ جايىدا ئېيتتىم، بۇ گەپ ئۇنىڭ تازا جېنىغا تەگدى، زەھەر بولسىمۇ، بۇنچە بولماس! ئەمدى ئۇنىڭ يۈرىكى قېپىدىن چىقىدۇ، ھا - ھا - ھا!

لېكىن مۆمىن قاسىم ئۇنداق بولمىدى، دەرھال ئۆزىنى تۇتۇپ ئەسلىي ھالىتىگە كەلدى. ئۇنىڭدا ھەرقانداق شارائىتتا ئۆزىنى باشقۇرالايدىغان ئاشۇنداق بىر مەنىۋى قۇدرەت بار ئىدى.

— ئولتۇرۇڭ، يولداش ئەدھەم، — دېدى ئۇ يېنىدىكى ئورۇندۇقنى ئۇنىڭ ئالدىغا ئاستا سۈرۈپ، — ئازادە ئولتۇرۇپ پاراڭلىشايلى.

— ماڭا سىزنىڭ ئىلتىپاتىڭىز كېرەك ئەمەس! — ئەدھەمنىڭ ئاۋازى ئوخشاشلا زەردىلىك ئىدى.

— مەيلى، ئىختىيارىڭىز، — دېدى مۆمىن قاسىم ۋە ئۆز ئورنىغا ئولتۇرۇۋېتىپ داۋام قىلدى، — چايان — ئادەم چاقىرۇ، لېكىن مەن ھېچكىمنى چاقىرمىغۇ؟!

— سىز... سىز چاقىرىڭىز؟...، — ئەدھەم ئەزۋەيلەپ كەتتى.

— شۇنداق... مەن چاقىردىم، — مۆمىن قاسىم يەنە تەمكىن ئىدى، — لېكىن سىز مېنى چاقتىڭىز، ئەدھەم... يوشۇرۇن چاقتىڭىز، بۇنى ھەممە ئادەم بىلىدۇ...

ئەدھەم تېخىمۇ جىلە بولۇپ كەتتى، كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ، چىشلىرىنى غۇچۇرلاتتى، جاغ سۆڭەكلىرى مەڭزىدىن تومپىيىپ چىقتى. ئىشخانىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئىشىدىن توختىنىدى. بىرى ئېڭىكىنى يۆلەپ، بىرى ئورۇندۇقىغا قاڭتىرىپ، بۇ ئىككىيلەنتىڭ بازلىشىغا، خىرىس قىلىشىغا قىزىقىپ قاراپ ئولتۇراتتى. ئۇلارنىڭمۇ كۆڭلىدە ھېساب بار ئىدى: ھەممىسى ئاۋۋال بۇ ئىككىسىنىڭ نېمە دېيىشىدىغانلىقىنى ئاڭلىماقچى، ئاندىن كېيىن ئەھۋالنىڭ تەرەققىياتىغا قاراپ تەدبىر قولىلانماقچىدى.

— ھە... بىلدىم...، — دېدى ئەدھەم گەپلىرىنى چىشىنىڭ ئارىسىدىن چىقىرىپ، — سىز مەندىن ئۆچ ئالماقچى بولۇپسىز - دە! بىلدىم، بىلدىم... سىز بەئەينى ئارىيانلارنىڭ نەسلىدەك ئۆچمەنچى ئىكەنسىز!... لېكىن مەن سىزگە نېمە قىلدىم؟! مەن سىزدەك چالا ساۋات بىر قوشاقچىنى «شائىر» دەپ كۆككە كۆتۈردۈم، ھېلىقى ئاقماس قوشاقلىرىڭىزنى «ياخشى شېئىر» دەپ ماختاپ ئۇچۇردۇم!... مەن شېئىر دېگەننى بىلمەمدىمەن، شېئىر دېگەن نېمە ئۇ، تۇكۇرسەم خېپرۇكۇمدىنمۇ بەش قاپىيە چۇشىدۇ!...

— شۇنداق، سىز ھەممىنى بىلىسىز، — دەپ تەنە بىلەن ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلدى مۆمىن قاسىم، — بىلىپ تۇرۇپ قىلدىڭىز، بىر دانىشمەن ھىندى مۇنداق دېگەنىكەن: «دۇنيادا ئالتە نەرسىنىڭ قەدىر ـ قىممىتى بولمايدۇ: بۇلۇتنىڭ سايىسى، ئەخمەقنىڭ دوستلۇقى، ۋاپاسىزنىڭ مۇھەببىتى، ئۆتۈپ كەتكەن بايلىق، مۇستەبىت ھاكىم، ساختا شان ـ شۆھرەت!» سىز شۇنى بىلىپ قېلىڭ، ئەدھەم، ماڭا سىزنىڭ دوستلۇقىڭىزنىڭ، سىز ئەجىر قىلىپ كەلتۈرمەكچى بولغان ساختا شان ـ شۆھرەتنىڭ كېرىكى يوق! مەن سىزدىن ئۆچ ئالمىدىم، ئۆچ ئېلىش نىيىتىدىمۇ بولمىدىم. ئەسىرىڭىز توغرىسىدا ھەق گەپنى قىلدىم، مۇنازىرە قىلىمەن، دېسىڭىز مەن تەييار. لېكىن ئەڭ ئاۋۋال ئۆزىڭىز سەممىيلىك بىلەن كاللىڭىزنى ئوبدانراق ئىشلىتىپ ئويلاپ بېقىڭ!

— كاللام خېلى ئىشلەيدۇ! — دېدى ئەدھەم كىنايە ۋە تەمەننا بىلەن، — مېڭەمنىڭ ئېغىرلىقى ئېھتىمال ئىككى مىڭ گرام كەلسە كېرەك. مېنىڭ ئاڭلىشىمچە، ئاتاقلىق يازغۇچى تۇرگېنېۋنىڭ كاللىسىمۇ ئاران ئىككى مىڭ بىر يۈز گرام كەلگەنىكەن!

ئەدھەم دەرھال ئېسىگە كەلگەن بۇ گەپتىن خۇشاللىنىپ، ئىچىدە ئەقىل ـ پاراسىتىگە ئاپىرىن ئوقۇدى. ئۇ مۆمىن قاسىمنىڭ يېرىمى ئاقىرىپ كەتكەن، چاچلىرى شالاڭ، كىچىككىنە سوقىچاق بېشىغا مەنىلىك قاراپ قويدى. ئۇنىڭ قارىشىدىن: «قانداق، تازا بابلىدىممۇ؟!» دېگەن مەسخىرە چىقىپ تۇراتتى. لېكىن كۆتمىگەن يەردىن مۆمىن قاسىم ئۇنى ئوڭدا قويدى:

— مېڭىنىڭ ئېغىرلىقى بىلەن ئەقىل ئۆتكۈرلۈكىنى ئۆلچىگىلى بولمىسا كېرەك، يولداش ئەدھەم! — دېدى ئۇ كۆزەينەكىنى تەكىتلىك بىلەن ئۆرىدەپ قويۇپ، — ئاڭلىشىمچە، فرانسىيىنىڭ داڭلىق يازغۇچىسى فارانسىسنىڭ مېڭىسى ئاران بىر مىڭ

ئون يەتتە گرام كېلىپتىكەن، لېكىن دۇنيا بويىچە ئەڭ ئېغىر مېڈە ئىككى مىڭ سەككىز يۈز ئەللىك گرام ئىكەن، ئەپسۇسكى، بۇنداق چوڭ ۋە ئېغىر مېڈىنىڭ ئىگىسى بىر دەلدۇش بوپتىكەن!

ئىشخانىدا «پاراققىدە» كۆلكە كۆتۈرۈلدى، بۇ كۆلكە خۇددى بوكسچىلىق مەيدانىدىكى غالىبنىڭ غەلىبىسى ئۈچۈن ياڭرىغان تەنتەنە كۆلكىسىدەك ياڭراق، ئازادە ۋە شادىمان ئىدى.

ئەدھەم ئۇجۇقۇپ كەتتى. ئۇ بايا خىيالىغا شۇنداق تېز ۋە جايىدا كەلگەن سۆزىدىن پەخىرلىنىپ كېرىلگەنىدى، ۋەھالەنكى، مۆمىن قاسىمنىڭ كۈتمىگەن زەربىسى خۇددى تۈيۈقسىز تۈرغاندا كومىشارغا تەگكەن رەھىمسىز كاللىدەك ئۇنى ھودۇقتۇرۇپ قويىدى. توۋا، ماۋۇ «ئىت قونىقى» كۆكۈنىڭ يامانلىقىنى! «جىمغۇرنىڭ چىشى قولتۇقىدا» دېگەن شۇ ئىكەن ـ دە!

ئەدھەمنىڭ چىرايى پۈرۈشتى، كۆزلىرى ئەلەم بىلەن قىسىلدى. ئەمدى ئۇ ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا ئارقىغا ياندى. بۇ ھالدا ئىشخانىدا تۈرۈۋېرىشنىڭ ئورنى قالمىغانىدى، ھېلىغىچە ئەكس سادا بولۇۋاتقان ئاشۇ كۆلكە بۇ ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا يۈز بەرگەن قورساق سوقۇشىغا خۇلاسە بولغانىدى. ئەدھەم ئىشىكنىڭ تۈۋىگە بېرىپ ئارقىغا بۇرۇلدى، مۆمىن قاسىمغا تازا بىر ئالىيىۋېلىپ، «تېخى كۆرىمىز!» دېدى ـ دە، ئىشىكنى چالۋاقاپ يېپىپ چىقىپ كەتتى...

2

كەچتە ئائىلە ھۇزۇرىنى سۈرۈش كىشىگە دىل ئارامىلىق بېغىشلايدۇ.

ھىدايەت بۇنداق ھۇزۇرلىنىشقا بەك كۆنۈپ كەتكەنىدى.

ئۇنىڭ ئەللىك ئىككى كۆزادرات مېتىر كېلىدىغان ئىككى ئېغىزلىق ئۆيى ئاددىيلا سەرەمجانلاشقان، ئۆي بېزەش مودىغا،

ريقابەتكە ئايلانغان شۇ دەۋردە، ئۇنىڭ بىر جۈپ قوپال ساپا، ئىككى كىتاب ئىشكاپى، قوش كىشىلىك بىر ياغاچ كارىۋات بىلەن بىر‌لگەن ھەشەم - دەرەمسىز بۇ ئۆيى زامانىدىن خېلى ئارقىدا قالغانىدى. لېكىن ھىدايەت بىلەن تۇخان ئۇچۇن بۇ ئاددىي - ساددا ئۆي جەننەت ھۇزۇرىنى بېرەلەيدىغان ئىسسىق، خىلۋەت ماكان ئىدى. بەزىلەر ھىدايەتكە: «تاپقان پۇلۇڭنى قورساققىلا ئۇرماي، ئۆيگىمۇ خەجلەپ قوي، ئۆي - ماكانمۇ زامانغا، نامىڭغا لايىق بولغىنى ياخشى» دېگەندە، ئۇ: «ھەرقانداق نەرسە ئۆزۇڭگە يېتەرلىك بولسىلا بولدى» دەپ، ئاخىرىدا گېپىنىڭ ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان مۇنۇ سۆزىنى قوشۇپ قويىاتتى: «مەن ئازغىنا چىنلىق، ياخشىلىق، گۈزەللىك بىلەن بەختلىك ئائىلە قۇرۇشنى خالايمەنكى، بىر پاتمان ئۆي جاھازلىرى بىلەن مەززە‌سىز ئائىلە قۇرۇشنى خالىمايمەن!»

دېگەندەك، بەختلىك ياشاش ئۇچۇن ئادەمدە ئالدى بىلەن ياشاش جاسارىتى بولۇش كېرەك. بۇنداق جاسارەت بولماي تۇ‌رۇپ، بەختلىك ياشايمەن، دېيىش قۇرۇق خىيال بولۇپ قالىدۇ.

ھىدايەت بىلەن تۇخان ياشاشقا بولغان قىزغىنلىقى ۋە جاسا‌رىتى بىلەن ئەنە شۇنداق بەختلىك، ئىناق تۇرمۇش كەچۇرەتتى.

دەرۋەقە، ئۇلار ئالدىن مۇھەببەت باغلاپ، بىرنەچچە يىل سىنىشىپ، ئاندىن تۇرمۇش قۇرغان ئاشىق - مەشۇقلار ئەمەس. ئۇنىڭ ئۇستىگە، تۇخان ساۋاتسىز بىر سەھرا قىزى! ئەجەبا، بىر - بىرىگە زادىلا خىل كەلمىگەن بۇ ئىككى ياش قانداق قىلىپ ئۆمۇرلۇك قەدىناسلارغا ئايلىنىپ قالدى؟

تەقدىر دېگەن مانا شۇ! تەقدىرنىڭ قىسمىتى دېگەن مانا شۇ! تەقدىرنىڭ بۇنداق غەلىتە ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئۇلارنىڭ ئۆزىمۇ ھەيران! لېكىن ئۇلار بۇنىڭدىن رازى، ھاياتنىڭ شۇنچىلىك نېسىۋىسىدىن ئۆزلىرىنى بەھرىمەن قىلغان تەقدىرنىڭ ئامىتىدىن مىڭ مەرتىۋە رازى!...

ئەمدىلا ئون توققۇز ياشقا كىرگەن، غۇنچە بويلۇق، پومساق لەۋلىرىدىن كۈلكە يېغىپ تۇرىدىغان، ھېلىغىچە ئۇزۇن يەڭ، كەڭ ئېتەكلىك چىت كۆڭلەك كىيىپ، ئىككى ئۆرۈمە چېچىنى جىگدە يېلىمى بىلەن پاتلايدىغان بۇ ياش جۇڭانىڭ ۋاي دېگۈدەك چىراي - شەكلى بولمىسىمۇ، لېكىن كىشىنى مەھلىيا قىلغۇدەك تاتلىق قىلىقلىرى بار ئىدى. ئۇ ناھايىتىمۇ ئىپپەتلىك ھەم شەپە-قەتلىك ئايال ئىدى. ئۇ ئۆزىنى ھەم يىغلاتقان، ھەم كۈلدۈرگەن بۇ پايانسىز ئالەمدە بىر كۈن بولسىمۇ ۋىجدان بىلەن پاك ياشاش-نى، كۆزىدىن ھايات نۇرى ئۆچكىچە جۇپتىگە سادىق بولۇپ، جاھاندىن خۇشخۇي ئۆتۈشنى ئويلايتتى.

ئۇ كىچىك، تەجرىبىسىز بولۇشىغا قارىماي، تۇرمۇشتا ئېدىتلىق، «بار دەپ تۆكمەيدىغان، يوق دەپ كۆپمەيدىغان»، ھەمە-مىنى چېنەپ - چىمچەپ ئىشلىتىدىغان ھېسابلىق، سەۋرلىك چوكان ئىدى...

ئۇنىڭ روھىي دۇنياسىدىكى ئالىيجانابلىق بۇ كىچىككىنە، ئاددىي ئائىلىنى ئىللىتىپ، جانلاندۇرۇپ، ئەر - ئايالىق مۇنا-سىۋىتىگە زوق بېغىشلىسا، ئۇنىڭ تۇرمۇشتىكى ئېدىتلىقى، سەۋرچانلىقى بىر كىشى مائاش ئېلىپ، ئۇچ جانلى باقىدىغان بۇ نامرات ئائىلىگە بەرىكەت بېغىشلايتتى. شۇڭا، ئۇلارنىڭ تۇرمۇ-شى ھەمىشە بایاشات، ئاۋات ھەم خىرامانلىق ئىچىدە ئۆتەتتى.

ئۇلارنىڭ ئەمدىلا بىر ياشقا كىرىپ، تەمتەم ماڭىدىغان جۇر-ئەت ئىسىملىك ئوغلى بار ئىدى. بۇ ئەلۋەتتە ھېدايەتنىڭ تۇنجى بالىسى ئەمەس. ئۇنىڭ تۇنجى بالىسى 1983 - يىلنىڭ ئاخىرىدا، يورۇق دۇنياغا غىل - پاللا كۆزىنى ئېچىپ بار - يوقى بەش سائەتلا ياشاپ، ئانىسىنىڭ ئارقىسىدىن ئۇ دۇنياغا كەتكەنىدى. بالىنىڭمۇ، ئانىنىڭمۇ ئۆمرى قىسقا، تەقدىرى كاج كېلىپ قال-دى. ھېدايەت ياپياش ئىككى جانلى جىممىدە ئەكېتىپ، ئۆزىنى بۇ دۇنيانىڭ قايغۇ - ھەسرەتلىرىگە پاتۇرۇپ قويغان ھاياتتىن،

ئۇنىڭ شەپقەتسىز قىسمەتلىرىدىن قاتتىق ئاغرىندى، بىرنەچچە ئايغىچە ئۇنسىز ئازاب چەكتى. ئۇ ئاشۇ ئىچ ئاغرىقى بىلەن بىرنەچچە يىلنى يالغۇزلۇق، تەنھالىق ئىچىدە ئۆتكۈزمەكچىدى. لېكىن ھايات يەنە ئۇنى رايىغا قويمىدى. 1985 ـ يىلنىڭ ياز كۈنلىرىدە، ئۇ يەنە شۇ تەقدىرنىڭ چاقچىقى بىلەن تۇخانغا يولۇقۇپ قالدى...

بۇگۈن شەنبە بولۇشىغا قارىماي، ھىدايەت ئۆيگە خېلى كەچ قايتتى. تۇخان كەچلىك تاماقنى ئاللىقاچان تەييار قىلىپ قويۇپ، جۇرئەت بىلەن ھەپىلىشىپ ئولتۇراتتى. ھىدايەت ئىشكىتىن كىرىپلا ئوغلىنى قولىغا ئالدى. مۇشۇ ۋاقىت بالىنىڭ تازا پاقلان بولۇپ، كۆندە بىر قىلىق چىقىرىدىغان، ئاتا ـ ئانا تۇگۈل، باشقىلارمۇ سۆيۈپ تويمايدىغان بۇدرۇق ۋاقتى ئىدى. ھىدايەت بىردەم ئۇنى غىدىقلاپ سۆيەتتى، بىردەم بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ ئەركىلىتەتتى.

— ئەمدى تاماقلىرىنى يەۋالسىلا، سوۋۇپ قالدى، — دېدى تۇخان بالىنى ئۇنىڭ قولىدىن ئېلىپ.

ھىدايەت كاستۇمىنى سالدى، قولىنى يۇيۇپ، يۇمىلاق تاماق جوزىسىغا كېلىپ ئولتۇردى. بۇگۈن تۇخان ئۇنىڭغا تۇخۇم بىلەن پالەك ئارىلاشتۇرۇلغان پۇرە ئېتىپ قويغانىدى. ھىدايەت ماي بىلەن پىشۇرۇلىدىغان يۇمشاق ۋە مەززىلىك بۇ تاماقنى ئامراق ئىدى، شۇڭا، ئىشتىها بىلەن يېيىشكە باشلىدى.

تۇخان ئۇنىڭغا چاي قۇيۇۋېتىپ:

— بايا ئەدھەم كېلىپتىكەن، سىلىنى بىرئاز ساقلاپ بېقىپ، يەنە كەتتى، — دېدى.

— نېمە ئىشى بار ئىكەن؟ — ھىدايەت ئىككى قوۋۇزىغا لىق توشقۇزۇلغان پۇرىنى چاينا ۋېتىپ سورىدى.

— ئۇنۋان دەمدۇ... ئىشقىلىپ، شۇنداقراق بىر گەپلەرنى قىلدى...

— بۇگۈنكى يېغىنمۇ شۇنىڭ ئىشى بىلەن سۈزۈلۈپ كەتتى، — دېدى ھىدايەت بىردىنلا كەيپىياتى بۇزۇلۇپ، — ئۇنۇڭان دېگەننى ئۇ يەر - بۇ يەرگە دوقۇرۇپ يۈرۈپ ئالىدىغان نەرسە بولمىسا... بۇ ئاداشمۇ تازا بولۇۋالدى! ...

بىرنەچچە كۈندىن بېرى ئىدارىدە ئەدھەم ئۇستىدە گەپ كۆپ-پىيىپ قالغانىدى. نەشرىياتتىكى ئىشلىرى بىلەن ئۇنۇڭان توغرا-سىدىكى ھەرىكەتلىرى بىرمۇنچە چۆرۈمە - چۆچەك گەپلەرگە سەۋەب بولغانىدى. بۇ ئىشلارنى بىرنەچچەيلەن ھىدايەتكە ئىنكاس قىلىپمۇ كىردى. ئەلۋەتتە، ئىنكاسىنىڭ ھەممىسىنى توغرا دېگىلى بولمايدۇ. «ئېغىزدىن ئېغىزغا ئۆتسە، يېڭىنمۇ تۇۋرۈككە ئايلىنىدۇ» دېگەن گەپ بار. بەزى نەرسىلەرنىڭ كۆپتۇرۇلۇپ، مۇبالىغە بولۇپ كېتىشى تۇرغان گەپ. لېكىن بۇنىڭلىق بىلەن ئۇنى ئاساسسىز دېگىلى بولمايدۇ. ئەدھەمنىڭ نەشرىياتقا بېرىپ، غوۋغا كۆتۈرگەنلىكى راست! ئۇنى ئاز دېگەندەك، كېيىن ئۇلارنىڭ ئۇستىدىن جەمئىيەتكە بىرمۇنچە پىتنە - پاساتلارنى تېرىۋەتكەنلىكىمۇ راست! ھېلىقى ئاق چاچلىق مۇئاۋىن باش مۇھەررىنى تەپ تارتماي: «قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان بۇت قەلەندەرى» دېگەنلىكىنى؛ ھېلىقى پاكار بويلۇق مۆمىن قاسىمنى: «ئىت قونىقى كۆكۈ» دېگەندىن باشقا، ئۇنىڭ خوتۇنىنى چىشلەپ تارتىپ، شەخسىي ئىززەت - نەپسىگە تېگىدىغان بىرمۇنچە نائەھلى گەپلەرنى قىلغانلىقىنى؛ ئۇنۇڭان توغرىسىدا بولسا، شەخسىيەتچىلىككە، مەنمەنلىككە ۋە كىبىرگە تولغان بىرمۇنچە پەلەمپەي گەپلەرنى قىلىپ، ئاخىرىدا: «ھازىر ھەممە ئىش پۇل بىلەن ئوخشايدۇ، مەنمۇ ئۇنۇڭان ئۈچۈن مىڭ يۈەن تىكىپ قويدۇم!» دېگەندەك قۇتراتقۇلۇق خاراكتېرىدىكى گەپلەرنى دېگەنلىكىنى بىرمۇنچە كىشىلەر ئىسپاتلاشتى. بۇ گەپلەر قارىماققا، بىرەر سىياسىي تۈس ئالغان جىددىي گەپلەر بولمىسىمۇ، لېكىن تەربىيە كۆرگەن بىر ئۇقۇمۇشلۇق ئادەمگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، ئۇنىڭ ئەخلاق -

پەزىلىتىگە، نىيەت ـ ئىقبالىغا بېرىپ تاقىشىدىغان بىمەنە، بولـ
مىغۇر گەپلەر ئىدى. بۇنىڭ تەسىرىنمۇ سەل چاغلىغىلى بولـ
مايتتى. شۇڭا، شۆھرەت دەرھال مۇنداق بىر لەتىپە توقۇپ
ئىدارىگە تارقىتىۋەتتى:

«بىر كۈنى، بىر ئادەم ئۆستەڭ ياقىلاپ كېتىۋېتىپ، بىر
شەيتانىنىڭ پۇتىنى سۇغا چىلاپ ئويناپ ئولتۇرغانلىقىنى
كۆرۈپتۇ ـ دە، ھەيران بولۇپ ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

— ھەي مەلئۇن، سەن تىنىم تاپماي، پىتنە ـ پاسات
تېرىپ، كىشىلەرنى يولدىن ئازدۇرۇپ، پاراكەندىچىلىك سالاتـ
تىڭ، لېكىن يېقىندىن بېرى نېمە ئۈچۈن ئۆز كەسپىڭنى قىلـ
ماي، بىكار تەلەت بولۇپ قالدىڭ؟

شەيتان ناھايىتى مەمنۇنىيەت بىلەن مۇنداق جاۋاب بېرىپتۇ:

— يېقىندىن بېرى، ئادەمزات ئىچىدىن مېنىڭ كەسپىمنى
قىلىدىغانلار چىقىپ قالدى، شۇڭا مەن خاتىرجەم دەم ئېلىۋاتـ
مەن! ...»

شۆھرەتنىڭ بۇ لەتىپىسى خۇددى ئاسمانغا ئېتىلغان ئوقتەك
نىشانسىز كۆرۈنسىمۇ، لېكىن ئېيتقۇچى بىلەن ئاڭلىغۇچىنىڭ
كۆڭلىدە ئۇنىڭ نىشانى ئېنىق ئىدى.

بۇنى ھىدايەتمۇ بىلەتتى، ئۇ ئەدەبمەنىڭ يېقىندىن بېرى
مۇنداق ھەددىدىن ئېشىپ، يۈگەنسىز بولۇپ كېتىشىدە ئۆزىنىڭ
مەسئۇلىيىتى بارلىقىنى ھېس قىلدى. ئۇ دوستىنى راستىنلا
رايىغا قويۇۋەتتى، يۈز ـ خاتىر قىلدى. مانا، بۈگۈنكى يىغىنىمۇ
ئۇ دوستىڭ ئۈچۈن كەتمەن چېپىپ، گۈپپاڭچىلىق قىلمـ
دىمۇ؟! ئەدەبمەنىڭ يۈقىرى دەرىجىلىك ئۇنۋان ئالىمەن، دېگىنى
ئەلۋەتتە ئۆزىنى سورىمىغانلىقى. ھىدايەتنىڭمۇ ئۇنىڭغا يۈقىرى
ئۇنۋان ئېلىپ بېرىش نىيىتى يوق. ھازىرقى گەپ ئوتتۇرا دەردـ
جىلىك ئۇنۋاننى ئېلىپ بېرىشتىمۇ گۈپپاڭچىلىق قىلىشقا توغرا
كەلگەنلىكىدە! شەرتتە شەرمى يوق، دېگەن گەپ بار. بىر ـ

بىرلەپ شەرتكە سالغاندا، كەمتۇك يەرلىرى مانا مەن دەپلا كۆرۈ-
نۇپ تۇرۇۋاتسا، ئۇنىڭغا چاپان ياپماي بولامدۇ؟! نېمىلا دېگەن-
بىلەن بەش يىل بىر قازاننىڭ ئېشىنى يەپ، بىر سىنىپتا ئوقۇ-
غان ساۋاقداش ـ دە!...

ھىدايەت تاماقنىمۇ چالا ـ بۇلا يەپ، خىيالغا چۆمۈپ ئولتۇ-
رۇپ كەتتى. ئۇنىڭ ئۇدۇلىدىكى تۇخانمۇ ئېرىنىڭ خىيالىغا ھالا-
قىت بەرمەي، ئىچىگە تىنىپ جىم ئولتۇراتتى. جۇرئەت ئۇنىڭ
باغرىغا يېپىشىپ ئۇخلاپ قالغانىدى. بىر ھازادىن كېيىن تۇخان
ئاستا سورىدى:

— ئەدھەمگە ھېلىقى دېگەن نەرسىسىنى بەرمىدىڭلارمۇ؟

— كىم نېمىنى دېسە، شۇنى بەرگىلى بولمايدۇ، — دېدى
ھىدايەت بىرئاز خۇرسىنىپ، — جاپا ـ مۇشەققەتسىز قولغا كەل-
گەن ھەرقانداق شان ـ شەرەپ يالغان ۋە قەدىرسىز بولىدۇ!
ئۇنۇاننىمۇ ھەركىم باسقان يولىغا، قىلغان ئىشىغا، سىڭدۈرگەن
ئەجرىگە قاراپ ئالىدىغان نەرسە! بولمىسا، مۇنداق شان ـ شەرەپ-
نىڭ قاپاقتا كىيدۈرگەن تاجەك قىلچە ئېتىبارى بولمايدۇ!

تۇخان ئېرىنىڭ ئەستايىدىل چۈشەندۈرۈشلىرىدىن بىرنەر-
سىنى ھېس قىلغاندەك، لېۋىنى يىمىرىپ، بېشىنى لىڭشىتىپ
قويدى. ھىدايەت بىر تال تاماكا تۇتاشتۇرۇپ، يەنە
خىيالغا پاتتى...

3

ئەدھەمنىڭ تۇرمۇش ئەقىدىسى مۇنداق ئىدى:

ئادەم بۇ دۇنياغا يارالغانكەن، جەزمەن ئۆمرىدە قالتىس بىر
ئىش قىلىش كېرەك. مەيلى ئۇ، كىشىلەرنى ھەيرەتتە قالدۇرىدە-
غان يامان ئىش بولسىمۇ ھېساب! XIX ئەسىردە ناپالېئون مەيدانغا
چىقىپ، پۈتۈن دۇنيانى زىلزىلىگە سالغۇدەك ئىش قىلدى. XX

ئەسىردە گىتلېر پۈتۈن ياۋروپا بىلەن ئاسىيانى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋەتتى. ئۇلارنىڭ نامى ھازىرغىچە كىشىلەرنىڭ تىلىدا يادلىنىۋاتامدۇ؟!...

ئۇنىڭ نەشرىياتتىكى «ئەدەبىيات ۋە زوقلىنىش» نامىلىق ئەسىرى ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچرىدى. لېكىن بۇنىڭلىق بىلەن ئۇ-نىڭ روھى چۈشمىدى، بۇنى ئۇ ئۆتكۈنچى ئىشلار قاتارىغا چىقىرىپ، ھېسابنى كۆڭلىگە پۈكۈپ قويدى. ئۇ ھەرقانداق ھېسابنىڭ ۋاقتى ئۆتمەيدىغانلىقىنى، بۇ ئۇزۇن جاھاندا ئالدىرىماي ئىش كۆرگەن ئادەمنىڭ ھارۋا بىلەن توشقان ئالالايدىغانلىقىنى ياخشى بىلەتتى.

ئەدھەم ئوقۇغۇچىلىق ۋاقتىدىن باشلاپلا، رېئاللىققا ئۇدۇل قاراشنى، رېئاللىققا ماسلىشىشنى ئۆگىنىۋالغانىدى. ھازىر ئۇ-نىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرۈپ تۇرۇشقا سەۋەب بولغان يەنە بىر نەرسە بار ئىدى: يۇقىرى ئۇنۋاندىن تېخى ئۈمىد بار. بىرنەچچە كۈندىن بېرى ئۆزى تەييارلىغان جامائەت پىكرىنىڭ تەسىرىنىمۇ سەل چاغلىغىلى بولمايدۇ. بۇنىڭغا قوشۇپلا ئاغىنىسى ھىدايەت بىر كۈچىسە، بۇ سەلتەنەتلىك تاجنىڭمۇ بېشىغا كىيىلىشى تەس ئەمەس!...

مانا شۇنداق خىياللار بىلەن ئۇ ئۆزىگە تەسەللى بېرەتتى، تەسەللىنىڭ كۈچى بىلەن كۈندىلىك تۇرمۇشىنى خۇشخۇي، خا-تىرجەم ئۆتكۈزەتتى.

بۈگۈن ئەر - خوتۇن ئىككىسى قانغۇچە ئۇخلىدى. يەكشەنبە كۈنىدە قانغۇدەك يېتىۋېلىش خانقىزنىڭمۇ ئادىتىگە ئايلىنىپ قالغانىدى.

ئۇلار ئەتىگەنلىك چېيىنى ئىچىپ، ئۆيىنى يىغىشتۇرغۇچە، چۈشلۈك تېلېۋىزىيە نومۇرلىرى باشلانىدى. ئىككىسى تېلېۋىزور كۆرۈپ ئولتۇرۇپ مۇڭداشتى. ئەر - خوتۇن ئىككىسى يېقىندىن بېرى مۇنچىلىك ئازادە ئولتۇرۇپ پاراڭلىشىپ باقمىغانىدى. ئەد-

هەم هەمىشە ئالدىراش ئىدى، ھامان بىرەر ئىش ئۈستىدە يالغۇز ئولتۇرۇپ خىيال سۈرۈشكە، پىلان تۈزۈشكە ئامراق ئىدى. شۇڭا، خانقىزنىڭمۇ ئۇنىڭ بىلەن چاتىقى بولمايتتى، بېشىنى چۆكۈرۈپ ئۆزىنىڭ ئىشىنى قىلاتتى. بۇگۈن ھەر ھالدا ئۇلار ئوڭ يېنىنىڭ بېسىپ قويقاندەك، ئېچىلىپ ـ يېيىلىپ قېلىشقانىدى.

— ئاخشامقى گېپىڭچە، ئائىلىمىزگە يېڭى بىر مېھمان كېلىدىغان ئوخشايدۇ ـ دە! — ئەدھەم ھەقىقەتەن خۇشال ۋە مەغرۇر ئىدى، — ئاھ، خۇدا! تەلىپىمىزنى ئاخىر ئىجابەت قىلىپسەن! بىزمۇ پەرزەنتلىك بولىدىغان بولدۇق، نەسلىمىز قۇرۇمايدىغان بولدى! ...

ئۇلار توي قىلغان يەتتە يىلدىن بېرى، پەرزەنت يۈزى كۆرمىگەنىدى. دەسلەپكى يىللاردا ھەر ئىككىسى ئالدىرىمىدى، خىزمەت، ئۆگىنىش بىلەن بولۇپ كەتتى. لېكىن كېيىنكى مەزگىللەردە، ئەتراپىدىكى بالىلىق ئائىلىلەرنىڭ خۇشاللىقىنى كۆرۈپ، ئۇلارغىمۇ بالا ئىشتىياقى چۈشتى. بۇ چاغدا ھەرقانچە ئارزۇ قىلىپمۇ، خانقىز قورساق كۆتۈرمىدى. سەۋەبىنى بىر ـ بىرىگە دۆڭگەپ ئۆتۈۋەردى. ئۇلار پەقەت ئۇرۇمچىگە يۆتكىلىپ كەلگەندىن كېيىنلا دوختۇرغا كۆرۈندى، مەسىلە خانقىزدىن چىقتى، بىراق داۋالانسا، ھامىلىدار بولىدىغانلىقى ئېنىقلاندى. شۇنداق قىلىپ، ئۇ بىر مەزگىل ئىزچىل داۋالانغانىدى.

— بىرەر ئىسىم ئويلاپ قويۇڭ، — دېدى خانقىز مۇلايىم كۈلۈمسىرەپ، — قىز بولسىمۇ، ئوغۇل بولسىمۇ، چىرايلىق، يارىشىملىق، ئەدەبلىي ئىسىم قويايلى.

— بۇنى ئويلىمىدى دەمسەن؟ — دېدى ئەدھەم ئالمان ـ تالمان، — كېچىچە شۇنى ئويلاپ چىقتىم. مېنىڭچە، تەستە تۇغۇلغان بالىغا تەسرەك ئىسىم قويغان ياخشى. ئاڭلاپ باق، مەن ئۇنىڭغا مۇنداق بىر خەلقئارالىق ئىسىم تەييارلىدىم: ئەبۇ ئىبنى

ئالىكساندر ژاك جىگشى مۇستاپا ھاجى ساھىب ئابدۇمىجىت ئەد-ھەم ئوغلى.

— ۋاي - ۋۇي···، — دېدى خانقىز پېشانىسىگە بىرنى ئۇرۇپ، — بۇ ئادەمنىڭ ئىسمىمۇ ياكى بىر پارچە ئەبجەش ماقالىمۇ؟ سىزگە قويۇپ بەرسە، بالىمىزغا ئىسىم ئەمەس، تىزىم قويىدىكەنسىز - دە!

ئەدھەم چۇشەندۇرۇشكە باشلىدى:

— سەن بىلمەيسەن، خوتۇن، ھەرقانداق نەرسىدە بىر ئالاھىدىلىك بولغاندا، كىشىنى قىزىقتۇرالايدۇ. مەسىلەن، سەن مۇشۇ پېتى كوچىغا چىقىپ باققىنا، ساڭا ھېچكىم قاراپ قويمايدۇ، چۇنكى، سەندەك ئايالار كۇرمىڭ، ھەممىڭ ئوخشاش. ئەگەر سەن ئىنچىكە بۇرۇت بىلەن چىرايلىق ساقال قويۇپ چىقساڭچۇ؟ ئۇ چاغدا ھەممىسى ساڭا قارايدۇ، ساڭا قىزىقىدۇ. بالىمىزنىڭ ئىسمىمۇ ئادەتتىكى ئەنئەنىۋى ئىسىملاردەك «مەمەت، سەمەت···» ئەمەس، كىشىلەرنى قىزىقتۇرىدىغان ئەنە شۇنداق زامانىۋى ئىسىم بولۇشى كېرەك. بىز ھازىر ئىسلاھات دەۋرىدە تۇرۇۋاتىمىز، خوتۇن، ھەرقانداق نەرسىگە ئىسلاھات يۇرگۈزۈشكە بولىدۇ.

— مېنىڭچە، بۇ ئىسلاھات ئەمەس، ئەدھەم، بۇ چاكىنىلىق! — دېدى خانقىز ئەستايىدىللىق بىلەن، — كىشىلەر بالىمىزنىڭ ئىسمىغا ئەمەس، ئۆزىگە قىزىققىنى ياخشى!···

— ھە، شۇنداقمۇ، ئەقىللىق خوتۇنۇم، — دېدى ئەدھەم كىنايە ئارىلاش ئەركىلىتىش بىلەن، — مەن تاپقان ئىسىم ساڭا يارىمىدى، بوپتۇ، ئەمدى ئۆزۈڭ تاپ، مەن ئەسلىي كەسپىم بويىچە تەھرىرلىك قىلىپ بېرەي···

ئۇلار بىر پەس جىم بولدى، ھەر ئىككىسىنىڭ دىققىتى تېلېۋىزورغا مەركەزلەشتى. شۇ تاپتا، ئون تۆت دىيۇملىق ئېكراندا چەت ئەللىنىڭ قايسىبىر كۆپ قەسىملىق تېلېۋىزىيە تىيا-

تىرى قويۇلۇۋاتاتتى. ئەدھەمنىڭ خىيالى بىردىنلا شۇ تەرەپكە بۇرۇلدى. ئۇ، ئۇزۇندىن بېرى بىرەر تېلېۋىزىيە تىياتىرى يې-زىپ، تېلېۋىزىيە ئېكرانى ئارقىلىق نام چىقىرىشىنىمۇ كۆڭلىگە پۈكۈپ يۈرەتتى. بۇ نىيىتىنى ئايالىغا بۇگۈن يەنە بىر قېتىم ئاشكارىلىدى:

— مەنمۇ بىر تېلېۋىزىيە تىياتىرى يازاي دەۋاتىمەن، قانداق دەيسەن؟ ئۆتكەندە مېكسىكىنىڭ «تۆھمەت»، «ئوكۇشىزلىق» دېگەن كۆپ قىسىملىق تېلېۋىزىيە تىياتىرلىرىنى كۆرۈپ، بىزدە-مۇ شۇنداق ئوبراز، شۇنداق خاراكتېر، شۇنداق ۋەقەلەرنىڭ ئىنتايىن كۆپلۈكىنى ئويلاپ قالدىم.

— دراما يازغان ئادەم تېلېۋىزىيە تىياتىرىنى ئەلۋەتتە يازالا-يدۇ، — دېدى خانىمز كۆزىنى تېلېۋىزوردىن ئۈزمەي، — يازسىڭىز بولىدۇ، ئويلىغانلىرىڭىز قانچە قىسىم بولار؟

— ئاز بولسا ئۇچ قىسىم، كۆپ بولسا ئوتتۇز قى-سىم بولار، — دېدى ئەدھەم.

بۇ خىيالنىڭ تېخى ئىنتايىن خام ۋە ھەۋەس باسقۇچىدا ئىكەنلىكىنى سەزگەن خانىمزمۇ گەپنى ئايلاندۇردى:

— بولمىسا، سىزمۇ ئەنگلىيىدىكىدەك دەرىجىدىن تاشقىرى ئۇزۇن بىر تېلېۋىزىيە تىياتىرى يېزىڭ.

— ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى قانچە بولىدىكەن؟ — ئەدھەم ئايالىنىڭ گېپىگە قىزىقىپ قالدى.

خانىمز ئېرىنمەي چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى:

— ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى شۇنداقكى، 1952 - يىل 12 - ئاينىڭ 25 - كۈنى رەسمىي قويۇلۇشقا باشلىغاندىن تارتىپ، ھازىرغىچە ئون مىڭ بەش يۈز قىسىم قويۇلۇپتۇ.

ئەدھەم ھولۇقۇپ سورىدى:

— نېمە، نېمە؟ نېرۋاڭ جايىدىمۇ، قانداق؟

— ناھايىتى جايىدا، — دېدى خانىمز بويىنىنى

ئېتىپ، — مەن سىزگە ئېيتسام، بۇ تېلېۋىزىيە تىياتىرىنىڭ ئىسمى «چاشقان تۆتۈش»، لوندوندا قويۇلۇۋاتقىنىغا ھازىر توپ-توغرا ئوتتۇز يىل بوپتۇ. ئۇنىڭ ئاپتورى ھېلىقى «نىل دەرياسى-دىكى پاجىئە» دېگەن كىنونى يازغان ئايال يازغۇچى ئاگاسا كىرىستى. ئۇ، بۇ تىياتىرنى ئەنگلىيە ئايال پادىشاھى ئىلزابىت II نىڭ مومىسىنىڭ سەكسەن ياشقا تولغانلىقى مۇناسىۋىتى بىلەن يازغان. بەلكىم ئۇ سەكسەن يىل قويۇلۇشى مۇمكىن.

— سەن بۇ گەپلەرنى نەدىن ئاڭلىدىڭ؟ — دېدى ئەدھەم يەنىلا ئىشەنمەي، — بۇ شۆھرەتكە ئوخشاش زۇۋاندارازلارنىڭ توقۇپ چىققان بىرنېمىسى بولمىسۇن يەنە!

— خاتىرجەم بولۇڭ، بۇ يالغان ئەمەس، راست. مەن بۇنى ماتېرىيالدىن ئوقۇغان، ئۇ ماتېرىيال ھازىرمۇ بىزنىڭ ئۆيدە!

ئەدھەم ئېڭىكىنى سىلاپ شۇڭ بولدى. خوتۇنى بىلگەن نەرسىنى ئۆزىنىڭ بىلمەي قالغانلىقىدىن سەل - پەل ئىچى ئېچىشىپ، ھارسىندى.

— يېزىڭ، ئەدھەم، — دېدى خانىز ھېچنېمىنى سەزمىگەندەك تەلەپكارلىق بىلەن، — ئۇزۇن بولدى، دراما، ئوپېرا دېگەندەك يازمىدىڭىز، تېلېۋىزىيە تىياتىرى يازمەن دېگىنىڭىزگىمۇ نەۋاخ. كۆڭلىڭىزگە پۈككەن پىلانلىرىڭىزنى بۇنداق چەكسىز كۆتۈش بىلەن ئۆتكۈزۈۋەتمەڭ. مەن يېقىندا بىر خەنزۇچە ژۇرنالدىن كۆرۈپ، خاتىرىلەپ قويدۇم. غەرب مۇتەخەسسىسلىرىنىڭ ھېسابلاپ كۆرسىتىشچە، ئاتمىش ياشلىق ئادەمنىڭ ئۆمرى بار - يوقى يىگىرمە بىر مىڭ توققۇز يۈز كۈن بولىدىكەن. ئادەم ئەنە شۇ ئاتمىش يىللىق ئۆمرىدە بۇ ۋاقىتنى مۇنداق ئىشلارغا سەرپ قىلىدىكەن: ئۇخلاش ئۈچۈن يىگىرمە يىل (يەتتە مىڭ ئۈچ يۈز كۈن)؛ تاماق يېيىش ئۈچۈن ئالتە يىل (ئىككى مىڭ بىر يۈز توقسان كۈن)؛ كىيىم كىيىش ۋە يۇيۇنۇش ئۈچۈن بەش يىل (بىر مىڭ سەككىز يۈز يىگىرمە بەش كۈن)؛ ئىشقا

بەرىش - ئىشتىن چۈشۈش ۋە سەپەر ئۈچۈن بەش يىل (بىر مىڭ سەككىز يۈز يىگىرمە بەش كۈن)؛ ئويۇن - تاماشا ئۈچۈن سەككىز يىل (ئىككى مىڭ توقسان يۈز يىگىرمە كۈن)؛ كېسەل ئۈچۈن ئۈچ يىل (بىر مىڭ توقسان بەش كۈن)؛ كۈتۈش - ساقلاش ئۈچۈن ئۈچ يىل (بىر مىڭ توقسان بەش كۈن)؛ تېلېفون بەرىش ئۈچۈن بىر يىل (ئۈچ يۈز ئاتمىش بەش كۈن)؛ ئەينەككە قاراش ئۈچۈن يەتمىش كۈن؛ بۇرۇن تازىلاش ئۈچۈن ئون كۈن؛ ئەڭ ئاخىرىدا ئېشىپ قالغىنى ئۈچ مىڭ ئىككى يۈز بەش كۈن، يەنى سەككىز يىل ئىككى يۈز سەكسەن بەش كۈن. دېمەك، ئاخىرىدا قالغان ئەنە شۇ ئۈچ مىڭ ئىككى يۈز بەش كۈن سىزنىڭ بايىقىدەك كۆڭۈلگە پۈككەن ئەھمىيەتلىك ئىشلارنى ئىشلەيدىغان ۋاقتىڭىز ئىكەن!

— بۇنچە قورقۇنچلۇق ئەمەستۇر؟ — ئەدھەم بايىقى ھەسەتكە ئوخشاش ئاچچىق خىياللاردىن دەرھال ئۆزىنى تارتىپ، ۋاقىت توغرىسىدىكى بۇ غەلىتە ھېسابقا قىزىقىپ قالدى، — مېنىڭچە، بۇنداق قېلىپقا چۈشۈرۈپ ھېسابلاش ئادەملەردە ئورۇنسىز ئەندىشە پەيدا قىلىدۇ. نەدىمۇ ئۈنداق ئۆلۈك ۋاقىت ھېسابى بولىدۇ؟! مەسىلەن، مانا مەن ئۆمرۈمدە يىگىرمە يىل ئۇخلىشىم، ئۈچ يىل تېلېفون بەرىشىم ناتايىن. سەككىز يىل ئويۇن - تاماشا قىلىشىمۇ ناتايىن. ئۈچ يىل كېسەل بولۇشۇم تېخىمۇ ناتايىن!...

— ۋاقىتنى سىزمۇ ئۆزىڭىزنىڭ ئۈنداق ئۆلۈك رامكىسىغا سالماڭ! — دېدى خانقىز مۇنازىرىلەشمەكچى بولۇپ، — بۇ خىل ھېسابلاشنىڭ مېنىڭچە ئىلمىيلىقى كۈچلۈك. سىز ۋاقىتنىڭ خۇددى دەريا ئېقىنىدەك، ھەممە نەرسىنى ئۆزى بىلەن بىللە ئېقىتىپ كېتىدىغانلىقىنى بىلمەمسىز؟! لۇشۈن مۇنۇ سۆزى ئارقىلىق ۋاقىتنىڭ ئەنە شۇ قانۇنىيىتىنى ئېچىپ بەرگەن: «ئىشلەيمەن دېگەندەكىن ئىشلەش كېرەك. كېلەر يىلى ھاراق ئىچمەن، دەپ يۈرگەندىن كۆرە، ھازىرلا سۇ ئىچكەن ياخشى. XXI

ئەسىرگە بارغاندا ئۇنى ئۆلتۈرۈپ، جەستىنى قىيما - چىيما قىلىۋېتىمەن، دەپ كۈتۈپ يۈرگەندىن كۆرە، ھازىرلا بىر كاچات سالغان ياخشى!»

ئەدھەم خوتۇنىنىڭ ئاغزىغا قاراپ ئولتۇرۇپ قالدى. شۇ تاپتا ئۇ، خانقىزنىڭ باشقىچە بىر ئادەمگە ئايلىنىپ قالغانلىقىنى، بىلىدىغان نەرسىلىرىنىڭ ئۆزىدىن خېلى كۆپ ۋە چوڭقۇر ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى. لېكىن بۇنىڭغا تەن بېرىشنى خالىمىدى. چۈنكى، ئۇ ئەزەلدىن ھېچكىمنىڭ ئۆزىدىن ئېگىز تۇرۇشىنى ياقتۇرمايتتى. گويا باشقىلارنىڭ ئېگىزلىكى ئۆزىگە سايە تاشلاپ، يىگىلىتىپ قويىدىغاندەك ھېس قىلاتتى. شۇڭا، ئۇ ئۆزىدىن بىر سويام ئېگىز تۇرغانلارنىمۇ، بىر غېرىچ ئىلگىرى كەتكەنلەرنىمۇ كۆرەلمەيتتى، قارغايتتى، ئۇلارنىڭ بۇ دۇنيادىن تېزرەك يوقىلىشىنى، يوقالمىغاندىمۇ كۆزىدىن نېرىراق تۇرۇشىنى تىلەيتتى.

— بولدى قوي...، — دېدى ئۇ ئىچى قارىلىق بىلەن مىيىقدا كۈلۈپ قويۇپ، — قايسىبىر دانىشمەن: كىمكى خوتۇنى بىلەن گەپ تالاشسا، شۇ ئۆز ئۆمرىنى قىسقارتىدۇ، دەپتىكەن. مەن ئۆمرۈمنى قىسقارتىشنى خالىمايمەن!

— مەن ھەم شۇ! — دېدى خانقىزمۇ يالغاندىن قاپىقىنى سوزۇپ.

ئارىغا جىملىق چۈشتى. ئۆينى تېلېۋىزورنىڭ ئاۋازى غۇڭۇلدىتىۋەتتى. ئەدھەم ئارقا - ئارقىدىن تاماكا چېكىپ، خۇددى جۇۋازدا ھارغان كالىدەك پۇشۇلداپ ئولتۇردى.

تېلېۋىزورنىڭ تازا قىزىق يېرىگە كەلگەندە، ئۆيگە مېھمان كىلىپ قالدى.

ئورۇق، مولۇن كۆز، دەلتە چىراي بۇ ئادەم ئەدھەمنىڭ ئىدارىدىكى ئەڭ يېقىن سىردىشى ئابىخان ئىدى. ئۇ 1983 - يىلى بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتتۈرگەن، خەنزۇچىغا ئۇستا، مۇناسىۋەتلى كەڭ دىپلومات ئىدى. لېكىن، تۇرمۇشتا بەدىك

ئىدى. ئوتتۇز ياشقىچە ئۇچ قېتىم ئۆيلىنىپ بولدى. ھازىر يەنە ئىككى بالىنى يېتىم قىلىپ، بويتاق يۈرەتتى. ئۇنىڭ بويىنى ئۇزۇن بولغاچقا، كىشىلەر «ھاڭگىت بويۇن» دەپ ئاتىشاتتى.

خانقىز بۇ ئادەمنى ياقتۇرمايتتى. چۈنكى ئۇنىڭ ئۇششاق سۆزلۈكى، ئاياللاردەك غەيۋەتخورلۇقى ئۇنى بىزار قىلىۋەتكەندى. شۇڭا، ئۇ بىلىنەر - بىلىنمەس بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ تېلېۋىزورنى كۆرۈۋەردى. ئەدھەم مېھمانىنى ئىچكىرى ئۆيگە باشلاپ كىرىپ كەتتى. خانقىز يەنە ئۇزاق ئولتۇرالمىدى، ئېرىنىڭ يۈزى ئۇچۇن، مېھمانىنى كۇتمەكچى بولدى، تېلېۋىزورنى ئۆچۈرۈپ قويۇپ، ئاشخانىغا كىردى. بىردەمدە چاي داستىخىنى تەييارلىنىپ، سەي قورۇلدى.

ئىككى دوست كۇلكە - چاقچاق ئىچىدە بىرنەچچە رومكا قاقتى. ئارقا - ئارقىدىن كۆتۈرۈۋەتكەن ئاتمىش گرادۇسلۇق ئاق ھاراق دەرھال ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدا ھارارەت دولقۇنى پەيدا قىلدى. «ھاڭگىت بويۇن» نىڭ ئورۇق، قارامتۇل يۈزى بارا - بارا يۇلغۇن چېچىكىدەك قىزاردى، ئەدھەمنىڭ دۇگىلەك، سۇرلۇك كۆزلىرى بارغانسېرى قىسىلىپ، ئاياللارنىڭكىدەك خۇمارلىشىپ كەتتى...

— ئاغىنەم، جېنىم ئاغىنەم...، — دېدى ئابىخان مەستلىكىتە كۆڭۈل ئېيتىپ، — ھەرەمنىڭ مەرۋايىتى ئاغىنەم... ئۆزۈمنىڭ ئاغىنىسى...، — شۇنىڭدەك كېيىن ئۇ ئاستا - ئاستا بۇ يەرگە كېلىشتىكى مەقسىتىگە كۆچتى، — بىر گەپنى ئېيتسام كۆڭلۈڭ بۇزۇلمىسۇن، ئاغىنەم... سېنىڭ ئۇنۇڭ ئىشىڭ تۇگەپتۇ، ئاغىنەم... ئاران دېگەندە ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئۇنۇڭغا ئېرىشىدىغان ئوخشايسەن... جېنىم ئاغىنەم، ساڭا ئۇڭال قىلدى... بۇ ھەممىسى ھىدايەتنىڭ ئىشى ئىكەن... مەن باھالاش ھەيئىتىدىكى جاڭ مۇھەررىر بىلەن سۆزلەشتىم...

ئەدھەمنىڭ ئىچى غەلىتە بولۇپ كەتتى. بايا كېكىردىكىنى

كۆيدۇرۇپ كىرگەن ھاراق ئەمدى گويا كۆكسىدە بىر يەرلەرنى تاتىلاپ، قىيمىلاۋاتقاندەك بىئارام قىلىۋەتتى.

ئاداش... جېنىم ئاداش، ھىدايەت ئۆزى ئالسا بولىدىكەنغۇ، سەن ئالساڭ نېمىشقا بولمايدىكەن؟! — «ھاڭگىت بويۇن» تېخى-مۇ ئەزۇەيلەپ، ئەدھەمنى يولۇشىغا قېقىتتى، — سەن دېگەن ئىقتىدارلىق دراماتورگ... سەن دېگەن كۇچلۇك مۇھەررىر... جېنىم ئاداش، بىلىم دېسە بار... يۇز دېسە يار... ھەرقانداق شەرت - پەرت دېگەنلەرگە تولۇق چۇشسەن... ئۇنىڭ مەقسىتى... ھەممىدە سېنىڭ ئۇستۇڭدە تۇرۇش! ... سېنى چەتكە قېقىش... مەن ئاڭلىدىم، جاڭ مۇھەررىردىن ھەممىنى ئاڭلىدىم...

راستمىدۇر؟ جاڭ مۇھەررىر راستىنلا ئابىخانغا شۇنداق دېگەنمىدۇر؟! ئەدھەم بۇ گەپلەرنىڭ قانچىلىكى راست، قانچىلىكى يالغان ئىلغاپ ئولتۇرمىدى. ئۇ ئاغىنىسىگە ئىشىنەتتى، ئاغىنىسىنىڭ ئۆزىگە سەمىمىي - سادىقلىقىدىن پەخىرلىنەتتى. ئاغىنىسىنىڭ ھىدايەت بىلەن ھېچقانداق غۇم - ئاداۋىتى يوقلۇقىنىمۇ بىلەتتى. شۇنداق ئىكەن، ھىدايەت تۇغرىسىدا ھەر-قانداق يالغان - ياۋنداق گەپلەرنىڭ بولۇش ئېھتىمالى يوق ئىدى.

دەرۇەقە، ئابىخان بىلەن ھىدايەت بىر ئىدارىدە بولغانلىقى ئۇچۇن، نورمال خىزمەتداشلىق مۇناسىۋىتە قىلىشاتتى. ئۇچرە-شىپ قالسا سالاملىشاتتى، ئەھۋاللىشاتتى. ھېچقانداق يوشۇرۇن قورساق كۆپۇكلىرى يوق ئىدى. شۇنداق تۇرۇپ، بۇگۇن نېمە ئۇچۇن ھىدايەتنىڭ سۇرىتىنى ساتتى؟! بۇنى چۇشىنىشمۇ تەس ئەمەس ئىدى. تۇرمۇشتا ھامان ئاشۇنداق ئىت خۇيلۇق ئادەملەر بولىدۇ. ئۇلار خۇددى سېسىق قىغ ئاستىدىن ئۇنۇپ چىققان كۆك ئوتقا ئوخشاش، ئەتراپقا ئۆزىنىڭ بەتبۇي پۇراقلىرىنى چېچىپ تۇرىدۇ. ئۇلار ئوچۇق ئاسماندا چاقماق چاقتۇرۇشقا ئامراق، ھۆل كېسەكتىن ئوت چىقىرىشقا ئۇستا. ئۇلار مانا شۇنىڭ بىلەن ئۆزلىرىگە تەسەللى تاپىدۇ، قىتىغۇر كۆڭۇللىرىنى ئاۋۇتىدۇ!...

بۇ خۇددى يىلان ئۆزىنىڭ ئەگرىلىكىنى كۆرمەي، تۆگىنىڭ بويۇنىنى ئەگرى، دەپتۇ دېگەندەكلا بىر ئىش!...

— مۇنداق دېگىن! — دېدى ئەدھەم ناھايىتى ئۇزاق جىمجىتلىقتىن كېيىن، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ، — ئۆتكەندە، شۇنچە يىللىنىپ گەپ قىلساممۇ، ئۇنىڭ پىسەنتىگە ئالمىغانلىقى بىكار ئەمەس ئىكەن ـ دە! بوپتۇ، قىلغىنىنى قىلىپ تۇرسۇن، لېكىن، يۈز ـ خاتىر، سەۋر ـ تاقەتنىكىمۇ چېكى بولىدۇ، ۋاقتى كەلگەندە، بىزمۇ كۆچۈكۈم ـ كۆچۈكۈم، دەپ قۇچاقلا چىقىرىۋەرمەيمىز!...

ئۇلار يەنە ھاراق ئىچىشتى. قىزىغانسېرى نۇرغۇن گەپلەرنى قىلىشتى. بۇ گەپلەرنىڭ دائىرىسى، چەك ـ چېگرىسى يوق ئىدى. بەزىلىرى ھەتتا ئىنتايىن مەنىسىز، تېتىقسىز گەپلەر ئىدى. «ھاڭگىت بويۇن» ئايالىلار توغرىسىدا بىرمۇنچە تېتىقسىز گەپنى قىلىپ، ئاخىرىدا ئۆز گېپىگە ئۆزى مەست بولۇپ، ئاغزىدىنى كالچايتىپ شۇنداق كۈلۈۋېدى، ئەسلىدىكى دەلدۇش چىرايى تېخىمۇ ئۆزگىرىپ، بەدرەڭلىشىپ كەتتى. ئانچە ـ مۇنچە كىرىپ ـ چىقىپ تۇرغان خانقىز ئەمدى ئۇلارنىڭ بەكمۇ تېتىقسىزلىشىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، ئىككىنچى بوتۇلكىدىكى ھاراقنى بىر چەتكە ئېلىۋەتتى.

— خوتۇن... ئالدىرىما، خوتۇن...، — دېدى ئەدھەم قولىنى ئارۇڭلىڭ ـ سارۇڭلىڭ سوزۇپ، — ئەكەكە... ھاراقنى بەر، ئىچەمىز... ئىچمىز... تېخى بىز ئۇيغۇرچە گەپ قىلساق ئىنگلىزچە ئاڭلىنىدىغان يەرگە يەتمىدۇق... ئەكەكە... ھاراقنى...

خانقىز تاماق ئەكىرىش ئۈچۈن، جوزىنى يىغىشتۇرۇۋېتىپ:

— ئەمدى بولدى قىلىڭ، ئەدھەم، ئاغزىڭىزغا گەپ كەلمەي قاپتۇ!...، — دېدى.

— نېمە... نېمە دېدىڭ؟...، — ئەدھەم ئايالىغا يېپىشماقچى بولۇۋېدى، خانقىز ئۇنى يەلكىسىدىن بېسىپ ئولتۇرغۇزۇۋېتىپ قويۇپ:

— بولدى ئەمدى، جىم ئولتۇرۇڭ، ھازىر تاماق ئەكىرەمەن! — دەپ ئاشخانىغا چىقىپ كەتتى.

تاماق چالا ـ بۇلا يېيىلدى، «ھاڭگىت بويۇن» غالداڭ ـ غۇلدۇڭ دەسسىگىنىچە ئۆيدىن چىقىپ كەتتى. چالا مەست بولۇپ قالغان ئەدھەم ئۆيدە ئۇياقتىن ـ بۇياققا مېڭىپ، تېخىمۇ ئۆكتەملىشىپ كەتتى. ئۇ ئاغزى بېسىلماي ھىدايەتنى سۆكەتتى:

— بىلىپ قويدۇق... دوستلىرىمىزنىمۇ بىلىپ قويدۇق... بىز نەچچە يىلدىن بېرى... تۆۋى يوق تاغارغا ياڭاق تېرىپ يۈرۈپتىكەنمىز... ھىدايەت... ھەي ھىدايەت!...

ئۇ ئۇزاق سۆزلىدى، ھەتتا ھىدايەت بىلەن ئوقۇغۇچىلىق دەۋرىدە بولغان بەزى ئىشلارنىمۇ تەگەپ ئۆتتى. خانىمز دەسلەپ تەسەللى بەردى، ھىدايەت بىلەن ئايرىم سۆزلىشىپ بېقىشنى ئېيتتى، ئاخىر چىدىيالماي:

— ئابىخانىڭ ھەممە گېپىگە ئىشىنىۋەرمەڭ، ئۇنىڭ كاززاپلىقىنى كىم بىلمەيدۇ، ئۇنىڭ پوقىنى يېگەن ئىتمۇ ھەپتە يالغان قاۋايدۇ! — دەۋەتتى.

بۇ گەپ ئەدھەمنىڭ نېرۋىسىغا تەگكەن بولسىمۇ، لېكىن خانىمزنىڭ دەككىسىنى بەرگۈدەك لايىقىدا بىرەر سۆز تاپالماي، جىمىپ قالدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ھاراقنىڭ كەيپى بارغانسېرى تۇتۇپ، ئۇزىمۇ لايدەك بوشىشىپ كەتكەنىدى. ئۇ ساپادا ئولتۇرغىنىچە ئاستا ـ ئاستا ئۇيقۇغا كەتتى...

4

بۇنداق شاھانە ئولتۇرۇشقا ئەدھەم بىرىنچى قېتىم قاتنىشىۋاتاتتى. پۇزۇر كىيىنگەن، سالاپەتلىك ئون نەچچە مېھمان ئىچىدە ياشتىمۇ، ئورۇندىمۇ ئەڭ كىچىكى ئەدھەم ئىدى.

ئۇ ئىشىكنىڭ يېنىدىكى يۇمشاق ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ،

تارتىنغان، قورۇنغان هالدا ئەتراپىغا نەزەر سالدى. ئۇنىڭ كۆزى- گە تۆرده ئولتۇرغان ياشتا چوڭراق مېھمان ھەممىدىن سالاپەتلىك ھەم سۈرلۈك كۆرۈندى. ھەممەيلەن شۇنىڭغا خوش - خوش ئېيتىپ، ئىقتىدا قىلىۋاتاتتى. مەرۇپ ئاقساقال دېگىنى شۇ ئوخ- شايدۇ، دەپ كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى ئۇ. ئۇلۇشكۇن ئۆي ئىگىسى ئۇنىڭغا باغاقنى بېرىۋېتىپ مۇنداق دېگەنىدى: «مەرۇپ ئاقساقال- مۇ كېلىدۇ، مۇشۇ باھانىده تونۇشۇپ قېلىڭ. سىلەرنىڭ ساھە- گىمۇ چىشى پاتىدىغان باشلىق ئۇ...»

ئۆي ئىگىسى مەرۇپ ئاقساقالنىڭ قول ئاستىدىكى بىر ئىدا- رىده مۇئاۋىن باشقارما باشلىقى بولۇپ ئىشلەيتتى. ئۇ ئەدھەمنىڭ بىر يۇرتلۇقى ئىدى، ئەدھەم ئۇرۇمچىگە كېلىپلا ئۇنىڭ بىلەن تونۇشقان ۋە ھازىرغىچە ئىزدىشىپ تۇراتتى.

ئەدھەم ھېلىقى سالاپەتلىك كىشىگە يەنە قارىدى. ئۇ ئۇستە- خانلىق، قورساق سالغان، ماڭلاي چاچلىرى پۈتۈنلەي چۈشۈپ، ھال رەڭ تېرىسى پارقىراپ تۇرىدىغان، قاتاڭغۇر ئادەم ئىدى. ئۇ بۇرۇت - ساقاللىرىنى پاكىز قىردۇرغاچقا، گۆشلۈك، سەپ- كۈنلۈك يۈزىدىكى پۈرۈم - پۈرۈم قورۇقلىرى تېخىمۇ ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئەدھەمگە ئۇنىڭ قىرى بۇزۇلمىغان كاستۇم - بۇرۇلكىسى بىلەن ئۇششاق ئاق چېكىتلىك گۆش رەڭ گالىستۇكى ئەكىمۇ ياردى. گالىستۇكىغا قاداپ قويغان يېشىل كۆزلۈك چازىسىمۇ چىراغ نۇرىدا يالت - يۇلت قىلىپ نۇر چاچاتتى. بۇ ئادەمنىڭ ئىككى كىشىلىك ساپادا كېرىلىپ يالغۇز ئولتۇرۇشىدىن، ئۆپچۆرىسىدىكى ئادەملەرگە بولغان ئاتىدارلىق مۇناسىۋىتىدىن ئۇنىڭ خېلى چوڭ باشلىق ئىكەنلىكىنى، بۇنداق سورۇنلارنى تولا كۆرۈپ قىتمالىشىپ قالغانلىقىنى ئوڭايلا كۆرۈۋالغىلى بولاتتى.

داستىخاننىڭ يۈزى ئېچىلىپ، سىنچاي تارتىلدى. تام ياقا- لىتىپ تىزىلغان يېڭى پاسوندىكى ساپالارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى

پاكار پۇتلۇق بىر جۇپ شىرە نازۇنېمەتلەر بىلەن توشۇپ كەتكەندى. مايى يېگۈزۈپ پىشۇرۇلغان كاكچا نانلارنى چاينىسا غۇز - غۇز قىلاتتى، پەرمۇدىلەرنىڭ يۇزى پارقىرايتتى، قەندەللەردىكى مۇرابباالارنىڭ بەزىسى تاتلىق، بەزىسى چۇچۇمەل ئىدى، قەغەز بادام، يېشىل ئۈزۈم، ئىسلىغان خورما، ياڭاق مېغىزى دېگەنلەر كىچىك - كىچىك تەخسىلەردە ھەركىمنىڭ ئالدىغا توغرىلاپ جۇپ - جۇپى بىلەن قويۇلغانىدى. ئۆتكەن يىلقى ئالما، ئاپېلسىن، كورلا نەشپۈتى دېگەنلەرمۇ شۇ پېتى سۇلۇق ۋە رەڭدار ئىدى.

ئەدھەم مۇنداق مول ۋە ئىلۇھىك داستىخانغا قاراپ، نېمىنى يېيىشىنى بىلەلمەي ئولتۇرۇپ قالدى. سىنچايدىن كېيىن، يېڭى گۆشنىڭ شورپىسى قويۇلدى، ئۇنىڭدىن كېيىن، توخۇ گۆشى، بېلىق گۆشىدە قورۇلغان ھەر خىل سەيلەر بىلەن ئۈزۈن - ئۇزۇن زىخلاردا كاۋاپ تارتىلدى. شۇ چاغدا، ساھىبخانا ئاپئاق چاقچۇق بوتۇلكىلىق «ئىلى ئالىي ھارىقى» بىلەن «جۇڭگو قىزىل ئۈزۈم ھارىقى» نىڭ ئاغزىنى ئېچىپ، بەزىلەرگە ئاقتىن، بەزىلەرگە قىزىلدىن قۇيدى ۋە ئاخىرىدا ئۆزىگە بىر رومكا تولدۇرۇپ، رومكىنى ئېگىز كۆتۈردى. مېھمانلار ئۇنىڭ نېمە دېيىشىنى كۈتۈپ جىمجىت ئولتۇردى، ئۇ دەسلەپ گېلىنى قىردى، كېيىن مەرۇپ ئاقساقالغا قاراپ قويۇپ، قەدەھ سۆزى سۆزلەشكە باشلىدى:

— ھۆرمەتلىك مېھمانلار، بۈگۈن بىز ئاقساقلىمىز مەرۇپ ئىلياسنى چۆرىدەپ بۇ يەرگە جەم بولدۇق. بۈگۈنكى كۈن ھەممىز ئۈچۈن بەكمۇ خاسىيەتلىك! بۈگۈن بىز مېنىڭ مۇشۇ ئاددىي ھۈجرامدا ھەممىمىز ئۈچۈن قىممەتلىك بولغان مەرۇپ ئاقساقالىنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى تەنتەنە بىلەن خاتىرلەيمىز!

ھەممەيلەن ساھىبخانىغا قارىدى، بۇنىڭ ئىچىدە مەرۇپ ئاقساقالنىڭ قارىشى بىرئاز غەلىتە ۋە تەئەججۇپلۈك ئىدى. چۈنكى

ئۇ، هازىرغىچە ئۆزىنىڭ قايسى ئايىنىڭ قايسى كۈنىدە تۇغۇلغانلىقىنى ئېنىق بىلمەيتتى، شۇ يېشىغىچە «تۇغۇلغان كۈنۈم» دېگەن بىرەر مەرىكىنىمۇ ئۆتكۈزۈپ باقمىغانىدى. سەزگۈر ساھىبخانا ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى دەرھال سەزدى بولغاي، سۆزىنى داۋام قىلىپ مۇنداق دېدى:

— دەرۋەقە، ئاقساقال ئۆزىنىڭ تەبىئىي كەمتەرلىكى بىلەن بىزگە تۇغۇلغان كۈنىنى ئېيتىپ بەرگەن ئەمەس. مەن ئۇنى تاسادىپىي ئەھۋالدا ئۇنىڭ بۇرۇنقى ئانكىتىدىن كۆرۈپ قالغان. بۈگۈن يەنە دۇنيا بويىچە تۇنجى پرولېتارىيات ھاكىمىيىتىنى قۇرغان پارتىز كوممۇنىسى قوزغىلىڭىنىڭمۇ خاتىرە كۈنى. بۇنىڭ ئۈچۈن بىر يۈز ئون ئالتە يىل بۇرۇنقى دەل بۈگۈنكى كۈندە، پارتىز خەلقى قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، تىيېر بۇرژۇئا ھۆكۈمىتىنى مەغلۇپ قىلغان! شۇڭا، بىز بۈگۈن بۇ ئىككى خاسىيەتلىك كۈننى خۇشال ـ خۇراملىق بىلەن خاتىرلەيلى! قېنى، خوشە!

رومكىلار بىر ـ بىرىگە ئۇرۇلۇپ جېرىڭلىدى، سۇپسۈزۈك ھاراق گاللارنى كۆيدۈرۈپ، ئوتلۇق بىر ھارارەت بىلەن ئاشقازانلارنى قىزىتتى...

مەرۇپ ئاقساقالنىڭ بايىقى تەئەججۇپلۇكى بىردىنلا يوقالدى، چىرايى ئېچىلىپ، خۇشخۇيلىشىپ كەتتى. چۈنكى ئۇ، بۈگۈن بىرىنچى قېتىم ئۆزىنىڭ 3 ـ ئايىنىڭ 18 ـ كۈنى تۇغۇلغانلىقىنى، بۇ كۈننىڭ پارتىز كوممۇنىسى بىلەن باغلانغان دۇنيا ۋى ئەھمىيەتكە ئىگە خاسىيەتلىك كۈن ئىكەنلىكىنى، دۇنيانىڭ ھەرقانداق يېرىدە، پارتىز كوممۇنىسىنى خاتىرلىسە، ئۆزىنىڭمۇ تەڭ خاتىرلىنىدىغانلىقىنى بىلىپ، ناھايىتى ئېپتىخار ۋە شان-شەرەپكە تولغانىدى. لېكىن، ئۇ ھاراق ئىچىپ ئولتۇرۇپ، پارتىز كوممۇنىسىنىڭ قايسى يىلى قۇرۇلغانلىقىنى بىلەلمەي ئىچى پۇشتى. بايا ساھىبخانىنىڭ «بۇنىڭدىن بىر يۈز ئون ئالتە يىل بۇرۇن» دېگەنلىكىنى ئاڭلىدىيۇ، ئەمما كۆڭلىدە ھازىرقى يىلدىن

بىر يۇز ئون ئالتە يىلنى ئېلىۋېتىپ، پارتۇ كومموئىستى قۇرۇلغان ئاشۇ يىلنى چىقىرىشنى بىلمىدى. ئۇ ئاشۇ تىت-تېتىلىق بىلەن بىرنەچچە رومكىنى ئارتۇق ئىچىۋەتتى...

ئەدھەم ئۇچ رومكا ئىچكەندىن كېيىن، سەل توختۇالدى. ھەرھالدا كۆپ ئىچىۋېتىپ، سورۇننىڭ كەيپىنى بۇزۇپ قويۇشتىن ئېھتىيات قىلدى. ئۇ ساھىبخانىنىڭ بۇگۈنكى ئەقلىگە، سۆزىگە، مېھمان كۈتۈش ماھارىتىگە قايىل قالدى. بايىقى سۆز-لەردىن بۇگۈنكى ئولتۇرۇشنىڭ تېگىگە يەتكەندەك بولدى. ساھىبخانا ئۆتكەنكى بىر ئۇچرىشىشتا ئۇنىڭغا مەنىلىك قىلىپ: «مەن سىزگە ئېيتسام، ئەدھەم، ئەمەل دېگەن تالانت ئەمەس، بىر ئامەت! ئەگەر سۆزمەنلەر ئەمەلدار بولۇشقا توغرا كەلسە، مەددىاھلار بولسا بولاتتى؛ ئەگەر چاققانلار ئەمەلدار بولىدىغان بولسا، دارۋازلار بولسا بولاتتى! مانا مەنمۇ «مۇئاۋىن» دېگەن ئەمەلگە يېقىندا ئېرىشتىم، ئەمدى يەنە بىر كۈچىسەم «جىڭ» غا چىقىپ قېلىشىم ئۇنچە تەس ئەمەس!...» دېگەنىدى. دېمەك: بۇگۈنكى بۇ «تۇغۇلغان كۈن» نى خاتىرىلەش — ئەمەلىيەتتە «مۇ-ئاۋىن» لىقتىن «جىڭ» لىققا كۆتۈرۈلۈشنىڭ ئەپچىل شوتىسى ئىكەن - دە!...

تۇيۇقسىزلا، ئەدھەمدە بۇگۈنكى بۇ ئولتۇرۇشقا نىسبەتەن كۆچلۈك بىر قىزىقىش پەيدا بولۇپ قالدى. بولۇپمۇ ئۇ مەرۇپ ئاقساقالغا بەكرەك قىزىقتى. ئۇنىڭ سالاپىتى، ھەيۋىتى، قۇدرەتى ئەدھەمنى ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالدى. ئۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئۆزىنىڭمۇ ئاشۇنداق بىر ئادەمگە ئايلىنىپ قېلىشىنى، ئاشۇنداق ئەمەل، ئاشۇنداق ئابرۇي بىلەن كىشىلەرنى ھەيرەتتە قالدۇرۇپ، باشقىلار ئۈستىدىن ھۆكۈمرانلىق قىلىشىنى ئويلىدى... ئەگەر ئۇنىڭغا مۇنداق «ئامەت» نېسىپ بولۇپ قالسا، بۇ دۇنياغا تۇغۇلغىنىدىن، ئادەم بولۇپ ياشىغىنىدىن مىڭ مەرتىۋە رازى بولىدىغانلىقىنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى. ئۇ نەچچە كۈندىن بېرى نۇرغۇن

نەرسىلەرنى ئويلىغانىدى. بۇگۈنكى ئولتۇرۇش شۇ ئويلىرىغا تەخمۇ كۆپ مەنە قوشتى. ئۇ ئۆزى بىلىدىغان بەزىبىر ئىقتىدارسىز، يارامسىز ئادەملەرنىڭ ھەرخىل يول بىلەن پەللىمۇ پەللە كۆتۈرۈلۈپ، ئالدىنىڭ ئىدارە باشلىقى، كەينىنىڭ بۆلۈم باشلىقى بولغانلىقىنى كۆرۈپ، كىشىلەر ئارىسىدا ھېكمەت شەكلىنى ئالغان مۇنداق بىر گەپنىڭ تېگىگە يەتكەندەك بولغانىدى: «توقمۇقىڭ كۆچلۈك بولسا، كىگىز قوزۇقمۇ يەرگە ئولتۇرىدۇ!»...

— ھۆرمەتلىك مېھمانلار! — ساھىبخانىنىڭ گۈرۈلدىگەن ئاۋازى ئەدھەمنىڭ شېرىن خىيالىنى بۆلۈۋەتتى، — بۇگۈنكى بىزنىڭ بۇ ئولتۇرۇشىمىزدا ھەممىمىزدىن كىچىك بىر مېھمان بار. ئەمما ئۇنىڭ كاللىسى كىچىك ئەمەس، مەن ئۇنىڭ مۇشۇ سورۇنغا ئاتاپ بىر شېئىر ئوقۇپ بېرىشىنى سورايمەن. قارشى ئالامسىلەر؟

ئۇ يەر - بۇ يەردىن «مەرھەمەت» دېگەن ئاۋاز بىلەن بىللە ئانچە - مۇنچە چاۋاكمۇ ئاڭلاندى. ئەدھەم دەسلەپ سەل ھودۇقىتى. كېيىن ئۆزىنى ئوڭشاپ دېدىللەشتى. ئۇ ئۆزىنى كۆرسىتىشنىڭ ياخشى پۇرستى كەلگەنلىكىنى سەزگەنىدى. يەنە كېلىپ، ئۇنىڭ بۇرۇنلا تەييارلىقى بار ئىدى. ئۇ ساھىبخانا باغاق بەرگەن ئاشۇ كۇندىن باشلاپ، مۇشۇنداق بىر تەكلىپنىڭ بولۇپ قېلىشىنى ئالدىن تەمە قىلغان ۋە شۇنىڭغا يارىشا ئاز - تولا تەييارلىقمۇ قىلىپ قويغانىدى. ئۇ بۇنىڭغا قوشۇپ، بايىدىن بېرى كۆڭلىدە پەيدا بولغان مەرۇپ ئاقساقال توغرىسىدىكى ھاياجانلىق تۇيغۇ ۋە ئىلھاملىرىنى تېخىمۇ كۆچەيتىپ، شۇنداق بىر تەسىرلىك قەسىدە يېزىپ چىققانىدى. شۇڭا، ئۇ تارتىنماي، نېزىقماي دەرھال ئورنىدىن تۇردى، ئوڭ قولىغا قىپقىزىل ھاراق توشقۇزۇلغان رومكىنى ئېلىپ، دولقۇنلۇق ئىنتوناتسىيە بىلەن تۆۋەندىكى شېئىرنى ئوقۇشقا باشلىدى:

قولۇمدا قەدەھ بار،
قەلبىمدە ئىلھام.
ھەييامنىڭ ئارمىنى —
بولغان بۇ شاراب.
تەۋەررۈك سورۇن بۇ،
تەۋەررۈك ئەييام،
ئىچىشكە يول سوراپ
تۇرىمەن قاراپ.

ئۇ، ھاراق بىلەن چاقنىغان، خۇمارلاشقان كۆزلىرىنى ئەمدى مەرۇپ ئاقساقال تەرەپكە بۇراپ تەنتەنە بىلەن داۋام قىلدى:

سىز بىلەن ئۇلپەتمەن پەلەكتىدۇر باش،
تۇگىمەس شان - شەرەپ سىيرىلدى ماڭا.
بىز يۇلتۇز، سىز ئەگەر بولسىڭىز قۇياش،
ھاياجان ئىلكىدە ئۆرتەندۇق شۇڭا.

بەختنى شەرھلەپ ئۆتتى شائىرلار،
مۇھەببەت ۋىسالى
بەخت بولارمىش.
مەن شۇتاپ بەختلىك ئادەممەن دوستلار،
شادلىقتا يۇرەككە بەخت تولارمىش.

تارىخنىڭ كەينىدىن چارلىغان مەن ئىز،
قەسىرلەر تويىمۇ بولمىغان بۇنداق.
تىللانىڭ ئالدىدا مىس تەڭگىلەر بىز،
ساماۋى ئامەت بۇ، كەلگەن بىر شۇنداق!

ياقۇت رەڭ قەدەھ بۇ، لالە رەڭ شاراب،
شاراپەت - شەۋكەتتىن سۆزلەيدۇ قىسسە.
ئىچىشكە يول سوراپ تۇرىمەن قاراپ،
خوش! دېگەن بىر سۆزدىن بىر جەننەت پۇتسە!

قەدەھ شېئىرىنى ئوقۇش بىلەن ئەدھەمگە ئامەت ياغدى. بايا ھېچكىمنىڭ نەزىرىگە چۈشمەي، خۇددى نەسىللىك قويلار ئارىسىدىكى ياۋا ئۆچكىدەك ياتسىراپ، يېگانە بولۇپ ئولتۇرغان بۇ شائىر ئەمدى ئاشۇ بىرلا شېئىرى بىلەن گويا تۈيۈقسىز ئاسماندىن چۈشۈپ، ئاللىكىملەرنىڭ ئالقىنىدا پارقىراپ تۇرغان گۆھەردەك ھەممىسىنىڭ دىققىتىنى قوزغۇۋەتتى. بىرمۇنچە ھاياجانلىق كۆزلەر ئۇنىڭغا تىكىلدى، قۇلىقى ئەتراپىدا ئىسسىق نەپەسلىك، شېرىن سۆزلەر پەيدا بولدى. بولۇپمۇ مەرۇپ ئاقساقالنىڭ ھاياجىنى ئادەتتىن تاشقىرى ئىدى. ئۇ ئۇزۇن يىللاردىن بېرى، گەپ - سۆز، ئىما - ئىشارىلەر بىلەن قىلىنغان ماختاشلارنى يەتكۈدەك ئاڭلاپ تۇرغان بولسىمۇ، لېكىن مۇنداق شېئىرىي ماختاشنى، پەقەت ئۆزىگىلا ئاتالغان يۇكسەك قەسىدىنى ئاڭلاپ باقمىغانىدى. شۇڭا، شېئىر ئۇنىڭغا يېڭى تۈيۇلدى، شېرىن تۈيۇلدى، يۇرەكتىن چىقىپ، يۇرەككە تەگكەن بىر پارچە ئوت بولدى، ئۇنىڭ ھاراقتىن قىسىلغان كۆزلىرى يوغان ئېچىلىپ كۈلۈپ تۇراتتى، پاكىز قىرىلغان گۆشلۈك، سىدام يۇزىدىكى تىلىم - تىلىم قورۇقلار نازۇك تەبەسسۇم بىلەن يۇمشاپ، بىر - بىرىگە سىڭىشىپ، پۈتۈن چىرايىدا ئىپتىخارغا تولغان بىر خىل سېھرىي زوقلىنىش پەيدا بولغانىدى. ئۇ، ئاشۇ ھاياجانلىق كەيپىياتىنى بۇزماي، ئۆزىگە ياراشمىغان بىر خىل چاققانلىق بىلەن ئىرغىپ ئورنىدىن تۇردى ۋە كۆتۈرەڭگۈ ئاۋاز بىلەن:
— پاھ! ... پاھ! ... پاھ! ... ئېھ-قىپ تۇرغان تالانتقۇ بۇ؟! — دېدى تاڭلىينى چېكىپ، — ساقىي، دېمەككىم، ماڭا

بىر قەدەھ قۇيۇڭە، شائىر ئىنىم بىلەن بىر سوقۇشتۇراي!

ئەدھەم ئايلىنىپ ئۆتۈپ، مەرۇپ ئاقساقالنىڭ ئالدىغا بارىدى، ئىپتىخار ۋە ھېرىسمەنلىك بىلەن چاقناپ كەتكەن كۆزلەر ئۇچراشتى. بۇ كۆزلەردە بىر - بىرىگە ئوخشاشمايدىغان، ئېيتىپ تۇگەتكۈسىز سىر ۋە مەنىلەر بار ئىدى. ئۇلار رومكىلىرىنى سوقۇشتۇردى، «جىرىڭ» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ مېھمانلارنىڭ ھەممىسى «خوشە، خوش!» دېيىشىپ باركاللا ئېيتىشتى. مەرۇپ ئاقساقال ئەدھەمنى يېنىغا ئولتۇرغۇزۇۋالدى، ئۇ، شۇ ھاياجىنى بىلەن يەنە ئارقا - ئارقىدىن ئۇچ رومكا ئىچىۋەتتى. ئەمدى ئۇنىڭ كەيپى كۆتۈرۈلۈپ، مەرۇپ ئاقساقال بىلەن ئازادە پاراڭلىشالايدىغان ھالغا يەتتى. پاراڭ ئارىلىقىدا مەرۇپ ئاقساقال ئۇنى ئۆيىگە تەكلىپ قىلدى ۋە ئادرېسى، سالاھىيىتى، تېلېفون نومۇرلىرى بىسلىغان پۇراقلىق كارتۇچكىنى بەردى...

مېھمانلار خېلى كەچ ئۇزىدى. مەرۇپ ئاقساقال ئەدھەمنى يېنىغا ئولتۇرغۇزۇپ، ئىشكىنىڭ ئالدىغچە ماشىنىدا ئاپىرىپ قويدى. ئەدھەم ئۆيگە كىرىپلا خۇشاللىقىدا خانىمزنى ئويغاتتى ۋە ھاياجاندىن ئاغزى بىسلماي سۆزلەپ كەتتى:

— خوتۇن... مېنىڭ ئوماق خوتۇنۇم... ئاڭلىدىڭمۇ؟ ھازىرقى ماشىنىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىدىڭمۇ؟... ئۇ «خانتاجى» ماركىلىق ھەيۋەتلىك ماشىنا... كىمنىڭ، بىلەمسەن؟... مەرۇپ ئاقساقالنىڭ... 3 - ئاينىڭ 18 - كۈنى... پارتىز كوممۇنىسى بىلەن بىللە دۇنياغا كەلگەن مەرۇپ ئاقساقالنىڭ... مېنى ئۇ ئەكىلىپ قويدى... مەن بۇگۈن ئۇنىڭ نەزىرىگە چۈشتۈم... ئاڭلاۋاتامسەن؟ خوتۇنۇم... مەن شېئىر ئوقۇدۇم... ھەممىسى مېنىڭ ئاغزىمغا قارىدى... مېنى ماختىدى... مەن بۇگۈن خىزىرغا يولۇقتۇم...

خانىمز ئويغانغان پېتى ئۇنچىقماي، ئېرىنىڭ پەلىپەتىش گەپلىرىگە ئىچىدە غىجىنىپ يېتىۋەردى. ئەدھەم يەنە توختىماي

مىدى. تاماكىسىنى پۇرقىرىتىپ، گەۋدىسىنى يوتقاندىن يېرىم چىقارغان ھالدا خۇددى ئاقسىل كېسىلگە گىرىپتار بولغان كالا-دەك شالىنى چېچىپ سۆزلەۋەردى:

— خوتۇن... مەن ساڭا ئېيتسام... ئاڭلاۋاتامسەن؟ ئەمدى ھايات يولۇمنى ئۆزگەرتىمەن... مەن باشقا يول تاپتىم... داۋالغۇپ تۇرغان بۇ ئۆزگىرىشچان دەۋردە مەن نۇرغۇن نەرسىلەرنى كۆردۈم... بىلدىم... يازغۇچى، شائىر دېگەنلەك ئۆمرى ھەمىشە ئازابلىق مېھنەتتە ئۆتىدىكەن... شۇنىڭغا يارىشا ئېتىبارىمۇ بولمايدىكەن... شۇڭا، مەن ئەمدى باشقا يولدىن — ئەمەل، مەنسەپ يولىدىن ماڭىمەن! ... ئاڭلاۋاتامسەن، خوتۇن... ئاشۇ يازغۇچى، شائىر دېگەن ناملارنى جىن ئالسۇن! ... مەن ئۇلارنىڭ ئۇستىدىن رەھبەرلىك قىلمەن! ...

بۇ قېتىم خانىمز داۋاملىق جىم يېتىۋەرمىدى. يوتقاندىن سەل ئۆرىلەپ تۇرۇپ، مۇنداق دېدى:

— ئەمەل ئورۇندۇقى سىز ئويلىغاندەك ئۇنچە ۋاپادار ئەمەس، ئەدھەم! بۇگۈن سىزنىڭ ئاستىڭىزدا بولسا، ئەتە باشقىسىنىڭ تېگىدە بولىدۇ! ئىشقىلىپ، ئۇ — بىر ئادەمگە تالىق ئەمەس، ئايلىنىپ يۈرىدىغان نەرسە! پەقەت بىلىملا خۇددى سىزنىڭ يەتتە ئەزايىڭىزدەك ئۆزىڭىزگە تالىق، سىز بىلەن مەڭگۈ بىللە يۈرىدۇ! ئۇنى بىرى تارتىۋالالمايدۇ، ئوغرىمۇ ئوغرىلىيالمايدۇ! ...

خانىمز ئەدھەمنىڭ ئىنكاس قايتۇرۇشىنى كۈتۈپ جىم تۇردى. لېكىن ئەدھەمدىن گەپ ئەمەس، يەڭگىل خورەك ئاۋازى ئاڭلىنىشقا باشلىدى. خانىمز شۇنچە ئېچ كۆيەرلىك بىلەن ئېيتقان سۆزنىڭ بىھۇدە كەتكەنلىكىدىن رەنجىپ، يوتقانىنى بېشىغا تارتتى...

5

مەرۋپ ئاقساقال ئاشۇ كۈنكى ئولتۇرۇشتىن كېيىن مىجەزى يوق يېتىپ قالدى. كېسىلى ئانچە ئېغىر بولمىسىمۇ، ئىدارىگە بارماي، بەزى ئىشلارنى ئۆيىدىلا تېلېفون بىلەن بىر تەرەپ قىلىپ تۇردى.

ئەدھەم ئۇنىڭ كېسەللىكىنى ئاڭلاپ خۇشال بولدى. بۇ خۇشاللىق ئۇنىڭ ئۆيىگە بېرىشنىڭ ئەپلىك پۇرسىتى كەلگەنلىكىدىن ئىدى. بۇگۈن ئۇ، ئىشتىن چۈشۈپلا خانىمزنى ئالدىراتتى. ئۇنىڭ چىرايلىق كىيىنىشىنى تەلەپ قىلدى.

— ئۆزىڭىزلا بېرىپ كەلسىڭىز بولماسمۇ، ئەدھەم! — دېدى خانىمز زادىلا كۆڭلى تارتماي.

ئەدھەم ئۇنىمىدى:

— سەنمۇ تونۇشۇپ قوي، قالتىس ئادەم ئۇ، ئۆتكەندە، ئايالىڭىز بىلەن ئولتۇرۇپ كېتىڭ، دەپ تاپىلىغان. ئەتە — ئۆگۈن بىزمۇ ئۇلارنى چاقىرىۋالمىساق بولمايدۇ...

خانىمز نائىلاج كىيىندى، ئانچە — مۇنچە پەرداز لىرىنى قىلىپ تەييار بولدى. ئەدھەم بايا ئىدارىدىن يانغىچە ئېلىۋالغان بىر سومكا «كۆرۈملۈك»نى قولتۇقىغا قىستى. ئۇلار خىرە — شىرە قاراڭغۇ چۈشۈشكە باشلىغاندا ئۆيىدىن چىقتى.

كوچىدا ئادەم مېغىلدايتتى، ئاپتوبۇسقا ئولتۇرۇشمۇ تەس ئىدى.

ئۇلار بىر دوقمۇشتىن بۇرۇلۇپ چوڭ يولغا — كەچكى چىراغلاردا يالتىراپ تۇرغان ئاسفالت يولغا چۈشتى. ئۇزۇلمەي ئۆتۈشۈپ تۇرغان ھەر خىل تىپتىكى ماشىنىلاردىن ئېغىر شاۋقۇن كۆتۈرۈلەتتى، كەچكى تۇمانلىق ھاۋا بېنزىن ۋە قارا دۇت ھىدىغا تولغانىدى.

ئىككىسى قولتۇقلىشىپ، بىرنەچچە چوڭ رەستىلەرنى

بىسىپ ئۆتۈپ، يېرىم سائەت دېگەندە مەرۇپ ئاقساقالنىڭ ئۆيىگە كەلدى. مەرۇپ ئاقساقال ئۇلارنى قىزغىن قارشى ئالدى، ئىسسىق سالاملاشتى، شېرىن - سۆزلەر بىلەن ئەھۋاللاشتى. مەرۇپ ئاقساقالنىڭ ئايالى زىياخانمۇ يېشى توختىغان، تەمكىن، ئىتائەتچان ئايال ئىدى. ئۇمۇ مېھمانلار بىلەن كونا تونۇشلاردەك سەمىمىي ھال - ئەھۋال سورىدى.

مەرۇپ ئاقساقال مېھمانلارنى ياتاق ئۆيىدىن مېھمانخانىغا باشلاپ چىقتى. مېھمانخانا ناھايىتى ئازادە ھەم كۆركەم ئىدى. يەرگە سېلىنغان سەككىز گەزلىك قىپقىزىل گىلەمنىڭ مويلىرى رەڭدار ئاسما چىراغنىڭ نۇرىدا يالتىراپ تۇراتتى. مېھمانخانىنىڭ قۇببىسىمان يوغان دېرىزىلىرى ناۋات رەڭ يىپەك پەردىلەر بىلەن بېزەلگەن، دېرىزىنىڭ يېنىغا تىزىلغان قەۋەت - قەۋەت بۇلغارى چامادانلار بىلەن تام ياقىلىتىپ قويۇلغان فرانسىيە پاسونىدىكى ساپالارنىڭ ئۈستىگە چىرايلىق ئىشلەنگەن ئاپئاق چىلتەكلەر يېپىلغانىدى، ئىشىكنىڭ يېنىدىكى چىلان ياغىچىدىن ياسالغان ئەگمە پۈتلۈق تومپۇچكىنىڭ ئۈستىدە سۇت رەڭلىك ئاپتوماتىك تېلېفون تۇراتتى. قىسقىسى، مېھمانخانا زامانغا خاس چوڭ سۈپەتلىك بىلەن ياسالغان، ئۆز ۋۇجۇدىدا نۇرغۇن بايلىق، ئابرۇي ۋە سەلتەنەتنى نامايان قىلغانىدى.

كاناپ داستىخان سېلىنغان يۇمىلاق شىرە ئۈستىگە مەزە راسلاندى. نان - پان، تاتلىق - تۇرۇملەر يەتكۈدەك تىزىلدى. زىياخان بىر پىيالىدىن سىنچاي قۇيۇپ بېرىپ، تاماق تەييارلىقى ئۈچۈن ئاشخانىغا چىقىپ كەتتى.

— قېنى، مەزەگە ئېغىز تېگىڭلار، — دېدى مەرۇپ ئاقساقال پىيالىلەرگە ناۋات سېلىۋېتىپ، — سىز تارتىنماڭ، سىڭلىم، دېمەككىم، ئۆز ئۆيىڭىزدەك ئازادە ئولتۇرۇڭ، ئىسمىڭىز نېمىدى؟

خانقىز ئېغىز ئاچقۇچە ئەدھەم جاۋاب بەردى:

— ئىسمى خانقىز...

— چىرايلىق ئىسىم ئىكەن، — دېدى مەرۇپ ئاقساقال خانقىزدىن كۆزىنى ئۇزمەي، — دېمەككىم، ئۆزىمۇ خانلارنىڭ قىزىدەك نازاكەتلىك ئىكەن...

راست، خانقىز چىرايلىق بولۇپلا قالماي، خۇشخۇي ۋە ئەركە ئىدى. چىرايى بىلەن خۇي - پەيلى مۇنداق ماسلاشقان ئادەملەر ئاز تېپىلىدۇ. شۇڭا، ئۇلار هاياتقا يارىشىدۇ، هاياتنى جانلاندۇرىدۇ، بېزەيدۇ. لېكىن خانقىز مەرۇپ ئاقساقالنىڭ سۆزىدىن هۇپپىدە قىزىرىپ كەتتى. ئۇ ئۆزى هەققىدىكى هەرقانداق ماختاشلارنى ئاڭلاشتىن خىجىل بولاتتى. شۇڭا، بېشىنى كۆتۈرمەي، پىيالىدىكى شامىلارنىڭ هەربىنتىگە قاراپ جىم ئولتۇرۇۋالدى. ئەدهەم ئارىدىكى جىملىقنى بۇزۇش ئۈچۈن ئالدىراپ گەپ باشلىدى:

— ئاقساقال، سىزنى مىجەزى يوق ئىكەن دەپ ئاڭلاپ، يوقلاپ كېلىۋېدۇق...

— رەهمەت، ئاۋارە بولۇپسىلەر، — دېدى مەرۇپ ئاقساقال ئادەتكە ئايلانغان گەپلەرنى تەكرارلاپ، — دېمەككىم، ئۆتكەندە، سىزنىڭ هېلىقى شېئىرىڭىزدىن هاياجانلىنىپ، بىرنەچچە رومكىنى ئارتۇق ئىچىپ قويۇپتىمەن، ئەتىسى سەل - پەل يۇرىكىم قوزغىلىپ بىئارام بولۇپ قالدىم، بۇگۈن خېلى ياخشى...

ئۇ بايا ئاغزىغا سالغان دورىنى بىر ئوتلام قايناق سۇ بىلەن تەستە يۇتۇۋېتىپ، سۆزىنى داۋام قىلدى:

— قانداق، ئىشلىرىڭلار ياخشىمۇ؟ دېمەككىم، تۇنۇگۈن هېكمەت سوپى بىلەن تېلېفوندا سۆزلەشتىم. مەن ئۇنىڭ بىلەن يىغىنلاردا يۈرۈپ تونۇشۇپ قالغان، ئۆزى يارىملىق كادىر... دېمەككىم، ئۇ سىزنى ياخشى چۈشىنىدىكەن، مەنمۇ تەسىراتىمنى ئېيتىپ قويدۇم. قولىڭىزدىن هەقىقەتەن ئىش كېلىدىكەن. دېمەككىم، سىز تېخى ياش كۆچەت، دەرەخ بولۇپ يېتىلىشىڭىز

ئوچۇن، قار - يامغۇر، بوران - چاپقۇندىن ئاسراپ تۇرىدىغان باغۋەنلەر كېرەك... دېمەككىم، مەن نۇرغۇن ئادەملەرنى كۆر-گەن. بەزىلەر خۇددى قورسىقى ئاچقاندا بىر ئوچۇم دان تېپىپلا، ئاسماندا پەرۋاز قىلىشىنىڭ پەيزىنى ئۇنتۇپ كېتىدىغان كەپتەرلەر-دەك يۇزسىز، ئېتىقادسىز كېلىدۇ. لېكىن مەن سىزنى بىر كۆرۈپلا ياقتۇرۇپ قالدىم. دېمەككىم، سىزدە ھەم ئىقتىدار، ھەم ئېتىقاد، ھەم ئىنتىلىش، ھەم ساداقەت بار ئىكەن. بىزگە سىزدەك ئادەملەر كېرەك. دېمەككىم، چوڭ دەرەخ بولۇپ يېتە-لىشىڭىزدە ئۇمىد چوڭ...

ئەدھەمگە شۇ گەپنىڭ ئۆزىلا كۇپايە ئىدى. چوپچوڭ باشلىق-نىڭ ئاغزىدىن بۇنداق يۇزتۇرانە ماختاشنى ئاڭلاش ئۇنىڭ ئۈمىدە تۇنجى قېتىم بولۇۋاتاتتى. شۇڭا، بۇ گەپلەر ئۇنىڭغا خۇددى مېھرىگىياھنى ئوكۇل قىلىپ ئۇرغاندەك، پۈتۈن ۋۇجۇدىنى يا-يرىتىۋەتتى... لېكىن، خانقىزغا مەرۇپ ئاقساقالنىڭ ماختاشلىرى ياقمىدى. ئۇنىڭ نەزىرىدە، ئادەمنى ئالدىدا ماختىغاندىن كۆرە، ئوتقا تاشلىغان ياخشى ئىدى. ئۇ ئۆزىنى شۇنچە پىشقان، تەجرە-بىلىك، ئابرۇيلۇق قىلىپ كۆرسىتىۋاتقان بىر پېشقەدەم كادىر-نىڭ شۇنچىلىك ئەقەللىي نەرسىلەرنىمۇ بىلمەسلىكىگە ھەيران قالدى. بۇ ئۇچرىشىش، سۆھبەت ئۇنىڭدا ياخشى تەسىر قالدۇر-مىدى، ئەڭ ياخشىسى، ئۇ مەرۇپ ئاقساقالنىڭ ئوبرازىنى سىرت-تىنلا پەرەز قىلىپ يۈرسە بوپتىكەن، بىرىنچى قېتىم كۆرۈشۈپلا بۇنداق يامان تەسىراتنىڭ پەيدا بولغانلىقىدىن ئۆزىمۇ قاتتىق ئۆ-كۈنۈپ قالدى. ...

بۇ چاغدا ئەدھەمنىڭ كەيپىياتى باشقىچە ئىدى. خۇددى سۆ-ھبەتكىنى كۆرگەندە ھەرقانداق ئىتنىڭ شۆلگىيى ئاققاندەك، يۈزمۇ يۈز ماختاش، ئۇچۇرۇشتىن ئۇنىڭ چىرايى ئېچىلىپ، كۆزلىرى يال - يال بولۇپ كەتكەنىدى. ئۇ شۇ تاپتا، مەرۇپ ئاقساقالغا شۇنداق چوقۇندىكى، ئۇنىڭ ئۆزى تۇگۇل، سايىسىگىمۇ سالام بېرىشكە تەييار ئىدى...

پاراڭ تازا قىزىپ، ئەدھەمنىڭ كىچىك تىللىرى چىقىشقا باشلىغاندا، خانقىز ئۇچۇن كۈتۈلمىگەن بىر ئىش يۈز بەردى: مېھمانخانىغا تۈيۈقسىز كىرگەن مەرۇپ ئاقساقالنىڭ ئوغلى سالماننى كۆرۈپ، ئۇشتۇمتۇت چۆچۈشتىن خانقىزنىڭ يۈرىكى قالتىراپ، چىرايى ئالسىرىق بولۇپ كەتتى. سالمانمۇ ئورنىدا چىپچىدە توختاپ، خانقىزنىڭ بۇنداق كۈتۈلمىگەن تەشرىپىدىن ھەيران قالدى... بۇلارنىڭ روھىي كەيپىياتىدىكى بۇنداق جىددىي، تۈيۈقسىز ئۆزگىرىشنى مەرۇپ ئاقساقالمۇ، ئەدھەممۇ سەزمىدى. ئەكسىچە، مەرۇپ ئاقساقال ئوغلىنى يېنىغا ئولتۇرغۇزۇپ، ئىككى مېھمانغا ئالاھىدە تونۇشتۇردى. ئەدھەم دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ، قىزغىن قوللىشتى ۋە «تونۇشقىنىمغا خۇشال-مەن!» دەپ ئىلتىپات كۆرسەتتى.

سالمان قىزىق ياشلار ئەتراپىدىكى كۆزلىرى يوغان، ئەمما نۇرسىز، بىر تۇتام پېتەك چېچى ماڭلىيىنى يېپىپ تۇرىدىغان، ئەتلىمە يۈزلۈك، سوغۇق نەپەس ئادەم ئىدى. ئۇ پات - پات كۆزىنىڭ قىرىدا خانقىزغا قاراپ قويياتتى. خانقىز بولسا، بېشىنى كۆتۈرمىدى، كاناپ داستىخانىنىڭ گۈلىنى، چۆچىسىنى ئويىنىغان بولۇپ جىممىدە ئولتۇراتتى. لېكىن ئۇنىڭ سىرتقى كۆرۈنۈشى جىمجىت تۇرغان بىلەن روھىي دۇنياسى خۇددى ئاستا ئاققان دەريانىڭ چوڭقۇر ئېقىنىدەك شىددەتلىك ئىدى. ئۇ، بۇ يەرگە كەلگىنىگە ئەمدى رەسمىي پۇشايمان قىلىشقا باشلىدى، دەسلەپتىلا كۆڭلىنىڭ تارتمىغانلىقى توغرا ئىكەن، ئۇ ھەمىشە كۆڭلى تارتمىغان ئىشنى قىلسا، بىرەر پېشكەللىككە يولۇققانلىقىنى ئۇزۇن يىللىق تەجرىبىسىدىن بىلەتتى. بايا مەرۇپ ئاقساقالنىڭ ھېلىقى ئورۇنسىز گەپلىرى بىلەن بېزەكچى قاراشلىرى جېنىغا تەگكەن بولسا، مانا ئەمدى تېخىمۇ كۆڭۈلسىز بىر ئۇچرىشىشقا يولۇققتى. ئۇ، بۇنداق ئۇچرىشىشنى ئۇخلاپ چۈشىدىمۇ خىيال قىلمىغانىدى...

سالمان يەر ئاستىدىن يەنە خانىزغا قارىدى. بۇ قېتىم خېلى ئۇزاق تىكىلدى. «تاۋاقنىڭ سىرى كەتسىمۇ، سىنى كەتمەيدۇ» دېگەندەك، خانىز ھازىر سەل - پەل سەمرىپ، فىگۇرىسىنىڭ بۇرۇنقى نازۇك ۋە ئەۋرىشىملىكى يوقالغان، قىلىق، ھەرىكەتلىرىمۇ بۇرۇنقىدەك تاتلىق، چاققان بولالماي قالغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئەسلىدىكى گۈزەللىكى يەنىلا قاش - كۆزلىرىدە جۇلالىنىپ، جىلۋە قىلىپ تۇراتتى. سالمانىنىڭ خىيالىغا تۇساتتىن بىرىدىن ئاڭلىغان مۇنداق بىر سۆز كەلدى: «بىر چاغلاردا سېنى مەپتۇن قىلغان، سېنى ئىگىلىگەن بىر ئايال سەن تەرەپتىن تاشلىۋېتىلىپ ئۇزاق يىللاردىن كېيىن قايتا سېنىڭ ئالدىڭدا پەيدا بولغاندا، ئۇ سېنى يەنىلا تەسەۋۋۇر قىلغۇسىز ئازابقا سالىدۇ!» لېكىن، سالمان خۇشال ئىدى، ئۇ ئايال زاتى توغرىسىدا ئەزەلدىن ئازاب چېكىپ باققان ئەمەس، بۇ جەھەتتە ئۇ ئۆزىنى ئامەتلىك ھېسابلايتتى. مانا، بۈگۈن خانىزنىڭ ئۆز ئۆيىدە خۇددى ئاسماندىن چۈشكەندەك تۇيۇقسىز پەيدا بولۇپ قېلىشىمۇ، تەقدىرنىڭ ئۇنىڭغا ئامەت ياغدۇرغانلىقى ئەمەسمۇ؟!

خانىز ناھايىتى تەسلىكتە بېشىنى كۆتۈردى، لېكىن كۆتۈرۈپلا سالمانىنىڭ ئۆزىگە تىكىلىپ تۇرغان شەھۋانە كۆزلىرى بىلەن ئۇچراشتى. ئۇنىڭ ئاشۇ بىر خىل بېزەكچە قاراشلىرىدىن قانداقتۇر بىغەملىك، ھەتتا ئاز - تولا ئىچى قارىلىق ئالامەتلىرى چىقىپ تۇراتتى.

خانىزنىڭ ئەمدى بۇ يەردە ئولتۇرۇشقا تاقىتى قالمىدى، قاپاقلىرى سېلىنىپ، چىشلىرى كىرىشتى. ئالىقانلىرىنى يۇمۇپ، بارماقلىرىدىن قاس چىقاردى. ئاخىر، شۇنداق بىر جاساراەت بىلەن لىكىدە ئورنىدىن تۇرۇپ ئاشخانىغا چىقىپ كەتتى...

— ھە، بايىقى گېپىمىز ئۇزۇلۇپ قالدى، — دېدى مەرۇپ ئاقساقال ۋە بوغۇلغاندەك تامىقىنى قىردى، راستىنلا بوغۇلغاندى-

كەن، ئاۋازى خىرقىراپ چىقتى، — دېمەككىم، مەنمۇ بىلىپ قالاي، سىزگە بىۋاستە رەھبەرلىك قىلىدىغان باشلىقىڭىز كىم؟

— ھىدايەت قاۋۇل...، — ئەدھەم بۇ ئىسىمنى ناھايىتى تەسلىكتە ئاغزىدىن چىقاردى.

— ھىدايەت؟! — بۇ ئىسىم دەرھال سالماننىڭ دىققىتىنى تارتتى، — ھېلىقى ئانچە - مۇنچە شېئىر - قوشاق، ماقالە - پاقالە يازىدىغان ھىدايەت دېگەن شۇمۇ؟

— شۇ، دەل ئۆزى شۇ! — دېدى ئەدھەم ۋە ئاخىرىدا قوشۇمچە قىلىپ قويدى، — 1980 - يىلى بىز بىللە ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن...

مەرۇپ ئاقساقال ھەيران بولغاندەك ئوغلىدىن سورىدى:

— دېمەككىم، سەن قانداق تونۇيسەن؟

سالمان دادىسىغا ئەركىلىگەندەك چۈشەندۈردى:

— دادا، پالاق تۇخۇمدىن چىققان ئۇ ھارامنى كىم تونۇمايدۇ؟ ئۇنتۇپ قالدىڭمۇ؟ ئوغلۇڭ ھازىر كارخانىچى بولغان بەلەن، ئۆز ۋاقتىدا ئوقۇتقۇچى بولغان. ھىدايەت دېگەنلەر دەل ئاشۇ 1980 - يىلىڭ بېشىدا بىزنىڭ مەكتەپكە پراكتىكىغا كەلگەن. شۇ چاغدا تونۇشۇپ قالمىدىمەن! ھە، راست، يولداش ئەدھەم، بايا سىزمۇ ئۇنىڭ بىلەن ساۋاقداشلىقىڭىزنى ئېيتتىڭىز، ئەجەبا، مەن ئۇ چاغدا سىزنى كۆرمەپتىكەنمەنغۇ؟

— توغرا، بىز كۆرۈشمەپتىكەنمىز، — دېدى ئەدھەم خۇرسىنغاندەك، — مەن ئۇ چاغدا ئانام ئاغرىپ يۇرتقا كېتىپ قالغان، ئانام ساقىيالماي ئاخىر قازا قىلدى، شۇ ئىش بىلەن پراكتىكىغا قاتنىشالماي قالغانىدىم.

— خوش... دېمەككىم، ئۇ ئىككىڭلارنىڭ مۇناسىۋىتى قانداقراق؟ — مەرۇپ ئاقساقال زىغىرلاپ سوراشقا باشلىدى.

ئەدھەم بىردەم جىم تۇرۇۋالدى، كېيىن ئازراق غەيرەتكە كېلىپ:

— ئەمدى... ئاقساقال... مۇناسىۋەتسىزنى سوراپ قالدىڭىز، — دېدى دۇدۇقلاپ، — سىزگە راست گەپنى ئېيتسام بولماس، ئادەتتىكى كۇنلەردە مۇناسىۋەتسىز ياخشى، ئايرىلمايمىز! لېكىن جىددىي پەيلەردە ئوتتۇرىسىزغا مىسران قىلىچىنى قويۇپ ياشايمىز!

مەرۇپ ئاقساقال ئويلىنىپ قالدى، بۇ گەپ چىرايلىق ئېيتىلغان بىلەن ئاستىدا قانداقتۇر چوڭقۇر مەنە ۋە سىرلارنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلدى.

سالمانمۇ ئالدىراپ ـ تېنەپ قوشۇمچە قىلدى:

— قانداق، دادا، قالتىسىكەن، مەنمۇ بىلىمەن، ھىدايەت دېگەن بۇ نەرسە بۇقىنىڭ سۈتىنى ئېچىپ، خورازنىڭ تۇخۇمىنى يەپ چوڭ بولغان نوچى! ئاشۇنداق كونا ئۇۋرەزدىن چىققان بىر چارپاقا قانداق قىلىپ ئەدەبىيات سېپىگە كىرىپ، ھوقۇق ئىگىلىۋالدىكىنتاڭ!؟...

مەرۇپ ئاقساقال بۇ توغرىسىدا ھېچقانداق پوزىتسىيە بىلدۈرمىدى. بۇ سۆز ئەدھەمگە دالدا بولدى، ئۇ ئەمدى قىلچە تارتىنماي، دادخورلۇق ئېيتىشقا ئۆتتى:

— ئىشلىرىمىز تازا ئەپلەشمەيۋاتىدۇ، ئاقساقال، بېشىغا كۇن چۈشكەندە، كۆڭزىمۇ سالغا چۈشۈپ چەت ئەلگە كېتىپتۇكەن، مەنمۇ كالا ھارۋىسىغا ئولتۇرۇپ، باشقا بىر يۇرتقا كېتەي دەۋاتىمەن!

— ھاي ـ ھاي!... پەيلىڭىزدىن يېنىڭ، — دېدى مەرۇپ ئاقساقال چاقچاق بىلەن كۈلۈپ، — كۆڭزى كەتكەن بىلەن سىزنى كەتكۈزمەيمىز! دېمەككىم، كۆڭلىڭىزگە كەلگەن ئىشلار بولسا، ماڭا ئېيتىڭ، ھەمدەم بولىمەن. بىزمۇ بىر چاغلاردا سىزگە ئوخشاش چېپىپ يۈرۈشنى خالايدىغان قېيىدىغاق تاي ئىدۇق، مانا ئەمدى ھارۋا سۆرەپ كېتىۋاتقان ئېچ ئاتقا ئايلاندۇق. دېمەككىم،

بۇ هارۋا باشقا نەرسە ئەمەس، مانا شۇ خىزمەت، پارتىيە، خەلق-
نىڭ ئىشى!

ئەدھەم ناھايىتى ئەپچىللىك بىلەن نەشرىياتتىكى ئەسىرى ۋە يۇقىرى ئۇنۇۋان توغرىسىدا كۆڭلىگە پۈككەن گەپلىرىنى ئېچىتىپ دەۋالدى. مەرۇپ ئاقساقال بۇ ئىشقا خېلى قىزىقتى ۋە مۇناسىۋەت-لىك ئادەملەر بىلەن سۆزلىشىدىغانلىقىنى ئېيتىپ ئاخىرىدا:

— ئېسىڭىزدە بولسۇن، شان - شۆھرەت دېگەن بەگەينى لوق گۆشكە ئوخشايدۇ، دېمەككىم، ئۇنى ھەممە كىشى بىر پار-چىدىن كېسىۋېلىپ، قورسىقىنى تويدۇرۇشقا ئالدىرايدۇ، ئۇنى پۈتۈن پېتى قولدىن بەرمەسلىككە تىرىشىش كېرەك. دېمەككىم، ئەگەر بىرەر كىشى ئۇ گۆشنىڭ بىرەر پارچىسىنى كېسىۋالدىمۇ، بولدى، سىزگە ئۇنىڭ ئازراقى قالىدۇ، قورساق يېرىم بولىدۇ!

بۇ سۆزلەردىن ئەدھەمنىڭ كۆڭلى كۆتۈرۈلدى، روھى ئۇر-غۇدى. ئۇ ئۆزىنى مەرۇپ ئاقساقالدەك كۈچلۈك تايانچقا، ئەقىل-لىق ئۇستازغا، كۆيۈمچان خېيىشقا ئىگە قىلغان تەقدىردىن، تەقدىرنىڭ بۇنداق چەكسىز شەپقىتىدىن خۇشال بولدى، رازى بولدى.

داستىخانغا تاماق كەلتۈرۈلدى. گۈلدار چىنە تاۋاقتا پەۋەس ئۈسۈلغان بەتتە پولۇ بىلەن ئۇنىڭ ئۈستىگە چوقچايتىپ بېسىلغان داغلىما گۆشلەر ئادەمنىڭ ئاغزىغا سېرىقسۇ كەلتۈرۈپ، ئىشتىھا-سىنى قوزغايتتى. مەرۇپ ئاقساقال خانقىزنى يېنىغا چاقىرىۋې-دى، لېكىن ئۇ: «زىياخان ھەدەم بىلەن بىللە ئولتۇراي» دەپ داستىخانغا كەلگىلى ئۇنمىدى. ئىككى ئايال كىچىك مېھمانخانىدا ئايرىم داستىخان تۈزدى.

— قېنى ئەمىسە، بىز بېقىۋېرەيلى، — دېدى مەرۇپ ئاقسا-قال گۆش توغراشنى سالمانغا تاپشۇرۇپ، — دېمەككىم، ئەدھەم، چوڭ - چوڭ ئېلىڭ، بۇگۈن سىزنى ھاراق بىلەن مېھمان قىلال-مىدىم، دېمەككىم، ئۆزۈم ئولپەت بولالمىغاندىن كېيىن، سىز-

گىمۇ قۇيمىدىم. ھاراق ئىسسىقىنىز ئىسى قالدى...

تاماقتىن كېيىن ئۇلار ئۇزاپ چىقتى، سالمان كوچا بېشىغىچە بىللە كېلىپ:

— بىزنىڭ قەھۋەخانىمىزغىمۇ بېرىڭلار، — دېدى ئالاھىدە تەكلىپ بىلەن، — ھەممە ئويۇن ـ تاماشا بار، مەن سىلەرنى كۇتىمەن، كۆڭلۈڭلار يايراپ قالىدۇ. ئېسىڭلاردا بولسۇن: غەربىي يول توقسان ئىككىنچى قورۇ!

تۆتىنچى باب

بىرىنچى دۇنيانىڭ گىرىزدانى

1

ئۇلار كۆتۈلمىگەندە، «مۇھاجىرلار مېھمانخانىسى»نىڭ تانسا زالىدا ئۇچرىشىپ قالدى.

يەتتە يىللىق ئۇزاق ۋاقىت ئادەملەردە نۇرغۇن ئۆزگىرىشلەرنى پەيدا قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئەدھەم گۇلجانغا قاراپ ھەيران قالدى. ئۇنىڭ شۇنچە يىللاردىن بېرى ھېچقانداق ئۆزگەرمىگەنلىكى، بەلكى تېخىمۇ ياشىرىپ، گۈزەللىشىپ كەتكەنلىكى ئەدھەمگە بىر خىل سىرەدەك تۇيۇلدى.

راست، گۇلجاندا ھېچقانداق ئۆزگىرىش بولمىغاندى. ئايالىلارنىڭ ياشلىقى — ئالدى بىلەن ئۇنىڭ قامىتىدە، يۈزىدە، ئاندىن چېچىدا ۋە قولىدا ئىپادىلىنىدۇ. ھازىر گۇلجانغا بىر قارىغان كىشى ئۇنى تېخى ئەمدى ئۇچۇرما بولغان قىز، دەپ ئويلاپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى. ئالىي مەكتەپنى تۈگىتىپ، خىزمەتكە چىققىنىغا يەتتە يىل بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ئۆزىنىڭ ياشلىق ھۆسنىنى، گۈزەل جامالىنى خۇددى قۇلۇله قېپىدا ساقلانغان مەرۋايىتتەك پاكىز ساقلاپ كەلگەنىدى. شۇ تاپتا، ئۇنى ھېچكىم بىر قېتىم توي قىلىپ، تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق - چۈچۈكىنى تېتىغان، يېشى يىگىرمە سەككىزدىن ھالقىغان قىران جۇۋان دەپ قارىمايتتى. ئۇ تۇرمۇشتا چېقىلمىغان، ئۇپرىمىغان،

بەلكى يىللارنىڭ ئىلتىپاتى بىلەن كەمتۈك يەرلىرى تولۇپ، كۆتۈرۈلۈپ، لىغىرلاپ، پارقىراپ تۇرىدىغان جەلپكار ،چوكانغا ئايلانغانىدى...

كېلىشكەن قامەت، چىرايلىق ھۆسن ـ جامال ئادەمدە گۈـ زەللىك تۈيغۇسى ئويغىتىدۇ، ئادەمنى سۆيۈندۈرىدۇ، روھنى ئۇرغۇتىدۇ. ئەدھەم ھازىر ئەنە شۇنداق شەرىن، ھاياجانلىق كەيـ پىيات ئىچىدە قالدى...

ئىككىسى ئارقا ـ ئارقىدىن بىرنەچچە مەيدان تانسا ئويناپ، ئاندىن كىشىلەرنىڭ كۆزىدىن يىراق بولغان چەتتىكى بىر ئورۇنغا كېلىپ ئولتۇردى. گۈلجاننىڭ ئۇششاق تەر تامچىلىرى تەپچىرـ گەن ئاق ۋە پارقىراق يۈزى خۇددى باھاردا ئېچىلغان نەشپۈت چېچىكىدەك رەڭلىنىپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ زىلۋا قامىتىگە ياراشـ قان خانىئەتلەس كۆڭلىكىنىڭ ئويما ياقىسىدىن چىرايلىق ۋە سۈـ زۈك بوينىنى، تولغان كۆكسىنىڭ ئەگىم ئايدەك بۆرتۈپ چىققان ئاق ۋە يۇمشاق ئۇستۇنكى تەرىپىنى كۆرگىلى بولاتتى، بۇ يەرگە قاردىغان كىشىنىڭ كۆزلىرى سېھىرلىنىپ، ھەۋىسى قوزغىلاتتى...

«ئاھ!» دېگەن ئىزتىراپلىق بىر پىكىر ئەدھەمنىڭ كۆڭلـ نى غىدىقلاشقا باشلىدى. قەلبىدە ئېتىلىپ تۇرغان بىر ئارمان ئويغاتتى.

— بويتاقمەن، دەڭ! — دېدى ئەدھەم بىر خىل ئىچكى خۇشاللىقى بىلەن، — قايتا توي قىلىش نىيىتىڭىز يوقمۇ؟

— يوقسۇ! — دېدى گۈلجان ئاغزىنى قىيسايتىپ، — زۆرۈرىيىتى يوق!

— بۇ گەپچە، سىز ئىزدىگەن خۇرۇم ئۆتۈك چىقماي، ئالدىڭىزغا ئۇچرىغان شاۋرۇن ئۆتۈكلەرنى سىز ياراتماي يۇرۇپـ سىز ـ دە!

گۈلجاننىڭ دانىمۇ دانە تېرىلگەن قاپقارا، ئىنچىكە قاشلىرى

سەل - پەل يىمىرىلدى، قويۇق سۇرمە تارتىلغان شەھلا كۆزلىرى تەئەججۇپ بىلەن قىسىلغاندەك بولدى.

— شۇ ئۆتۈكلەرنى سىزلا كىيىۋېلىڭ! — دېدى ئۇ لەۋلىرىنى پۇرۇشتۇرۇپ، — مەن ئۆتۈكسىز ئازادە يۇرۇشنى خالايمەن!

ئەدھەم بىرىنچى ئۇچرىشىشتىلا ئۇنىڭ كۆڭلىنى چىگىپ قويۇشتىن ئەنسىرەپ، ئىزاھات بېرىشكە ئالدىرىدى:

— ياق - ياق... مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم...

— چۈشەندىم، — دېدى گۈلجان ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ، — سىزنىڭ دېمەكچى بولغىنىڭىز، ئەر چىقماي يۇرۇپسەن، دەپ مېنىڭ تۇرمۇشۇمدىن قايغۇرۇش، شۇنداق ئەمەسمۇ؟!

— ياق - ياق... ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس...، — ئەدھەم ھودۇقۇپ ئۆزىنى ئاقلاشقا باشلىدى، — پۈتۈنلەي خاتا چۈشەندىڭىز، گۈلجان... ماڭا ئۇۋال قىلماڭ... سىزدەك چوكانغا ئەر چىقىش ئەمەس، تالاشتا قېلىپ، ئەرلەر دۇئېلغا چىقمىسىلا مەيلىغۇ...

يات جىنسلار بىر - بىرىنى كۆرگەندە، بولۇپمۇ ياش چوكانلار قىران يىگىتلەرنى كۆرگەندە ھاياجانلىنىدۇ، زوقلىنىدۇ، خۇشال بولىدۇ. گۈلجان ئەمدى يىگىرمە سەككىز ياشقا كىرگەن ياش چوكان. ئۇنىڭ ئۇستىگە، يەككە - يېگانە، ئەركىن - ئازادە ياشاۋاتقان بويتاق جۇۋان. ئۇ ئۆزىنىڭ چىرايلىقلىقىنى بىلىدۇ، ئۆزىدە ھەرقانداق يىگىتلەرنى بىر قاراشتىلا جەلپ قىلالايدىغان جىسمانىي ۋە مەنىۋى كۈچىنىڭ بارلىقىنىمۇ بىلىدۇ. يېقىندىن بېرى قانچىلىغان ئەرلەر ئۇنىڭغا ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن مۇھەببەت ئىزھار قىلمىدى؟! لېكىن ئۇ خالىمىدى. «يېشىم يىگىرمە سەككىزگە يەتتى، — دەيتتى ئۇ ئۆز - ئۆزىگە ھەسرەت بىلەن، — ھاياتىمنىڭ قانچىلىك باھارى قالدى؟ مېنىڭچە، ئازلا قالدى، ناھايىتى ئىككى قەدەم... بۇ ئىككى قەدەمنىمۇ ئۆزۈم ئىگىلىمەي، باشقىغا بېرىۋەتسەم، ماڭا نېمە قالىدۇ؟ بىر ئايال-

نىڭ ياشلىق باھارى چاغلىق... يىگىرمە ياشلىق ۋاقتىمدا بەكمۇ رومانتىك ئىدىم. ئارزۇ - ئارمانلىرىم چەكسىز ئىدى... لېكىن قارا باستى، تۇرمۇش بەكمۇ رەھىمسىزلىك قىلدى...»

ئەدھەم گۈلجاننىڭ ئوقۇغۇچىلىق دەۋرىدىكى تۇرمۇشىنى ئۇنچىلىك ئۇجۇر - بۇجۇرىگىچە بىلمەيتتى. پەقەت خانقىز بىلەن ئىككىسىنىڭ بىر مەزگىل ياتاقداش بولۇپ يېقىن ئۆتكەنلىكىنى، ئۇنىڭ گىتار بىلەن چىرايلىق ناخشا ئېيتىدىغانلىقىنى، سىياسىي ماۋارىپ فاكۇلتېتىنىڭ ئۆزلىرىدىن بىر قارار تۆۋەن كۆرسىدا ئوقۇيدىغانلىقىنى ئەسلىيەلەيتتى. ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىنكى ھاياتىدىن بولسا، پۈتۈنلەي بىخەۋەر ئىدى، پەقەت قانداقتۇر بىر سەۋەب بىلەن ئۇرۇمچىگە تەقسىم قىلىنىپ قالغانلىقىنىلا ئاڭلىغانىدى.

راست، گۈلجان ئوقۇش پۈتتۈرىدىغان يىلى قايسىبىر ئاكا-دېمىيىدە ئىشلەيدىغان ئوتتۇرا دەرىجىلىك بىر كادىر بىلەن تونۇشتى. ئۇ ئۆزىنى توختاتقان، چىراي - شەكلى ئادەتتىكىچە ئادەم ئىدى. ئۇ يۇقىرى قاتلامدىكى تونۇشلىرى ئارقىلىق يول مېڭىپ، گۈلجاننى ئۇرۇمچىگە ئېلىپ قالدى ۋە ئىككىنچى يىلى توي قىلدى. ئۇلار پەقەت «شېرىن ئاي» نىلا بەھوشلۇق ئىچىدە تىنچ ۋە چىرايلىق ئۆتكۈزدى. ئۇنىڭدىن كېيىنكى تۇرمۇشى بولسا، خۇددى ھەر كۈنى يامغۇر يېغىپ، چاقماق چاققاندەك، سوغۇق ۋە تىنچسىزلىق ئىچىدە ئۆتۈشكە باشلىدى...

ئۆزىنى گۈزەل چاغلايدىغان ئاياللارنىڭ ئەقلى ناقىسراق كېلىدۇ. ئۇلار كۆپ ھاللاردا گۈزەللىكىگە تەمەننا قويۇپ، ئۆزئارا مۇناسىۋەتتە گەپ - سۆزدىكى سۈلكەتكە، ئىش - ھەرىكەتتىكى نازاكەتكە سەل قارايدۇ. نەتىجىدە، زىيان تارتماي قالمايدۇ!...

لېكىن، گۈلجان ئۆزىدىكى بۇ ئەيىبنى ھېس قىلمىدى. سەۋەبنى ھامان قارشى تەرەپتىن ئىزدىدى، كۆزىنى قارشى تەرەپ-نىڭ ئايرىم يېتەرسىزلىكلىرىگە قادىۋالدى. نەتىجىدە، بىر يىلغا

بارا - بارمايلا ئۆيى بۇزۇلدى. بۇزۇلۇشتىن بۇرۇن، ھېلىقى ئەرمۇ ئەلىمگە چىدىماي، گۈلجانغا «سىيگەك» دېگەن بىر سەت ئەيىبنى ئارتىپ قويۇپ ئۆيدىن چىقتى. «يالغان گەپنىڭ پۇتى بولمىغان بىلەن قانىتى بار» دېگەندەك، بۇ گەپ ناھايىتى تېزلا گۈلجاننىڭ ئىدارىسىدىكىلەرگە يېيىلىپ كەتتى. گۈلجاندەك ئۆزىنىڭ چىرايلىق، گۈزەللىكىگە تەمەننا قويىدىغان ياش ۋە مەغرۇر بىر چوكان ئۇچۇن، بۇ گەپنىڭ سالمىقى ئېغىر، تەسىرى يامان ئىدى. ئۇ بىرنەچچە كۈنگىچە دۇم يېتىپ يىغلىدى، قاقشىدى، ئاشۇنداق بىر نامەرد ئەر بىلەن توي قىلىپ، ئۆيۈ تۈتقانلىقىغا مىڭ پۇشايمان قىلدى. ئاخىر بىرمۇنچە «بەدەل تۆلەش» ھېسابىغا ئەسلىي ئورنىدىن يۆتكىلىپ، «بېيجىڭ يولى» دىكى چوڭ بىر زاۋۇتنىڭ تەشۋىقات بۆلۈمىگە ئورۇنلاشقانىدى...

ئىككىيلەننىڭ خېلى ھاردۇقى چىقىپ قالدى، تانسىچىلار ئۇلارنىڭ سۆھبىتىگە ھالاقەت بەرمىدى. گۈلجاننى بازلاپ كەلگەن بىرنەچچە يىگىتلەرمۇ ئۇنىڭ ئەتراپىنى ئەگىپ بېقىپ كېتىپ قالدى.

— قانداق، يەنە بىرنەچچە مەيدان ئوينايمىزمۇ؟ — دېدى ئەدھەم ئورنىدىن قوزغىلىپ.

— بولدىلا، كېتەيلى، — گۈلجانمۇ ئاستا ئورنىدىن تۇردى، — مېنىڭ ئۇۋام خېلى يىراقتا.

ئۇ بوينىغا چۇشۇپ قالغان زەر ياغلىقىنى بۆرەكچىلەپ چىگىدى، ئاندىن چېكىسىدىكى چاچلىرىنى چىمەلتىكى بىلەن ئەپچىللىگىنە قايرىپ، قۇلىقىنىڭ ئارقىسىغا يۆگىدى. ئۇ ئاشۇ ئىشلارنى ئالدىرىماي، سالماق بىلەن قىلىپ بولۇپ، كىرپىكلىرىنى تېز - تېز قېقىپ ئەدھەمدىن سورىدى:

— قانداق، قايتامسىز؟ ياكى بىرەرىنى كۈتەمتىڭىز؟

— نەدىكى گەپلەرنى قىلىپ يۈرىسىز، گۈلجان؟ كۈتكىنىم-نى تاپتىمغۇ مانا...

— شۇنداق ئاسانمۇ؟...، — گۈلجان مەيدىسىنى كېرىپ، قەدەملىرىنى ئۇششاق ئالغىنىچە ئىرغىتىپ مېڭىپ كەتتى. ئەدەم ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ھەۋەس بىلەن بىر دەقىقە قاراپ قالدى. ئۇ يول ماڭغاندا ئىككى تەرەپكە لەرزان تەۋرىنەتتى. ھەربىر تەۋرەنگەندە، بوۋاقنىڭ بىلىكىدەك ئىككى تال قاپقارا ئۆرۈمە چېچى مىق ـ مىق ساغرىسىدا بەئەينى قارا يىلاندەك سويلاپ تۇراتتى.

قىزىق، گۈلجان ئەسلىدىلا مودا قوغلىشىدىغان قىز ئىدى. شۇنداق تۇرۇقلۇق، نېمە ئۈچۈن ھەممە قىز ـ چوكانلار چاچ كېسىپ، كالتە چاچلىق ھالەت ئەۋجىگە چىققاندا، ئۇ ئۇزۇن چاچ قويۇۋالدى؟ بۇمۇ گۈلجاننىڭ ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيەت ئىدى. ئۇ كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى تارتىش، ئۆزىگە جەلپ قىلىش ئۈچۈن، ھەمىشە رەڭدار كىيىملەرنى كىيەتتى، پەرداز بۇيۇملىرىنىمۇ تاللاپ، ئالاھىدە پۇراقلىق ئەتىر، ئالاھىدە رەڭلىك گىرىملەرنى ئىشلىتەتتى. قۇلاق ھەم بوينىغا ئاسقان ھالقا، زۇنناردىمۇ باشقىلار تاقاپ باقمىغان يېڭى نۇسخىلار ئىدى. ئۇ يول ماڭغاندا قەددى ـ قامىتىنى تىك تۇتۇپ، خۇشخۇي ھەم كۆتۈرەڭگۈ يۈرەتتى. بەزى چاغلاردا تېخى كىشىلەرنىڭ ئۆزىگە بولغان چۈشەنچىسىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش ئۈچۈن، چىرايىغا سەل ـ پەل سىرلىق تۈس بېرىپ، بىر خىل يوشۇرۇن مەنىنى ئىپادىلەيتتى. سۆزلىگەندە، قېشىنى ئۈچۈراتتى، لەۋلىرىنى پۈرەتتى، بېشىنى يەڭگىل سىلكىپ قوياتتى. ئىشقىلىپ، ئۇ ھەرقانداق ۋاقىتتا، باشقىلاردىن، بولۇپمۇ تەڭتۇشلىرىدىن ئالاھىدە، ئۆزگىچە بولۇشقا، ئاجايىپ ـ غارايىپلىق بىلەن باشقىلارنىڭ دىققىتىنى قوزغاشقا تىرىشاتتى. شۇڭا، ھېچكىم چاچ كەسمىگەندە، ئۇ چېچىنى كېسىپ بۇدۇرلەتكەن بولسا، ئەمدى ھەممە قىز ـ چوكانلار چېچىنى كېسىپ، ئەر بىلەن ئايالنى ئايرىش تەس بولغان ۋاقىتتا، ئۇ چېچىنى ئۆستۈرۈپ، ئۇزۇن ئىككى ئۆرۈمە قىلىۋالغانىدى.

راست دېگەندەك، قىرقىم چاچلىق ئاياللار توپلاشقان سورۇنلاردا، ئۇنىڭ ناۋاتتا پاتلىغاندەك پارقىراپ تۇرىدىغان قاپقارا، ئۇزۇن چېچى تېقىمىدا ئويناپ، ھەممەيلەننىڭ دىققىتىنى تارتاتتى، ھەۋىسىنى قوزغايتتى...

ئەدھەم بىلەن گۈلجان ئىككى تەرىپى دەرەخلىك ئازادە يولغا چىقتى. ھاۋا سالقىن ھەم ساپ ئىدى. ئۇلار ئاستا كېتىۋېتىپ يەنە پاراڭغا چۈشتى:

— خانىزىنى تېخىچە تۇغمىدى دەڭ. پىلانلىق تۇغۇت كۆز قارىشىڭلار كۆچلۈك ئىكەن، جۇمۇ!

— ئۇنچە ئەمەس، ئەمدى تۇغسىمۇ كېچىكمەسمىز. چەت ئەللىكلەر قىرىق ياشقا كىرگەندە توي قىلىشنى ئويلىشىدىكەن، ئۇنىڭغا قارىغاندا، بىز تېخى ياشقۇ!...

ئۇلار بىر پەس جىم بولدى، كېيىن سۆھبەتنىڭ تېمىسى باشقا ياققا بۇرۇلدى:

— ئەدھەم، سىزنىڭ قولىڭىزدىن يېزىشمۇ كېلىدۇ، يۇقىرى قاتلام بىلەن ئالاقىڭىزمۇ بار ئىكەن، — دېدى گۈلجان بىر خىل ئىلتىجالىق تەلەپپۇزدا، — مېنىڭ بىر ئىشىمغا يارىدىم بېرەلەرسىزمۇ؟

— باش ئۈستىگە! — دېدى ئەدھەم گۈلجانغا يېقىن سۈركىشىپ، — ھەرقانداق ئىشىڭىز بولسا، تەكەللۇپنى قويۇپ، ئۇدۇللا ئېيتىۋېرىڭ.

— ماقۇل ئەمىسە، قۇلاق سېلىڭ، — دېدى گۈلجان مېڭىشىتىن توختاپ، — «بىرىنچى مايى»دا بېيجىڭدا ئۆتكۈزۈلىدىغان ئىشتىن سىرتقى ناخشا كۆرىكىگە ئادەم تاللىماقچى، مەن تىزىملىتىپ قويدۇم. يېقىندا تاللاش مۇسابىقىسى بولىدۇ، شۇنىڭغا يارىدىم قىلىڭ. ئەگەر بېيجىڭغا تاللىنالىسام، قايتىپ كەلگەندىن كېيىن خىزمەت ئورنۇمنى ئالماشتۇرالايمەن، ئۇ يەردىن تويدۇم، ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ، زاۋۇتتا ئىشلەيمەن، دېيىش خورلۇق ئەمەسمۇ؟!

ئەدھەم قوشۇمىسىنى تۇردى، كۆزلىرىنى قاراڭغۇلۇق ئىچىدىكى بىر نۇقتىغا تىكتى، سول قولى بىلەن ئېڭىكىنى سىلىغان ھالدا بىردەم خىيالغا پاتتى. ئۇنىڭ كاللىسىدا چاقماق تېز-تېز لىكىدە بىر خىيال پەيدا بولدى ۋە بۇ خىيالىدىن ئۆزىمۇ قانائەت قىلغان ھالدا گۈلجانغا يۈزلەندى:

— بولىدۇ، گۈلجان، خاتىرجەم بولۇڭ، سىزنىڭ ئىشىڭىز ئۈچۈن پۈتكۈل ئەقىل - ئىدراكىم بىلەن كۈچ - قۇۋۋىتىمنى ئىشقا سالىمەن!

— ئۇنداق بولسا، سىزگە رەھمەت! — گۈلجاننىڭ ئاۋازى شۇنداق يېقىملىق ۋە تاتلىق چىقتى.

ئەدھەم توساتتىنلا بىر سوئال سوراپ قالدى:

— گۈلجان، ھازىر ياخشى كۆرگىنىڭىز بارمۇ؟

— بۇنى ھازىرچە سىزگە ئېيتىشقا بولمايدۇ، — دېدى ئۇ قاشلىرىنى ئۇچۇرۇپ، — بۇ قىزلار تۇرمۇشىدىكى كىچىككىنە سىر.

— ئۇنداقتا، سىز بىزنىڭ بۇگۈن مۇشۇنداق ئۇچرىشىپ قېلىشىمىزنى تەقدىرنىڭ ئىلتىپاتى، دەپ قارىمامسىز؟

گۈلجان سوئالغا سوئال بىلەن جاۋاب بەردى:

— مەن پەقەت بۇرۇنقى ئەدھەمنىلا بىلىمەن. كىممۇ ھازىر سىزنىڭ ئاياللارنىڭ قەلبىنى زىبە قىلىدىغان ئەر ئەمەسلىكىڭىزگە كېپىللىك قىلالايدۇ؟

— مەن... مېنىڭ يۈرىكىم!

گۈلجان مىيىقىدا كۈلدى:

— پاكىت كېرەك...

ئۇلار ئاپتوبۇس بېكىتىگە كېلىپ قالدى.

— مەن سىزنى ئۆزىتىپ قويايى، — دېدى ئەدھەم بىللە مېڭىشقا تەييارلىنىپ.

— رەھمەت، ئاۋارە بولماڭ، — گۈلجان مۇشۇ يەردە خوش-

لاشماقچى بولدى، — ئۆزۈم كېتىۋېرەي.
— مۇشۇ يەردىلا خوشلاشساق، يەتتە يىل كۆرۈشمىگەن ساۋاقداشلىقنىڭ يۈزى بولماي قالار...
گۈلجان رازى بولدى، ھەر ئىككىيلەن ئاپتوبۇسقا چىقتى. ئۇلار كۈئېنلۇن مېھمانخانىسىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، ئىككىنچى يولنىڭ ئاپتوبۇسىغا ئالمىشىپ، يىگىرمە مىنۇتتەك ماڭغاندىن كېيىن، گۈلجاننىڭ تۇرار جايىغا كەلدى.
— بۇنىڭدىن كېيىن ئىزدىشىپ تۇرايلى، گۈلجان، — دېدى ئەدھەم يوغان تۆمۈر دەرۋازىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، — سىزنىڭ بۇ يەردە ئىكەنلىكىڭىزنى بىلگەن بولسام، ئاللىقاچان ئىزدەپ چىققان بولاتتىم.
— مەن ھەم شۇ، — دېدى گۈلجانمۇ ئۆزىرە ئېيتقاندەك، — سىلەرنىڭ ئۇرۇمچىگە يۆتكىلىپ كەلگەنلىكىڭلارنى زادىلا بىلمەپتىمەن. بولمىسا، بۇرۇنلا ئىزدەپ تاپاتتىم. ئۆيۈڭلارغا بارىمەن، خانقىزغا مەندىن سالام ئېيتىپ قويۇڭ!
— بولىدۇ، ئەمىسە خوش...، — ئەدھەم خوشلىشىش ئۈچۈن قولىنى ئۇزاتتى. گۈلجانمۇ ئاق ۋە نازۇك بارماقلىرىنى سوزدى. ئىككىسى قول سىقىشتى. گۈلجاننىڭ قولى خۇددى كۆزىدىكى ئاتەش ئوتقا، يۈزىدىكى شېرىن تەبەسسۇمغا ئوخشاش يېقىملىق، ھارارەتلىك، قىزغىن ۋە دوستانە ئىدى. ئەدھەم ئۆزىنىڭ ئالىقىنىدا لىپىلداپ تۇرغان ئاشۇ ئىسسىق، ئاق ۋە نازۇك قولدىن بەكمۇ ھۇزۇر ھېس قىلدى. ئۇ ئەزەلدىن ئاياللارنىڭ قولىنى تۇتۇپ بۇنچىلىك ھۇزۇر ئالمىغانىدى. بەزى ئاياللارنىڭ قولى خۇددى مەدىكارلارنىڭ قولىدەك قوپال ۋە يىرىك بولاتتى. ئۇ، ئاياللارغا خاس بولمىغان بۇنداق «سەھراچە» قوللاردىن بىزار ئىدى. بەزى قوللار سوغۇق ۋە يېقىمسىز بولاتتى. ئۇ، ئايالچە نازاكەت بولمىغان بۇنداق قوللارنىمۇ ياخشى كۆرمەيتتى. ھالبۇكى، گۈلجاننىڭ بۇ قولى ئۇنىڭدا ھازىرغىچە تۇتۇپ كۆر-

گەن قوللارنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ سەرخىلى، ئەڭ نازۇكى ۋە ئەڭ يېقىملىقى بولۇپ، مەڭگۈ ئۇنىڭ ئېسىدە قالغۇدەك تەسىرات قالدۇردى...

ئەدھەم ئۇنىڭ قولىنى تەستە قويۇپ بەردى. گۈلجان كېتىۋېتىپ ئارقىغا بىر قايرىلدى - دە، پىسخىكىدە كۈلۈپ قويۇپ، ئەۋرىشىم قەددى - قامىتىنى يېنىك تەۋرەتكىنىچە ئۇنىڭ يېنىدىن يىراقلاپ كەتتى. ئەدھەم ئاغزى - بۇرنىنى يوغان ئاچتى، ئۇنىڭدىن قالغان ئەتىر بىلەن ئۇپا ھىدىنى سۈمۈرۈپ خېلىغىچە تۇردى. ئەترايقا چېچىلىغان بۇ ئەتىر، ئۇيۇلاردىن ھەر خىل گۈل - غۇنچىلارنىڭ خۇشبۇي پۇرىقى كېلەتتى...

2

يەكشەنبە...

تاغلارنىڭ بېشى ئاقاردى، زېمىننى بېسىپ ياتقان قاراڭغۇلۇق ئاستا - ئاستا كۆتۈرۈلدى. كۆكنى بېزەپ، بىر كېچە چاقناپ تۇرغان دۇردانە يۇلتۇزلارمۇ بىر - بىرلەپ ئۆچۈشكە باشلىدى...

ھىدايەت ئادىتى بويىچە، ئەتىگەنلىك يۇگۈرۈشنى تۈگىتىپ، كوچا دوقمۇشىدىكى سۇت پونكىتىدىن كۈندىلىك سۈتنى ئالدى، ئۆيگە كىرىپ تاتلىق ئۇيقۇدا پۈشۈلداپ ياتقان ئوغلىنىڭ ماڭلىيىغا سۆيۈپ قويۇپ، ئىچكىرى ئۆيگە كىردى. تۇخان ئۆينى يىغىشتۇرۇپ، پاك - پاكىز تازىلاپ قويغانىدى. ھىدايەت يېزىش ئۈستىلىنىڭ ئالدىغا ئولتۇردى، ئاخشام ئوقۇپ، شۇ پېتى قويۇپ قويغان «تۇرمۇشتىكى پىسخولوگىيە» دېگەن كىتابنى ئالدىغا تارتتى. قىزىل قەلەم بىلەن سىزىپ قويغان يەرلىرىگە يەنە بىر قېتىم كۆز يۈگۈرتتى:

«...پىسخولوگىيە كىشىنىڭ تۇرمۇشىدىن ئايرىلمايدۇ،

قەيەردە ئىنسان بولىدىكەن، شۇ يەردە پسىخولوگىيە بار، جەمئىيەتتىكى ئادەملەر خىلمۇخىل بولىدۇ، ئۇلارنىڭ كەسپىي پائالىيىتى تۈرلۈك - تۈمەن بولىدۇ، ئادەملەرنىڭ پسىخىك ھەرىكىتىمۇ غەلىتە - غەلىتە، مۇرەككەپ بولىدۇ. ئادەمنىڭ نىيىتى ئوخشاشمايدۇ، سىياقىمۇ ئوخشاشمايدۇ... ئادەمنىڭ ئىچكى پائالىيىتى خۇددى ئامېرىكا يازغۇچىسى مارك تىۋىن: «ھەربىر ئادەم گويا بىر ئاي، ئۇنىڭ يورۇق تەرىپى بار، كىشىگە زادى كۆرسەتمەيدىغان قاراڭغۇ تەرىپىمۇ بار» دېگەندەك، سىرلىق تۇس ئالغان بولىدۇ...»

ھىدايەت ئويلىنىپ قالدى. كۆز ئالدىغا ئەدھەم كەلدى. يېقىندىن بېرى، ئۇنىڭ يۈرۈش - تۇرۇشى، خۇي - پەيلى ئۆزگىرىپ قالغانىدى. ئۇ خىزمەت ئورنىدا كەم بولاتتى، بولغان ۋاقىتلىرىدىمۇ گەپ سېتىپ، ئىككى گەپنىڭ بىرىدە مەرۇپ ئاقساقالنى شېپى كەلتۈرۈپ، ئۆزىگە تەمەننا قويىاتتى. بەزى كۈنلىرى ئىشخانىدىن مۇھەررىرلەرنىڭ بىر - بىرىگە: «ئەدھەمگە نېمە بولدى ھوي، ئۇقۇشماي ئەنقارنىڭ تۇخۇمىنى يەپ سالدىمۇ، قاداق؟ يېقىندىن بېرى، ئامىتى كېلىپ، ئىشلىرى يۈرۈشۈپ كېتىۋاتىدىغۇ!» دېگەندەك گەپلىرى ئاڭلىنىپ قالاتتى. دېمىسىمۇ، يېقىندىن بېرى، ئەدھەمنىڭ ھېلىقى «ئەدەبىيات ۋە زوقلىنىش» دېگەن ئەسىرى نەشر قىلىنىدىغان بوپتۇ، مەرۇپ ئاقساقال بىرلا تېلېفون بېرىپ، مەخپىي پېچىرلىشىپتىكەن، مۇئاۋىن باش مۇھەررىرىمۇ غىڭ قىلالماي قاپتۇ، دېگەندەك گەپلەر كەڭ تارقىلىپ قالغانىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، ئۇچ كۈن بۇرۇن ئىدارىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ھېكمەت سوپى ئۇنۇۋان باھالاش ھەيئىتىدىكىلەرگە: يولداش ئەدھەمنىڭ ئۇنۇۋان ئىشىنى قايتا ئويلىشىڭلار، يۇقىرىدىن يولىيورۇق بار، ياش، ئىقتىدارلىقلارغا ئېتىبار بېرىش كېرەك، دېگەندەك گەپلەر بىلەن يېڭى ئورۇنلاشتۇرۇش قىلدى. لېكىن بۇنىڭغا ھېچكىم پەرۋا قىلمىدى، بەزىلەر تېخى

كۆپۈپ: «ھۆججەتمۇ، پرىنسىپمۇ يۇقىرىدىن كەلگەن، خالىسا ئۆزلىرى بەرسۇن» دەپ توگۇلۇۋالدى. ھەيئەت ئەزالار توگۇلۇ-ۋالسا، ھېچنېمە قىلغىلى بولمايتتى، چۈنكى، بۇ يوشۇرۇن ئاۋاز بىلەن بىر تەرەپ قىلىدىغان ئىش، سەن ھەرقانچە ۋەز ئېيتساڭ-مۇ، كىشىلەر يەنە ئۆزىنىڭ بىلگىنىچە ئاۋاز بېرىۋېرىدۇ...

ھىدايەت مەرۇپ ئاقساقالنى ئانچە بىلمەيتتى. گېزىت ۋە تېلېۋىزوردىكى ھەر خىل يېڭى خەۋەرلىرىدىن ئىسمىنى ۋە سۈ-رىتىنى بىرنەچچە قېتىم كۆرگەنلىكىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، بىرەر قېتىممۇ ئەسرا بولمىغانىدى. لېكىن ئۇنى پېشقەدەم رەھبىرىي كادىر سۈپىتىدە غايىبانە ھۆرمەت قىلاتتى. ئەدھەمنىڭ بىرلا دوملاپ، ئاشۇنداق بىر پېشقەدەم كادىرنىڭ قوينىغا كىرىۋالغا-لىقى ئۇنىڭغا غەلىتە تۇيۇلدى. ئەگەر ئۇ، يۇقىرى بىلەن تۆۋەن، ئەمەلدار بىلەن پۇقرا ئوتتۇرىسىدىكى نورمال بېرىش - كېلىش بولغان بولسا، باشقا گەپ ئىدى، ھالبۇكى، ئەدھەمنىڭ ئۇ كىشى بىلەن ئۇياقتىن تونۇشۇپ، بۇياقتىن بىرمۇنچە ئىشلارغا قول تىققۇزغانلىقى بۇ مۇناسىۋەتنىڭ نورمالىق دائىرىسىدىن ھالقىپ كەتكەن سىرلىق مۇناسىۋەت ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرەتتى. ئۇ-نىڭ ئۇستىگە، ئەدھەمنىڭ مەرۇپ ئاقساقالنى ھەممە سورۇندا ئاغزىدىن چۈشۈرمەي، ھەممە ئىشتا شېپى كەلتۈرۈپ، ئۆز - ئۆزىگە تەمەننا قويۇشى خۇددى «پىلىنىڭ قولتۇقىغا كىرىۋالغان كۆمۈتىنىڭمۇ كۆچلۈكمەن» دېگىنىدەك، كۆلكىلىك بىر ئىش ئىدى.

ئۇلۇشكۇن ئىشخانىدا، بىرنەچچەيلەن ئارىسىدا بولغان مۇ-داق بىر سۆھبەت بۇ مۇناسىۋەتنىڭ غەيرىيلىكىنى ئىسپاتلاپ قويدى:

— سەن بىر ئىلاھنى تېپىۋالدىڭغۇ دەيمەن، ئەدھەم، كۈندە بېرىپ تاۋاپ قىلىسەن؟

— ئىلاھ دېگەن نېمە ئۇ؟! شۇنداق بىر مۆجىزىلىك كۈن-

لۇكنى تاپتىمكى، خۇددى خىزىر ئەلەيھىسسالامنىڭ قولىدىكى «سۇلايمان قالپاق» دەك، مېنى ھەرقانداق مۇشكۈلاتتىن قۇتۇلدۇرۇپ، بەختكە ئېرىشتۈرىدۇ...

— ئۇنداق چوڭ ئادەملەرنىڭ ئارقىسىدىن پايپاسلىما، ئەدەم، خىلى - خىلدا ياخشى، پىچاق قىنىدا، دېگەن گەپ بار. بۇنداق كېتىۋېرىپ، ئاخىرىدا ئەگەر بىلەن مەگەر قوشۇلۇپ، ئوتتۇرىدىن كاشكى چىقىپ قالمىسۇن، يەنە!

— بۇ خۇددى «ئىچى تارغا دۇنيامۇ تار كېلەر» دېگەندەك، گەپ بولدى، مەندىن ئەنسىرەپ كەتمەڭلار!

.....

ھىدايەت بۇگۈن ئەدھەمنىڭ ئۆيىگە بېرىش نىيىتىگە كەلدى، قانداقلا بولمىسۇن ئىككىسى كونا ساۋاقداش، دوست. دوستلارنىڭ كۆڭلى ئەينەكتەك تازا ۋە ساپ بولۇشى لازىم. ئۇنى قەدىرلەپ، ئاسراش كېرەك. ئاسرالمىسا، دەز كېتىدۇ. يېقىندىن بېرى ئەدھەم ئۆزىنى چەتكە ئېلىۋالدى، چەتكە ئالغان بولسا، قىستاپ بېرىش كېرەك، كۆڭۈلنىڭ يورۇق - ئازادە، گەپ - سۆزنىڭ ئوچۇق - ئاشكارا بولغىنى ياخشى!...

ئۇ سائەت ئون بىلەن ئەدھەمنىڭ ئۆيىگە كەلدى. خانىم ئەمدى ئەتىگەنلىك چاي داستىخىنىنى يىغىشتۇرۇۋاتاتتى.

— ۋاي - ۋۇي... سىزمۇ بار ئىكەنسىز، ھىدايەت؟ — دېدى خانىم ئېچىلىپ، — بېشىڭىزدىن نان ئۆرۈۋېتەي، بولمىسا، كۆز تېگىپ كەتمىسۇن يەنە!...

ئەدھەم ئىچكىرى ئۆيدە ئىدى، ئۇ ھىدايەتنىڭ كەلگەنلىكىنى بىلگەن بولسىمۇ، چىقمىدى. پەقەت خانىم ئارقا - ئارقىدىن توۋلىغاندىن كېيىنلا، تاماكىسىنى قىڭغىر چىشلەپ دالان ئۆيگە چىقتى.

— ياخشى تۇردۇڭمۇ؟ — ھىدايەت ئالدى بىلەن قولىنى سوزدى، — ئۆيدە ئىكەنسەن؟

— هه... ، — ئەدھەم سوغۇقلا جاۋاب بەردى، — ھازىرچە بىر يەرگە چىقمىدىم، چۈشتىن كېيىن مەرۇپ ئاقساقال ماشىنا ئەۋەتمەكچى، بىر يەرگە بىللە بارىمىز، دېگەن...

ھىدايەتنىڭ كۆڭلىدىن: ئەتەيلا شۇنداق دەۋاتىسەنغۇ! ... دېگەن خىياللار ئۆتتى. خانقىز تېزلا داستىخان تەييارلىدى، سىنـ چاي قۇيدى، ئارقىدىن چەينەكنى ئەدھەمنىڭ ئالدىغا سۈرۈپ قويۇپ، ھالۋا ئېتىش ئۈچۈن ئاشخانىغا چىقىپ كەتتى. ئىككى ساۋاقداش ئارقا ـ ئارقىدىن تاماكا چېكىپ، بىر ـ بىرىنى كۆزىنىڭ قىرىدا كۆزىتىپ بىر پەس جىم ئولتۇردى. دەسلەپكى گەپنى يەنە ھىدايەت باشلىدى:

— بۇگۈن مەن سەن بىلەن سىرداشقىلى كەلدىم، ئەدھەم... ھەرقانداق گەپمىز بولسا، ئوچۇق ـ ئاشكارا دېيىشەيلى. گەرچە مەن ئىدارىدە سېنىڭ باشلىقىڭ بولساممۇ، لېكىن تۇرمۇشتا، مۇناسىۋەتتە بىز يەنىلا ساۋاقداش، دوست، بىر ـ بىرىمىزگە مەسئۇل بولۇش بۇرچىمىز بار... سېنىڭ بېشىڭغا تاياق تەگسە، مېنىڭ پۈتۈم سىرقىرايدۇ، سەن كۈلسەڭ، مېنىڭ كۆڭلۈممۇ يايراپ قالىدۇ...

ھىدايەتنىڭ سۆزى ئاغزىدا قالدى. قوڭغۇراق جىرىڭلاپ، ئۆيگە مېھمان كەلدى. خانقىز ئىشكىنى ئېچىپلا ھەيران قالدى. بوسۇغىدا بىر سومكا سوۋغات كۆتۈرگەن گۈلجان تۇراتتى.

— گۈلجان! ... سەنمىدىڭ...، — خانقىز ھەيرانلىق ئىچىدە قارشى ئالدى، — قارا، ياپياش تۇرغىنىڭنى! ... بۇيا ئۇرۇقى يېدىڭمۇ نېمە؟ خەقلەر: بۇيا ئۇرۇقى يېگەن ئادەم قېرىمايدۇ، دەيدىكەن...

ئەدھەم «گۈلجان» دېگەن ئىسىمنى ئاڭلاپ، خۇددى ئۆنىدەـ رىگەندەك ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ كەتتى. ئاڭغىچە گۈلجانمۇ ئىچكىرى ئۆيگە كىردى. تۆت ساۋاقداش تەئەججۈپ، قىزىقىش، ھەيرانلىق ۋە سېغىنىش ئىچىدە بىر ـ بىرىگە قارىشىپ تۇراتتى.

ئۇلارنى بىر - بىرىگە تونۇشتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى. ھەممەيلەن بىر - بىرىنى ئەسلەپ، تونۇشۇپ، قىزغىن پاراڭغا چۈشۈپ كەتتى...

گۈلجان لەۋزىگە ئەمەل قىلغانىدى. بۇگۈن ئۇ، كۆڭلىگە ئىككى ئىشنى پۈكۈپ كەلگەنىدى، بىرىنچىسى، ناخشا مۇسابىقە-سىدە ئەدھەمنىڭ ياردەم بېرىشىنى يەنە بىر قېتىم تاپىلاش؛ ئىككىنچىسى، خانقىزنىڭ تۇنۇقان ئۆيىنى كۆرۈش!

گۈلجان خانقىزنى ياخشى كۆرمەيتتى، بولۇپمۇ ئوقۇش پۈتۈرىدىغان يىلى قاتتىق ئۆچ بولۇپ كەتكەنىدى. قىزلارنىڭ دوستلۇقى بۇزۇلسا، ئاسانلا دۈشمەنلىشىشكە ئايلىنىپ كېتىدۇ. ئۇلار ئىككى يىل يېقىن سىرداش بولۇپ ئۆتتى. ئوغۇللار تۈگۈل، قىزلارمۇ ئۇلارنىڭ بىر - بىرىگە ياراشقان بىر جۈپ گۈزەل، قوشماق دوستلار ئىكەنلىكىگە ھەۋەس قىلاتتى. لېكىن ئۇچىنچى يىلى خانقىز ئوقۇش پۈتتۈرىدىغان يىلى ئۇلارغا كۆز تەگكەندەكلا بىر ئىش بولدى. ئۇلار بىر كۈنى ياتاقتا يىگىتلەر توغرىسىدا گەپ تالىشىپ، بىر - بىرىگە ماي تارتىشىپ قالدى. شۇ ئىشتىن ئىككى كۈن ئۆتۈپ، ئۇلار بىلەن بىر ياتاقتا ياتىدىغان ئورۇق، سېرىق بىر قىز خانقىزغا: «سىز گۈلجاننى دوستۇم دەپ يۈرىسىز، لېكىن قىلغان گەپلىرى دۈشمەندىنمۇ بەتتەر، ئۇلۇشكۈن ئۇ ماڭا: خانقىز دېگەن چاغلىققۇ، غوزا باش، كىرپە تۈمشۇق! مېنىڭ سايەمدە يىگىت تېپىۋالمىغان بولسا، كەشىنى سۆرەپ يۈرەتتى تېخى!... دەۋاتىدۇ» دەپ ئېچىتتى. بۇ سۆز خانقىزنىڭ جان - جېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى. ھەرقانداق ئايال خەق غۇرۇرى دەپسەندە قىلىنغاندا، ئۆچ ئېلىشقا ئۇرۇنىدۇ. شۇ گەپ-تىن بىر كۈن كېيىن، ھېچ ئىشتىن خەۋىرى يوق گۈلجان تۈنجى قېتىم تونۇشقان يىگىتى بىلەن تانسىغا بېرىش ئۈچۈن، خانقىزدىن خۇپىيانە ھالدا ئۇنىڭ ئايەملىك گىرىپ كۆڭلىكىنى، مېغىز رەڭ توپلىنىنى كىيىپ، زەر باسقان ھىلھىلە ياغلىقىنى بوينىغا ئار-

تىپ، ياتاقتىن چىقىپ كەتتى. بۇنداق ئىشلار قىزلار ئارىسىدا، بولۇپمۇ بۇ ئىككى دوست ئارىسىدا بۇرۇن كۆپ بولۇپ تۇراتتى. لېكىن بۇ قېتىم خانقىز بۇنى ئۆچ ئېلىشنىڭ ۋاستىسى قىلدى. ئارىدىن ئىككى سائەت ئۆتكەندە خانقىز بۇنى بىلىپ قېلىپ، تانسا مەيدانىغا بۆسۈپ كىردى. گۈلجاننى يىگىتنىڭ ۋە بىرنەچچە ناتونۇش كىشىلەرنىڭ ئالدىدىلا شەرمەندە قىلدى.

— كۆڭلەكنى سال، ئاياغنى يەش! — دېدى ئۇ ۋارقىراپ، — ياغلىقنى ئەكەل! كىيگۈدەك كىيىمىڭ يوق ئادەم يىگىتلەرنى قىرلاپ نېمە قىلىسەن؟! «كۆتۈمدە ئىشتان يوق، ئېتىم مارجانبۇۋى» دېگەن سەن ئىكەنسەن — دە!...

گۈلجان ھېچنېمە دېيەلمىدى، كۆزىگە لىققىدە ياش ئېلىپ، يەر بىلەن تەڭ بولۇپ كەتتى. ھېلىقى يىگىتمۇ شۇ كۈندىن باشلاپ يوقالدى. بۇ دەرد — ئەلەم، بۇ خورلۇق شۇ چاغدىلا گۈلجاننىڭ جان — جېنىدىن ئۆتۈپ، ھەربىر ھۈجەيرىسىگىچە سىڭىپ كەتكەنىدى.

قايسىبىر چەت ئەللىك فىزىئولوگ: «بالىلىق دەۋرىدىكى ئۆچمەنلىكلا ھەقىقىي ۋە ئەڭ ئۇزاق داۋام قىلىدىغان ئۆچمەنلىكتۇر» دېگەنكەن. ئېھتىمال، گۈلجاننىڭ ئوقۇغۇچىلىق دەۋرىدە كۆڭلىگە پۈكۈپ قويغان ئاشۇ ئاداۋەتى ئاستا — ئاستا كۈچىيىپ، تاۋلىنىپ، مانا ئەمدى ھەقىقىي ئاداۋەتكە، ھەقدادىغا يەتكۈزمىسە بولمايدىغان ئۆچمەنلىككە ئايلانغان بولسا كېرەك!

ئۇ ئەدھەم بىلەن كۆرۈشكەن ئاشۇ كۈنلا، كۆڭلىگە نۇرغۇن پىلانلارنى پۈكۈپ قويغانىدى...

گۈلجان بۇگۈن بۇ يەرگە تېخىمۇ رەڭدار ۋە چىرايلىق كىيىنىپ كەلگەنىدى.

ئىككى ئەر ئۇنىڭدىن كۆزىنى ئۈزمەي ئولتۇراتتى. ئەدھەم بۇگۈن ئۇنى ئايالى بىلەن يۈزمۈيۈز سېلىشتۇردى. ئۇنىڭ خانقىزدىن بىرمۇنچە جەھەتتە ئارتۇقچىلىقلارغا — چىرايدىكى ئارتۇقچە

لىقغا، تېتىكلىك ۋە زامانغا ماسلىشىشتىكى ئارتۇقچىلىقغا، روھ-لۇق ۋە ئۆزىگە ئىشىنىشتىكى ئارتۇقچىلىقغا ئىگە ئىكەنلىكىنى ئېنىق سەزدى.

خانقىزمۇ گەرچە ئۆز ۋاقتىدا گۈزەللىكتە، يۈرۈش - تۇ-رۇشتا ھەممىنىڭ ئاغزىغا چىققان، بىرىنچى قاتاردىكى قىزلاردىن بولسىمۇ، لېكىن ھازىر ئۆزىنى تاشلىغان، سالپايغان، پۈتۈن ۋۇجۇدىغا سەھراچە پۇراق سىڭگەن ئېغىر - بېسىق جۇۋانغا ئايلا-نغانىدى...

ھىدايەتمۇ گۈلجانغا راسا سەپسالدى. گۈلجان ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا پۈتۈن گۈزەللىكى بىلەن نامايان بولدى:

ئۇنىڭ بويى مېتىرلاپ كەسكەندەك ئۆلچەملىك، ئۇستىخا-نلىرى نازۇك ۋە ئەۋرىشىم ئىدى. شۇ تۇرقىدا ئۇ، خۇددى قارلىق جاڭگالدا پىرقىراپ يۈرگەن قىزىل تۈلكىگە، باغلاردىكى ئۆتكۈر تىكەنلىك قىزىلگۈلگە، تۈن قاراڭغۇسىدا لاۋۇلداپ يانغان مەش-ئەلگە ئوخشايتتى.

قىسقىسى، ئۇ گۈزەل، ئوماق، قىزغىن، تېتىك ۋە يالقۇ-لۇق ئىدى. ھىدايەت ئۇنىڭ تۇرقىغا، گەپ - سۆزلىرىگە، يۈز - كۆزىدىكى خىلمۇخىل ئىپادىلەرگە قاراپ ئۇنىڭ خاراكتې-رىدىكى كەسكىنلىكنى، ئەركىنلىكنى، شەخسىيەتچىلىكنى ۋە زوراۋانلىقنى سەزدى. ئۇنىڭدا ھەرقانداق نەرسىگە نىسبەتەن بىر خىل مۇستەقىللىق، ھۆكۈمرانلىق ئىدىيىسى بارەك قىلاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇ ئۆزىنى ياخشى كۆرگەن ئەرنىڭ باشقا ھەرقا-داق ئايالغا يېقىنلىشىشىغا يول قويمايتتى. ئۇنىڭ كۆڭلىنىڭ چوڭقۇر يېرىدە، ئەرلەردىمۇ بولمايدىغان بىرخىل قەھرلىك بار-دەك قىلاتتى. ئىشقىلىپ، ئۇ ھەم سۆيۈملۈك، ھەم قور-قۇنچلۇق ئىدى...

ھىدايەت ئۇنىڭ سىرتقى قىياپىتىدىن ھالقىپ، ئىچكى دۇ-ياسىغا قىزىقىپ قالدى ۋە شۇ نىيەت بىلەن:

— گۈلجان، كۆرۈشمىگىنىمىزگە ئۇزۇن بوپتۇ، ھەممىمىز ھەر يەردە، ھەر خىل كەسىپ بىلەن بولۇپ كەتتۇق، — دېدى ئاستا كوچىلاپ، — سىزدىن بىر نەرسىنى سورىغۇم كېلىۋاتىدۇ: ئەگە ئالىي غايىڭىز نېمە؟

گۈلجان تەمتىرىمەيلا جاۋاب بەردى:

— بەكلا ئاددىي، يىغىنچاقلىسىڭىز ئۇچ جۈملە سۆز: شۆھرەتلىك نام، يۇقىرى مائاش، كۆڭۈللۈك ھەمراھ! قانداق، غايەم بولامدىكەن؟ — ئۇ ھىدايەتكە بېشىنى سىلكىپ، قاشلىرىنى ئۇچۇرۇپ قاراپ قويدى، ئۇنىڭ بۇ جاۋابى ئەدھەم ئۇچۇن ناھايىتىمۇ مەردانە ۋە ھەققانىي تۇيۇلدى، شۇڭا ئۇ گۈلجانغا قاراپ، بېشىنى قايىللىق ۋە رازىمەنلىك بىلەن لىڭشىتىپ قويدى. ھىدايەت سۆزلەشكە تەمشىلىۋېدى، گۈلجان ئۇنى قولى بىلەن بېسىپ قويۇپ، ئۆزىنىڭ ئىجتىمائىي، سىياسىي ۋە پەلسەپىۋى قاراشلىرىنى ئىزاھلاشقا باشلىدى، — يولداش ھىدايەت، ئادەم بۇ دۇنياغا مېھمان. شۇنداق ئىكەن، ئۇ بىر دەقىقە بولسىمۇ، راھەت - پاراغەتتە ياشىشى كېرەك. سىز ئويلاپ بېقىڭ، كىشىلەرنىڭ ياشاشتىكى مەقسىتى، قانداقتۇر خۇدانىڭ ئىرادىسىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئەمەس ياكى قانداقتۇر ئومۇمىي ئىنسان غايىسىنى ئىشقا ئاشۇرۇش-مۇ ئەمەس، ئۇ ھەربىر شەخسنىڭ ئۆز قىممىتىنى ئىشقا ئاشۇرۇشتىن ئىبارەت! تۇرمۇش دېگەن كونكرېت شەخسنىڭ يوشۇرۇن كۈچىنى تولۇق ئىشقا سىلىش دېگەنلىكتۇر! ئادەم قانداقتۇر غايە، ئېتىقاد دېگەنلەرنى ئەمەس، ئۆزىنى مۇھىم بىلىشى كېرەك! ...

ھىدايەت تاقەت قىلالمىدى، ئۇنى ئىچ - ئىچىدىن قاپساپ چىقىۋاتقان بىر خىل مەنىۋى كۈچ سۆزلەشكە ئالدىرىتىۋاتاتتى.

— گۈلجان، ھۆرمەتلىك ساۋاقدىشىم، — دېدى ئۇ ئەستايىدىللىق بىلەن، — سىز ھازىرقى غەرب ياشلىرىدا مەۋجۇت بولغان «ئېتىقاد كرىزىسى» دېگەن نەرسىنىڭ تەسىرىگە خېلى چوڭقۇر

يولۇقۇپ قاپسىز! مېنىڭچە، بىر ئادەمدە، بولۇپمۇ ھايات يۈرۈ-ۋاتقان بىر ياشتا مۇئەييەن ئېتىقاد بولمىسا بولمايدۇ. ئادەم ئېتى-قاد بىلەن ياشاش كېرەك. ئېتىقادنىڭ كۈچى ئۇلۇغ. ئېتىقاد دۇنيادا ئاجايىپ ئۇلۇغ نەرسىلەرنى كەشىپ قىلىۋەتتى. ئىنسان-يەت ئاشۇ ئېتىقادنىڭ كۈچى بىلەن قايسى مىللەت، قايسى ئىرق، قايسى يەرلىك بولۇشىغا قارىماي، خىلمۇخىل دىنلارغا بۆلۈندى. ئەنە شۇ ئېتىقادنىڭ تۈرتكىسى بىلەن قۇببىلىرىگە ئالتۇن ئورنا-تىلغان، سەلتەنەتلىك مەسچىتلەر، ھەيۋەتلىك بۇتخانىلار، سىر-لىق ۋە ھەشەمەتلىك چېركاۋلارنى بارلىققا كەلتۈردى. بۇلارغا ئاشۇ ئېتىقاد ئىگىلىرىنىڭ ئەقىل - پاراسىتى، يۈرەك مېھرى سىڭدى. كىمدۇر بىرى: «ئېتىقاد — يۈرەكتىكى بوستان، كار-ۋان ئۇنىڭغا ئەبەدىي يېتىپ بارالمايدۇ» دەپتىكەن. شۇنداق، ئۇ پەقەت يۈرەككىلا تەئەللۇق نەرسە! ئۇ ئادەملەرنى ئالغا ئىنتىلدۇ-رىدۇ، روھلاندۇرىدۇ، ئۇمىدلەندۇرىدۇ. سەن يۈرەكتىكى ئاشۇ بوستانغا يېتىش ئۈچۈن ئۆمۈر بويى ئىنتىلىسەن، ھەرىكەتلىنى-سەن! ئۇنىڭ كۈچ - قۇدرىتىمۇ ئەنە شۇ يەردە! ئەپسۇسكى، سىز ھازىر، گۈلجان، رېئال ھايات ئىچىدە ئەمەس، بەلكى ئەپسا-نەۋى تۈرمۇش پاراغەتلىرى ئىچىدە ياشاۋاتىسىز! سىزنىڭ تۈر-مۇشىڭىزدا، ئوي - خىيالىڭىزدا، سىياسىي رېئاللىقتىن كۆرە سىياسىي غايىچىلىك كۆپ ئىكەن!

گۈلجان قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى، ئۇنىڭغا مەھلىيا بولۇپ ئولتۇرغان ئەدھەمۇ خۇددى ئۇنىڭ سايىسىدەك قوشۇلۇپ كۈلدى.

— بىلدىم، بىلدىم...، — دېدى گۈلجان نازۇك قوللىرىنى ئوينىتىپ، — سىز ئېتىقادنىڭ مۇئەللەق راۋاقلىرىغا چىقماقچى ئوخشايسىز، ھىدايەت. مېنىڭچە، قانداق چىقارسىز؟ بوپتۇ، مېڭىپ كۆرۈپ بېقىڭ! راستىنى ئېيتقاندا، ئېتىقاد دېگەن نەرسە بەزى رومانتىك سىياسەتچىلەرنىڭ كاللىسىدىكى غايىۋى مەنزىل.

ئۇ بىر مۇئەللەق دۇنيا! ئۇنىڭغا ھېچكىم چىقالمايدۇ. مېنىڭچە، ئادەم ئۇچۇن ئۆزى ياشاۋاتقان «ھازىر» ئەڭ ئەھمىيەتلىك بولىدۇ. ھازىر — ۋاقىتنىڭ مارشى! ئۆتمۈشنىڭ ھېچقانداق ئەھمىيىتى يوق، يىراق كەلگۈسىنىڭ بولسا، تېخىمۇ شۇنداق! سىزدە دونكىخوتچە ئىدىيە خېلى كۈچلۈك ئىكەن. سىلەر ئالىي مەكتەپتىكى ۋاقتىڭلاردا پات ـ پات «دونكىخوت» توغرىسىدا سۆزلىشەتتىڭلار. مەن ئۇ چاغدا دىققەت قىلماپتىكەنمەن. يېقىندا «دونكىخوت» رومانىنى ئوقۇپ چىقتىم. ھەقىقەتەن قالتىس ئىكەن. رومانىدىكى كۇلكىلىك، ئېچىنىشلىق ھەم ئەجەبلىنەرلىك بىر چەۋەندازنىڭ بېشىدىن كەچۈرگەن ئوڭۇشسىزلىقلىرى كىشىدە چوڭقۇر تەسىر قالدۇرىدىكەن. دونكىخوت ساختاۋەتلىك باتۇر بولۇش ئۇچۇن، جاھان كېزىپ يۇرۇپ، چاقچەلەكنى گىگانت ئادەم، قويلارنى ئەسكەر، مىس قاچىنى قالپاق دەپ غەلىتە قىلىقلار بىلەن تەلۋىلىك قىلىدىكەن، ئاخىر، جاجىسىنى يەيدىكەن. دونكىخوتنىڭ ساۋۇقى شۇ يەردىكى، ئۇ دەۋرنىڭ ئۆزگەرگەنلىكىنى ھېسابقا ئالمايدۇ، ئۇ مەپتۇن بولغان دەۋرنىڭ ئاللىقاچان كەلمەسكە كەتكەنلىكىنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويىدۇ... سىزدىمۇ، ھىدايەت، ئاشۇ دونكىخوتنىڭ تەسىرى بارەدەك قىلىدۇ...

گۈلجان سۆزدىن توختىدى، پىيالىدىكى سوۋۇپ قالغان چايدىن بىر ئوتلاپ، ئىارقىدىن ئاپئاق ياغلىقىدا لەۋلىرىنى بېسىپ ـ بېسىپ قويدى. ئەدھەم خۇشاللىققا تولغان كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ، ئۇنىڭ غالىبانە تۇرقىغا نۇرانە نەزەر بىلەن تىكىلدى.

گۈلجاننىڭ سۆزلىرى ئۇنىڭ كۆڭلىنى يايرىتىۋەتكەندى. ئۇ بىر تەرەپتىن، ھىدايەتنىڭ ئاددىي بىر ئايالنىڭ ئالدىدا قىزىرىپ، تاتارغانلىقىدىن خۇشال بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن، گۈلجاننىڭ ھايات قارىشى، تەپەككۇرى ۋە غايە، ئىنتىلىشلىرىنىڭ ئۆزى بىلەن ئاساسەن ئوخشاش ئىكەنلىكىدىن خۇشال ئىدى.

بولۇپمۇ، ئۇنىڭ چېچەن، تېتىك ۋە مەردانىلىكىگە ناھايىتى قا-يىل بولدى. بۇلارنىڭ ھەممىسى قوشۇلۇپ، تېخىمۇ يۈكسەك ئورۇننى ئىگىلىدى. ئۇنىڭ كۆڭلىدە ئاجايىپ بىر شېئىرىي تۇيغۇ پەيدا بولدى: توۋا، ئاتاڭغا رەھمەت، گۈلجان! بۇرۇن ئەجەبمۇ دىققەت قىلمىغانىكەنمەن. سېنىڭ ئەقىل ـ ھوشۇڭ جەننەتتىن، قاش ـ كۆزۈڭ دېھلىدىن، ئېغىز ـ بۇرنۇڭ تېھراندىن، بەل ۋە كۆكسۈڭ پارىزدىن كېلىپ، بىر ـ بىرىگە ماسلاشقان، ياراشقان شۇنداق گۈزەل ۋە ئەقىللىق ۋۇجۇدنى ھاسىل قىلغانىكەنغۇ! ...

بۇ چاغدا، ھىدايەتنىڭ خىيالىغا فىچۇرىنىڭ بىر سۆزى كەلگەندى: «ئادەمنىڭ كۆڭلى دېگەن ئاجايىپ نەرسە ئىكەن، بولۇپمۇ خوتۇن كىشىنىڭ كۆڭلى...»

ئۇ، گۈلجاندا ھازىرقى بىر قىسىم ياشلاردا مودىلىشىپ قالغان «جىنسىي ئەركىنلىك»، «زامانىۋى ئاڭ» دېگەندەك رو-ھىي نەرسىلەرنىڭ تەسىرى خېلى چوڭقۇر ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ جىسمى جۇڭگودا — ئەمدى گۈللەپ ياشناۋاتقان ئۇچىنچى دۇنيادا بولسىمۇ، روھى ئامېرىكىدا — ئۆزى كۆرمىگەن، سىرلىق، رەڭگارەڭ بىرىنچى دۇنيادا ئۇچۇپ يۈرگەنلىكىنى ھېس قىلدى. شۇڭا، ھىدايەت ئۇنىڭ ھەربىر قارىشى ۋە ھەربىر سۆزىگە بىرمۇ بىر جاۋاب بېرىشنى لايىق كۆرمىدى، چۈنكى، ئۇلار يەتتە يىلدىن بېرى بىرىنچى قېتىم تاسادىپىي ئۇچرىشىپ ئولتۇراتتى، ئۇنىڭ ئۇستىگە، ھەر ئىككىسى بۇ ئۆيگە مېھمان ئىدى. شۇڭا، ئۇ ئولتۇرۇشنىڭ كەيپىنى بۇزماسلىق ئۈچۈن، سۆزىنىڭ ئاخىرىنى مۇنداقلا چۈشۈردى:

— گۈلجان، ھەممە گەپلىرىڭنى ئاڭلىدىم. مېنىڭچە، بىر ئادەمنىڭ غايىسى پەقەت تارىخىي تەرەققىيات يۆنىلىشىگە ئۇيغۇن بولغاندىلا، ئۇ ئىلمىيلىققا ئىگە بولالايدۇ، رېئاللىققا ئايلىنىدۇ. سىز بىر ئىجتىمائىي جەمئىيەتتە ياشاۋاتىسىز. ئۆزىڭنى ھەر-قانچە ئەركىن، يۈگەنسىز تۇتىمەن، دېگىنىڭىز بىلەنمۇ ئەمەلە-

يەتتە ئۇنداق بولالمايسىز. چۈنكى، ئادەمنى ھەمىشە رەڭگارەڭ ئارغامچا، كۆزگە كۆرۈنمەس زەنجىر - كىشەنلەر چۈشەپ تۇرىدۇ. نېمىشقا دەمسىز؟ چۈنكى، ئادەم مۇرەككەپ ئىجتىمائىي تۇرمۇش ئىچىدە، ھەر خىل شەيئىلەرنىڭ سىرلىق مۇناسىۋەتلىرى ئارىسىدا ياشايدۇ. ھايات يولى ئاچال ۋە ئۆتكەللەر بىلەن تولغان بولىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، سىزنى ھەمىشە ئەخلاق مىزانلىرى، جامائەت پىكرىنىڭ غايىبانە تورلىرى قورشاپ تۇرىدۇ!...

گۈلجانغا ئەمدى سۆزلەش ئىمكانىيىتى بولماي قالدى. ئەگەر خانقىز تاماقتا تەكلىپ قىلىپ كىرمىگەن بولسا، ئۇ يەنە كىشىلىك ھايات، ئادەم ۋە ئادەمنىڭ قىممىتى توغرىسىدا بىرمۇنچە نەرسىلەرنى سۆزلىشى مۇمكىن ئىدى. لېكىن ئاچچىقسۇ، لازىسى تەڭشىلىپ، چاچتەك راسلانغان لەڭمەن ھەممەيلەننىڭ شۆلگەي بەزلىرىنى غىدىقلاپ، ئىشتىھاسىنى ئاچتى.

— مۇنازىرە سېغىنىپ قاپتىكەنسىلەر - ھە! — دېدى خانقىز گۈلجاننىڭ يېنىدا ئولتۇرۇۋېتىپ، — قايسىڭلار چېمپىيون بولىدۇڭلار؟

— ئەلۋەتتە ئاياللار بولىدۇ - دە! — ئەدھەم بىرىنچى قېتىم سۆزگە ئارىلىشىپ، گۈلجانغا مەنىلىك قاراپ قويدى.

— شۇنداق، چېمپىيونلۇقنى گۈلجانغا بەردۇق، — دېدى ھىدايەتمۇ سىرلىق كۈلۈپ، — چۈنكى، ئۇنىڭ كۆز قاراش ۋە گەپلىرى يېڭى ھەم يېگانە ئىكەن!

— شۇنداقمۇ، سېنى تەبرىكلەيمەن، گۈلجان! — دېدى خانقىز ۋە ئىككى سابىق دوست بىر - بىرىگە قاراپ كۈلۈشتى.

ئەدھەم تاماق يەۋېتىپمۇ گۈلجاندىن كۆزىنى ئۈزەلمىدى. گۈلجان پات - پات كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ، ئۇزۇن كىرپىكلىرىنى تاشلايتتى ۋە ناز بىلەن كۈلۈپ قويىاتتى. ئۇلارنىڭ بۇنداق ئوغرىلىقچە قاراشلىرىنى خانقىز سېزىپ قالدى، شۇ ھامان كۆڭ-

لى غەشلىنىپ، ئىشتىهاسى غىققىدە بولدى. ئۇنىڭ تۇيغۇن سەز-گۈلىرى گۈلجانىنىڭ پەيدا بولۇشى بىلەن ئۆز تۇرمۇشىدا كۈتۈلمە-گەن كۆڭۈلسىزلىكلەرنىڭ يۈز بېرىشىدىن بېشارەت بەرگەندەك، جىددىيلىشىپ كەتكەندى.

مۇھەببەت ھەقىقەتەنمۇ شەخسىيەتچى نەرسە، ئۇ ئۆزى ياخشى كۆرگەن ئادەمنىڭ باشقا بىرىگە تىكىلىپ قارىشىنىمۇ راۋا كۆرمەيدۇ!

خانقىز خۇددى «كۆزۈمۇ كۆرمىسۇن» دېگەندەك، ئىچىدە چالۋاقاپ، مېھمانخانىدىن چىقىپ كەتتى. شۇ چاغدا كوچىدىن كىچىك ماشىنىنىڭ سىگنال بەرگەن ئاۋازى ئاڭلاندى.

— كەلدى، مەرۇپ ئاقساقالنىڭ ماشىنىسى كەلدى، — دېدى ئەدھەم چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ، — ئەمىسە، مەن كەتە-تىم، سىلەر تامىقىڭلارنى يەپ قايتارسىلەر!

ئۇ يەۋاتقان ئېشىنى تاشلاپ، سىرتقا ئېتىلدى. گۈلجان ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ۋارقىرىدى:

— ئەدھەم، ھېلىقى ئىشنى ئۇنتۇپ قالمىڭ!

ئەدھەمۇ چىقىۋېتىپ، ئۇنلۇك جاۋاب بەردى:

— ئېسىمدە، خاتىرجەم بولۇڭ!

بۇ گەپ خانقىزنىڭ كۆڭلىدىكى غەشلىكنى گۈمانغا ئايلاندۇردى.

3

يېقىندىن بۇيان، گۈلجان ئەدھەمنىڭ ۋاقتىنى كۆپ ئالىدىغان بولۇپ قالدى. خىيال ۋە تەشۋىشلەر ئۇنى ئازابلايتتى. بۇ خىياللار ئۇنى ئۆيدىمۇ، ئىدارىدىمۇ، ئىشتىمۇ تىنچ قويمايتتى. قەدىمدە ئۆتكەن بىر يازغۇچى: «مۇھەببەت — يوق ۋە ئەمەلگە ئاشمايدىغان نەرسىنى خالاشتۇر!» دېگەنىكەن. بۇ ھەرقاچان

شۇنداق ئۇخشايدۇ. مەسىلەن، رومىئو - ژۇلىتتا، لياك شەنبەي - جۇ يىڭتەي، پەرھات - شېرىن، لەيلى - مەجنۇن... ئۇلار ئۇچۇن مۇھەببەت هايات، هايات بولسا ئازاب ئىدى. چۇنكى، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ مۇھەببىتى ئۇچۇن كۇرەش، هاياتلىق ئۇچۇن ئېلىشاتتى. قەدىمكى زامانداا شۇنداق بولغان، هازىرمۇ شۇنداق بولسا كېرەك!... ئەدھەم ئاشۇنداق چىگىش خىياللار بىلەن بىر سائەتتىن بېرى گۇلجاننى كۇتمەكتە. تۇنۇگۇن ئۇلار تېلېفوندا پۇتۇشكەن، بۇگۇن سائەت ئۇچ بىلەن مۇشۇ يەردە كۆرۇشمەكچى بولغانىدى.

گۇلجان دەل سائەت تۆتتە كەلدى.

— كەچۇرۇڭ، ئەدھەم، ساقلىتىپ قويدۇم، — دېدى ئۇ بېشىنى مۇلايىم ئېگىپ.

— هېچ ۋەقەسى يوق...، — ئەدھەم ئۇنىڭ كەلگەنلىكىگە خۇشال ئىدى، — ئىشتىن ئايرىلالماي قالدىڭىزمۇ؟

— ياقەي، مۇنچىغا باردىم...

— مۇنداق دەڭ، شۇڭا هەممە يەرلىرىڭىز پارقىراپ كېتىپ-تىكەن - دە!...

ئۇ گۇلجاننىڭ قۇياش نۇرىدا يالىلداپ، هېلىلا نۇر ئىچىدە ئېرىپ كېتىدىغاندەك چاقناپ تۇرغان چاچلىرىغا، لايىقىدا قىلىنغان گىرىملەر بىلەن تېخىمۇ گۈزەل ۋە ئوماقلىشىپ كەتكەن يۇز - كۆزلىرىگە، نازۇك، ئەۋرىشىم بوي - بەستى بىلەن ئاق پوسماق چىرايىغا بەكمۇ ماسلاشقان كىيىم - كېچەكلىرىگە باشقىدىن قاراپ چىقتى ۋە هاياجىنىنى باسالماي:

— كىيىملىرىڭىز ئەجەبمۇ يارىشىپتۇ، خۇددى ئەرشتىن چۈشكەن پەرىزاتلارغا ئوخشىشىپ قاپسىز...، — دېدى.

گۇلجان پىسكىدە كۇلۇپ قويدى.

كىشىلەر ئادەتتە دىققەت قىلمايدىغان بىر نەرسىنى، يەنى كىيىم - كېچەكتە بولىدىغان سېھرىي كۇچنى ئۇ خېلى بۇرۇنلا

تەتقىق قىلغانىدى. ئۇ، ئاق سېرىق كىشىلەر يېشىل رەڭدىكى كىيىملەرنى كىيسە، كېسەل چىراي كۆرسىتىپ قويىدىغانلىقىنى، قارىمۇتۇق كىشىلەرگە كۆك، سۆسۈن ياكى سېرىق رەڭدىكى كىيىملەرنىڭ زادىلا ياراشمايدىغانلىقىنى، كۆكسى كىچىك، ساغرىسى يوغان قىزلار ئۇستى تەرەپكە ئاق ياكى قىزىل، ئاستى تەرەپكە قارا ياكى كۆك رەڭلىك كىيىم كىيسە، فىگۇرىدىكى ئېۋەنلەرنىڭ چانمايدىغانلىقىنى ياخشى بىلەتتى. شۇڭا، ئۆزىمۇ ھەمىشە قىزىل بىلەن يېشىل، سېرىق بىلەن سۆسۈن، قارا بىلەن ئاق قاتارلىق كۆزنى قاماشتۇرىدىغان ئوچۇق ۋە يېقىملىق رەڭلەرنى ماسلاشتۇرۇپ كىيىشنى ياخشى كۆرەتتى ۋە بۇ رەڭلەر ئۇنىڭ بوي - بەستىگە، چىراي - شەكلىگە، مىجەز - خۇلقىغا ماس كېلەتتى.

— ئاياللار كىيىم كىيىشنى بىلىشى، كىيىم كىيگەندە، ئوبرازلىق گۈزەللىككە ئەھمىيەت بېرىشى لازىم، — دېدى ئۇ ئەدھەم بىلەن ئاستا يانمۇ يان كېتىۋېتىپ، — بۇنىڭدا رەڭ تاللاش مۇھىم. رەڭ ئادەمنىڭ سەزگۈ ئەزاسىغا تەسىر قىلىپ، مەلۇم مەنىنى بىلدۈرۈش رولىنى ئويناىدۇ. مەسىلەن، قىزىل رەڭ — قىزغىنلىق، مەردانىلىكنى بىلدۈرىدۇ؛ يېشىل رەڭ — خاتىرجەملىك، نازاكەتنى بىلدۈرىدۇ؛ سېرىق رەڭ — ئالىيجانابلىق، ھەشەمەتلىكنى بىلدۈرىدۇ؛ كۆك رەڭ — مۇلايىملىق، تەمكىنلىكنى بىلدۈرىدۇ؛ ئاق رەڭ — يېنىك ۋە ساپلىقنى بىلدۈرىدۇ؛ قارا رەڭ — پەرىشانلىق ۋە سىرلىقلىقنى بىلدۈرىدۇ. شۇڭا، بىزدە «ئادەم سەتى ئەمەس، كىيىم سەتى» دېگەن گەپ بار. ئاياللار كىيىم بىلەن بىللە پەرداز قىلىشنىمۇ بىلىشى كېرەك. ئۇلار ئۆزىنىڭ ئەسلىي قىياپىتىگە تايىنىپلا چىرايلىق بولالمايدۇ. ئۇنىڭغا قاشلىق، لەۋلىك، چاچلىق، سۇر-مە، مايى، ئۇپا دېگەندەك نەرسىلەر كېرەك. ئۇنىڭدىن باشقا، ھازىرقى زامانداا يالغان ئەمچەك، يالغان كاسا دېگەندەك سۇنئىي

نەرسىلەر تارقالدى، بۇمۇ كۆكسى يوق، ساغرىسى كىچىك ئايال-لارنىڭ ئۆز فىگۇرىسىنى كۆركەملەشتۈرۈش ئۈچۈن قىلىنغان نەرسىلەر. بۇلارنىڭ ھەممىسى بىرلا نەرسە ئۈچۈن — ئاياللارنى گۈزەللەشتۈرۈپ، ئەرلەرنى خۇشال قىلىش ئۈچۈن خىز-مەت قىلىدۇ!

ئەدھەم ئۇنىڭ گەپلىرىگە زوقلىنىپ، ئاغزىنى ئېچىپ-لا قالدى.

— سىز بىلمەيدىغان نەرسىلەرمۇ بارمۇ، گۈلجان؟ — دېدى ئۇ ئاخىر ھەيرانلىقىنى يوشۇرماي.

— بار، مەسىلەن، سىزنى بىلمەيمەن!

— مېنى... باغرىمنى يېرىپ بېرەيمۇ ئەمدى؟!...

— مېنى قورقۇتماڭ، قاتىل بولۇش خىيالىم يوق! — گۈلجان ئەدھەمنىڭ ئۈمچەرىگەن، بىچارە قىياپىتىگە قاراپ داۋام قىلدى، — بىلسەممۇ قانداق قىلاتتىم، سىزنى ئەمدى خۇددى ھەسەلدەك شېشىگە ئېلىپ قويۇپ، سىرتىدىن يالايمەنمۇ؟...

بۇ گەپنىڭ مەنىسى ئېنىق ئىدى. ئەدھەممۇ بۇنى «خوتۇنۇڭ تۇرسا، قانداق قىلماقچىدىڭ؟» دېگەن مەنىدە چۈشەندى، شۇڭا نېمە دېيىشىنى بىلمەي، لېۋىنى چىشلىدى، كېيىن گەپنى قەس-تەن باشقا تەرەپكە بۇرىدى:

— ئاۋۇ كۈنى ھىدايەتنى قالتىس بابلىۋەتتىڭىز جۇمۇ، گۈلجان. مەن سىزنىڭ ئۇنچىلىك ناتىق ئىكەنلىكىڭىزنى ئويلى-ماپتىكەنمەن!

— ئۇ ئاغىنىڭىزمۇ كونا ئامبارلارنى رەتلىگەندە چىقىپ قالغان بىر سۇلچى ئوخشايدۇ! — دېدى گۈلجان مىيىقىدا كۈلۈپ.

— تاپتىڭىز، دەل تاپتىڭىز!...، — ئەدھەم خۇشاللىنىپ كەتتى، — ئۇنىڭدىن شۇنداق گەپ چىقماي نېمە چىقماقچى، قۇش-قاچ قانچىلىك، شورپىسى شۇنچىلىك — دە!

— غەلىتە ئادەملەر ئىكەن... ، — گۈلجان خۇددى ئۆز - ئۆزىگە سۆزلىگەندەك غودۇڭشىدى ، — ئۇلار مېنىڭ ياشاش ھوقۇ- قۇمنى تەستىقلاپ بەرمەكچىمۇ؟ يول بولسۇن! ھاياتلىق بەئەينى بىر چۈشكە ئوخشىشىدۇ ، بىر ئادەم ئۆمرىدە قانچىلىك ياخشى كۈن كۆرۈشى مۇمكىن؟ ياشلىق دەۋرىڭ ئۆتتىمۇ ، ھەممىسى تۈگەيدۇ! ئۇنىڭدىن كېيىن راھەت كۆرىمەن ، دېسەڭمۇ كۆرەل- مەيسەن!

— توغرا دېدىڭىز ، توغرا گەپ! — دېدى ئەدھەم ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي قۇۋۋەتلەپ ، — دۇنيانىڭ راھىتى — كىيمەك ، يېمەك ، ئويىنىماق ، كۈلمەك!

ئۇلار چوڭ گۈللۈكتىن ئايلىنىپ ئۆتۈپ ، «ھەيرانباغ» نىڭ يېنىغا كەلدى. «ھەيرانباغ» نىڭ ھەر خىل گۈل ئەۋرىشكىلىرى بىلەن تولغان چوڭ دېرىزىلىك ، كۆركەم ، كۈنلۈكسىمان بىناسى غەربكە ئاققان قۇياش نۇرىدا چاقناپ ، ھەسەن - ھۈسەندەك جىل- ۋىلىنىپ تۇراتتى. غەربىي يولدىن ئۇلارغا قارشى سەلكىن شامال سوقتى. گۈلجان كۆكسىنى كېرىپ ، شامالغا قارشى ماڭدى ، چاچلىرى دەريا بۇزغۇنلىرىدەك دولقۇنلىدى. قارامتۇل گۈللۈك ھال رەڭ يىپەك كۆڭلەكى بەدىنىگە چاپلىشىپ ، يەتتە ئەزايىنىڭ پۈتۈن گۈزەللىكى نامايان بولدى. بېغىرداقسىز ئەمچىكى بۆرتۈپ كۆتۈرۈلدى ، ئەمچىكىنىڭ توپچىسى بولسا ، خۇددى تاپانچىنىڭ ئوقىدەك ئۇچلىنىپ چىقتى...

ئۇلار چوڭ رەستىنىڭ بويىدىكى خىلۋەت بىر قەھۋەخانىغا كىردى. قەھۋەخانا كۆك ۋە قىزىل چىراغلارنىڭ سۇس نۇرى بىلەن خۇددى تۇمان ئىچىدە قالغاندەك گۇڭگا يورۇپ تۇراتتى. چەت ئەلنىڭ رېتىمى ئاستا ، يېنىك مۇزىكىسى ئادەمنىڭ يۈرىكى- دىن چىققان سىرلىق كۈيدەك يېقىملىق ، جەزبىلىك ئاڭلىناتتى. بىرنەچچە جۈپ قىز - يىگىتلەر يۆلەنچۈكى ئېگىز ئورۇندۇقلار- نىڭ دالدىسىدا سۆيۈشۈپ ، پىچىرلىشىپ ئولتۇراتتى...

ئەدھەم بىلەن گۈلجانمۇ بىر بۇلۇڭغا چۆكتى. قەھۋە ئىچىپ ئولتۇرۇپ، بىر - بىرىگە ئۇنسىز قاراشتى. گۈلجاننىڭ ئاشۇ قاپقارا، قارىغان كىشىنىڭ ئېسىدىن چىقمايدىغان بىر جۈپ ئويناق كۆزى ئەدھەمنى ھالىدىن كەتكۈزدى...

— گۈلجان، — دېدى ئۇ تەسىرلىك، تۇيغۇلۇق بىر ئاۋازدا، — مەن ئاياللارغا چوقۇنمەن، ئاياللار ھەقىقەتەن ئۇلۇغ ئىنسان. ئەگەر دۇنيادا سىلەر بولمىغان بولسىڭلار، پاكلىق، گۈزەللىك ۋە تەرتىپ دېگەنلەر بولمىغان بولاتتى. تۇرمۇشمۇ ئاستىن - ئۈستۈن بولۇپ كېتەتتى. پۈتكۈل ئىنسانلار جەمئىيىتىنى ئاياللار ئۆزلىرىنىڭ ئاق سۈتى ۋە ئىككى بىلىكىگە تايىنىپ يېتىشتۇرگەن ۋە يارىتقان. ئۇلارنىڭ مېھىر - مۇھەببەت بىلەن سۇغىرىلغان يەلكىسىدە كۆتۈرۈۋاتقىنى بەلكىم يېرىم دۇنيادىن ئارتۇقتۇر! ...

بۇ سۆزلەر گۈلجانغا تەسىر قىلدى، ئەدھەمنىڭ روھىي دۇنياسى، ئەقىدىسى ئۇنىڭغا ياقتى. بولۇپمۇ، ئۇنىڭ قەلبىدىن خۇددى مارجان تىزىقىدەك رەتلىك، تەسىرلىك، ھاياجانلىق چىقىقان بۇ سۆزلەر ئۇنى قايىل قىلدى، ئەدھەمنىڭ ئەقلىگە، ئەقىدىسىگە قايىل بولدى. لېكىن، ئۇ ئۆزىنى مەپتۇن قىلغان بۇ سۆزلەرنىڭ تېخى تۇنۇگۈنلا بىر كىتابتىن ئالاھىدە مەقسەت بىلەن يادلىۋېلىنغانلىقىنى ھېس قىلمىدى.

— ئاھ! ...، — دېدى گۈلجان كۆڭۈل - كۆكسى يايراپ، — نېمىدېگەن ئالىيجاناب سۆزلەر بۇ، ئەدھەم؟! مەن تېخى ئەرلەرنىڭ ياخشىسى جەننەتتىلا بولسا كېرەك، دەپ ئويلاپىتىكەنمەن. ئارىمىزدا سىزگە ئوخشاش ئاياللارنىڭ غەمگۇزارىمۇ بار ئىكەن ئەمەسمۇ! بۇ تەسىرلىك قەسىدىگىز قەلبىمگە ئورنىدى.

— قەسىدە دېگەن مانا بۇ يەردە، — دېدى ئەدھەم يانچۇقىدىن بىر ۋاراق قەغەزنى ئېلىپ، — بۇ پەقەت سىزگىلا تەئەللۇق! ئاخشام سائەت ئىككىگىچە يازدىم...

— قىممەتلىك دوستۇم خانقىزنى ئۇخلىتىپ قويۇپ، ئۆزى-ڭىز بىلگەن سەنەمگە دەسسەپسىز - دە! — گۈلجان قېشىنى ئۇچۇرۇپ، كۆزلىرىنى مەنىلىك ئوينىتىپ قويدى، — بىچارە دوستۇم، شۇڭا پات قېرىپ كېتىپتىكەن!...

— ئۇنى ئۆزىدىن كۆرسۇن! — دېدى ئەدھەم قولىدىكى قەغەزنى گۈلجانغا بېرىۋېتىپ، — ئايال دېگەن سىزگە ئوخشاش كۆكسى - قارنى كەڭ، نەزىرى ئۇستۇن، مىجەز - خۇلقى ئوڭلۇق بولسا، ھەرگىز قېرىمايدۇ!...

گۈلجان قولىدىكى قەغەزگە قارىدى، ئۇنىڭدا ئۆزىگە ئاتالغان مۇنداق بىر پارچە شېئىر تۇراتتى:

مەن سۆيىمەن چاچلىرىڭنى،
چاچلىرىڭنى تاراپ قوي.
سۇمبۇل چاچتا ھاجەت يوق،
ھاجىتىمگە ياراپ قوي!
كۆزلىرىڭدە ئالەم بار،
كۆزلىرىڭدە كائىنات،
شۇ كۆزلەرنى سۆيدۇممەن،
سۆيمىسەڭمۇ قاراپ قوي!

گۈلجان دەسلەپ خۇددى بۇلبۇلدەك قېقىنداپ، بەكمۇ ساز ۋە يېقىملىق كۈلدى. كېيىن بىردىنلا قاش - كۆزىنى سۇزۇپ، شۇكلەپ قالدى.

— قانداق؟ سىزگە بولغان كۆڭلۇمنى مۇشۇ شېئىردىن بىلىپ قالسىڭىز بولىدۇ، — دېدى ئەدھەم ئۇنىڭ خىيالچان يۈزىگە تىكىلىپ، — گىيوگونىڭ مۇنداق بىر مەشھۇر سۆزى بار: «ھايات — گۈل، مۇھەببەت ئۇنىڭ شىرنىسى!» مەن سىزگە ئاشۇ گۈلنى ھەم ئۇنىڭغا قوشۇپ شىرنىسىنىمۇ تەقدىم قىلدىم!

گۈلجان كۈتمىگەن يەردىن ئەدھەمگە مۇنداق سوئال قويدى:

— سىز شېئىرىڭىزدا: «ھاجىتىمگە ياراپ قوي!» دەپسىز. لېكىن مەن سىزگە ئۆز ھاجىتىمنى ئاللىقاچان ئېيتقان تۇرسام، ئۇنىڭ گېپى يوق، ئەمدى مەن سىزنىڭ ھاجىتىڭىزدىن چىقامدىمەن؟!

— مەنمۇ سىزگە «خاتىرجەم بولۇڭ» دەپ ئېيتقاندىغۇ؟ — دېدى ئەدھەم گۈلجاننىڭ ئەتەي دومسايغان چىرايىغا تەلمۈرۈپ، — بۈگۈن سىزگە شۇ خۇش خەۋەرنى يەتكۈزمەكچىمەن. يەنە دەيدىغان گېپىم شۇ: خاتىرجەم بولۇڭ؟ ھەممە ئىشنى ئۇ-رۇنلاشتۇرۇپ قويدۇم. ئۆگۈنلۈككە مەرۇپ ئاقساقالمۇ ئويۇن كۆرگىلى كېلىدىغان بولدى. مەن گېزىتخانىدىكى مۇخبىر ئاغا-نەمنىڭ ئاپپاراتىنى سوراپ قويدۇم. ھەممە ئىش كۆڭۈلدىكىدەك بولىدۇ!

گۈلجاننىڭ چىرايى يەنە باھار ئاپتېپىدەك ئېچىلىپ كەتتى:

— ئۇنداق بولسا، قەسىدىڭىزنى قوبۇل قىلدىم! كۆڭۈل ئىزھارىڭىز ئۈچۈن رەھمەت!

— ئاران شۇمۇ؟...

— ھازىرچە شۇ!...

4

«خەلق تىياتىرى»نىڭ ئالتۇن سۈيىدە ھەل بېرىلگەن كۆر-كەم قۇببىسى پېتىپ كېتىۋاتقان قۇياشنىڭ قىزغۇچ نۇرىدا جۇلا-لىنىپ، تېخىمۇ سەلتەنەتلىك بولۇپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ ئازادە سەيناسىدا ئادەم مىغىلدايتتى. ناخشا ـ ئۇسسۇل دېسە جېنىنى بېرىدىغان بۇ خەلق بۈگۈن «تاللاش مۇسابىقىسى»نىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىنى كۆرۈشكە قىزىقاتتى. لېكىن تارقىتىلغان بىلەت چەك-لىك بولغاچقا، كىرىپ كېتىۋاتقانلار يەنىلا ئاز ئىدى. ئۇلارنىڭ

كۆپ قىسمى مەدەنىيەت نازارىتى، ناخشا ـ ئۇسسۇل ئۆمىكى، ئوپېرا ئۆمىكى ۋە مۇناسىۋەتلىك ئىدارە، جەمئىيەتلەرنىڭ كادىرلىرى ۋە بىر قىسىم ئالاقىدار رەھبەرلەر ئىدى. بىرنەچچە كىچىك ماشىنىلار غۇيۇلداپ كېلىپ قاتار تىزىلدى. بوينىغا ئاپپارات ئېسىۋالغان ئەدھەم ھەربىر كىچىك ماشىنا كەلسە، ئالدىغا يۈگۈرۈپ كېلەتتى. بۇگۈن ئۇ چاچلىرىنى مايلاپ، ساقال ـ بۇرۇتىنى قىردۇرۇپ، گالىستۇك تاقاپ خېلى سالاپەتلىك بولۇپ قالغانىدى. ئۇ كۇتكەن ماشىنا ئاخىر كەلدى. مەرۇپ ئاقساقال ماشىنىدىن چۈشۈپ قاتتىق بىرنى چۈشكۈردى ۋە بەللىرىنى رۇسلاپ، ئەتراپقا غادىيىپ قاراپ قويدى. ئۇ، بۇگۈن بېشىغا سوۋېتنىڭ يازلىق شلىپىسىنى كىيىپ، كۆزىگە ئامېرىكىنىڭ كەڭ جازىلىق كۇۋارتىس ئەينىكىنى تاقۇالغانىدى. ئەدھەم ئۇنى دەسلەپ ماشىنىڭ يېنىدا، كېيىن ئۇسسۇلچى قىزنىڭ ھەيكىلى يېنىدا تۇرغۇزۇپ ئارقا ـ ئارقىدىن بىرنەچچە پارچە سۈرەتكە تارتتى، ئاندىن ئۇنىڭ قولتۇقىدىن يۆلەپ كېتىۋېتىپ:

— زىياخان ھەدەم كەلمەپتۇغۇ؟ — دەپ سورىدى.

— ئۆيدە قالدى، — دېدى مەرۇپ ئاقساقال ئېرىنىپ، — دېمەككىم، مۇنداق ئويۇنلارغا قىزىقمايدىغان خوتۇن ئۇ!

ئۇلار زالغا كىردى. مەرۇپ ئاقساقالنىڭ ئورنى بەشىنچى رەتتىكى ئالاھىدە ئورۇندا ئىدى. ئۇ يەردە ئۆزىنىڭ بىرنەچچە تونۇش ـ بىلىشلىرى ئولتۇراتتى. ھېكمەت سوپى ئۇنى كۆرۈپلا نېرىقى چەتتىن قول سوزۇپ كەلدى. ئۇلار قىزغىن سالاملىشىپ بىر يەردە ئولتۇردى.

ئويۇن ھايال بولماي باشلاندى. ئېلانچى قىز بۇگۈنكى تاللاش مۇسابىقىسىنىڭ مەقسىتى، تەلىپى ۋە تەرتىپلىرىنى ئېلان قىلغاندىن كېيىن، ناخشىچىلار ئۆزىنىڭ ماھارىتىنى كۆرسىتىشكە باشلىدى.

دەسلەپتىلا، ئوتتۇرا ياشلىق، قەددى ـ قامىتى كېلىشكەن بىر ئايال «تاغ سۇلىرى»نى شۇنداق مەردانە، ئەركىن ۋە ياڭراق ئاۋازدا ئوقۇدىكى، كىشىلەرگە گويا ئويناق تاغ سۇيى مۇشۇ ھەشەمەتلىك زالىنىڭ ئۇستىدىن ئوقچۇپ چۈشۈپ، ھەممەيلەننى ئۆزىنىڭ دولقۇنلىرىدا ئاققۇزۇپ ئويىنىتىۋاتقاندەك، مەرۋايىتتەك سۇ تامچىلىرى بىلەن سۆيۈپ، چاڭقىغان، تەشنا يۈرەكلەرگە راھەت، ھۇزۇر بېغىشلاۋاتقاندەك تۇيۇلۇپ كەتتى...

كېيىن قازاقچە، قىرغىزچە ناخشىلار ئېيتىلدى. تاماشىبىنلارنىڭ كۆز ئالدىدا گويا چوپانىنىڭ ناخشىسى ياڭرىغان ياپيېشىل يايلاقلار، بۇركۇت ئەگىپ يۈرگەن ئۇچما چوققىلىق گۈزەل تاغلار، مويلىرى پارقىراپ تۇرىدىغان ھېسابسىز قوي، يىلقا پادىلىرى پەيدا بولغاندەك بولدى... قۇلىقى تۇڭدە بولسا، شوخ ۋە سېھىرلىك كۈيلەرگە تولغان قومۇز، دومبىرا ئاۋازلىرى ياڭرىغاندەك تۇيۇلدى...

ئەدھەم تەقەززالىقتا ئولتۇرالماي قالدى. ناخشىچىلارنىڭ شەنىگە ياڭرىغان ھەربىر چاۋاك ئۇنىڭ چىشىغا تېگەتتى. گويا ئۇ، سەھنىگە گۈلجان چىققۇچە، ھەممە چاۋاكلار تۇگەپ، تەسىراتلار پەسىيىپ، مۇسابىقە سۇسلىشىپ قالىدىغاندەك كۆڭلى يېرىم بولدى...

كۇتكەن مىنۇتلار ئاخىر كەلدى. گۈلجان يەتتىنچى نۆۋەتتە سەھنىگە چىقتى. ئۇ بۇگۈن ئۇستىگە ئويما ياقىلىق، بەل پۈرمە قىزىل كۆڭلەك، سۇت رەڭ ئاياغ كىيىپ، بويىنىغا پىستە ماغزى ياغلىق تاشلىۋالغانىدى. ئۇنىڭ بويىندىكى ياقۇت كۆزلۈك زۇننار بىلەن قۇلىقىدىكى ئاي ھالقىسى سەھنە ئۇستىدىن چۈشۈپ تۇرغان چىراغ نۇرىدا چاقناپ، يال ـ يال قىلاتتى. ئۇ بۇگۈن قاپقارا، ئۆزۈن چېچىنىڭ بىر ئۆرۈمىنى ئالدىغا تاشلاپ، ئاق ۋە نازۇك بارماقلىرىدا ئويناپ تۇراتتى. ئۇ تاماشىبىنلارغا قاراپ كۈلدى، كۈلگەندىمۇ يۈرىكىدىن چىقىرىپ، دىلكەشلىك بىلەن كۈلدى.

ئارقىدىن نازۇك بەللىرىنى ئېگىپ سىپايە سالام بەردى. كۆزلىرىنى چىرايلىق ۋە نازاكەت بىلەن ئويناتىپ، كىشىلەرنى ئۆزىگە جەلپ قىلدى. ئۇ، كىچىكىدە تاشتەرمەك ئويناپ، «چاكوم» توۋلاپ يۈرگەچكە، قاپاق مۇسكۇللىرى تەرەققىي قىلغان، كىرپىكلىرىمۇ ئۇزۇن ھەم زىچ ئۆسكەنىدى. خۇددى «چىراي كۆيدۈرەر، خۇلق سۆيدۈرەر» دېگەندەك، ھازىر ئۇنىڭدا كۆيدۈرىدىغان چىرايمۇ، سۆيدۈرىدىغان خۇلقمۇ بار ئىدى. شۇڭا، ئۇنىڭ ئاشۇ تۇرقىلا تاماشىبىنلارنىڭ تۇنجى چاۋىكىغا مۇيەسسەر بولدى.

ئۇ، مۇزىكىنىڭ شوخ ۋە ئويناق رىتمىغا ئەگىشىپ ناخشا ئېيتىشنى باشلىدى. ئۇنىڭ ئوقۇغۇنى شۇ كۈنلەردە ياشلار ئارىسىدا ئېقىپ يۈرگەن «ئاتەش كۆيلەر» نامىلىق شوخ ھەم مۇڭلۇق، كۆتۈرەڭگۇ ھەم ئەۋرىشىم سۆيگۈ ناخشىسى ئىدى. ناخشا بىلەن گۈلجاننىڭ ئاۋازى ماسلاشقانىدى. ئۇ ناخشىنى ئەركىلىتىپ، مەرغۇللىتىپ، ۋايىغا يەتكۈزۈپ ئېيتتى. بولۇپمۇ، ناخشىنىڭ مۇھەببەت، گۈزەللىك، سېغىنىش ۋە ئىنتىلىشكە تولغان تۆۋەندىكى مىسرالىرىنى ئېيتقاندا، گۈلجاننىڭ ئاۋازى خۇددى تاغ بۆلجۇرگىنىدەك ساپ ۋە شېرىن تۈيۈلدى. ئالقىش ـ چاۋاكلارمۇ پەلەككە يەتتى.

سۆيگۈگە تولغان جاھان،
ھاياتقا تەڭكەش كۈي ھامان.
بولمىسا ئاتەش يۈرەك،
قانداق چىقار بۇ كۈي ـ ناۋا؟ !...

ھاياجانلانغان، تەسىرلەنگەن ئەدھەم چېپىپ يۈرۈپ بىرنەچچە پارچە سۆرەتكە تارتتى. لېكىن بەزى باھالىغۇچىلارنىڭ نەزىرىدە، گۈلجاننىڭ ئاۋازى گەرچە ياڭراق، ئەۋرىشىم بولسىمۇ، لېكىن تەربىيە كۆرمىگەن، يېزا ئاۋازلار قاتارىغا كىرەتتى.

شۇڭا، باھالىغۇچىلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئازراق پىكىر بىرلىكى بولماي قالدى. ئاخىر، گۈلجان قاتارلىق تالاش ـ تارتىشتا قالغان ئۇچ ناخشىچىنىڭ ئىشىنى ئەتىگىچە يەنە بىر قېتىم مۇزاكىرە قىلىپ، بىر تەرەپ قىلىش قارار قىلىندى.

*　　*

ئەتىسى «كەچلىك گېزىت»تە، ئاجايىپ بىر سۈرەتلىك خەۋەر تارقالدى. خەۋەرنىڭ ماۋزۇسى «ئۆزى بىر ناخشا» بولۇپ، سۈرەتتە گۈلجاننىڭ بىر قولىدا چېچىنى ئويناپ، بىر قولىنى ھاۋاغا كەڭ يېيىپ، ناخشىنىڭ ئەۋجىنى توۋلاۋاتقان ۋاقتىتكى مەردانە ھەم نازاكەتلىك قىياپىتى چۈشۈرۈلگەنىدى. خەۋەردە مۇناسىۋەتلىك جۈملىلەر بار ئىدى: «... ئۇنىڭ سەھنىگە ياراشقان قەددى ـ قامىتى، ياڭراق ۋە ئەۋرىشىم ئاۋازى — ئۆمۈر بويى ناخشا توۋلاشقىلا يارالغاندەك، يېقىملىق، تەسىرلىك ھەم سەلتەنەتلىك ئىدى. ئۇنىڭ يالقۇنلۇق ناخشىسى تاماشىبىنلارنىڭ ھاياجانلىق ئالقىش سادالىرى ئىچىدە قالدى... ھەتتا مەرۇپ ئىلـ ياستەك پېشقەدەم رەھبىرىي كادىرلارمۇ ئۇنىڭ ناخشىسىدىن ھايا-جانلىنىپ، تەسىرلىنىپ، خۇشاللىق ياشلىرىنى توختىتىۋالالماي قالدى...»

خەۋەرنىڭ ئاپتورى ئەدھەم بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇنۇمى كۈتكەندىن كىدىنمۇ ياخشى بولدى. باھالاش ھەيئىتىدىكىلەر بۇنداق چوڭ جامائەت پىكرىنى نەزەردىن ساقىت قىلالمايتتى. ئۇلار قايتا مۇزاكىرە، گۈلجاننىڭ تالالانغانلار قاتارىغا كىرگۈزۈشكە مەجبۇر بولدى.

لېكىن، مەرۇپ ئاقساقال «كەچلىك گېزىت»تىكى خەۋەرنى كۆرۈپ، دەسلەپ ھەيران بولدى، ئازراق چىچاڭشىدى، ھەتتا ئەدھەمنىڭ بۇنداق يەڭگىل ۋە قارامىلىقىدىن رەنجىدى. لېكىن

ئەمدى بولار ئىش بولغاندى! بۇ توغرىدا گەپنىت تەھرىر بۆلۈمىگە تېلېفون بېرىپ ئۇلارغا كايىشنىڭ ئورنى يوق ئىدى. كىشىلەرگە «مەن يىغلىمىغان» دەپ جاكارلاشنىڭ تېخىمۇ ئورنى يوق ئىدى! ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۇ سىياسەتكە ياكى ئابرۇيغا تاقىشىدىغان چوڭ ئىش ئەمەس. شۇ باھانىدە گۇلجاندەك گۈزەل قىزلار تاللىنىپ قالسا ياخشى ئەمەسمۇ؟ بەلكىم بۇنىڭدا ئەدھەمنىڭ كۆڭلىگە پۈك-كەن ئىشلىرى باردۇر!... شۇڭا، ئۇ، ئاستا ـ ئاستا ئۆزىنى بېسىۋېلىپ، بارچە ئەيىبنى شۇ كۈنكى زۈكامداپ قالغانلىقىغا ئارتتى. دېمىسىمۇ، ئۇ ئويۇن كۆرۈۋېتىپ، بىرنەچچە قېتىم چۈشكۈرگەن، بولۇپمۇ گۇلجان سەھنىگە چىققاندا، زالنىڭ دە-مىقلىقى بىلەن زۈكام تېخىمۇ ئەدەپ، كۆزلىرىدىن ياش ئاققان ۋە قولياغلىقى بىلەن بىرنەچچە قېتىم كۆزىنى سۈرتكەنىدى. شۇ چاغدا بۇنداق «ئەجەللىك پاكىتلار»نى خۇددى ئوغرى مۇشۈكتەك ماراپ يۈرگەن ئەدھەم دەرھاللا خاتىرىسىگە يېزىۋالغانىدى.

ئۇ ئەلۋەتتە، مەرۈپ ئاقساقالنىڭ ناخشىغا تەسىرلىنىپ يىغ-لىمىغانلىقىنى بىلەتتى. شۇنداق تۇرۇقلۇق، خەۋەردە قورقماي يازدى. چۈنكى، ئۇنىڭ قولىدا «ياغلىق بىلەن بىرنەچچە قېتىم كۆزىنى سۈرتكەن» سۈرەتلىك پاكىت بار ئىدى. بۇ پاكىتنى باشقىلارمۇ، مەرۈپ ئاقساقالمۇ ئىنكار قىلالمايتتى. شۇڭا، ئۇ مەرۈپ ئاقساقالنىڭ بۇ خەۋەردىن قاتتىق رەنجىپ كېتەلمەيدىغا-لىقىنى، ئۆزى بولسا، بۇ «چوڭ جامائەت پىكرى»دىن پايدىلـ-نىپ، گۇلجاننى تاللانتۇزۇش مەقسىتىگە يېتىدىغانلىقىنى ئاللـ-قاچان قىياس قىلىپ، لوگىكىلىق ھۆكۈم چىقىرىپ بولغانىدى. دېگەندەك، ئۇ مەقسىتىگە يەتتى. گۇلجاننىڭ تاللانغانلىقى ئېلان قىلىنىدى. شۇ كۈنى كەچتە، ئۇلار خەلق باغچىسىنىڭ بۇك ـ باراقسانلىق خىلۋەت قوينىدا ئۇچراشتى. گۈلجان ئۇنىڭغا قايتا ـ قايتا تەشەككۇر ئېيتتى. ئۆزئارا كۆڭۈل كۆتۈرىدىغان بىرمۇنچە تەنتەنىلىك، ھاياجانلىق سۆھبەتلەردىن كېيىن، ئەدھەم

گۈلجاننىڭ قولىنى تۇتۇپ مۇنداق دېدى:

— گۈلجان، كۆڭلۈمگە پۈكۈپ يۈرگەن بىر گېپىم بار ئىدى، ئېيتسام بولارمۇ؟

— نېمىشقا بولمايدۇ؟ — دېدى گۈلجان تەئەججۈپ بىلەن، — ئېيتىۋېرىڭ!

— ئەمىسە، ئېيتاي، — دېدى ئەدھەم جانلىنىپ، — شەرت دېگەندە شەرمى يوق. راستىنى ئېيتسام، بىرنى سۆيۈپ قويۇڭ!

— ۋىيەي... شۇ گەپمىدى؟ — دېدى گۈلجان نازلىق كۈلۈپ، — 80 - يىللارنىڭ قىزلىرى ئۇچۇن، بىرنى سۆيۈپ قويۇش بازار نەرخى ئىشقۇ؟...

— ئەمىسە، قانداق سۆيەي؟ — ئەدھەم ئۇنى ئۆزىگە يېقىنراق تارتتى، — ئۈچ خىل سۆيۈش بار: ئاغزىغا سۆيۈش — مۇھەببەتنىڭ ئىپادىسى، مەڭزىگە سۆيۈش — دوستلۇقنىڭ ئىپادىسى، پېشانىگە سۆيۈش — بەخت تىلەشنىڭ ئىپادىسى...

— خالىغانچە سۆيۈڭ! — دېدى گۈلجان ئۆزىنى تاشلاپ، — ئۇنداق ئەنئەنىۋى ئەقىدىلەرگە مەن ئانچە قىزىقمايمەن! مېنىڭچە، ئاغزىغا بىرنى سۆيۈپ قويۇش بىلەن مۇھەببەت، مەڭزىگە سۆيۈپ قويۇش بىلەن دوستلۇق، پېشانىگە سۆيۈپ قويۇش بىلەن بەخت پەيدا بولۇپ كەتمەيدۇ! ئەگەر شۇنداق بولىدىغان بولسا، مەن بۇ دۇنيادىكى مۇھەببىتى ئەڭ كۈچلۈك، دوستى ئەڭ كۆپ، بەختى ئەڭ چەكسىز ئادەم بولغان بولاتتىم! ئەپسۇسكى، ئۇلار ماڭا نىسىپ بولمىدى، سۆيۈش بولسا، داۋاملىق بولۇۋەردى!...

شۇ گەپتىن كېيىن ئەدھەم گۈلجاننى قۇچاقلىدى، گۈلجاننىڭ ئەڭ ئىرىشىم بويى، ئىنچىكە بېلى ئەدھەمنىڭ قۇچىقىدا تولغاندى. ئەدھەمنىڭ قېنى قىزىدى، تومۇرلىرى كۆپتى، بىر خىل بېسىلغۇسىز ئىشتىياق ئۇنى مەست قىلغانىدى. ئۇ گۈلجاننىڭ ئەتىر پۇراپ تۇرغان ئاپئاق يۈزىگە، ئەڭلىك سۇرتۇلگەن يۇمشاق لېۋىگە، سۇرمە تارتىلغان ئوينىاق كۆزىگە، مەرۋايىت ئېسىلغان

ئىسسىق بوينىغا سۆيدى، سۆيدى، يەنە سۆيدى... ئاخىر بېرىپ خۇددى ئۆچكىنىڭ قوناق قاسىغىنىدەك قاساپ، شۇراشقا باشلىدى...

5

ئۇلار 4 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ئايرىلدى.

گۈلجان شۇ كۈنى كەچتە يەتمىشىنچى قېتىملىق تېز پويىز بىلەن بېيجىڭغا ماڭماقچى بولدى. مېڭىشتىن ئىككى سائەت بۇرۇن ئەدھەم ئۇنى «شىنجاڭ مېھمانخانىسى» نىڭ رېستورانىدا مېھمان قىلدى. ئۇلار رېستوراندىن چىقىپ، پويىز ئىستانسىسىنىڭ تونىل يولى بىلەن يۇقىرى ئۆرلىدى. تونىلنىڭ ئىچى سالقىن ھەم قاراڭغۇ ئىدى. ئۇلار شۇ يەردە قۇچاقلىشىپ سۆيۈشتى.

گۈلجان تۇنجى قېتىم ئەدھەمدىن سورىدى:

— مېنى ياخشى كۆرەمسىز؟

ئەدھەم ئۇنى چىڭ قۇچاقلاپ تۇرۇپ دېدى:

— گۈلجان، مۇھەببەت خۇددى خۇداغا ئوخشىشىدىكەن، ئۇنىڭدا شەكىل يوق، ئېتىقادلا بولىدىكەن. ئەگەر ئۇنىڭدا شەكىل بولىدىغان بولسا، مېنىڭ سىزگە بولغان مۇھەببىتىمدىن تىيانشاندەك تاغ، تارىمدەك دەريالار پەيدا بولغان بولاتتى!

گۈلجان ئۇنىڭدىن ئۆزىنى تارتىپ تۇرۇپ يەنە سورىدى:

— ئۇنداق بولسا، قانداق قىلىمىز؟ مەن سىزگە خوتۇن بولۇشنى خالايمەن، ئەدھەم، لېكىن توقال بولۇشنى خالىمايمەن!

ئەدھەم بۇ سۆزنىڭ مەنىسىنى دەرھال چۈشەندى.

— بۇ ئىشتىمۇ خاتىرجەم بولۇڭ، گۈلجان! — دېدى ئۇ ئىشەنچ بىلەن، — مەن تەقدىرىمنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن كۆرەش قىلىمەن!

ئۇلار تونىلدىن چىقىپ، پويىز ئىستانسىسىنىڭ كەڭ سەينا-

سىغا كەلدى. بۇ يەر ئادەم كۆپ، ژاراڭ - چۇرۇڭلۇق ئىدى. گۈلجان سائىتىگە قاراپ:

— يېرىم سائەت قاپتۇ، — دېدى مېڭىشقا تەمشىلىپ، — مەن ھەمراھلىرىمنى تېپىۋالاي، سىز مۇشۇ يەردە قېلىڭ، خوش ئەمىسە، كۆرۈشكىچە ئامان بولۇڭ!

— خوش... ئاقيوللۇق بولۇڭ!

— خوش...

ئۇ قولىنى پۇلاڭلىتىپ يۇرۇپ كەتتى. ئەدھەم ئۆزىدىن يىراقلىشىپ كېتىۋاتقان گۈلجانىڭ ئارقىسىدىن خېلىغىچە ھەۋەس بىلەن قارىدى. ئۇنىڭ ئىككى تال ئۆرۈمە چېچى پاقلان قۇيرۇقىدەك ساغرىسىدا تولغىنىپ، سويلاپ تۇراتتى. شۇ تۇرقىدا گۈلجان ئۇنىڭغا گويا ئاستا - ئاستا يىراقلاپ كېتىۋاتقان شوخ، ئويناق ناخشىغا؛ سۇس تۇمان ئىچىدىن كۆتۈرۈلگەن ھەسەن - ھۈسەنگە؛ سۇزۇك ئاسماندا لەيلەپ يۈرگەن ئاق بۇلۇتقا؛ كېپىنەكلەر پىرىلداپ يۈرگەن كۆركەم چىمەنزارغا؛ بۇلبۇللار خەندان قىلىۋاتقان ياپيېشىل باغلارغا ئوخشىشىپ كەتتى...

بەشىنچى باب

«كىچىك پارىژ» قەھۋەخانىسى

1

«كىچىك پارىژ» قەھۋەخانىسى رەڭگارەڭ بىر دۇنيا. بۇ يەر ئەينى زامانىدىكى ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەرنىڭ گىرەلەشكەن تۈگۈنى، ھەر خىل يېڭى ئۇچۇرلار تارقىلىدىغان زامانىۋى ئۇچۇر مەيدانى ئىدى. بۇ يەردە خەلقئارالىق سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي ئۇچۇرلاردىن تارتىپ، تېخى ھېلىلا بېيىجىن ياكى دۆڭكۆۋۈرۈكتە يۈز بەرگەن جېدەل ـ ماجىرا ئۇچۇرلىرىغىچە تارقىلىپ تۇرىدۇ. بۇ يەر يەنە ھەر خىل سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە مەنىۋى مەنپەئەتلەرنىڭ ئالمىشىپ تۇرىدىغان سودا مەيدانى. بۇ يەردە ئاشكارا سودىمۇ، يەڭ سودىسىمۇ بولىدۇ، شۇنداقلا ئىما ـ ئىشارە سودىسىمۇ بولۇپ تۇرىدۇ.

بۇ يەردە ھايات قايناق ۋە جىلۋىدار ئىدى. تاپان ئاستىدا يالتىراپ ياتقان رەڭدار كاھىشلار ھەر خىل سۈپىتلىق چىراغلارنىڭ شولىسىدا تېخىمۇ پارقىرايتتى. تۆت بۇلۇڭدىن كېسىشمە قىلىپ تارتىلغان ئالتۇن رەڭلىك، كۈمۈش رەڭلىك، سەيۋە رەڭلىك گۈلدار ئويما قەغەزلەر، جۇلالىق لېنتىلار ئادەمنىڭ كۆزىنى چاقاتتى. پۈتۈن ساراي گويا نۇر دەرياسىغا ئايلانغاندەك، گويا قاشتېشى ئوردىسىدەك سېھىرلىك جىمىرلايتتى. چوڭ زالنىڭ ئۈدۈل تېمىغا ئورنىتىلغان ئۈچ كۋادرات مېتىر چوڭلۇقتىكى

كۆركەم مەنزىرە سۈرەتنىڭ چۆرىسىگە خۇددى ئۇنچە - مەرۋايىت-تەك تىزىق قىلىپ ئېسىلغان رەڭدار چىراغلار ئايلانما شەكىل بىلەن لىپىلداپ يانغاندا، كىشىگە گويا ئۆركەشلىنىپ ئېقىۋاتقان شوخ تاغ سۈيىدەك ياكى ئورمانلىق ئىچىدە تولغىنىپ كېتىۋاتقان چار يىلاندەك كۆرۈنەتتى...

ئەدھەم بۇگۈنمۇ ئىشتىن چۈشۈپ بۇ يەرگە كەلدى. گۈلجان بىيجىڭغا كەتكەندىن كېيىن، بۇ يەر ئۇنىڭ كۆڭۈل كۆتۈرىدىغان سەيلىگاھىغا ئايلانغانىدى. بۇ يەرنىڭ خوجايىنى سالمانمۇ ئۇنى ھەر قېتىم كەلگەندە قىزغىن قارشى ئېلىپ، ئۇنى ئۆز قولى بىلەن كۈتەتتى. بۇگۈن سالمان كۆرۈنمەيتتى. ئۇ يالغۇز ئولتۇ-رۇپ قەھۋە ئىچتى، ئاز - ئازدىن پۈنمۇ ئوتلاپ قويدى. ئەتراپ-دا غاژ - غۇژلىشىپ كەتكەن پاراڭلارغا ناگاھ - ناگاھدا قۇلاق سېلىپمۇ قويدى. پاراڭلارنىڭ تېمىسى كەڭ، بىر - بىرىگە گىرەلىشىپ كەتكەنىدى: «ۋاي - ۋۇي... ‹دۇنيا ئەدەبىياتى› غا شۇنداق بىر قالتىس پوۋېست چىقىپتۇ...» ، «كۆردۇڭلارمۇ، شەھەرنىڭ غەربىگە كاتتا بىر رېستوران سېلىنۇېتىپتۇ» ، «ھەي! ... ئىران - ئىراق ئۇرۇشى ناھايىتى جىددىي ھالغا كې-لىپ قاپتۇ...» ، «قويغىنا، بۇ كوچا ئاپتوبۇسلىرىڭنى! ... قاملاشمايدۇ قالدى، ئىشقا بېرىپ - كېلىش تەس، شەھەر سوراۋاتـ-قان نوچىلار نېمە ئىش قىلىۋاتىدىكىن؟ ! ...» بۇ مەسىلە ئۇستىدە ئىككى يىگىت چوڭقۇرراق تەگىشىپ قالدى. بىرى:

— بۇرۇن بىر شەھەرنى بىر بەگ سوراپ ئەپلەشتۇرۇپتـ-كەن، ھازىر ئۇن نەچچە ئەمەلدار سوراپمۇ ئەپلەشتۇرەلمەي-ۋاتىدۇ! — دېۋىدى، يەنە بىرى:

— ھەي! ... قويغىنا ئۇنداق لەڭتاسما، لاتىقاسقاس باشلىق-لارنى! ئۇلارنىڭ ھوقۇق پىچىقى سۇدىن ئۆتۈپ لايدا توختايدۇ! لاينى كېسىپ ئىككى پارچە قىلىپ باققانىنى كۆرمىدىم! ئەگەر ھۆكۈمەت ماڭا ئازراق ھوقۇق پىچىقى بېرىدىغان بولسا، ئۇنداق

لاي دېگەننى كېسىپ، بۆسۈپ، پاچاق ـ پاچاق، ئىننەللەزىنە ۋەلەم يەچەق قىلىۋېتەتتىم! ...، — دېدى. ئىككىنچىسى يەنە دەرھاللا:

— هاي ـ هاي... ئاغزىڭدا شەھەر ئالما، شۇ ھوقۇق ساڭا كەلگەندە كۆرىمىز، سەنمۇ خوتۇنىنىڭ ئىشارىتى بىلەن رومكا، كۆتۈرىدىغان پاق ـ پاق نوچىدەك، غوجىكاڭنىڭ كۆزىگە قارايدىغان بولۇپ قالىسەن! — دەپ ئېتىراز بىلدۈردى.

يەنە بىرىمۇ بوش كەلمىدى:

— قېنى بەرسۇنچۇ، شۇ چاغدا كۆرىمىز، مەن ھەرگىزمۇ تاپ يەپ يۈز يىل ھايات كەچۈرىدىغان قۇزغۇن ئەمەس، كۆك قەرىدە ئەركىن جەۋلان قىلىپ، ئون يىل بولسىمۇ ھالال ياشايدىغان بۇركۈت بولىمەن!

— شۇڭا، سەندەكلەرگە ھوقۇق يوق ـ دە! — دېدى ئىككىنچىسى ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ، — بىلىپ قوي، ياخشى سايرايدىغان قۇش ھەممە يەردە قەپەستە بېقىلىدۇ!

ئەدھەم بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ئولتۇرۇپ ئويلىنىپ قالدى. ھوقۇق تۇتقانلار ئۇستىدە ھەمىشە، ھەممە يەردە ھەر خىل مۇھاكىمە، باھا ۋە قاراشلارنىڭ بولۇپ تۇرىدىغانلىقىنى، بۇنداق ئەركىن جامائەت پىكرىنىڭ بەزىلەرنى كۆتۈرۈپ ئەرشئەلاغا چىقىرىدىغانلىقىنى، بەزىلەرنى چۈشۈرۈپ، تەھتىساراغا كىرگۈزۈۋېتىدىغانلىقىنى ھېس قىلدى. ئۇمۇ يېقىندا ھوقۇق تۇتىدۇ، بەلكى شۇ تۇتقانچە پەللىمۇ پەللە ئۆرلەپ، ئەمەلدارلار ئىچىدىكى بىر يۈلتۇزغا ئايلىنىپ قېلىشى مۇمكىن. ئۇ ھوقۇقنى قانداق تۇتماقچى؟ ئۇ بۇنىمۇ ئويلاپ قويغان، ئويلىغاندىمۇ نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ تەجرىبە ـ ساۋاقلىرىنى يەكۈنلەپ ئويلىغان: ئۇ، يۇقىرىغا يۇمشاق، تۆۋەنگە قاتتىق بولىدۇ. ئاغزى يۇمشاق موزاينىڭ قوش ئەمچەك ئەمگەنلىكىنى، بوينى يۇمشاق ئادەمنىڭ يۇقىرى ئۆرلەگەنلىكىنى ئۇ تالاي كۆرگەن! ئۇ ھەرقاندىق ئىشتا ئالدىدا

ماڭمايدۇ، ئارقىدىمۇ قالمايدۇ، پەقەت ئوتتۇرىدا تۇرىدۇ. بۇ، بەئەينى قوزۇققا ئوخشاشلا ئىش. قوزۇقنىڭ بېشى بولسا توقماق يەيسەن، ئاخىرى بولسا يەرگە كىرىسەن، ئوتتۇرىسى بولسا ھېچقانداق دەرد كۆرمەيسەن! شۇنداق بولغاندا، ھوقۇقۇڭنىڭ ئۆمرى ئۇزۇن، ئىشىڭ ئوڭۇشلۇق، ھاياتىڭ بىخەتەر بولىدۇ! مەرۇپ ئاقساقال مانا شۇنداق ئەمەسمۇ؟! ئۇ ھوقۇقنا ئاشۇنداق ئېرىشكەن، ئاشۇنداق ئۆرلىگەن ۋە يەنە ئاشۇ يول بىلەن بىخەتەر ياشاپ كېلىۋاتامدۇ؟!...

شۇڭا، ئەدھەم ھازىر مەرۇپ ئاقساقالنى خۇددى بەندە ئىگىسىنى «خۇدا» دەپ بىلگەندەك، ئۆزىنىڭ ئۇلگىسى، كېلەچىكى ۋە سۆيۈنگەن تېغى دەپ بىلەتتى...

تۇيۇقسىز كۆتۈرۈلگەن شادىمان كۈلكە ئاۋازى ئەدھەمنى خىيالىدىن سەگىتتى. ئۇنىڭدىن سەل نېرىراقتا — بىر توپ ياشلار ھاراق ئىچىپ ئولتۇرغان جوزىدا — مۇشۇ قەھۋەخانىنىڭ كۈتكۈچىسى «ھېكىم پەيپەيزە» قىزىقچىلىق قىلىپ، ياشلارنى ئۆزىگە قارىتىۋالغانىدى. ئۇنىڭ گەپ ـ سۆزى، قىلىقى ئەدھەمنىڭمۇ دىققىتىنى تارتىپ كەتتى.

ھېكىم پەيپەيزە ئەر بولۇپ تۇغۇلغىنىغا قارىماي، بەكمۇ نازۇك، چىرايلىق ئىدى. ئون بەش ياش ۋاقتىدا بىر «قارامەدەك» بەچچىۋاز ئۇنى بۇزۇۋەتكەنىدى. ئۇ يىگىرمە ياشتىن ئاشقاندىن كېيىن، رەسمىي ھەزىلەك قىياپىتىگە كىردى. يول ماڭسا بەئەينى ياڭاق چاققاندەك، تاس ـ تاس ئاۋاز چىقىرىپ، ساغرىسىنى تولغاپ، ئەگىپ ماڭاتتى. كېچىلەردە قۇلىقىغا پەيپەيزە سېلىپ، كۆزىگە ھەرەمنىڭ سۈرمىسىنى تارتاتتى. كاتتا سورۇنلاردا تىلىنى چىقىرىپ ئۇسسۇل ئويناپ، ئاغزىنى چاكىلداتسا، خۇددى تاختىنى تاختىغا ئۇرغاندەك چاڭ ـ چاڭ ئاۋاز چىقىراتتى. كېيىنكى ۋاقىتلاردا بەزىلەر ئۇنى «ھېكىم ئاغىچا» دېسە، بەزىلەر «ھېكىم پەيپەيزە» دەپ ئاتىشاتتى. ئۇنىڭ بەدەنلىرى ئاق،

يۇز ـ كۆزلىرى ئايال زاتىدەك سىدام ۋە نەپىس ئىدى. قاشلىرىغا يىپ سېلىپ، قىزلارنىڭكىدەك ئەگىم ھەم ئىنچىكە قىلغان، مەڭزىدىكى سېرىق تۈكلەرنى موچىن بىلەن تېرىپ، تېخىمۇ سىدامىلاشتۇرغانىدى. سۈرمە تارتىلغان كۆزلىرى قارا ھەم يوغان كۆرۈنەتتى. ئۇ بىرەرىگە گەپ قىلغاندا، كۆزلىرىنى نازاكەت بىلەن سۈزەتتى ياكى ئۇزۇن كىرپىكلىرىنى لەپ ـ لەپ تاشلاپ، كۆزلىرىنى خۇمارلاشتۇراتتى. بىرەر نەرسىدىن تەسىرلىنىپ كۈلسە، قولىنىڭ ئارقىسى بىلەن ئاغزىنى يېرىم توسۇپ، شۇنداق تولغىناتتىكى، كىشىگە گويا جىسمىدا ئۇستىخان يوقتەك بىلىنىپ كېتەتتى. بارماقلىرى ئارىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان ئىككى تال ئالتۇن چىشى ئۇنىڭ بىلەن بىللە تولغىنىپ، يالتىرايتتى...

سالمان ئۇنى بۇ يەرگە ئەتەي خېرىدار توپلاش ئۈچۈن ئورۇندىلاشتۇرغانىدى. ئۇنىڭ نەزىرىدە، خېرىدارمۇ خۇددى سىيىرغا ئوخشاش دائىم سېغىپ تۇرمىسا، سۈت بەرمەس بولۇپ قالاتتى. ئۇنى سېغىش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن كۆندۈرۈش كېرەك، كۆندۈرۈش ئۈچۈن، ئەلۋەتتە ئۇنى ئۆزىگە تارتىپ، جەلپ قىلىپ تۇرىدىغان بىر سېھرىي كۈچ بولۇش كېرەك، ئۇ ھېكىم ئاغىچىنى شۇنداق «سېھرىي كۈچ» سۈپىتىدە بۇ يەردە ساقلاپ يۈرەتتى. دېگەندەك، بىر قىسىم ياشلار ئارىسىدا ئۇنىڭ بازىرى بار ئىدى. ئۇ خۇددى ھىندىستاننىڭ ئىپتىدائىي ئورمانلىقىدىن تۇتۇپ كېلىنگەن يېڭى سورتلۇق مايمۇندەك، ئۇلارنى قىزىقتۇراتتى، تەئەججۇپلەندۈرەتتى. ئۇنىڭ ئايىغى چاققان، ئاغزى شەرەنداز بولغاچقا، مېھمانلارنىمۇ كۆڭۈلدىكىدەك كۈتەتتى...

ھېلىقى ياشلار ئۇنى بىرەر پەدە دۇتار چېلىپ بېرىشكە قىستىدى. بۇ قەھۋەخانىدا دۇتار، گىتار، گارمون دېگەندەك سازلار ھەمىشە تەييار ئىدى. بىرى ئۇنىڭغا دۇتارنى بېرىۋېتىپ:

— تارىلىرى نېمانداق قاتتىق دۇتار بۇ؟ — دېۋىدى، ئۇ دەرھاللا:

— ئەنسىرىمىسىلە، توقاچ تاشتەرمەك، چىگىراق چاۋاكلىساق ھازىرلا يۇمشايدۇ! — دېدى ۋە خۇددى سەھنە ئارتىسلىرىدەك قېشىنى ئېتىپ، كۆزىنى ئويناتتى.

— قېنى ھېكىمجان، ماۋۇنى ۋاققىدە بىر ئېتىۋېتىپ، ئاندىن بىر پەدە چېلىڭا! — دېدى پاخمۇاش بىر يىگىت.

ھېكىمجان بىر رومكا ھاراقنى ئىچىۋېتىپ، دۇتارنى سازلىدى ۋە زوخچۇپ تۇرۇپ ناخشا باشلىۋەتتى:

يىگىت دېگەن شۇنداق بولامدۇ؟
گېپىڭ سوغۇقكەن يار - يار.
پوسكاممۇ، يەكەنمۇ يۇرتۇڭ؟
گېلىڭ پوقاقكەن يار - يار.

ئاياغىڭدىكى كېپىشىڭ،
چەمى يوقكەن يار - يار.
شەرەت قىلسام بىلمەيسەن،
پەمىڭ يوقكەن يار - يار.

شادىيانە كۇلكە كۆتۈرۈلدى، كۇلكە ئىچىدە ھاراقلا ئىچىلىدى، ھەممىسى ھېكىم ئۇچۇن رومكا سوقۇشتۇردى. تېخىمۇ ھاياجانلانغان ھېكىم پەيپەيزە ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ، ئەگىتىپ، يېڭى پەدىگە يۆتكىدى:

يەكەنگە ھېكىم قىلدىم،
قەشقەرگە تۆرە.
مىڭ يەردىن تېرەك قويسام،
بولمايدۇ ئۆرە.

ئات ـ هارۋاڭنى قوشماي، پاپداڭنى قوش،
ياربم يېنىمدا، كۆڭلۈم مېنىڭ خۇش!

كۈلكه تېخىمۇ ئەۋجىگه چىقتى. كەيپى كۆتۈرۈلۈپ قالغانلار ھېكىمنىڭ بوينىغا ئېسىلىپ، ئالىتاغىل ئاۋازلىرى بىلەن ئۇنىڭ- غا قوشۇلۇپ ۋارقىرايتتى. بەزىلەر قولىدىكى رومكىنى ئۇنىڭ ناخشا ئېيتىۋاتقان ئاغزىغا، دۇتار چېلىۋاتقان قولىغا تەگكۈزۈپ، دوملاپ قويۇپ هاراق ئىچەتتى. ئىشقىلىپ، قەھۋەخانا بارغانسې- رى قىزىپ، قاينىپ، ياشلارنىڭ كۈلكه ـ چاقچاق، هۇزۇر ـ هالاۋەت دۇنياسىغا ئايلانغاندى...

شۇ چاغدا، سالمان كېلىپ قالدى. ئۇنىڭ بىر قولىدا موت- سىكلىت مىنگەندە كىيىدىغان بىخەتەرلىك قالپىقى، يەنه بىر قولىدا بۇلغارى سومكا بار ئىدى. ئۇ يىراقتىنلا ئەدھەمنى كۆ- رۈپ، ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى ۋە:

— بۇگۇن مەن يوق بولۇپ قاپتىمەن، — دېدى ئۇزۇره ئايد- لاش، — زېرىكمىگەنسىز؟

— نەدىكىنى!...، — دېدى ئەدھەم قوللىرىنى يېيىپ، — پۈتۈن دۇنيانىڭ ئويۇن ـ تاماشىسى مۇشۇ يەرده تۇرسا، ئادەم زېرىكەمدۇ؟

سالمان بىر كۇتكۇچى قىزغا ئىشاره قىلدى، ئۇلارنىڭ ئالد- غا بىرده‌مدىلا يېڭى قەھۋه، توغرالغان قېزا، مايدا قورۇلغان خاسىڭ مېغىزى، چايدا پىشۇرۇلغان تۇخۇم ۋه ياپونىيه پۈسى قاتارلىق نازۇنېمەتلەر كەلتۈرۈلدى. ئۇلار بىر تەرەپتىن يەپ ـ ئىچىپ، بىر تەرەپتىن پاراڭغا چۈشتى.

— ئازراق سودا ئىشىم بار ئىدى، شۇنى تۈگىتىپ كەلدىم، — دېدى سالمان بۇلغارى سومكىسىنى جەينىكى ئاستىغا بېسىپ، — سىزگه راستىنى ئېيتسام، قەھۋەخانىنىڭ تاپاۋىتى چاغلىق، كۇنگه ئاران بىرەر مىڭ يۈەن كىرىم قىلغىلى بولىدۇ.

بۇنىڭدىن قالىدىغان ساپ پايدا تۆت - بەش يۈز يۈەنگە يەتمەيدۇ. بۇنىڭ بىلەن قانداقمۇ چوڭ كارخانىچى دېگەن نامنى كۆتۈرۈپ يۈرگىلى بولسۇن؟! شۇڭا، باشقا شىركەتلەر بىلەن توغرا لىنىيىلىك مۇناسىۋەت ئورنىتىپ، ئاز - تولا تاشقى سودا بىلەنمۇ شۇغۇللىنىۋاتىمەن. ئىشقىلىپ، قانۇننىڭ ئىچىدە تۇرۇپ، بەزىلەرگە بوزەك بولۇپ، بەزىلەرنى بوزەك قىلىپ كېتىۋاتىمىز، دەڭا!

ئەدھەم ئۇنىڭ گەپلىرىگە ئەستايىدىل قۇلاق سېلىپ ئولتۇرىدى. بەزىدە ھەيرانلىقتىن قاشلىرى كۆتۈرۈلۈپ، بۇرۇن پەرەكلىرى كېرىلسە، بەزىدە تەئەججۇپتىن كۆزلىرى قىسىلىپ، چىرايى پۈرۈشتى. بولۇپمۇ سالمانىڭ مۇشۇ قەھۋەخانىدىن ھەر كۈنى يانچۇقىغا چۈشۈۋاتقان تۆت يۈز - بەش يۈز يۈەن ساپ پايدا توغرىسىدا خۇددى تۆت - بەش كوي ئۈستىدە سۆزلەۋاتقاندەك مەنسىتمەي، ئاغزىنىڭ ئۇچىدا گەپ قىلىشى ئۇنى خىلىلا ھەيران قالدۇردى. چۈنكى ئۇ، ئوتتۇز كۈن ئىشلەپ، ئاران بىر يۈز ئەللىك نەچچە يۈەن مائاش ئالاتتى...

زالدا بىردىنلا شوخ ۋە يېقىملىق جاز مۇزىكىسى ياڭرىدى. مۇزىكىنىڭ كىشى قەلبىنى ئەسىر قىلغۇچى سېھرىي كۈچى بۇلۇڭ - بۇلۇڭدا قەھۋە، پىۋا، كۈكاكۇلا ۋە ھەر خىل ئاق، قىزىل ھاراقلارنى ئىچىپ، ئېزىلىپ ئولتۇرغان قىز - يىگىتلەرنى بىردىنلا جانلاندۇرۇپ، روھىنى ئۇرغۇتتى، ئۇلار بىر - بىرلەپ تانسىغا چۈشتى. رومبا مۇزىكىسى ئەۋجىگە چىققاندا، زالنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى پۈركۈش ماشىنىسى يېنىك كۈشۈلداپ ئىشقا چۈشتى. ئۇنىڭدىن ئەتىر پۇرىقى ئارىلاشقان، پارغا ئوخشاش بىر خىل ئاقۇچ ھاۋا قاتتىق بېسىم بىلەن پۈركۈلۈپ چىقاتتى ۋە ئاستا-ئاستا پۈتۈن ھاۋا قاتتىق زالغا يېيىلاتتى. تانسىچىلار بىر-دەمدە ئاپئاق يېنىك تۈمان ئارىسىدا قالدى. بۇ كۆرۈنۈش كىشىگە قانداقتۇر ھۇزۇرلۇق «خىلۋەت ماكان» تۇيغۇسىنى بېرەتتى.

بىر - بىرىگە گىرەلەشكەن، يېنىك قەدەملەر بىلەن پىرقىراۋاتقان، باشلىرىنى بىر- بىرىگە يېقىن تۇتۇپ، پىچىرلىشىۋاتقان، كۈلۈشۈۋاتقان... قىسقىسى، تاشقى دۇنيانى پۈتۈنلەي ئۇنتۇپ، سۆيگۈ- مۇھەببەت دېڭىزىغا غەرق بولۇپ كەتكەن جۈپ- جۈپ ياشلار ھېلىقى ئاپئاق، يەڭگىل تۇمان ئىچىدە گاھ كۆرۈنۈپ، گاھ يوقىلىپ، بەئەينى مامۇق بۇلۇتلار ئارىسىدا لەرزان ئۇچۇپ يۈرگەن ئەپسانىۋى ئاشىق - مەشۇقلاردەك بولۇپ كەتكەندى.

بىرنەچچە مەيدان تانىسىدىن كېيىن تۆت - بەش جۈپ قىز - يىگىت دېسكو ئويناندى. دېسكودىن كېيىن ناخشا - مۇزىكىنىڭ رىتىمىغا ئەگىشىپ چاقماق ئۇسسۇلى باشلاندى. بۇنى دەسلەپ «قارا يىلپىز» دەپ نام ئالغان بىر يىگىت يەككە ئويناندى. ئۇنىڭ ھەرىكەتلىرى راستىنلا يىلپىزغا ئوخشايتتى. يىلپىزدەك چاپچىيتتى، يىلپىزدەك ئېتىلاتتى، يىلپىزدەك تولغىناتتى، يىلپىزدەك سويلايتتى، يىلپىزدەك ئېغىنايتتى، قىسقىسى، پۈتۈن ھەرىكىتى يىلپىزدەك مەردانە، چاققان، ھوشيار ئىدى. يىگىت بىر مەيدان ئويىنىغاندىن كېيىن، چەتتىكى بىر جوزىدا ئىككى ھەمراھى بىلەن گازلىق سۇ ئىچىپ ئولتۇرغان مەھەلىيا ئىسىملىك بىر قىزنى مەيدانغا تارتىپ قويدى. قىز نازلانمايلا ئورنىدىن تۇردى، ناخشا - مۇزىكىنىڭ شوخ، جۇشقۇن رىتىمى ئۇنىڭ ئەسەبلىرىنى ئاللىقاچان غىدىقلاپ، ئويناشقا بۇرۇنلا تەييار قىلىپ قويغانىدى. مەھەلىيا قارىقۇمچاق، قارا كۆز، كەكىلىك قاش، ئوماق قىز ئىدى. تونۇشلىرى ئۇنىڭ ئاشۇ كېلىشكەن بەستى - بويىغا، شوخ ۋە نازاكەتلىك مىجەز - خۇلقىغا قاراپ، ئۇنى «تېھران قىزى» دەپ ئاتايتتى. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، تىرناقلىرىغا لاك سۈركەلگەن ئاپئاق قوللىرىنى قۇلىقىنىڭ تۇۋىدىن چىقىرىپ، ئىنچىكە، ئۇزۇن بارماقلىرى بىلەن قىرقىم چاچلىرىنى تاراشلىدى ۋە سىلكىپ - سىلكىپ توزغۇتىتى. ئۇ يېڭى پاسون چىقىرىپ، ماڭلىيىغا يېشىل يىپەك لېنتا

باغلىۋالغاندى. يۈز ـ كۆزلىرى ئۆزىگە ماس پەردازلار بىلەن نۇرلىنىپ تۇراتتى. ئۇ مەيدانغا چۈشۈۋېتىپمۇ قاس ـ قاس سېغىز چاينىۋاتاتتى. ئۇ ياپونىيىنىڭ جاز مۇزىكىسىغا تەڭكەش قىلىنغان ناخشا رىتمىغا ئەگىشىپ ئۇسسۇلنى باشلىدى. ئۇنىڭ ھەربىدە-لىرى دەسلەپ سالماق ۋە مەردانە بولدى، كېيىن ئاستا ـ ئاستا ئەۋجىگە چىقىپ، پۈتۈن مەيدانىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالدى. ناخشا ـ سازلارنىڭمۇ بارغانسېرى رىتمى ئۆزگىرىپ، قىزنىڭ ھەربىكتىنى جىددىيلەشتۈردى. شۇ تۇرقىدا، مەھلىيا گويا يەردە ئەمەس، كۆكتە ئىدى. ئۇنىڭ ئەۋرىشىم، نەپىس، چەبدەس ۋە شىددەتلىك ھەربىكەتلىرى ئەنە شۇ كۆكتە جەۋلان قىلىۋاتقان لاچىننىڭ ئوقچۇشىغا، كەڭ دالادا ئەگىپ يۈرگەن قۇرغۇيىنىڭ شۇڭغۇشىغا، ئاسمان قەرىدە بىرەەم ئۇچۇپ، بىرەەم لەيلەپ يۈرگەن موللاقچى كەپتەرنىڭ پىرقىرىشىغا، چوڭقۇر ئورمانلىق ئىچىدە ۋىشىلداپ، تولغىنىپ كېتىۋاتقان چار يىلاننىڭ سويلىشىغا، تاشتىن ـ تاشقا سەكرەپ چۈشۈۋاتقان تاغ سۇيىنىڭ بۇزغۇنلىشىغا... قىسقىسى، ئادەمگە ئەمەس، تەبىئەت دۇنياسىدىكى ئەنە شۇنداق مەۋجۇداتلارنىڭ سىرلىق ھەربىكەتلىرىگە ئوخشايتتى. ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى ياشلىقى، ھېسسىياتى، ھارارىتى ۋە غۇرۇرى يۈزى بىلەن كۆزىدە ئەمەس، بەلكى بەدىنىدىن ئالاھىدە بۆرتۈپ چىققان يۇمران كۆكسى بىلەن ساغرىسىدا ئىپادىلىنەتتى. ئۇ كۆكسى بىلەن ساغرىسىنى شۇنداق نەپىس ۋە نازاكەت بىلەن ئوينىتقاندا، قاراپ ئولتۇرغانلارنىڭ ئاغزى ئېچىلىپ، كۆزلىرى ئالاچەكمەن بولۇپ كېتەتتى...

سالمان ئۇنىڭغا قاراپ ئولتۇرۇپ بەھوش بولۇپ كەتتى. ئۇ بۇ يەرگە مۇشۇنداق قىزلارنىڭمۇ كېلىپ ـ كېتىپ تۇرىدىغانلىقىغا بۇرۇن دىققەت قىلمىغانلىقىدىن ئىچىدە ئۆكۈندى. خەيرىيەت، ھېلىھەممۇ كەچ ئەمەس، دەرھال تونۇشۇپ، ئۇنى بۇ يەرنىڭ دائىملىق مېھمىنىغا ئايلاندۇرۇش كېرەك! ئۇنىڭدىن كېيىنكى

ئىشلار خۇددى «ئاۋۇال تائام، ئاندىن كالام» دېگەن بويىچە كېتىدۇ! ... لېكىن، ئۇنىڭ تېگى - تەكتى قانداقتۇر؟ بۇنى بىلىشمۇ سالمانغا قىيىن چۈشمىدى، قول ئاستىدىكى بىر مۇلازىمەتچى قىسقىلا تونۇشتۇردى: مەھلىيا ئۇدا ئىككى يىل ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىدىن ئۆتەلمەي جەمئىيەتتە قالغان قىز ئىكەن، ئاتا - ئانىسىمۇ سېرىقتال تۇرمۇش كەچۈرىدىغان ئادەتتىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئىكەن...

مەھلىيانىڭ تېگى - تەكتى سالماننى خۇشال قىلمۇەتتى. ئۇ، ئۆز تەجرىبىسىدىن بۇنداق قىزلار بىلەن تونۇشۇپ، سىرداش بولۇشنىڭ ئوڭايلىقىنى بىلەتتى. «باش ئامان بولسا، بۆك تېپىلىدۇ» دېگەن شۇ - دە! » دەپ ئويلىدى ئۇ كۆڭلىگە ئاللىقاندىق خىياللارنى پۈكۈپ.

سالمان بۇ ئۇچرىشىشتىن كۆڭلىدە خۇشاللىق ھېس قىلدى، خۇشاللىق بىلەن بىللە شەيتانى بىر ھەۋەس ئىچ - ئىچىنى غىدىقلاشقا باشلىدى. ئۇ، ئون گىراملىق ئالتۇن ئۈزۈك سالغان بىرماق لىرى بىلەن ئېڭىكىنى تىرەپ، گەۋدىسىنى يېرىم بۇرىغان ھالدا، مەھلىياغا تىكىلىپ ئولتۇراتتى. مەھلىيا يېڭىلا ئۇسسۇلدىن چۈشۈپ، باش - كۆزىدىكى تەرلەرنى سۈرتكەچ ئۇسسۇزلۇق ئىچىۋاتاتتى. ئۇنىڭ قاپقارا، قويۇق چاچلىرى پارقىراپ، يۈز - كۆزلىرى ئىسسىقتىن ئوتتەك يېلىنجاپ كەتكەنىدى. سالمان ئاشۇ قىسقىغىنا ۋاقىت ئىچىدە ئۇنىڭغا ئاجايىپ ھېرىسمەنلىك بىلەن بىرنەچچە قېتىم قارىدى. شۇ تاپتا، ئۇ پۈتۈن گەپنى سىرلىق تۇيغۇغا تولغان ئاشۇ بىر جۈپ شەھۋانە كۆزى بىلەن قىلمۇاتاتتى. خۇددى بىرى چاقىرغاندەك، مەھلىيامۇ تاسادىپىي بۇ تەرەپكە قاراپ، سالمانىڭ ئۆزىگە قادىلىپ تۇرغان كۆزلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى ۋە ئوڭايسىزلانغاندەك يېرىم - يارتا كۈلۈمسىرەپ قويدى...

ئەدھەم قايتماقچى بولدى، ئۇ بۇگۈن «كىچىك پارىژ» قەھ-

ۆەخانىسى توغرىسىدا ئاجايىپ شېرىن خىياللارغا پاتقاندى. بۇ يەردىكى قاياق، جىلۋىدار ھايات، ھۇزۇر ـ ھالاۋەتلىك مەنزىلى تۇرمۇش ئۇنى بىر ئىشقا ئۇندەۋاتاتتى. ئۇنىڭ قەلبىدە بېسىلغۇسىز بىر ئىلھام بۇلىقى قاياپ چىققاندى...

ئۇ قوزغالدى، بۇرۇنراق قايتىپ، قولىغا قەلەم ئالماقچى بولدى. سالمان ئۇنى ئۇزىتىۋېتىپ:

— دادام گېپىڭىزنى كۆپ قىلدۇ، ئۇنىڭغا ياراپ قاپسىز، — دېدى ئۇچۇرۇپ، — خانىزنى ئېلىپ، ئۆيگە پات ـ پات كېلىپ تۇرۇڭ، مۇڭدىشىمىز!

— بولىدۇ، بارىمىز، — دېدى ئەدھەمۇ ئۆز نۆۋىتىدە، — سىزمۇ بىزنىڭ ئۆيگە بېرىڭ، ئىزدىشىپ ئۆتەيلى!

ئۇ ئۇزاپ كەتتى. ئۆيگە بېرىپلا ئىلھامىنى باسالماي قولىغا قەلەم ئالدى. ئىككى سائەت ھەپىلىشىپ «جەننەتنىڭ ئىشكى شۇ يەردە» ناملىق بىر پارچە بەدىئىي تونۇشتۇرۇش ماقالىسى يازدى. ماقالە مۇنداق لىرىك تەسۋىرلەر بىلەن باشلاندى:

«ئۇ يەردە — «كىچىك پارىژ» قەھۋەخانىسىدا، ئاجايىپ شېرىن سۆھبەتلەر، ئېسىل نازۇنېمەتلىك ئولتۇرۇشلار، شاھانە تانسىلار بولۇپ تۇرىدۇ! ... ئۇ يەر يىگىت ـ قىزلارنىڭ كۈلكە ـ چاقچاق دۇنياسى، تاماشىبىنلارنىڭ ھۇزۇر ـ ھالاۋەت ئالىمى! ...»

ئۇ، ئاخىرقى توچكىنى قويغاندا سائەت ئون ئىككى بولۇپ قالغانىدى.

خانىزنىڭ ئۆي ئىشلىرىنى يىغىشتۇرۇپ، ئەتىكى دەرسكىمۇ تەييارلىق قىلىپ بولۇپ، ئۇخلاپ قالغانىدى. ئەدھەم ئۇنىڭ يېنىغا چىقىپ ياتتى، لېكىن ئۇيقۇسى كەلمىدى، ئۇيان ئۆرۈلۈپ، بۇيان ئۆرۈلۈپ، كارىۋاتنىمۇ غىچىرلىتىپ ھالىدىن كەتكۈزدى. ئارقا ـ ئارقىدىن تاماكا چېكىپ باقتى، لېكىن يەنىلا كۆزىگە ئۇيقۇ يولىمىدى...

ئۇ شۇ كۈنلەردە، بېيجىڭغا كەتكەن گۈلجاننىڭ ئوت ـ پىراقى بىلەن كاۋاپ بولۇپ يۈرەتتى، قولى ئىشقا بارمايتتى، كۆڭلىگە پۈكۈپ يۈرگەن ئۇلۇغ پىلانلىرىمۇ شۇ پېتى قېلىۋەردى. دانالارنىڭ ئېيتقىنى راست ئوخشايدۇ: «گۈزەللەرنىڭ جىڭگىلەك چاچلىرى ئەقىلنىڭ ئايىغىغا سېلىنغان زەنجىر» ئىكەن!...

ئۆي تېپتىنچ، پەقەت خانىمزىنىڭ يېنىك پۇشۇلدىغان ئاۋازىلا رېتىملىق مۇزىكىدەك ئاڭلىنىپ تۇراتتى. دېرىزە پەردىسىنىڭ يوچۇقلىرىدىن ئاينىڭ كۈمۈش شولىسى شۇڭغۇپ كىرىپ، ئۆينى گىرىمسەن يورۇتقاندى. بىردىنلا ئەدھەمنىڭ پىكىر ئېقىمى دەريادەك يېيىلدى. ئوي ـ خىياللىرىنىڭ چېكى يوق ئىدى. كۆز ئالدىدا خىلمۇ خىل مەنزىرىلەر، سۈرەتلەر، كارتىنىلار پەيدا بولدى... تۇرۇپلا ئۇ ئۆزىنى بەكمۇ يېڭگىل سەزدى. بىر يۇز قىرىق ئىككى جىڭلىق جىسمى ئۆز ئېغىرلىقىنى يوقىتىپ، پەيگە ئوخشاش ھاۋاغا كۆتۈرۈلىدىغاندەك قىلاتتى، ئاستىدىكى كارىۋاتمۇ خۇددى ماموق بۇلۇتتەك، ئۆزى ئۇنىڭ ئۈستىدە لەيلەپ يانقاندەك بىلىندى... بىردىنلا ئۇ ئۆزىنى ئاجايىپ كارامەت، سەلتەنەتلىك بىر غايىب ئالەم ئىچىدە كۆرگەندەك بولدى... ئۇنىڭ ھېلىقى «ئەدەبىيات ۋە زوقلىنىش» دېگەن ئەسىرى شۆھرەت قازاندى. ئاتاقلىق ئەربابلار ئۇنىڭغا ھاياجانلىق ئوبزورلارنى يازدى، پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى چوڭ يىغىنلاردا ئۇنى ماختىدى، كۆككە كۆتۈردى ۋە ئەدەبىيات ساھەسىنى باشقۇرىدىغان چوڭ ھوقۇقنىمۇ ئىشىنىپ تۇتقۇزدى... ئۇنىڭ ئەسىرى شۇ يىللىق خەلقئارا نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. ئۇ، ئۇلۇغ، شان ـ شۆھرەتلىك يازغۇچىغا ئايلاندى... ئۇنىڭ نامى ۋە سۈرەتلىرى ھەر خىل گېزىت ـ ژۇرناللاردا ئارقىمۇ ئارقا بېسىلدى... دراپ پەلتوسىنى يەلكىسىگە تاشلاپ، ھەقلىق يوسۇندا گىدىيىپ، ، بېيجىڭدىكى، ياق، پارىژ ياكى لوندوندىكى ھەيۋەتلىك بىز زالدا مېھمان بولماقتا...

ئۇنىڭ قەدەملىرى سالماق، يىراقلارغا تىكىلگەن كۆزلىرى نۇرلۇق، پۈتۈن بەستىدىن غالىبلارچە سالاپەت ۋە نۇرانىلىق چىقىپ تۇرىدۇ. زىياپەت ئۈستىدە ئۇنى نۇرغۇن ئەر - ئايال مۇخبىرلار قورشۇالدى، ئۇلار دۇنيانىڭ ھەممە يېرىدىن كەلگەن... بىرمۇنچە قارا، كۆك، قوڭۇر ۋە جاغال كۆزلەر ئۇنىڭغا ھاياجان بىلەن تىكىلمەكتە. خەنزۇچە، ئىنگلىزچە، رۇسچە، ئەرەبچە... سۆزلەر بىلەن ئۇنىڭدىن ئاللىنىمىلەرنى سورىماقتا، ئاپپاراتلار ۋال - ۋۇل قىلىپ، ئۇنىڭ ھەر خىل كۆرۈنۈشتىكى سۈرەتلىرىنى ئالماقتا. ئۇنئالغۇلۇق مىكروفونلار ئۇنىڭ ئاغزى ئەتراپىدا ئايلانماقتا... شۇ چاغدا، ئۇ مۇخبىرلارنىڭ ئارقىسىدا تۇرغان گۈلجاننى كۆردى، گۈلجاننىڭ مۇلدۇر كۆزلىرى ئۇنىڭغا تىكىلگەن، ئۇنىڭدىن نېمىندۇر كۈتمەكتە... ئۇ گۈلجانغا قاراپ سىلجىدى، لېكىن مۇخبىرلار ئۇنى قورشۇۋېلىپ، سوئال سورىماقتا... ئۇ پىسەنت قىلماي: «مېنى توسماڭلار، مۇھىم ئىشىم بار!...» دەپ ئالدىغا سىلجىماقتا... شۇ چاغدا گۈلجان ئويناقلاپ كېلىپ، ئۇنىڭ قولتۇقىدىن ئالدى، ئىككىسى ئۇلۇغ سەپنى يېرىپ، ئەتراپتىكىلەرنى ھەيران قالدۇرۇپ، ئالغا قاراپ ماڭدى. مۇخبىرلار يەنە سوئال قويدى:

— نوبېل مۇكاپاتىغا قانداق قارايسىز؟

— خىزمەت ئورنىڭىزنىڭ بىردىنلا يۇقىرى كۆتۈرۈلگەنلىكى توغرىسىدا تەسىراتىڭىز قانداق؟

— بۇنىڭدىن كېيىنكى نىشانىڭىز نېمە؟

— .....

ئۇ ھېچكىمگىمۇ قارىماي، ھېچكىمنىمۇ پىسەنت قىلماي غۇدۇرىدى:

— بۇلارنىڭ ھەممىسى تېگىشلىك، ھەقلىق نەرسىلەر! بولىدى ئەمدى، مېنى توسماڭلار، مۇھىم ئىشىم بار...

يەنە بىر مۇخبىر ۋارقىراپ سورىدى:

— قانداق مۇھىم ئىشىڭىز بار؟!
ئۇ گۈلجانغا قاراپ كۈلۈمسىرىدى.
— مەن ھازىر مۇھەببەتلىشىمەن، ماڭا ھازىر مۇھەببەت كېرەك!...
— توغرا، — دېدى گۈلجان ئۇنىڭغا تېخىمۇ يېپىشىپ، — بىزگە ھازىر مۇھەببەت كېرەك، مەن بۇگۈن كەم ئۇچرايدىغان بۇ ئادەمنى ئاران تاپتىم... بىزنى تىنچ قويۇڭلار!...
گۈلجان يۇمشاق ۋە نازۇك بارماقلىرى بىلەن ئۇنىڭ بوينىغا گىرە سېلىپ، ئاشۇ كىشىلەر ئالدىدا ئۇنى چوككىدە بىرنى سۆيۈپ قويدى...
ئۇھ!... بۇ قانداق ئۇچقۇر خىياللار ـ ھە؟!... ئەدھەم كۆزى ئوچۇق يېتىپ چۇش كۆرگەنىدى. ئۇ خۇددى گۈلجان راستتىنلا سۆيگەندەك تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن مەڭزىنى سىلىدى، كۆز ئالدىغا ئۇنىڭ ياشلىققا، گۈزەللىككە، قىزغىنلىققا تولغان شوخ قىياپىتى كەلدى. بۇرنىغا ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىكى ئۆتكۈر، غىدىقلىغۇچى ئەتىر بىلەن خۇشبۇي ماي پۇرىقى پۇرىغاندەك بولدى. ئۇ غۇلاچ كېرىپ، ئۇنىڭ تولغان كۆكسىدىن قۇچاقلىغۇسى، قىپقىزىل لەۋلىرىدىن كۆيدۈرۈپ سۆيگۈسى كەلدى...

2

خانىز بۇگۈنمۇ مەرۇپ ئاقساقالنىڭ ئۆيىگە بوينىدىن باغلىغاندەك باردى. ئەسلىدە، ئۇنىڭ مەرۇپ ئاقساقالنىمۇ، سالمانىمۇ كۆرەرگە كۆزى يوق ئىدى. سالمانغۇ ئاللىقاچان ئۇنىڭ نەزىرىدىن چۈشكەن، مەرۇپ ئاقساقالدەك سالاپەتلىك ئادەمنىڭ قەلب ئەينىكىدە بارغانسېرى خىرەلىشىپ كەتكەنىدى. مەرۇپ ئاقساقالنىڭ ئۆتكەنكى غەلىتە، تېتىقسىز قىلىقلىرىنى ئويلىسا،

خانقىزنىڭ كۆڭلى غەشلىنىپ، قۇم چاينىۋالغاندەك بولۇپ قالاتتى. ئۇ كۈنى سالمان يوق ئىدى، مەرۋپ ئاقساقال بىلەن ئەدھەم بولۇشىچە هاراق ئىچىپ، بىر - بىرىنى ماختىشىپ ئۇزاق ئولتۇردى، كېيىن مەرۋپ ئاقساقال: «بۈگۈن بىز ئادالەتسىزلىك قىلىپتۇق، خانقىز يالغۇز ئولتۇرۇپ زېرىكىپ قالدى» دەپ، ئۇنىڭالغۇنى قويدى ۋە خانقىزنى تانسىغا تارتتى. خانقىز ئەدەپ بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ، مەرۋپ ئاقساقالنىڭ تەتۈر ئۇستىخانلىق قوپال بەدىنىگە ئېسىلدى. مەرۋپ ئاقساقال ھەدەپ بېشىنى ئېگىپ، هاراق بۇخسۇپ تۇرغان ئاغزىنى يېقىن تۇتۇپ خانقىزنى گەپكە سالدى، خانقىز بوينىنى تولغاپ، يۇزىنى قاچۇرۇپ ھەلەك ئىدى. مەرۋپ ئاقساقالنىڭ كېيىنكى قىلىقلىرى تېخىمۇ ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى، خانقىزنىڭ بېلىدىن قورۇپ ئۆزىگە تارتتى، يوغان قورساقلىرى بىرنەچچە قېتىم تاقاشتى. خانقىزنىڭ يۈرىكى جىغىلداپ، تېنى شۇركۇنۇپ كەتتى...

شۇ كۈندىن كېيىن، ئۇ بۇ ئۆيگە قايتا دەسسىمەسلىكنى كۆڭلىگە پۈككەنىدى. لېكىن بۈگۈن ئەدھەم يەنە زورلىدى. شۇنچە قىلسىمۇ، ئۆزىنىڭ گېپىنى يورغىلاتتى. خانقىز ئاخىر يان بەردى. جاھىللىق قىلىپ تۇرۇۋېرىشكە چوڭ سەۋەب تاپالمىدى، مەرۋپ ئاقساقال بىلەن سالمانىنىڭ ئىشلىرىنى ئاغزىدىن چىقىرىشقا پېتىنالمىدى...

بۈگۈن مەرۋپ ئاقساقالنىڭ كەيپى تۆۋەن ئىدى. قاپاقلىرى ساڭگىلىغان، ئېڭەك گۆشلىرى خالتىلاشقان، يۈزلىرى خۇددى مەڭدىگەن جىگدىدەك ئۇششاق، قارامتۇل داغلار بىلەن خۇنۇكلەشكەنىدى.

زىياخان يەنە شۇنداق خۇشخۇي، مېهماندوستلۇقى بىلەن داستىخان تەييارلىدى، هالۋا ئەتتى، قايماق چاي راسلىدى. سالمان چاي داستىخىنىنىڭ ئاخىرىغا ئولگۇرۇپ كەلدى. داستىخان يىغىلغاندىن كېيىن، مەرۋپ ئاقساقال ئەدھەمنى ئۆزىنىڭ ياتاق

ئۆيىگە باشلاپ كىردى، كىتاب جاھازىسىدىن يېڭى چىققان بىر ژۇرنالنى ئېلىپ، ئەدھەمنىڭ ئالدىغا تاشلىدى.

— بۇ ژۇرنالنى سىلەر ئىشلەيدىغانسىلەر؟ — دېدى ئۇ كۆر-سەتكۈچ بارمىقىنى بىگىز قىلىپ، — دېمەككىم، سىز بۇ شېئىر-لارنى كۆرمىدىڭىزمۇ؟!

ئەدھەم ژۇرنالنىڭ يەتتىنچى بېتىدىكى «يېڭى رۇبائىيلار» دېگەن چوڭ ماۋزۇ قويۇلغان ئۇچ كۇپلېت شېئىرغا كۆز يۈگۈرت-تى ۋە ئالدىرىماي ئوقۇشقا باشلىدى:

«تەڭ ئىدۇق ئىككىمىز تەڭرى ئالدىدا،
ۋە لېكىن تەڭ ئەمەس دەۋرى ئالدىدا.
كۆرەڭلەپ كەتمىگىن ئامەتلىرىڭدىن،
يەنە تەڭ بولىمىز قەبرە ئالدىدا!

تەۋرۈك قىلغۇدەك شۇنداق ماقال بار:
‹بەتنىيەت كىشىنىڭ ماڭغان يولى تار›.
تار يولدىن چىقمىغان مەخلۇقلار ئۇچۇن،
دۇنيانىڭ كەڭلىكى نېمە ئېتىبار!؟

ھايۋانغا ئۆگەتمە ئەقىل ئەي نادان،
بىلمەيدۇ ياخشىمۇ ۋە ياكى يامان.
ئىچۈرسەڭ ئۇنىڭغا ھەۋزىكەۋسەردىن،
سىيىدۇ ئۇستىگە ئۇنىڭ شۇ ھامان!»

ئەدھەم دەماللىققا بۇنىڭدىن بىرنەرسە سېزىلمىدى، ھەممە-سى ئىجتىمائىي ئەخلاق تېمىسىدىكى ۋەز ـ نەسىھەت شېئىرلىرى-دەك تۇيۇلدى. كېيىن بەتنىڭ ئۇستىگە يېزىلغان «ۋاسىل ئەپەن-دى» دېگەن ئاپتور ئىسمىنى كۆرۈپلا، مەسىلىنىڭ تېگىگە يەت-

كەندەك بولدى. مەرۇپ ئاقساقال بىلەن ۋاسىل ئەپەندىنىڭ مۇناسىۋىتى ياخشى ئەمەس ئىدى. ۋاسىل ئەپەندى ئەدەبىيات ساھەسىدە مەلۇم نوپۇزغا ئىگە، ئۆزىگە تۇشلۇق ھۆرمەت - ئېتىبارى بار پېشقەدەم ئەدەبىياتشۇناس ئىدى. بىرمۇنچە ماقالىلىرى بىلەن ئايرىم نەشر قىلىنغان ئىككى پارچە كىتابىمۇ بار ئىدى. شېئىرلارنى بولسا، ئارىلاپ، ئانچە - مۇنچە يېزىپ قويىاتتى. ئەدەبىم بۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنىڭ زادى قانچىلىك ئىكەنلىكىنى، قانداق باشلىنىپ، قانداق تەرەققىي قىلغانلىقىنى بىلمەيتتى، پەقەت بىر - بىرى بىلەن ئېقىشمايدىغانلىقىنى، پۈرسەت تاپسا ئاندا - ساندا چىشلىشىپ قويىدىغانلىقىنلا بىلەتتى.

دېمەك، بۇ شېئىرلارنى مەرۇپ ئاقساقال ئۆزىگە ئېلىۋالغان، ۋاسىل ئەپەندى يازغانلىقى ئۈچۈنلا، تېخ ئۇچىنى ماڭا قارىتىپتۇ، دەپ ئويلىغانىدى. بۇ ھالدا ئۇنىڭغا ئەدەبىياتنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى، بۇ شېئىرلارنىڭمۇ ئېنىق بىرىگە قارىتىلمايى، بەلكى ئاسمانغا قارىتىپ ئېتىلغان ئوق ئىكەنلىكىنى، ھەركىم ئۆزىگە يارىشا ئېستېتىك زوق ئېلىپ، ئۆز - ئۆزىنى تەربىيىلەيدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ ئولتۇرۇشنىڭ پايدىسى يوقتەك قىلاتتى. چۈنكى، غەزەپ ۋە ئەلەمدىن ئۇنىڭ يۈزلىرى ئېسىلىپ، بويۇن تومۇرلىرى كۆپۈپ قىرلىنىپ كەتكەنىدى. بىر ھېسابتا، مۇشۇنداق ئىشنىڭ بولۇشىمۇ ئەدەبىم ئۈچۈن پايدىلىق ئىدى. شۇڭا ئۇ، ئەدەبىيات ۋە شېئىر توغرىسىدىكى ھەق گەپنى قويۇپلا، مەرۇپ ئاقساقالنىڭ ئېچىشقان يېرىگە لازا قۇيدى:

— راست، بۇ شېئىرلار چاتاق ئىكەن، ئاقساقال، شەخسىي ئاداۋەت بىلەن بىرىگە قارىتىپ يېزىلغاندەك تۇرىدۇ!...

— بىرىگە ئەمەس، ماڭا قارىتىلغان! — دېدى مەرۇپ ئاقساقال تېخىمۇ بوغۇلۇپ، — دېمەككىم، سىز بۇ شېئىرلارنى ئېلان قىلىشتىن بۇرۇن كۆرمىگەنمۇ؟!

— ياق، مەن زادىلا كۆرمەپتىكەنمەن، — دېدى ئەدھەم ئالدىراپ، — ھەربىر مۇھەررىر ئۆز ئالدىغا كەلگەن ئەسەرلەرنى بىر تەرەپ قىلىدۇ، پەقەت باش مۇھەررىرلا ئاخىرىدا ھەممىنى كۆرۈپ، بىرمۇ بىر بېكىتىدۇ!

— باش مۇھەررىر كىم؟!

— ئۆتكەندە دېيىشتۇققۇ، ھىدايەت قاۋۇل...

— ھىدايەت قاۋۇل؟!

* *

سالمان مېھمانخانىدا خانقىز بىلەن ئوڭچە قالدى. زىياخان تاماق تەييارلىقى ئۈچۈن ئاشخانىغا چىقىپ كەتكەنىدى. ئىككىيلەن بىر پەس جىمجىت ئولتۇردى. كېيىن خانقىز ئوڭايسىزلىنىپ، تىتىلداپ، بىردەم ئۇ بۇلۇڭغا، بىردەم بۇ بۇلۇڭغا بېرىپ، ۋاقىت ئۆتكۈزۈشكە باشلىدى. پات - پات مەرۈپ ئاقساقال بىلەن ئەدھەم كىرىپ كەتكەن ئۆي تەرەپكە قاراپ قويياتتى. لېكىن، ئۇ قانچىكى ئۆزىنى قاچۇرمىسۇن، كۆڭلى خالىمىغان ئىش ئاخىر يۈز بەردى. سالمان ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كېلىپ:

— «تونۇمىغان پەرىشتىدىن تونۇغان شەيتان ئەۋزەل» دېگەن گەپ بار، — دېدى ئۆزىنىڭ يېقىنلىقىنى بىلدۈرۈپ، — سىز بىلەن مەن كونا تونۇشقۇ دەيمەن، خانقىز، ئۇنداق ئۆزىڭىزنى قاچۇرماڭ!

سالمان ئۇنىڭغا تېخىمۇ يېقىنلاپ كېلىۋېدى، خانقىز خۇددى ئۇركۈگەن كېپىكتەك چاپچىپ:

— ماڭا يېقىنلاشماڭ! — دەپ ئۆزىنى چەتكە ئالدى.

— ماڭا قارىڭ، خانقىز، ئۇنچىۋالا باغرى تاشلىق قىلماڭ! — دېدى سالمان يېلىنغاندەك، — سىزنى ئۆتكەنده تۇنجى قېتىم بۇ ئۆيده كۆرۈپ، بىزنى قايتا ئۇچراشتۇرغان ئاللانىڭ

ھممىتىدىن مىڭ مەرتىۋە رازى بولغانىدىم. بىز ئۇنتۇلغۇسىز مىنۇتلارنى بىللە ئۆتكۈزگەن! سىز يەنە مېنىڭ قەلبىمنى ئىگىلىدىڭىز... سىزنى ئويلىساملا، يۈرىكىم خۇددى كەربالادا قاينىغان قازاندەك قاينايدۇ!...

ئۇ شىپىلداپ كېلىپ، خانىزىنىڭ يەلكىسىدىن تۇتتى. خانىزىڭ يالت قىلىپ ئۇنىڭغا قارىدى. ئۇنىڭ يالغاندىن ھەجىيىپ تۇرغان كۆزلىرى بىلەن لەشتەك يېقىمسىز چىرايى زەئىپ روھىي دۇنياسى بىلەن سوغۇق ۋىجدانىنى نامايان قىلىپ تۇراتتى. خانىزىڭ چىرايى بىردىنلا سۇرلۇك تۇس ئالدى، كۆزلىرى چەكچىيىپ، ئۆڭگەن ھالدا ۋارقىرىدى:

— ئىپلاس قولىڭىزنى تارتىڭ!...

* *

مەرۇپ ئاقساقالنىڭ ئۆسكىلەڭ قاشلىرى دىرىدىيىپ، پېشانىسىدىكى قورۇقلار تىلىم - تىلىم بولۇپ قىرلاندى:

— دېمەككىم، بۇ ئاشۇ ھىدايەتنىڭ ئىشى دەڭ!؟ — دېدى ئۇ ئەمەلدارلىق تەلەپپۇز بىلەن، — ھىم... ژۇرنال دېگەن پارتىيىنىڭ تەشۋىقات قورالى. ئۇ ھەرگىزمۇ ۋاسلىدەك، ھىدايەتتەك پۇرسەتپەرەسلەرنىڭ خالىغان نەرسىسىنى تېرىپ يەيدىغان پۇڭلۇق يېرى ئەمەس! — ئۇ بىرئاز تۇرۇۋېلىپ سورىدى، — دېمەككىم، ھىدايەت بىلەن ۋاسلىنىڭ قانداق مۇناسىۋىتى بارلىقىنى بىلەمسىز؟

ئەدھەم تىلىنى چاينىدى:

— ئىشقىلىپ... ئىشقىلىپ، بىر - بىرىگە يېقىن. مېنىڭچە، ھىدايەتنى ۋاسىل ئەپەندىنىڭ مۇرىت - مۇخلىسى دېيىشكە بولىدۇ... ئۇنىڭغا بەك چوقۇنىدۇ...

مەرۇپ ئاقساقال نېرۋىسى ئۆرلەپ، يۈرىكى سىقىلغانلىقى

تىنمۇ، ئەيتاۋۇر قولىنى ئارقىغا تۇتۇپ، ئۇياقتىن - بۇياققا مېڭىشقا باشلىدى. مويلىرى ئېگىز، قېلىن موس - موس گىلەمدە ئۇنىڭ ئاياغ تىۋىشى ئاڭلانمايتتى. ئۇ ئۆز - ئۆزىگە گەپ قىلغاندەك، ئەلەم بىلەن غۇدۇرىدى:

— ۋاسىل نېمە ئۈچۈن كىشىلەرنى، بولۇپمۇ ياشلارنى ئۆزىگە شۇنچە جەلپ قىلىۋالىدۇ؟! دېمەككىم، نېمە ئۈچۈن ھەممىسىلا ئۇنىڭ ياخشى گېپىنى قىلىدۇ؟! ئۇنىڭدا بىرەر سېھىر - كارامەت بارمۇ - يا؟! مەسىلەن، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ يۈزىدىكى پەيغەمبەرلىك نۇرىدەك ياكى ئۇنىڭ دۇمبىسىدىكى ئىمان كەلىمىسى پۈتۈلگەن پەيغەمبەرلىك مۆھۈرىدەك؟! ...، — ئۇ بىردىنلا شىپىدە توختاپ ئەدھەمگە يۈزلەندى ۋە خۇددى يولىورۇق بېرىۋاتقاندەك قوللىرىنى شىلتىپ داۋام قىلدى، — لېكىن، «تېرىشتۇرسەڭ دانىشمەننىڭمۇ ئەيىبى تاغدەك بولار» دېگەن گەپ بار! ...

«يېڭى رۇبائىيلار» ھەقىقەتەنمۇ مەرۇپ ئاقساقالغا ئېغىر كەلگەندى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ يۈرىكىدىكى قاقاچ باغلىغان كونا يارلار قايتا تىرنالغاندەك بولدى. ئەگەر ئۇنى ۋاسىل ئەپەندى يازمىغان بولسا، نەزەر گۈزىرىگىمۇ ئالمايتتى، مۇبادا، ئۇ-قۇپ قالغان بولسىمۇ، ئۇنىڭدىن تېگىشلىك بەدىئىي زوق ئالالمىشى ناتايىن ئىدى. ئەسلىدە، بۇ ژۇرنالنىمۇ ئۇ ناگان - ناگاندا ئېچ پۇشۇقىنى چىقىرىش ئۈچۈن ئانچە - مۇنچە ۋاراقلاپ قويىاتتى. بۇگۈن ئىداردىكى بىرى قەستەنلىكتىنمۇ ياكى ئادەتتىكى تەسىراتتىنمۇ ئەيتاۋۇر كىشىلەرگە مۇشۇ شېئىرنى كۆرۈپ بېقىشنى ھاۋالە قىلدى، شۇ قاتاردا مەرۇپ ئاقساقالمۇ ئۆزىچە قىزىقىپ ئوقۇدى، ئوقۇدىيۇ، قاپاقلىرى تۇرۇلۇپ، ئەرۋاھى قىزىق گەز ئۆرلىدى. بۇ شېئىرلار پەقەت ۋاسىل ئەپەندىنىڭ ئىسمى بىلەن باغلانغانلىقى ئۈچۈنلا ئۇنىڭ تىتاڭ تومۇرىغا تەگكەنىدى. بۇ، بىھۇدە خۇدۇكسىرەش ئەمەسمىدۇر؟ ياكى سەزگۈرلۈكىنىڭ ھەددى-

دىن زىيادە ئېشىپ كەتكەنلىكىنىڭ ئاقىۋىتىمىكىن؟!...

مەرۇپ ئىلياس بىلەن ۋاسىل ئەپەندى گەرچە بىر ساھە، بىر كەسىپ بولمىسىمۇ، كونا تونۇشلاردىن ئىدى. مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى ۋاقتىدا، ئۇلار تەقدىرنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن بىر مەزگىل بىللە ياشىدى. ئۇ چاغدا، ھەر ئىككىسىنىڭ تەقدىرى قىسمىتى، تارىخ - كەچۈرمىشى ئوخشاش ئىدى. «ئىنقىلابىي كومىتېت» قۇرۇلۇش بىلەن مەرۇپ ئىلياسنىڭ خىزمىتى ئەسلىگە كەلدى ۋە پەللىمۇ پەللە ئۆرلەپ كېتىۋەردى...

1965 - يىلى ئۈنى قايسىبىر باشلىق چەت بىر ناھىيىدىن يۆتكەپ كەلگەنىدى. مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە، ئۇ بىر ئىدارىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولدى. شۇ چاغدا، ۋاسىل ئەپەندى خىزمەت بىلەن تۆۋەننى ئايلىنىپ يۈرۈپ، ئۇنىڭ ناھىيىسىگە بېرىپ قالدى ۋە ئون نەچچە كۈن تۇرۇپ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، بىر - ئىككى سورۇندا ئۆزى تېخى تونۇشمايدىغان مەرۇپ ئىلياس توغرىسىدىكى مۇنداق بىر لەتىپىنى ئېيتىپ يۈردى:

«ئەپەندىم بىر كۈنى چوڭ جامەنىڭ پەشتىقىغا چىقىپ ئەزان ئېيتىپتۇ. ئەزان تۈگەپ، جامائەت مېھرابقا قاراپ كېلىشكە باشلىغاندا، ئەپەندىم پەشتاقتىن چۈشۈپ، ئۈدۈل سىرتقا مېڭىپتۇ ھەم ئالدىغا ئۈچرىغان بىر نامازخانغا:

— تەقسىر، مەن ئۈچۈن تەرەت ئېلىپ، ئىككى رەكەت نامازئوقۇپ قويارلا! — دەپتۇ. ھېلىقى ئادەم ھەيران بولۇپ:

— مەزىنئاخۇنۇم، بۇ نېمە دېگەنلىرى؟ ھېلىلا ئەزان ئېيتقان تۇرسىلا، قانداق تەرەتسىز بولىلا؟ — دەپتۇ.

— تەقسىر، راستىمنى ئېيتسام، — دەپتۇ ئەپەندى، — تەرەت ئېلىشنىمۇ، نامازئوقۇشنىمۇ بىلمەيمەن...

— نېمە، نېمە؟! — ھېلىقى ئادەم دەرغەزەپ بوپتۇ، — ئۇنداق بولسا، مەزىنلىكنى قانداق قىلىلا؟

— ئەسلىدىغۇ، ئۇنىمۇ بىلمەيتتىم، — دەپتۇ ئەپەندى سىرتقا مېڭىۋېتىپ، — لېكىن، ئاۋازىم ئىمام ئاخۇنۇمغا ياراپ قالغاچقا، مەزىن قىلىپ قويدى ئەمەسمۇ؟!»

.....

ئەسلىدە، بۇ لەتىپىنى مەرۇپ ئىلياسنىڭ يۇرتىدىكى بەزى ئادەملەر ئۇنىڭ ئۇرۇمچىگە يۆتكىلىشىگە دارىتمىلاپ ئېيتىپ بەرگەنىدى. ۋاسىل ئەپەندى بۇنى شۇ پېتى يۆتكەپ كېلىپ، ئىزاھاتلىرى بىلەن بىللە قوشۇپ ئېيتىپ يۇردى. «تامنىڭمۇ قۇلىقى بار» دېگەندەك، بۇ گەپ تېخىمۇ كۆپتۇرۇلۇپ، مەرۇپ ئاقساقالغا يېتىپ باردى. ئۇ ۋاسىل ئەپەندىنى چاينىپ پۇركۈۋەتكۈدەك غەزەپلەنگەن بولسىمۇ، لېكىن ھە دېگەندىلا چىشىنىڭ پاتمايدىغانلىقىنى ئويلاپ، ئەلىمىنى ئىچىگە يۇتقانىدى. ئەمدى بۇ «يېڭى رۇبائىيلار» ئۇنىڭغا خۇددى «بۇرۇتقا خاپا بولسام، ساقال چىقىتى» دېگەندەك، تېخىمۇ ئەلەم قىلدى، بۇ ئەلەم ئۇنى ئۆچ ئېلىشقا، ھۇجۇمغا ئۆتۈشكە، رەقىبىنى يەر بىلەن يەكسان قىلىشقا ئۇندەۋاتاتتى. ئۇ خۇددى تۆگە گۆشىنى تولا يەپ ئىنتىقامپەرەس بولۇپ كەتكەن ئەرەبلەردەك ئاداۋەتچى ئىدى...

— بىلەمسىز، ئەدھەم، «مۇگدىگەن قۇشقا ئاسان ئوق تېگىدۇ» دېگەن مانا شۇ! — دېدى ئۇ جىددىي تەلەپپۇزدا، — دېمەككىم، بىزنىڭ ھوشيارلىقىمىز يوقالغان، جەڭگىۋارلىقىمىز سۇسلاشقان! سىياسىي دېگەن ئادەم بىلەن ھەپىلىشىش دېگەن گەپ. دېمەككىم، سىياسىي جەھەتتىكى غەلىبە سېنىڭ نېمە ئىشلىگەنلىكىڭ بىلەن ئەمەس، بەلكى كىمنى ئاغدۇرغانلىقىڭ بىلەن ئۆلچىنىدۇ! رەقىبىڭدىن بىرنى يوقاتساڭ، بىر قەدەم ئىلگىرىلىگەن بولىسەن!...

بۇ گەپلەر ئەدھەمگە ئىلھام بەخش ئەتتى. ئۇمۇ شۇ كۈنلەردە رەقىبلىرىنى يېڭىپ، ئالغا ئىلگىرىلەش يولىدا ئۇچرىغان توسقۇنلارنى يېمىرىپ، ھايات يولىدا ئۇچقاندەك ئۆرلەشنىڭ غېمىدە

ئىدى. شۇڭا، ئۇ مەرۋپ ئاقساقالنىڭ سۆزىدىن غەيرەتلىنىپ، قەددىنى رۇسلىدى:

— ھىدايەتنىڭ ئەدىپىنى بېرەلەيدىغان مۇھىم بىر كوزىر بار! — دېدى ئۇ ئەتراپىغا سىرلىق قاراپ.

مەرۋپ ئاقساقال ئالدىراپ سورىدى:

— قانداق كوزىر؟!

* *

سالمان زەھەرخەندىلىك بىلەن كۈلدى:

— تىللىرىڭىزدىن ئۆرگۈلۈپ كېتەي، خانقىز! ئايال خەقـ نىڭ تىللىغىنى — چىللىغىنى ئەمەسمۇ! يۈرۈڭ، مېنىڭ ياتاق ئۆيۈمگە كىرەيلى، سىزگە دەيدىغان نۇرغۇن گەپلىرىم بار!...

«مۇزلىغان كۆڭۈلنى كۈنمۇ ئىسىتالمايدۇ» دېگەندەك، خانقىزنىڭ مۇزلىغان يۈرىكىنى سالماننىڭ ياغلىما گەپلىرى، بېزەڭ قاراشلىرى ئىللىتالمىدى. ئەكسىچە، ئۇنىڭ بايىقى گېپى بىلەن كۆز ئالدىغا بۇنىڭدىن يەتتە يىل بۇرۇنقى مۇدھىش بىر مەنزىرە كەلدى...

1980 ـ يىل باھاردا، خانقىزلار سالمان ئىشلەيدىغان ئوتتۇـ را مەكتەپكە ئوقۇش پۈتتۈرۈش پراكتىكىسىغا كەلدى. خانقىز تەقسىم قىلىنغان سىنىپ دەل سالمان مەسئۇللۇق قىلىدىغان تولۇق ئوتتۇرا بىرىنچى يىللىق سىنىپ ئىدى. دەرس پروگرامـ مىسى بويىچە، ئۇنىڭغا توغرا كەلگىنى تاۋ جۇنىڭ «يۈكسەك غايە» ناملىق ئەدەبىي ـ پۈبلىستىكىلىق ماقالىسى بولۇپ، تەھلـ لى مۇرەككەپ، چېتىلىش دائىرىسى كەڭ، تەلەپ ئۇستۇنرەك بىر تېما ئىدى. ئۇ بىرنەچچە كۈنگىچە ئۆز ئەجرى بىلەن تەييارـ لىق قىلدى. بۇ جەريانىدا سالمان ئۇنىڭغا ئەگىشىپلا يۈردى،

بىرمۇنچە پايدىلىنىش ماتېرىياللىرىنى تېپىپ بەردى، ئۆزىنى سەمىمىي، پاك ۋە ھالال كۆرسەتتى. مۆرىتى كەلگەندە، ئۇنى ماختاپ، ئۇچۇرۇشنىمۇ قولدىن بەرمىدى.

ئايال زاتى ئاجايىپ بىر دۇنيا. ئۇلارنىڭ كۆڭلى ھەم نازۇك، ھەم ئەۋرىشىم كېلىدۇ. ئۇلار ھەمىشە ماختاشقا موھتاج، ئۇچۇرۇشقا ئامراق، ئەڭ سەت ئاياللارنىمۇ «گۈزەلسەن» دەپ ماختىساڭ ئىشىنىدۇ، خۇشال بولىدۇ. ماختاش، ئۇچۇرۇش — ئەمەلىيەتتە ئاياللارغا سېلىنغان قارماق يېمى! سالمان بۇنداق يەم بىلەن تالاي بېلىقلارنى ئوۋلىغان، بۇ جەھەتتە ئۇ خېلى ماھىر ئوۋچى ئىدى!

خانىزىنىڭ تۇنجى قېتىم مۇنبەرگە چىقىپ، ئەللىك ئوقۇغۇچىغا رەسمىي دەرس سۆزلەيدىغانغا ئىكىكى كۈن قالدى. ئۇ ئۆز - ئۆزىدىن ھاياجانلىناتتى، جىددىيلىشەتتى. شۇ چاغدا سالمان ئۇنىڭ يېنىدا پەيدا بولۇپ، خانىزىنىڭ كۆڭلىگە ياقىدىغان بىر تەكلىپنى بەردى:

— بۇگۈن كەچتە مېنىڭ ياتقىمغا بېرىڭ، ئاخىرقى قېتىم سىناپ باقاي، يېتەرسىز يەرلىرى بولسا، بىللە تولۇقلايلى، بۇ سىزنىڭ ئىستىقبالىڭىزغا مۇناسىۋەتلىك دەرس. مەنمۇ جىددىيلىشىۋاتىمەن! ...

خانىز ئەلۋەتتە رازى بولدى، بۇ يەرگە كەلگەندىن بېرى ئۇنىڭ بىلەن ئاكا - سىڭىلدەك بولۇپ قالغانلىقىنى ئويلىدى. گەرچە ئۇنىڭ تېكىلىپ قاراشلىرىدا ئاللىقانداق سىرلىق تۇيغۇلار بولسىمۇ، لېكىن ھارام نىيەتنىڭ يوقلۇقىغا ئىشەندى.

شۇنداق قىلىپ، ئۇ ئۆگۈنلۈككە ئەتىگەندە مۇنبەرگە چىقىمەن، دېگەن كۈنى كەچتە دەپتەر - كىتابلىرىنى كۆتۈرۈپ سالمانىڭ ياتقىغا باردى. سالمانىڭ ئۆيى مۇشۇ شەھەردە بولسىمۇ، لېكىن خىزمەت ئېھتىياجى دەپ يۇرۇپ، ئوقۇتۇش بىناسىنىڭ ئىككىنچى قەۋىتىدىن كىچىك بىر ئېغىزلىق ئۆينى ياتاق

قىلىۋالغانىدى، بەزى كۆنلىرى قونۇپمۇ قالاتتى.

سالمان خېلى ھەشەمەتلىك داستىخان تەييارلاپ قويغانىدى. ئۇلار بىر تەرەپتىن يەپ - ئىچىپ، بىر تەرەپتىن دەرس ئۈستىدە پاراڭلاشتى. سائەت ئونغا يېقىنلاشقاندا، نېمە ئۈچۈندۇر خانقىزنى شېرىن ئۇيقۇ باستى، بەدەنلىرى بوشىشىپ، بېشى ئاستا - ئاستا ياستۇققا قىيسايدى...

ئۇ ئويغانغاندا، بەدىنى يېرىم يالىڭاچ ئىدى!...

خانقىزنىڭ يىگىرمە ئىككى يىلدىن بېرى خۇددى مەرمەر قۇتىدا ساقلىغاندەك ئاسراپ، ئەتىۋارلاپ، پەخىرلىنىپ كەلگەن قىزلىق ئىپپەت - نومۇسى ئاشۇ كۈنى — ئالدانغان، مەست قىلىنغان، بىھوشلانغان ئاشۇ كۈنى بەئەينى ئېرىقتىكى لاي سۈ-دەك ئېقىپ كەتكەنىدى...

خانقىز ياشقا تولغان كۆزلىرىنى سالمانغا تىكىپ، بىرىنچى قېتىم بېشىنى تىك كۆتۈرۈپ تۇرگۈن قارىدى. ئىچ - ئىچىدىن ئۆرتەپ چىقىۋاتقان بىرخىل غەزەپلىك تۈيغۇ بىلەن مۇنداق دېدى:

— سالمان، سىز ئادەم ئەمەس، سىز تېخى «يۈرىكىم» دەيسىزا، سىزدە يۈرەك نېمە ئىش قىلىدۇ؟! ئەگەر بار دېيىلسە، سىزدىكى يۈرەك ئادەمنىڭ يۈرىكى ئەمەس، ھايۋاننىڭ — غالجىر ئىتنىڭ، بۆرىنىڭ، قاپلاننىڭ، تىمساھنىڭ ۋەھشىي يۈرىكى!

خانقىز ئۇنىڭ قولىنى سىلكىپ تاشلاپ، نېرى كەتتى. سالـ-مان بۇ تۈيۈقسىز زەربىدىن ھودۇقۇپ:

— سەن... سەن مېكىجىن!...، — دېگىنىچە ئاغزى گەپكە كەلمەي تۇرۇپ قالدى. ئاياللارنى ئەزەلدىن ئويۇنچۇق قاتارىدا كۆرۈپ كەلگەن سالمان ئۇچۇن، خانقىزنىڭ بۇ گەپلىرى خۇددى تۈيۈقسىز تۇرغاندا تەگكەن ئەجەللىك مۇشتەكتەك، ئۇنى ئايلاندۇ-رۇپ قويغانىدى.

ئۆي ئىچى بىر پەس تىمتاسلىققا چۆمدى. ئىككىيلەن ئىككى تەرەپتە بىر - بىرىگە ھۇرپىيىپ، خىرىس قىلىپ تۇراتتى.

مېهمانخانىغا زىياخانىڭ كىرىشى بىلەن ئۇلارنىڭ كەيپىياتى بىردىنلا ئۆزگەردى...

* *

ئەدھەم ئالدىرىماي، پەس ئاۋازدا چۈشەندۈردى:

— ھىدايەتنىڭ ئۆتكەن يىلى ئۈچىنچى سان ژۇرنالدا ئېلان قىلىنغان «جۈڭگو ئەدەبىياتى يالغۇز خەنزۇ ئەدەبىياتىمۇ؟» دېگەن بىر ماقالىسى بار. بۇ توغرىدا خېلى بۇرۇنلا غوۋغا بولغان. ماقالىنىڭ جەمئىيەتتىكى تەسىرىمۇ ئىنتايىن يامان. لېكىن ۋاسىل ئەپەندى ئەينى ۋاقىتتىكى بىرنەچچە قېتىملىق مۇھاكىمە ۋە سۆھبەت يىغىنلىرىدا، بۇ ماقالىنى ماختاپ، كۆككە ئۇچۇرۇپ، باشقىلارنىڭ ئوخشاشمىغان پىكىرلىرىنى ئېيىتىشىغا يول قويمىدى...

— دېمەككىم، قانداق پىكىر؟ — مەرۇپ ئاقساقال قىزىقسىنىپ سورىدى.

— ئوخشاشمىغان پىكىرلەرنىڭ خېلى ۋەزنى بار ئىدى، — دېدى ئەدھەم تېخىمۇ ئىچكىرلەپ، — مەسىلەن، مىللەتچىلىك كەيپىياتى بار، دارتىملاش ئېغىر... دېگەندەك گەپلەر...

— مانا، مانا! ...، — مەرۇپ ئاقساقال جانلاندى، — دېمەككىم، ئۇلارنىڭ ساپقىمۇ قولغا چىقمىدىكەن! بۇ كىچىك مەسىلە ئەمەس! ... قارا، ئۇلارنىڭ بىلجىرلاشلىرىنى! دېمەكچىم، جۈڭگو ئەدەبىياتى خەنزۇ ئەدەبىياتى بولماي، ئورۇسنىڭ، نېمىسنىڭ ياكى ئەرەبنىڭ ئەدەبىياتىمىدى؟! ...

ئەدھەم ئەسلىي تېمىدىن يىراقلاپ كەتكەن بۇ گەپكە ئىچىدە كۈلدى. ئەسلىدە، بۇنىڭ قانداق تېما ئىكەنلىكى ئەدھەمگە ناھايىتى چۈشىنىشلىك ئىدى. بۇنىڭدىن سەككىز يىل بۇرۇن، ئەدھەم بىرىنچى بولۇپ، جۈڭگو ئەدەبىياتى ئوقۇتقۇچىسىدىن: «مۇئەل-

لىم، جۇڭگو ئەدەبىياتى نوقۇل خەنزۇ ئەدەبىياتىمۇ؟» دېگەن سوئالنى چوڭ يۇرەكلىك بىلەن سوربغان ۋە دەرستىن كېيىن، كاربدوردا، مەيداندا، ياتاقتا ساۋاقداشلىرى بىلەن: «جۇڭگو مەدەنىيىتىنى جۇڭگودىكى ھەممە مىللەت ئورتاق يارالقانكەن، جۇڭگو ئەدەبىياتىمۇ شۇنداق!» دېگەن مەزمۇندا مۇھاكىمە يۈرگۈزگەن، تالاش ـ تارتىش قىلغانىدى. دەل شۇ سورۇنلاردا، ھىدايەت ئۇنى قوللىغان، ئۇنىڭ كۆز قارىشىنى يېڭى پىكىرلەر بىلەن بېيىتقانىدى. كېيىن، بۇ مەسىلە ئەدھەمنىڭ كۆڭلىدىن پاك ـ پاكىز كۆتۈرۈلۈپ، ھىدايەتنىڭ كۆڭلىگە بىر ئىشتىياق بولۇپ مەھكەم ئورناپ قالدى. ئۇ جەمئىيەتكە چىققاندىن كېيىن، بۇ توغرىدا ئاز ـ تولا ئۇگىنىشكە، تەتقىق قىلىشقا باشلىدى ۋە بۇرۇنقى ساددا، مەۋھۇم كۆز قارىشىنى كونكرېت ۋە ئىلمىي دەرىجىگە كۆتۈرۈش ئۈچۈن، بىرنەچچە يىل ئىزدەندى. ئاخىر ئۆتكەن يىلى «جۇڭگو ئەدەبىياتى يالغۇز خەنزۇ ئەدەبىياتىمۇ؟» دېگەن ماۋزۇدا ئەھمىيەتلىك بىر ئىلمىي ماقالىسى ئېلان قىلىنغانىدى! ئەمدى بۇگۈنگە كېلىپ، بۇ ماقاله ئاشۇ كۆز قاراشنىڭ تۈنجى ئىگىسى ۋە ھەقدارسى بولغان كىشى تەرىپىدىن ئەيىبلىنىۋاتىدۇ، قارىلىنىۋاتىدۇ!...

توۋا، شۇنداقمۇ ئىشلار بولىدىكەن! ھەي خۇدا، بۇنىڭغا نېمە دېگۈلۈك؟

تەڭرىدىن ئاۋاز: دۇنيادا ئاجايىپ ئىشلار بولۇپ تۇرىدۇ. بەزى ئىشلاردىن ئانچە خاپا بولۇپ كەتكۈلۈك ئەمەس! شۇنداق ئادەملەر بارکى، پەن ۋە ئىجادىيەت ساھەسىدە ئۆزلىرىدىن ئۈزۈپ كەتكەن، ئورۇن ۋە ھۆرمەتتە ئۆزلىرىدىن ئۈستۈنرەك بولغان كىشىلەرنى ناپاك ۋە سۈيقەستچى دەپ ھېسابلىشىدۇ، مەنسەپپەرەس ۋە ئالدامچى، دەپ ئويلىشىدۇ. بۇنىڭلىق بىلەن ئۇلار ئۆزۈپ كېتىۋاتقانلارنىڭ يولىنى توسۇپ قالالمىسىمۇ، خۇددى پىتە كۈچۈكلەردەك يىراقتا تۇرۇپ، ئانچە ـ مۇنچە قاۋاپ قويىدۇ.

بۇ قاۋاشمۇ ئەمەلىيەتتە، ئۇلارنىڭ ئۆزىگە بەرگەن تەسەللىسى، خالاس! بۇ خۇددى ئىتنى قاۋىدى، دەپ ئۆلتۈرۈۋەتكىلى بولمايدۇ- غانغا ئوخشاشلا بىر ئىش!...

3

ئەدھەمنىڭ «كىچىك پارىژ» قەھۋەخانىسى توغرىسىدىكى بە- دىئىي ئېپىزوتى تېزلا بېسىلىپ چىقتى. شەخسىي بېيىش تەشەب- بۇس قىلىنىۋاتقان بۇ كۇنلەردە، گېزىتخانىلارمۇ مۇنداق ماقالە- لەرگە موھتاج ئىدى. شۇڭا، ماقالە تاپشۇرۇلۇپ ئۇچىنچى كۇنە- لا گېزىتنىڭ كۆرۈنەرلىك يېرىدە ئېلان قىلىنىدى.

ماقالىنى بىرىنچى بولۇپ كۆرگەن شۆھرەت ئۇنىڭ ئاخىرد- ىدىكى ھاياجانلىق سوئاللار بىلەن تولغان تۆۋەندىكى قۇرلارنى تەھرىر بۆلۈمىدىكى ھەممەيلەنگە ئۇنلۇك ئوقۇپ بەردى:

«... نېمىدېگەن كۆركەم، ئەپسۇن، غايىۋى كۆرۈنۈشلەر بۇ - ھە؟! نېمىدېگەن شېرىن، سېھىرلىك، ھاياتبەخش مىنۇتلار بۇ - ھە؟! بۇنداق ئامەت، بۇنداق بەخت زامانىمىزنىڭ تەلەيلىك ياشلىرىغا، تىنچ، ئىناق، ئەركىن - ئازادىلىككە تولغان دەۋرد- ىمىزنىڭ خوجايىنلىرىغا مەنسۇپ! ئۇلار ئەنە شۇنداق ياشايدۇ، ياشاۋاتىدۇ! ھازىر ھايات ئۇلارغا كۇلۇپ قارىغان، ئۇلارمۇ ھاياتـ- نىڭ كۇلكىسى بىلەن ھۇزۇرلانغان!... ئەي دوستلار، زامانداش- لار! ئۇ يەرگە — ئەنە شۇ ھايات قاينىغان رەڭگارەڭ ئالەمگە، جەننەت ھۇزۇرىنى بېرىدىغان خىلۋەت ماكانغا قاراپ ئاتلىنىڭلار! ئۇ يەر سىلەرنى كۇتىمەكتە، ئۇ يەر سىلەرگە لەززەت بېرىش ئۇچۇن چاقىرماقتا!...

بىزنى — بۇ دۇنيانىڭ جاپا - مۇشەققەت ۋە غوۋغالىرىنى ئۇنتـۇغان دەۋردـىمىزنىڭ ئـەركىن ياشـلىرىنى — مۇشۇنداق ھۇزۇر - ھالاۋەت، قاينىق تۇرمۇش زوقى بىلەن تەمىنلىگەن

دادىل ئىسلاھاتچى، جەسۇر كارخانچى سالمان مەرۇپقا رەھمەت! ئۇ ئاچقان «كىچىك پارتز» قەھۋەخانىسى ياشىسۇن!...»

— ھۇررا! — دەپ توۋلىۋەتتى شۆھرەت، — ئاغىنىلەر، جەننەت ئىشىكىگە قاراپ ھۇررا!

شۆھرەت ئەسلىدە، ئۆگۈنلۈككە بولىدىغان «تۆتىنچى ماي» ياشلار بايرىمىدا تەھرىر بۆلۈمىدىكىلەرنى ئۆيىگە مېھمانغا چاقىرغانىدى. ئەدەھەمنىڭ ماقالىسى ئۈنىڭ پىلانىنى ئۆزگەرتىۋەتتى. ئۇ «كىچىك پارتز» قەھۋەخانىسىغا قىزىقىپ قالدى.

— مەن پىلانىمنى ئۆزگەرتتىم، — دېدى ئۇ خىزمەتداشلىرىغا قاراپ، — «كىچىك پارتز» قەھۋەخانىسىدىكى جەننەت ھۇزۇرىنى بىزمۇ كۆرۈپ باقايلى، «تۆتىنچى ماي» كۈنى سىلەرنى ئۆيدە ئەمەس، ئاشۇ يەردە كۈتىمەن!

— كۆپرەك چىقىمدار بولۇپ قالارسەنمىكىن، ئاداش، — دېدى ھېكايە مۇھەررىرى نادىر كۆيۈنۈش بىلەن، — ئۇ يەردە بىر ئىستاكان قەھۋە ئۈچ يۈەن، تۆت توغرام كالا گۆشى بەش يۈەن...

— توغرا، جوزا - بەندىڭ ھەققى دەپمۇ پالان پۇل ئالىدۇ، ئولتۇرساڭمۇ، قوپساڭمۇ پۇل!...، — دېدى يەنە بىرەيلەن نادىرنى قۇۋۋەتلەپ، — ئالغان قەلەم ھەققىڭ يەتمەي قالارمىكىن؟...

شۆھرەت يېقىندا نەشرىيات تاپشۇرغان بىر تەرجىمە رومانىڭ تەھرىرلىكىنى ئىشلەپ، بىرەر مىڭ يۈەنچە تەھرىرلىك ھەققى ئالغانىدى. شۇڭا خىزمەتداشلىرى نەچچە كۈندىن بېرى ئۇنى «يۇيمىز» دەپ چىش بىلەپ ئولتۇراتتى.

— ئۇنىڭ ئۇستىگە، ئۇ يەردە پۇتۇنلەي سوغۇق يېمەك - ئىچمەك بار، — دېدى يەنە بىرى لوقما سېلىپ، — گەپنى زاكۇسكا قىلىپ ئىچىۋېرىپ، ئەتىسى زەردىمىز قاينىپ، شالىمىز ئېقىپ قالمىسۇن!...

شۇ ئارىلىقتا بۆلۈمگە ئەدھەم كىردى، شۆھرەت ئۇنىڭغا يېپىشتى.

— توختاڭلار، ئاغىنىلەر، قالغان ئەھۋالنى «كىچىك پا-رىژ» قەھۋەخانىسىنىڭ تەتقىقاتچىسىدىن بىلىمىز، — دېدى ئۇ ئەدھەمگە قاراپ، — ئۇ يەردە يەتتە - سەككىز ئادەم خالىي ئولتۇرغۇدەك ئۆيلەر بارمۇ؟

— بار، نېمە قىلاتتىڭ؟ — دېدى ئەدھەم سوغۇقلا.

— شۇ يەردە سېنى مېھمان قىلماقچىمەن، تاماقلارچۇ؟

— ئاماق يوق، لېكىن بۇيرۇتساق تەييارلاپ بېرىدۇ.

— مانا، پۇتتى! — دېدى شۆھرەت قوللىرىنى يېيىپ، — خالىي ئۆي بار ئىكەن، ئىچىملىك تەييار، سىرتتىن كاۋاپ بىلەن سامسا ئەكەلدۇرىمىز، شاھانە ئولتۇرۇش دېگەن شۇ! پۇل مەسە-لىسىگە كەلسەك، ئادەم بېشىغا ئون يۇەندىن مەن چىقىرىمەن، قالغىنىنى ھەربىرىڭلار خوتۇنۇڭلاردىن سوراپ ئېلىپ بارىسىلەر، قانداق؟

— چاتاق يوق! — دېدى بىرنەچچىسى تەڭلا، — بۇ ئىشتىن ھىدايەتنىمۇ خەۋەرلەندۇرۇپ قويايلى!

— ئۇنىڭغا ئۆزۈم ئېيتىمەن، — دېدى شۆھرەت ۋە چىقىپ كېتىۋېتىپ ئەدھەمگە تاپشۇردى، — سەن ئەدھەم، ھېلىقى خوجا-يىنغا، سالمان دېدىگما، ھە، تېلېفون بېرىپ قويغىن. ئۆگۈذ-لۈككە بىز شۇ يەردە جەم بولىمىز!

* *

«تۆتىنچى ماي» چۈشتىن كېيىن، ئۇلار «كىچىك پارىژ» قەھۋەخانىسىنىڭ «ئالاھىدە كۈتۈش» ئۆيىگە توپلاندى. بۇ ئۆي ئەسلىدە، گۈڭگا چىراغلار بىلەن ئالىيېشىل يورۇتۇلغان، يېپەك شىرمىلار بىلەن قاتمۇقات توسۇلغان، ھەربىر توسۇق ئىككىلا ئادەمگە تەئەللۇق بولغان ئىشقى - مۇھەببەتچىلەرنىڭ ئارامگاھى ئىدى. بۇ يەرنىڭ ئورۇنلىرىغا سائەت ھېسابلاپ ھەق ئالاتتى،

كۆتكۆچىلەرمۇ ئۇدۇل كەلگەنچە ئۇسۇپ كىرەلمەيتتى، پەقەت شەرتلىك نومۇر بويىچە ئۇرۇلغان ئېلېكترونلۇق سىگنال ئارقىلىقلا كىرىشكە بولاتتى...

بۇگۇن بۇ ئۆينىڭ چىراغلىرى يەڭگۈشلىنىپ، يوپيورۇق قىلىنغان، يىپەك شىرمىلارمۇ بىر چەتكە يىغىشتۇرۇلۇپ قويۇلغانىدى. بۇنداق قايتا ئورۇنلاشتۇرۇشنى سالمان پەقەت ئەدھەمنىڭ يۈزى ئۇچۇنلا قىلغانىدى. بولمىسا، سائىتىگە پالان پۇل كىرىم قىلىۋاتقان نەسىللىك سىيىرەڭ بۇنداق ئۆينى سالمان ئادەتتىكى ھاراقكەشلەر ئۇچۇن ئاسان بوشاتمايتتى.

بۇگۇن بۇ يەرگە جەم بولغانلار توققۇز ئادەم ئىدى. بۇنىڭ ئالتىسى تەھرىر بۆلۈمىدىن، ئۇچى سىرتتىن كەلگەن شۆھرەتنىڭ ئاغىنىلىرى ئىدى. شۆھرەت ھەممەيلەننى داستىخانغا تەكلىپ قىلدى ۋە ئىككى قولىنى يېيىپ:

— ئاغىنىلەر، بۇگۇن داستىخىنىمىز بەك مول بولمىسىمۇ، لېكىن يېمەكلىكنىڭ تۈرى كۆپ، مەسىلەن، — دېدى ئۇ ھەر خىل سەيلەرنى كۆرسىتىپ، — مانا ماۋۇ، داستىخىنىمىزنىڭ بوتانىكا قىسمى، — ئاندىن ئۇ كاۋاپنى كۆرسىتىپ، — مانا ماۋۇ، زوئولوگىيە قىسمى. ئاۋۇال قورساقنى ئازراق ئەستەرلەيلى، قېنى، باققاچ ئولتۇراڭلار، مەن سىلەرگە بىر تەرەپتىن ماۋۇ يېڭى مېھمانلارنى تونۇشتۇرۇپ قوياي، — دەپ، يېنىدا ئولتۇرغان ئۇچ ئاغىنىسىنى ئىشارە قىلدى، — بۇگۇنكى بۇ ئولتۇرۇشىمىزدا، تەھرىر بۆلۈمىگە تەئەللۇق بولمىغان ئۇچ ئادەم بار، بۇلار مېنىڭ كۆمەك ئاداشلىرىم. سىلەرگە ئىنچىكىرەك تونۇشتۇرۇپ قوياي: مانا ماۋۇ مېنىڭ كونا ساۋاقدىشىم، ئىسمى ساۋۇت، ھۆكۈمەت بىناسىدا تەرجىمان، كەلگۈسىدىكى پارلامېنت ئەزاسى دېيىشكە بولىدۇ، لەقىمى شۇمەك. قاراڭلار، ئۆزىمۇ شۇمەكتەك دىڭگىيىپ ئولتۇرغىنىنى! مانا ماۋۇ پېقىرنىڭ يېقىن دوستى، ئىسمى غالىب، ئالىي مەكتەپنىڭ لېكتورى، كەلگۈسىدىكى بېلەت-

نىسكى ياكى مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى، لەقمى... ، — ئۇ ئوڭايسىزلانغاندەك ئەتراپقا قارىدى، غالىبمۇ ئۇنىڭ كۆزلىرىگە بىر خىل ئىلتىجالىق بىلەن قاراپ قويدى، — لەقمى... ھازىرچە مەخپىي، يۇقىرىغا ئەمدى يوللاندى، خىزىرنىڭ تەستىقىدىن ئۆتۈكۈزۈپ ئاندىن ئېلان قىلىمىز! ئەمدى، ماۋۇ گۈپچەك مېنىڭ بىر مەھەللىلىك ئاغىنەم، ئىسمى قاسىم، كەلگۈسىدىكى سىياسىي ـ ئىقتىساد ئالىمى ياكى ئىقتىسادىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى. لەقمى كىسپۇرۇش، لەقەم بىلەن تولۇق قوشۇلغان ئىسمى: قاسىم كىسپۇرۇش! ...

پاراققىدە كۈلكە كۆتۈرۈلدى. شۆھرەتنىڭ تونۇشتۇرۇشى يېقىملىق ھەم يۇمۇرلۇق بولغانىدى.

— ئۆزۈڭ قالدىڭ، — دېدى نادىر ئەتەي گەپ تېشىش ئۈچۈن، — ئۆزۈڭنىمۇ تونۇشتۇر!

— مېنىڭ ئىشىم بەك ئوڭاي، — دېدى شۆھرەتمۇ دەرھاللا، — ئىسمىم شۆھرەت، لەقىمىم تاپانچا. ئۆزۈم يوقتەك، ئۇنۇم ئوقتەك، ئەسكىلىك قىلساڭ، ئوقۇم بەتلەكلىك!

— سېنىڭ لەقمىڭ ئەجەب چىرايلىقكەنا؟! كىم قويغان ساڭا؟

— خىزىر قويغان. لېكىن ئازراق ئارقا ئىشىك ماڭغان! — دېدى ئۇ چاقچاققا يۆلەپ، — بىرەر مونەك شۇڭغۇتقان، ھازىر ئۇنىڭسىز ھېچقانداق ئىشنىڭ ئاقمايدىغانلىقىنى بىلمەمسەن؟ پۇلنى كۆرسە، خىزىرمۇ يولدىن چىقىدىكەن، شۇڭا، ماڭا ئاشۇنداق چىرايلىق لەقەمنى بەردى، قانداق؟

شۆھرەت قېشىنى ئاتتى، ئۇنىڭ يېيىلاڭغۇ قاشلىرى يۇزىنى تېخىمۇ كەڭ ۋە ئوچۇق كۆرسەتتى. ئۇنىڭ لەقمى ھەقىقەتەنمۇ ئۆزىگە ماس كەلگەنىدى. ئۇ ئىخچام، تاپانچىدەك چاققان ھەم زۇۋاندارازى ئىدى. گەپكە كەلگەندە، ھېچنېمىدىن يانمايتتى...

سورۇندىكىلەر تېزلا چىقىشىپ، ئېچىل بولۇپ كەتتى.

پاراڭ، سۆھبەتلەرمۇ راۋان يۈرۈشتى. شۇ تاپتا، ئۇلار پۈتۈن دۇنيا بولمىسىمۇ، يېرىم دۇنيا ياكى چارەك دۇنيانىڭ تەقدىرى توغرىسىدا باش قاتۇرۇپ، سۆزلىشۋاتاتتى...

شۆھرەت ئەمدى تۇنجى قەدەمنى قولىغا ئالدى:

— دوستلار، بۈگۈن بىز «تۆتىنچى ماي»دا بۇ يەرگە جەم بولدۇق، بۇ كۈننىڭ خاسىيىتى ھەممىزگە مەلۇم. شۇڭا، مەن تۇنجى قەدەمنى «تۆتىنچى ماي» مەدەنىيەت ھەرىكىتىنىڭ سەركەردىسى لۇشۈننىڭ مۇنۇ سۆزىگە ئاتاپ ئېچىمەن. «قىسقۇچپاقىنى بىرىنچى قېتىم يېگەن ئادەم قەھرىمان بولسا كېرەك!» توغرا، ھازىر ھەممە ئادەم قىسقۇچپاقىنى مەززە قىلىپ يېيەلەيدۇ، لېكىن ئۆز ۋاقتىدا ئۇنىڭ ئاشۇ ئەگرى - دوناي پۈتلىرىدىن، سەت ۋە سىرلىق كۆرۈنۈشىدىن قورقماي بىرىنچى قېتىم يەپ يول ئاچقان ئادەم ھەقىقەتەن قەھرىمانلىق قىلغان بولىدۇ! بىز ھازىر ئىسلاھات دەۋرىدە تۇرۇۋاتىمىز، بۇ يەردە ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئەدەبىياتچىلار، بىزدە ئەنە شۇ قىسقۇچپاقىنى بىرىنچى قېتىم قورقماي يېگەن ئادەمدەك روھ ۋە جاسارەت بولۇش كېرەك. شۇ چاغدىلا، ئىجادىيەتتە يېڭىلىق يارىتقىلى، بۆسۈش قىلغىلى، دەۋرنىڭ قەدىمى بىلەن بىردەك بولغىلى بولىدۇ!... قېنى، قەدەمنى قولۇڭلارغا ئېلىڭلار، ھەمەمەيلەننىڭ سالامەتلىكى، خۇشاللىقى ۋە مۇۋەپپەقىيىتى ئۈچۈن، ئۆمەر ھەييامنىڭ مۇنۇ رۇبائىيسى بىلەن ئىچەيلى:

✓ «ئەي، ئالەم رەھبىرى، دىندىن غەم يېمە،
قايسى كۈن ئىچمەكلىك راۋادۇر، دېمە.
ئىچمۇەر يەكشەنبە، شەنبە، دۈشەنبە،
سەيشەنبە، چارشەنبە، پەيشەنبە، جۈمە!»

قەدەھلەر بىراقلا كۆتۈرۈلدى، شۆھرەت رومكىلارغا يېڭىدىن ھاراق تولدۇرۇۋېتىپ:

— ئاغىنىلەر، بۈگۈن ھاراق دېگەننى ئاشقازىنىمىز چىلىشىپ، ئۆپكىمىز لەيلىگۈدەك بىر ئىچەيلى! پۈتۈن ئولتۇرۇش جەريانىدا، بىر - ئىككى رومكىنىڭ چېقىلىشىغا رۇخسەت، ئىككى - ئۈچ ئادەمنىڭ ئاۋۇال مەست بولۇشىغىمۇ رۇخسەت. بۇ، ھاراقكەشلەر ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى! — دەپ جاكارلىدى.

كۈلكە - چاقچاقلار ئىچىدە ئارقىدىن بىرنەچچە رومكا ئىچىلدى، ھارارەت كۆتۈرۈلگەنسېرى پاراڭمۇ ئەۋجىگە چىقتى. بەزىلەرنىڭ كاللىسى قىيسىيىپ، كۆزلىرى غىلايغىلى تۇردى. بەزىلەر ئەمدى بولار، دەپ ھاراقتىن باش تارتىۋېدى، شۆھرەت شۇ ھامان:

— تولا نەزىرىڭىزنى، بۇقۇرۇپ - بۇقۇرۇپ ئىچ! — دەپ ئىچۈرۈۋېتەتتى.

ئادەم كەيپ بولغاندا نېمە ئىشلار بولمايدۇ؟! كۆڭلى كۆتۈرۈلۈپ، خۇشخۇيلىشىپ، سۆزمەنلىشىپ قالىدۇ. ناخشا ئېيتقۇسى، ئۇسسۇل ئوينىغۇسى كېلىدۇ!...

ئەدھەم ئارىلىقتا غىپپىدە يوقىلىپ كېتىپ، بىرئازدىن كېيىن بىر قولىدا دۇتارنى كۆتۈرۈپ، بىر قولىدا ھېكىم پەيپەيزىنى يېتىلەپ كىردى. ھېكىم پەيپەيزە ھەممەيلەنگە ئېگىلىپ تۇرۇپ سالام بەردى. شۇ چاغدا شۆھرەتنىڭ ئاغزى قىچىشىپ:

— ھوي، خان، قىزىتقۇسىدىن ئازراق قۇياي، ئەچەملا؟ — دەپ بوتۇلكىنى تەڭلىۋېدى، ھېكىم پەيپەيزە شۇ ھامان قاش - كۆزىنى ئوينىتىپ، قولىنى چاۋاكلاپ تۇرۇپ:

— قىزىتقۇسى بولمىسىمۇ ئوتتەك لاۋۇلداپ تۇرىمىز، سەلىگە ئوخشاش مىجەزى يېنىپ، تېگى - تېگىدىن بوشىشىپ ئەگىيدىغان بولۇپ قالمىدۇق! — دەپ ئاغزىنى تۇۋاقلاپ قويدى.

ھەممەيلەن ئۇنىڭ گەپلىرىگە، بولۇپمۇ قىلىقىغا قاراپ، تېلىقىپ ـ تېلىقىپ كۈلۈشتى. ئەدھەم قولىدىكى دۇتارنى ئۇنىڭغا تۇتقۇزدى:

— قېنى، ھېكىمجان، ئازراق پەيزىڭنى كۆرەيلى!

ئۇ دۇتارنى سازلىدى، ئىنچىكە، ئاپئاق بارماقلىرى تارا ئۇستىدە ئويناشقا باشلىدى، ئارقىدىن لەرزان ئاھاڭغا ماسلاشتۇرۇپ، ئۆزىگە خاس نازۇك ۋە ئەۋرىشىم ئاۋازدا ناخشا توۋلىدى:

سۇلتانىنىڭمۇ دەردى بار،
ئامبالىنىڭمۇ دەردى بار.
دوتەينىڭمۇ دەردى بار،
پوتەينىڭمۇ دەردى بار.
بۇ دۇنيادا ھەممىنىڭ —
ئۆزىگە تۇشلۇق دەردى بار.
دەردى يوقنى ئىزدىسەڭ،
ئۇنداق ئادەم نەدە بار؟
بۇ دۇنيادا ھەممىدىن —
ئادەم دېگەن ئەتىۋار،
جان بېقىشنى ئويلىساڭ،
شاڭخەي دېگەن يەرگە بار.
بىكار ناننى ئىزدىسەڭ،
(ئامىن) دېگەن يەرگە بار!
جاراڭلىغان شۇ دۇتارنىڭ،
ئون بەش يەردە پەدى بار.
دەردكە شىپا ئىزدىسەڭ،
ئويناپدىغان يەرگە بار!

ناخشا ھەممەيلەنگە ياقتى. ئاھاڭى شوخ، يېقىملىق، جەزبە-

دار تۇيۇلدى. تېكىستى يېڭى، ئەركىن ۋە ئىجادىي بىلىنىدى. شۇڭا، تەرەپ - تەرەپتىن:

— ئوت! ئوت!...

— يارايسەن، ئۆلمە! — دېگەن ھاياجانلىق ئاۋازلار ئاڭلاندى.

شۇ چاغدا، كىمدۇر بىرى ھېكىم پەيپەيزىنى ئۇسسۇل ئويناپ بېرىشكە تەكلىپ قىلدى. ئۇ بۇنداق تەكلىپلەرگە كۆنۈك ۋە ھازىر جاۋاب ئىدى، دۇتارنى نادىرغا تۇتقۇزۇپ، ئورنىدىن ئىرغىپ تۇردى، بېشىدىكى بېغىررەك مەنپۇ دوپپىسىنى ئېلىپ تاشلاپ، چاچلىرىنى توزغۇتتى ۋە بەيگىگە چۈشىدىغان ئاتتەك چاپچىپ، زوقچۇپ قويدى. نادىر دۇتارنى ئۇسسۇل پەدىسىگە چالدى، ھېكىم پەيپەيزە ئىككى قولىنى كۆكسىگە ئالدى، بېلىنى قىرىق بەش گرادۇس ئېگىپ سالام قىلدى ۋە شۇ ھالەتتە بېشىنى لىككىدە كۆتۈرۈپ ئۇسسۇلنى باشلىۋەتتى. تېخى ھېلىلا كۈلكە - چاقچاق، ۋاراڭ - چۇرۇڭ بىلەن تولۇپ كەتكەن ئۆي بىردىنلا سۈ سەپكەندەك جىمىپ قالدى، پەقەت دۇتار بىلەن ھېكىم پەيپەيزىنىڭ بارماقلىرىدىن چىقىۋاتقان قاس - قاس ئاۋازلا ئاڭلىنىپ تۇراتتى. قاراپ ئولتۇرغانلار ھېكىم پەيپەيزىنىڭ ئۇسسۇل ماھارىتىدىن ھەيران قالدى، ئادەتتىكى كەسپىي ئۇسسۇلچى ئايالارمۇ ئۇنىڭدەك نازۇك، يېڭىل، نەپس ۋە ئەۋرىشىم ئويناليشى ناتايىن ئىدى. ئۇنىڭ ھەربىرىتى بىلەن خۇلقى، قىياپىتى بىلەن نازاكىتى بىر - بىرىگە شۇنداق ماسلاشقان ھەم بىر-بىرىنى شۇنداق تولۇقلىغانىدى. ئۇ يىلانەك تولغىنالايتتى، كەپىنەكتەك ئەگىيەلەيتتى، قىزلاردەك زوقچۇيالايتتى. قىسقىسى، ئۇسسۇلنى ئەڭ ئىنچىكە ۋە نازۇك تەرەپلىرىگىچە ۋايىغا يەتكۈزۈپ ئويناليالايتتى...

ئۇ ئۇسسۇلنىڭ ئاخىرىدىكى ئەڭ نەپس پىرقىراشنى ئورۇندىداۋاتقاندا، بىر كۈتكۈچى قىز ئۇنى چاقىرىپ كىردى. ئېھتىمال،

ئۇنىڭ «پەيزى» نى كۆرىدىغان باشقىلارمۇ تاقەتسىزلىنىپ كەتكەن بولسا كېرەك!

ھېكىم پەيپەيزە ئۇسسۇلدىن توختاپ، يەنە شۇنداق چىرايلىق سالامدىن بىرنى قىلىۋېتىپ چىقىپ كەتتى. سورۇندىكىلەر بىر-نەچچە مىنۇتقىچە ئۇنىڭ ئۇستىدە غۇلغۇلا قىلىشتى. ئۇنىڭغا قىزىققان، ھەۋەس قىلغان ۋە ھەيران بولغانلار بار ئىدى، ئۇنىڭ-دىن نەپرەتلەنگەن، ئۆكۈنگەن ۋە خۇرسىنغانلارمۇ بار ئىدى...

ئەمدى نادىر ھەممەيلەننىڭ دىققىتىنى قىزىق پاراڭغا بۇراش ئۈچۈن شۆھرەتنىڭ ئاغزىدىكى گەپنى ئەپچىپ:

— ھەي، چاقچىقىغا باشقىلار كۈلمىسە، غىدىقلاپ كۈلدۈرىدىغان ئەخمەق، نېمە دەۋاتىسەن؟ — دەپ لوقما تاشلىۋىدى، شۇ ھامان شۆھرەتنىڭ كاللىسىدا «ئەخمەق» سۆزىنى قاپىيە قىلغان بىرمۇنچە قىزىق گەپلەر ئارقا - ئارقىدىن پەيدا بولدى:

— نېمە دەيتتىم، چېچىنى گەدىنىگىچە ئۆستۈرۈۋېلىپ، ئالىم بولدۇم دەيدىغان ئەخمەق؛

يىڭناغۇچقا مىنىۋېلىپ، ئايغا چىقمەن، دەيدىغان ئەخمەق؛

چاقچاقتا يېڭىلىپ قالسا، ئۆيگە بېرىپ خوتۇنىنى ئۇرىدىغان ئەخمەق؛

مەست بولۇپ قالغاندا، تونۇرغا قارماق سالىدىغان ئەخمەق؛

ئىككى پېتىكىنى مۇرىسىگە قويۇۋېلىپ، گېنېرال بولدۇم، دەيدىغان ئەخمەق؛

بالىلارنىڭ سالپاڭ قۇلاقچىسىنى كىيىۋېلىپ، ئۇچقۇچى بولدۇم، دەيدىغان ئەخمەق؛

بۆرەك يەيمەن، دەپ ئېشەكنىڭ تېزىكىنى قورۇپ يەيدىغان ئەخمەق؛

مەست بولغاندا خوتۇنىنى قويۇۋېتىپ، ساقايغاندا يارىشىۋالىدىغان ئەخمەق؛

ئالىدىغان قىزى ياراتمىسا، دادىسىغا قېيىدايدىغان ئەخمەق؛

لەڭپۇڭغا ھەسەل قوشۇپ، فرانسۇزچە تاماق يېدىم، دەيدىغان ئەخمەق؛

ئۆگزىدىن كۇنلۇك بىلەن سەكرەپ، گاگارىن بولدۇم، دەيدىغان ئەخمەق...

ھەممەيلەن كۇلۇشتى، كۇلگەندىمۇ پۇتۇن بەدەنلىرى سىلكىنىپ، قاھ ـ قاھ ئۇرۇپ، شادىيانە كۇلۇشتى. تولا كۇلۇۋېرىپ يۇزلىرىدىكى كۇلكە مۇسكۇللىرىمۇ ھېرىپ قالدى...

شۇ ئارىلىقتا، كۇلكىگە قىزىقتىمۇ ياكى كۇتۇش ئەھۋالىنى كۆزدىن كەچۈرمەكچىمۇ، ئىشقىلىپ، ئۆيگە سالمان كىردى. ئۇدۇل ئەدھەمنىڭ يېنىغا بېرىپ، ئۇنىڭ قۇلىقىغا بىرنەرسىلەرنى پىچىرلىدى، ئەدھەم رازىلىق ئالامەتلەرنى بىلدۈرىدىغان قول ھەرىكىتى بىلەن بېشىنى لىڭشىتتى، شۇ چاغدا سالمانىڭ كۆزى تۇيۇقسىز ئۇدۇلدا ئولتۇرغان ھىدايەتكە چۈشۈپ قالدى، ھىدايەت يېنىدىكى بىرى بىلەن قىزغىن سۆھبەتتە ئىدى، ئۇ سالمانىڭ ئۆزىگە ھومىيىپ، چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، مىيىقىدا كۇلۇپ قويدى. بۇنداق مەسخىرىلىك، بىغەم قىياپەت سالمانىڭ تېخىمۇ چىشىغا تەگدى، ئەلەمدىن ئۆتى يېرىلغۇدەك بولۇپ، پۇتۇن غەزىپىنى كۆزىگە يىغىپ گۆلەيدى. شۇ تۇرقىدا ئۇ، ئەگەر ھىدايەت يالغۇز بولسا، چاينا پۇركۇۋەتكۇدەك ئەلپازدا ئىدى. كۆزلىرىدىن سۇرلۇك، سوغۇق بىر نۇر چاچراپ تۇراتتى. لېكىن ھىدايەتنىڭ خاتىرجەم، خىرامان قاراشلىرىغا بەرداشلىق بېرەلمەي، ئاخىر كۆزىنى ئېلىپ قاچتى ۋە ئېڭىكىنى خەپلەپ تۇتقاندەك سىلاپ قويۇپ، غىتتاڭشىپ چىقىپ كەتتى...

يەنە بىر رومكىدىن ھاراق ئايلاندى، ئىككىنچىسى قۇيۇلغاندا، ئەدھەم رومكىنى بىر چەتكە ئىتتىرىپ قويدى. بۇنى كۆرۈپ قالغان شۆھرەت دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ:

— قېنى، شۆھرەتلىك دراماتورگىمىز، ھاراقنى كۆتۈرۈ-

ۋەت! — دېدى ئۆزىنىڭ قولىدىكى رومكىنى ئۇنىڭغا تەڭلەپ، — ئەسلىدىغۇ ساڭا بۇنداق ئاچچىق نەرسىلەرنى تەڭلىمەي، بۇلماق بىلەن باقساق بولاتتى، لېكىن كۆڭلىمىز ئۇنىمىدى، قېنى، كۆتۈرۈۋەت!

ئەدھەم ئامالسىز ئىچتى، ئىچتىيۇ، بېشىنى ساڭگىلىتىپ، كۆزىنى يۇمۇپ، گەۋدىسىنى يېنىك تەۋرەتكەن ھالدا تۆۋەندىكى شېئىرنى قايتا ـ قايتىلاپ ئوقۇشقا باشلىدى:

شۇنداق تالانت ئىدىمكى،
تالانتلاردىن يارالغان!
تالانت دېگەن بەكمۇ ئاز،
مىڭغا بىردىن تارالغان!

بۇ چاغدا، ئۇنىڭ ئوڭ يېنىدا ئولتۇرغان نادىر بىزار بولغاندەك:

— ھەي، ئەدھەم، يەنە شۇ گەپمۇ؟ ئەتىگەندىن بېرى لاققىغا چۈشكەن پاتېفوندەك بىرلا گەپنى قىلىسەنغۇ؟! — دېدى ۋە تۇيۇقسىز سوراپ قالدى، — يېڭى گەپلەر بولسا قىلغىنا، رەھبەرلىك سەندەك تالانت ئىگىسىنى قاچانراق ئۆستۈرمەكچى بولۇۋاتىدۇ؟

ئادەم كەيپ بولغاندا كۆڭلىدىكى گەپلەر ئېغىزدىن چىقىپ كېتىدۇ. مەيلى ئۇ ئۆزى ئۈچۈن پايدىلىق، ياكى پايدىسىز بولسۇن ھېسابلىشىپ ئولتۇرمايدۇ. شۇڭا، ئەدھەمۇ كېچە ـ كۈندۈز ئوي ـ خىيالىنى بەند قىلىدىغان گەپنى ئوچۇقلا ئېيتتى:

— ئىشقىلىپ، ئويلىشىۋاتىدۇ! — ئۇنىڭ ئاۋازىدا كۆرەڭلىك، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئازراق ئوڭايسىزلىقمۇ بار ئىدى.

ئەدھەم يېقىندىن بېرى، ئوچۇق سورۇنلاردا — ئىدارە، ئىشخانا، ئۆي ۋە ئولتۇرۇشلاردا — ئۆزىنىڭ ئەمەل تۇتۇش نىيىتىنىڭ يوقلۇقىنى، ئەدەبىياتچى بولۇش بىردىنبىر ئارزۇسى

ئىكەنلىكىنى، لېكىن رەھبەرلىك، تەشكىل ئۇنى ئۆستۈرمەكچى بولغانلىقىنى ئېيتىپ، بۇنىڭ دەللىلى سۈپىتىدە:

«ۋىلادىمىر ئىلىئىچ لېنىنمۇ دېمىيان بېدنىنىڭ مىنىستىر بولماي، شائىر بولۇشىغا قوشۇلغان، ئەسلىدە مەنمۇ دراماتورگ، شائىر بولۇشۇم كېرەك ئىدى!» دەيتتى.

لېكىن قاراڭغۇ بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلاردا بولسا، ئەمەلنىڭ، يۇقىرى ئۆرلەشنىڭ گېپىنى قىلاتتى. بۇ نىيىتىنى قىلچە يوشۇرماي يېقىنلىرىغا:

«جۇڭگودا ئەمەل بولمىسا، بولمايدۇ! ئەمەلدارلىق چوڭ ئامەت. چۈمۇلىدەك بىر ئادەم ئەمەل بىلەن كىشىلەرگە پىلدەك كۆرۈنىدۇ. ھوقۇق بولسىلا، ھەممە بولىدۇ، بەخت ـ تەلەي، دەپنە ـ دۇنيا دېگەنلەر ئۆزلۈكىدىن پۈتۈت چىقىرىپ كېلىۋېرىدۇ!» دەيتتى.

ئەدھەم شۇ مۇددىئا بىلەن مەرۇپ ئاقساقالنىڭ پېشىگە ئېسىلىپ، ئولتۇرۇش ـ قوپۇشتا ئۇنىڭ نامىنى شېپى كەلتۈرۈپ، ماختىنىپ يۈرگەندە، شۆھرەت مۇنداق بىر لەتىپە تۇقۇپ تارقاتتى:

«چاشقان بىر كۈنى ئورمانلىقتا كېتىۋاتقان چوڭ پىلنى ئۇچرىتىپتۇ ـ دە، ئۇنىڭغا قاراپ: ‹ھەي، پىل ئاكىجان، مەن سېنىڭ ئەۋلادىڭ بولغانلىقىمدىن پەخىرلىنىمەن!› دەپتۇ. پىل جايىدا توختاپ، ئۆزىدىن نەچچە يۈز ھەسسە كىچىك بولغان چاشقانغا ھەيران بولۇپ بىردەم قاراپ تۇرۇپتۇ، كېيىن ئۇنى خارتۇمىغا مىندۇرۇپ، دەسلەپ ئەركىلىتىپتۇ، ئاندىن ئۇنىڭ كۆزلىرىدىكى شۇملۇقنى، دىردىيىپ تۇرغان بۇرۇتىدىكى ساختا ھىيلىگەرلىكنى كۆرۈپ: ‹سەندەك رەزگى چاشقان مەندەك بىر قامەتلىك پىلنىڭ ئەۋلادى بولامدۇ؟!› دەپ پىرقىرىتىپ تاشلىۋېتىپتۇ!...»

نادىر قەستەنمۇ ياكى بىرەر گەپ ئېلىش ئۈچۈنمۇ، ئەدھەمنىڭ كۆزىگە كىرىۋالدى:

— ئويلىشىۋاتقان بولسا، نەگە ئۆستۈربىدىغاندەك تۇربىدۇ؟

نادىر بىلەن ئەدھەمنىڭ گەپ - سۆزىگە يىراقتىن زەن قويۇپ ئولتۇرغان شۆھرەت ئاغزىغا كەلگەن بىر گەپنى پوسۇقلىدە دەۋەتتى:

— ھوقۇقلا بولسا، ھاجەتخانىدىمۇ ئىشلەۋېرىدۇ ئۇ!

بۇ گەپ خۇددى پىلتىگە يېقىلغان ئوتتەك، چوڭ پارتلاشقا سەۋەب بولدى.

— نېمە دېدىڭ؟! شۇم ئاغزىڭنى يەنە بىر ئاچقىنا؟ — ئەدھەم ئورنىدىن تۇرۇپ، بۇغدىيىكىنى كېرىپ ۋارقىرىدى.

شۆھرەت يەنە بىرنەرسە دېيىش ئۈچۈن تەمشىلىۋېدى، ھىدا-يەت دەرھال ئۇنى جىملىدى:

— شۆھرەت، بولدى ئەمدى، ئاغزىڭنى يىغ!

شۆھرەت خىجىل بولغاندەك، بېشىنى ساڭگىلاتتى، ئۇ ئۆزى-نىڭ بۇ بالا تەگكۈر ئاغزىدىن زادىلا ياخشى گەپ چىقمايدىغانلىقىغا ئۆكۈنگەندەك بولدى. لېكىن ئەدھەم بارغانسېرى كۆپۈپ، ئۆر-لەپ كەتتى. ئۇنىڭ كۆڭلىدە شۆھرەتكە نىسبەتەن يېقىندىن بېرى بىر غۇم بار ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، بۈگۈنكىدەك يات ئادەملەر بار سورۇندا ئۆزىنىڭ بۇنداق كەمسىتىلگەنلىكىدىن قاتتىق ئار-سىندى. شۇڭا، ئۇ ئۆزىنى تۇتالماي تىل سالدى:

— ھۇ، ئاناڭنى! سەن...

— ھاي - ھاي...، — دېدى شۆھرەت چاقچاققا يۆلەپ سىپايە ئاۋازدا، — XX ئەسىردە تۇرۇپ، XIX ئەسىرنىڭ تىللىرى بىلەن ئادەم تىللاشقا بولمايدۇ، ئەدھەم! ھازىر تىللاشمۇ مەدەنىي بولۇپ قالدى. «ھۇ، ئاناڭنى!» ئەمەس، «ھۇ، بۇرژۇئاز» دېيىشىڭ كېرەك!

بۇ گەپكە باشقىلار كۈلۈپ، جىددىي كەيپىيات بىرئاز يۇمشا-غان بولسىمۇ، لېكىن ئەدھەم تەلەتىنى ئۆزگەرتمىدى، ئۇ شۆھ-رەتكە ئالىيىپ، دىكتىپ تۇرۇپ:

— سېنىمۇ بىلىپ قويدۇق، بىر ئۆرۈلۈپ بۆره، بىر ئۆرۈ-لۈپ قوي بولالايدىكەنسەن! — دېدى ۋە جوزا ئۈستىده تۇرغان يېرىم بوتۇلكا هاراقنى شارتتىده ئېلىپ، خۇددى باشقىلارغا جەك ئېلان قىلماقچى بولغاندەك، بوتۇلكا بىلەنلا كانايچىلاپ ئىچىشكه باشلىدى. نادىر ئۇنىڭ قولىغا ئېسىلدى:

— بولدى، بولدى... ئاچچىقىڭغا هاي بەر! هاراق ئوينىشى-دىغان نەرسه ئەمەس! — دەپ بىرىدىن يادلىۋالغان بىر كۆپلەت شېئىرنى ئوقۇپ توسماقچى بولدى:

«مايمۇندىن ئۆزگىرىپ ئادەم بولغۇچه،
بەش مىليون يىل كېرەك (بۇ بىر هەقىقەت).
ۋە لېكىن، ئادەمدىن مايمۇن بولماققا،
بىر شېشه هاراق بەس، ئۇنتۇما پەقەت!»

ئەدهەم قۇلاق سالمىدى، ئەگەر نادىر ئاز ـ تولا كۆچ ئىشلە-تىپ، ئۇنىڭ قولىدىكى بوتۇلكىنى تارتىۋالمىغان بولسا، يېرىم بوتۇلكا هاراقنى غۇرتۇلدىتىپ پاك ـ پاكىز ئىچىۋەتكەن بولاتتى. ئۇنىڭ ئەمدى كەيپى بۇزۇلدى، پىغانى تېخىمۇ ئۆرلىدى، قولىنى كەلسە ـ كەلمەس شىلتىپ، ئاغزىدىكى تۈكۈرۈكلەرنى چاچرا-تىپ، ئالىتاغىل سۆزلەشكه باشلىدى:

— هەممىڭ قىزىلكۆز... هەسەتخور!... مېنىڭ نەتى-جەمنى... ئابرۇيۇمنى كۆرۈپ... ئىچىڭ ئاداشتى!... بىلىپ قويۇش... مەن ئۇنچه بوش ئادەم ئەمەس...

— توغرا، ئاداش، سەن بوش ئادەم ئەمەس...، — شۆهرەتنىڭ گەپكه ئۆگەنگەن ئاغزى يەنه جىم تۇرالمىدى، — سېنىڭ نامىڭ جۇڭياڭدا، هېسابىڭ ب د ت دا تۇرسا!

— ئاغزىڭنى يۇم! هېلى بىكار...، — ئەدهەم ئۇنىڭغا مۇش-تىنى تەڭلىدى، — سەندەك چۈپرەندىلەر ئوت بولۇپ كەلسەڭ،

سۇ بولۇپ چېچىلالايمەن، قۇش بولۇپ كەلسەڭ، لاچىن بولۇپ ئېتىلالايمەن!...

— بولدى، بۇنچە غاجاۋەرمە، ئەدھەم، — دېدى شۆھرەت چىرايىنى سەل ئۆزگەرتىپ، — چىشىڭ قاماپ قالمىسۇن يەنە!

— كۆرگۈلۈكۈنى كۆرسەن تېخى، شۆھرەت، مەن ساڭا قامچامنى ئەمەس، چۈنقىمنى چىقىرىپ قويسام كۆپايە قىلىدۇ! — ئۇ ئەمدى خامۇش كۆزلىرىنى ھىدايەتكە يۆتكەپ داۋام قىلدى، — ھەممە ئىشنى قىلىۋاتقان سەن ھىدايەت! بىلمەيدۇ دېمە! بۇگۈن بۇ يەردە پۇل خەجلەپ، مېھمان چاقىرىش باھانىسىدە ماڭا ھۇجۇم ئۇيۇشتۇردۇڭ!... لېكىن مەن... قانداق چەيلەسە، شۇنداق چەيلىنىدىغان خېمىر ئەمەس!... مەن ئەدھەم! سەن تېخى مېنىڭ كىملىكىمنى بىلىپ قالىسەن!... مەن ھېچكىمدىن قورقمايمەن، قورقمايمەن!... قورقمايدىغانلىقىمنى كۆرۈشىسەن تېخى!

شۆھرەت ئەمدى چىداپ تۇرالمىدى:

— ھەي، بولدى قىل ئەمدى! گەپ قىلمىساق، تىلىنى قاغا چوقۇۋالدىمىكىن، دەپ ئويلاپ قالما! ئۇقتۇق، سېنىڭ چوڭ ھىماتىڭ بار ئىكەن. لېكىن مەن ئۇچۇن، خۇدا بىلەن پەيغەمبەر-دىن باشقا ئادەملەرنىڭ ھەممىسى ئوخشاش! بىلىپ قوي، مەنمۇ ھېچكىمدىن قورقمايمەن، مەندىن ئېلىۋېتىدىغان تۇغ - شەددىسى يوق! كالتە كۆسەي بىر قوڭالتاقمەن! يۇقىرىغا بېرىپ چاقامسەن، ئەرز قىلامسەن، قولۇڭدىن كەلگىنىنى قىل، مەنمۇ كۆرۈپ باقاي!...

ھىدايەت ئورنىدىن تۇرۇپ، سالا - سۇلھ بىلەن ھەر ئىككى تەرەپنى باستى:

— ھەي، ئاغىنىلەر، بولدى قىلىڭلار، سەت ئەمەسمۇ؟ ئاچچىق كەلسە، ئەقىل قاچىدۇ، دېگەن گەپ بار. ئۆزۈڭلارنى سەل بېسىۋېلىڭلار! قورسىقىڭلارغا شۇنچە شېئىر، ھېكايە سىغ-

دۇيۇ، كەيپچىلىكتە بولغان بۇنچىلىك گەپلەر سىغمامدۇ؟!
شۆھرەت، بولدى ئەمدى، ھارىقىڭنى قۇي، ئەدھەم، سەنمۇ جا-
يىڭدا ئولتۇرۇپ، ئىسسىق چاي ئىچ!

شۆھرەت جىم بولۇپ، سوۋۇپ قالغان كاۋاپتىن يېگەچ ھاراق ئىچتى. لېكىن ئەدھەم ئورنىدىن تۇرۇپ، قېيىداپ، چال-ۋاقاپ، قوللىرىنى ئارۋاڭ ـ سارۋاڭ سالغىنىچە ئولتۇرۇشتىن چىقىپ كەتتى...

ئالتىنچى باب

قىزىلتاغدىكى رومانتىك ئەسلىمىلەر

1

هاۋا تۇتۇق، بارا ـ بارا كىچىكلەپ، خىرەلىشىشكە باشلىغان ئاسمان گۈمبىزىدە بەئەينى قوتاز تېرىسىدەك كۈل رەڭ، بوزامتۇل بۇلۇتلار سالۋاراپ تۇراتتى...

خانقىز كەچلىك تاماقتىن كېيىن، توپلىيى، پايپاقلىرىنى سېلىۋېتىپ، كارىۋات ئۈستىدە يانپاشلىغىنىچە، نەچچە كۈندىن بېرى باش كۆتۈرمەي ئوقۇۋاتقان كىتابىنىڭ ئىچىگە يەنە كىرىپ كەتتى. ئەدھەم بولسا، تاماكىسىنى پۈرقىرىتىپ، ساپاغا چۆككىنىچە خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى.

ئۆي كۆڭۈلسىز، جىمجىتلىقتىن ئۈمچەرەپ، مۇڭلىنىپ تۇراتتى.

يېقىندىن بۇيان، ئەر ـ خوتۇن ئىككىسى تازا ئەپلىشەلمەي قالدى. بۇرۇنقىدەك مۇھەببەتلىك پاراڭلار بولمايتتى، بولسىمۇ ئاخىرى كۆڭۈلسىزلىك بىلەن تۈگەيتتى، ھەر ئىككىسى ئۆز خىيالى بىلەن بەند ئىدى. ئەدھەم ئۇچۇن ھازىر بۇ ئۆي خۇددى شەخسىلەر ئاچقان سارايدەك، پەقەت كېچىسى ئۇخلايدىغان، كۈندۈزى تاماق يەيدىغان بىگانە ماكانغا ئايلانغانىدى. ئەدھەم ھازىر كۆپرەك سىرتتا يۈرەتتى، كەچلىرىمۇ كەيپ كېلەتتى، بىر ـ ئىككى قېتىم ئېغىرراق ئىچىپ قويۇپ، تۇن بويى خانقىزنى

ئاۋاره قىلدى، ھەتتا بۇنى ئاز دېگەندەك، گۈلجاننىڭ ئىسمىنى تىلغا ئېلىپ، خانقىزنىڭ غۇرۇرىغا، ئىززەت - نەپسىگە تەگدى، شۇنىڭدىن كېيىن خانقىزنىڭ كۆڭلىگە گۇمان، قەلبىگە داغ چۈشتى...

ئەدھەم باش - ئايىغى يوق خىيالدىن زېرىكتىمۇ ئېھتىماللىم، تېلېۋىزورنى ئاچتى. لېكىن ئۇمۇ كۆڭلىنى تارتالمىدى. ئاخىر تېلېۋىزورنى ئۆچۈرۈپ قويۇپ، خانقىزنىڭ يېنىغا كەلدى.

— قارىسام، بۈگۈن شەنبە ئىكەن، ئازراق پاراڭلىشىپ ئولتۇرساق قانداق؟ — دېدى ئۇ كارىۋاتنىڭ بۇ تەرىپىگە يانپاشلاپ.

— بولىدۇ، — دېدى خانقىز دەرھال كىتابتىن كۆزىنى ئۈزۈپ، — پاراڭلىشىش، سىردىشىش ئەر - خوتۇنلار ئارىسىدىكى نورمال ئىشقۇ؟ لېكىن، سىزنىڭ ۋاقتىڭىز بەك قىس، سۆزلىرىڭىز بەك ئەتىۋارلىشىپ كېتىۋاتىدۇ...

— تەنە قىلمامسىز! — ئەدھەم قاشلىرىنى يېمىردى، — ئويلىمىسا، باش قاتۇرمىسا بولمايدىغان نۇرغۇن ئىشلار بار. سىلەر خوتۇن خەق نېمىنى بىلىسىلەر، سىلەرگە توي، ئۆي، بالا بولسىلا بولدى، سىلەرنىڭ قولۇڭلاردىن چوڭ ئىش كەلمەيدۇ. ھازىر مەملىكىتىمىزدە بىر يۈز قىرىق مىليون ساۋاتسىز ئايال بار، بۇ خۇددى بىر يۈز قىرىق مىليون ئەما، نادان، قارىتۇرۇك بار، دېگەن گەپ!

خانقىز ئۆزىنى بېسىۋېلىپ، ئېغىر - بېسىقلىق بىلەن مۇنداق دېدى:

— شۇنداق، ئەدھەم، ئاياللار ھەقىقەتەن ئاجىز، سىلەر ھەقىقەتەنمۇ كۈچلۈك. لېكىن ئەقىللىق ئاياللارنىڭ ئەرلەردىن كۈچلۈك ئىكەنلىكىنىمۇ ئۇنتۇپ قالماڭ! ئۇنداق ئاياللار يالغۇز بىرلا ئەرنى ئەمەس، مىڭلاپ - مىليونلاپ ئەرلەرنى باشقۇرىدۇ. مىڭلاپ - مىليونلاپ ئەرلەردىن ئۈستۈن تۇرىدۇ. ئەنە قاراڭ،

ساچىر خانىم ئەنگلىيىنى باشقۇرۇۋاتامدۇ؟ دۇنيادا قايسىبىر ئەر كىشى ئىككى قېتىم نوبىل مۇكاپاتىغا ئېرىشەلىدى؟ لېكىن بۇ- نىڭغا داڭلىق ئايال ئالىم كيۈرىي خانىم ئېرىشتىغۇ! ؟ زامانىمىز- دىكى ئايال خىمىيە ئالىمى فېن يۈنخې 1931 - يىلى ئوقۇغۇچى- لىق ۋاقتىدىلا دوكتورلۇق ئۇنۋانىغا ئېرىشمىدىمۇ؟!...

— پاھ!... كاللىڭىز ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسى- دەك بىرمۇنچە ئاجايىپ مىساللارنى خاتىرىلىۋاپتىكەن - دە! — دېدى ئەدھەم يېرىم مەسخىرە، يېرىم ھەيرانلىق بىلەن، — بولدى، بولدى، بۇ گەپلەرنى قويۇڭ، ئۆزىڭىزگە قايىل بولمى- سامۇ، مىساللىرىڭىزغا قايىلمەن! ئەمدى ئۆزىمىزنىڭ پارىڭىغا كېلەيلى، سىزگە مۇنداق بىر مەسلىھەتىم بار: بالىنى ئالدۇرۇ- ۋەتسىڭىز، بۇنىڭ سەۋەبى ناھايىتى ئاددىي: ئۆزىڭىز بىلىسىز، ياشلىق — ئۆگىنىش، ئىزدىنىش دەۋرى. بۇ چاغدا ئىگىلىگەن بىلىم خۇددى بويىقى ئۆڭمەيدىغان، غولى چىرىمەيدىغان چوكا ئالتۇنغا ئوخشايدۇ!

— سەۋەب شۇمۇ؟ — خانقىز چىرايىنى ئۆزگەرتمەي، ئېغىر - بېسىقلىق بىلەن سورىدى.

— شۇ!...

— باشقا سەۋەب يوق؟!

— يوق... باشقا يەنە قانداق سەۋەب بولۇشى مۇمكىن؟ راستىنى ئېيتسام، سىزگە كۆيۈنۈۋاتىمەن، سىزنى ئويلاۋاتىمەن. يېشىڭىز چوڭىيىپ قالدى، تۇغۇتمۇ ئاسانغا چۈشمەيدۇ!...

خانقىز ئۇنىڭغا ئۇنسىز تىكىلدى، كۆزىنىڭ نۇرىنى يېغىپ، كىرپىكلىرىنى مىت قىلماي، سىنچى نەزىرى بىلەن تىكىلدى.

ئەدھەم ئەقلىگە كەلگەندىن پۇيان، ئۆزىدىن باشقا ئادەمگە كۆيۈنۈپ، ياخشىلىق ئويلاپ باققان ئەمەس ئىدى. بەزىدە كىچىك- كىنە ئىشلارغىمۇ ئۇنىڭ كۆزى قىزىرىپ، يۈرىكى ئېچىشاتتى. مەسىلەن، باشقىلارنىڭ ئۆز پۇلىغا ئېلىپ چاچقان ياخشىراق

ئەترلىرىنىڭ پۈرىقىمۇ ئۇنىڭ كاللىسىنى قوداڭشىتاتتى، ئۆز ئاغىنىلىرى كىيگەن ئېگىز پاشىنلىق بەتىنكىلەرنى كۆرسىمۇ، ئۇ مەندىن ئېگىز بولۇۋاپتۇ دەپ غودۇڭشىيتتى. لېكىن ئۇ ھازىر ئېغىر ئاياغ بولغان خوتۇنىغا كۆيۈنۈش، ياخشىلىق قىلىش نىيىتىدە: «ساڭا ئىچىم ئاغرىۋاتىدۇ، ھازىرچە تۇغمىغىن، ئاۋۋال ئىلىم - پەندە ۋايىغا يېتەيلى، بولمىسا پوق - سۈيدۈككە پېتىپ قالىمىز!...» دەۋاتاتتى. بۇ ئۇنىڭ راستىنلا يۈرەك سۆزىمىدۇر؟ ياكى بۇنىڭ ئارقىسىدا بىرەر شۇم غەرەز بارمۇ؟...

خانىزىنىڭ سىنچى كۆزلىرى ئاخىر ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى ئالدىلىقنى بىلىۋالدى. ئۇنىڭ ئۆزىمۇ دەل شۇ چاغدا گۈلجانىنىڭ: «مەن سىزگە خوتۇن بولۇشنى خالايمەن، لېكىن توقال بولۇشنى خالىمايمەن!» دېگەن سۆزىنى ئويلاۋاتاتتى...

— ئېدىم، كۆز — دىلىنىڭ ئېينىكى، دېگەن بىر گەپ بار، — دېدى خانىز ئۇنىڭ كۆزىگە بۇرۇنقىدەكلا تىكىلىپ تۇرۇپ، — سىزنىڭ راست گەپ قىلماس بولۇۋالغىنىڭىزغا بىر-نەچچە ئاي بولۇپ قالدى. ئەگەر راستىنلا ئۆگىنىش، بىلىم ئىلىش، خىزمەت ئۈچۈن بالا تۇغۇشۇمنى چەكلىسىڭىز مەن مېڭە مەرتىۋە رازى. بۇ تەلىپىڭىزنى خۇشاللىق بىلەن ئورۇندايمەن! لېكىن، سىزنىڭ ھازىرقى مەقسىتىڭىز ئۇنداق ئەمەس...

— ئۇنداق ئەمەسلىكىنى نەدىن بىلىسىز؟ — ئېدىم ھودۇقۇپ سورىدى.

— ئەگەر شۇنداق بولىدىغان بولسا، سىز ھازىر نېمە ئۈچۈن ئۆگىنىش، بىلىم ئىلىش كويىدا بولماي، ئەمەلنىڭ كويىغا چۈشۈپ قالدىڭىز؟! سىزدىكى بىلىمگە بولغان ئىنتىلىش، ھەۋەس قېنى؟! ئورۇندىماقچى بولغان ئۇلۇغ ئىجادىي پىلانلىرىڭىز قېنى؟! ھەممىسى ئەمەل مەستانىلىقى بىلەن تۈگىدى! سىز ئەمەل ئۈچۈن ھەممىنى قۇربان قىلدىڭىز، قىلىۋاتىسىز!... توختاڭ، مېنى سۆزلىگىلى قويۇڭ!... سىز يەنە تۇرمۇشىڭىزنى باشقىدىن

ئورۇنلاشتۇرۇشنى ئويلىشىۋاتىسىز!... مېنى بىلمەيدۇ دېمەك! سىزنىڭ نېمە ئويلاپ، نېمە قىلىۋاتقانلىقىڭىز مېنىڭ يۇرىكىمگە بەش قولدەك ئايان!...

دەرۋەقە، خانقىز نەچچە ۋاقىتتىن بېرى، كىتابتىن باش كۆتۈرمەي، جىمغۇر يۇرگىنى بىلەن، ئەمەلىيەتتە نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئويلاپ، مۇلاھىزە قىلىپ، تېگىگە يەتكەنىدى...

ئەدھەم دەماللىققا بىرنەرسە دېيەلمىدى، خوتۇنىنىڭ مۇنداق سەزگۈر ۋە ھازىر جاۋابلىقىنى ئويلاپ باقمىغانىدى. ئەگەر ئۇ شۇ تاپتا، خوتۇنى بىلەن گەپ تالىشىپ، تەگىشىپ، ئۆزىنى ئاقلىماقچى بولسا، جەزمەن زىيان تارتاتتى، خوتۇنى گۇلجاننى چىشلەپ تارتىشتىن يانمايتتى. ئۇ چاغدا ئىش قاتماللىشىپ، خوتۇنى تەشەببۇسكار ئورۇنغا چىقىپ قالاتتى. شۇڭا، دەرھال يۇمشاپ، كۈلۈپ، جىددىي ۋەزىيەتنى ئوڭشىۋالماقچى بولدى:

— بەك ئاشۇرۇۋەتتىڭىز، خانقىز، گۇمان ئىمانىنى قاچۇرىدۇ، دېگەن گەپ بار. مەيلى، تۇغمەن دېسىڭىز تۇغۇۋېرىڭ، بالا ئۆز قورسىقىڭىزدا تۇرۇپتۇغۇ! مېنىڭچە، سوغۇق مۇناسىۋەتلەرگە سەۋەب بولىدىغان مۇنداق گەپلەرنى قويايلى. سىزدىن يەنە بىر ئۆتۈنۈشۈم: ئەتە يەكشەنبە، مەن ئۇچۇن مەرۇپ ئاقساقالنىڭ ئۆيىگە بىر بېرىپ كەلسىڭىز...

— نېمە ئۇچۇن؟! — خانقىز ئۆندىرىگەندەك ئالدىراپ — تېنەپ سورىدى.

— ئاڭلىسام، نەشرىياتتىكى ھېلىقى ئەسەرگە يەنە چېچەك چىققاندەك تۇرىدۇ، — دېدى ئۇ بىچارە قىياپەتتە، — ئۆتكەندە، مەرۇپ ئاقساقال نەشرىياتنىڭ باشلىقى بىلەن سۆزلىشىپ، چىقىرىشقا ماقۇل كەلتۈرۈپ قويغان. لېكىن، يېقىندا يەنە ئۆكتىچىلەر چىقىپتۇ. ئەتە سىز بېرىپ، مەرۇپ ئاقساقالغا مېنىڭ مۇشۇ ئىش تۇپەيلىدىن كېسەل بولۇپ يېتىپ قالغانلىقىمنى، ئالمادىس بىر ئىش بولۇپ قالسا، بەش يىللىق ئەجرىم كۆيۈپ، كۆزۈم

ئوچۇق كېتىدىغانلىقىنى... ئېيتىسىڭىز، بەلكىم نەشرىياتتىكى-لەرنى يەنە بىر قېتىم ئۇچۇقداپ قويۇشى مۇمكىن.

— مەن ئەمدى ئۇ يەرگە بارمايمەن، ئەدھەم! — دېدى خانقىز كېسىپلا، — مېنى زورلىماڭ!...

— نېمىشقا؟ — ئەدھەم خوتۇنىغا تەئەججۇپ بىلەن تىكىلدى.

— ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن... ئىشقىلىپ، كۆڭلۈم تارتى-مايدۇ!...

ئەدھەم قاشلىرىنى ئۇچۇرۇپ، بىرئاز چېچىلدى:

— نېمە ئۇچۇن، زادى نېمە ئۇچۇن؟! ياكى مەرۇپ ئاقسا-قال سىزگە ئىسسىق چىراي ئاچمىدىمۇ؟ ياكى سالمان ئاكىڭىز قىزغىن قارشى ئالمىدىمۇ؟!...

خانقىزنىڭ ئەمدى راستىنى ئېيتماي، بۇ ئىشتىن قۇتۇلال-مايدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى، شۇڭا، بىرئاز غەيرەتلىنىپ، كۆڭ-لىدىكىنى ئوچۇق قويدى:

— بارماسلىقىم پۈتۈنلەي سىز ئۈچۈن، ئەدھەم! ھەممە ئىش ئەنە شۇ ئىسسىق چىراي ۋە قىزغىن قارشى ئېلىشتىن بولۇۋاتىدۇ. ئۆتكەندە ئۇ ئادەم گەپ ئارىسىدا قوللىرىمنى سىلاپ تېتىقسىز قىلىقلارنى قىلىپ يۈرىدۇ، تەنلىرىم جۇغۇلداپ كەت-تى، كېيىن بارغىنىمدا، ئايالى ئولتۇرسىمۇ ھېيىقماستىن بەز-دەك قاراۋاتىدۇ، نومۇستىن يەرگە كىرىپ كەتكۈدەك بولۇپ كەت-تىم... سالمانىڭ گېپىنى قىلماڭ، ئاتا ـ بالا ھەر ئىككىسى بىر خۇمداننىڭ داشقاللىرى ئىكەن...

— شۇ گەپمىدى؟! — ئەدھەم بۇ سوئالنى گويا ھېچ ئىش بولمىغاندەك، چىشىنىڭ ئارىسىدىن چىقىرىپ، پەرۋاسىزلا سو-رىدى، — مەن تېخى ئۇ ئادەم سوغۇق قارشى ئالغان چېغى دەپتە-مەن. ياخشىغۇ، مۇئامىلىسى قىزغىن، كۇتۇشى ئىللىق ئىكەن. ھەي خوتۇن، كۆز دېگەن قاراشقا يارالغان نەرسە، ئەمدىزە، سىزگە ئاتىلىق مېھرى بىلەن قارىغانلىقى ئۇچۇن، ئاقساقالدىن

باج ئالىمەنمۇ؟! مەن سىزگە ئېيتاي، ھازىر ئېچىۋېتىش دەۋرى، ئۆزىڭىزنى ئۇنداق ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ قەسىرىگە بېكىندۈرۈۋالماڭ! بەلكىم، سىزنى ئەركىلىتىپ، سۆيۈپ قويۇشى مۇمكىن... ئۇنىڭ نېمە كارايىتى؟! بىز 80 ـ يىللارنىڭ ياشلىرى نەزىرىمىزنى ئۇستۇنرەك تۇتۇشىمىز كېرەك. چەت ئەللىكلەر كىمنى خالىسا، شۇنى سۆيۈپ قويۇۋېرىدۇ. بۇ ئىنسانلار ئارىسىدىكى مەدەنىي مۇناسىۋەتلەرنىڭ بىر خىل ئىپادىسى!

خانىزىنىڭ تېنى جۇغۇلداپ كەتتى، چىرايلىق ۋە ئوماق كۆزلىرى چەكچىيىپ، ۋەھىمىلىك تۇس ئالدى.

— نېمە دەۋاتىسىز؟! سىز مېنىڭ نېمەم؟! — دېدى ئۇ ئەلەمدىن تىترەپ، — سىز مېنىڭ ئېرىممۇ ـ ئەمەسمۇ؟!

— ئېرىڭىز بولسام، نېمە بوپتۇ؟ — دېدى ئەدھەم ئۆزىنى پەرۋاسىز تۇتۇپ، — سىز ئۇ يەرگە بىر قېتىم بېرىپ كەلگەنلىكىڭىز بىلەن ئەمرىمدىن چىقىپ كېتەمتىڭىز؟!

خانىز قەلبىدىكى پاك مۇھەببەتنىڭ، ئىنسانىي غۇرۇرنىڭ شەرمەندىلەرچە دەپسەندە بولۇۋاتقانلىقىغا چىداپ تۇرالمىدى، بۇ گەپلەر ئۇنىڭ ئېلىشىپ تۇرغان كاللىسىدا تېخىمۇ چىگىش گۇمانلارنى پەيدا قىلدى.

ئەدھەمنىڭ ئايالىنى ئوتتۇرىغا چىقىرىپ، مەرۇپ ئاقساقالغا سىلىشى قانداقتۇر «گۈزەل ئايال دىپلوماتىيىسى ئەمەسمىدۇر؟!» بۇ خىل دىپلوماتىيە تارىختا كۆپ بولغان، چەت ئەلدىمۇ، جۇڭگودىمۇ بولغان. ئەدھەم بۇنداق دىپلوماتىيە بىلەن ئېرىشكەن كارامەت مۇجىزىلەرنى بىلىدۇ، تارىختىن ئاڭلىغان، كىتابلاردىن كۆرگەن!...

— مەن سىزنى چۈشەنمەپتىكەنمەن، ئەدھەم! — دېدى خانىز ئازاب ۋە پۇشايمان تۈيغۇلىرى گىرەلىشىپ كەتكەن بىر خىل كەيپىياتتا، — سىز باشقىچە ئادەم ئىكەنسىز، پۈتۈنلەي باشقىچە!...

ئەدھەم لىككىدە ئورنىدىن تۇردى، خانىزىنىڭ ئالدىغا ئۇ-دۇلمۇ ئۇدۇل كەلدى ۋە بىر خىل مەسخىرىۋازلىق بىلەن دىمىغ-نى قېقىپ:

— پاھ!... سىز ئۆزىڭىزنى نېمە چاغلايسىز؟! — دېدى گىدەيگەن ھالدا، — تۇرۇپلا ئۆزىڭىزنى زەمزەم سۈيىدە يۇغان جەننەتنىڭ ھۆرلىرى قىياپىتىگە كىرىۋالدىڭىزغۇ؟! بىلمەيدۇ دېمەڭ، سىزمۇ ئۇنچىلىك پاك ئەمەس! سىز مېنىڭ قولۇمغا چۈشۈشتىن بۇرۇن نېمە ئىشلارنى قىلمىدىڭىز؟!...

خانىزىنىڭ كۆزلىرى غىللىدە ياشقا تولدى، يۈرىكىگە پىچاق تەگكەندەك، سول كۆكسى زىڭىلداپ ئاغرىدى. ئۇ ئاغزىنى ئۆمەل-لىدى، تامشۇندى، لېكىن ئاۋاز چىقىرالمىدى، ھېچ نەرسە دې-يەلمىدى. ئۇ ھازىر نېمىمۇ دېسۇن؟! ئۇزۇندىن بېرى ئېيتالماي ئازابلىنىپ، خۇدۇكسىرەپ يۇرگەن ئىش ئاخىر يۈز بەرگەنىدى. ئېرى ئۇنىڭغا بۇ گەپلەرنى توي بولۇپ يەتتە يىلدىن كېيىن، ھېسسىيات سۈسلىشىپ، مۇناسىۋەت يېرىكلىشىشكە باشلىغاندا، ھېچقانداق نىقابلىماي، ئوچۇق - ئاشكارا ئېيتىۋاتاتتى!...

خانىز ئىچ - ئىچىدىن پۇچىلىنىپ كەتتى، ئۇنىڭغا غۇژۇيده يىغا ئىولاشتى، دەسلەپ ئۆكسۈپ يىغلىدى، كېيىن بوغۇ-لۇپ، يۇم - يۇم ياشلىرىنى تارام - تارامىلاپ تۆكتى. شۇ تاپتا ئۇ، كۆڭلىدىكى دەرد - ئەلەملىرىنى كۆز ياشلىرى بىلەن يۇيۇۋا-تاتتى...

ئەدھەم ئىشكىلەرنى تاراقشىتىپ چىقىپ كەتتى.

سىرتتا يامغۇر يېغىۋاتاتتى. يامغۇر بارا - بارا كۈچەيىپ، شۇنداق ياغىدىكى، گويا ئاسماندىكى دەريالار ئۆڭتۈرۈلۈپ كەتكەن-دەك شىددەتلىك ئىدى.

خانىز دېرىزىنىڭ ئالدىغا كەلدى، يامغۇر تامچىلىرى دېرى-زىگە ئۇرۇلۇپ چاپقىلايتتى. يامغۇر قاپلىغان، خامۇش شەھەر

مەنزىرىسىگە قاراپ ئۇنىڭ كۆز ئۆڭىدە ئېرى گەۋدىلەندى، ئۇ ئەمدى ئەدھەمگە خىيالەن مۇراجىئەت قىلدى:

«بەلكىم، سىز ھەممە ئىشتا ئۆيۈم دەپ، ياخشىراق ياشايلى، دەپ ئويلىغانسىز، مانا ھازىر ئۆيىمىزدە ھەممە نەرسە تەلتۆكۈس! لېكىن بىرلا نەرسە يوق — ئۇ بولسىمۇ، بەخت! سىزگە بەزىدە ئىچىم ئاغرىيدۇ، لېكىن كۆپرەك نەپرەتلىنىمەن! ئويلاپ قارىسام، بىزنىڭ ئارىمىزدا مۇھەببەت تۇگەپتۇ! سىز مېنىڭ تۇيغۇ ـ ھېسسىياتلىرىمنى زەخمىلەندۇردىڭىز!...»

يامغۇر دېرىزىگە تاراسلاپ ئۇرۇلماقتا، ئۇنىڭ كۆز ياشلىرى مۇ باغرىنى ئېزىپ، ئۇلغايماقتا...

شۇ چاغ، ئۇ تۇيۇقسىز باشقا بىر قىياپەتنى ئەسلىدى. ئەسلىدىيۇ، دەرھال ئۇنتۇشقا ئۇرۇنۇپ، ئەتەي باشقا ساۋاقداشلىرى توغرىسىدا ئويلىدى: سانىيە بەختلىكمىدۇر؟ جەزمەن بەختلىك! چۈنكى، ئۇنىڭ ئېرى ئاق كۆڭۈل، غۇرۇرى كۈچلۈك يىگىت... باھارگۈلچۇ؟ ئۇمۇ بەلكىم بەختلىك ياشاۋاتقاندۇر؟ ئۇنىڭ بەختلىك ئۆتۈۋاتقانلىقى گېزىت ـ ژۇرناللارغا چىقىۋاتقان شېئىرلىرىدىن مەلۇم! ئاسىيەچۇ؟...

ئۇنىڭ خىيالى ئۆرۈلۈپمۇ ـ چۆرۈلۈپمۇ يەنە شۇ قىياپەتكە بۇرالدى. يىراق بىر قىياپەت بارا ـ بارا يېقىنلىشىپ، ئۇنىڭ كۆز ئۆڭىدە سۈرەتتەك قېتىپ قالدى... بۇ كىم ئىدى ئۆزى؟ ئۇلار قاچان سىرداشقان بولغىيتتى؟...

... ئۇلار ئوقۇش پۈتتۈرىدىغان يىلىنىڭ ئاخىرقى پەيتلىرىدە سىرداشقانىدى. ئىيۇلنىڭ تىنچىق كېچىلىرىنىڭ بىرىدە، ئۇلار مەكتەپنىڭ يوپيورۇق، ئازادە زالىدا تانسا ئويناندى، چارچاپ، تەرلەپ لەمپىگە چىقتى...

— تەقسىمات يېقىنلاشتى، خانقىز، ئايرىلىپ كېتەرمىزمۇ؟

— بىلمىدىم، ھىدايەت... لېكىن سىز ئۇرۇمچىدە قالىسىز، مېنى تەقدىر نەلەرگە ئەكېتەركىن!...

— مەن سىز بىلەن بىللە بولۇشنى خالايتتىم، خانقىز... نەگە كەتسىڭىزمۇ بىللە باراتتىم...

— لېكىن... لېكىن... بۇنداق بولۇشى مۇمكىن ئەمەس، ھىدايەت... تەقدىر بىزنى بىر يەردە قويمايدۇ!...

شۇ چاغ ئۇلارنىڭ يېنىدا ئەدھەم پەيدا بولدى، چىرايى كۈ-لۈپ تۇرسىمۇ، لېكىن كۆزلىرىدىن رەشىك، قىزغىنىش ئوتى چاچراپ تۇراتتى. ئۇ خانقىزنى ھېچقاچان بۇگۈنكىدەك ھاياجان ۋە مېھرى بىلەن ياخشى كۆرمىگەنىدى. قاچانكى، ھىدايەت ئۇنىڭ ئارقىسىغا كىردى، ئۇنىڭ قىزغا بولغان مۇھەببىتى ھەسسىلەپ ئېشىپ باردى. ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى مۇھەببىتىدە دەرد، قىزغى-نىش ۋە چوڭقۇر رەشىك بار ئىدى. توۋا، مۇھەببەتمۇ شۇنداق بولسا كېرەك، خۇددى بىر مالنىڭ خېرىدارى كۆپەيگەنسېرى، ئۇنىڭ باھاسىمۇ پەللىمۇ پەللە ئۆرلىگەندەك!...

خانقىز ئەدھەم بىلەن تانسا زالىغا كىرىپ كەتتى، تاكى تانسا تۈگىگۈچە ئۇلار بىللە بولدى، ئويىنىدى، كۈلدى، مۇڭداشتى. ھىدايەت بولسا، قىزنى يىراقتىن مارىلاپ، قەلبىدىكى مۇھەببەت ئوتىنى ئەقىل ۋە سەۋر كۈچى بىلەن باستى...

تانسا ئارىلىقىدا، شېئىرلار ئوقۇلدى. ئوقۇش پۈتتۈرۈپ، ئۇچۇرما بولۇش ئالدىدا تۇرغان يىگىت ـ قىزلار ئۆزلىرىنىڭ ئانا مەكتىپىگە، ئۇستازلىرىغا، ساۋاقداش ـ دوستلىرىغا بولغان مۇ-ھەببىتىنى، ھۆرمىتىنى، سېغىنىشىنى ۋە يۈرەك سۆزلىرىنى قىسقا ـ قىسقا لىرىكىلار، چوڭقۇر، مەنىلىك قەسىدىلەر بىلەن ئىزھار قىلىشتى. ھىدايەت دەسلەپ ئانا مەكتىپىگە ئاتالغان «خەير خوش، ئانا مەكتىپىم» ناملىق شېئىرىنى ئوقۇدى، ئۇ تۆۋەندىكى مىسرالارنى دولقۇنلۇق، ھاياجانلىق ئاۋازدا دېكلاماتسىـ يە قىلغاندا، پۈتۈن زال گۈلدۈراس ئالقىشلار بىلەن جارانلاپ كەتتى:

ئېسىمده جانجان ئانا مەكتىپىم،
ئېسىمده ساۋاقداش، ئېسىمده ئۇستاز.
ئۇ يىللار چېقىندەك چېقىلىپ ئۆتتى،
ئۆمۈرنىڭ قىشى كۆپ، يازى بەكمۇ ئاز.
.....

سېنىڭدىن قانات ئېپ ئۇچقان بۇركۈتمەن،
مەنزىلىم قىيالار، بۇلۇت ۋە ئاسمان.
ئۇلۇغلاپ ياشايمەن سېنى دۇنيادا،
ئەي نامى مۇقەددەس، ئەي نامى داستان!
.....

ھىدايەت شېئىرنى ئوقۇپ بولۇپ، ئارقىغا قايتىۋېدى، ساۋاقداشلىرى يەنە بىرنى ئوقۇپ بېرىشكە قىستاپ چاۋاك چېلىپ تۇرۇۋالدى. ئۇ شېئىرنى ھەقىقەتەنمۇ يېقىملىق، خۇش نەپەس ئاۋازدا ئوقۇيتتى. شېئىرلىرىمۇ تەسىرلىك، يەڭگىل، جىلۋىدار ئىدى. ئۇ ئەمدى تەلەپ بويىچە يېڭى يازغان «شامالچىلىك يۇزۈم يوقمۇ ئالدىڭدا؟» دېگەن لىرىكىسىنى ئاجايىپ بىر ئىچكى تۇيغۇ بىلەن ئوقۇدى:

سۆيۈپ ئوينار لەۋلىرىڭنى، مەڭزىڭنى،
سىلاپ ئوينار چاچلىرىڭنى، بوينۇڭنى.
ئەركە شامال ھەتتا يەنە ئەيمەنمەي،
قۇچۇپ ئوينار سېنىڭ پىنھان قوينۇڭنى!

ئاناڭمۇ ئۇ، سىڭلىڭمۇ يا —
ھەي زىبا،
ياكى ساڭا «سىر» ساقلىماس دىلرەبا؟

يېتىپ كەلسە سەلكىن شامال تىۋىشى،
سەن قوينۇڭنى ئاچسەنا، ئەجەبا! ؟

«ئادەم» ، «ھاۋا» ئەۋلادىدىن —
تۇر ۋۇقلۇق،
شامالچىلىك يۈزۈم يوقمۇ ئالدىڭدا؟
شامالالرغۇ دائىم مېھمان بولاركەن،
ماڭا تۇشلۇق ئورۇن يوقمۇ باغرىڭدا؟...

زالدا قىيقاس - چۇقان كۆتۈرۈلدى. شېئىر ھەممەيلەننىڭ يۈرەك تارىنى چېكىپ ئۆتكەنىدى، خانقىزمۇ ھاياجانلاندى، ئىسسىق بىر ئېقىم ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى جىمىرلىتىپ ئۆتكەندەك بولدى. لېكىن بۇ ھالەت ئۇزۇنغا بارمىدى، بولۇپمۇ ئەدەمنىڭ پىدائىيلارچە ئوتتۇرىغا چىقىپ ئوقۇغان بىر كۇپلېت شېئىرى ئۇنى كۇلدۇرۇپ، ئۆز ئىلكىگە ئېلىۋالدى:

بىز سۆيۈشتۇق ئۇنسىز - ئاۋازسىز،
لېۋىمىزدە جان بەرگەن پىراق.
ئاشۇ مەھكەم چاپلىشىشلاردىن،
بولۇپ كەتكەن بۇرنىمىز پاناق!
.....

تۇۋا، دۇنيانىڭ ئىشلىرى غەلىتە بولىدىكەن! دېرىزە تۇۋىدە — شارىلداپ يامغۇر يېغىۋاتقان شۇ كېچىدە غېرىبسىنىپ تۇرغان چوكاننىڭ ھازىر ئاشۇ يىگىتنى كۆرگۈسى، سىرداشقۇسى، ھەتتا يۈم - يۇم يىغلاپ، ئۇنىڭ كۆكسىگە بېشىنى قويغۇسى كەلدى. خىياللار، ئەسلىمىلەر ئۇنى تېخىمۇ جانلاندۇردى، ۋۇجۇدىدا غەيرەت ۋە زوق پەيدا قىلدى. ئەنە شۇ ئىزتىراپلىق پىكىر

خانقىزنىڭ كۆڭلىنى ئۆكسۈتمەكتە، قەلبىدە ئوقچۇپ تۇرغان بىر ئارمان ئويغاتماقتا ئىدى...

لېكىن، ئۇ يەنە تۇرۇپلا، ئۆز پىكرىدىن ئۆزى قورقۇپ، دەھشەتكە چۈشەتتى. بېشىنى سىلكىپ، خىيالدىن ئۆزىنى قاچۇراتتى...

شۇ چاغدا، ئىشىك قاتتىق قېقىلدى، ئەدھەم قايتىپ كەلگەنىدى...

2

يامغۇردىن كېيىنكى ھاۋا ساپ ۋە ئوچۇق. زەڭگەر ئاسماندا بۇلۇتلار ئۇزۇپ يۈرىدۇ...

خانقىز كۆككە — لەرزان ئۇزۇپ يۈرگەن ئاپئاق بۇلۇتلارغا قارىدى. بۇلۇتلار خۇددى بىپايان دېڭىزدىكى ئاق يەلكەنلەردەك كۆرۈنەتتى. ياق، يالغۇز يەلكەندەكلا ئەمەس، بەلكى ھەر خىل - ھەر ياڭزا مەۋجۇداتتەك كۆرۈنەتتى. ئەنە، ئاۋۇ بىر پارچە بۇلۇت بەئەينى ئۇنىڭ ئاق سەللىلىك بوۋىسىغا ئوخشاپ تۇرىدۇ؛ ئاۋۇ بىر پارچىسى بولسا، ھەيۋەتلىك بوغدا چوققىسىغا ئوخشايدۇ؛ ئاۋۇچۇ، ئۇ خۇددى ئاغزىنى يوغان ئاچقان ئەجدىھاغا ئوخشايتتى... ۋاي - ۋۇي، ئوخشايدىغىنى كۆپ ئىكەن، ئەنە ئاۋۇ بۇدرۇق بوۋاققا؛ ئاۋۇسى، قوتازغا؛ يەنە بىرى، يىرتىق كىگىز-گە؛ ئاۋۇچۇ، بەئەينى كىيىملىرى جۇل - جۇل، چاچلىرى چۈۋۈلغان ساراڭغا...

توۋا، دۇنيامۇ، ئادەملەرمۇ ئەنە شۇ بۇلۇتقا ئوخشىسا كېرەك. سەن ئۇنى نېمىگە ئوخشتىمەن دېسەڭ، شۇنىڭغا ئوخشىتالايسەن! بۇ سېنىڭ كاللاڭدا، كۆز ئۆڭۈڭدە ھەرقانداق نەرسىگە ئايلىنالايدۇ!...

خانقىز ئىنسان تەپەككۇرى بىلەن نەزىرىنىڭ ھەقىقەتەنمۇ

ئاجايىپ قۇدرەتكە، سېھرىي كۈچكە ئىگە ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى...

ئۇ ئەنە شۇ خىياللار بىلەن بازار ئايلىنىپ، «قىزىلتاغ» سودا سارىيىنىڭ ئالدىغا كېلىپ قالدى. بۇ يەردىكى «ئۆرە بازار» قىزىپ كەتكەنىدى، يەكشەنبە بولغاچقا، ئادەملەر مىغلدايتتى، ھەممە يەرنى غاژ - غۇژ قاپلاپ كەتكەنىدى. خانىمز ئۇدۇل كەلگەن يەرگە بېرىپ، ئۇچرىغان نەرسىلەرگە قاراپ، مەقسەتسىز پىرقىراپ يۈرۈۋەردى. ئارىدىن يېرىم سائەت ئۆتكەندە، ئۇ توساتتىن ئاخشام خىيال قىلغان قىياپەتكە ئۇچراپ قالدى. ئۇنىڭ ئالدىدا ھىدايەت تۇراتتى.

— پاھ، بۇگۈن يەككە - يېگانە ئايلىنىپ قاپسىزغۇ، خانىم؟ — دېدى ھىدايەت ئۇنىڭ غەمكىن چىرايىغا تىكىلىپ.

— ھەئە، ئىچ پۇشۇقۇمنى چىقىرىپ! ...، — خانىمز قورۇغاندەك، ئوڭايسىزلانغاندەك بولدى، — ئۆزىڭىز چۇ؟

— ئوغلۇمغا ئاياغ ئىزدەپ چىقىۋېدىم...

ئۇلار بىر پەس بىر - بىرىگە جىممىدە قارىشىپ تۇردى. كېيىن، خانىمز قانداقتۇر بىر غايىبانە كۈچ بىلەن ھىدايەتكە ئىلتىجا قىلدى:

— ھىدايەت... بۇگۈن ماڭا ھەمراھ بولالارسىزمۇ؟

ھىدايەت ئەلۋەتتە رازى بولدى. چۈنكى، ئۇ خانىمزنىڭ سولغۇن، مىسكىن چىرايىدىن كۆڭلىدىكى پەرىشانلىقنى، غېرىبسىنىشنى، شۇ تاپتا ئۇنىڭ مۇڭدىشىشقا، تەسەللىگە موھتاج ئىكەنلىكىنى سەزگەنىدى.

ئۇلار خۇددى ئالدىن كېلىشىۋالغاندەك، «قىزىلتاغ» باغچىسى تەرەپكە قاراپ ماڭدى. يىراقتىن قارىسا، بۇ باغچە كىشىگە خۇددى ئۇرۇمچىنىڭ ئۆگزىسىدىكى ياپيېشىل سىرلىق دۇنيادەك كۆرۈنەتتى. ئۇلار تېڭ ۋە ھېسابسىز تاش پەلەمپەيدىن قەدەمۇ قەدەم يۇقىرى ئۆرلىدى. ئىككى يۈز ئۆچنچى پەلەمپەيگە

كەلگەندە، ئېگىز پاشنىلىق توپلەي كىيىۋالغان خانقىز ھالسىراپ كەتتى ۋە دېمى سىقىلىپ، ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا يېنىدىكى ھىدايەتنىڭ مۇرىسىگە يۆلىنىپ قالدى. ئىككىسى شۇ ھالەتتە بىر پەس ئۇنسىز تۇرۇپ قېلىشتى. ھىدايەت يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان ئادەملەردىن قورۇنۇپ، خىجىل بولغاندەك ئەتراپقا خۇدۇكسىرەپ قاراپ قويدى. كېيىن، خانقىزنى قولتۇقىدىن يۆلەپ چىقىپ كەتتى.

ئۇلار «قىزىلتاغ» سەيلىگاھىغا چىقتى. ئۇنىڭ ئۇستىدىن قارىغاندا، ئۇرۇمچىنىڭ پۈتۈن كۆرۈنۈشى ئۆزىنىڭ تولۇق ھەيۋىتى، گۈزەللىكى ۋە سەلتەنىتى بىلەن نامايان بولاتتى. مانا بۇ، ئىنسانلار ئۆز قولى بىلەن قۇرۇپ چىققان ياش ۋە قايناملىق بىر دۇنيا. ئېھتىمال، جەننەت بىلەن جەھەننەمدىمۇ مۇنداق ھەشەمەتلىك قەسىرلەر، مۇنداق گۈزەل ۋە رەت ـ رەت ئېگىز بىنالار، بۇنداق يېشىل، سېرىق، قىزىل... رەڭلەرگە تولغان نۇر ئالىمى بولمىسا كېرەك!...

تاغ ئۇستىدە جاننى راھەتلەندۈرىدىغان غۇر ـ غۇر شامال سوقۇپ تۇراتتى. ئۇلارغا بۇ شامال خۇددى قېلىن دەرەخلىكتەكتە ئۇچۇپ يۈرگەن قۇشلارنىڭ قانىتىدىن چىققان يېنىك تەۋرەشكە ياكى بۇ يەرنى سەيلە قىلىپ يۈرگەن قىز ـ چوكانلارنىڭ پەش ـ ئېتەكلىرىدىن چىققان يېقىملىق دولقۇنغا ئوخشاش تۇيۇلۇپ كەتتى.

ئۇلار قىزىلتاغنىڭ غەربىي تەرىپىدىكى ئۇچما چوققىلىق قىيالىققا كەلدى. بۇ يەردە گىل رەڭلىك تاش ـ كېسەكلەر بىلەن قوپۇرۇلغان ئالتە قىرلىق، توققۇز پەللىلىك ئېگىز بىر تاش مۇنار بار ئىدى. ئۇنىڭ ئاستى تەرىپىگە ئورنىتىلغان سېمونت تاختىغا قىزىل سىر بىلەن مۇنارنىڭ تارىخى توغرىسىدا مۇنداق بىر يىلنامە يېزىلغانىدى:

«قىزىلتاغنىڭ ئېتىكىدە ئۆركەشلەپ ئېقىپ تۇرغان

ئۇرۇمچى دەرياسىدا، ھاۋانىڭ ئۆزگىرىشى بىلەن دائىم تاشقىن بولۇپ تۇراتتى...

1785 ـ ۋە 1786 ـ يىللىرى ئۇدا ئىككى يىل ئېغىر سۇ ئاپىتى يۈز بېرىپ، دەريا بويىدىكى ئاھالىلەر ناھايىتى ئېغىر زىيانغا ئۇچرايدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئەتراپتا: «بوغدا تەرەپتىن دەھشەتلىك بىر ئەجدىھا كېلىپ قىزىلتاغ بولۇپ ئۆزگىرىدىكەن ۋە ئاستا ـ ئاستا يامالىق تېغىغا يېقىنلىشىدىكەن. ئىككى تاغ بىر ـ بىرىگە تۇتىشىش بىلەن ئۇرۇمچى بىر دېڭىزغا ئايلىنىپ كېتىدىكەن...» دېگەندەك سۆز ـ چۆچەكلەر تارقىلىدۇ. بۇ چاغدىكى يەرلىك ئەمەلدار شاڭ نەنشياڭ خۇراپاتلىققا ئىشىنەتتى. شۇڭا، ئۇ مىلادىيە 1877 ـ يىلى ئەجدىھانى باستۇرۇپ تاشلاش مەقسىتىدە يامالىق تېغى بىلەن قىزىلتاغ ئىنىڭ ئوستىگە بىردىن مۇنار ئورناتقان. بۇ مۇنار ئۇ چاغدا «ئالۋاستىنى باسقۇچى مۇنار» دەپ ئاتالغان...»

خانقىز يىلنامىنى ئوقۇپ بولۇپ، كۆز ئالدىدا چوقچىيىپ تۇرغان مۇنارغا قارىدى. مۇنار ھەقىقەتەنمۇ تارىخنىڭ شاھىتى سۈپىتىدە ھەيۋەت بىلەن قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى.

— قالتىس رىۋايەت ئىكەن، — دېدى خانقىز ھەيرانلىق بىلەن قاراپ، — ئەگەر بۇ مۇنار ياسالمىغان بولسا، بۇ يەر دېڭىزغا، بىز بولساق بېلىققا ئايلىنىپ كېتەركەنمىز ـ ھە؟!

— شۇنى دېمەمسىز! — دېدى ھەيرانلىق كىچىك تاش پەلەمپەيلەر بىلەن خانقىزنى تېخىمۇ يۇقىرىغا يېتىلەپ چىقىپ كېتىۋېتىپ، — ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئالەم، كائىنات ۋە جەمئىيەت توغرىسىدىكى تەسەۋۋۇرلىرى نېمىدېگەن مول. مەن سىزگە ئېيتسام، بۇ مۇنار توغرىسىدا يەنە بىر رىۋايەتمۇ بار. ئاڭلىشىمچە، 1757 ـ يىلى چىيەنلۇڭ پادىشاھىنىڭ فۇ دى ۋە جاۋ جۇ قوماندانلىقىدىكى بىر ھەربىي قوشۇنى بۇ يەرنى ئالغاندىن كېيىن، شەھەرنى قەيەرگە قۇرىمىز، دېگەن مەسىلىدە تالاش قىلىپ قاپتۇ.

ئاخىر بىرنەچچە قۇرئەندازلارغا قۇر سالدۇرۇپتۇ. قۇرئەندازلار-نىڭ پىكرى بويىچە، بەزىسى: بارچۇققا قۇرىمىز[1]، چۈنكى بار-چۇق قەدىمىي شەھەر، باغۇبوستانلىق، دەيدىكەن. بەزىسى: چىگ-جىڭغا[2] قۇرىمىز، بۇ يەر شىمال بىلەن جەنۇبنىڭ ئوتتۇرىسى، دەيدىكەن. شۇنداق قىلىپ، تالاش ـ تارتىش يەنە تۇگىمەپتۇ. شۇ چاغدا، سورۇنغا غايىبتىن بىر قېرى ئەۋلىيا پەيدا بولۇپ: «نېمىنى تالىشىۋاتىسىلەر؟» دەپ سوراپتۇ. ھەممىسى ئۆزىنىڭ پىكرىنى ئېيتىپتۇ. قېرى ئەۋلىيا بىرئاز ئويلىنىپ تۇرۇپ، يېنىدىن ئۇستىرلاپنى ئېلىپ پال ئېچىپتۇ ۋە: «شەھەرنى مۇشۇ يەرگە قۇرۇش كېرەك! پۇتۇن دۇنيانىڭ ئالتۇن خەزىنىسى، بايلىقى مۇشۇ يەرنىڭ ئاستىغا كۆمۈلگەن!» دەپتۇ. باشقىلار ھەيرانلىقتا بىر ـ بىرىگە قارىشىپ قاپتۇ. شۇ چاغدا، ھېلىقى ئەۋلىيا كىشىلەرنىڭ كۆزىنى ئالاچەكمەن قىلىپ، لەپپىدە كۆتۈ-رۈلۈپتۇ، ھەممەيلەن ئاسمانغا قاراپتۇ، ئەۋلىيا ئۇچۇپ چىقىپ، قىزىلتاغنىڭ مۇشۇ چوققىسىغا چۈشۈپتۇ، كېيىن ئۇنىڭ ئىزىدىن مۇشۇ تاش مۇنار پەيدا بولۇپ قاپتۇ!...

— بۇمۇ قالتىس ئىكەن، — دېدى خانقىز قىزىقسىنىپ، — ئۇرۇمچىنىڭ مەركەز بولۇشىنى ئاشۇ قېرى ئەۋلىيا بە-كىتكەنىكەن ـ دە! ئۇنىڭغا رەھمەت، بولمىسا، بۈگۈنكى كۈندە بىزمۇ بۇ يەرلەرنى سەيلە قىلىپ يۈرەلمەيدىكەنمىز!...

ئۇلار قىيالىقتىن چۈشۈپ، سول تەرەپتىكى يول بىلەن دەرەخزارلىق ئىچىدىكى گۈل ـ گىياھلارنى ئارىلاپ، شەرق تە-رەپتىكى شىپاڭ تەرەپكە قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

خانقىزنى قۇياش نۇرىدا تاۋلىنىپ، جۇلا چېچىپ تۇرغان رەڭگارەڭ گۈللەر ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالدى. ئۇ چىرايلىق ئېچىل-

---

① بارچۇق — مارالبېشى.
② چىگجىڭ — سانجى.

غان بىنەپشە، ھال ۋە سۆسۈن رەڭلىك نازۇك ئەنبەرگۈللىنى تىترەۋاتقان بارماقلىرىدا ئېگىپ پۈرىدى، ئۇنىڭدىن بەئەينى ئانا ۋۇجۇدىدىلا بولىدىغان بىر خىل يېقىملىق، ئۆزگىچە خۇش پۇراق چېچىلىپ تۇراتتى. توۋا، كىشىلەر راستىنلا بىكار ئېيتمىغاندەكەن ـ دە! ئۇلار بۇنداق چىرايلىق، نازۇك ئەنبەرگۈللىرىنى «ئاناگۈل» دەپمۇ ئاتايتتى. ئۇنىڭدىن ھەقىقەتەنمۇ ئانا پۇرىقى كېلەتتى. بۇنداق پۇراقنى پەقەت ئانا قەلبىدەك پاك ۋە ئۇلۇغ، ئانا مېھرىدەك ھالال ۋە ئوتلۇق خىسلەتكە ئىگە كىشىلەرلا ھىدلىيالايتتى!...

ئۇلار بىر يانباغرىدىكى ياپىلاق چاسا تاشنىڭ ئۈستىگە يانمۇيان ئولتۇردى. ئەتراپتىكى دەرەخ بىلەن قىر بېشىدا ئۆسكەن ئېگىز ۋە قېلىن چۆپلەر ئۇلارنى كىشىلەرنىڭ كۆزىدىن پىنھان تۇتاتتى...

ئۇلار گازلىق سۇ، كۆكاكولا ئىچتى، پېچىنە، تۇخۇم يېدى، گازىر چاقتى. شۇ جەريانىدا، ھەر ئىككىسى بىر ـ بىرىگە يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ، جىممىدە خىيال سۈرۈشتى. بىر چاغدا خانقىز ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ تۇرۇپ:

— ھىدايەت، بىلەمسىز، مەن ھازىر خاتىرە، ئەسلىمىلەر ئىچىدە ياشاۋاتىمەن! — دېدى.

ھىدايەت ئۇنىڭغا يېرىم بۇرۇلۇپ:

— خاتىرە، ئەسلىمىلەر ئىچىدە ياشاش ئانچە ياخشى ئەمەس، خانقىز، — دېدى كۆيۈنۈش بىلەن، — ئادەمنى بەكمۇ مۇڭلۇق ھەم خاموش قىلىپ قويىدۇ. رېئاللىق ئىچىدە تۇرۇپ، كەلگۈسىگە ئىنتىلىشلا ئادەمنى ئۈمىدۋار، جۇشقۇن قىلىدۇ!

— ئۇغۇ شۇنداق، — دېدى خانقىز زەئىپ ئاۋازدا، — لېكىن سىز دەۋاتقان ئاشۇ رېئاللىق مېنى ئۆتمۈشكە سۆرەپ كېتىۋاتىدۇ. مۇھەببەت يولى ئەگرى ـ توقاي ئىكەن، ئۇنىڭدا ياپيېشىل گۈلزارلىقلا ئەمەس، بەلكى سېسىق پاتقاقلىق، خەتەرلىك سوقـ

ماق، داۋانلىق تاغ يوللىرى بولىدىكەن. مەن ئۇنىڭ ھەممىسىنى بېسىپ ئۆتتۈم!...

ھىدايەت بىرنەرسىنىڭ تېگىگە يېتكەندەك بولۇپ، ئاستا سورىدى:

— يېقىندىن بېرى، ئاراڭلاردا بىر ئىش بولدىمۇ؟ بەكلا چۈشكۈن كۆرۈنىسىزغۇ؟

خانقىز بىردىنلا جانلىنىپ، ئەلەم بىلەن سۆزلەپ كەتتى:

— نېمە بولاتتى، ھىدايەت! قىزىقى قالمىغان ئاشۇ ئۆيدە بىرىمىز پايپاق، بىرىمىز خەي بولۇپ ياشاۋاتىمىز! مەن ھازىر-غىچە مۇھەببىتىمگە، غۇرۇرۇمغا، ۋىجدانىمغا تەسەللى بېرىپلا كېلىۋاتىمەن! مەن ئەدھەمنى بىلمەپتىكەنمەن، ئۇنىڭ روھى ئۆلۈ-گەنىكەن! ئۇنىڭدا نە مۇھەببەت، نە ئائىلە، نە ھاياتىنىڭ قىزىقى ھەققىدە ھەۋەس، تۇيغۇ بولسۇن! ئۇنىڭ ھازىرقى تۇرغىنى — پۈتكىنى ئەمەلگە چىقىش، ئابرۇي تېپىش بولۇۋاتىدۇ. بەلكىم بۇ يولدا ئۇ ۋىجدان، ئەقىدە، غۇرۇرىنى ئەمەس، بەلكى ئەزىز جېنىنىڭ سېلىپ بېرىشتىنمۇ يانمايدىغان ئوخشايدۇ!...

— ئۇنچە ئەمەستۇر؟ — دېدى ھىدايەت يەنىلا دوستىغا يان بېسىپ، — سىز ھازىر بەك جىددىيلىشىپ كېتىپسىز، قەلبى-ڭىزنى بىر تۇرلۇك تەلۋە ھاياجان قاپلاپ كېتىپتۇ. مېنىڭچە، سوغۇق قانراق بولۇڭ، خۇددى يىلاندەك. بىئولوگلارنىڭ ئېيتى-شىچە، يىلاننىڭ قېنى سوغۇق بولار ئىمىش! دەرۋەقە، ئەدھەم-نىڭ مىجەزى چۈس، جاھىلراق، لېكىن كۆڭلىنى يامان دېگىلى بولمايدۇ. سىز ئۇنىڭ ئاغزىدىكى گېپىنى ئۇنچۇالا زىنغىرلاپ كەتمەڭ! بولمىسا، ئۆزىڭىزنى ئۆپرىتىپ قويىسىز!... ئادەمنىڭ قەلبىدىكى مۇھەببەت، ھېسسىيات ھەرگىزمۇ مۇقىم ھالەتتە تۇر-مايدۇ. ھەرقاچان ئىككى تەرەپنىڭ قەلبىدە ئۆزگىرىش ھالىتىدە تۇرىدۇ. شۇڭا، بەزىلەر مۇھەببەت گىردابىدىن رەھىمسىزلەرچە ئىتتىرىلىپ، پاجىئەلىك ئاقىۋەتكە دۇچار بولۇشى مۇمكىن. بۇنى-

داق چاغدا نۇرغۇن ئادەملەر ئۆزىنى يوقىتىپ قويىدۇ. لېكىن گىيوتې بېشىغا كەلگەن ئاشۇنداق مۇھەببەت پاجىئەسىنى «ئۆسمۇر ژېتانىك دەردى» دېگەن روماننى يېزىش بىلەن يەتكەن. بېتخوۋېن مۇزىكا ئىجاد قىلىش ئارقىلىق مۇھەببەت زەربىسىدىن كەلگەن قايغۇسىنى يوقاتقان. بۇ — مەغلۇبىيەتكە ئۇچراش ئېھتىمالى بولغان مەلۇم ھەربىكەتنى مۇژەپپەقىيەتكە ئېرىشىش ئېھتىمالى بولغان ھەربىكەت ئارقىلىق بېسىش بولىدۇ. سىزمۇ پىسخولوگىيىنى ئازراق ئۆگىنىپ قويۇڭ. شۇ چاغدا، تۇرمۇشتا ئۇچرىدىغان ئازاب ـ ئوقۇبەتلەرگە توغرا مۇئامىلە قىلالايسىز!

خانقىز شۇكلەپ قالدى، ئۇنىڭ نەزىرىدە، ھىدايەت ئاغىنىسىگە چاپان يېپىپ، ئۇنىڭ قىپيالىڭاچ ساڭگىلاپ تۇرغان پاسكىنا پۇت ـ قوللىرىنى ئىلاج بار يۆگەپ، يوشۇرۇۋاتاتتى. ئەگەر خانقىز شۇ تاپتا، ئەدھەمنىڭ ھىدايەت توغرىسىدا ئېيتقان بىرمۇنچە يامان گەپلىرىنى ئاشكارىلىۋەتسە قانداق بولار؟! ياق، بۇ تۇرقىدا ھىدايەتنىڭ ئىشىنىشى ناتايىن!...

خانقىز ھىدايەتنىڭ ئاق كۆڭۈل، سەمىمىيلىكىنى، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئىنتايىن ساددىلىقىنى ئويلاپ ئىچىدە خۇرسىنىپ قويدى. ئەمدى ئۇ، بۇ توغرىدا ئېغىز ئاچماي، ھىدايەتكە يېقىنراق سۇرۇلۇپ مۇنداق دېدى:

— مېنىڭ تەبىئىتىم سوغۇق، ھىدايەت، سىز ئىسسىق مىجەز ئوخشايسىز، بەدىنىڭىز ئوتتەك تۇرىدۇ، سىزگە يېقىنراق ئولتۇراي!

ھىدايەتمۇ ئۇنىڭغا لەپپىدە قاراپ مۇنداق دېدى:

— بۇنىڭ سەۋەبىنى بىلمەمسىز؟

— قانداق؟

— مۇنداق:

بۇ دەرەخ ئۆسمەيدىكەن،
ئۇچىنى كەسمەيدىكەن.

ياشلىقتا تۇتاشقان ئوت،
قەرىغىچە ئۆچمەيدىكەن...

ھەر ئىككىلىسى كۈلۈشتى، كۈلگەندىمۇ ئىچ - ئىچىدىن چىقىرىپ، ئازاب ۋە خۇشاللىق، ئارمان ۋە ئۆكۈنۈش ئارىلىشىپ كەتكەن مۇرەككەپ ھېسسىيات بىلەن شادىمان كۈلۈشتى...

ھىدايەتنىڭ ئىيتقىنى راست ئىدى، ھەقىقەتەنمۇ ياش ۋاقىتىدا ياقتۇرۇپ قالغان نەرسەگە يۇرىكىگە ئىنتايىن چوڭ تەسىر كۆرسىتىدۇ. سەن ئۇنىڭغا ئېرىشەلمىگەن تەقدىردىمۇ، ئۇ سېنىڭ كۆڭۈل تۆرۈگىدە مەڭگۈ ياشايدۇ!...

خانىمز ھىدايەتكە يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ مۇڭدەشكە باشلىدى. ئۇ كېچىچە ھەسرەتلىك خىياللارغا تولۇپ، دىل ئازارلىقى بىلەن تۇزۇك ئۇخلىيالمىغانىدى. مانا ئەمدى بىر چاغلاردا ئۆزىنى ياخشى كۆرگەن، ھازىرمۇ ھۆرمەتلەيدىغان ئادەمنىڭ ھارارەتلىك بەدىنىگە يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ، شېرىن ئۇيقۇغا كېتىۋاتاتتى...

ئۇ ئۇخلاپ قالدى، بېشى ھىدايەتنىڭ كۆكسىگە چۈشكەندى. ئۇنىڭ يۈز - كۆزلىرىدىن خۇشبۇي ئەتىرنىڭ، قاپقارا بۇدۇر چاچلىرىغا سۈركىگەن مايدىن دىماغنى غىدىقلىغۇچى ئەينۇلىنىڭ ھىدى كېلەتتى. ئۇنىڭ بىر خىل رېتىمدا يېنىك پۇشۇلدىشى ھىدايەتنىڭ يۈزىگە خۇددى ئانىسىنىڭ مېھرىبان قوللىرىدەك ئۇرۇلۇپ تۇراتتى. بۇ تىنىقلار ھىدايەتكە ئادەم تىنىقى ئەمەس، گويا نەچچە خىل تارىدىن چىققان يېقىملىق مۇزىكا سادالىسىدەك بىلىنىپ كەتتى. شۇ تاپتا، يۈرەكلەرنىڭ سوقۇشىمۇ بىرلىشىپ كەتكەندى...

ھىدايەت خانىمزنىڭ ئۇيقۇلۇقتا يىمىرىلگەن ئەگىم قاشلىرىغا، بىرنەرسە دېمەكچى بولغاندەك لىپىلداپ تۇرغان سۈزۈك لەۋلىرىگە، ئۇمچەرەپ قالغان ئاق پوسماق يۈزىگە قاراپ خىيالغا پاتتى، ئۇنىڭ خىياللىرى بىردىنلا قانىاتلىنىپ يىراقلارغا كەتتى...

هىدايەت ئوقۇغۇچىلىق ۋاقتىدىكى مۇھەببەتلىك چاغلىرىنى، سۆيگەن ۋە سۆيدۈرگەن هاياجانلىق مىنۇتلىرىنى ئەسلەپ كەتتى. ئۇ ئۆز ۋاقتىدا خانىزىنى چىن دىلىدىن مەجنۇنلارچە ياخشى كۆرگەنىدى. ئۇنىڭ ئوت پىراقىدا كاۋاپ بولغان چاغلىرى بار ئىدى. يوللاردا كېتىۋاتقاندا خانىز ئۇنىڭ خىيالىدا پەيدا بولۇپ، ئۇنىڭ بىلەن غايىبانە سىردىشىپ، مۇڭدىشىپ، بىخۇدلۇقتىن يول بويىدىكى سىم تاناب تۇۋرۇكلىرىگە خۇددى قوچقاردەك ئۇسۇپ سالغان چاغلىرىمۇ بولغانىدى...

دەل شۇ چاغلاردا، ئۇنىڭ مۇھەببەتلىك تۇرمۇشىدا يەنە بىر غەلىتە ئىش يۈز بەردى: يېقىن ساۋاقدىشى جامال بىر قىزنى ئۆلگۈدەك ياخشى كۆرۈپ قالدى، لېكىن قىز ئۆزىنى تۇتقۇزمىدى، جامال ئىلاجسىز هىدايەتنى ئەلچى قىلىپ قويدى. هىدايەت دوستى ئۈچۈن ئۇ قىز بىلەن سۆزلىشىشكە ماقۇل بولدى. بىر كۈنى قىزنى ئاشپۇزۇلغا تەكلىپ قىلىپ، تاماق يېگەچ سۆزلەشتى ۋە جامالنى ماختاپ، كۆككە ئۇچۇردى، قىز باشتىن - ئاخىر ئۈنچىقماي ئولتۇردى، كېيىن بىردىنلا خۇرسىنىپ: «هىدايەت، سىزدىمۇ يۈرەك باردۇر؟ سىزمۇ ماڭا ئوخشاش بىرەرىنى ياخشى كۆرۈشكە تېگىشلىك ئەمەسمۇ؟» دەپ سورىدى. هىدايەت دەسلەپ هېچ نەرسە دېيەلمەي تېڭىرقاپ قالدى، كېيىن قىزنىڭ كۆڭلىگە تەسەللى بېرىپ، ئۆزىنىڭ ئاللىقاچان بىرىنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى ئېيتتى. بۇ كۈنلەردە ئۇنىڭ قەلبىگە خانىزدىن باشقا هېچكىم سىغمايتتى، لېكىن ئۇ خانىزىنىڭ ئۆزىنى ياخشى كۆرمەيدىغانلىقى بىلەن هېسابلىشىپ ئولتۇرمىدى، گەرچە ئۇنىڭ مۇھەببىتىگە ئېرىشەلمىگەن بولسىمۇ، يۈرىكىدە ئۇنىڭغا نىسبەتەن ئالىيجاناب بىر سۆيگۈ - مۇھەببەت هەسرىتى بار ئىدى. ئۇ ئاشۇ بىر كۈننى — خانىزىنىڭ تويى بولغان بۈگۈنكىدەك يەكشەنبە كۈنىنى زادىلا ئۇنتۇيالمايتتى. هىدايەت بۇنىڭدىن يەتتە يىل بۇرۇنقى ئاشۇ ئازابلىرىنى هېلىمۇ ئەسلىيەلەيتتى. مۇھەببەت خۇد-

دى زەھەرلىك يىلاندەك ئۇنىڭغا نەشتەر ئۇرغاندى، شۇ كۈنى ھايات ئۇنىڭغا ئۇشتۇمتۇت ئاستىن - ئۈستۈن بولۇپ كەتكەندەك بىلىنىپ كەتكەندى. ئۇ بىر كۈن ياتاقتىن چىقمىدى، تۆت تام بىلەن مۇڭداشتى، بارا - بارا تاملارمۇ قاپساپ كېلىپ، ئۇنى بېسىۋالىدىغاندەك كۆڭلىنى ۋەھىمگە سالدى. شۇ كۈنى ئۇ، پۈتۈن ئۆمرىدە تارتقان ئازاب - ئوقۇبەتلىرىنىڭ يىغىندىسى بېشىغا بېسىپ كەلگەندەك، بۇ ئازابنىڭ دەھشەتلىكىدىن كۆڭلى ۋاڭ-ۋۇڭ بېرىلىپ، يۈرىكى سەكرەپ چىقىدىغاندەك قىلاتتى. مۇھەببەت، رەشىك، پۇشايمان ئۇچى بىرلىشىپ ئۇنى قىسماققا ئالغانىدى. قىسماق ئۇنى قايانغا تولغانسا، ئوخشاشلا جان قاقشىغۇدەك ئاغرىتاتتى. ئۇ ئېچ - ئىچىنى ئۆرتەپ چىقىۋاتقان يىغانىنى بېسىش ئۈچۈن هاراق ئىچتى. قىرلىق ئىستاكانغا لىقمۇلىق تولدۇرۇل-غان ئاق هاراق ئۇنىڭ ئېغىز، كېكىردەكلىرىنى كۆيدۈرۈپ، يەنە شۇ چىڭقالغان كۆكسىگە يىغىلدى. هارارەت تېخىمۇ ئۆرلىدى، يۈرىكى ئوتقا چۈشكەن گۆشتەك پۈچىلىنىپ، پىژىلداپ كەتتى. هاراق ئەمدى ئۇنى ئاستا - ئاستا ئۆز ئىلكىگە ئېلىۋاتاتتى. تۇرۇپلا ئۇنىڭ يۈرەك ئارامى جايىغا چۈشكەندەك بولدى، كاللا-سىدىن بىردەم بولسىمۇ، «خانقىزنىڭ تويى» دېگەن ئۇقۇم كۆتۈ-رۈلۈپ، ئۇنىڭ ئورنىغا مۇھەببەت توغرىسىدىكى شېئىرىي پىكىر-لەر پەيدا بولۇشقا باشلىدى. لېكىن بۇنىڭلىق بىلەن ئۇ يەنە ئازابلىق تۇيغۇلاردىن تولۇق قۇتۇلالمىدى، كاللىسىغا هە دېگەندىلا بۇرۇن ئاڭلىغان، ئوقۇغان ۋە ئۆزى يازغان ئىشقى - مۇھەببەت-نىڭ هىجرانى، قايغۇ - ئەلىمى ۋە پاجىئەسى توغرىسىدىكى مىسرالار كېلىۋاتاتتى. مانا، ئۇ بىرىنچى بولۇپ مۇشۇ قوشاقنى ناهايىتىمۇ مىسكىن ئاهاڭ بىلەن غىڭشىپ ئوقۇدى:

ئىشىك ئالدى ئېقىن دەريا،
ئېقىپ بارسام كۆرەرسەنمۇ؟

دەردىڭدە ئۆلۈپ كەتسەم،
نامازىمغا كېلەرسەنمۇ؟!

شۇ تاپتا، ئۇنىڭ كاللىسىدىن، يۈرىكىدىن، پۈتۈن ۋۇجۇدىدىن ئۇرغۇپ چىقىۋاتقىنى ئەنە شۇنداق چۈشكۈن، دەردلىك مىسرالار ئىدى. ئۇ ئەلەڭلەپ شىرە يېنىغا كەلدى، گېزىتنى يوغان يىرتىپ، باشمالتاقتەك تاماكا ئوردىدى. ئەمدى تۇتاشتۇرۇپ، سەرەڭگىنى قويۇۋاتقاندا، شىرە ئۇستىدىكى ئاتكرىتكىلىق باغاقنى كۆزى چۈشتى. باغاقنى قولىغا ئالدى، ئاتكرىتكىنىڭ ئوڭ يۇزىدە شەبنەملىرى يالتىراپ تۇرغان بىر جۈپ قىزىلگۈلنىڭ غۇنچە پورىكى بار ئىدى. ئۇ مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ، سول يۇزىگە قارىدى، ئۇ يەردە ئەدھەم بىلەن خانىزىنىڭ تويىغا قاتنىشىش توغرىسىدىكى تەكلىپ مۇنداق شېئىر بىلەن يېزىلغانىدى:

بۇلبۇل گۈلگە قونارىكەن باغلارنى ئارىلاپ،
باغاق سۇندۇق دوستلار ئارا سىزنى يادلاپ.
تويدا دوستلار خۇشال ـ خۇرام بىللە كۈلگەي،
كۈلكىمىزگە جور بولغايسىز سىزمۇ يايراپ.

ھىدايەت خانىزىنىڭ ئىسمىغا كۆزلىرى تالغۇدەك ئۇزاق تىكىلدى. ئىسمىدىن ئۇنىڭ كۆزىگە ئاجايىپ گۈزەل بىر سىيما تەبەسسۇم قىلىپ كۆرۈنگەندەك بولدى. ئۇ ئۆلۈغ ـ كىچىك تىندى، ئارقا ـ ئارقىدىن چوڭقۇر ئۇھسىندى. ئاندىن تاماكىنىڭ ئوتى بىلەن ئاۋۇال ئەدھەمنىڭ ئىسمىنى، ئاندىن خانىزىنىڭ ئىسمىنى كۆيدۈردى. لېكىن بۇنىڭ بىلەن ئىش تۈگىمىدى، ئەمدى تامدىكى ئوقۇش پۈتتۈرۈش خاتىرە سۈرىتى ئۇنىڭغا قاراپ تۇراتتى. ئۇ ئىلاجسىز سۈرەتكە قاردى، تونۇش، يېقىملىق چىرايلار خۇددى تىرىكتەك قىلىقلىنىپ قاراپ تۇراتتى. ھىدايەت

بۇ سۈرەتنىمۇ كۆزدىن يوقىتىش ئۈچۈن قولىنى سوزدى، لېكىن قولى ھاۋادا لەيلەپ قالدى. سۈرەتتە يالغۇز خانىمز بىلەن ئەدھەم ئەمەس ئىدى، ئۇنىڭدا ئۆزىدىن باشقا يەنە ئوتتۇز ئىككى ساۋاق-داش بىلەن بىرنەچچە ئۇستازلىرى بار ئىدى...

ھىدايەت ناشتىدىن باشقا كۈن بويى ھېچ نەرسە يېمىدى. ئۇسسۇزلۇقى ھاراق، كۆڭۈل خۇشى تاماكا بولدى. شۇ يوسۇندا كەچ كىردى، كەچكە يېقىن ئۇنىڭ يۈرىكىدىن قان - ياش ئورنىدا تۆۋەندىكى مىسرالار ئېتىلىپ چىقىپ، كۆكسى - قارنى سەل بوشىغاندەك بولدى:

كۆكتە چاقماق چېقىلدى،
كۈمۈش ھالقا ئۈزۈلدى.
سۆيگەن يارنىڭ تويىدا،
كۆز ياشلىرىم لەززەتلىك،
شاراب بولۇپ ئىچىلدى.

شۇندا ماڭا بەلگىسىز،
سىرنىڭ تۈۋى يېشىلدى،
دەريادىكى قولۇاقنىڭ،
كۆكسى قانىتىق تېشىلدى،
كۈمۈش ھالقا ئۈزۈلدى...

ھىدايەت ھالسىرىدى، ئاچ قورساقتا ئىچكەن ھاراقمۇ مادار-دىن كەتكۈزدى. ئۇ، شۇ تۇرقىدا راستىنلا مۇھەببەت يولىدىكى بىر مەجنۇنغا ئايلىنىپ قالغانىدى. ئۇ يۇقىرىقى شېئىرنى ئۈزۈك - ئۈزۈك ئىنتوناتسىيە بىلەن تىترەپ تۇرۇپ ئوقۇدى ۋە دەلدۇگۇنۇپ بېرىپ كارىۋاتقا يىقىلدى...

خانىمزنىڭ ئۇندەرەپ ئويغىنىشى ھىدايەتنىڭ خىياللىرىنى

چېچىۋەتتى. خانقىز ئۇيقۇغا قېنىپ، يۈزلىرى قىزارغان، كۆز-لىرى خۇمارلاشقان ھالدا ئويغاندى ۋە تاتلىققىنا كۈلۈپ:

— ئەجەب شېرىن ئۇخلاپتىمەن! — دېدى چاچلىرىنى تۈ-زەپ، — بىرنەچچە ئايدىن بۇيان، بۇنداق ھۇزۇرلۇق ئۇخلىمىغا-نىدىم...

— ئەلۋەتتە ھۇزۇرلىنىسىز، — دېدى ھىدايەت ھەييارلارچە كۈلۈپ، — چۈنكى سىزگە يۈرىكىمنى كۆرپە قىلىپ بەردىم، تىنىقىمنى يوتقان قىلىپ يېپىپ قويدۇم ئەمەسمۇ؟

خانقىز ئۇڭايسىزلانغاندەك لەپپىدە يەرگە قارىدى، بىر ھازا-دىن كېيىن بېشىنى كۆتۈرگەندە، ئۇنىڭ خۇمارلاشقان كۆزلىرى قىزىرىپ، چاقماق كىرپىكلىرى نەملىشىپ قالغانىدى...

— قانداق، چۈش كۆردىڭىزمۇ؟ — دەپ سوريدى ھىدايەت ئاريدىكى ئېغىر كەيپىياتنى يوقىتىش ئۈچۈن.

— كۆردۇم...

— چۈشىڭىزدە قانداق مەسىلىلەرنى ھەل قىلدىڭىز؟

— ئادەم چۈشىدىمۇ مەسىلە ھەل قىلامدۇ، ھىدايەت؟ شۇ-نىڭغا قارىغاندا، سىز چۈشكە بەك ئىشىنىدىكەنسىز ـ ھە؟ كىشى-لەر: چۈشنى «ئۈيقۇنىڭ پوقى» دەيدىكەن. مەن يېقىندا بىر كىتابتا: «ئەپسانە — پۈتكۈل ئىنسانىيەتنىڭ چۈشى؛ چۈش بول-سا، بىر ئادەمنىڭ ئەپسانىسى» دېگەنلىكىنى كۆردۈم.

— سىز چۈشكە سەل قارىماڭ، خانقىز، ھازىر «روھ» دېگەن بۇ نەرسە ئالىملارنىڭ نەزىرىدە، بىر سىر بولۇپ تۇيۇلۇۋا-تىدۇ. لېكىن بۇ سىرمۇ، مېنىڭچە، ئالەمنىڭ سىرى بىلەن بىرلىكتە ئېچىلماي قالمايدۇ. بەزى ئادەملەر ئۇخلىدا ھەل قىلال-مىغان مەسىلىلەرنى چۈشىدە ھەل قىلىدۇ. سىز ئاڭلىمىغانمۇ؟ ئاتاقلىق كومپوزىتور ج. تاگى چۈشىدە ئىسكىرىپكىنى شەيتانغا بېرىپتۇ، شەيتان ناھايىتى مۇڭلۇق ئاھاڭلارغا چېلىپتۇ، ئۇ ئويـ-غىنىپ، چۈشىدىكى ئاھاڭلارنى دەرھال يېزىۋاپتۇ، كېيىن بۇ

ئاھاڭلار ئۇنىڭ داڭلىق «شەيتان ناخشىسى» دېگەن ئەسىرى بو-لۇپ قاپتۇ. «قىزىل راۋاقتىكى چۇش»نىڭ قىرىق سەككىزىنچى بابىدا شياڭلىڭنىڭ كۇندۇزى يازالمىغان شېئىرنى چۇشىدە ناھايە-تى قاملاشتۇرۇپ يازغانلىقى تەسۋىرلەنگەن. بۇنىغۇ ئوقۇغان بول-غىيتتىڭىز؟

— ئوقۇغان، ئۇنى مەن دەرسلىك قىلىپ ئۆتىدىغان تۇرسام ئوقۇمامدىمەن. شياڭلىڭ ئاي توغرىسىدا ئىككى قېتىم شېئىر يېزىپ، ھېچكىمگە يارىتالماي، ئاخىر بىر كۇنى چۇشىدە سەككىز مىسرالىق شۇنداق چىرايلىق بىر شېئىر يازغان، مەن ئۇنى يادلىۋالغانىدىم، لېكىن ھازىر ئېسىمدە تۆت مىسرا قاپتۇ، ئوقۇپ بېرەي ئاڭلاپ بېقىڭ:

بولمىغاي ياپقىلى ئايىنى، تولدى رەڭدار جىلۋىسى،
سايىسى ئاندىن چىرايلىق، سۇپسۇزۇك مۇز چېھرىسى.
يورۇغاچ جاھان شۇنىڭدىن قوپتى پاقىلداق ھامان،
چىللىدى توخۇ، ئاتتى تاڭ، سۇندى ئايىنىڭ شولىسى.

قانداق، توغرىمۇ؟

— مېنىڭ ئېسىمدە قالماپتۇ، — دېدى ھىدايەت، — سىزنىڭ خاتىرىڭىز كۇچلۇك ئىكەن!

— شياڭلىڭغا سىلىشتۇرغاندا، بۇ ھېچ گەپ ئە-مەس، — دېدى خانقىز ئويچان ھالدا، — شياڭلىڭ بىرنەچچە پارچە شېئىر يېزىش ئۇچۇن، دۇ فۇ بىلەن لى بەينىڭ ئىككى يۇز قىرىق پارچە شېئىرىنى يادلاپ چىققان...

ھىدايەت گەپنى يەنە مەقسەتكە بۇرىدى.

— ئۇنداق بولسا، سىزمۇ بايىقى چۇشىڭىزدە نېمە ئىشلارنى كۆردىڭىز؟

— راستىمنى ئېيتسام، مەنمۇ ئۇزۇندىن بېرى يازالماي يۈرگەن بىر شېئىرنى بايا چۈشۈمدە يازدىم. مانا قاراڭ:

يىللارنىڭ قوينىدا قالدى ياشلىقىم،
يىللارنىڭ قوينىدا قالدى مۇھەببەت.
دەرد بولدى بىر دىلغا بولغان ئاچلىقىم،
بىر قاقشال دەرەخمەن باھاردا پەقەت!...

قانداق، بوپتۇمۇ؟

— يەنە شۇ دەرد ـ پىغان، مەيۇسلۇق! — دېدى ھېدايەت كۆزلىرىنى كۆكتىن ئۈزۈپ، خانقىزنىڭ خۇرسىنغان، ئۇمچەيگەن ناتۇۋان يۈزىگە تىكىپ، — مەن سىزنىڭ خۇشال ـ خۇرام، ئۇمىدۋار بولۇشىڭىزنى خالايتتىم، خانقىز...

خانقىز گەۋدىسىنى يېرىم بۇراپ، ھېدايەتكە قارىدى، ئۇنىڭ تىنىقلىرى ھېدايەتنىڭ سول مەڭزىگە ئۇرۇلدى. شۇ چاغ ئۇنىڭ چېچەن كۆزلىرى ھېدايەتنىڭ قۇلىقىغا چۈشۈپ، قىلماقچى بولغان گېپىنىمۇ ئۇنتۇپ كەتتى، خۇددى دات يېگەن تۆمۈردەك قارىداپ، سۇپرىسى يوغىناپ كەتكەن بۇ قۇلاقنىڭ كۈلكىلىك ھەم ئېچىنىشلىق كىچىككىنە تارىخى ئۇنىڭغا ناھايىتى ئايان ئىدى...

ئەدھەم خانقىزنىڭ ئۆزىنى ھادىس ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى، ھېدايەتنىڭمۇ ئۆز ھېسسىياتىنى بېسىپ، ئۇچ بۇلۇڭ شەكىللەندۈرمەيدىغانلىقىنى ئېنىق بىلسىمۇ، لېكىن يەنىلا خاتىرجەم ئەمەس ئىدى. شۇڭا، ئۇ خانقىز بىلەن ھېدايەتنىڭ ئوتتۇرىسىدىن بىر ئىش چىقىرىپ، ھېدايەتنىڭ ھېسسىياتىغا ئۇزۇل ـ كېسىل بەرھەم بېرىش نىيىتىدە، مۇنداق بىر ئويۇننى ئويلىدى:

1980 ـ يىلنىڭ قەھرىتانلىق شەنبە كۈنى، ئەدھەم خانقىزنىڭ پۇچۇركىسىغا ئوپمۇئوخشاش قىلىپ: «ھېدايەت، بۈگۈن كەچ سائەت يەتتىدە مەكتەپنىڭ تەنتەربىيە مەيدانىدا كۈتىمەن،

مۇھىم گەپىم بار. خانقىز» دېگەن بىر باغاقچىنى ياساپ چىقتى ۋە ئۇنى ھىدايەتنىڭ تۆتىنچى سائەتلىك دەرستە ئىشلىتىدىغان خاتىرە دەپتىرىنىڭ ئىچىگە قىستۇرۇپ قويدى. ھىدايەت شۇ ھامان خەۋەر تاپتى، كۆڭلىدىن ھەرخىل خىياللار كەچتى، ئاخىر ئۆزى ياخشى كۆرگەن قىزنىڭ نېمە گەپى بارلىقىنى ئاڭلاپ بېقىش ئۈچۈن، بېرىش قارارىغا كەلدى. ئۇ كۇنى سوغۇق ھەقىقەتەنمۇ قاتتىق ئىدى، زەھەرىدەك شىۋىرغان سوقۇپ تۇراتتى. ھىدايەت سائەت ئالتە يېرىم بىلەنلا مەيدانغا كەلدى، ئاستا ـ ئاستا سوغۇق ئۆتتى، ئۇ دەسلەپ مېڭىپ باقتى، كېيىن پۇتلىرىنى يەرگە ئۇرۇپ يۈگۈرۈپمۇ كۆردى، سوغۇق يەنىلا ئۆز كارامىتىنى كۆرسىتىۋاتاتتى. ئۇ شۇنداق توڭلاپ، تىترەپ تۇرسىمۇ، قىزغا بولغان ساداقىتى ئۈچۈن، سائەت توققۇزغىچە كۈتتى، خانقىزنىڭ قارىسى كۆرۈنمىدى. ئاخىر توققۇزدىن ئاشقاندا، قاشلىرى بىلەن چېكە چاچلىرىنى ئاپئاق قىرو باغلىغان، يۈز ـ كۆزلىرى شەلۈەرەپ، ئاغزى گەپكە كەلمىگەن ھالدا ياتاقتا قايتىپ كىردى. شۇ كېچە قىزىتمىسى ئۆرلەپ، قاتتىق بىئارام بولدى، ئەتىسى قۇلىقىنىڭ ئۇششۇپ قالغانلىقىنى كۆردى...

— ھازىرمۇ ئاغرىمدۇ؟

خانقىز ھىدايەتنىڭ كۆزلىرىگە مەيۈس تىكىلدى. بۇ مەيۈس لۇكته قانداقتۇر خىجىللىق، ئوڭايسىزلىق ۋە ئەيىبكارلارچە مۆلدۈرلەش بار ئىدى.

— ياق، ئاغرىق شۇ چاغدىلا تۇگىگەن، — دېدى ھىدايەت مەنىلىك قىلىپ، — ئەسلىدە سوغۇقتا ئۇششۇمەپتىكەن، ئوتتا كۆيۈپتىكەن، كۆيۈك ئىزىلا قالدى! ...

— شۇنداقمۇ؟ ...، — خانقىز كۇلۇپ قويۇپ ئورنىدىن تۇردى. كەچ كىرىپ قالغانىدى. ئۇ كىرپىكلىرىنى تېز ـ تېز قېقىپ قويۇپ، كۆزىنى يوغان ئاچتى. «قىزىلتاغ» سەپىلىگاھى ئۇنىڭ ئالىقىنىدا تۇرغاندەك كۆرۈندى. شۇ تاپتا، كەڭ ئۇپۇققا

كەچكى شەپەق يېيىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئاجايىپ گۈزەل، سېھىرلىك تاڭ مەنزىرىسى نامايان بولغاندەك بولدى...

3

ئەدھەمنىڭ «كىچىك پارىژ» قەھۋەخانىسى توغرىسىدىكى بەدىئىي ئېپىزوتى قەھۋەخانىنىڭ ئابرۇيىنى بەك كۆتۈرۈۋەتتى. گېزىتنى كۆرگەنلەر خالىس تەشۋىقاتچىغا ئايلاندى، بىرى ئونغا، ئونى يۈزگە يەتكۈزۈپ، غەربىي يولدىكى توقسان ئىككىنچى نومۇرلۇق بۇ تىجارەت ئورنىنى بىردىنلا يېگىرمە تۆت سائەت ئادەم ئۆكسۈمەيدىغان، كېچە ـ كۈندۈز ناخشا ـ مۇزىكا، كۈلكە ـ چاقچاق، ئويۇن ـ تاماشا بىسلىمايدىغان، ئىسمى ـ جىسمىغا لايىق، رەڭگارەڭ «كىچىك پارىژ»غا ئايلاندۇردى!

تاپاۋەت بۇرۇنقىدىن نەچچە ھەسسە كۆپەيدى، سالمانىڭ يانچۇقىغا كىرىۋاتقان پۇلنىڭ ھەددى ـ ھېسابى يوق ئىدى، ئىشكتىنمۇ، دېرىزىدىنمۇ، تۆڭلۈكتىنمۇ كىرىۋاتاتتى...

بۇ ئىشتا سالمان ئەدھەمدىن خۇشال ئىدى، ئۇنىڭ قەلەم كۈچىگە قايىل بولدى. ئەگەر ئۇ ئاشۇنداق قاملاشتۇرۇپ، ماختاپ، تەسىرلىك يازمىغان بولسا، بۇنچە كۆپ خېرىدارنى جەلپ قىلىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. شۇڭا، بىرنەچچە كۈندىن بېرى، سالمانىڭ كۆڭلىگە ئەدھەمنى قانداق رازى قىلىش خىيالى كىرىۋالدى. ئۇياق ئويلاپ، بۇياق ئويلاپ، ئاخىر كۆڭلىگە بىر پىلانى پۈكتى. ئۇ مۇنداق ئويلىدى: «پادىشاھنىڭ خەزىنىسىدە يوق نەرسە، دۇنياننىڭ خۇرجۇنىدا بار، دېگەن گەپ بار. ئەدھەم دېگەن كاتتا زىيالىي، ئەگەر ئۇنىڭدىن ياخشى پايدىلانسام، چوڭ شان ـ شەرەپ تاپقىلى بولىدۇ! بۇنداق ئادەملەرنى چاڭگالغا كىرگۈزۈپ قويغان ياخشى، قاچان بولمىسۇن ئەسقېتىپ قالىدۇ!»

يەنە بىر تەرەپتىن، سالمان ئۇنىڭ قولى بىلەن خانقىزدىنمۇ ئۆچ ئالماقچى بولدى. ئۇ خانقىزنى تۇنجى قېتىم ئۆزىنىڭ ئۆيىدە كۆرگەندە، ھەيران بولغان، تەئەججۇپلەنگەن، كېيىن ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن، بۇرۇنقى ئىشلارنى ئەسلەپ، ئۇنى يەنە بىر مەزگىل ئوينىتىپ، كۆڭلىنى خۇش قىلماقچى بولغانىدى. لېكىن خانقىز ئۇنىڭ ھارام نىيىتىگە يول قويمىدى، بەلكى ئۇنى ئەيىبلەپ، سەتلەپ، قايتا بۇ ئۆيگە ئاياغ باسمىدى، بۇ ئىش سالمانغا ئار كەلدى، ئەزەلدىن ئايال خەق بىلەن بولغان مۇناسىۋەتتە رەت قىلىنمىغان، دەككە يەپ باقمىغان سالمان ئۇچۇن، بۇ بىر ئەجەللىك زەربە ئىدى!...

مۇشۇ ئىشلارنى ئويلاپ، سالمان بۇگۇن ئەتىگەن ئەدھەمگە تېلېفون بەردى ۋە كەچتە «كىچىك پارىژ» قەھۋەخانىسىدا بىللە تاماقلىنىشقا تەكلىپ قىلدى. ئۇ ھازىر پات - پات سائىتىگە قاراپ ئەدھەمنى كۇتۇپ ئولتۇراتتى. ئەدھەم سائەت ئالتىدىن چارەك ئۆتكەندە كەلدى. سالمان ئۇنى ئۆزىنىڭ ئىچكىرىدىكى خالىي ئىشخانىسىغا باشلاپ كىردى. بۇ يەردە ياڭاق ياغىچىدا ياسالغان چىرايلىق بىر شىرە، ئەينەكلىك ئىشكاپ، بىر دانە ئاپتوماتىك تېلېفون ۋە ئۇستىگە چاچما گۈللۈك گىلەم سېلىنغان بىر سىم كارىۋات بار ئىدى. ئۇلار شىرە يېنىدىكى يۇمشاق ئورۇندۇقتا ئولتۇردى. سالمان بىرىگە تېلېفون بەردى، ھايال ئۆتمەي، كاۋاپ، سامسا ۋە توخۇ گۆشى كەلتۈرۈلدى، ئۇسسۇزلۇق ئۇچۇن شياڭگاڭنىڭ كۇكاكۇلاسى بىلەن ياپونىيە پىۋىسىنىڭ ئاغزى ئېچىلدى، ئۇلارنىڭ چېكىۋاتقىنىمۇ ئامېرىكىنىڭ «مارپولو» ماركىلىق ئالىي تاماكىسى ئىدى.

— بۇگۇن ھاراقتا تاۋىگىز قانداراق؟ — سورىدى سالمان ئىشكاپنىڭ يېنىغا كېلىۋېتىپ، — «ماۋتەي» ئىچەمسىز ياكى فرانسىيىنىڭ «ناپولېئون» نى ئىچەمسىز؟

ئەدھەم ھەر ئىككى ھاراقنىڭ ئىسمىنى ئاڭلىغان بولسىمۇ،

لېكىن ئىچىپ باقمىغانىدى. كۆڭلىده بۇگۈن هەر ئىككىسىنى ئىچىپ باققۇسى بار ئىدى، لېكىن سالماننىڭ ئالدىدا چاكىنىلىق بولۇپ قالمىسۇن، دەپ ئويلاپ:

— بۈگۈن راستىنلا ئاق هاراقنى ئانچە تاۋىم يوق، — دېدى، — «ماۋتەي» دېگەنمۇ ئاچچىق بىرنېمە. ئىچسەڭ «ناپولېئون» دىن ئازراق ئىچىپ باقايلى!

ئۇلار هاراق ئىچكەچ ئولتۇرۇپ، پاراڭغا چۈشتى. سالمان گەپنى ئەگىتىپ كەلدى:

— قاراڭ، ئەدهەم، يېقىندا بىر ماتېرىيالدىن مۇنداق بىر خەۋەرنى كۆرۈپ قالدىم: گۇاڭجۇدا ئېچىلغان بىر قېتىملىق ئەدەبىي ئىجادىيەت سۆھبەت يىغىنىدا، نام ـ شۆھرىتى داڭ كەتكەن چوڭ ـ چوڭ يازغۇچى، شائىرلار يىغىنىڭ كۈنتەرتىپى ئۈياقتا قېلىپ، هەممىسى سودا ـ سېتىق ۋە بازار ئۇچۇرلىرى بىلەن شۇغۇللىنىپ كېتىپتۇ! قانداق، قىزىق خەۋەرمىكەن؟

— نېمىسى قىزىق؟ — دېدى ئەدهەم پەرۋاسىزلا.

— بۇنىڭ قىزىقى شۇ يەردىكى، — دېدى سالمان چۈشەندۈرۈپ، — هازىر جۇڭگودا ئەمەلدارلاردىن پۇقراغىچە، ئىشچىدىن زىيالىيغىچە هەممىسى پۇل تېپىشنىڭ كويىدا يۈرۈۋاتىدۇ! پۇلـنىڭ كۈچ ـ قۇدرىتى تەڭداشسىز، ئەدهەم! هازىر بۇنى چۈشەنمەيدىغان ئادەم يوق! لېكىن، سىز تېخى چۈشەنمەي يۈرۈپسىز. شۇڭا، مەن سىزگە پۇلنىڭ ئازراق تەمىنى تېتىتىپ قويماقچىمەن!

— قانداق قىلىپ؟ — ئەدهەم چاينا‌ۋاتقان بىر پارچە لوقمىنى ئۇ قوۋۇزىدىن بۇ قوۋۇزغا ئايلاندۇرۇپ، هاڭۋاقىدەك تۇرۇپ قالدى.

— سىزگە هەر ئايدا ئىككى يۈز ئەللىك يۈەن هەق بېرىمەن، ۋەزىپىڭىز: قەهۋەخانىمىزنى هەر خىل شەكىلده تەشۋىق قىلىش ۋە ئۇنىڭ ئىجتىمائىي ئورنى بىلەن ئىناۋىتىنى كۆتۈرۈش. بۇ

ئىشىنىڭ ۋاقتىنى پۈتۈنلەي ئۆزىڭىز ئىگىلەيسىز، قانداق؟

ئەدھەمگە گويا خىزىر يولۇققاندەك تۇيۇلۇپ كەتتى. ئۆتكەندە، ئىداردە ئۇنىڭ ماڭاشىغا قوشۇلىدىغان توققۇز يۈەنلىك بىر دەرىجە ئۇچۇن، ئىككى ھەپتىدىن ئارتۇق مۇزاكىرە بولغانىدى. توۋا، بۇنىڭ ئۆزى ئاسماندىن چۈشكەندەك. بىر ئامەت ئەمەسمۇ؟ ئىككى يۈز ئەللىك يۈەن ـ ھە؟! ئەگەر ئىدارە ئۇنىڭغا يۈز يۈەن قوشاقچى بولسا — بۇ ئەلۋەتتە مەڭگۇ مۇمكىن ئەمەس — بەلكىم ئىككى ـ ئۇچ ئاي مۇزاكىرە قىلىپ، يەتتە ـ سەككىز ئۆتكەلدىن ئۆتكۈزۈپ، ئون ـ يىگىرمە تامغىلىق ھۆججەت تەييارلاپ، ئاندىن بېرىشى مۇمكىن. لېكىن سالمانچۇ؟ بىر مىنۇتنىڭ ئىچىدە، بىر ئېغىز گەپ بىلەنلا ئۇنىڭغا ئىككى يۈز ئەللىك يۈەنلىك ھەق قوشۇۋەتتى!... ۋەزىپىچۇ؟ ئۇنچىلىك ۋەزىپە دېگەن نېمە؟ ھەمىسى ئېغىزنىڭ يېلى! سالمان بىلەن ئۇنىڭ قەھۋەخانىسى توغرىسىدا ئايدا، يىلدا بىرەر پارچە ماقالە، بىرەر پارچە قەسىدە، بىرەر پارچە ئەسەر دېگەنلەرنى ئويناپ ـ كۈلۈپ چىقىرىۋەتمەمدۇ!؟ ئەگەر گېزىتخانىدىكىلەر غىڭشىسا، ئۇنىڭمۇ كارى چاغلىق، «كىچىك پارىژ» قەھۋەخانىسىدىكى بىر كېچىلىك زىياپەت بىلەن ئويۇن ـ تاماشا ھەممىسىنىڭ ئاغزىنى ياغلاپ، بوينىنى باغلىۋېتمىدۇ!...

— قانداق، جىمىپ كەتتىڭىزغۇ؟ — دېدى سالمان گۈمانلىنىپ. ئۇ كۆڭلىدە: بەلكىم ئەدھەم ئىككى يۈز ئەللىك يۈەننى ئاز كۆرۈۋاتقان ئوخشايدۇ، يەنە بىر ئاز قوشسامىكىن!... دەپ ئويلاپ تۇرۇۋېدى، ئەدھەم كۈتمىگەن يەردىن باشقىچە گەپنى قىلدى:

— ھەر ئايدا ئۇنچە كۆپ پۇلنى ئېلىشقا ئادەم خىجىل بولمامدۇ، سالمان؟ بۇ يەرنى تەشۋىق قىلىش ئۆز ئىشىمىز تۇرسا...

— كۆپ ئەمەس، ئەدھەم! — دېدى سالمان ئۆزىنىڭ

سېخي، ساخاۋەتلىك ئادەم ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ، — گەرچە سىزنىڭ ۋەزىپىڭىز ئېغىر بولمىسىمۇ، لېكىن مەن سىزنىڭ نامىڭىزنى سېتىۋالدىم. سىز دېگەن ئەدەب، مۇھەررىر، كاتتا زىيالىي. سىز مۇخبىرلىق قىلالايسىز. مۇخبىرلار كىشىنىڭ نامىنى چىقىرالايدۇ! مەن يەنە مالىيە ـ سودا سىستېمىسىدىن بىر ئىقتىسادشۇناسنى سېتىۋالدىم. ئۇ مېنى مەڭگۈ جۇڭگو ۋە خەلقئارادىكى يېڭى ـ يېڭى ئىقتىسادىي ئۇچۇرلار بىلەن تەمىنلەيدۇ. قىسقىسى، سىلەر مېنىڭ «كىچىك پارىژ» قەھۋەخانامغا شۆھرەت كەلتۈرىسىلەر، نام ـ ئابرۇيىنى يۇقىرى كۆتۈرىسىلەر. بۇ، مېنىڭ تېخىمۇ چوڭ ۋە كەڭ سودا بىلەن شۇغۇللىنىشىمنىڭ دەسمايىسى بولىدۇ. راستىنى ئېيقاندا، سىلەر زىيالىيلار ھازىر ئۆزۈڭلارنى ئۇنچە قالتىس چاغلىماڭلار! ھازىرقى زامان — كارخانىچىلارنىڭ زامانى! مەن ئۇزاق بولمىغان كەلگۈسىدە چەت ئەللىكلەر بىلەن بىرلىشىپ، پۈتۈن ئىچكى ۋە تاشقى سودىنى تىزگىنلىيەلەيدىغان تىرىس[1] قۇرمەن! ئۇ چاغدا، مېنىڭ نامىم جۇڭگودىلا ئەمەس، چەت ئەللەردىمۇ چىقىدۇ!...

شۇ چاغدا، ئىشىك قىيا ئېچىلىپ، بوسۇغىدا چىرايلىق بىر قىزنىڭ گەۋدىسى كۆرۈندى. ئۇنىڭ بېشىغا تۇرمەللىۋالغان چاچ-لىرىنىڭ ئۇچى خۇددى قوناق پۈپۈكىدەك گىلدىڭشىپ تۇراتتى. ئاپئاق بويۇندىكى سىرىق كەھرىۋا خۇددى ئۆرۈك يېلىمىدەك سۈزۈك ھەم پارقىراق ئىدى...

سالمان ئىتتىك ئورنىدىن تۇرۇپ قىزنىڭ يېنىغا كەلدى ۋە ئېگىلىپ تۇرۇپ ئۇنىڭ قۇلىقىغا بىرنەرسىلەرنى پىچىرلىدى، قىز تېزلا ئارقىغا ياندى.

— بۇ قىزنى تونۇغاندەك قىلىمەنغۇ، — دېدى ئەدھەم ئۆز جايىغا قايتىپ كەلگەن سالمانغا قاراپ، — بۇ ھېلىقى دېسكو

---

① تىرىس — بىرنەچچە شىركەتلەرنى بىرلەشتۈرۈپ باشقۇرىدىغان چوڭ قۇرۇلما.

ماهىرى «تېھران قىزى» ئەمەسمۇ؟

— دەل ئۆزى شۇ! — سالمان مەغرۇر كېرىلدى، — بۇ قىز ھازىر پېقىرنىڭ دوستى. بۇگۈن بىز «جۇڭغار» مېھمانخانىسىغا تانىسىغا چىقماقچىدۇق، شۇنىڭغا چاقىرىپ كېلىپتۇ.

— تەبرىكلەيمەن، يېڭى دوستىڭىزدىن پەخىرلىنىشكە ئەرزىيدۇ! — ئەدھەم شۇنداق دېدىيۇ، كۆز ئالدىدا گۈلجان گەۋدىلىنىپ، كۆڭلى يېرىم بولغان ھالدا شۇكلەپ قالدى. سالمان بۇنى باشقىچە قىياس قىلىپ، دەرھال خانىزنى چىشلەپ تارتتى:

— ئەدھەم، كۆڭلىڭىزنى يېرىم قىلماڭ! ئوغۇل بالا دېگەن بىرلا خوتۇنغا باغلىنىپ قالماسلىقى كېرەك! خوتۇن دېگەنغۇ ياخشى نەرسە، ئەرلەرگە ھۆزۈر بېغىشلايدۇ، خۇشاللىق ئەكېلىدۇ. لېكىن ئۇ يەنە تاماققا ئوخشاشلا نەرسە. قورساق ئاچقاندا، يېگۈڭ كېلىدۇيۇ، تويغاندا، كېكەرتىدۇ. ئەگەر ئۇنىمۇ تاماققا ئوخشاش پات - پات يەڭگۈشلەپ تۇرمىساڭ، خۇددى بىر خىل تاماق ئاغزىڭغا تېتىمىغاندەك ئۇمۇ بەتتاملىشىپ قالىدۇ. ئاڭلىسام، خانىزدىن كۆڭلىڭىز سۇ ئىچمەيدىغان ئوخشايدۇ. نېمە قىلىسىز، تام پوتلىسىدەك بىر خوتۇنغا يېپىشىپ!؟ تاشلىۋېتىڭ، مەن سىزگە مۇشۇ شەھەردىكى قىزلارنىڭ نوچىسىنى توغۇشتۇرۇپ قويىمەن!...

ئەدھەمنىڭ كاللىسى تېخىمۇ چۈشۈپ كەتتى. دېمىسىمۇ، يېقىندىن بېرى، خانىز بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ئوساللىشىپ، كۈنلەپ - كۈنلەپ گەپلەشمەيدىغان ھالغا يەتكەنىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىغا گۈلجان قىستۇرۇلۇپ، بۇ مۇناسىۋەتنى تېخىمۇ سوغۇق، قاتمال ھالغا چۈشۈرۈپ قويدى. سالمان «مۇشۇ شەھەردىكى قىزلارنىڭ نوچىسى» نى تونۇشتۇرۇپ قويىمىسىمۇ، ئەدھەم نوچىسىنىڭ نوچىسىنى ئاللىقاچان تاپقاندى، ھازىرقى گەپ، قانداق قىلىپ، شۇنىڭ ۋىسالىغا تېزرەك يېتىشتە ئىدى!...

يەنە ئىشىك قېقىلدى. سالمان ئورنىدىن قوپقىچە بوسۇغىدا ئىككى ئادەم پەيدا بولدى. ئەدھەمنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ، ھاياجان ۋە ھەيرانلىقتىن داڭ قېتىپ تۇرۇپ قالدى. بوسۇغىدىكى ئىككى ئادەمنىڭ بىر گۈلجان ئىدى. شۇ تۇرقىدا ئۇنىڭ كىيىملىرى تېخىمۇ پاسون، بويىدا ياقۇت كۆزلۈك زۇننار، قولىدا جۇپ ئالتۇن ئۈزۈكلەر پارقىراپ تۇراتتى. ئۇ بېيجىڭدىن قاچان كەلگەندۇر؟ نېمە ئۈچۈن ئەدھەمگە خەۋەر بەرمىدى؟!...

گۈلجان ئەدھەمگە قاراپ «ياخشىمۇسىز؟» دېگەندەك بېشىنى لىڭشىتىپ، پىسكىڭدە بىرنى كۈلۈپ قويدى.

ئەدھەمنىڭ يۈرىكى سەقىلغاندەك بولدى، گۈلجانغا تىكىلگەن كۆزلىرىمۇ شېشىدەك قېتىپ قالغاندى...

— بەللى، لاۋپېكىيۇ، يوقىلىپلا كەتتىڭغۇ؟ — دېدى سالمان گۈلجاننىڭ يېنىدا تۇرغان خەنزۇ يىگىتكە قول سوزۇپ، — قېنى، قېنى، يۇقىرى ئۆتۈڭلار!

ئىككىسى كارىۋاتقا بېرىپ ئولتۇردى. سالمان ئالدىراپ - تېنەپ تونۇشتۇرۇشقا باشلىدى:

— تونۇشۇپ قويۇڭلار، تونۇشۇپ قويۇڭلار، — دېدى ئۇ ئەدھەمگە خەنزۇ يىگىتنى كۆرسىتىپ، — بىز بۇنى «جاڭ داتۇ» دەيمىز، «سامانيولى» شىركىتىنىڭ غوللۇق ئادىمى. بۇ قىزچاق...، — سالمان گۈلجاننىڭ ئىرغايدەك بەستى - بويىغا ھېرىسمەنلىك بىلەن قاراپ قويۇپ جاڭ داتۇغا يۈزلەندى، — بۇ قىزچاقنى ئۆزۈڭ تونۇشتۇرۇپ قوي، مەنمۇ تونۇشۇپ قالاي.

— ئىسمى گۈلجان، — دېدى جاڭ داتۇ گۈلجاننىڭ يەلكىسىگە يېنىك قېقىپ قويۇپ، — مەنمۇ بېيجىڭدا تونۇشتۇم، بىللە كەلدۇق. ھەممىسى شۇ!...

ئەدھەم گۈلجانغا تىكىلگەن خامۇش كۆزلىرىنى تەسلىكتە ئۈزۈپ، جاڭ داتۇنىڭ مەغرۇر بەستىگە قارىدى.

جاڭ داتۇ بېشى قاپلاندەك، كۆكرىكى كەڭ، ئوت كۆزلۈك

يىگىت ئىدى. ئۇنىڭ بېشىدىكى قويۇق، گىجىك چاچلىرى گەدەن ياپاتتى. قاپقارا ئىنچىكە بۇرۇتى دۇگىلەك يۈزىگە يارىشىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ بەدىنىگە يېپىشىپ تۇرغان ھال رەڭ يېپەك كۆڭلەكنىڭ ئوچۇق ياقىسىدىن كۆكسىگە چېكىلگەن ئەجدىھانىڭ رەسمى ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. سىنكا رەڭگىدىكى بۇ ئەجدىھا خۇددى كېلەڭسىز بەدىنىنى نەچچە تولغاپ، مۇدھىش ئاغزىدىن ئوت چاچرىتىپ، بىرنەرسىگە خىرىس قىلىۋاتقاندەك ھەيۋەتلىك كۆرۈنۈشتە ئىدى. مانا بۇ، ھازىرقى بىر قىسىم ياشلاردا ئومۇملىشىپ قالغان «بەدەننى مەدەنىيلەشتۈرۈش، بەدەننى زىننەتلەش» نىڭ «پارلاق» نامايانىسى ئىدى!

يوغان، قىسقا بوينىغا يىلان باغرى شەكلىدىكى ئالتۇن زەنجىر ئاسقان، قولىغا چەش كۆزلۈك ئۈزۈك سالغان، پۇتۇن تۇرقىدىن، كىيىم - كېچەكلىرىدىن «زامانىۋى» ياشلارنىڭ قىياپىتى، كەيپىياتى چىقىپ تۇرغان جاڭ داتۇ سالمانغا ئۆزرە ئېيتقاندەك تەلەپپۇزدا مۇنداق دېدى:

— ھېلىقى ئىشنى بىرئاز كېچىكتۈرۈپ قويدۇم، سالمان، رەنجىمە! چەتكە چىقىرىدىغان بىر مالىنىڭ سودىسى بىلەن بېيىجىڭغا بېرىپ كەلدىم. كېلىپلا سېنىڭ شۇ ئىشىڭنى بېجىردىم، مانا ئال! — ئۇ يانچۇقىدىن بىر پارچە قەغەزنى ئېلىپ سالمانغا ئۆزاتتى. سالمان قەغەزنى ئېلىپ، ئىتتىك كۆز يۈگۈرتتى.

بۇ، شىخەنزە يۇڭ توقۇمىچىلىق فابرىكىسىنىڭ مال يۆتكەش تالونى ئىدى. ئۇنىڭدا بېغىر رەڭ سارجا بىلەن پوچتا رەڭ سارجىدىن ئۇچ مىڭ مېتىر يېزىلغانىدى.

— رەھمەت، لاۋپېڭيۇ، كېچىككەن بولسىمۇ، كۆڭۈلدىكىدەك بوپتۇ، — دېدى سالمان خۇشاللىقتىن ئاغزى يالاقتەك كېرىلىپ ۋە ئىشكاپنىڭ ئىچىدىكى بىر ساندۇقنى ئېچىپ، بىر باغلام پۇلنى ئالدى، جاڭ داتۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ پۇلنى ئۇزىتىۋېتىپ دېدى، — مانا بۇ ئاز بولسىمۇ، تاپان ھەققىڭ!

— بۇ نېمە قىلغىنىڭ، سالمان، — دېدى جاڭ داتۇ نېزە-قاپ، — لازىم ئەمەستى...

— ئال، ئال، «ھېسابلىق دوست بۇزۇلماس» دېگەن گەپ بار.

جاڭ داتۇ پۇلنى ئېلىپ يانچۇقىغا سالدى ۋە گۈلجانغا كۆزە-نىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ قويدى. گۈلجان مۇشۇ ئىشلار تۈگىگۈچە بولغان ئارىلىقتا، قاس ـ قاس سېغىز چاينا‌پ ئولتۇرۇپ، ئەدە-ھەمگە بىرنەچچە قېتىملا نەزەر تاشلىدى، ئەدھەم ئۆزى بىلەن ئۆزى بوغۇلۇپ، جىلە بولۇپ ئولتۇراتتى. بۇنى ئاز دېگەندەك گۈلجان ئاغزىدىكى سېغىزدىن ئىككى ـ ئۈچ قېتىم شار چىقە-رىپ، ئەدھەمگە قارىتىپ تۇرۇپ، پاقا مىلتىق قىلىپ ئاتتى. ئەدھەمنىڭ تېخىمۇ جېنى چىقىپ كەتتى...

سالمان سائىتىگە قاراپ، بىرەر ئىشقا ئالدىراۋاتقانلىقىنى بىلدۈردى، جاڭ داتۇ بۇنى سەزدىمۇ ئېھتىمالىم، ئورنىدىن تۇ-رۇپ خوشلاشتى ۋە گۈلجاننى باشلاپ چىقىپ كەتتى. ئۇلار خالي يەرگە چىققاندا، جاڭ داتۇ ھېلىقى بىر باغلام پۇلنى ساناپ كۆرۈپ:

— سەككىز مىڭ يۈەن ئىكەن، بوپتۇ، — دېدى كەڭ قور-ساقلىق قىلغاندەك، — ئاغىنىدارچىلىقتا تالاشمايمىز!

گۈلجان ھەيران بولغاندەك سورىدى:

— يەنە تالىشاتتىڭىزمۇ تېخى؟ بىر تېلېفون بىلەن ھەل بولغان تالون ئۈچۈن، سەككىز مىڭ يۈەن ئېلىش چوڭ ئامەت ئەمەسمۇ؟

— سىز ئۇقمايسىز، گۈلجان، شۇ بىر تېلېفون ئۈچۈن، مېنىڭ سالغان دەسمايەمگە ئاز ئەمەس! — دېدى جاڭ داتۇ سەمە-مىيلىك بىلەن، — خۇاڭ باشلىق بىلەن لى چاڭجاڭغا بەش مىڭ يۈەنلىك قارماق يېمى تاشلىدىم. ماڭا قالغىنى ئۈچ مىڭ يۈەن بوپتۇ. كېرەك يوق، سالمان ئاغىنىمىز كۆپرەك پايدا ئېلىۋال-

سۇن، بىزنىڭمۇ ئۇنىڭغا ھاجىتىمىز چۈشىدىغان چاغلار بار...
— سالمان قانچىلىك پايدا ئالار؟ — قىزىقىپ سورىدى گۈلجان.
— يىگىرمە مىڭ يۈەن ئەتراپىدا پايدا تاپىدۇ. چۈنكى، بىزنىڭ ئالغىنىمىز ئەڭ تۆۋەن دەرىجىدىكى زاۋۇت باھاسى، مېتىرى يىگىرمە توققۇز يۈەن. ئۇ جەنۇبىي شىنجاڭغا بىرلا دومىلاتسا، مېتىرى ئوتتۇز ئالتە يۈەنگە چىقىدۇ! ئۇنىڭ ئۈستىگە، سارجىنىڭ رەڭگى ئېسىل، ھازىر ئەڭ چاپ - چاپ بولۇۋاتقان بازارلىق رەڭلەر...
گۈلجان «چۈشەندىم» دېگەندەك قاشلىرىنى ئۇچۇرۇپ، لەۋىنى پۈرۈپ قويدى. جاڭ داتۇ بىرنەرسە ئېسىگە كەلگەندەك، دەرھال ئۇنىڭ بىلىكىدىن تۇتۇپ:
— ھېلىقى ئىش ئېسىڭىزدىدۇر؟ — دەپ سورىدى.
— قايسى ئىش؟ — گۈلجان ئەتەي خۇپسەنلىك قىلدى.
— مەرۇپ ئاقساقال بىلەن تونۇشۇشچۇ؟
— قىزىق، ئۇنىڭ ئوغلى بىلەن ئۆزىڭىز كونا تونۇش ئىكەنسىز، بولمىدىمۇ؟
— ياق، بىزنىڭ يولىمىز باشقا. سودىنىڭمۇ ئۆزىگە تۇشلۇق سىرى بار. بۇ ئىشنى سالماندىن خۇپيانە قىلىش كېرەك. شۇڭا، بىر ئامال قىلىپ، سىز مەرۇپ ئاقساقال بىلەن تېزرەك تونۇشمىسىڭىز بولمايدۇ! — جاڭ داتۇ يانچۇقىدىكى ھېلىقى پۇلدىن ئىككى يۈز يۈەننى ئايرىۋېلىپ، گۈلجاننىڭ قولىغا يۆگەپ تۇتقۇزدى، — بۇ سىزنىڭ دەسلەپكى تاپان ھەققىڭىز، كېيىنكى ئىش ئاجايىپ كاتتا بولىدۇ!...
— بولىدۇ، ئەمىسە سىز كېتىۋېرىڭ، — دېدى گۈلجان نازلىق كۈلۈپ، — مەن ئەدھەمنى ساقلاي، بۇ يولنى ماڭا شۇ ئېچىپ بېرىدۇ...
— ئەدھەم؟...، — جاڭ داتۇ ھاڭۋاقاندەك سورىدى.

— مەن سىزگە بېيجىڭدا ئېيتقانغۇ؟ ۋاي خۇدايىمەي، بايا تونۇشتۇرماپتىمەن، سالمان بىلەن بىللە ئولتۇرغان شۇ ئەمەسمۇ؟...

— بوپتۇ، هازىرچە تونۇشمايلا قويايلى، — دېدى جاڭ داتۇ قولىنى سىلكىپ، — سىزنىڭمۇ بەك چوڭقۇرلاپ كېتىشىڭىزنى ياخشى كۆرمەيمەن...

— كۆزىڭىز قىزارمىسۇن! — دېدى گۈلجان بادام قاپاقلىرىنى سۈزۈپ، — مەن يىگىتلەرنىڭ ئارقامدىن ئەگىپ يۈرۈشنى ياخشى كۆرمەن... قانچە كۆپ بولسا، شۇنچە ياخشى!

— بولدى، بۇنداق رومانتىك گەپلەرنى قويۇڭ، — جاڭ داتۇ قولىنى سىلكىپ، مېڭىشقا تەمشەلدى، — مەن خوجايىنىڭ يېنىغا بارمىسام بولمايدۇ، ئەمىسە كەتتىم، سىزگە مۇڭەپپەقىيەت تىلەيمەن!

جاڭ داتۇ چەت ئەلچە خوشلىشىپ كەتتى. گۈلجان قەھۋەخانىغا قايتىپ كىرىپ، هەممەيلەننىڭ كۆزىگە چېلىقمىدىغان ئوچۇق مەيداندا توختىدى. ئۇستىدىكى رەڭدار چىراغلار ئۇنى ئالىيېشىل نۇرغا پۈركەپ، تېخىمۇ جەزبىدار قىلىۋەتتى. ئۇ ئەدھەمنى ئىزدىگەچ، ئەتراپىدىكى بىرنەچچە يىگىتلەرنىڭ ئۆزىگە هېرىسلىق بىلەن تىكىلىۋاتقانلىقىنى، مۆلدۈرلەپ، تەلمۈرۈپ، پارقىراپ، كۈلۈپ تۇرغان بۇ كۆزلەردىن ئوخشاشمىغان دەرىجىدە هارارەت، نۇر ۋە قىزغىنلىق چىقىپ تۇرغانلىقىنى سەزدى، بۇ قاراشلار ئۇنىڭغا راهەت بېغىشلىدى، هۇزۇرلاندۇردى. ئۇ ئەمدى غۇرۇر ۋە سالاپەت بىلەن ئۇلارغا كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ قويۇپ، تېخىمۇ كۆرەڭلىك بىلەن غادايدى...

ئەدھەم ئۆزى يالغۇز بىر بۇلۇڭدا هاراق ئىچىپ ئولتۇراتتى. گۈلجان ئىرغىنىپ مېڭىپ ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى، بوش ئورۇنغا ئولتۇرۇپ، بايىقىدەكلا پەرۋاسىزلىق بىلەن قارسىلداپ سېغىز چاينىشقا باشلىدى. ئەدھەم يوغان بىر رومكا هاراقنى ۋاققىدە

ئىچىۋېتىپ، گۈلجانغا تىكىلدى. ئۇنىڭ قان تولدۇرۇلغان پىيالىسىدەك سۈرلۈك كۆزلىرى كېرىلدى، كىرپىكلىرى قىسقىراپ تىككىدە بولۇپ كەتتى. گۈلجان شۇ ھالەتتە پېتىنى بۇزماي ئولتۇراتتى، يەنە بايىقىدەك ئاغزىدىن شار چىقىرىپ، بىر - ئىككى قېتىم پاقا مىلتىق قىلىپ ئاتتى. ئەدھەم ئەمدى چىداپ تۇرالمىدى، جاۋغايلىرىدا بوغجۇپ تۇرغان تۆكۈرۈكلىرىنى چاچىرىتىپ ۋارقىرىدى:

— يوقىلىڭ! ھازىرلا كۆزۈمدىن يوقىلىڭ!

ئۇنىڭ ئاۋازى ۋارقىرىغانىدەك قىلسىمۇ، لېكىن ئىچ - ئىچىدىن يىغلاۋاتقانىدەك زەئىپ ۋە غەمكىن ئىدى. گۈلجان كۈتۈلمىگەندە قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى. بۇ، ۋايىغا يەتكەن قىزان چوكانىڭ مەغرۇر كۈلكىسى ئىدى. ئەدھەم نېمە بولغانلىقىنى بىلەلمەي، ئەتراپقا سىرلىق قاراپ تۇرۇپ قالدى. بۇ ئىش ئۇنىڭغا خۇددى ھۆل كېسەكتىن ئوت چىققانىدەكلا تۇيۇلۇپ كەتتى.

— چىدىماس! ...، — دېدى گۈلجان كۈلكىسىنى توختىتىپ، — مەن بېيجىڭدەك يەردىن كەلسەم، ئىزدەپ كۆرۈشۈش يوق، تېخى مەندىن رەنجىيدۇ!

ئەدھەم بىرئاز ئېسىگە كەلدى:

— مەن قاچان كەلگەنلىكىڭنى نەدىن بىلەي، يەلكەمدە پال ئاچامدىمەن!؟ ھېلىمۇ، يولىڭغا قاراپ كۆزۈم تېشىلەي دېدى...

— ئۇنىڭسىزمۇ تۆشۈك تۇرۇپتۇغۇ! — گۈلجان يەنە چاقچاقلىغا بۇرىدى، — خانىزىڭ ھۆسن - جامالىغا قاراپ ئولتۇرۇپ تېشىلگەندۇر، تايىنلىق! ...

— بولدى، گۈلجان. ئادەمنى ئۇنداق بىھۇدە قىينىماڭ! — ئەدھەم دەرھال پەسكويغا چۈشتى، — قاچان كەلدىڭىز؟ نېمىشقا خەۋەر بەرمىدىڭىز؟

— جاۋابىم ناھايىتى ئاددىي، ئەدھەم: ئۇلۇشكۇن كەلدىم،

تۇنۇگۈن سىزگە تېلېفون بېرىپ ئالالمىدىم.

گۈلجاننىڭ ئۇلۇشكۈن كەلدىم، دېگىنى يالغان، تۇنۇگۈن تېلېفون بەردىم، دېگىنى راست ئىدى. تۇنۇگۈن ئەدھەم ئىداردە يوق بولغاچقا، ئۇنىڭ گېپىگە ئىشەندى.

— بايا بىللە كەلگەن كىم ئۇ؟ — ئەدھەم بۇ سوئالنى بارلىق ئەلەم ۋە ئاچچىقىنى يىغىپ تۇرۇپ، كۆچلۈك رەشىك بىلەن سورىدى.

گۈلجان يەنە پەرۋاسىزلا جاۋاب بەردى:

— بايا ئۆزى ئېيتتىغۇ!؟ بېيجىڭدا تونۇشتۇق، يولدا ھەمراھ بولدۇق، بۇگۈن بۇ يەرگە بىللە كەلدۇق. بۇنىڭدىن كېيىن مۇ بىللە يۈرىمىز. چۈنكى، ھازىرقى زامان ياشلىرىدا يالغۇز توغرا لىنىيىلىك مۇناسىۋەتلا ئەمەس، بەلكى پاراللېل مۇناسىۋەت، ۋېرتىكال مۇناسىۋەت دېگەنلەرمۇ بولىدۇ. باشقا ئىش يوق، ھەممىسى شۇ!

— ھەممىسى شۇمۇ؟ — ئەدھەم گۈلجانغا مەنىلىك تىكىلدى.

گۈلجان قاشلىرىنى ئۇچۇرۇپ، دومسايدى:

— ئەلۋەتتە شۇ! قانداق؟

— ئەمىسە، ئۇنىڭ يېنىدا مېنى نېمىشقا نەزەر ـ گۇزىرىدىڭىزغا ئىلماي، غادىيىپ ئولتۇرىسىز؟ شۇنچە كۈنلەردىن بېرى سېغىنىپ كۈتكەنلىكىمنىڭ جازاسىمۇ بۇ؟!

— ئەدھەم، مەن تۇرمۇش تەجرىبەمدىن شۇنداق بىر ھەقىقەتنى ياخشى بىلىمەن، — دېدى گۈلجان ئاۋازىغا جىددىي تۇس بېرىپ، — كىشىلەردە، بولۇپمۇ ئەرلەردە، ئاسان قولغا كەلگەن نەرسىلەرنى كەمسىتىدىغان بىر خىل پسىخىك ھالەت بولىدۇ. شۇڭا، مېنىڭچە، قىز ـ چوكانلار يىگىتلەرگە نىسبەتەن جەزمەن مەغرۇر، ھاكاۋۇر بولۇشى كېرەك! قىزىلگۈل ھەقىقەتەن ئېسىل نەرسە. ئېسىل بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنى پۇراشمۇ ئاسانغا چۈشمەيدۇ. چۈنكى، خۇش پۇراق ھىدىنى بېرىشتىن ئاۋۇال يۇزلەرچە

ئۆتكۈر تىكىنىنى كۆرسىتىدۇ، ئەمەسمۇ؟!

گۈلجان بۇ گەپلەر بىلەن كۆڭۈل ئاللىقىنى پۈتۈنلەي يەپ-پىپ كەتتى. ئەدھەم ئۇنىڭغا ئىشەندى، بايا ئۆزىنى قاقشاتقان قىلىقلىرىنى «سىناق ئىكەن» دەپ چۈشەندى، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ چىرايىدىكى سودايىلىق ئالامەتلەرمۇ ئاللىقاياقلارغا غايىب بولدى.

ئۇلار قەھۋەخانىدىن چىقىپ، كوچا چىراغلىرى ئالا ـ بۇلا-ماچ سايە تاشلاپ تۇرغان دەرەخلىك يول بىلەن يۈرۈپ كەتتى. ئەدھەم گۈلجاننىڭ بېلىدىن قارماپ تۇتۇۋالغانىدى. ئۇلار خېلى يەرگىچە مۇھەببەتلىك پاراڭلارنى قىلىشىپ ماڭدى، كېيىن گۈل-جان تۈيۈقسىزلا بىر گەپنى سورىدى:

— ئەدھەم، مېنى مەڑۈپ ئاقساقال بىلەن تونۇشتۇرۇپ قويارسىزمۇ؟

ئەدھەم ھەيران بولغاندەك ئۇنىڭغا قارىدى:

— نېمە ئۈچۈن؟

— شۇنىڭ ئۈچۈنكى، — دېدى گۈلجان ناھايىتى تەبىئىي ھالدا، — مەن ئۇ ئادەمنى ئارقا تىرەك قىلىپ، يۆتكىلىش ئىشىمنى ھەل قىلىمەن، قانداق؟

بۇ گەپكىمۇ پالان دېگىلى بولمايتتى، چۈنكى ئەدھەم ئۇنىڭ يۆتكىلىش ئارزۇسىنى بىلەتتى. شۇڭا، ئىككىلىنىمەيلا رازى بولدى:

— بولىدۇ، ئەتىلا ئېلىپ باراي.

ئۇلار چوڭ بىر بىنانىڭ دالدىسىغا كېلىپ توختىدى، بۇ يەرنىڭ چىرىغى سۇنغان بولۇپ، ئەتراپ قاراڭغۇ ۋە خىلۋەت ئىدى. ئەدھەم گۈلجاننى ئۆزىگە تارتتى، گۈلجان ئۆزىنى تاشـلاپ، ئۇنىڭ بوينىغا گىرە سالدى، ئەدھەم ئۇنىڭ يۈمران لەۋىنى شورىدى ۋە ئارقا ـ ئارقىدىن سۆيۈپ كەتتى...

يەتتىنچى باب

قىسلىتاق

1

شۇ كۈنلەردە، خانىز ئەدھەمنى خيال قىلسىلا، ئۆزىدە بۇرۇن كۆرۈلۈپ باقمىغان بىرخىل ئەندىكتۇرگۈچى بىئاراملىق-نىڭ پەيدا بولۇۋاتقانلىقىنى سېزەتتى.

كىشىلەر يۈرەكنىڭمۇ قۇلىقى بار، دېيىشىدۇ. راست، يۈ-رەك ئىنتايىن سەزگۈر ئەزا، ئۇنىڭ قۇلىقى ھەمىشە دىڭ، كە-چىككىنە شەپىنىمۇ ئۆتكۈزۈۋەتمەيدۇ!

ھازىر خانىزنىڭ يۈرىكى ھەممىنى سېزىپ، بىلىپ تۇراتتى.

ئەدھەم بىلەن گۈلجان، ئەدھەم بىلەن سالمان... بۇ ئوتتۇرا-دىكى سىرلىق، غەلىتە مۇناسىۋەتلەر خانىزنىڭ تىنچ، ئىناق تۇرمۇشىنى چالغىتىپ، ھېسسىياتىنى زەخمىلەندۈرۈۋەتتى. ئەد-ھەم ھازىر خانىزنىڭ نەزىرىدە، گويا يۈكسەك بىر تاغدىن بىر-دىنلا پۇچۇق كېسەككە ئايلىنىپ قالغاندى. بىر چاغلاردا ئۇنى مەھلىيا قىلغان ئۇنىڭ كۆزىدىكى مەردانە نۇر بىلەن دىلدىكى دىيانەت ھازىر يەتتە قات ئاسمانىنىڭ قەرىگە چىقىپ كەتكەندەك ئىدى. خانىز ھەقىقەتەنمۇ ئازابلىناتتى، مۇھەببىتىگە، ئەقىدە-سىگە يىغلايتتى. ئۇنىڭ سۆيگەن، ئىشەنگەن، سۆيۈنگەن ئادىمى ھازىر ئۇنىڭ رەقىبلىرى بىلەن ئاپاق - چاپاق بولۇپ، ئۇنى

خۇددى بىر پارچە ئەرزىمەس بۇيۇمدەك بىر بۇلۇڭغا تاشلاپ، ئۇنتۇپ كېتىۋاتاتتى. خانىمز ئۆز رەقىبلىرىنىڭ بەئەينى بۇرغا تۆگىدەك ئاداۋەتچى، ئىنتىقامچى ئىكەنلىكىنى بىلەتتى. ئۇلار-نىڭ ھازىر ئۆز قوينىدىن ئەدھەمنى تارتىۋېلىپ، شۇ ئارقىلىق ئۆزىگە زەربە بەرمەكچى بولۇۋاتقانلىقىنىمۇ سېزەتتى. خانىمزنىڭ ئېچىنىدىغىنى، بۇ ئويۇندا ئەدھەمنىڭ ناھايىتى قىزغىن رول ئېلىۋاتقانلىقى ئىدى. ئەمدى ئۇنى سەھىنىدىن چۈشۈرۈش ئوڭاي ئەمەس ئىدى. ئەگەر خانىمز ئۇنى سەھىنىدىن چۈشۈرمەكچى بول-سا، ئۆزىنىڭ پۈتۈن غۇرۇرىنى، ۋىجدانىنى، ئار - نومۇسىنى قۇربان قىلىشقا توغرا كېلەتتى. لېكىن، بۇ خانىمزنىڭ قولىدىن كەلمەيتتى. ئۇ ھەمىشە چەكلىك ھاياتىدا ئىنسانىي غۇرۇر بىلەن مەردانە ياشاشنى، پاك كەلگەن بۇ دۇنيادىن يەنە شۇ پاكلىقى بىلەن خۇشخۇي كېتىشنى ئويلايتتى. شۇڭا، ئۇنىڭ يۈرىكى ھا-مان بىر كۈنى تۇرمۇشىدا مۇدھىش بىر بوراننىڭ كۆتۈرۈلىدىغان-لىقىنى، كۈتۈلمىگەن كۆڭۈلسىزلىكلەرنىڭ قاچاندۇر بىر كۈنى بولىدىغانلىقىنى سېزەتتى. لېكىن بۇنىڭ بۇنچىلىك تېز ۋە شىد-دەتلىك بولۇشىنى ئويلىمىغانىدى...

ئەدھەم بۇگۈنمۇ شىركەيپ كەلدى، ئىشكىلەرنى تاراقشىتىپ ئاشخانىغا كىردى، جۈمەكتىن سۇ ئىچتى، ئاندىن تاماكىسىنى پۈرقىرىتىپ، ئۇچ كىشىلىك ساپاغا قىڭغايدى. خانىمز خېلى بۇرۇن ياتقان بولسىمۇ، تېخى ئۇخلىمىغانىدى...

— ئەدھەم، ئازراق پاراڭلاشساق قانداق؟ — دېدى ئۇ ياس-تۇقتىن بېشىنى كۆتۈرۈپ.

بۇگۈن ئۇنىڭ ئىچى توشۇپ، سۆزلەشمىسە بولمايدىغان ھال-غا يەتكەنىدى. ئۇ ئاخىرقى قېتىم ئېرىنى ئىنساپ - دىيانەتكە ئۈندەپ كۆرمەكچى بولدى. چۈنكى، ئۇنىڭ باغرىدا مىدىرلاپ تۇرغان يېڭى بىر جان ئۇنى ئانىلىق بۇرچ بىلەن ساداقەتكە دەۋەت قىلىپ تۇراتتى. خانىمزنىڭ تۇيۇقسىز سۆزلەشمەكچى بولۇپ،

ئاۋۋال ئېغىز ئېچىشى ئەدھەمگە خۇشياقتى، ئۇ بايىقى كەيپىنىڭ تەسىرى تېخى تۈگىمىگەن تالغىن كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ ئۇنىڭغا خاموش تىكىلدى.

— سۆزلىشەيلى، قۇلىقىم سىزدە! — دېدى ئۇ ساپانىڭ يۆلەنچۈكىگە قاڭتىيىپ.

خانقىز چوڭقۇر بىر ئىچكى ئازاب بىلەن مۇنداق دېدى:

— ئەدھەم، مەن ھازىر ئۆزۈمنى يالغان بىر دۇنيا ئىچىدە ياشاۋاتقاندەك ھېس قىلىۋاتىمەن! قارىسام، ھەممە ئىش ساختا-لىق بىلەن بولۇۋاتىدۇ، باشقىلارمۇ، سىزمۇ ساختا مۇناسىۋەت قىلىۋاتىسىز! بۇ ئاھانەتلىرىڭىز ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى، مەن ھازىر چۈشۈمدىمۇ ئازابلىنىپ يۈرىمەن! ئۇنداق قىلماڭ، سىز دادا، مەن ئانا بولۇش ئالدىدا تۇرىمىز. تۇغۇلغۇسى ئاشۇ پەرزەت-تىمىزنىڭ يۈزى ئۈچۈن بولسىمۇ، ئائىلىمىزنىڭ كەيپىنى ئۇ-چۈرمايلى! ...

ئەدھەم نېمە دېيىشىنى بىلمەي ئولتۇرۇپ قالدى. ئۇ خا-نىمزىنىڭ بىردىنلا مۇنداق يۇمشاپ، ئۆزىگە يېلىنىشىنى ئويلاپ باقمىغانىدى. ئەگەر ئۇنىڭ رايىغا باقسا، ئىش يەنە خېمىغا يې-نىپ، بۈزماقچى بولغان ئۆينى ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە توغرا كې-لەتتى. ئۇ چاغدا، ئەدھەم گۈلجان ئالدىدا پاسسىپ ئورۇنغا چۈشۈپ، ئۇنىڭغا توي قىلىش توغرىسىدا ئېغىز ئېچىش تۈگۈل، ھازىرقىدەك بېلىدىن قۇچاقلاپ، سۆيۈپ يۈرۈشمۇ تەسكە چۈشەت-تى. شۇڭا، ئۇ بىردىنلا تېرىسىنى تەتۈر كىيىپ قويتى:

— مەن سىزنى تۇغۇڭ دېمىدىم، مەن بالىغا خۇشتار ئەمەس!

— توغرا، سىز بالىغا خۇشتار ئەمەس، — دېدى خانقىز بىرئاز چېچىلىپ، — سىزنىڭ خۇشتار بولغان نەرسىڭىز باشقا، مېنى بىلمەيدۇ دېمەڭ!

— بىلگەن بولسىڭىز، گەپنى مۇنداق سوزمايلى! — دېدى

ئەدھەم تورۇك - تورۇك ئاۋازدا، — مەن سىزگە ئېيتسام، بىز ھازىر ئىككى قۇتۇپ بولۇپ قالدۇق، دۇنيادىكى ھېچقانداق بىر كۈچ ئىككى قۇتۇپنى بىرلەشتۈرەلمەيدۇ! بۇنىمۇ بىلدىنغانسىز!؟

خانقىزنىڭ شۇنچە ئىچ كۆيەرلىك بىلەن ئېيتقان سۆزلىرى ئەدھەمگە ياقمىدى. ئۇ ئەدھەمنىڭ چىرايىدىكى مەسخىرە بىلەن كۆرەڭلىكنى كۆرۈپ، ھارسىنغان ھالدا ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

— بىلمەيدۇ دېمەك! — دېدى ئۇ بىر خىل ئۆكۈنۈش تۇيغۇسى بىلەن، — بىز نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ياشلىق ھېس - تۇيغۇلىرىنىڭ يېنىك ئېقىنىدا گاھ ئۇزۇپ، گاھ لەيلەپ يۇرۇۋېرىپ، تۇق، لېكىن ئۇنىڭ چوڭقۇر ئاستىدا خەتەرلىك خادا تاشلارنىڭ يوشۇرۇنۇپ ياتقانلىقىنى بىلمەپتۇق. ئەمدى بۇنىمۇ بىلدىم!...

— بىلگەن بولسىڭىز ناھايىتى ياخشى! — دېدى ئەدھەم تېخىمۇ كۆرەڭلىك بىلەن، — مانا شۇ يوشۇرۇن خادا تاشلار بىزنىڭ ئائىلىمىزنى پاچاقلاش ئالدىدا تۇرىدۇ، ئەمدى ئۇنى يېلىنىپمۇ، كۆز يېشى قىلىپمۇ ساقلاپ قالالمايسىز!...

— نېمە؟! — خانقىزنىڭ ۋۇجۇدىنى بىردىن قەھر - غەزەپ قارمىۋالدى، ئۇ قەلبىدىكى ئانىغا خاس سەۋرچانلىق بىلەن سەمىمىيلىكنىڭ شەپقەتسىزلەرچە دەپسەندە قىلىنىۋاتقانلىقىغا ئەمدى چىداپ تۇرالمىدى، ئەدھەم بۇنى ئاجىزلىق دەپ قاراپ، تېخىمۇ كۆرەڭلىك قىلىۋاتاتتى. شۇڭا ئۇ ئېغىر ھارسىنىپ، تۇنجى قېتىم ئېرىگە تۇرگۇنلۇك بىلەن قاتتىق تەگدى، — سىز باشقىلارنى چۆكۈرۈپ، ئۆزىڭىزنى ئۇنچە يۇقىرى، ئەتىۋار ھېسابلاپ كەتمەك! ئەتىلا پىت بازىرىغا بېرىپ ئۆزىڭىزگە باھا قويدۇرۇپ بېقىڭا، نەرخىڭىز قانچە بولىدىكىن!؟

بۇ گەپ ئەدھەمنىڭ جېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى. ئۆزىنى ھەقىقەتەنمۇ يۇقىرى، ئەتىۋار ھېسابلايدىغان بىر ئادەم ئۇچۇن، كۆزىدە

گه ئىلمايدىغان بىر ئايالدىن بۇنداق ئاچچىق كىنايە بىلەن ھاقارەت-
لىك مەسخىرىنى ئاڭلاش خۇددى «بۇغداي پاتمىغان ئاغزىمغا
موزايۇبشى بوش كەلدى» دېگەندەكلا ئىش ئىدى.

— سەن! ... سەن ناكەس! ... ، — دېدى ئەدھەم تاتىرىپ، دۇدۇقلاپ، — سەن زەھەردىن تۆرەلگەن... ھازىرلا كۆزۈمدىن يوقال! ...

— شۇنداقمۇ؟! — خانىمز ئەمدى ئىچىنى بوشىتىپ، خېلى يەڭگىللەپ قالغاندى، — كۆزىڭىزدىن يوقىلىش ئاسان، ئەدھەم. خوش ئەمىسە، بەختلىك بولۇڭ! ...

ئۇ خۇددى تانسىغا ياكى مېھماندارچىلىققا بارىدىغاندەك چىرايلىق كىيىنىپ، شۇنداق خاتىرجەم ۋە بەخىرامان ھالدا ئۆيدىن چىقىپ كەتتى. ئەدھەمنىڭ قاپاقلىرى چۈشۈپ، بېشى ساڭگىلىدى، خانىمزنىڭ بۇنداق مەردانە ھالىتى ئۇنىڭ تېخىمۇ چىشىنى قېرىشتۇرۇۋەتكەنىدى...

لېكىن خانىمزمۇ تالاغا چىقىپلا خۇددى قىممەتلىك بىرنەرسىسىنى ئۇنتۇپ قالغاندەك، چۆچۈپ ئارقىغا قارىدى. پۈتۈن بىنادا يالغۇز شۇنىڭ ئۆيىلا يورۇق ئىدى. ئۇنىڭ ئاغزى ئۇمچەرەپ، كۆزىگە يىغا ئولاشتى. ئۇنىڭ ياشلىق باھارى، ئارزۇ — ئارمىنى، ئىسسىق نەپىسى ئەنە شۇ ئۆيدە — يەتتە يىللىق ئەجرى، قان — تەرى سىڭگەن ئاشۇ غەمخانىدا قالغاندى...

لېكىن، ئەمدى ئۇ ئارقىغا قايتالمايدۇ، ئۆيگە كىرەلمەيدۇ! ئۇ يەردە ئۇنى خورلىغان، كەمسىتكەن، ئۇنىڭ پاك مۇھەببىتىنى، ساداقىتىنى ئاياغ ئاستى قىلغان، ئۇنىڭ ئەقىدىسىنى ئاجىزلىق، سەمىمىيىتىنى يېلىنىش، دەپ بىلگەن روھى زەئىپ، ۋىجدانى سوغۇق بىر ئادەم ياشايدۇ! بۇ ئادەمنى ئەمدى ئۇنىڭ كۆرەرگە كۆزى يوق! ...

خانىمز يول بويىدىكى دەرەخلەرنى ئارىلاپ ماڭدى، چىراغ نۇرىدا يالتىراپ تۇرغان يۈمران يوپۇرماقلار بەئەينى ھەسرەتلىك

كۆزلەرگە ئوخشايتتى. ئۇ خېلى ئۇزاق ماڭغاندىن كېيىن، كەڭ ئوچۇقچىلىققا چىقتى. ئەتراپتا ئادەملەر يوق دېيەرلىك ئىدى، ئاندا ـ ساندا ماشىنىلارنىڭ گۈركىرىگەن ئاۋازى بىلەن يالت ـ يۇلت قىلغان چىراغ نۇرلىرى كۆرۈنۈپ قالاتتى. خانقىز ئۇھسىنىپ تۇرۇپ ئاسمانغا — ئاشۇ مەيۈس جىمجىرلاپ تۇرغان يۇلتۇزلارغا تولغان كەڭرى ئۇپۇقتا؛ يەرگە — ئاشۇ خامۇشلىنىپ ياتقان جىمجىت زېمىنغا قاراپ خىيالى يەنە گادىرماچ بولۇپ كەتتى... نەگە بېرىش كېرەك؟! بۇنداق يۈرۈپ تاڭنى ئاتقۇزغىلى بولامدۇ؟! ئۇنىڭ ئۈستىگە شەھەر بارغانسېرى تىنچىپ، سۈرلۈك ھالەتكە كىرىۋاتسا، يالغۇز بىر چوكانىڭ بۇنداق تەمتىرەپ يۈرۈشى ياخشى ئىشمۇ؟!...

بىردىنلا ئۇنىڭ كاللىسىغا «يالت» قىلىپ بىر پىكىر كەلدى. شۇ پىكىر بىلەن ئۆزىمۇ روھلىنىپ، ئىلدام يۈرۈپ كەتتى. يىگىرمە مىنۇت ئۆتە ـ ئۆتمەي، ئۇ مەنزىلگە يېتىپ كەلدى. ئۆزىگە تونۇش بولغان بىر ئىشىكنىڭ ئالدىدا بىردەم ئىككىلىنىپ تۇردى، بارمىقىنى قوڭغۇراق كۇنۇپكىسىغا بىرنەچچە قېتىم ئاپىرىپ، يەنە قايتۇرۇۋالدى، شۇ ئارىلىقتا، بىنانىڭ ئىشىكى ئېچىلىپ، كىمدۇر بىرى ئۆزى تۇرغان ئىككىنچى قەۋەتكە قاراپ چىقىشقا باشلىدى. ئەمدى ئۇ ياكى قوڭغۇراقنى بېسىشى، ياكى تۆۋەنگە چۈشۈپ كېتىشى كېرەك ئىدى. ئاياغ تىۋىشىنىڭ يېقىنلاپ كېلىشى بىلەن ئۇنىڭ قولى ئىختىيارسىز ھالدا كۇنۇپكىنى بېسىۋەتتى.

ئىشىك ئېچىلدى، كۆڭلەكچان، يالاڭئاش ئۆي ئىگىسى ھەيرانلىقتا چەكچىيىپ تۇرۇپ قالدى.

— خانقىز؟

— ھىدايەت!

ھەر ئىككىسى بىر دەقىقە سۈكۈت ئىچىدە تۇرۇپ قالدى...

2

گۈلجان ژەدە بويمچە، جاڭ داتۇ بىلەن جەنۇبىي باغچىدا ئۇچراشتى. ئۇلار دەسلەپ ھەرخىل ھايۋانلارنى تاماشا قىلدى. شىر، يىلپىز، يولۋاسلارنىڭ يېنىغا كەلگەندە، گۈلجاننىڭ تېنى ئەيمىنىپ، ئۆزىنى چەتكە ئالدى، ھەر خىل نامدىكى مايمۇنلار ماكانلاشقان سۇنئىي تاغنى ئايلانغاندا، ئۇلارنىڭ دارۋازغا ئوخشاش چاققانلىقىدىن، ئادەمگە ئوخشاش ئاجايىپ قىلىقلىرىدىن زوقلاندى، لېكىن ئۇلارنىڭ «ھاياسىز» لىقىنى كۆرگەندە، يۈزىنى چەتكە بۇراپ، پىخىلداپ كۈلدى... كېيىن ئۇلار ماتورلۇق قېيىققا ئولتۇرۇپ، كۆل سەيلىسى قىلغاچ پاراڭلاشتى.

— قانداق، مەرۇپ ئاقساقال بىلەن تونۇشالىدىڭىزمۇ؟ — سورىدى جاڭ داتۇ گۈلجانغا بىر پارچە شاكىلاتنى بېرىۋېتىپ.

— تونۇشتۇم، — دېدى گۈلجان مىيىقىدا كۈلۈپ، — يىلىكى سۇيۇق، لېخشىپ تۇرغان ئۆپكىدەك ئادەم ئىكەن! — ئۇ ئاغزىدىكى شاكىلاتنى يۇتۇپ، تامىقىنى چاكىلدىتىپ تۇرۇپ سورىدى، — ھە، راست، شياۋ جاڭ، ئۇ ئادەمنىڭ نېمىسى سىلەرگە لازىم بولۇپ قالدى؟

— ئەمىلى، قولىدىكى ھوقۇقى! — دېدى جاڭ داتۇ گەپنىڭ پوسكاللىسىنى ئېيتىپ، — گۈلجان، كۆرمەيۋاتامسىز، ھازىر دۆلەتنى قانۇن ئەمەس، مۇناسىۋەت باشقۇرۇۋاتىدۇ! مۇناسىۋەتنىڭ مەركىزىدە تۇرۇۋاتقىنى يەنىلا پۇل. ھازىر پۇل بىلەن ھوقۇقنى سېتىۋالغىلى بولىدۇ، ھوقۇق بىلەن يەنە شۇ پۇلنى تاپقىلى بولىدۇ! بىزنىڭ ئىگىلىشىمىزچە، توقۇمىچىلىق فابرىكىسىدىكى ئا چاڭجاڭ مەرۇپ ئاقساقالنىڭ ناھايىتى يېقىن ئادىمى ئىكەن. ئۇنىڭ قولىدىن خېلى ئىشلار كېلىدۇ. ئۇ مەرۇپ ئاقساقالنىڭ لەۋزىنى يىرمايدىكەن. بىزگە مەرۇپ ئاقساقالنىڭ بىر پارچە خېتى كېرەك.

— نېمە خەت؟ — گۈلجان قىزىقىپ سورىدى.
— تەستىق خەت! — دېدى جاڭ داتۇ قولىنى گۈلجانىڭ يەلكىسىگە تاشلاپ.
— نېمىگە؟ — گۈلجان ئۇنىڭ كۆزلىرىگە نازلىنىپ قارىدى.
— بىز ئۇ يەردىن قانچىلىك ئالغىلى بولسا، شۇنچىلىك خام سۇرۇپ ئالماقچىمىز. شىنجاڭنىڭ خام سۇرۇپى ئۇزۇن تالالىق پاختىدىن توقۇلغاچقا، ئۇنى بويىغاندا، ھەر مېتىردىن ئۇچ يېرىم سانتىمېتىر ئۇزىراپ چىقىدۇ، بۇ رەختنى ئىچكىرىگە يۆتكىسەك، ھەم ئېنىدىن، ھەم گېزىدىن پايدا ئالىمىز. يەنە كېلىپ، ھازىر ئىچكىرىدە خام سۇرۇپنىڭ بازىرى بەك ئىتتىك. ئۆتكەندە، بىرى شاڭخەيگە ئازراقلا خام سۇرۇپ يۆتكەپ، يەتمىش بەش مىڭ يۈەن پايدا ئاپتۇ...
كىچىككىنە ئەجىر بىلەن قولغا كەلگەن شۇنچە كۆپ پايدا گۈلجانىڭ كۆزلىرىنى ئويىنىتىۋەتتى، ئەگەر ئۇ بۇ ئىشتا جاڭ داتۇغا ئوبدان ماسلاشسا، ئۆزلىرىنىڭ ئالىدىغان پايدىسىنىڭ تەخمىنۇ كۆپ بولىدىغانلىقىغا ئىشەندى. بۇ پايدىدا ئەلۋەتتە گۈلجاننىڭمۇ ئاز - تولا ھەسسىسى بولاتتى.
— خوش، مېنىڭ ئەمدىكى ۋەزىپەم نېمە؟ — سورىدى گۈلجان تاقەتسىزلىنىپ.
— ناھايىتى ئاددىي، سۆيۈملۈكۈم! — جاڭ داتۇ ماڭلىيىنى گۈلجانىڭ ماڭلىيىغا ياقتى، — ئاشۇ تەستىق خەتنى قولغا كەلتۈرىسىز!
— قانداق قىلىپ؟!
— ئۇنى ئۆزىڭىز بىلىسىز، سىزدە ئۇنچىلىك ئىقتىدار ۋە دەسمايە بار!...
گۈلجان ئۇنىڭ نېمىگە بېشارەت بېرىۋاتقانلىقىنى چۈشەندى. ئاياللارنىڭ ئۆزىنى تەقدىم قىلىش ھېسابىغا قانداقتۇر بىر

نەرسىلەرگە ئېرىشمەكچى بولغان ۋاقتى — دەل ئۇنىڭ ئەڭ رەزىللىككە يۈزلەنگەن ۋاقتى بولىدۇ. بۇنداق ئاياللاردا مۇھەببەت، نازاكەت، ھايا ۋە پاكلىق بولمايدۇ. مەنپەئەت ئۇنىڭ بىردىنبىر «مۇھەببەت» ئۆلچىمى بولۇپ قالىدۇ!

كېيىنكى ۋاقىتلاردا، گۈلجان شۇ ھالغا چۈشۈپ قالغانىدى...

3

مەھلىيانىڭ قەلبىدىكى مۇھەببەت سەبىي ئىدى، گۆدەكلەر-چە چىن مۇھەببەت ئىدى. ئاياللار خۇددى قارىغۇ بېلىقتەك ھېسسىيات تورىغا ئاسان ئىلىنىشىپ قالىدۇ. ئۇلاردا ئاجايىپ بىر قەتئىي نىيەت بولىدۇ: بىرىنى ياخشى كۆرۈپ قالدىمۇ بولدى، مەڭگۈ شۇنىڭ بىلەن بىللە بولۇشنى خالايدۇ! مەھلىيا ھازىر دەل ئاشۇنداق ھېسسىياتتا ئىدى. ئۇ مۇنداق ئويلىدى: دۇنيادىكى ھەقىقەتلەرنىڭ ھەممىسى ئىككى ياكى ئۈچ قېتىملىق كۆزىتىش-تىن ئۆتكەندىن كېيىن مۇئەييەنلەشكەن، مۇھەببەتمۇ شۇنداق! ... سالماننىڭ بىرنەچچە قېتىملىق ئىش - ھەرىكىتى مەھلىياغا ياقتى، ئۇنىڭ كۆڭۈل ئىمتىھانىدىن ئۆتتى. ئۇ ئەمدى ھەقىقەتەنمۇ سالمانىنى ياخشى كۆرۈپ قالغانلىقىنى چۈشەندى...

سالمان بۈگۈن كەچتە مەھلىيانى «ئاق قۇ» رېستورانىغا تەكلىپ قىلغانىدى. مەھلىيا دەل سائەت ئالتىدە ئۇ يەرگە كەلدى.

سالمان رېستورانىنىڭ ئىككىنچى قەۋىتىدىكى مەخسۇس بىر ئۆينى پۈتۈشۈپ قويغانىدى. ئۇلار شۇ يەرگە كىردى، ئۆي يو-رۇق، ئازادە ھەم خىلۋەت ئىدى. ئاپئاق داستىخان سېلىنغان شىرەنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر لوڭقا مېيىخۇا گۈلى چوغلىنىپ تۇراتتى. خۇشخۇي چىراي بىر كۈتكۈچى قىز ئۇلارغا ئىسسىق چاي

قۇيدى، ئارقىدىن غاز كاۋىپى بىلەن بىر تەخسە پوشكال ئەكەلـ
دى. تاماقتىن كېيىن، سالمان ئالدىن تەييارلاپ قويغان «بوغدا
كۆلى» ناملىق سوغۇق سەي بىلەن خوتەننىڭ «قىزىلگۈل» مارـ
كىلىق خۇش پۇراق هارىقى كەلتۈرۈلدى. مەھلىيا سوقىچاق
تەخسىدىكى سوغۇق سەيگە قاراپ، ئەقلى لال بولغان هالدا ئولتۇـ
رۇپ قالدى. دىئامېتىرى ئون ئالته سانتىمېتىر كېلىدىغان جانان
تەخسىگە ياسالغان بۇ سەي خۇددى چىرايلىق سىزىلغان گۈزەل
بىر پارچە ماي بوياق رەسىمگە ئوخشايتتى. كۆل سۈيى لەڭپۈڭـ
دىن، كۆلدىكى قېيىق بىلەن راۋاقلار قوغۇندىن، قارىغايزارلىق
ياڭاقتىن، ئاپئاق مۇزلۇق چوققىلار قايماقتىن ياسالغان بولۇپ،
ئۇنىڭ كۆركەم، سەنئەتلىكلىكىدىن كىشىنىڭ ئالدىراپ چوكا
سېلىشقا كۆزى قىيمايتتى...
مەھلىيا بوغدا كۆلىنىڭ تەخسىدىكى كىچىكلىتىلگەن شەكـ
لىگە قاراپ ئولتۇرۇپ، بۇنىڭدىن ئۈچ يىل بۇرۇن، تولۇق
ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرىدىغان يىلى ساۋاقداشلىرى بىلەن بوغدا
كۆلىگە چىققانلىقىنى، سۆيگەن يىگىتى بىلەن بىللە قارىغايزارـ
لىقىنى ئايلىنىپ سەيلە قىلغانلىقىنى، ماتورلۇق قېيىققا چۈشۈپ،
هەيۋەتلىك، سالقىن بوغدا كۆلىنى ئايلانغانلىقىنى... ئەسلەپ
كەتتى. شۇ چاغدىمۇ ئۇ هازىرقىدەك خۇشال، بەختىيار ئىدى.
لېكىن ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇنىڭ خۇشاللىقى بەربات بولدى، يىگىتى
ئىچكىرىگە ئوقۇشقا كېتىپلا، ئۇنى تاشلىۋەتتى...
مەھلىيا شۇلارنى ئويلاپ، شۇكلەپ قالدى. سالمان ئۇنىڭ
يېنىغا سۈرۈلۈپ كېلىپ سورىدى:
— نېمە بولدىڭىز، مەھلىيا؟ «بوغدا كۆلى» گە قاراپ ئولـ
تۇرۇپ كەتتىڭىزغۇ؟
— يېيىشكە ئادەمنىڭ كۆزى قىيمايدىكەن! — دېدى مەھلىيا
ئۆزىنى ئوڭشاپ.
— سىز بۇرۇن «بوغدا كۆلى» گە چىقىپ باققانمۇ؟

— ئۇچ يىل بۇرۇن چىققان...

— ئەمىسە، مەن سىزنى يەنە بىر قېتىم تەكلىپ قىلىمەن، سىز خالىغان بىر كۈنى چىقايلى، بولامدۇ؟

— بولىدۇ، سىز قاچان دېسىڭىز، مەن تەييار!

— ئەمىسە، «بوغدا كۆلى» گە ھۇجۇم! — دېدى سالمان چوكىنى قولىغا ئېلىپ ۋە «بوغدا كۆلى» نىڭ «قارلىق چوققىسى» نى ئەپلىك قىسىپ، مەھلىيانىڭ ئاغزىغا سېلىپ قويدى. شۇنىڭ بىلەن مەھلىيامۇ ئەسلىمىلەر قوينىدىن چىقىپ، كۆلكە - چاقچاق ئىچىگە كىرىپ كەتتى. سالمان ئۇنىڭ ئۇنىمىغىنىغا قويماي، قىزىل ھاراقتىن ئىككى رومكا ئىچۈردى، قىزىلگۈل ھىدى گۈپۈلدەپ تۇرغان ئانار سۈيىدەك گۈلگۈن ھاراق مەھلىياغا تېتىدى. ئۇنىڭ يۈزى خوراز تاجىسىدەك قىزىرىپ، كۆزى خۇمارلاشتى. شۇ تۇرقىدا ئۇ، تېخىمۇ گۈزەل ۋە جەلپكار بىر قىزغا ئايلىنىپ كەتكەندى. بۇگۈن سالمانمۇ ناھايىتى چىرايلىق ۋە رەتلىك كىيىنگەنىدى. مايلانغان چاچلىرى چىراغ نۇرىدا يالتىرايتتى، ئۇششاق چاقماقلىق سارجا كاستۇمىنىڭ تۆش يانچۇقىغا قاتلاپ سېلىۋالغان ئاپئاق يىپەك ياغلىقى خۇددى يېڭىلا پوره‌كلىگەن ئاق ئەتىرگۈلدەك، ئۇچقۇلاق بولۇپ كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى...

سالمان ئاستا مەھلىيانىڭ قولىنى تۇتتى، ئالقىنى بىلەن بۇدرۇق، يۇمران قولنىڭ دۇمبىسىنى سىلىدى، مەھلىيانىڭ ۋۇجۇدىغا بىرخىل ئىسسىق ئېقىم بۆسۈپ كىرگەندەك، پۈتۈن بەدىنى ھاياجانلاندى، يۈرىكىنىڭ سوقۇشى تېزلىشىپ، پۈت - قولى بوشىشىپ كەتكەندەك بولدى.

سالمان يانچۇقىدىن «18K» لىق بىر دانە ئالتۇن ئۈزۈكنى ئېلىپ، مەھلىيانىڭ بارمىقىغا سېلىپ قويدى. كۈتۈلمىگەن بۇ زور ئىلتىپاتتىن مەھلىيانىڭ كۆڭلى ئېچىلىپ كەتتى، شۇ خۇشاللىقتا سالمان بىلەن يەنە بىر قېتىم سوقۇشتۇرۇپ ئېچىتى...

ئۇلار سائەت توققۇزغا يېقىن «ئاق قۇ» رېستورانىدىن چىقىپ، تاكسى ماشىنا بىلەن «بوغدا» مېھمانخانىسىغا تانسىغا باردى. تانسىدىن يانغاندا سائەت ئون بىردىن ئاشقانىدى.

— ئەمدى ئۆيىڭىزگە كېتەلمەيسىز، مەھلىيا، — دېدى سالمان ئۇنى قولتۇقلاپ كېتىۋېتىپ، — بىزنىڭ ئۆيگە بارايلى، ئاپام بىلەن يېتىپ قالىسىز، ئۆتكەندە ئوبدانلا تونۇشۇپ قالدىڭىزغۇ، ئاپامۇ سىزنى ياخشى كۆرۈپ قاپتۇ...

مەھلىيا ئىككىلىنىپ قالدى، دېمىسىمۇ، بۇ چاغدا ئاغزىدىن هاراق پۇرىتىپ ئۆيگە كېتىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى، ئۇنىڭدىن كۆرە، ئەتىلىككە «دوستۇمنىڭ ئۆيىدە قونۇپ قالدىم» دەپ بارسا، ئاسانراق بولاتتى.

— قانداق بولار؟ — دېدى ئۇ ئارىسالدى بولۇپ، — زىياخان ئاپامغۇ چۈشىنىدۇ، لېكىن مەرۇپ ئاكامنىڭ ئالدىدا خىجىل بولىدىكەنمەن...

— خىجىل بولماڭ، — دېدى سالمان ئۇنى تىنچىتىپ، — دادام مۇنداق ئىشلارغا كۆز سېلىپ يۈرمەيدۇ، ئۆزى قېرى بولغان بىلەن كاللىسى ئازاد، كۆكسى ـ قارنى كەڭ...

شۇنداق قىلىپ، مەھلىيا ئامالسىز هالدا سالمانىنىڭ ئۆيىگە بىللە كەلدى. ئۆيدىكىلەر تاتلىق ئۇيقۇغا كەتكەنىدى. سالمان ناهايىتى ئېهتىيات بىلەن ئىشكىلەرنى ئېچىپ، دەسلەپ كارىدورغا كىردى، ئاندىن ئۆزىنىڭ ياتاقخانىسىغا كېلىپ، مەھلىياغا پىچىرلىدى:

— ئاۋۇال ماۋۇ ئۆيدە بىردەم ئولتۇرايلى، مەن ئاپامنى ئويغىتىپ، ئەهۋالنى چۈشەندۈرگەندىن كېيىن، ئۇ يەرگە چىقارسىز.

مەھلىيا ئىچكىرى كىردى، سالمان ئۇستەل چىرىغىنى يانداردى، ئۆزي غۇۋا يورۇدى. مەھلىيا بۇلغارى ساپاغا ئولتۇرۇۋېتىپ، ئۆزي ئىچىگە سەپسالدى. دېرىزىنىڭ يېنىغا قوش كىشىلىك

لۆم ـ لۆم كارىۋات قويۇلغاندى. ئۇدۇلدىكى تومپۇچكىدا ياپوندـ يىنىڭ ئون سەككىز دىيۇيملىق رەڭلىك تېلېۋىزورى بىلەن «نا‌ـ تىئونال» ماركىلىق سىنئالغۇسى تۇراتتى. ئۆينىڭ تۆت تېمى پۈتۈنلەي ئايالالارنىڭ — دۇنيادىكى كىنو چولپانلىرىنىڭ ھەرخىل شەكىلدىكى رەسىملىرى بىلەن توشۇپ كەتكەنىدى. مەھلىيا بۇ رەسىملەرنىڭ ئىچىدىن ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان ياپونىيىلىك شەنـ كۇ بەيخۇي، فرانسىيىلىك سۇفىيە روللان، ھىندىستانلىق نارـ گىس، جۇڭگولۇق لىيۇ شياۋچىڭ، ئامېرىكىلىق دىيان لېئىنلارـ نىڭ رەسىملىرىنى تونۇدى. بۇ رەسىملەرنىڭ ھەممىسى قارىغان كىشىنىڭ قەلبىنى زىلزىلىگە سالىدىغان يېرىم يالىڭاچ كۆرۈنۈشـ تە ئىدى.

سالمان ھەش ـ پەش دېگۈچە توك چەينىكىدە چاي دەملىدى، مەھلىيامۇ ئۇسساپ ئاغزى قۇرۇپ كەتكەنىدى. ئۇلار چاي ئىچكەچ ئولتۇرۇپ، سىنئالغۇ كۆرمەكچى بولدى.

— قانداغىنى ياخشى كۆرىسىز؟ — دېدى سالمان تام ئىشكاـ پىدىن سىنئالغۇ لېنتىلىرىنى ئېلىۋېتىپ، — مۇھەببەتمۇ، مۇشتلاشمۇ ياكى رازۇلىدكىمۇ؟

— قايسى بولسا مەيلى، — دېدى مەھلىيا ئىتائەتچانلىق بىلەن، — ئۆزىڭىز ياخشى كۆرگەنلىرىڭىزنى قويۇڭ!

سالمان تام ئىشكاپىنىڭ ئۈستۈنكى كۆزىدىن گېزىتكە ئورالـ غان بىرنەچچە لېنتىنى ئالدى ۋە ئۇنىڭ ئارىسىدىن بىرنى تاللاپ:

— بۇگۈن مەن سىزگە زامانىۋى بىر فىلىم قويۇپ بېرەي، — دېدى مەھلىياغا كۆزىنى قىسىپ قويۇپ، — مۇھەببەت فىلىملىرى ئادەمنى ئېزىۋېتىدۇ، مۇشتلاش دېگىنىڭىز ئادەمنىڭ نېرۋىلىرىنى قاقشىتىدۇ، رازۇلىدكا بولسا، ئادەمنى جىددىيىلەشـ تۈرۈپ قويىدۇ. ھازىر بىزنىڭ كۆرىدىغىنىمىز، روھىڭىزنى ئۇرغۇتۇپ، يۈرىكىڭىزدە گۈزەللىك ۋە ئىنتىلىش تۇيغۇسى پەيدا قىلىدۇ...

سىنئالغۇنىڭ يېشىل سەپلىرى لىپىلداشقا باشلىدى، تېـ
لېۋىزوردا، دەسلەپ چەت ئەلنىڭ يېنىك مۇزىكىسى بىلەن غەلىتە
ئالىيېشىل بەلگىلەر چىقتى، ئاندىن بىر ئەر بىلەن بىر ئايالنىڭ
ئازادە چوڭ يولدا بىر ـ بىرىنى بازلاپ كېتىۋاتقانلىقى كۆرۈندى،
مەھلىيا ئېكراندا ئاستا ـ ئاستا چوڭىيىۋاتقان ھەيۋەتلىك بىر
مۇنارغا قاراپ، بۇنىڭ پارىزىدىكى ئۇچ يۈز يېگىرمە مېتىرلىق
ئېغىر تۆمۈر مۇنارىسى ئىكەنلىكىنى تونۇدى. دېمەك، بۇ يەر
پارىژ ئىكەن ـ دە! بىر ـ بىرىنى بازلاپ كېتىۋاتقان ئاۋۇ
ئىككىسى نېگە بارماقچى؟ ئالدىدا كېتىۋاتقان ئايال ئىشـ
پىيونمۇ ـ يا؟ شۇنداق ئوخشايدۇ، ئارقىدىكى ئەر ماھىر رازۋېد-
كىچىدەك قىلىدۇ!...

ھېلىقى ئەر بىلەن ئايال كاتتا بىر مېھمانخانىغا كىردى،
لىفت ئارقىلىق يۇقىرى كۆتۈرۈلۈپ، ئۆزلىرى سېتىۋالغان ئۆيـ
نىڭ ئىشىكىنى ئاچتى...

مەھلىيا شۇ يەرگىچە تېلېۋىزورغا قاراپ، ئاخىرىدا نېمە
چىقار، دەپ قىزىقىپ ئولتۇردى. ئۇلار ئۆيگە كىرگەندىن كېيىنـ
كى كۆرۈنۈشلەرگە بولسا، قاراش تۇگۈل، ئويلاشقىمۇ جۈرئەت
قىلالمىدى، ئەر بىلەن ئايال ھېچبىر ئەيمەنمەستىن، ھېيىقماسـ
تىن كىيىملىرىنى سېلىپ، قىپيالىڭاچ ھالغا كەلگەنىدى...

مەھلىيا ئۆز كۆزىگە ئىشەنمەي قالدى، نېرۋام چاتاق بولدىـ
مۇ، قانداق، دەپ بېشىنى سىلكىپ باقتى. چۈنكى، ئېكراندىكى
ئىككى كىشى تاش قورال دەۋرىدىكى ئادەملەردىنمۇ قالاق، ياۋايى
ۋە شەرمەندە ھالغا كەلگەنىدى. مەھلىيانىڭ كۆزىگە ئۇلار ئادەم
ئەمەس، بەلكى شۇ مەيدانداً تۈيۈقسىز پەيدا بولۇپ قالغان ئىككى
پۇتلۇق، قىپيالىڭاچ، ئەركەك ـ چىشى مەخلۇقلاردەك كۆرۈنۈپ
كەتتى. ئۇلار خۇددى ھايۋانلاردەك بىر ـ بىرىنى پۇرايتتى،
يالايتتى، شورايتتى، يەر تاللىماي ئېغىنايتتى...

مەھلىيا ئۆزىنى تۇتالمىدى، يۈزىنى چەتكە بۇراپ، خۇددى

يىلان چاققاندەك ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى.

— سالمان ئاكا، نېمە ئۇ؟! دەرھال ئۆچۈرۈۋېتىڭ! — دېدى ئۇ قاتتىق قېيىداپ، — بولمىسا، مەن چىقىپ كېتىمەن! ...

— بولدى، بولدى، خاپا بولماڭ، ئاپئېغىم! — دېدى سالمان لوللىق بىلەن ئۇنىڭ يەلكىسىدىن بېسىپ، — كۆرگىنىز كەلمىسە، ھازىرلا ئۆچۈرۈۋېتەي!

سالمان سىنئالغۇنى ئۆچۈرۈۋەتتى، مەھلىيانىڭ بايىقى جۇدۇنلۇق چىرايى يەنە ئېچىلدى، سالمان ئۇنىڭغا يېڭىدىن چاي قۇيۇپ بېرىپ، يېنىدا قىستىلىپ ئولتۇردى.

— بۇ فىلىم سىزگە يېڭى بولغاچقا، غەلىتە تۇيۇلۇپ كەتتى، — دېدى ئۇ مەھلىيانىڭ قولىنى تۇتۇپ، — بولمىسا، ئادەم بەدىنىدە ھېچقانداق سىرلىق، يوشۇرۇن يەر يوق! ھازىرقى دەۋر ياشلىرى ئۇچۇن، بۇ ئۇنداق سىرلىق، غەلىتە تۇيۇلماسلىقى كېرەك! ھازىر چەت ئەلدە بۇنداق فىلىملەر ئاشكارا قويۇلۇۋېرىدۇ. بۇ يالغۇز ئادەمدە گۇزەللىك ۋە ئىنتىلىش تۇيغۇسىنى ئويغىتىش ئۇچۇنلا ئەمەس، يەنە ئىلىم تەتقىقاتى ئۇچۇنمۇ پايدىلىق، مەسىلەن، فىزىئولوگىيە ئىلمى، مېدىتسىنا ئىلمى بۇنىڭدىن ئايرىلالمايدۇ! ...

— شۇنداق بولسىمۇ ئادەمنىڭ يۈزى قانداق چىدايدۇ!؟ — دېدى مەھلىيا كۆزلىرىنى چىرايلىق سۈزۈپ، — بايا بەك قورقۇپ كەتتىم...

— تېلېۋىزور دېدىمۇ؟ — دېدى سالمان ئۇنىڭ ئېڭىكىدىن ئەركىلىتىپ تۇرۇپ، — ھەي، سۆيۈملۈك ئەخمىقىم...

سالمان ئۇنى ئاستا ئۆزىگە تارتتى، ئۇ دەسلەپ زەئىپكىنە قارشىلىق قىلىپ، كېيىن بىردىنلا بوشىشىپ كەتتى...

— ئەمدى مەن زىياخان ھەدەمنىڭ يېنىغا چىقىپ كېتەي، — دېدى مەھلىيا سالماننىڭ قۇچىقىدىن چىقىپ، — بەك

كەچ بولۇپ كەتسە، سەت بولىدۇ...

— توختاڭ، ئاۋۇال مەن چىقىپ كىرەي، — دېدى سالمان ئورنىدىن تۇرۇپ، — سىز ماۋۇ چاينى ئىچكەچ ئولتۇرۇڭ.

ئۇ يېڭى دەملەنگەن چايدىن لىق بىر ئىستاكان قۇيۇپ، مەھلىيانىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويدى...

سالمان كىرگەندە، مەھلىيا ئولتۇرغان يېرىدە ئۇخلاپ قالغانىدى. سالمان ئۇنى ئاستا كۆتۈرۈپ، كارىۋاتقا ياتقۇزدى، ئاۋايلاپ كىيىملىرىنى سالدۇردى، مەھلىيا ھېچنېمىنى تۇيمىدى، شۇ تاپتا ئۇ، چايغا ئارىلاشتۇرۇلغان دورىنىڭ كۈچى بىلەن بىھوشلىنىپ كەتكەنىدى...

* *

مەھلىيا ئەتىسى ئەتىگەندە، سالمانىنىڭ قۇچىقىدىن ئاجراپ، بۇ ئازادە، ياسىداق ئۆيدىن ھارغىن، لېكىن خۇشال كەيپىياتتا چىقىپ كەتتى...

لېكىن، نېمە ئۈچۈندۇر ئۆيدىن يىراقلاشقانسېرى كۆڭلىنى خۇددى ئۇ يەردە قىممەتلىك، ئەتىۋار بىرنەرسىسى قالغاندەك، ئەمدى ئۇنى مەڭگۈ قايتۇرۇۋالالمايدىغاندەك بىر خىل غەشلىك، بىئارامىلىق قاپلىدى. بايىلا بەخت ئىستىكىدە سىمابتەك ئېرىپ كەتكەن تەنلىرى جۇغلىنىپ بولۇپ، خۇشال چىرايى ئۇمچەرەپ قالدى. ئۇ ئالاقزادە بولغاندەك، ئۆز - ئۆزىگە شۇبرلايتتى: «نېمە قىلىپ قويدۇم - ھە؟ ماڭا نېمە بولدى؟ بىردەملىك ھېسسىيات ۋۇجۇدۇمنى سېھىرلەپ قويدىمۇ، قانداق؟ مەن سالماندى قانچىلىك چۈشەندىم... شۇنداق تېز - ھە؟! ۋاي خۇدايىم!...»

تەڭرىدىن ئاۋاز: ھەي، ياش بەندىلىرىم، ئېسىڭلاردا بولسۇن، ئوڭاي قولغا كەلگەن نەرسىنىڭ ئېتىبارى بولمىغىنىدەك،

يەڭگىللىك بىلەن بەخش قىلىۋەتكەن مۇھەببەتنىڭمۇ قەدىر - قىممىتى بولمايدۇ!...

4

مەرۇپ ئاقساقالغا تۈيۈقسىز ئامەت ياغدى.

چەت ئەلگە — بولۇپمۇ غەربىي ياۋروپادەك تەرەققىي تاپقان مەملىكەتلەرگە چىقىپ ئېكسكۇرسىيە قىلىش ئەلۋەتتە ئامەت - دە!

تۇنۇگۈن يۇقىرىدىن مەرۇپ ئاقساقالغا مەملىكەت بويىچە تەشكىللەنگەن غەربىي ياۋروپادىكى ئۇچ دۆلەتنى زىيارەت قىلىش ئۆمىكىگە كىرگۈزۈلگەنلىكى توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش يەتكۈزۈلدى. پۈتۈن ئائىلىنى خۇشاللىق قاپلىدى، مەرۇپ ئاقساقال ھەمىدىن خۇشال ۋە ھاياجانلىق ئىدى.

— رەھمەتلىك ئاتا - ئانام ئۆمۈربويى ھەجگە چىقىشنىڭ گېپىنى قىلىپ، مۇرادىغا يېتەلمەي كۆزى ئوچۇق كەتكەنىدى، — دېدى ئۇ خوتۇنى بىلەن سالمانغا مەيۈسلىنىپ، — دېمەككىم، ئەمدى پارتىيە، ھۆكۈمەت مېنى غەربىي ياۋروپاغا چىقارماقچى بولۇۋاتىدۇ، بېشىمىزغا مۇنداق جاھانچە خۇشاللىق كەلگەندە، ئۇلار يوق بولۇپ قالدى. دېمەككىم، بولغان بولسا، ئۆز ئوغلىنىڭ ئىززەت - ئابرۇيىنى، بەخت - تەلىيىنى كۆرۈپ بېشى ئاسمانغا يەتكەن بولاتتى!...

— دادا، كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلما، ئۇلار كۆرەلمىگەن بىلەن بىز كۆردۇق، — دېدى سالمان دادىسىغا تەسەللى بېرىپ، — كونىلاردا: «دادىسى ئاتالمىغان قوڭغۇزنى، بالىسى ئېتىپتۇ توڭگۇزنى» دېگەن گەپ بار. ئۆز ۋاقتىدا بوۋام بىلەن مومام ھەجگە چىقالماي كۆزى ئوچۇق كېتىپتىكەن، بۇگۈن سەن ياۋروپاغا چىقماقچى بولۇۋاتسەن، كىم بىلىدۇ، ئەتىلىككە نۆۋەت بىزگە كەلگەندە، مارسقا چىقامدۇق، تېخى!

ئۆزئارا كۆڭۈل كۆتۈرىدىغان سۆزلەر بولۇندى، ئاخىرىدا، مەرۇپ ئاقساقال ئوغلىدىن سورىدى:

— دېمەككىم، ھېلىقى ئىشلارنى ئۇقۇشۇپ باقتىڭمۇ؟

— ئۇقۇشتۇم، ھازىر ئۇ تەرەپلەردە بىزنىڭ مەرۋايىت پۇل ئىكەن.

— ئۇنداق بولسا، ئون كىلوگرام مەرۋايىت تەييارلا، دېمەككىم، بۇنداق پۇرسەت ھەمىشە كېلىۋەرمەيدۇ. بىز ھۆكۈمەتنىڭ ئۆمىكى بولغاندىن كېيىن، ئۇنداق نەرسىلەرنى ئاچىقىپ كېتىش ئوڭاي.

— بولىدۇ، ئېسىڭدە بولسۇن، دادا، ئۇنى ئامېرىكا دوللىرىغا سۇندۇرۇپلا شۇ يەرنىڭ بانكىسىغا قويۇۋەت! شۇنداق بولغاندا، ئون كىلوگرام مەرۋايىت نەچچە قاتلىنىدۇ. لېكىن ئۆمەك ئىچىدە تۇرۇپ، بۇنداق سودا ـ سېتىق ئىشلىرىنى قىلالارسەنمۇ؟

— «تونۇيدىغان كۆز بولسا، يىلقىدا تۇلپار كۆپ» دېگەن گەپ بار! — دېدى مەرۇپ ئاقساقال ئىشەنچ بىلەن، — دېمەككىم، ئۆتكەن يىلى غەربىي گېرمانىيىدىن كەلگەن ھېلىقى ئادەم ئېسىڭدىمۇ؟ مەن ئۇنىڭ بىلەن بىكار تونۇشمىغان، ئۇنىڭ ئادرېسى، تېلېفون نومۇرى يېنىمدا. بېرىپلا شۇنى تاپىمەن، ھەممە ئىشنى شۇ جۆندەپ بېرىدۇ!...

سالمان خۇشال بولۇپ كەتتى:

— مەن ساڭا قايىل، دادا! ھەقىقەتەنمۇ باشلىق دېگەن ئېگىزدە تۇرۇپ، يىراقنى كۆرىدىكەن!

كەچتە ئەدھەم كەلدى، ئۆيدە لىق مېھمان بار ئىدى، ھەممىسى مەرۇپ ئاقساقالنى تەبرىكلەشكە، ئۇزىتىشقا كەلگەن ئۇلپەتداش ـ يېقىنلىرى ئىدى. ئۇلار ئەكەلگەن سارجا، شىپۇن دۇخاۋا قاتارلىق يوللۇقلار بىلەن يوغان بىر چامادان توشتى. مەرۇپ ئاقساقال كىمنىڭ نېمە قويغانلىقىنى كۆڭلىگە پۈككەچ، چەت ئەل توغرىسىدا ۋەز ئېيتىۋاتاتتى:

— پارتىيەمىزنىڭ ئېچىۋېتىش سىياسىتى ھەقىقەتەن ئۇلۇغ! دېمەككىم، ئەگەر ئىشىك ئېچىلمىغان بولسا، بۇنداق دوستانە بېرىش - كېلىشلەر بولمايتتى! جاھان كۆرۈش كېرەك. جاھان كۆرمەي يۈكسەلگىلى، ئالغا باسقىلى، نەزەر دائىرىنى كېڭەيتكىلى بولمايدۇ! دېمەككىم، بىزنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىمىز ناھايىتى دانىشمەنلىك بىلەن: «شەھەر كۆرگەن ئىتتىن قاچ!» دېگەن بىر گەپنى ئېيتقان. ئويلاپ قارىسام، بۇ گەپنىڭ ھەقىقەتەنمۇ مەنىسى چوڭقۇر ئىكەن. دېمەككىم، نېمە ئۈچۈن «شەھەر كۆرگەن ئىتتىن قاچىدۇ؟» شۇنىڭ ئۈچۈنكى، شەھەر كۆرگەن ئىتنىڭ كۆزى ئېچىلغان بولىدۇ، بىلىدىغان نەرسىلىرى كۆپ بولىدۇ. دېمەككىم، ئۇ باشقىلارغا ئاسان بويسۇنمايدۇ!... چەت ئەلنىڭ نەرسىلىرىنى ئۆگىنىش كېرەك، دېمەككىم، ئۆگەنمەي تۇرۇپ، ئۆزىمىزنى كۈچلەندۈرەلمەيمىز!... چەت ئەللىكلەر ئاللىقاچان يەر شارىنى تاشلاپ، ئاسمانغا يۈرۈش قىلدى. دېمەككىم، ئۇلار تەرەققىي قىلىپ كەتتى... دېمەككىم...

ئۇزۇنغا سوزۇلغان ۋەز - نەسىھەت ئاخىر تۈگىدى. مېھمانلار بىر - ئىككىدىن تارقىلىپ، ئەڭ ئاخىرىدا ئەدھەم قالدى.

— ئەتە مەن بىلەن بىللە بازارغا چىقىشىپ بېرىڭ، — دېدى مەرۇپ ئاقساقال تېخىچە ھاياجىنىنى باسالماي ئۈياقتىن - بۇياققا مېڭىپ، — دېمەككىم، ئىككى - ئۈچ پار كىيىم تىككۈزمەكچىمەن، ھۆكۈمەتتىن ئىككى مىڭ يۈەن ئالدىم. سىزنىڭ خېلى دىتىڭىز بار، رەختلەرنى تاللىشىپ بېرىڭ. دېمەككىم، ئاندىن بەزى لازىملىق ماتېرىياللار توغرىسىدا مەسلىھەتلىشۈالايلى. بەلكىم ئېكسكۇرسىيە ئۆمىكىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولۇپ قېلىشىم مۇمكىن. دېمەككىم، چوڭ - چوڭ سورۇنلاردا، زىياپەتلەردە سۆزلەشكە توغرا كېلىپ قالىدۇ، ھەتتا بەزىلەر ئۇنى - بۇنى سوراپ قېلىشى مۇمكىن. دېمەككىم، بۇرۇن چەتكە چىققانلاردىن سۈرۈشتۈرۈپ كۆردۈم، ئۇ تەرەپلەردە بىزنىڭ مەدەنىيىتىمىزگە،

تارىخىمىزغا كۆپرەك قىزىقىدىكەن. بۇ ھەقتە ماتېرىيال تەييار-
لاشقا توغرا كېلىدۇ، ئۆزىڭىز بىلىسىز، مەن ئالدىراش، بۇ
ماتېرىياللارنى سىز تەييارلاپ بەرمىسىڭىز بولمايدۇ. دېمەككىم،
ئاپاق غوجام دەۋرىدىكى ھېلىقى نېمە خانلىق ئىدى؟... ھە...
ھە... ئېسىمگە كەلدى، قاراخانلىق سۇلالىسىنىڭ مەدەنىيىتى...
يەنە ھېلىقى... دېمەككىم، ... ھە... ھە...، چوڭ پالۋان ئاپتاپسە-
راپ توغرىسىدىكى ئەسەر... يەنە ئۇنىڭدىن باشقا... دېمەككىم...
كونا يېزىقلىرىمىز پۈتۈلگەن... ھېلىقى... ھېلىقى... ئامىدە تاش-
لار... ھە... ھە... دېمەككىم، مۇشۇلارنىڭ ھەممىسى توغرىسىدا
يازما ماتېرىيال تەييارلاپ بەرسىڭىز...

ئەدھەم ئىچ - ئىچىدىن قاپساپ كەلگەن قانتتىق كۈلكىسىنى
ئاران توختىتىپ، ئۆزىنى بېسىۋالدى، چىرايىغمۇ جىددىي تۈس
بېرىپ چاندۇرمىدى. مەرۇپ ئاقساقالنىڭ تارىخ ۋە مەدەنىيەت
توغرىسىدىكى بۇنداق ساۋاتسىزلىقىنى ئۆزىچە باشقىچە تەبىر بىلەن
يېپىپ كەتتى. ئۇنىڭ نەزىرىدە، مەرۇپ ئاقساقال سىياسەتچى
ئىدى، سىياسەتچىلەرنىڭ بۇنچىلىك ئەيىبىنى كەچۈرۈشكە بولاتـ
تى. چۈنكى ئۇلارنىڭ پەن - مەدەنىيەت بىلىملىرى توغرىسىدىكى
كەمتۈك يەرلىرىنى سىياسىي - نەزەرىيىۋى بىلىملىرىنىڭ يۇقـ
رى ھەم چوڭقۇرلۇقى تولدۇرۇپ كېتەتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە،
خىزمىتى ئالدىراش، ھەل قىلىدىغان ئىشى كۆپ بولغاچقا، مەدە-
نىيەت بىلىملىرىنى ئۆگەنمىسىمۇ بولۇۋېرەتتى. لېكىن ئەدھەم-
نىڭ بۇ مەنتىقىسى خۇددى ھاماقەت كىشىلەر قايسى پەننى بىلمە-
سە، شۇ پەنگە تۆھمەت چاپلىغاندەك ھاماقەتلەرچە مەنتىقە ئىدى!

— ۋاقىت بەك قىس، ئىنىم، — دېدى مەرۇپ ئاقساقال
ئەدھەمنىڭ مۇرىسىنى قېقىپ، — دېمەككىم، ماتېرىيالنى
ئۇچ - تۆت كۈن ئىچىدە تەييار قىلمىسىڭىز بولمايدۇ. مېنىڭچە،
قانچە كەڭ ۋە چوڭقۇر بولسا شۇنچە ياخشى. دېمەككىم، قەيەردىن
گەپ ئېچىلسا، شۇ يەردىن سۆزلىگۈدەك بولۇش كېرەك.

ئەدھەم بۇنداق بىر مۇھىم ۋەزىپىنىڭ ئۆزىگە ئىشىنىپ تاپشۇرۇلغانلىقىدىن خۇشال ئىدى، شۇڭا، ئۇ گەپنى كېسىپلا قىلدى:

— خاتىرجەم بولۇڭ، ئاقساقال، ماتېرىيال ئۇچ كۈن ئىچىدە كۆڭلىڭىزدىكىدەك تەييار بولىدۇ!

— ياخشى، دېمەككىم، ناھايىتى ياخشى! — مەرۇپ ئاقساقال ئەمدى چىرايىنى بىردىنلا ئۆزگەرتىپ باشقا مەسىلىگە كۆچىتى، — ھېلىقى ۋاسىل ئەپەندى توغرىسىدىكى ئىشلارنى ئۇنتۇپ قالماڭ! دېمەككىم، مېنىڭ بۇ قېتىم چەت ئەلگە چىقىشىم ئۇنىڭ ئۈچۈن جەزمەن قاتتىق زەربە بولىدۇ! ھۆكۈمەت يەنىلا ئۇنداق سېپىق زىيالىيلارنى ئەمەس، مەندەك پېشقەدەم كادىرنى ئەتىۋار بىلىدۇ! دېمەككىم، كونىلار توغرا ئېيتقان: «ياخشىغا يېپەك يېپىشار، يامانغا تىكەن!» دېمەككىم، يېقىندا، بەزى ئادەملەر ئۇنىڭ ئۇستىدىن ئانچە ـ مۇنچە ئىنكاس قىلىپ كەلدى، ئۇ ئۆتكەندە، جەنۇبىي شىنجاڭغا بېرىپ، بىرنەچچە يەردە مەدداھلىق قىلىپتۇ، ئىنكاسلارغا قارىغاندا، سۆزلىرىنىڭ ھەممىسىدە تۆت ئاساسىي پرىنسىپقا، سوتسىيالىزمغا قارشى مەزمۇنلار بار ئىكەن. دېمەككىم، مەن ئۇلارغا دەرھال ماتېرىيال يېزىشنى تاپشۇردۇم. چەت ئەلدىن قايتىپ كېلىپلا، بۇ ئىشنى تۈتمەن. دېمەككىم، سىزمۇ سەگەكرەك بولۇڭ، ھېلىقى شېئىرلارنى، ھىدايەتنىڭ ماقالىسىنى قوشۇپ، ھۆكۈمەتنىڭ دىققىتىنى تارتقۇدەك بىر ئىش قىلىش كېرەك. ئەڭ مۇھىمى، پارتكومغا مۇقامى يۇقىرى، ۋەزنى ئېغىر ماتېرىياللار يوللىنىشى كېرەك. بىز بۇ ماتېرىياللارنى تۈتقا قىلىپ، ئۇلارنى ھالاكەتكە سۆرەيمىز. دېمەككىم، ئۇلاردىن چوقۇم ھېساب ئالماي بولمايدۇ! ئېسىڭىزدە بولسۇن، تۇرمۇشنىڭ ئۆزى كۆرەش. ئاجىزلار يىقىلىدۇ، كۈچلۈكلەر ئالغا قاراپ كېتىۋېرىدۇ!

ئەدھەمگە بۇ گەپ بەك يېقىپ كەتتى. مەرۇپ ئاقساقالنىڭ

ئىدىيىسى، ئىنتىلىشى ۋە ئارزۇ - ئىستەكىنىڭ ئۆزى بىلەن ئوپئوخشاشلىقى ئۈنى ھەيران قالدۇردى. ئۇ، ئاللىبۇرۇنلا ئاد-لوف گىتلېرنىڭ مۇنۇ سەپسەتىسىنى ئۆزىگە تۇمار قىلىۋالغانى-دى: «ئىنسانىيەت مەڭگۈلۈك كۈرەشتە زورىيىدۇ، ھالبۇكى، مەڭگۈلۈك تىنچلىقتا بولسا، ھالاك بولىدۇ.» شۇڭا، ئۇ ئىنساد-لار ئارىسىدا خۇددى تەبىئەت دۇنياسىدىكى ھايۋانات ۋە ئۆسۈم-لۈكلەرگە ئوخشاشلا، ئۆزىنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ساقلاش ئۈچۈن ۋاستە تاللىمايدىغان شەپقەتسىز كۈرەش بولۇپ تۇرىدۇ، كۈچ-لۈكلەر ۋە «لايىقلاشقانلار» ھايات كەچۈرۈشى، ئاجىزلار ۋە «لايىقلاشمىغانلار» يوقىلىشى كېرەك، دەپ قارايتتى!

ئۇ مەرۇپ ئاقساقال بىلەن ئۆزىنىڭ ھايات پەلسەپىسىنىڭ مۇنداق ئوخشاشلىقىدىن ناھايىتى خۇشاللاندى. بۇ «ئوخشاش» لىق ئۇلارنى بىر - بىرىگە تېخىمۇ چەمبەرچاس باغلاپ، ھايات يولىدىكى «كۈرەش» ۋە «ئالغا بېسىش» لاردا ئۆزئارا مەدەتكار قىلىۋاتاتتى...

5

ئەدھەم مەرۇپ ئاقساقالنىڭ ئاغزىدىن چىققان ھورۇنمۇ زايە كەتكۈزمەيتتى. ئۇ ئۇچ كۈن ئىچىدە ئوتتۇز نەچچە بەتلىك بىر ماتېرىيالنى تەييار قىلدى. بۇ جەريانداا ئۈنى ئۇخلىمىدى دېسىمۇ بولاتتى. كۈندۈزلىرى تەرەپ - تەرەپتىن ماتېرىيال ئىزدىدى، ئۆزى تونۇيدىغان تارىخچىلاردىن، ئەدەبىياتشۇناسلاردىن ئەھۋال ئىگىلىدى، كېچىسى ئولتۇرۇپ رەتلىدى، يازدى. ئەگەر ئۇ بىرەر ئەدەبىي ئەسەرگە تۇتۇش قىلغان بولسا، مۇشۇ ئۇچ كۈن ئىچىدە بىرەر يۈز بەتتىن ئارتۇق نەرسە يېزىۋەتكەن بولاتتى. لېكىن بۇ ماتېرىيال نۇرغۇن پاكىت ۋە يىلنامىلەرنى تەلەپ قىل-غاچقا، كۆپرەك ئىزدىنىشكە ۋە ئەستايىدىللىراق بولۇشقا توغرا

كەلدى. بولۇپمۇ، ئەدھەم مەرۇپ ئاقساقالنىڭ بىرەر چەت ئەل-لىك ئالمىنىڭ ئالدىدا مازاقلا قىلىپ، بۇ يەرگە كەلگەندىن كېيىن، ئۆزىدىن ئىخلاسى قايتىپ كېتىش خەۋپىنى ئويلاپ، ئۆمرىدە تۇنجى قېتىم بۇ ماتېرىيالغا ئەستايىدىل ئەجىر سىڭدۇردى.

ئۇ، بۇگۈن سائەت ئون بىلەن ماتېرىيالنى ئېلىپ، مەرۇپ ئاقساقالنىڭ ئۆيىگە باردى. مەرۇپ ئاقساقال ئۆيىدە يوق ئىدى، ئۇنىڭ ئىدارىگە كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ، ھايالشمايلا ئىدارىگە كەل-دى. ئەدھەم ئىشخانىغا كىرگەندە، مەرۇپ ئاقساقال بىرى بىلەن جىددىي پاراڭلىشىۋاتاتتى. ئۇ ئوڭايسىزلىنىپ، ئارقىغا يېنىشقا تەمشىلىۋېدى، مەرۇپ ئاقساقال دەرھال توختىتىۋالدى:

— ھېچ گەپ يوق، ئولتۇرۇڭبرىڭ، ئەدھەم، — دېدى ئۇ ئەدھەمگە ساپانى ئىشارە قىلىپ، — خىزمەتنىڭ گېپى، سىزگە دەخلى قىلمايدۇ.

ئەدھەم ساپاغا چۆكتى. ئۇنىڭ مەرۇپ ئاقساقال بىلەن تو-نۇشقاندىن بېرى، بۇ ئىشخانىغا بىرىنچى قېتىم كېلىشى ئىدى. ئاستىغا گىلەم سېلىنغان، تام ياقىلىتىپ ئىككى جۈپ ساپا قو-يۇلغان، موۋزۇت قاپلىق يېزىش ئۈستىلىنىڭ ئۈستىگە تېلېفون، يېشىل قاپقىلىق چىراغ، قەدىمىي پاسوندىكى چاقچۇق قەلەمدان ۋە ھەر خىل ھۆججەت، ماتېرىياللار قويۇلغان ئازادە ۋە يورۇق بۇ ئىشخانا ئەدھەمگە ئالاھىدە سالاپەتلىك كۆرۈندى. ئۇ كۈنلەر-نىڭ بىرىدە، ئۆزىنىڭمۇ مۇشۇنداق ئىشخانىدا قاڭتىيىپ ئولتۇ-رۇپ، ھەر خىل ھۆججەتلەرگە تەستىق سالىدىغانلىقىنى، قول ئاستىدىكى كىشىلەرنى مانا ھازىرقىدەك سوئال ـ سوراق قىلىدە-غانلىقىنى ئويلاپ، تاتلىققىنا كۈلۈپ قويدى...

— يەنە قانداق پىكىرلەر بار ئىكەن؟! — مەرۇپ ئاقساقال چەتتىكى ساپادا ئولتۇرغان ئادەمدىن زەردە بىلەن سورىدى.

ئۇ ئەللىك نەچچە ياشلارغا كىرىپ قالغان، ئورۇق، چۆكمە

ئورا كۆز ئادەم ئىدى. لېكىن ئۇنىڭ يېيىلاڭغۇ قاشلىرى يۇزىنى كەڭ ۋە سېمىز كۆرسىتەتتى. ئۇ ئىچى تىت ـ تىت بولغانلىقتىن- مۇ، ئەيتاۋۇر قوللىرىنى ئۇۋۇلاپ ئولتۇرۇپ مۇنداق دېدى:

— بەزىلەر ئۇنى بەكمۇ ياۋاش، جۇشقۇن، تۇرگۇن ئەمەس، خىزمەتنى ئاقتۇرالمايدۇ، دېيىشۋاتىدۇ...

— مانا، مانا... ئاقماس گەپلەر! — دېدى مەرۇپ ئاقساقال غەجىنىپ، — دېمەككىم، جۇشقۇن، تۇرگۇن ئادەملەرنى بىز مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا كۆپ كۆرۈپ بەزار بولغان. ھازىر تىنچ ـ ئىتتىپاق بولۇش دەۋرى، بىزگە ئاشۇنداق ياۋاش، قولىقى يۇمشاق ئادەملەر كېرەك! دېمەككىم، بۇنداق ئادەملەر چوڭ ئىش قىلالمىسمۇ، ۋەزىيەتكە، رەھبەرلىككە قارشى خۇپىيانە ئىش قىلمايدۇ! سىز كادىرلار خىزمىتىنى ئىشلەيدىغان باشقارمىنىڭ باشلىقى تۇرۇپ، بۇنى چۈشەنمەمسىز؟! دېمەككىم، ئۇ ئادەم ئېھتىمال بەزىلەرنىڭ دىتىغا ياقماسلىقى ياكى بىرەر ئىشتا كۆڭ- لىنى ئاغرىتىپ قويغان بولۇشى مۇمكىن. لېكىن بىز رەھبىرىي يولداشلارنىڭ كۆكسى ـ قارنى كەڭ بولۇشى كېرەك! ئېسىمدە قېلىشچە، ئامېرىكىدىكى نېكسون بىلەن كېسىنگېر ئەينى ۋاقىت- تىكى زۇڭتۇڭ سايلىمىدا كەسكىن رىقابەتچىلەردىن ئىدى. دې- مەككىم، سايلامدا نىكسون غەلىبە قىلىپ، زۇڭتۇڭ بولدى. تەختكە چىققاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ رىقابەتچىسى كېسىنگېرنى چەتكە قېقىشنىڭ ئورنىغا، دۆلەت ۋەزىرى قىلىپ تەيىنلەپ، ئۆز يېنىدا ئىشلەتتى! دېمەككىم، بىز گۈڭچەنداڭ ئەزالىرى ئاشۇ چەت ئەل ئاقسۆڭەكلىرىدەك بولالمايمىزمۇ؟!

مەرۇپ ئاقساقال ئۆزىنىڭ تۇيۇقسىز كەلگەن ئىلھام بىلەن بۇنداق قاملاشتۇرۇپ سۆزلىگەنلىكىدىن ھەۋەسلىنىپ، لۆم ـ لۆم ئورۇندۇقنىڭ يۆلەنچۈكىگە تېخىمۇ قاڭتايدى. لەۋلىرىنى يالاپ، ئۈدۈلىدىكى سۆھبەتدىشىغا كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ قويدى. شۇغىنىسى، ئۇنىڭ ئايىغى ئۆزۈلمەس سۆزلىرى، ئاچچىق

تەنە ـ تەئەددىلىرىدىن شۇ تاپتا، باشقارما باشلىقىغا چاشقان تۆشۈكى مىڭ تەڭگە بولۇپ كەتكەنىدى. يەنە كېلىپ، بايىقى نىكسون بىلەن كېسىنگر توغرىسىدىكى گەپلەرنىڭ پۈتۈنلەي چالا ـ پۈچۈق ئاڭلىۋالغان ئەپقاچتى گەپلەر ئىكەنلىكىنى باشقارما باشلىقى ئاڭلاپلا ھېس قىلغانىدى.

— ئۇغۇ شۇنداق، — دېدى ئاخىر ئۇ بۇ يەردىن تېزرەك چىقىپ كېتىشنىڭ كويىدا، — لېكىن ئوخشاشمىغان پىكىرلەر بولغاندىن كېيىن، بىزنىڭ بىر قارارغا كېلىشىمىز تەس ئىكەن!

مەرۇپ ئاقساقال سەل چېچىلغاندەك بولدى:

— ئوخشاشمىغان پىكىرلەرنىڭ ئىگىسىنى كونكرېتراق ئېتىپ بېقىڭا؟ دېمەككىم، زادى كىملەر؟!

باشقارما باشلىقى خۇددى بىرىدىن ئېھتىيات قىلغاندەك ئىكىكى يېنىغا خۇدۇكسىرەپ قاراپ قويدى.

— ئېيتىۋېرىڭ، بۇ يەردە يات ئادەم يوق! — دېدى مەرۇپ ئاقساقال ئۇنى قىستاپ.

— مەسىلەن، ھامۇت كەنجى...

— بولدى، بولدى! ئۇنىڭ گېپىنى قىلماڭ! — دەپ قولىنى سىلكىدى مەرۇپ ئاقساقال، — ئۇ قاچانمۇ مېنىڭ پىكرىمنى قوللاپ باققان؟! دېمەككىم، ئۇنىڭ پۈتۈن ئەس ـ يادى مېنىڭ ئىشىمدىن ئەيىب ئىزدەش، قۇسۇر تېپىش!

باشقارما باشلىقى «ھامۇت كەنجى» دېگەن ئىسىمنى ئېغىزدىن چىقىرىپ قويغانلىقىغا خىجىل بولغاندەك، ئىككى يېنىغا قىمىدىنىپ، ئوڭايسىز ھالغا چۈشۈپ قالدى. ئەدھەم مەرۇپ ئاقساقالنىڭ ئاچچىقىدىكى سەۋەبنى چۈشەندى. ھامۇت كەنجى مۇشۇ ئىدارىنىڭ ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى ئىدى. ئۇلار گەرچە ئۇزۇندىن بېرى بىر ئىدارىدە ئىشلەپ كېلىۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن بىر ـ بىرى بىلەن تازا ئېچى كېلىشمەيتتى، ئەدھەم بۇ ئىشلارنىڭ تارىخىي ۋە ئىجتىمائىي سەۋەبلىرىنى بىل-

مەيتتى، لېكىن مەرۇپ ئاقساقالنىڭ گەپ - سۆزلىرىدىن ئۇ ئادەمنى چىش - تىرنىقىغىچە يامان كۆرىدىغانلىقىنى بىلەتتى.

— بولدى، سىز بىر قارارغا كېلىڭ! — دېدى مەرۇپ ئاقساقال ئورنىدىن تۇرۇپ بۇيرۇق ئاھاڭدا، — دېمەككىم، نەياز باقىدەك ئۆلچەملىك كادىرنى ئۆستۈرمەي، كىمنى ئۆستۈرەمىز؟! مېنىڭ ئۇنچىلىك ئىشقا چىشىم پاتمىسا، بۇ يەردە ھوقۇق تۇتۇپ نېمە قىلىمەن!؟ — ئەمدى ئۇ رەسمىي ھوقۇقىنى پەش قىلىشقا ئۆتكەنىدى، — دېمەككىم، سىز ماتېرىيالنى ئوبدان تەيياراپ، قالغان ئىشنى ماڭا قويۇپ بېرىڭ!

باشقارما باشلىقى بېشىنى لىڭشىتىپ چىقىپ كەتتى. ئەدھەم دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ، ماتېرىيالنى مەرۇپ ئاقساقالنىڭ ئالدىغا قويدى. كۇتۇلمىگەندە، مەرۇپ ئاقساقال ئەلەم بىلەن قاقشاپ كەتتى:

— تۇگىدى! ھەممىسى تۇگىدى! ... دېمەككىم، چەت ئەلگە چىقىش تۇگىدى! ... ھەممىنى قىلغان ئاشۇ ھامۇت دېگەن كۆيدۇرگە! ... دېمەككىم، مېنىڭ ئۇستۇمدىن ئەرز قىلىپ، ماتېرىيال بەرگەن گەپ! ...

باش - ئايىغى يوق بۇ گەپلەر ئەدھەمنى گاڭگىرىتىپ قويدى. ئەسلىدە، تۇنۇگۈن كەچتۇرۇن يۇقىرى رەھبەرلىكتىن مەرۇپ ئاقساقالغا يېڭى بىر ئۇقتۇرۇشنى يەتكۈزۈپ، بۇ قېتىم غەربىي ياۋروپاغا چىقىدىغان ئېكسكۇرسىيە ئۆمىكى خادىملىرىنىڭ بىر قىسمىنى تاشقى پېرىۋوتنىڭ قىسلىقى تۇپەيلىدىن قىسقارتقانلىقىنى، قىسقارتىلغانلار ئىچىدە مەرۇپ ئاقساقالنىڭمۇ بارلىقىنى، كېيىن بۇنداق پۇرسەتلەرنىڭ كۆپ بولىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، كۆڭۈل ياسىغانىدى. لېكىن، مەرۇپ ئاقساقال بۇنى پۈتۈنلەي ھامۇت كەنجىدىن كۆرۈپ، خۇددى «گۇمان ئىمانىنى قاچۇرىدۇ» دېگەندەك، ئۇنى بىھۇدە قارغاپ يۈرەتتى...

— چەت ئەلگە چىقمىسا نېمە بوپتۇ؟! دېمەككىم، چەت ئەل

دېگەن زادى قانچىلىك نېمىتى؟! — ئەمدى ئۇ پۈتۈنلەي يەنە بىر قۇتۇپقا ئۆتۈپ، چەت ئەللىنى سۆكۈشكە، كەمسىتىشكە باشلىغاندى، — ماۋ جۇشىمۇ چەت ئەللىگە ئاساسەن چىقمىغان! ئۇنىڭدىكى مىللىي غۇرۇر نېمىدېگەن كۈچلۈك ـ ھە!؟ دېمەككىم، چەت ئەل دېگەندە كۆرگۈچىلىكى بار ھېچ نەرسە يوق! ھەممە نەرسە جۇڭگودا! جۇڭگودەك مەدەنىيەتلىك، تارىخى ئۇزۇن دۆلەت ھېچ يەردە يوق! دېمەككىم، كومپاس جۇڭگودىن چىققان، مىلىتىق دورىسى جۇڭگودىن چىققان، گىلەم، ئەتلەس جۇڭگودىن چىققان، ئانار، شاپتۇلمۇ جۇڭگودىن چىققان! ھەممە نەرسە جۇڭگودا تۇرسا، بىكاردىن پۇل خەجلەپ، چەت ئەللىگە چىققانلىك نېمە پايدىسى!؟ دېمەككىم، ئۇ يەرنىڭ ئىشلىرى بىزنىڭ جۇڭگوچە سوتسىيالىزمغا توغرا كەلمەيدۇ! تېخى بەزىلەر پىرئۇننىڭ قەبرىسىنى كۆرىمىز، تەتقىق قىلىمىز، دەپ مىسىرغا بارىدىكەن! دېمەككىم، ئۇنىڭ ئورنىغا تېخنىدىكى چېغىلۇڭنىڭ قەبرىسىنى كۆرۈپ تەتقىق قىلسا بولمىدىمۇ؟! يەنە بەزىلەر تېخى ھەج تاۋاپ قىلىمىز، دەپ مەككە ـ مەدىنىگە بارىدىكەن! نېمىنە بار ئۇ يەردە؟! ئۇنىڭ ئورنىغا قەشقەردىكى ئاپاق غوجامنى تاۋاپ قىلسا بولمىدىمۇ؟! دېمەككىم، ئۇنىڭدىن ساۋابلىق، ئۇلۇغ ئىش نەدە!؟ ھەممە يېڭىلىق، ھەممە بايلىق، ھەممە مەدەنىيەت بىزدە! قېنى، كىمنىڭ ئون ئىككى مۇقامى بار ئىكەن؟ دېمەككىم، بىز بىرلا ئون ئىككى مۇقام بىلەن پۈتۈن ياۋروپانى بېسىپ چۈشەلەيمىز!... ئامېرىكىنى كىم بىلمەيدۇ؟! دېمەككىم، ئاران ئىكى يۈز يىللىق تارىخقا ئىگە، بىزچۇ؟ بەش مىڭ يىللىق شانلىق تارىخىمىز بار! ياۋروپا دېگەننى كىم بىلمەيدۇ؟! دېمەككىم، ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا ۋەيران بولغان خارابلىكلەرغۇ ئۇ!؟ ئەرەب دۇنياسى دېگەننىڭمۇ كۆرگۈچىلىكى يوق! دېمەككىم، ئۇ يەرنى كۆرگەندىن، بىزنىڭ تۇرپان بىلەن تەكلىماكاننى كۆرسىلا بولدى! شۇ تېخى ھۇزۇرلۇقراق! دېمەككىم، بىز چەت

ئەلگە چوقۇنۇشقا، چەت ئەلنى ئۆلۈغلاشقا قارشى تۇرۇشمىز كېرەك! ... چەت ئەللىكلەر تۆت گىرداب، سەككىز قىرغاقتىن كېلىپ، بىزگە چوقۇنسا، بىزنى ئۆلۈغلىسا بولىدۇ! دېمەككىم...

تولا سۆزلەۋېرىپ مەرۇپ ئاقساقالنىڭ ئېڭىكى خالتىلىشىپ قالدى. كۆزلىرى بولسا، خۇددى يىلان قوغلىغان سۇ بۇقىسىنىڭ كۆزلىرىدەك ئەلەڭلەپ قالغانىدى. راستىنى ئېيتقاندا، بايا ئۇ سۆزلەۋېتىپ خۇددىنى يوقاتقان، ئەلەم ۋە ئىزادىن ئۆتى يېرىلغۇدەك هالغا يەتكەنىدى. ئەمدى ئاستا ـ ئاستا پەي ـ سىڭىرلىرى بوشىشىپ، قېتىپ قالغان كۆز قارىچۇقلىرى مىدىرلاشقا، ئايلىنىشقا باشلىدى...

6

گۈلجانىڭ تۇيۇقسىز كېلىشى مەرۇپ ئاقساقالنىڭ كۆڭلىنى ئالەمچە كۆتۈرۈۋەتتى. نەچچە كۈندىن بۇيانقى دىل ئازارلىقلىرى تارقىلىپ، ئۆزىنى بىردەم بولسىمۇ راهەت ـ پاراغەتكە چىققاندەك هېس قىلدى.

— ئاللا ئۇلۇغ ئىكەن، — دېدى ئۇ خۇشاللىقىدىن هەجىيىپ، — دېمەككىم، بەندىلىرىگە هەمىشە يېغا ئەمەس، كۈلكىنىمۇ بېرىدىكەن! قارىغا، گۈلجان، كۆڭلۈم سىزنى تارتىپ تۇرۇۋېدى، ئاللا سىزنى ئاسماندىكى قەسىردىن چۈشۈرگەندەك ئالدىمغا ئەكېلىپ بەردى! ...

گۈلجانمۇ بوش كەلمەي ئۇنىڭ ئالدىغا ئۆتتى:

— توغرا دېدىڭىز، مەرۇپ ئاكا، مۇھەببەت هەرقانداق كۆڭۈل چىگىشلىرىنى يېشىۋېتەلەيدۇ!

ئۆيدە مەرۇپ ئاقساقالدىن باشقا هېچكىم يوق ئىدى. زىيا-خان بازارغا چىقىپ كەتكەنىدى، سالمان ئەلۋەتتە «كىچىك پارتىز»

قەھۋەخانىسىدا ھەربىرىنى ئىدى. مەرۋپ ئاقساقال توڭلاتقۇدىن ھەرخىل سوغۇق ئىچىملىكلەر بىلەن پىششىق توخۇ گۆشىنى ئېلىپ گۈلجانىنىڭ ئالدىغا قويدى. ئارقىدىن بىر بوتۇلكا «جۇڭگو قىزىل ئۈزۈم ھارىقى» نى ئەكېلىپ ئېچىز قىرلىق ئىككى ئىستاكانغا قۇلقۇللىتىپ قۇيدى ۋە بىر ئىستاكانىنى گۈلجانغا ئۇزىتىپ:

— قېنى، گۈلجان، ئىنقىلابىي دوستلۇقىمىزنىڭ پاك، كۆڭۈل رىشتىمىزنىڭ تېخىمۇ مۇستەھكەملىنىشى ئۈچۈن كۆتۈرەيلى، — دېدى تەنتەنە بىلەن.

گۈلجان ئىستاكانىنى قولىغا ئالدى ۋە دېرىزىدىن قىيپاش چۈشكەن كۈننىڭ نۇرىدا مەرۋپ ئاقساقالنىڭ سەپكۈنلۈك ئۈزۈدەچاق يۈزىگە، يالپاق بۇرنى بىلەن جاۋغايلىرىدىكى چوڭقۇر قورۇقلارغا قاراپ: «ئەخمەق قېرى» دەپ ئىچىدە كۈلدى ـ دە، سوقۇشتۇرۇپ ئىچىۋەتتى.

ئىككى ئىستاكان ھاراقتىن كېيىن، كۆڭلى كۆتۈرۈلۈپ، ھېسسىياتى قوزغىلىپ قالغان مەرۋپ ئاقساقال گۈلجانىنى قۇچاقلاپ سۆيمەكچى بولدى. گۈلجان بىردەم نازلىنىپ، ئۇنىڭ قۇچىقىدا تولغاندى، كېيىن ئارقىغا شوخشۇپ تۇرۇپ:

— مەرۋپ ئاكا، بۇگۈن بىرئاز ئىشىم بار، — دېدى مەرۋپ ئاقساقالنى تەقەززا قىلىپ.

مەرۋپ ئاقساقال راستىنلا ئۆزىنى تۇتالماي قالغاندى:

— قانداق ئىش ئىكەن ئۇ؟ دېمەككىم، ئالەمچە ئىش بولسىمۇ، بىزنىڭ ئىشتىن چوڭ بولماس!

گۈلجانىنى ئۆزىگە تارتىپ يەنە قۇچاقلىدى، سۆيدى، گۈلجان خۇددى بېلىقتەك يەنە ئۇنىڭ قوينىدىن ئاستا سۇغۇرۇلۇپ چىقىپ كەتتى. مەرۋپ ئاقساقالنىڭ تېخىمۇ نەپسى تاقىلداشقا باشلىدى:

— گۈلجان، بۇگۈن ھەرقانداق ئىش بولسىمۇ، مانا مەن ئۇستۇمگە ئالىمەن، دېمەككىم، قانداق ئىش بولسا ماڭا ئېيتىڭ! ...

مانا، كىشىنىڭ ساڭا يېلىنىدىغان ۋاقتى — سەندىن ئاجىز چېغى؛ سېنى تەلمۈرتىدىغان ۋاقتى — سەندىن كۈچلۈك چېغى، دېگەن شۇ ـ دە!

گۈلجان كۆمۈش رەڭلىك كىچىك سومكىسىدىن بىر پارچە قەغەزنى ئېلىپ مەرۋۇپ ئاقساقالغا ئۇزاتتى. مەرۋۇپ ئاقساقال قەغەزنى ئېچىپ ئىتتىك كۆز يۈگۈرتتى ۋە كۆزلىرى چەكچىيىپ تۇرۇپ قالدى.

— بۇ... بۇ... دېمەككىم، بۇ...، — ئۇ خۇددى گېلىغا قىلتىرىق تۇرۇپ قالغاندەك دۈدۈقلاشقا باشلىدى، — بۇ ئىش... دېمەككىم، بۇ ئىش ھازىر تەس...

گۈلجان ئۇنىڭ ئالدىدا گىدىيىپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى:

— سىز ئۇچۇن تەس ئەمەس، ئاقساقال! ئا چاڭجاڭ سىزنىڭ يېقىن ئادىمىڭىز، لەۋزىڭىزنى يەردە قويمايدۇ، خەتنىڭ ئاخىرىغا ئىككى ئىلىك دوستلۇق سالىمىڭىزنى يېزىپ بەرسىڭىزلا بولىدۇ، قانداق؟!

مەرۋۇپ ئاقساقال بايىقى بەڭۈاش ھېسسىياتىنى بىرئاز بېسىپ، سەل ـ پەل دېدىللەشتى:

— بۇ ئىش ئاسان ئەمەس... يەنە كېلىپ جىق سان ئىكەن... دېمەككىم، مېنىڭ قولۇمدىن كەلمەيدۇ، مېنى قىستىماڭ!

— راستمۇ؟!

— راست! دېمەككىم...

— دېمەككىم، ياردەم قىلمايسىز؟!

— شۇنداق، قىلالمايمەن! دېمەككىم...

— ئەمىسە، مەندىن رەنجىمەڭ، ئاقساقال!

گۈلجان شارتتىدە بۇرۇلۇپ، ھېلىقى سومكىسىدىن ياپونىيىنىڭ سەرەڭگە قېپىدەك لېنتىسى بار كىچىك بىر ئۇنئالغۇسىنى ئېلىپ، كۇنۇپكىسىنى چاققىدە باستى. ئۇنئالغۇدىن دەسلەپ گۈل-

جاننىڭ غەلجىڭشىغان ئاۋازى ئاڭلاندى، كېيىن مەرۇپ ئاقسال-
ىنىڭ تۆۋەندىكى سۆزلىرى ناھايىتى ئېنىق ئىشتىلدى: «ئاپئاق
گۈلجېنىم، بىلەمسىز، دېمەككىم، قېرى ئۇچۇن ياش قىز مېھ-
رىگىياھدەك داۋا. شۇڭقار جېنىدا ئۆمرىدە بىر قېتىم كاككۇكنى
تۇتۇپ يېسە، قىرىق يىللىق ئۆمرى ئۇزىراپ ياشىرىدىكەن! دې-
مەككىم، مەن سىز بىلەن بولسام، شۇڭقاردىنمۇ بەك ياشىرىپ
كېتىمەن سۆيۈملۈكۇم! دېمەككىم...»

ئۇنىڭدىن كېيىن، گۈلجاننىڭ نازلىق ئاۋازى، كۈلكىسى
ياڭرىدى، ئارقىدىن يەنە مەرۇپ ئاقساقالنىڭ كۆرەڭلىك بىلەن
قىلغان گەپلىرى ئاڭلاندى:

«بۇنداق ئىشنى قىلساق، تۆت تامنىڭ ئىچىدە قىلدۇق،
گۈلجېنىم! دېمەككىم، نېمە قورقۇش! ئەڭ گاداي پۇقرامۇ ئۆز
ئۆيىدە پادىشاھنى مازاق قىلالايدۇ! دېمەككىم...»

— شۇنچىلىك ئاڭلاپ قالىسىز بولار! — دېدى گۈلجان
ئۇنئالغۇنىڭ كۈنۈپكىسىنى بېسىپ، — بەلكىم، ئاخىرىدىكىلەر-
نىڭ قانداقلىقىنى كۆڭلىڭىز تۇيغاندۇر؟!...

مەرۇپ ئاقساقال بىردىنلا لاپسىيىپ، لايغا ئوخشاش بوشە-
شىپ كەتتى. شۇ چاغدا، ئۇنىڭ ئېسىگە كىمدۇر بىرىنىڭ گۈزەل
ئاياللارنى ئەزرائىلغا ئوخشاتقانلىقى، مۇھەببەت قاپقىنىغا ئىلىنە-
دۇرۇپ، كېيىن جېنىنى سۇغۇرۇۋالىدۇ، دېگەنلىكى كەلدى.

«توۋا! — دەپ ئويلىدى ئۇ ئاچچىق بىلەن، — ماۋۇ چىرا-
لىق خوتۇننىڭ قولىدىن كەلگەن سەت ئىشنى؟! دېمەككىم، بۇ
دەسمايە بىلەن بۇ جادۇ خوتۇن نېمە ئىش قىلمەن دېسە، قىلالاي-
دۇ! رەھبەرلىككە شىكايەت قىلىپ ئابرۇيۇمنى تۆكەلەيدۇ. دې-
مەككىم، ھەتتا، ھوقۇقۇمنىمۇ لىڭشىتىۋېتىشى مۇمكىن، يائال-
لا، نېمىدېگەن دەھشەت بۇ!؟ مۇبادا، زىياخان ئاڭلاپ قالسچۇ؟
دېمەككىم، ئۇنىڭغۇ كارى چاغلىق! مۇھىمى، ھامۇتنىڭ قۇلىقە-
غا چۈشۈپ قالماسلىقى كېرەك! دېمەككىم، ئۇ ئاڭلاپ
قالسا...»

— ئەمدى قانداق قىلىمىز، ئاقساقال؟ — گۈلجاننىڭ ئۆكىتەم ئاۋازى ئۇنىڭ خىيالىنى چېچىۋەتتى، — مېنىڭچە، يېپىنقلىق قازان شۇ پېتى قالغىنى ياخشى. ئا چاڭجاڭغا كىچىككىنە خەت يېزىپ بەرسىڭىزلا ھەممە ئىش توغەيدۇ، بىز ئالىدىغان خام سۇرۇپمۇ كۆپ ئەمەس، بار - يوقى ئىككى يۈز ئەللىك مىڭ مېتىر. بىر فابرىكا ئۈچۈن، بۇ ھېچ گەپ ئەمەس!

— لېنىتىنى قانداق قىلىمىز؟ — مەرۇپ ئاقساقالنىڭ دەرھال ئېسىگە كەلگىنى شۇ بولدى، — دېمەككىم، دېگىنىڭلارغا كۆنسەم، قانداق بولىدۇ؟

— شۇ ھامان ئالدىڭىزدا كۆيدۈرۈپ تاشلايمەن! — دېدى گۈلجان كەسكىن ھالدا، — ياكى ئۆزىڭىز بىر تەرەپ قىلىسىز!

مەرۇپ ئاقساقال قولىنى ئارقىغا تۈتۈپ، ئۇياقتىن - بۇياققا مېڭىشقا باشلىدى.

گۈلجان ئۇنىڭ ھەربىكىتىدىن، چىرايىدىن كۆز ئۇزمەي قاراپ تۇراتتى. ئۇ ھەر ئېھتىمالغا قارشى ئۇنىڭالغۇ لېنىتىسىنى بايىلا قوينىغا تىقىۋالغانىدى. مەرۇپ ئاقساقال مېڭىشتىن توختىدى ۋە گۈلجانغا قاراپ:

— راستىنى ئېيتسام، ھازىر خام سۇرۇپنى ھەل قىلىپ بېرىش ئا چاڭجاڭنىڭ قولىدىن كېلىدۇ، — دېدى يېلىنغاندەك، — دېمەككىم، ئۇ ھازىر ئارقا سەپ خىزمىتىگە مەسئۇل، ماڭا ئۇچ كۈنلۈك مۆھلەت بېرىڭ، مەن بۇنى گاۋ ئاقساقال بىلەن سۆزلىشىپ ھەل قىلىپ بېرەي، دېمەككىم، ئۇ كىشى مۇشۇ سىستېمىنى باشقۇرىدۇ، بىرلا تېلېفون بېرىپ قويسا ئىش پۈتىدۇ!

— گاۋ ئاقساقال ئارقىلىق ھەل قىلىشقا كۆزىڭىز يېتەمدۇ؟ — گۈلجان ئاسماقچىلاپ سورىدى.

— كۆزۈم يېتىدۇ، دېمەككىم... ئۇنىڭ ئامالىنى ئۆزۈم قىلىمەن، ئۇ كىشىمۇ لەۋزىمنى يەردە قويمايدۇ! دېمەككىم...

— ئەمىسە، كېلىشتۇق، — دېدى گۈلجان گەپنى ئۇزۇپ، — ئۇچ كۈندىن كېيىن مەن سىزنى ئىزدەپ كېلىمەن! ئۇنىڭالغۇ لېنتىسىنىمۇ شۇ چاغدا بىر تەرەپ قىلىمىز!

گۈلجان سومكىسىنى يەلكىسىگە تاشلاپ، تاس - تاس دەسسەپ ئۆيدىن چىقىپ كەتتى. مەرۇپ ئاقساقال بىرنەچچە كۈندىن بېرى ئارقا - ئارقىدىن بېشىغا كەلگەن بۇ كۆڭۈلسىزلىكلەرنىڭ تېگىگە يېتەلمەي، مەيۈسلۈك، پەرىشانلىق ئىچىدە ئولتۇرۇپ قالدى...

سەككىزىنچى باب

شاۋقۇنلۇق شەھەر

1

شۇنداق ئىتلار بارکى، ئۇلار قەبرىستانلىقنى ماکان تۇتقان، ئەتىدىن ـ کەچکىچە شۇ يەردە تىمىسقىلاپ يۇرىدۇ، يىراقتىن بىرەر ئادەمنى کۆرسىلا ئوقتەك ئېتىلىپ کېلىدۇ. ئۇنىڭ بۇنداق ئەلپازى بەزى ئادەملەرنى قورقۇتۇپ قويىدۇ. لېکىن ئۇ چىشلەمەيدۇ، خىرىسمۇ قىلمايدۇ، کەلگەن پېتى هېلىقى ئادەملەرنىڭ ئەتراپىنى ئايلىنىپ، تاپىنىنى يالايدۇ، قولىنى پۇرايدۇ، ئۇنىڭدىن بىرەر بۇردا نان، بىرەر چىشلەم لوقما تەلەپ قىلىدۇ. بۇ ئىتلار پەقەت شۇنىڭغىلا ئۆگەنگەن. ئۇلار ئۆتکۈر رېفلېکسلىق سەزگۈ ئارقىلىق، قەبرىستانلىققا چىققان هەرقانداق دۇئاگۇيىنىڭ ئاز ـ تولا بىرنەرسىلەر بىلەن ئۆزلىرىنىمۇ يوقلايدىغانلىقىنى بىلىدۇ! ...

ئەدھەمنىڭ شۇ کۈنلەردىکى ئەھۋالىمۇ قەبرىستانلىقتىکى ئاشۇ «مەخلۇق» لاردەك بولۇپ قالغانىدى. ئۇ ئەتىدىن ـ کەچکىچە مەرۇپ ئاقساقالنىڭ ئەتراپىنى ئايلىناتتى، ئۇنىڭدىن نېمىنى دۇر تەلەپ قىلاتتى! ...

مەرۇپ ئاقساقالمۇ ئۇنىڭ خىيالىنى، کۆڭلىدىکىنى ئاللىقاچان سەزگەن ۋە بىرنەچچە قېتىم خۇددى ئاچ قالغان کەپتەرگە دان چاچقاندەك، ئۇنى ئۇمۇندۇرۇپ، ئۇمىدلەندۈرۈپ، ئۆزىگە

تېخىمۇ رام قىلىدىغان شېرىن گەپلەرنى قىلغانىدى. ئۇ مۇنداق ئويلايتتى: ئەدھەم دېگەن بىر پارچە تاش. تاش بولغاندىمۇ، ئاپتاپتا پىشىپ، سۇدا يالتىراپ، شامالدا قىرلىنىپ كەتكەن سايىنىڭ چېقىر تېشى! بىرەر نەرسىگە تەگسە زەخىملەندۈرمەيدىغان قويماسلىقى مۇمكىن! بۇنداق تاشلارنى چاڭگالغا كىرگۈزۈپ، يانچۇققا سېلىپ قويغان تۇزۇك. ھەرقانداق ۋاقىتتا ئېلىپ ئاتساڭ، مولجالغا تېگىشىرىدۇ!...

مەرۇپ ئاقساقال ھازىر ئۇنى بىرەر قېتىم «ئېتىپ بېقىش» نىڭ ۋاقتى كەلگەنلىكىنى ھېس قىلدى. چۈنكى، ۋاسىل ئەپەندى توغرىسىدىكى يازما ماتېرىياللار قولغا كەلگەنىدى. ئۇنى بىرنەچچە نۇسخا كۆپەيتىپ، ئۇستىگە ئۆزىنىڭ بىرپارچە «مۇھەررىر ئىلاۋىسى»نى قوشۇپ، مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارغىمۇ يوللىۋەتتى. ئەمدى ئۇنىڭ نامىنى ئاشكارا ئاتاپ كېلىشتۇرۇپ بىر پارچە ئوبزور ئېلان قىلىنسا، ۋاسىل ئەپەندىنىڭ ھەيۋىسى يەرگە ئۇرۇلۇپ، مەرۇپ ئاقساقالنىڭ بېشى كۆككە يېتەتتى. شۇڭا ئۇ، بۈگۈن ئەدھەم بىلەن بۇ ھەقتە ئوچۇق ـ ئاشكارا سۆزلەشتى:

— ئەمدى جىددىي ھەرىكەتلىنىش كېرەك، ئەدھەم! دېمەكچىم، يۇقىرىدىن يېڭى روھلار كېلىۋاتىدۇ، ئاز ـ تولا ھەرىكەتنىڭ شەپىسى بار. ۋاسىلنىڭ پەيمانى توشتى. ئۇ تۆۋەنگە بارغاندا سۆزلىگەن بىرنەچچە قېتىملىق ئاتالمىش دوكلاتىدا: «سوتسىيالىزم تۈيۈق يولغا كىرىپ قالدى... ئاتالمىش تۆت پرىنسىپ ئىلىم ـ پەن ئەھلىنىڭ پۈت ـ قولىغا سېلىنغان كىشەن!... ۋەھاكازا...» دەپ زەھەر چېچىپتۇ. دېمەككىم، شۇنىڭ ئۈزىلا ئۇنىڭ چوڭ بۆلگۈنچى ۋە قۇتراتقۇچى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. مەن بۇ ماتېرىياللارنى كۆپەيتىپ، يۇقىرى رەھبەرلەر بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارغا تارقاتتىم. دېمەككىم، ئۇلار بۇ مەسىلىگە جىددىي قاراۋاتىدۇ. ھازىر ۋەزىيەت بىز ئۈچۈن پايدىلىق، ئەمدى بىز تۆمۈرنى قىزىقىدا سوقۇپ، كۈچلۈك بىر جاما-

ئەت پىكرى پەيدا قىلىشىمىز لازىم!

— ئوبزور ئېلان قىلامدۇق؟ — ئەدھەم ئالدىراپ سورىدى.

— ئەلۋەتتە شۇنداق! — دېدى مەرۇپ ئاقساقال جىددي تەلەپپۇزدا، — دېمەككىم، بۇ ئوبزور بىرىنچىدىن، رەھبەرلىكىمىزنىڭ دىققىتىنى تارتىشى، مۇقامى ئۇستۇن، ۋەزنى ئېغىر بولۇشى؛ ئىككىنچىدىن، ۋاسىلدەكلەرنىڭ ئۇچەي ـ باغرىنى چۇۋۇپ، خەلقىمىزگە سازايى قىلىشى؛ ئۇچىنچىدىن، ۋاسىلنىڭ مۇرىت ـ مۇخلىسلىرىنىڭ پېيىنى سىرقىرىتىپ، ئورنىدىن قوزغۇتىشى كېرەك! دېمەككىم، ھىدايەت ئورنىدىن چۈشۈشى كېرەك. شۇنداق بولغاندا سىز يۇقىرى چىقالايسىز! بىزدە ئادەم كۆپ، ئورۇن ئاز! دېمەككىم، بەزى ئورۇنلار تەبىئىي ھالدا بوشايدۇ، مەسىلەن، ئۇنىڭ ئىگىلىرى ياكى تۇيۇقسىز ئۆلۈپ كېتىدۇ، ياكى پېنسىيىگە چىقىدۇ، لېكىن بەزى ئورۇنلارنى زورلۇق بىلەن بوشىتىش كېرەك. مەسىلەن، ھىدايەتتەكلەرنى كۆرەش بىلەن چۈشۈرمەسەك، ئۇ ئۆزلۈكىدىن چۈشمەيدۇ. دېمەككىم، ئۇ چۈشمەسە، سىزگە ئورۇن چىقمايدۇ! ياشاش دىئالېكتىكىسى دېگەن مانا شۇ!

— ھەرقانداق بۇيرۇقىڭىزغا تەييارمەن، ئاقساقال! — ئەدھەم خۇددى جەڭگە كىرىش ئالدىدىكى ئەسكەردەك ئورنىدىن تۇرۇپ، قەددىنى تىك كۆتۈردى، — ئاتىڭىز ئوق، تاشلىسىڭىز بومبا، ئىشلەتسىڭىز قەلەممەن، ئاقساقال!

— ياخشى، دېمەككىم، ناھايىتى ياخشى! دادىل ئىشلەۋېرىڭ، مەن سىزنىڭ ئىشىڭىز توغرىسىدا ھېكمەت سوپى بىلەن ئوچۇق سۆزلەشتىم. دېمەككىم، ئىككىمىزنىڭ پىكرى بىر يەردىن چىقتى، ئىستىقبالىڭىز پارلاق سىزنىڭ!

مەرۇپ ئاقساقال ئەدھەمنىڭ يەلكىسىدىن قېقىپ، يېنىغا ئولتۇرغۇزدى، ئۇلار ئۇزۇنغىچە سىرداشتى، ھېچكىمنىڭ خىيالىغا كەلمەيدىغان «مۆجىزىلىك» پىلانلارنى تۇزدى، ھەرقايسىسى

ئۆزىگە تېگىشلىك «شەرەپلىك ۋەزىپە» لەرنى يەلكىسىگە يۈكلەپ، «سەلتەنەتلىك» بىر جەڭ مەيدانىغا قاراپ يۈرۈش قىلدى...

* *

ئەدھەم ئۇ يەردىن چىقىپ، كەچ بولۇشىغا قارىماي مۇختەر-نىڭ ئۆيىگە كەلدى.

مۇختەر قىرىق ياشلار چامىسىدىكى ئالىي مەلۇماتلىق، كەم سۆز، ئۆسكىلەڭ چاچلىرى سالۋاراپ تۇرىدىغان نامى بار ئوبزور-چىلارنىڭ بىرى ئىدى. ئەدھەم ئۇنىڭ ھىدايەت بىلەن ئەپ ئەمەس-لىكىنى بىلەتتى. مۇختەر ئىككى پارچە ماقالىسىنىڭ بېسىلمىغاز-لىقىنى ھىدايەتتىن كۆرۈپ، ئۇنىڭغا قاتتىق ماي تارتىپ يۈرەت-تى. بىر كۈنى ئۇ ھىدايەتنىڭ ئىشخانىسىغا ھاراق ئىچىپ كېر-لىپ، ئۇنىڭ بىلەن بىر قەپەس ئېلىشماقچى بولغاندا، ئەدھەم ئۇستىدىن چۈشۈپ قالغانىدى. گەرچە ئۇ كۈنى ھىدايەتنىڭ ھا-دىس ئېغىر - بېسىقلىقى ۋە ئەدھەمنىڭ سالاكەشلىكى بىلەن مۇختەر جېدەل چىقىرالمىغان بولسىمۇ، لېكىن كۆڭلىدە ھىدا-يەتكە نىسبەتەن ئاچچىق بىر غۇم بىلەن كەتكەنىدى...

مۇختەر شۇنچە كەچتە كەلگەن كۈتۈلمىگەن مېھمانىنى يەنە قىزغىن قارشى ئالدى.

— يۇقىرى ئۆتۈڭ، ئەدھەم، — دېدى ئۇنى ساپاغا تەكلىپ قىلىپ، — كەچ دېمەي قەدىمىڭىز يېتىپ قاپتۇ؟

— ھەئە، بۇ تەرەپكە كېلگەنىدىم، — دېدى ئۇ گەپ ياساپ، — سىزنى يوقلاپ ئۆتەي دەپ كىرىشىم، سىزمۇ تېخى ئۇخلىماپسىز؟

— ھە، كىتابقا قىزىقىپ ئولتۇرۇپ كېتىپتىمەن.

ئەدھەم ئۆزى ئولتۇرغان ساپانىڭ يېنىدىكى ئۇستەل ئۇستى-دە ئېچىقلىق تۇرغان خەنزۇچە كىتابقا قارىدى. ئوچۇق تۇرغان

بەتلەرنىڭ بەزى يېرىگە قىزىل قەلەم بىلەن سىزىلغان، بەزى يەرلىرىگە ئۇيغۇرچە ئۇششاق ھەرپلەر بىلەن بىرنەرسىلەر يېزىلغانىدى.

— قايسى كىتابنى ئوقۇۋاتىسىز؟ — سورىدى ئەدھەم قىزىقىپ.

— ئاۋسترىيە ئالىمى فرويىتنىڭ «يوشۇرۇن ئاڭ ۋە ئەدەبىيات ئىجادىيىتى» دېگەن كىتابنى ئوقۇۋاتىمەن، — دېدى مۇختەر ھەۋەس بىلەن، — ئەگەر ۋاقتىڭىز يەتسە، سىزمۇ ئوقۇپ قويۇڭ. فرويىت ئىنسانىنىڭ يوشۇرۇن ئاڭ تۇيغۇسىنى ئېچىشتا ناھايىتى زور تۆھپە قوشۇپتۇ، ئۇ كىشىلەرنى ئىدراكتىن غەيرىي ئەقلىي ساھەگە ئەكىرىپتۇ. بۇنداق كىتابلارنى ئوقۇش بىزگە ئوخشاش ئادەم بىلەن ھەپىلىشىدىغان كەسىپتىكىلەر ئۈچۈن بەكمۇ زۆرۈر ئىكەن··· قارىڭا، گەپ بىلەن بولۇپ، سىزگە داستىخان تەييارلاشنى ئۇنتۇغىنىمنى! ···، — ئۇ تاشقىرى ئۆيگە قاراپ مېڭىۋىدى، ئەدھەم دەرھال ئالدىنى توسۇدى.

— مۇختەر، بولدى ئاۋارە بولماڭ، راستىمنى ئېيتسام، مۇشۇنداق كەچتە سىز بىلەن پەقەت ئازادە ئولتۇرۇپ پاراڭلىشىش ئۈچۈنلا كەلدىم. داستىخانغا كېيىن داخىل بولارمەن، بۇ يەرگە كېلىڭ، پاراڭلىشىپ ئولتۇرايلى···

مۇختەر ئىلاجسىز قايتىپ كەلدى، ئىككىسى ساپادا يانمۇيان ئولتۇرۇپ بىر ـ بىرىگە تاماكا تۇتۇشتى. مۇختەرنىڭ تۇنۇقىنى «تامغا يۆلىنىپ چەكمىسە ئۇرۇۋېتىدىغان» ئاچچىق كۆك موخۇركا ئىدى، ئەدھەمنىڭ تۇنۇقىنى بولسا سالىمان يانچۇقىغا سېلىپ قويغان ئەنگلىيىنىڭ «555» ماركىلىق ئالىي تاماكىسى ئىدى. قايتا ـ قايتا زورلاشتىن كېيىن، مۇختەر ئۆزىنىڭ يۇمىلاق تاماكا قۇتىسىنى يېپىپ قويۇپ، ئەدھەمنىڭ قولىدىكى پىلتىرلىق تاماكىدىن بىرنى ئالدى، ئەدھەم ئۇنىڭغا ئالتۇندەك يالتىراپ تۇرغان گاز چاقمىقىنى يېقىپ بەرگەچ، گەپنى قانداق باشلاش توغرىسىدا

ئويلاندى. دەل شۇ چاغدا، مۇختەر نۆۋەتتىكى ئوبزورچىلىق توغرىسىدا سۆز ئېچىپ قالدى:

— فرويىتنىڭ كىتابىنى ئوقۇغاندىن كېيىن، مەندە ئوبزورچىلىقىمىزنىڭ ئەھۋالى توغرىسىدا قايتا ئويلىنىش بولۇۋاتىدۇ...

— توغرا ئېيتتىڭىز، مۇختەر، — دېدى ئەدھەم ئالمان — تالمان لوقما سېلىپ، ئۇ گەپنىڭ ئۆز مۇددىئاسىنىڭ ئۇستىدىن چۇشكەنلىكىدىن خۇشال بولۇپ كەتكەنىدى، — ناھايىتى توغرا ئېيتتىڭىز، بىزنىڭ ھازىرقى ئوبزورچىلىقىمىز ھەقىقەتەنمۇ XIX ئەسىر سەۋىيىسىدە تۇرۇۋاتىدۇ، ئىنتايىن دوگما، قاتمال!

— توغرا، — مۇختەر ئۇنى دەرھال قۇۋۋەتلىدى، — مېنىڭچە بىر يازغۇچى، شائىرنى باھالاشتا، ئۇنىڭ ئەسەرلىرىگە ھۆكۈم قىلىشتا، ئەڭ مۇھىمى، ئۇنىڭ تۇپ ئالاھىدىلىكىگە قاراش كېرەك. مەسىلەن، بالزاكنىڭ پۈتۈن ئەسەرلىرىدە ئىخچام ھەم مۇئەييەن مەيدان بار. ئۇ شۇ مەيداننى مەركەز قىلىپ، پېرسوناژلىرىنىڭ خاراكتېرىنى ئاچىدۇ، سيۇژىتنى قانات يايدۇرىدۇ. «گورىيو بوۋاي» دا، بىر ساراي بىلەن بىر سالوننى مەيدان قىلغان ۋە شۇ مەيداندىن پايدىلىنىپ، ھەر خىل، ھەر رەڭدىكى كىشىلەرنى سۆرەتلىگەن، بىر - بىرى بىلەن مۇناسىۋەتلەشتۈرگەن، شۇنداق قىلىپ، بالزاك تۇرمۇشنىڭ ئوخشاشمىغان تەرەپلىرىنى ئوخشاشمىغان تېپلار ئارقىلىق تەسۋىرلەپ، تىرىلىش دەۋرىدىكى فرانسىيە جەمئىيىتىنى ناھايىتى ئۇستىلىق بەلەن ئىخچام سۆرەتلەپ بەرگەن. ئۇنىڭ «يېۋگېنې گىراندې» رومانىمۇ شۇنداق. ئۇنىڭدا گىراندېنىڭ كونا قەسىرى مەيدان قىلىنىدۇ. گىراندېنىڭ پارىژلىق جىيەنى شارل بىر مەزگىل مۇشۇ قەسىردە پائالىيەت قىلىدۇ، كېيىن چەتكە چىقىپ كېتىپ، ئاخىرىدا يەنە شۇ قەسىرگە قايتىپ كېلىدۇ. يازغۇچى مانا شۇ كىچىككىنە پائالىيەت مەيدانىدىن پايدىلىنىپ، بۇرژۇئازىيە ئىچىدىكى بىردىنلا بېيىغان ئالدامچى، نەپسانىيەتچى، پۇل بىلەن ئۆرە

تۇرىدىغان شەخسلەرنىڭ تېپىك ئوبرازىنى يارىتىپ، كاپىتالنىڭ جۇغلىنىشى داۋامىدىكى قانلىق جىنايەتلەرنى پاش قىلغان... ئەمدى تولستوينىڭ ئەسەرلىرى بولسا، تامامەن باشقىچە. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى خۇددى ئەزىم دەريادەك، ئاستا ـ ئاستا كېڭىيىپ، دولقۇنلاپ بارىدۇ. «ئانا كارىننا»، «تىرىلىش» لاردا پۈتۈنلەي شۇنداق. ئوبزورچى بولغان ئادەم يازغۇچىلارنىڭ ئىجادىيىتىدىكى مانا شۇنداق ئۆزگە خاس ئالاھىدىلىكلىرىنى تۇتۇشى، تەتقىق قىلىشى، ھەرگىزمۇ ھەممە يازغۇچى ۋە ھەممە ئەسەرلەرگە ئۆزى بەلگىلىۋالغان بىر خىل رامكا، ئەندىزە بويىچە مۇئامىلە قىلماسلىقى كېرەك!...

ئەدھەم ئۇنىڭ ئاغزىغا قاراپ ئولتۇرۇپ قالدى. مۇختەرنىڭ بىلىمى، تەھلىلى، مەنتىقىسى دەسلەپ ئۇنى قايىل قىلدى، كېيىن ئاستا ـ ئاستا يۇرىكىدە بىر خىل ھەسەت ئوتى قوزغىتىپ، ئىچىنى كۆيدۈرۈشكە باشلىدى...

توۋا، ھەسەتخورلۇقمۇ بىرخىل كېسەلدەك، ئادەم ۋۇجۇدىدا پات ـ پات قوزغىلىپ تۇرسا كېرەك! بۇنداق كېسەلگە مۇپتىلا بولغان ئادەم ئۆزىدىن سەل ـ پەل ئۈستۈنرەك تۇرىدىغان ھەرقانداق ئادەمگە ئۆچلۈك قىلىدىغان ئوخشايدۇ. بويى بىر يۇز ئاتمىش تۆت سانتىمېتىر كېلىدىغان ناپولېئونمۇ ئۆزىدىن ئېگىز بىر مارشالغا خىلى ئاچچىق بىلەن: «گەرچە سەن مەندىن بىر غېرىچ ئېگىز بولساڭمۇ، ئەما زۆرۈر تېپىلسا، مەن بۇ پەرقنى يوقىتالايمەن!» دەپتىكەن. شۇنىڭغا قارىغاندا، ھەسەتخور ئادەملەر ئومۇمەن ئىچى يامان كەلسە كېرەك. پىسخولوگىيە نۇقتىسىدىن قارىغاندا، ئىچى يامان ئادەمنىڭ كۆزى كىچىك بولىدۇ، دۇنيا شۇنچە كەڭ بولسىمۇ، ئۇلار كەڭلىك ھېس قىلمايدۇ. ئۇلارنىڭ كۆزىگە بۇ دۇنيادا ئۆزىدىن باشقا ئادەم كۆرۈنمەيدۇ، پۈتۈن شان-شەرەپ، پۈتۈن سەلتەنەت، پۈتۈن نام- ئاتاقنىڭ ئۆزىگە— پەقەت بىرلا ئۆز نامىغا مەنسۇپ بولۇشىنى ئويلايدۇ ۋە شۇ يولدا جان تىكىپ كۈرەش قىلىدۇ!...

ئەدھەممۇ بىر چاغلاردا، بايا مۇختەر ئىسمىنى ئاتىغان كىتابلارنى ئوقۇغان، ھەتتا ئۆزىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن بولسىمۇ، باشقىلارغا سۆزلەپ، ھېكايە قىلىپمۇ بەرگەن. لېكىن ھازىر ئويلاپ قارىسا، ئۇ كىتابلارنىڭ ئىچىدىكى ۋەقەلەر، پېرسوناژلار تۇغۇل، كىتابلارنىڭ ئىسمىمۇ ئېنىق ئېسىدە قالماپتۇ. لېكىن مۇختەر بولسا، ئۇنى خۇددى كونسېپىكلەرنى يادلىۋالغان ئوقۇغۇچىدەك راۋان سۆزلەپ بېرىۋاتىدۇ، تەھلىل قىلىۋاتىدۇ، سۆزلىرى شۇنداق ئورۇنلۇق، مەنتىقىلىق. ھەي!...

ئۇ يەنە تۇرۇپلا ئۆزىگە تەسەللى تاپتى، مۇختەر دېگەن شۇ ئىش بىلەن جان بېقىۋاتقان ئادەم، تەييار كىتابلار توغرىسىدا ئۇنچىلىك گەپلەرنى قىلالمىسا، قانداق ئوبزورچى بولالايدۇ؟! ئوبزورچى دېگەن گەپ قۇسۇرچى، كالتەكچى، دېگەن گەپ! ھەرقانداق نەرسىنى ئوقۇسا، كاللىسىغا ئاز - تولا بىرنەرسىنى پۈتۈۋالىدۇ، كېيىن ئۇنى يوغىنىتىپ، كۆپتۈرۈپ، كىشىلەرنىڭ كۆزىنى ئالاچەكمەن قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ بار - يوق ھۇنىرى شۇ! ئۇلارنىڭ ئىشىنى ھەرگىزمۇ بىزگە ئوخشاش سىياسەتچىلەرنىڭ ئالىيجاناب ئىشلىرى بىلەن سېلىشتۇرغىلى بولمايدۇ!...

— يېقىندىن بېرى، ئوبزورچىلىقىمىزنىڭ ئاشۇنداق ئىللەتلىرى توغرىسىدا بىر پارچە ماقالە يېزىۋاتىمەن، — دېدى مۇختەر بىرئاز سۈكۈتتىن كېيىن سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — بۇ جەھەتتە ئىككىمىزنىڭ كۆز قارىشى ئوخشاش ئىكەن، ماقالەمنى تەھرىر بۆلۈمىگە بەرگەندىن كېيىن، ھە - ھۇ دېيىشەرسىز...

— ئەلۋەتتە شۇنداق بولىدۇ، خاتىرجەم بولۇڭ، — دېدى ئەدھەم ۋە سائىتىگە قاراپ، دەرھال ئەسلىي مۇددىئاغا كۆچمىسە بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلدى، — مۇختەر، يەنە بىر يېڭى تېما چىقىپ قالدى، بۇنىڭغا جەزمەن قىزىقسىز، بۇ، ئەدەبىياتىمىزنىڭ جەڭگىۋارلىقىنى ئاشۇرۇش، قوشۇنىمىزنىڭ ساپلىقىنى قوغداشتا چوڭ رول ئوينايدۇ، ئەگەر بۇ تېما ياخشى يېزىلسا،

دەرھال رەھبەرلىكنىڭ نەزىرىگە چۈشىدىغان گەپ!

— قانداق تېما ئۇ؟ — سورىدى مۇختەر ھەم قىزىقسىنغان، ھەم تەئەججۇپلەنگەن ھالدا، — گېپىڭىزنىڭ ئورانىغا قارىغاندا، سىياسىي ئەھمىيىتى چوڭراق تېما ئوخشىمامدۇ؟

— شۇنداق دېيىشكىمۇ بولىدۇ، — دېدى ئەدھەم، — بۇ ھازىرقى رەھبەرلىكنىڭ دىققىتىنى تارتىۋاتقان تېما، سىز ئاۋۇ-ۋال، ماۋۇ ژۇرنالنى كۆرۈپ بېقىڭ.

ئەدھەم يانچۇقىدىن ھىدايەتنىڭ ھېلىقى «جۇڭگو ئەدەبىياتى يالغۇز خەنزۇ ئەدەبىياتىمۇ؟» دېگەن ماقالىسى بېسىلغان ژۇرنال-نى ئېلىپ، مۇختەرگە بەردى. مۇختەر ژۇرنالغا بىرقۇر كۆز يۈگۈرتۈپ چىقىپ، ھەيرانلىق بىلەن ئەدھەمگە قارىدى:

— مەن بۇنى ئۆتكەندە ئوقۇغان، بۇ، مۇھاكىمە قىلىشقا تېگىشلىك بىر ئىلمىي مەسىلە! ئىلىم - پەندە مۇستەقىل كۆز قاراش بولۇش كېرەك، بولمىسا، ئادەم ئالغا باسالمايدۇ! بىرەر باشلىق بۇنىڭدا سىياسىي مەسىلە بار، دەۋاتامدۇ؟!

— شۇنداق، بۇ ماقالىنىڭ تىغ ئوچى خەنزۇلارغا قارىتىل-غان! — دېدى ئەدھەم جىددىي كەيپىياتتا، — ھازىر بەزى ئادەملەر بۇنىڭدىن پايدىلىنىپ، ئالتوپىلاڭ كۆتۈرۈشكە ئۇرۇنۇ-ۋاتىدۇ! بىز ئەمدى بۇنى «ئۇنداق قازانغا مۇنداق چۆمۈچ» قى-لىپ، ئەدەبىي يول بىلەن سېستىمىساق بولمايدۇ!

مۇختەر دەسلەپ سوغۇق ھىجايدى، كېيىن خىرقىراپ كۈ-لۈپ كەتتى. ئەدھەم ئۇنىڭ چىرايىدىكى تەئەججۇپنى، پەرۋاسىز-لىقنى كۆرۈپ بىرئاز مەڭدەپ قالدى.

— ئەدھەم، بىلىشىمچە، سىز ھىدايەت بىلەن ياخشى دوست ئىدىڭىزغۇ؟ — دەپ سورىدى سىناش نەزىرى بىلەن ئۇنىڭغا قاراپ، — ئاراڭلاردىن تۈيۈقسىز ئالا مۇشۇك ئۆتۈپ قالدىمۇ نېمە؟

— ياق، بىز ھازىرمۇ دوست، مۇختەر، — دېدى ئەدھەم

چىرايىغا جىددىي تۇس بېرىپ، — لېكىن، بۇ سىياسىي جەھەت- تىكى ھەق - ناھەق مەسىلىسى. بۇنىڭغا دوستلۇق ھېسسىياتىنى دەسسىتىشكە بولمايدۇ! يەنە بىر تەرەپتىن، سىزگە راستىنى ئېيتسام، ئۇنىڭ بىلەن يېقىنلىشىش خۇددى ئېيىق بىلەن دوست بولغان ئادەمنىڭ تەقدىرىگە ئوخشاش تەقدىرگە يولۇقۇش دېگەن سۆز. سىز ئاڭلىغانمۇ؟ بىر ئادەم ئېيىق بىلەن دوست بولۇپ سەپەرگە چىقىپتۇ. بىر بۇلاق بويىغا كەلگەندە ھېلىقى ئادەم دەم ئالماقچى بوپتۇ. ئېيىق ئۇنىڭغا: «سىز خاتىرجەم ئۇخلاڭ، مەن كۆزەتكە تۇراي» دەپتۇ. ھېلىقى ئادەم بەخىرامان ئۇيقۇغا كېتىپ- تۇ. بىرچاغدا، ئۇنىڭ يۈزىگە بىر چۈن قونۇپتىكەن، كۆزەت قىلىپ ئولتۇرغان ئېيىق چۈننى كۆرۈپلا، يوغان بىر تاشنى ئۇنىڭغا ئېتىپتۇ. ھېلىقى ئادەم چۈن بىلەن بىللە ئۆلۈپتۇ! ... بۇنداق تەقدىرنى سىزمۇ بېشىڭىزدىن كەچۈردىڭىزغۇ دەيمەن؟ ! ...

مۇختەر جىمىپ قالدى. تۇيۇقسىزلا قورسىقىدىكى كونا غۇم قوزغىلىپ، يۈرىكىنى غىدىقلاشقا باشلىدى. ئەدھەم پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ تېخىمۇ ئېچىتتى:

— ئۇ ھازىر ژاسىل ئەپەندى بىلەن مەزھەپ تۈزۈپ، پۈتۈن ئەدەبىيات قوشۇنىنى كونترول قىلماقچى، ژاسىل ئەپەندىنى خۇ- دا، ئۆزىنى پەيغەمبەر، دەپ ئېلان قىلماقچى بولۇۋاتىدۇ! ئەگەر ئۇلارنىڭ نىيىتىگە يول قويساق، مىللىي ئەدەبىياتىمىز ۋەيران بولىدۇ، قوشۇنمىز قۇمدەك چېچىلىپ كېتىدۇ! شۇڭا، بىز بۇ قېتىم ژاسىل ئەپەندىنىمۇ قوشۇپ ئۇجۇقتۇرۇشىمىز كېرەك! سىز نامدار بىر ئوبزورچى سۈپىتىڭىز بىلەن بۇنداق جىددىي كۈرەشتە، بايرىقىڭىزنى روشەن قىلمىسىڭىز بولمايدۇ! رەھبەر- لىكىنىڭ سىزدىن كۈتۈۋاتقان ئۇمىدى چوڭ! ...

— ژاسىل ئەپەندىنى ئۇجۇقتۇرغۇدەك نېمىسى بار؟ — دەپ سوردى مۇختەر تېخىمۇ ھەيران بولۇپ.

— سىز ئاۋۋال ماۋۇنى كۆرۈپ بېقىڭ، — دېدى ئەدھەم يەنە بىر ژۇرنالنى چىقىرىپ، — بۇ ئۇنىڭ مەتبۇئات يۈزىدىكى نەرسىسى، بۇنىڭدىن باشقا، نۇتۇق مۇنبەرلىرىدىن پايدىلىنىپ، مىللەتچىلىك، بۆلگۈنچىلىك قىلغان بىرمۇنچە نەق جىنايەتلىرى بار. بۇنى ھازىر رەھبەرلەر بىۋاستە تۇتۇۋاتىدۇ. بىز پەقەت ماۋۇ ئاشكارا نەرسىسىنى پىپەن قىلىش بىلەن رەھبەرلىككە ماسلاشساقلا بولىدۇ!

مۇختەر ژۇرنالنى ۋاراقلاپ، ۋاسىل ئەپەندىنىڭ «يېڭى رۇبائىيلار» دېگەن ئۇچ رۇبائىيىسىنى تاپتى. رۇبائىي بېسىلغان بەتكە قىزىل قەلەم بىلەن ئۇندەشلىك سوراق، دۇگىلەك سىزىق ۋە ئاللىقانداق «زەھەرخەندىلىك»، «تىغ ئۇچى...»، «ئۆچ ئېلىش» دېگەندەك چۈشىنىكسىز، باش - ئاخىرى يوق سۆزلەر يېزىلغانىدى. مۇختەر رۇبائىيلارنى قايتا - قايتا ئوقۇپ چىقىپ:

— مەن بۇنى ئۆتكەندىمۇ ئوقۇغان، — دېدى پەرۋاسىزلا، — ناھايىتى ياخشىغۇ؟ شېئىر دېگەندە، يالغۇز ھاياجان، زوق دېگەندىلەر بولغان بىلەنلا بولمايدۇ، ئۇنىڭدا يەنە شېئىرىي مەدەنىيەت دېگەن بىرنەرسىمۇ بولۇشى كېرەك. ئىلھامسىز يېزىلغان شېئىر خۇددى مۇھەببەتسىز سۆيگۈگە ئوخشاش لەززەتسىز بولىدۇ، بۇ رۇبائىيلاردا ھەم مەدەنىيەت، ھەم ئىلھام بار. شائىر ئىجتىمائىي ھاياتىمىزدىكى ژىجدان، ئەخلاق، دىيانەت دېگەندەك ئەڭ ئىنچىكە، نازۇك تەرەپلەردىن ئىلھاملانغان، كىشى قەلبىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدىكى گۈزەللىك بىلەن خۇنۇكلۇكنى كۆرۈپ يېتەلىگەن...

— ياق، ياق، مۇختەر! — دېدى ئەدھەم قولىنى سىلكىپ، — سىز ئىقتىدارلىق، ئەقىللىق بىر ئوبزورچى بولسىڭىزمۇ، لېكىن بۇنىڭدا خاتالاشتىڭىز، دوستۇم. سىز بۇ رۇبائىيلارنىڭ پەقەت سىرتىدىكى گۈزەللىكىنىلا كۆرۈپ يەتتىڭىز،

لېكىن ئۇنىڭ چوڭقۇر ئىچكى قىسمىدىكى رەزىللىكنى كۆرۈپ يېتەلمىدىڭىز!

— ئۇنداق بولسا، سىز كۆرۈپ يەتكەن رەزىللىكنى ئېيتىپ بېقىڭا! — دېدى مۇختەر چۈپۈر بېشىنى تاتىلاپ قويۇپ.

— بىلىسىڭىز، بۇنىڭ تىغ ئۇچى مەرۇپ ئاقساقالغا قارىتىلغان! — دېدى ئەدھەم جىددىي تەلەپپۇزدا، — بۇنىڭدا چوڭقۇر ئۆچ ئېلىش خاھىشى بار!

مۇختەر كۈلۈپ كەتتى، چىرايىدىنمۇ بىر خىل قايىلسىزلىق چىقىپ تۇراتتى.

— ئەدھەم، سىزمۇ بىر ئەدىب، — دېدى ئۇ ئاخىر ئەستايىدىللىق بىلەن، — ئەگەر بىز بۇ رۇبائىيلارنى «تىغ ئۇچى مەرۇپ ئاقساقالغا قارىتىلغان» دەپ پىپەن قىلساق، بۇ خۇددى يىلانغا پۇت چىقىرىپ قويغان رەسسامنىڭ ئىشىدەك كۈلكىلىك ئىش بولمامدۇ؟! شائىر ئېيتمىغان گەپنى بىز ئېيتساق، ئەمەلىيەتتە بۇ بىزنىڭ يوق يەردىن پۇتاق چىقارغانلىقىمىز بولىدۇ. مېنىڭچە، ...

— مۇختەر، گەپنى سوزمايلى، — دېدى ئەدھەم ئۇنى قايىل قىلالمايدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ، — «قاسساپنىڭ ئۇستىسى توخۇنىڭ ئۆپكىسىنى ئالار» دېگەن گەپ بار. قالدى ئىش سىزنىڭ ئىقتىدارىڭىزغا ۋە جاسارىتىڭىزگە باغلىق! شۇنداق بولسۇن، بۇ ئىشتىن ھەرگىز زىيان تارتمايسىز، سىزمۇ بىرنەچچە يىلدىن بېرى قاقتى ـ سوقتى بولۇپ كەلگەن ئادەم. ئەمدى بىرەر سىياسىي يۆلەنچۈك تېپىپ، ئۆزىڭىزنىڭ سىياسىي، ئىجتىمائىي ئورىنىڭىزنى تاپىدىغان ۋاقىت كەلدى. ھازىرچە خوپ دەپ تۇرۇڭ! كېيىنكى ئىشقا خۇدايىم بار. نەسىردىن ئەپەندىمدىن قالغان بىر گەپ بارغۇ: ياكى مەن ئۆلىمەن، يا شاھىنشاھ ئۆلىدۇ ۋە يا ئېشەك! ...

ئەدھەمنىڭ كېيىنكى قېتىرقىنىپ، ئېچىتىپ ئېيتقان

سۆزلىرى مۇختەرگە بىرئاز تەسىر قىلدى. ئادەم دېگەن شۇنداق نەرسە! ئۇ ھەرقانداق ۋاقىتتا، ئۆزىنىڭ شان - شۆھرىتىنى، ئابرۇيىنى، ئورنىنى قوغداشقا، كۆتۈرۈشكە ئۇرۇنىدۇ! مۇختەر- مۇ بۇنداق ھەۋەس ۋە ئىنتىلىشلەردىن مۇستەسنا ئەمەس...

— بولىدۇ، ئويلىشىپ باقاي، — دېدى ئۇ ئاخىر ئەدھەمنىڭ قىستاشلىرىغا يان بېرىپ، — ئەتە سىزگە تېلېفون بېرىمەن!

ئەدھەم كەتتى، مۇختەرنىڭ ئۇيقۇسى كەلمىدى. مايكېچان ھالدا ئۆيده ئۇياقتىن - بۇياققا ماڭدى. بىر چاغدا خىياللىرى چىگىشلىنىپ، ئىچى تىتىلداپ، دېمى سىقىلغاندەك بولدى. ئۇ دېرىزىنى يوغان ئېچىۋەتتى، دۇخاۋا پەردىنى قايرىپ، ئاسمانغا قارىدى. ئۇنىڭ ئۇدۇلىدا ئۇزۇپ كېتىۋاتقان ھىلال ئاي شۇنداق يورۇق ھەم چىرايلىق، بەئەينى گۈزەل قىزنىڭ ئەگمە قېشىدەك نازاكەتلىك كۆرۈندى. ئۇ ئايغا قاراپ خىيالغا پاتتى. ئاي ئۇنىڭغا گۈزەللىك، پاكلىق، يورۇقلۇقنىڭ سىمۋولى بولۇپ تۇيۇلدى. كىشىلەرنىڭ ئەلىساقتىن تارتىپ ئۇنى ئۇلۇغلاپ، مەدھىيىلەپ كېلىۋاتقانلىقىمۇ ئۇنىڭ ئاشۇ گۈزەللىكى، پاكلىقى، يورۇقلۇقى بولسا كېرەك. ئەگەر ئۇ، قۇيرۇقلۇق يۇلتۇزدەك خۇنۇك، كۆ- رۈمسىز بىرنەرسە بولغان بولسا، ھېچكىم ئۇنى ئۇلۇغلىماس، مەدھىيىلىمەس ئىدى. دۇنيادا، يەنىلا گۈزەللىك، پاكلىق ئۇلۇغ ئىكەن!... تارىم ۋادىسى، تەكلىمەكان چۆلى، بوغدا كۆلى ئەنە شۇنداق گۈزەل ۋە پاك بولغانلىقى ئۈچۈن، ئەسىرلەردىن بېرى قانچىلى- غان ئالىملار، يازغۇچى، شائىرلار ئۇلاردىن ھۇزۇرلىنىپ، بە- يىت - نەزمىلەر يازمىدى؟ قانچىلىغان كىشىلەر ئۇلارنىڭ كۆر- كەم، سەلتەنەتلىك مەنزىرىسىدىن مەست بولمىدى؟ كىملەر ئۇنى ئۆز ئەجدادىنىڭ سىمۋولى بولغان ئاپئاق ساقاللىق رايىش بوۋاي- لارغا؛ باھار شامىلى ئۇرغۇپ، كۈمۈش دولقۇنلار جىمىرلاپ تۇرغان مۆجىزىلىك دۇنياغا؛ شادىيانە خەندان ئۇرۇپ، نازلىنىپ تۇرغان گۈزەل مەلىكىلەرگە ئوخشاتمىدى؟!...

دەرۋەقە، تەبىئىي گۈزەللىك ھامان مەركەزلىك ھالدا بەدەـ
ئىي گۈزەللىكتە ئەكس ئېتىدۇ. قەدىمدىن تارتىپ ھازىرغىچە
ئۆتكەن سەنئەتكارلار بىز ياشاۋاتقان بۇ سۆيۈملۈك دۇنيادا ئىنسا-
نىيەتنىڭ قانچىلىغان پارلاق بەدىئىي گۈزەللىكلىرىنى ياراتتى.
گومبىردىن گورکىيغىچە، چۇ يۈەندىن لۇشۈنغىچە، يۈسۈپ خاس
ھاجىپتىن ئابدۇخالىق ئۇيغۇرغىچە بولغان ھەممىسى بەدىئىي گۈ-
زەللىكنىڭ بىر پۈتۈن خەزىنىسىنى ۋۈجۇدقا كەلتۈردى...

مۇختەرنىڭ گۈزەللىك، پاكلىق توغرىسىدىكى خىياللىرى
بارغانسىرى چوڭقۇرلىشىپ، كۆڭلىدە بايا ئەدھەم بىلەن قىلىنغان
سۆزلەرگە نىسبەتەن بىرخىل گۇمانسىراش، خۇرسىنىش تۇيغۇ-
سى پەيدا بولدى: ئەدەبىي ئەسەر كىشىلەرنىڭ قەلبىدە گۈزەللىك
تۇيغۇسى ئويغىتىدىغان پاك ۋە نۇرلۇق نەرسە. شۇنداق تۇرۇق-
لۇق، بەزى كىشىلەر نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭغا خۇنۇك ۋە ناپاك
ئىشلارنى ئارىلاشتۇرۇپ، ئۇنىڭ قەدىر ـ قىممىتىنى، شان ـ
شۆھرىتىنى تۆۋەنلىتىدۇ؟! بەدىئىي گۈزەللىك شەپسىز ھالدا
كىشىلەر قەلبىگە تەسىر كۆرسىتىپ، ئۇلارنىڭ قەلبىنى تېخىمۇ
گۈزەل، تېخىمۇ ئالىيجاناب، تېخىمۇ كامىل قىلىدۇ. سىز پىر-
سوناژلار بىلەن بىرگە خۇشاللانغان ياكى ئازابلانغان چېغىڭىزدا؛
تۆھپە ـ سەۋەنلىك، ھەق ـ ناھەق ئالدىدا ئېنىق بىر ھۆكۈم
چىقارغىنىڭىزدا؛ ئېكرانلاردىكى بەزى كۆرۈنۈشنى كۆرۈپ بېشى-
ڭىزنى چايقىغان ياكى لىڭشىتقان چېغىڭىزدا؛ مـۇزىكىلارنى ئاڭ-
لاپ مەست بولغان ياكى ئۇنىڭدىن بىزار بولغان چېغىڭىزدا نېمە-
نىڭ گۈزەل، نېمىنىڭ گۈزەل ئەمەسلىكىنى ئايرىۋالالايسىز! بۇ
چاغدا، ياكى مەدھىيە ئوقۇيسىز، ياكى لەنەت ياغدۇرىسىز، ياكى
قوبۇل قىلىسىز، ياكى تاشلىۋېتىسىز! بەدىئىي چىنلىق بىلەن
تۇرمۇش چىنلىقى زىچ باغلانغان ئەدەبىي ئەسەرلەردە، نېمە ئۈچۈن
ئۆزىمىزنىڭ ياكى ئەتراپىمىزدىكى ئاكا ـ ئۇكا، ئاچا ـ سىڭىل،
دوست ـ بۇرادەرلەرنىڭ ئىزناسىنى كۆرسەك بولمايدىكەن؟!

ئېكراندىكى قوپال، ئەدەپسىز، تەلۈە بىر ئادەمنى كۆرۈپ غەزەپ-لەنگەن كىشى، ئەجەبا، كۈندىلىك تۇرمۇشتىكى مەنىۋى مەدەنىيەتكە دەققەت قىلماي قالامدۇ؟! بەزى ئىچى قارا، بەتنىيەت ئادەملەر مەسخىرە قىلىنغان شېئىر - ھېكايىلەرنى ئوقۇپ، بۇ-نىڭ تازىمۇ رەزىللىك ئىكەنلىكىنى ھېس قىلغان ئادەم، ئەجەبا، ئۆزىنىڭ تۇرمۇش ۋە خىزمەتىدە بۇنىڭدىن ئىبرەت ئالماي تۇرا-لامدۇ؟! ياخشى بىر ئەسەر شۇ دەۋر ۋە شۇ جاينىڭ روشەن ئەينىكى ئەمەسمۇ!...

مۇختەرنىڭ ئېسىگە يېقىندا ئوقۇغان بىر ماتېرىيالدىكى مۇنۇ ئابزاسلار كەلدى: گېرمانىيىنىڭ ئاتاقلىق يازغۇچىسى گىيوتې 1773 - يىلى ئۆزىنىڭ تۇنجى ئەسىرى «ئۆسمۇر ۋېتانىڭ دەر-دى» نى ئېلان قىلىدۇ. ئەسەر جەمئىيەتتە ناھايىتى تېزلا كۆچلۈك تەسىر قوزغايدۇ. نىكاھ ئىشىدا فېئودالىزملىق دىنىي ئۆرپ - ئادەتلەرنىڭ تەسىرىگە ۋە ئاتا - ئانىسىنىڭ چات كىرىۋېلىشىغا ئۆچرىغان نۇرغۇن ياشلار كىتابتىكى باش قەھرىمان ۋېتانى دو-راپ، ئۆزلىرىنى ئۆلتۈرۈۋالىدۇ. ئۇلار ئۆلۈش ئالدىدا ۋېتاغا ئوخشاش كۆك گەلەپى شىم، بېغىر رەڭ ئۆتۈك كىيىۋالىدۇ، «ۋېتاپەرەسلىك» بىر مەزگىل ئەۋجىگە چىقىپ كېتىدۇ. گىيوتې ئۆز ئەسىرىنىڭ بۇنچىلىك رول ئوينايدىغانلىقىنى بۇرۇن تەسەۋ-ۋۇر قىلىپ باقمىغانلىقى ئۈچۈن، دەرھال مۇنداق بىر شېئىر يېزىپ، ئەسەرنىڭ قايتا نەشرىنىڭ باش تەرىپىگە قوشۇپ قويىدۇ:

ھەممە يىگىت ئۇستا مەرگەن سۆيگۈ ئۈۋىدا،
بويىغا يەتكەن قىزلار گويا نەۋ باھار - كۆكلەم.
بۇ ئىنسانىنىڭ بىغۇبار - پاك، ئېسىل خىسلىتى،
بىراق، نېچۈن غەملەر ئاڭا ھەمراھدۇر ھەردەم؟!

ئاھ، كىتابخان!

ئۇنىڭ ئۇچۇن يىغلا، ئۇنى سۆي،
قۇتقۇز ئۇنىڭ شۆھرىتىنى، بول يۆلەك ئاڭا.
ئۇنىڭ روھى دەيدۇ ئەنە: بىر چىن يىگىت بول،
ئىزىم بېسىپ، ئوخشاپ قالما زادىلا ماڭا!
.....

شۇنداق ئىكەن، ۋېتانى دوراپ ئۆلۈۋاتقان قىز - يىگىتلەر-نىڭ ئاتا - ئانىسى ئاشۇنداق ئەسەرنى يازغانلىقى ئۇچۇن، گىيوتې-دىن خۇن تەلەپ قىلسۇنمۇ؟!... ئەگەر ئۇنداق قىلىش ئەخمىقانە-لىك بولسا، مەرۇپ ئاقساقالنىڭ ئۇچ پارچە رۇبائىي ئۇچۇن ۋاسىل ئەپەندىگە ئېسىلىۋېلىشىمۇ ئاپئاشكارا مۇتتەھەملىك ئە-مەسمۇ؟! دەرۋەقە، بەزى ئەسەرلەر بەزى ئادەملەرنىڭ روھىي دۇنياسىدىكى ئەڭ يوشۇرۇن، سىرلىق تەرەپلىرىنى ئېچىۋەتكەن بولسا، چىدىيالماي چىچاڭشىپ كېتىشى مۇمكىن! بۇنىڭغا نېمە ئامال؟! بۇ خۇددى «قورققان يەردە جىن بار» دېگەندەكلا ئىش! ئەقىل - ھوشى جايىدا، سەزگۈر ئادەم بولسا، لېۋىنى چىشلەپ، ئۆزىنىڭ ۋىجدانىنى، دىيانىتىنى جىممىدە ئويلاپ باقسا بولىدۇ!...

مۇختەرنىڭ خىيالى ئايلىنىپ، ھىدايەتنىڭ ئۇستىگە يۆتكەل-دى. ئىككىسىنىڭ ئۇزۇندىن بېرى ئېچىلىشەلمەيدىغانلىقى راست! ھىدايەت گەرچە ئۇنىڭغا بىرەر يوشۇرۇن ياكى ئاشكارا سورۇندا، ئۇنىڭ ئىززەت - نەپسىگە، غۇرۇرىغا تېگىدىغان بىرەر گەپ ياكى ھەرىكەتلەرنى قىلمىغان بولسىمۇ، لېكىن مۇختەر تەھرىر بۆلۈمىگە سۇنغان بىرنەچچە پارچە ماقالىسىنىڭ كۆڭۈل-سىز تەقدىرىنى نېمە ئۇچۇندۇر ھىدايەتتىن كۆرۈپ، كۆڭلىدە ئۇنىڭغا نىسبەتەن بىرخىل يوشۇرۇن ئۆچ - ئاداۋەتلىك تۇيغۇسى ئورناپ كەتكەنىدى. بۇ ئىشتا ئۇ كۆپرەك سەزگۈسىگە تايانىدى،

شۇنىڭ بىلەن بىللە، بەزى ئالىقاغىلارنىڭمۇ ئاندا ـ ساندا بېشارەت بېرىپ، ئۇنى قېقىتقان ۋاقىتلىرىمۇ بولدى...

لېكىن، ھازىر مۇختەرنىڭ ۋىجدانى ئۇنىڭ «جۇڭگو ئەدەبىدىياتى يالغۇز خەنزۇ ئەدەبىياتىمۇ؟» دېگەن ماقالىسىنى قارىلاشقا پېتىنالمىدى. ئۇنىڭ نەزىرىدە، بۇ بىر ئىلمىي مۇھاكىمە ماقالىسى ئىدى. كۆز قارىشى ھەرقانچە بولسىمۇ، سەنئەتتىكى ئوخشاشمىغان نۇقتىئىنەزەرلەر مەسىلىسىگە ياتاتتى. بۇ ھەقتە نورمال مۇھاكىمە قىلسا، مۇنازىرىلەشسە بولاتتى، لېكىن ئۇنى قاداقتۇر «يامان غەرىزى بار»، «مىللەتچىلىك خاھىشى بار» دېگەندەك سىياسىي بەتنامىلار بىلەن خالىغانچە كالتەكلەشكە ھەرگىز بولمايتتى. ئۇنىڭ قارىشىچە، دۇنيادا مۇئەييەن بىر ئۆلچىمى بولمىغان ئەدەبىي تەنقىد مەۋجۇت ئەمەس ئىدى. خۇددى لۇشۇن ئېيتقاندەك: ھەرقانداق بىر تەنقىدچىنىڭ بىرەر ئۆلچىمى — ياكى گۈزەللىك ئۆلچىمى، ياكى چىنلىق ئۆلچىمى، ياكى ئالغا ئىلگىرىلەش ئۆلچىمى... بولۇشى كېرەك ئىدى. ھېچقانداق ئۆلچىمى بولمىغان تەنقىدچى بولمىغۇر، ھاماقەت تەنقىدچى بولۇپ قالاتتى!...

تۇن ھەسىسىگە يېقىنلىشىپ قالدى. مۇختەر نۇرغۇن خىيال، مۇلاھىزە ۋە ئەسلىمىلەر ئارقىلىق، بايا تىندىن بېرى قەلبىنى بېسىپ ياتقان ئېغىر، سوغۇق بىر تاشتىن قۇتۇلغاندەك بولدى. بايىقى خىياللار بىلەن ئۇنىڭ كاللىسىدا ئەتە ئەدەھەمگە بېرىدىغان جاۋابىمۇ تەييار بولغانىدى. ئۇ قولىدىكى تاماكىنى قاتتىق بىر شوراپ، كۈلدانغا تاشلىدى، ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنى، ۋۇجۇدى يەڭگىللەپ، نېرىپلىرى بوشاشتى. ئەمدى ئۇنى ئىچ ـ ئىچىدىن بېسىپ كېلىۋاتقان شېرىن بىر ئۇيقۇ ئۆز ئىلكىگە ئالدى...

2

ئەدھەم شۇ كۈنلەردە خۇددى ئۆمۈچەككە ئوخشاش ئېرىنـ
مەي، تىنماي تور توقۇدى، ئىلىنغان يەرگە تور تارقاتتى. ئۇنىڭ
قۇلىقى دىڭ، كۆزى ئۆتكۈر ئىدى. تورنىڭ بىرەر يېپى قىمىرلـ
سا، بولدى بەس، شۇ تەرەپكە قاراپ ئۆزىنى ئاتاتتى. بىرەر پاشا
ياكى كۈمۈتا بولسىمۇ قولدىن بەرمەيتتى...

ئىشقىلىپ، ئۇنىڭ ئەجرى بىكار كەتمىدى، ھىدايەت توغرىـ
سىدىكى ماتېرىياللارنىڭ ئالدى باشقىلارنىڭ قولى ئارقىلىق تەشـ
كىلگە يېتىپ كەلدى. بۇ بىرنەچچە پارچە رەسمىي ماتېرىيال —
ئەجەللىك پاش قىلىش ماتېرىيالى ئىدى. ئۇ، مۇختەرنىڭ ئوبزور
يېزىشقا ئۇنىمىغانلىقىدىن ئاغرىنىپ كەتمىدى. ئۆزىمۇ بىرنەرسە
يېزىشنى خالىمىدى. چۈنكى، ئوبزور دېگەننىڭ بەزىدە ئەكس
تەسىر قوزغاپ، ئەسلىي ئاپتورنىڭ نامىنى، ئابرۇيىنى كۆتۈرۈـ
ۋېتىدىغان ۋاقىتلىرى بولاتتى. مەسىلەن، ھىدايەتنىڭ ماقالىسـ
نى جايىدا تەھلىل قىلىپ، نەق پاكىتلار بىلەن رەت قىلالماي
قالسا، جەزمەن ئاشۇنداق ئاقىۋەت كېلىپ چىقاتتى. ۋاسىل ئەـ
پەندىنىڭ رۇبائىيسى توغرىسىدىمۇ ئاشۇنداق ئەھۋالنىڭ يۈز بېرىـ
شى تامامەن مۇمكىن ئىدى. ئاپتور مەرۇپ ئاقساقالنىڭ ياكى
ئىسمىنى، ياكى لەقمىنى، ياكى بىرەر جىسمانىي بەلگىسىنى
تىلغا ئالمىغان تۇرسا، ئەمدى ئوبزورچى ئۇنى قارىسىغىلا: «بۇ
رۇبائىينىڭ تېغ ئۇچى مەرۇپ ئاقساقالغا قارىتىلغان!» دەپ
ھۆكۈم قىلسا، ئۇ چاغدا مەرۇپ ئاقساقالنى شېئىر ئاپتورى
ئەمەس، ئوبزور ئاپتورى تىلغا ئېلىپ، يوق يەردىن پۇتاق چىقارـ
غان بولاتتى. مۇختەرنىڭ ئوبزور يېزىشتىن باش تارتقانلىقى
ئەدھەمنى ئەنە شۇ نۇقتىلاردا چوڭقۇرراق ئويلاپ بېقىشقا دەۋەت
قىلدى. ئۇ، كۆڭلىگە كەلگەن بۇ پىكىرلەرنى ئوبدان پىشىلدۇـ
رۇپ، بىرمۇنچە نەزەرىيىۋى قائىدىلەر بىلەن مەرۇپ ئاقساقالنىمۇ

قايىل قىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار قايتىدىن مۇقۇلدىشىپ، «قان چىقارماي ئادەم ئۆلتۈرۈش» تاكتىكىسىنى ئويلاپ تاپقاندى.

بىرنەچچە كۈن ئىچىدە جەمئىيەتتە، ۋاسىل ئەپەندى توغرىسىدا گۇرۇھ گەپ بولۇپ كەتتى: «ۋاسىل ئەپەندى خاتالىشىپ تۇ» «خىزمەتتىن ھەيدىلىدىكەن»، «مەسىلە تاپشۇرۇۋېتىپتۇ!»...

بۇ گەپلەرنى بەزى ئادەملەر جامائەت پىكرى تەييارلاش نىيىتىدە مەقسەتلىك، پىلانلىق تارقىتىپ يۈرەتتى. شامالدەك گۈركىرەپ يۈرگەن بۇ چۆرۈمە ـ چۆچەك گەپلەر ۋاسىل ئەپەندىنىڭ يېقىنلىرىنى، ئىخلاسمەنلىرىنى قايغۇرتۇپ، ۋەھىمگە سالسا، ئۇنىڭ رەقىبلىرىنى، كۆرەلمەيدىغانلارنى خۇشال قىلىپ، بېشىنى كۆككە يەتكۈزگەنىدى. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە، گويا ۋاسىل ئەپەندى بۇ دۇنيادىن تېزرەك يوقالسا، يول ئۇلارغا كەڭرەك قالىدىغاندەك، نان ئۇلارغا پۈتۈنرەك تېگىدىغاندەك تۇيۇلاتتى!...

ئەسلىدە، ئەدھەمنىڭ ۋاسىل ئەپەندى بىلەن ھېچقانداق ئۆچ ـ ئاداۋىتى يوق ئىدى. بەلكى بۇرۇن ھىدايەت بىلەن بىللە بىرىپ يوقلاپ تۇراتتى، سۆزلىشەتتى، ئۇ ئادەمدىن ئۆزىگە نۇر ـ غۇن بەدىئىي دىت يۇقتۇرغانىدى. بىر قېتىم ئۆزى يالغۇز يوقلاپ بارغاندا، پاراڭ ئارىسىدا ئۆزىنىڭ قىلمۇاتقان ئىشىدىن دادلىنىپ: «مېنىڭ قىلمۇاتقان ئىشىم بەزىلەر پەخىرلىنىپ ئاغزىغا ئالمىدىغان تەھرىرلىك! تەھرىر دېمەك — تۆمۇر قايچا، لاتا گەز، بىر قۇتا سىياھ، بىر شېشە شىلىم، بىر قەلەم دېمەكتۇر! ئۇ سىزىدۇ، ئۆچۈرىدۇ، كۆچۈرىدۇ، كېسىدۇ، چاپلايدۇ. بەئەينى باشقىلار ئۇچۇن «تويلۇق كىيىم پىچىپ بېرىدىغان» بىرخىل سەيپۇڭلۇق، خالاس!» دېگەنىدە، ۋاسىل ئەپەندى كۆيۈنۈش بىلەن: «ھەرگىز ئۇنداق دېمەڭ! مېنىڭچە، تەھرىرلىك بىرخىل جانلىق ئۆتكۈزگۈچ، ستېرىئولۇق ئاڭ! لۇشۇن ئەپەندى: «بىر

ياخشى مۇھەررىر ھەم مۇشتەرىنىڭ زۆرۈرلۈكىنى، ئارزۇ ـ ئىستەكلىرىنى ۋە بەدەن تېمپېراتۇرىسىنى بىلەلەيدۇ، ھەم ئاپتوماتىكا ئەگىشىگە ھۆرمەت قىلىپ، ئاپتوماتىكا سىردىشى ۋە ئەسەرنىڭ شەپقەتچىسى بولالايدۇ، دېگەن. تەھرىرلىك خۇددى ئوقۇتقۇچىغا ئوخشاشلا شەرەپلىك، مۇقەددەس خىزمەت، مۇھەررىر شان ـ شەرەپ قوغلاشمايدىغان نامسىز قەھرىمان!» دەپ ئۇنىڭ مەيۇس كۆڭلىگە مەلھەم بەرگەنىدى. ئەدھەم قاچانكى مەرۇپ ئاقساقال بىلەن تونۇشتى، شۇنىڭدىن باشلاپ ۋاسىل ئەپەندىدىن يىراقلاشمىدى، مەرۇپ ئاقساقالنىڭ ھەر خىل غەيرەت ـ شىكايەتلىرى ئۈنىڭغىمۇ يۇقۇپ، ۋاسىل ئەپەندىگە بولغان ھۆرمىتى، ئىخلاسى پۈتۈنلەي يوقالدى. يېقىندا، تەھرىر بۆلۈم تەرىپىدىن ئۇيۇشتۇرۇلغان «شېئىرىيەت مۇھاكىمە يىغىنى» دا، ۋاسىل ئەپەندى ناھايىتى ياخشى سۆزلىدى. ئۇ سۆزىدە ئەنئەنە بىلەن يېڭىلىق يارىتىشنىڭ مۇناسىۋىتى ئۈستىدە توختىلىپ مۇنداق دېگەنىدى: «ھازىر بىزدە مىللىي ئەنئەنىنى پۈتۈنلەي ئىنكار قىلىدىغان خاھىش بولۇۋاتىدۇ. مېنىڭچە، ئەنئەنىنى ئۈزۈپ قويساق، تەرەققىيات، يېڭىلىق نېمە ئاساستا بولىدۇ؟! ئەنئەنىمىزنىڭ ھەممە نەرسىسى يارىماس، كارغا كەلمەس بولۇپ قالدىمۇ؟! مېنىڭچە، ئۇنداق ئەمەس! ئەنئەنىمىزدە ئاجايىپ دۇردانىلەر، ئاجايىپ جەۋھەرلەر بار. ئۇنى داۋاملاشتۇرۇشقا بولىدۇ. مىللىي تۇپراقتىن، مىللىي يىلتىزدىن، مىللىي پىسخىكىدىن ئايرىلغان ھەرقانداق يېڭىلىق، ھەرقانداق ئىزملارنىڭ بىزگە كېرىكى يوق! بۇ ئەدەبىياتىمىزنىڭ مىللىي خاراكتېرىنى يوقىتىدۇ، پۈچەكلەشتۈرىدۇ!...

ئالغا قاراش، يېڭىلىق يارىتىش بىزنىڭ مۇقەددەس بۇرچىمىز! بۇ، دەۋرنىڭ، زامانىنىڭ تەلىپى، شۇنداقلا بۇ زۆرۈرىيەت ئالىمىدىن ئەركىنلىك ئالىمىگە ئۆتۈشنىڭ تەلىپى. بىز بۇ دۇنيانىڭ كونا نەرسىلەرگە بويسۇنۇش ئۇچۇن كەلگەن ئەمەس، بەلكى

ئەقىل ـ پاراسىتىمىزنى ئىشقا سېلىپ، يېڭى، شانلىق نەرسە-لەرنى يارىتىش ئۈچۈن كەلگەن. ئەدەبىياتىمۇ ئۆزئارا سىڭىشىش، ئۆتۈشۈش، گىرەلىشىش ئارقىلىق تەرەققىي قىلىدۇ. بېكىنمە-چىلىك زاۋاللىققا يۈزلەندۈرىدۇ. چەتئەلگە ئىلغار نەرسىلىرىنى ئۆگىنىش كېرەك. بۇ جەھەتتە لۇشۈن ئەپەندى: «ئەگەر بىز قوبۇل قىلالىساق، غەرب مەدەنىيىتىنىمۇ ئۆزىمىزنىڭ قىلالايمىز. بۇ خۇددى كالا گۆشى يېگەندەك ئىش. كالا گۆشى يېگەن ئادەم ھەرگىز كالا گۆشى بولۇپ قالمايدۇ» دېگەن. بۇ يەردىكى گەپ، ھەزىم قىلىش مەسىلىسى. مېنىڭچە، قانچىلىك ھەزىم قىلالىساق، شۇنچىلىك قوبۇل قىلىشىمىز كېرەك!»

ئۇنىڭ ئارقىدىن يازغۇچى، شائىرلارنىڭ ئەخلاق ـ پەزىلىتى ئۈستىدە توختىلىپ: «ئىنسان ئۈچۈن ئەخلاق ـ پەزىلەت بەئەينى بىر ئالتۇن تاج! شۇ خىسلەتلا ئادەمنى يۈكسەك ۋە گۈزەل كۆر-سىتىدۇ. 1930 ـ يىللاردا، قەشقەردىكى ھېيتگاھ جامەسىنىڭ مېھراب لىمىغا مۇنداق بىر شېئىر يېزىلغان:

✓ «دارىلئولۇم نىزامى: شاھۇ گاداھ باراۋەر،
مىڭ مەخسۇمىڭ بىر داچەن، پەزلى كېرەك بۇرادەر!»

بۇنىڭدىمۇ ئەنە شۇ ئەخلاق ـ پەزىلەت تەكىتلەنگەن!» دېگەندە، يىغىندىكىلەر ئۇزاققىچە قىزغىن ئالقىش ياڭراتقانىدى.

يىغىن تارقىغاندىن كېيىن، ئەدھەم نېمە ئۈچۈندۇر ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كېلىپ: «ئەپەندىم، سىز قەبرىغان چېغىڭىزدا ھەممە ئىشقا چېپىلىپ، ئۆزىڭىزنى ئاۋارە قىلماڭ! — دېدى بىر خىل يوشۇرۇن تەھدىت بىلەن، — ئاخىرقى ئۆمرىڭىزدە تىنچ ياشىغە-نىڭىز ياخشى!»

بۇ گەپ ۋاسىل ئەپەندىگە ئېغىر كەلدى، ئۇنىڭ نېمىنى كۆزدە تۇتۇپ، نېمىگە قارىتىۋاتقانلىقى بىلەنمۇ ھېسابلاشماي،

كۆلۈپ تۇرۇپ، ئەدھەمنىڭ جېنىغا تەگدى: «مېنىڭ ئەزەلدىن كۆڭلۈم تىنچ، ئۇكام! بىھۇدە ئارزۇ - ھەۋەسلىرىم يوق! لېكىن سىزگە ئوخشىغان يىگىتلەر مىڭ خىل ئوي - خىيال بىلەن قېرىپ كېتىۋاتىسىلەر! مەن بولسام، مانا... ناھايىتى تېتىكمەن!»

ئەدھەم شۇنىڭدىن كېيىن، ئۇنى ھايات پولىدىكى بىر پۇتلىكاشاڭ دەپ قاراپ، مەرۇپ ئاقساقال بىلەن بىرلىكتە ئۇزۇل - كېسىل يوقىتىش نىيىتىگە كەلگەنىدى!...

ھىدايەت توغرىسىدىكى گەپ - سۆزلەر تېخى جەمئىيەتكە چىقمىغان بولسىمۇ، لېكىن ئىدارە ئىچىدە پۇرىرىدە ئېقىپ يۈرەتتى: «ھىدايەت خوتۇن ئوغرىسى ئىكەن!» «ھېلىقى ماقالىسى توغرىسىدا نۇرغۇن ئادەملەر ئوچۇق خەت يېزىپ، زەھەرلىك چۆپ دەپتۇ!» «قەشقەردە دىنىي ماجىرا تۇغدۇرۇپتىكەن»، «ئۇ پېشقەدەملەرنى، ئوخشاشمىغان كۆز قاراشتىكىلەرنى چەتكە قېقىپ، ژۇرنالنى پۇڭلۇق يېرىگە ئايلاندۇرۇۋاپتۇ!» «ئۇنى خىزمەتتىن تۇختىتىپتۇ، ئەمدى مەسىلە تاپشۇرىدىكەن!...» ۋەھاكازا، ۋەھاكازا...

دېگەندەك، مۇشۇ گەپلەر تارقىلىپ، ئۇچىنچى كۈنى رەھبەرلىك ئۇنىڭ «ۋاقىتلىق خىزمەتتىن توختاپ، مەسىلە تاپشۇرىدىغان» لىقىنى ئېلان قىلدى!...

3

«ياخشىلاردا قانچىكى غەيرىي - غەلىتە خۇسۇسىيەتلەر بولسا، يامانلاردىمۇ بىر - بىرىگە ئۆزئارا شۇنچە مېھىر - مۇھەببەت بولىدۇ. ئالىمنىڭ ئالىمنى، موللىنىڭ موللىنى، شائىرنىڭ شائىرنى كۆرەرگە كۆزى، ئاتارغا ئوقى يوق. ۋەھالەنكى، قىمارۋاز قىمارۋازنى، ئىچەرمەن ئىچەرمەننى، ئوغرى ئوغرىنى دائىم

قوللاپ ـ قۇۋۇەتلەيدۇ؛ بىر ـ بىرىنىڭ قولتۇقىغا كىرىدۇ. ناۋادا، بىرەر بۆرەھمان بىخەستەلىك قىلىپ، قاراڭغۇدا مۆدۈرۈپ كەتسە، باشقا بىر بىرەھمان كېلىپ، ئۇنى يۆلەپ قوپۇرۇپ قويۇشنىڭ ئورنىغا، تازا كېلىشتۇرۇپ بىر ـ ئىككىنى تېپىدۇ. ۋەھالەنكى، ئوغرى ئۆز كەسىپدىشىنىڭ بېشىغا كۇلپەت چۈشكەنىنى كۆرسە، دەرھال ئۇنىڭ دەردىگە دەرمان بولىدۇ. يامان ئىشلاردىن ھەممە ھەزەر قىلىدۇ، شۇڭا، يامانلار بىر ـ بىرى بىلەن ئىناق ئۆتىدۇ؛ ياخشى ئادەم، ياخشى ئىشلارنى پۈتۈن جاھان ماختايدۇ، شۇڭا، ياخشىلار بىر ـ بىرىنى كۆرەلمەيدۇ، ئوغرى ئوغرىنى ئۇرسا، نەپرەتكە ئۇچرايدۇ؛ بىر ئالىم ئىككىنچى بىر ئالىمنى يەرگە ئۇرسا، يەرگە ئۇرغۇچىنىڭ شۆھرىتى ئاشىدۇ...»

بۇ — «نىجاتلىق يولى» دېگەن ھىندىستان ھېكايىسىدىكى بىر ئابزاس ھېكمەتلىك سۆز ئىدى. ھىدايەت ئاخشامدىن بېرى بۇنى ئويلاۋاتاتتى. ئۇ نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئەسلىدى. كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. ئۆزى كۆرگەن، بىلگەن ئەھۋاللارغا سېلىشتۇرۇپ، بۇ سۆزنىڭ ھەقىقەت ئىكەنلىكىگە ئىشەندى. مانا، ئۆزىنىڭ ئەھۋالى دەل شۇنداق بولۇۋاتامدۇ؟! ۋاسىل ئەپەندىچۇ؟ ئۇنىڭ بېشىغا كەلگەن قىسمەتلەرمۇ شۇ ئەمەسمۇ؟!...

ھىدايەت ئويچان ئىدى. ئۇچلۇق ئېڭىكىنى گىرەلەشكەن بارماقلىرى ئۇستىگە قويۇپ، خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى...

چوڭقۇر دەريا جىمجىت ئاقىدۇ، دېگەن گەپ بار، لېكىن ئۇنىڭ يۈزى جىمجىت بولغان بىلەن ئاستى جىم ئەمەس، ھەرىكەتى تېز، ئېقىنى شىددەتلىك بولىدۇ. ھازىر ھىدايەتنىڭ ئىچكى دۇنياسى ئەنە شۇنداق دولقۇنلۇق ئىدى.

تۇخان دەسلەپ: «نېمە بوللا، تاۋلىرى يوقمۇ؟» دەپ سوىرىدى. ھىدايەت «ھىم...» دەپ قويۇپ، يەنە ئۆزىنىڭ خىيالى بىلەن بەند بولدى. كېيىن ئايالى:

— بايا خانقىزنىڭ يېنىغا بېرىپ كەلدىم، ياتاقتا ئوبدانلا ئورۇنلىشۋاپتۇ، دوختۇرغا بىللە بارغانىدىم، ئاي - كۈنى يېقىنلىشىپ قالغانىدەك قىلىدۇ، — دېدى پەس ئاۋازدا.

ھىدايەت بېشىنىمۇ كۆتۈرمەي:

— پات - پات يوقلاپ تۇرغىن...، — دېدى قىسقىلا.

تۇخان باشقا گەپ قىلمىدى، ھىدايەتنىڭ ئازادە خىيال سۈرۈشلىرى ئۈچۈن، كەپسىزلىك قىلىۋاتقان ئوغلىنى بەزلەپ، ئىچكىرى ئۆيگە ئەكىرىپ كەتتى...

ھىدايەت دىلخەستەلىكىنى مەھبۇبىغا بىلدۈرمەسلىككە تىرىشاتتى. بىلىندۈرسىمۇ، ئۇنىڭ ھالىغا يېتىپ، ھەمدەم بولالىشى ناتايىن ئىدى. ئۇ سۈيىقەستچىلەرنىڭ قاتمۇ قات ھۇجۇمىغا ئۇچرىدى، توقۇلغان بوھتانلار كىچىك ئەمەس ئىدى. ئۇنى كۆتۈرۈپ قويۇپ قۇزغىتىدىغان ھالسىراتتى. ئۇ — ئۆز قارشىسىدا تۇرغان بۇ شەخسىيەتچى، قارا نىيەتلەرنىڭ ئۆزىگە چاپلىغان يالىلىرىنى نېمىگە ئوخشىتىشى مۇمكىن: ئادەمنىڭ بىر تال قوۋۇرغىسىدىن پۈتكەن ھاۋا ئانمىزنى ئادەم ئاتىمىزغا تۇزاق قىلىش قەستىدە شەيتان ئىبلىسنىڭ قىلغان - ئەتكەنلىرىگىمۇ؟ ياكى... مۇشۇكنىڭ بوينىغا كولدۇرما ئاسماقچى بولغان ھاماقەت چاشقانىنىڭ ئىشلىرىغىمۇ؟!...

توۋا!... تەقدىر - قىسمەت دېگەن نەرسىلەر كىشىلەرگە خۇشاللىقتىن كۆرە، قايغۇنى؛ راھەتتىن كۆرە، ئازابنى كۆپرەك بېرىدىغان ئوخشايدۇ! بولمىسا، ھىدايەتتەك روھىي دۇنياسى پاك بىر بەندىنىڭ تەقدىرى بۇنچىلىك كاج، قىسمىتى بۇنچىلىك تەتۇر بولاتتىمۇ؟!... ئادەمنىڭ جىسمى يەرگە غۇلىسا، تۇپراققا بۇلغىنىسا، بۇنىڭ كارايىتى چاغلىق! لېكىن ئۇنىڭ نامى يەرگە ئۇرۇلىسا، غازاڭدەك پاتقاققا مىلەنسە، ناھايىتى دەھشەتلىك، دەھشەتلىك!...

لېكىن، ھىدايەت بۇنىڭلىق بىلەن ئۆزىنى تاشلىۋەتمىدى،

بەلكى بۇنى ھاياتنىڭ ئۆزىگە قىلىۋاتقان بىر سىنىقى، دەپ قا-
راپ، كۆز ئالدىدىكى ئىمىر - چىمىر رېئاللىققا ئۇدۇل قاراپ
كېتىۋەردى. ھالبۇكى، بۇگۈن چۈشتە بىرىدىن ئۆزى ئۈچۈن
قۇرۇلغان بۇ سىرلىق تۇزاقنىڭ بىر تەرىپىدە ئەدھەمنىڭ مۆكۈ-
نۈپ ياتقانلىقىنى ئاڭلاپ، دەسلەپ قاتتىق ئەندىكتى، ھاڭ - تاڭ
بولدى، كېيىن خۇددى قاچىسىغا چۈشكەندەك، كۆڭلى
غەشلىككە تولدى. ئۇنىڭ بايا چوڭقۇر خىيالغا پاتقانلىقىنىڭ سە-
ۋەبىمۇ شۇ ئىدى.

تېخى يېقىندىلا ئەدھەم: «دوستۇم، ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرا-
سىدا ياش زىددىيىتىدىن باشقا زىددىيەت يوق!» دېۋىدى، ھىدا-
يەتمۇ: «شۇنداق، ئاغىنەم، بۇ زىددىيەتمۇ چاغلىق، سەن يېشىڭغا
قورقماي ئىككىنى قوشۇۋەتسەڭ، مەن بىلەن تەڭلىشىسەن، بۇ
زىددىيەتمۇ ئوڭاي تۈگەيدۇ!» دېگەنىدى. راستىنلا، ئۇ ئىككى-
سىنىڭ ئوتتۇرىسىدا يەنە قانداق زىددىيەت بولۇشى مۇمكىن؟!

ھىدايەت ئويلاندى، خىيالغا پاتتى، ئۆتكەنكى ئىشلارنى
كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى. ئۆزىدىن ئۆتكەن بىرەر سەۋەنلىكنى سەز-
مىدى. ھەتتا خىيال يىپلىرى ئۆزىراپ، ئوقۇغۇچىلىق دەۋرىگىچە
بارىدى. دەرۋەقە، ئوقۇش پۈتتۈرىدىغان يىلىنىڭ يازلىقى ئۇلارنى
فاكۇلتېتىتىن ئۇلانبايغا دالا سەيلىسىگە ئاپىققانىدى. قىز - يى-
گىتلەر توپ - توپ بولۇشۇپ، سەيلە - تاماشا قىلىشتى، دۇتار،
راۋاپ، گىتار چېلىشتى، ناخشا توۋلاشتى، ئۇسسۇل ئويناشتى،
شۇ كۈنى پۈتۈن ئۇلانباي تاللىقى ناخشا - ئۇسسۇل، كۈلكە -
چاقچاق ساداسى بىلەن جانلىنىپ كەتتى. شۇ چاغدا، پەقەت
ئىككىلا ئادەم يالغۇزلۇقتا تەمتىرەپ يۈرەتتى. بىرى، خانقىز
بولۇپ، ئەدھەمنى ئىزدەيتتى، كۈتەتتى، ئەدھەم بولسا، بىرنەچە
چە ئاغىنىسى بىلەن بىر بۇلۇڭدا ھاراق ئىچىپ، گەپ سېتىۋاتا-
تى. يەنە بىرى، ھىدايەت بولۇپ، يىراقتىن خانقىزغا تەلمۈرۈپ،
ئۇنى كۆز قىرىدا كۆزىتىپ يۈرەتتى. دەل چۈش ۋاقتىدا، ھىدا-

يەت زور جاسارەت بىلەن خانقىزنى يېتىلەپ، ئۇلانباي سۇ ئامبـ
ـرىنىڭ بويىغا كەلدى. ئۇلار ياپيېشىل، ھەيۋەتلىك سۇ ئامبـرد
ـىنىڭ بويىدىكى شامالدا سىلىقلىنىپ كەتكەن خەرسانگ تاش ئۇستـ
ـدە ئولتۇرۇپ، بىر - بىرىگە ئۇنسىز قاراشتى. ھىدايەتنىڭ
قەلبىدە ئازاب ۋە رەشىك، خانقىزنىڭ قەلبىدە بولسا، ئوڭايسىز
ـلىق ۋە تەڭقىسلىق بار ئىدى. ئۇلار ئەمدىلەتىن سۆزگە كىرد
ـىشىپ، يىراقتىن ئەگىتىپ سىردىشۇاتقاندا، ئەدھەم كېلىپ قال
ـدى. ئۇ كەيپ ئىدى، ئىككى قەدەم نېرىدىن ئۇلارغا كۆزلىرىنى
چەكچەيتىپ قاراپ قويۇپ، ئۆزىنى سۇغا ئاتتى. ئۇ خىيالىدا
بىرئاز ئۇزۇپ ئويناپ، سەگدەپ چىقماقچىدى، بىراق ئۇچ مې
ـتىرەدىك نېرى بېرىشى بىلەن كۆزلىرى ئەلەڭلەپ، قوللىرى
پۇلاڭشىپ قالدى. توختام سۇنىڭ مۇزدەك ئاستىنقى قىسمى
ئۇنىڭ پەيلىرىنى تارتىشتۇرۇپ، ئاستىغا تارتىپ كېتىۋاتاتتى.
ھاراق كەيپىمۇ سۇغا چۈشۈش بىلەن تېخىمۇ كۈچىيىپ كەتكەنـ
ـدى. ئۇ دەم چۆمۈپ، دەم لەيلەپ، سۇغا غەرق بولۇش خەۋپىگە
ئۇچرىغانىدى. ئۇنىڭغا دىققەت قىلىپ تۇرغان خانقىز ئورنىدىن
چاچراپ تۇرۇپ ئاللا - كاللا سالدى. دوستىنىڭ ئەھۋالىنىڭ
ھەقىقەتەن خەتەرلىكلىكىنى كۆرگەن ھىدايەتمۇ كىيىمىنى سالمايـ
ـلا ئۆزىنى سۇغا ئاتتى. ئۇ گەرچە ئۇزۇشنى ئانچە ياخشى بىلمىسـ
ـمۇ، بىر ئامالسلار بىلەن ئەدھەمنىڭ يېنىغا باردى ۋە ئۇنىڭ
قولتۇقىدىن ئالدى. جان ھەلقۇمىغا كەلگەن ئەدھەم خۇددى ئۇلۇغ
سۇدا پاخالغا ئۇچرىغان چۈمۈلىدەك، ھىدايەتنىڭ يەلكىسىگە يې
ـپىشتى، ئەدھەمنىڭ بېشى سۇ ئۇستىگە چىقتى، لېكىن ھىدايەت
سۇنىڭ ئاستىغا چۆكتى. ئەمدى ھىدايەت خەۋپ ئىچىدە قالغانـ
ـدى. خانقىز تېخىمۇ جىددىيلىشىپ كەتتى، سۇ بويىدا پىرقـ
ـراپ: «ئادەم بارمۇ؟» دەپ ۋارقىراشقا باشلىدى. بۇ ئارىلىقتا
ھىدايەت بىر يۇلقۇنۇپ، بېشىنى سۇ ئۇستىگە چىقاردى، لېكىن
ئۇزۇن تۇرالمىدى، ئەدھەم يەنىلا ئۇنىڭغا مەھكەم يېپىشىپ،

ئۆزىنىڭ بېشىنى كۆتۈرۈۋالدى، ھازىر ھەر ئىككىسى خەۋپ ئاستىدا قالغانىدى. خانىمز تەلۋىلەرچە ۋارقىراشقا باشلىدى. ئۇ- نىڭ ئەنسىز ئاۋازىنى يىراقتىراق بېلىق تۈتۈپ ئولتۇرغان ئۇچ ئوقۇغۇچى ئاڭلىدى ۋە يۈگۈرۈشۈپ كەلدى، ئۇچىلىسى كېلىپلا ئۆزىنى سۇغا ئاتتى...

ھىدايەت بىلەن ئەدھەمنىڭ قورسىقىدىن نۇرغۇن سۇ ياندى. ھەر ئىككىسى يېرىم سائەتتىلەردىن كېيىن ھوشىغا كەلدى. ئەدھەم كۆزىنى ئېچىپلا ھىدايەتكە: «دوستۇم بولسالا، يۈرىكىمگە قول سوزما!» دېدى. بۇ گەپنىڭ مەنىسى ھىدايەتكە چۈشىنىشلىك ئىدى. شۇ كۈندىن باشلاپ ئۇ خانىمزغا كۆز قىرىنى سالمىدى، دەرد - ئەلىمىنى ئىچىدە بىلدى، ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇ ئىككىسى توي قىلدى ۋە تەقسىمات بويىچە يىراق بىر ناھىيىگە كەتتى...

بۇ ئىشلاردا ھىدايەتنىڭ ھېچقانداق سەۋەنلىكى يوققۇ؟! خانى- قىزنى شۇنچە ياخشى كۆرۈپ تۇرسىمۇ، دوستىنىڭ سۆزىنى ئاڭ- لىدى. ئۇلار مۇرادىغا يەتتى. بۇنىڭدا ھەسەت ياكى ئاداۋەت ساقلىغۇدەك ھېچ ئىش يوق! ئۇنۇان ئىشمۇ - يا؟ بۇنىڭ سىيا- سەت چەك - چېگرىسى ئېنىق، پرىنسىپى كۈچلۈك ئىش، ھېچ- كىم ئۆز كۆزىچىگە چوغ تارتالمايدۇ. يەنە كېلىپ، بۇ يالغۇز بىرلا ھىدايەتنىڭ قولىدىن كېلىدىغان ئىش ئەمەس. بۇنى ئەدھەم بىلمەمدۇ؟!...

ھىدايەتنىڭ تۇرۇپلا ئاچچىقى كەلدى، قورسىقى كۆپتى. ئەدھەمنىڭ بۇنداق ھارام نىيەتتە بولغانلىقىنى چوڭ ئازغىنلىق، دەپ ھېسابلىدى. دېمىسىمۇ، ھىدايەت ئۇنىڭغا نېمە يامانلىق قىلغان؟! تۆگە قۇلىقىدەك يىراق بىر ناھىيىدىن ئۇرۇمچىدەك چوڭ شەھەرگە يۆتكەپ كەلدى، خىزمەتتە يارىدەملەشتى، بۇرۇنقى- دەكلا قەدىناس بىلدى، كۆڭلىدە سىر ساقلىمىدى. ئەمدى كې- لىپ، ئۇنىڭ يولىغا ئورا كولىغىنى نېمىسى؟ بۇ خۇددى گىيوتې- نىڭ «روھنى چاقىرىپ كەلسەم، رودۇلپايدەك چاپلاشتى ماڭا»

دېگىنىدەك ئىش ئەمەسمۇ؟! كونىلار: «چۈجە باققان توخۇنىڭ مەيدىسىدە تۆكى يوق» دەپ بىكار ئېيتمىغانىكەن - دە؟! بۇ ھالدا، ئەدھەمنى ئايىغۇدەك نېمە قالدى؟ ئەمدى ئۇنداق قازانغا مۇنداق چۆمۈچ قىلىش كېرەك! مېنىڭ قورقىدىغان ئىشىم بار-مىتى؟! ئالسا كىچىككىنە ئەمەلنى ئالار، يەنە قولۇمدىكى قەلەم بىلەن ئوبدان ياشاۋېرىمەن! خوش، ئەمىسە ئەدھەمدىن قانداق ھېساب ئېلىش كېرەك؟! ئۆتكەندە ئېلان قىلغان «سۆيگۈ ئىلا-ھى» ناملىق ئۇپېراسى توغرىسىدا ئوبزور يېزىپ، تازا بىر سې-ستىسامىمكىن؟! ئۇنىڭدا ئۇچ بۇرجەك مۇھەببەت، شەھۋانىيلىق دېگەنلەر تولۇپ تۇرمامدۇ! ياكى يۇرتتىن كەلگەن تونۇش سودا-گەر بالىلاردىن ئىككى - ئۈچىنى كۇشكۇرتۇپ، بىرەر قاراڭغۇ بۇلۇڭ - پۇچقاقتا ئۇرغۇزۇۋەتسەممىكىن؟! توغرا، ئاشۇ قارا نىيەت يۇرىكىنى، سۇيىقەست پىلانلىغان بەتبەخت كاللىسىنى كارغا كەلمەس قىلىۋېتىش كېرەك!... لېكىن، باشقىلار ئۇرسا، مەن قانداق پۇخادىن چىقىمەن؟! ئۆز قولۇم بىلەن تەگكۈزۈپ، يۈزتۇرانە ئىككى ئېغىز گەپ قىلمىغۇچە قورسىقىم بوشىمايدۇ! ئۇنى زادى بىر جايلاش كېرەك، مېنىمۇ ئانام ئوغۇل بالا، دەپ تۇغقان. ئۇ سۇيىقەست قىلسا بولىدىكەن، مەن دەردىمنى ئالسام بولمامدىكەن؟!...

ھىدايەتنىڭ خىياللىرى بارغانسېرى چىگىشلەندى، ئەدھەم-نى كۆز ئالدىغا كەلتۈرسىلا، چىشلىرى غۇچۇرلاپ، تومۇرلىرى-دىكى قان شۇۋۈلداپ كېتەتتى. ئۇ ئارقا - ئارقىدىن تاماكا چەكتى، ئېغىرلاشقان بېشىنى بىرنەچچە قېتىم سىلكىدى. كاللە-سى سەل سەگەكلەشتى، بايا قېنى قىزىغاندا ئويلىغان خىياللىرى-نى قايتا ئېسىگە ئېلىپ، ئوڭايسىزلانغاندەك مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى ۋە شەيتىنىغا ھاي بەردى:

پەيلىگىزدىن يېنىڭ، نا شۇكۇرلۇك قىلماڭ، يولداش ھىدا-يەت قاۋۇل!

ئۇ شۇ پېتى يەنە ئۇزاق خىيال سۈردى، ئايالىمۇ، بالىسىمۇ ئۇنىڭ ھەسرەتلىك، ئۆكۈنۈشكە تولغان ئاچچىق خىياللىرىغا ھالا-قەت بەرمىدى. ئۇ خىيالىنىڭ ئاخىرىدا ئۆز - ئۆزىگە خىتاب قىلغاندەك ئۇنلۈك توۋلىۋەتتى:

«سادىغاڭ كېتەي، ئەدھەم! نېمە ئىش قىلىپ يۈرىدىغاندا-سەن! سېنىڭ بۇ مۆجىزىلىك ئىشلىرىڭ نېمىدېگەن ھاماقەتلەرچە تەنتەنە - ھە؟!»

ئەلھازا!... ئەلھازا!... توۋا دېگۈلۈك، بۇرادەرلەر!...

ھىدايەت ئورنىدىن تۇرۇپ ياتاق ئۆيگە كىردى. كىتاب، قەغەزلەر بىلەن تولغان كىچىككىنە يېزىق ئۈستىلىدە «دۇنيا بىلىملىرى» نامىلىق كالېندارنىڭ ۋاراقى ئېچىقلىق تۇراتتى. تۇ-رۇپلا ئۇنىڭ چېسلانى بىلگۈسى كەلدى، توغرا، ئۇنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈلۈپتۇ، بۈگۈن زادى چېسلاغا قانچە؟ ئۇ ئېڭىشىپ كالېن-دارغا قارىدى. كالېندار ۋاراقىنىڭ ئۈستۈنكى قىسمىدا «7 - ئاينىڭ 20 - كۈنى» دېگەن رەقەم يوغان قىلىپ يېزىلغانىدى. ئاستىدا بولسا، «ئاي ئوردىسىنى ساياھەت قىلىش» دېگەن ماۋزۇ ئاستىدا، 1969 - يىلى دەل بۈگۈنكى كۈندە، ئامېرىكا ئالەم ئۇچقۇچىلىرىنىڭ تۇنجى قېتىم ئاي شارىغا قەدەم باسقانلىقى يې-زىلغانىدى. ھىدايەت كاللىسىدىكى كۆڭۈلسىز خىياللارنى بىر-دەملىككە ئۇنتۇپ، بۇ ئالەمشۇمۇل خەۋەرگە قىزىقتى. ئۇنىڭدا بۇنىڭدىن ئون سەككىز يىل بۇرۇنقى بۇگۈنكى كۈندە «ئاپوللو— Ⅱ» نامىلىق ئۇچار كېمىگە چۈشكەن ئامىستىرون بىلەن ئولدېرىن يەر شارىدىن ئايرىلىپ، يەتمىش بەش سائەت ئەللىك مىنۇت ئۇچقاندىن كېيىن، ئاي يۈزىگە قونغانلىقى، شۇ چاغدا ئالەم بوشلۇقى قاپقاراڭغۇ بولسىمۇ، لېكىن ئاي شارىدا قۇياش نۇرى چاقناپ تۇرغانلىقى، ھەممىلا يەر چاڭ - توزان، ئورەك-ئازگال ۋە تاغ جىنسلىرى بىلەن قاپلانغانلىقى، ھېچقانداق جانلىق-نىڭ كۆرۈنمىگەنلىكى، پۈتكۈل ئاي شارىنىڭ تىمتاسلىققا چۆمە-

گەن خىلۇەت بىر دۇنيا ئىكەنلىكى، ئايدا ھاۋا بولمىغاچقا، ئۇلار توققۇز ۋاخىنلىق شوتىدىن ناھايىتى تەسلىكتە چۈشۈپ، ئاي يۈزى-گە ئاران دەسسىيەلىگەنلىكى، ئاي شارىدا ئىككى يېرىم سائەت تۇرۇپ، بىرمۇنچە ئىلمىي تەكشۈرۈشلەرنى ئېلىپ بارغانلىقى ۋە 7 - ئاينىڭ 24 - كۈنى «ئاپوللو— Ⅱ» نامىلىق ئۇچار كېمە يەر شارىغا ئامان - ئېسەن قايتىپ كەلگەنلىكى تەپسىلىي ۋە قىزىقارلىق يېزىلغانىدى.

ھىدايەت ئويلىنىپ قالدى، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن ئاجايىپ مەنزىرىلەر ئۆتتى. ئىنسانىيەت تەرەققىياتىدىكى مۆجىزىلەر ھازىر ئون سەككىز يىل بۇرۇنقى ئايغا چىققاندىكىدىن يەنە نەچچە ھەسسە تېز ۋە كارامەت بولۇپ كەتكەنىدى. چەت ئەللىكلەر ھازىر تەبە-ئەتنىڭ سىرىنى ئېچىش ۋە ئۇنى بويسۇندۇرۇش ئۈچۈن جان تىكىپ كۈرەش قىلىۋاتىدۇ. شۇڭا، ئۇلار ئايدىن ئۆتۈپ، مارس-نىڭ سىرىنى ئېچىشقا، ئاددىي قۇرۇلمىلاردىن ئۆتۈپ، ئې-لېكترونلۇق مېڭە بىلەن ئىشلەشكە ئۆتكەنىدى. لېكىن، بىزدىچۇ؟...

ھىدايەتنىڭ كۆڭلى لاسسىدە بولۇپ قالدى. بىزدە تېخىچە ئادەم بىلەن ئادەم ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش — بىر - بىرىنىڭ پېيىنى قىرقىش، بىر - بىرىنىڭ ئەدىپىنى بېرىش، بىر - بىرىگە ئورەك كولاش قاتارلىق قەبىھلىكلەر خۇددى ۋابا كېسىلى-دەك ئادەملەرنىڭ ئارىسىدا ۋەھىمە پەيدا قىلىپ يۈرەتتى...

شۇ چاغ ھىدايەتنىڭ قۇلىقىدا شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى بىر دوتسېنتنىڭ قايسىبىر سورۇندا قىلغان مۇنداق بىر سۆزى قايتا جاراڭلىغاندەك بولدى: «تارىختىكى مەدەنىيەتلىك، تەرەق-قىي قىلغان شەرق قانداق قىلىپ بۇگۈنكى كۈندە، ئۆز ۋاقتىدىكى قالاق، مەدەنىيەتسىز غەربتىن كېيىن قالدى؟ بۇنىڭ سەۋەبى بىرلا: ئۇ بولسىمۇ، رىقابەتكە نىسبەتەن شەرقلىقلەر بىلەن غەرب-لىكلەرنىڭ پۈتۈنلەي ئوخشاشمايدىغان پوزىتسىيە تۇتقانلىقىدا.

شەرقلىقلەر ئۆزئارا رىقابەتتە بىر - بىرىنى پۇتلاش، بىر - بىرىنى قىرىش ئۇسۇلىنى قوللىنىدۇ. غەربلىكلەر بولسا، ئۆزئارا رىقابەتتە، بىر - بىرىنى قوغلاش، بىر - بىرىدىن ئۇزۇش ئۇسۇلىنى قوللىنىدۇ! لۇشۇن ئەپەندى بۇ ئەھۋالنى ناھايىتى يۇمۇرلۇق قىلىپ: «چەت ئەللەر مىلىتىق دورىسىدىن ئوق ياساپ دۇشمەنگە قارشى تۇرغان بولسا، جۇڭگولۇقلار ئۇنىڭدىن پوجاڭزا ياساپ ئىلاھقا چوقۇنۇپ كەلدى. چەت ئەللىكلەر كومپاسنى دېڭىز سەپىرىدە ئىشلەتكەن بولسا، جۇڭگولۇقلار ئۇنى خۇراپىي يول بىلەن يەر تاللاشقا ئىشلەتتى...» دەپ خۇرسىنغانىدى.»

شۇنداق، ئىنسانىيەت پەيدا بولغاندىن بېرى ئۇزۇلمەي كېلىۋاتقان تارىخنىڭ ئۆزى بىر ئوچۇق ئىبكران! ئۇنىڭغا قارىساڭ ھەممىنى كۆرىسەن، چۈشىنىسەن!...

ھىدايەت ئورنىدىن تۇردى، تار ئۆيدە سىقىلغاندەك بولدى، ئازراق كۆڭۈل يېشىش ئۈچۈن، سىرتقا چىقتى.

تۆت مىڭ ئالتە يۈز كۆادرات كىلومېتىر گۆھەر زېمىن ئۈستىدە خۇددى رەڭدار قاشتېشىدەك چاقناپ تۇرىدىغان بۇ كۆر-كەم شەھەر ئۆزىنىڭ بىر كۈنلۈك ئالدىراش، قايناق ۋە ھارغىن ھاياتىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، كەچكى ئارامبەخش، سۆيگۈ - مۇھەب-بەت ۋە ھاياجانلىق دەقىقىلەر بىلەن جانلىنىپ كەتكەن ياشلىق ھاياتىنى باشلىغانىدى...

ھىدايەت چوڭ رەستىلەرنى ئايلاندى. كەچلىك ماگىزىنلاردا سودا - سېتىق قىزغىن ئىدى. ئۇ، دوقمۇشتىكى بوتكىدىن «قىزىل مېيخۇا» ماركىلىق تاماكىدىن بىر قاپ ئالدى - دە، بىر تالنى لېۋىگە قىستۇردى. ئاندىن قولىنى ئارقىغا تۇتۇپ، دەرەخلىرى شالاڭ، چىراغلىرى سۇس يېنىپ تۇرغان ئاياغ يولىدا يەنە ئاستا يۈرۈپ كەتتى.

ئۇ باغچىغا بېرىشنى ئويلاپ قالدى. ئۇ يەرنىڭ كەچلىك خىلۋەت مەنزىرىسى، گۈللىرى ھۆپپىدە ئېچىلغان گۈلزارلىقى،

چىراغ نۇربدا جىمىرلاپ تۇرغان سالقىن كۆلى ھەقىقەتەنمۇ ئادەمنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرۈپ، كەيپىنى ئاچاتتى. ئۇنىڭ ئېسىگە قايسىبىر شائىرنىڭ مۇنۇ مىسرالىرى كەلگەنىدى:

«كۆڭۈلدىن كۆتۈرەر ئۇچ نەرسە قايغۇ:
يېشىل چىمەن، گۈزەل مەھبۇب، ئاقار سۇ.»

ئۇ، خەلق باغچىسىنىڭ ئارقا دەرۋازىسىدىن كىرىش ئۇچۇن، ئۇچىنچى يولنىڭ ئاپتوبۇس بېكىتىگە كەلدى، بېكەتتە ئادەم كۆپ ئىدى. بىر ئاپتوبۇس كېلىۋېدى، ھەممەيلەن شىددەت بىلەن ئۆزىنى ئېتىپ، غايەت زور بىر قىستا ـ قىستاڭچىلىق پەيدا قىلدى. ئاپتوبۇستىن چۈشىدىغانلار چۈشەلمەي، چىقىدىغانلار چىقالماي، بىر ـ بىرى بىلەن گىرەلەشكەن ھەيۋەتلىك ئادەم قاينىمى ھاسىل بولدى. قىستا ـ قىستاڭچىلىق، قىيا ـ چىيا ئىچىدە كىملەرنىڭدۇر تىللىغان، قارغىغان، ۋايسىغان، زارلىغان ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. شۇ ئارىلىقتا، ئىككى ياش يىگىت سوقۇشۇپمۇ قالدى، بىر ـ بىرىدىن سەت، ناھەملى تىللار بىلەن تىللاشتى، ئاپتوبۇس بىلەن ھەپىلىشىپ يۇرگەن شۇنچە كۆپ كىشىلەرنىڭ ئۇلار بىلەن كارى يوق ئىدى. ئۇلار تىللىشىپ، ھۇرپىيىشىپ، بازلىشىپ، ئاخىر پەسكويغا چۈشۈپ قالدى. چۈنكى، بىرى خەقلەرنىڭ دۇمبىسىدىن يامىشىپ يۇرۇپ، ئاپتوبۇسقا چىقىۋالغانىدى. بۇنداق سوقۇشۇشلار ئاپتوبۇسنىڭ ئىچىدە تېخىمۇ كۆپ ئىدى. خۇددى ئالما، ئەشپۈتتەك ياكى قاتتىق ـ قۇرۇق مىلىچمالدەك قىستاپ، نىقتاپ پەۋەس قاچىلانغان ئادەملەر سەل ـ پەل مىدىرلىسىلا بىر ـ بىرى بىلەن ئۇسۇشۇپ، دەسسىشىپ، تۇرتۇشۇپ قالاتتى. شۇنىڭ بىلەن كۆز ئالايتىش، قاپاق ئۇچۇرۇش، دىماغ قېقىش، ئاغزىنى پۇرۇش قاتارلىق «قىياپەت جېكى» قەدەمدە بىر بولۇپ تۇراتتى. بەزىدە

هەتتا بۇ بىكەتتىن ئۇ بىكەتكە بارغىچە خېلى چوڭ جېدەللەرمۇ بولۇپ تۇراتتى. ئىشقىلىپ، بۇ ئادەملەر ھەددىدىن زىيادە قىستا - قىستاڭچىلىق بىلەن ۋاراڭ - چۇرۇڭلۇق تۇرمۇش ئىچىدە ياشاۋېرىپ، تەرۋاز، چېچىلغاق، سەپرا ۋە ھودۇققاق بولۇپ قالغانىدى. ھىدايەتمۇ يىگىرمە مىنۇتتىن بېرى، ئاشۇنداق قىستا - قىستاڭ، قىيا - چىيا ئىچىدە ئاپتوبۇسقا چىقالماي، تىتىلداپ كەتتى، كۆڭلىنىڭ بايىقى غەشلىكلىرى تېخىمۇ كۈچەيدى، بېشى ئېسىلىپ، يۈرىكى سىقىلغاندەك بولدى...

ئۇ، بۇگۈنكى ئىجتىمائىي، ماددىي مەدەنىيەت تەرەققىياتى ئادەملەرگە ھۇزۇر - ھالاۋەتلىك تۇرمۇش بەخش ئېتىش بىلەن بىللە، قانداقتۇر «مەدەنىيەت كېسىلى» دېگەن بىر پاجىئەنمۇ ئەكىلىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلدى. ھەممە يەردە ئوخشاش بولۇۋاتقان قىستا - قىستاڭچىلىق، ۋاراڭ - چۇرۇڭ، ئىس - تۈتەك، چاڭ - توزان قاتارلىقلار كىشىلەرنى غەمكىن، ئۈيقۇسىز، خاپىغان قىلىپ، بېشى قايىدىغان، يۈرىكى سىقىلىدىغان ئىللەتلەرگە گىرىپتار قىلىپ قويغانىدى...

شۇ چاغدا، ھىدايەتنىڭ خىيالىغا ئەنگلىيىلىك بىئولوگىيە ئالىمى دېگىتىسسىننىڭ: «ئىلىم - پەننىڭ تەرەققىياتىنى ئىلغارلىق دېيىشىدۇ، ئەمەلىيەتتە بولسا، ئۇ چېكىنىشتىن باشقا نەرسە ئەمەس. چۈنكى، ئىنسانىيەت ئىلىم - پەن تەرەققىي قىلغان ئاشۇ ۋاقىتتىن بۇرۇنلا، ئۆزىنىڭ ئىلىم - پېنى تەرىپىدىن ھالاك قىلىنغانىدى...» دېگەن سۆزلىرى كەلدى. دەرۋەقە، دېگىتىسسىن ھەقلىقتەك كۆرۈنەتتى، دۇنيادىكى بارلىق مەۋجۇدات تۇغۇلۇش، ئۆسۈش، تەرەققىي قىلىش، ئاخىر بېرىپ يوقىلىشتىن ئىبارەت مۇقەررەر جەريانىنى بېشىدىن كەچۈرىدۇ. ئىنسانىيەتمۇ بۇنىڭ سىرتىدا ئەمەس، ئەلۋەتتە، ھايات دىئالېكتىكىسى دېگەن مانا شۇ!...

ئاپتوبۇس بىكەتتە ئادەم سىيرىكمىدى، بىرى كەتسە، ئىكى

كىسى كېلىپ تۇراتتى. ئاپتوبۇسلارمۇ خۇددى خەقلەرنىڭ تاما-شىسىنى كۆرمەكچىدەك، ئۇياقتىن كېلىپ، بۇياقتىن كېتەتتى. بىر ياكى يىراقتىن توختىماقچى بولغاندەك ئاستا كېلىپ، بىرەكتەك يېقىنلاشقاندا، بىرلا ئەگىپ، غۇيۇلداپ ئۆتۈپ كېتەتتى...

ھىدايەت باغچىغا بېرىشتىن ژاز كەچتى. چوڭ يولنى توغرا-سىغا كېسىپ ئۆتۈپ، رەستە ئارىلاپ يۇرۇپ كەتتى. ئۇ يۇرە-يۇرە ئاخىر ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا «كىچىك پارىژ» قەھۋەخانا-سىنىڭ ئالدىغا بېرىپ قالدى. ئىشىك بېشىدىكى دەم يېنىپ، دەم ئۆچۈپ، ھەرخىل شەكىللەرنى پەيدا قىلىدىغان زىننەت چى-راغلىرى بىلەن يىراقتىن لەرزان ئاڭلىنىپ تۇرغان جاز مۇزىكا-لىرى ئۇنىڭ مەيلىنى تارتتى. ئۇ بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ قەھۋەخانىغا كىردى. قەھۋەخانا قايناق ئىدى. بىرنەچچە جۈپ ياش گىرىمسەن چىراغ ئاستىدا تانسا ئويناۋاتاتتى، بىر قىز يېقىم-لىق پەس ئاۋازدا تۇركىيىنىڭ «قارا كۆز» ناخشىسىنى ئېيتىۋا-تاتتى. يەنە بىرمۇنچە ياشلار چۆرىدەپ ئولتۇرۇپ، ھاراق، پىۋا ئىچىشۋاتاتتى. ھىدايەت چەتتىكى بىر بوش ئورۇنغا بېرىپ ئول-تۇردى. كۆڭۈللۈك كەيپىيات ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى چىگىشلەرنى يېشىۋەتتى، بايا ئەلەم ۋە غەشلىكتىن كىرىشكەن چىشلىرى بىلەن تارتىشىپ كەتكەن يۇز بۇلجۇڭلىرى ئاستا - ئاستا بوشاشتى...

ئۇنىڭ ئالدىغا قىزىل رەختتىن كاستۇم - يوپكا ۋە ئاق شىلەپە كىيگەن كۇتكۇچى قىز كەلدى. ئۇ بىر رومكا ھاراق بىلەن بىر شىشە پىۋا ۋە بىر تەخسە خاسىڭ مېغىزى بۇيرۇدى...

ھىدايەتنىڭ يېنىدىكى شىرەدە ئۇچ - تۆت يىگىت ھاراق ئىچىپ ئولتۇرۇپ، قىزغىن پاراڭغا چۈشكەنىدى. كۆڭۈللۈك سۆھبەتنىڭ ئۆزى بىر سەنئەت. ئادەم ئۇنىڭدىن ھەرخىل ئوزۇق ئالىدۇ، روھلىنىدۇ، بىر - بىرىنىڭ يۈرىكىگە يول ئاچىدۇ. ئۇچ يىگىتنىڭ قىزغىن، غەلىتە پاراڭلىرى ئىختىيارسىز ھالدا ھىدايەتنىڭ دىققىتىنىمۇ ئۆزىگە تارتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى

تاقىر باش، سودىگەر سۈپەت بىرى تېلېۋىزور توغرىسىدا گەپ بولغاندا، هاياجانلىنىپ مۇنداق دېدى:

— ئاغىنىلەر، تېلېۋىزور دېگەننى كىم ئىجاد قىلغان بىلەمسىلەر؟ مەن سىلەرگە ئېيتسام: جەمشىت بىر كۈنى جاهانناماغا قاراپ ئولتۇرۇپ، كىمنىڭدۇر بىر پاي ئۆتۈكىگە بىر چاشقانىنىڭ يەتتىنى تۇغۇپ قويغانلىقىنى كۆرۈپتۇ. شۇ هامان جەمشىتنىڭ خىيالىغا: ئەگەر ئۇ ئادەم ئۆتۈكىنى كىيسە، يەتتە چاشقان بالىسىنىڭ تاسادىپىي مىجىلىپ ئۆلۈپ قالىدىغانلىقى كېلىپتۇ ـ دە، دەرهال جاهانناما ئارقىلىق، جەبرىلساقتىن جەلمىساققىچە خەۋەر بېرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن هېلىقى ئۆتۈكىنىڭ ئىگىسى بۇ ئەهۋالدىن ۋاقىپلىنىپ، ئۆتۈكىنى كىيمەي، چاشقان بالىلىرىنىڭ هاياتىنى ساقلاپ قاپتۇ. جاهانناما دېگەننىڭ ئۆزى تېلېۋىزور شۇ! ئۇنى ئالالىغاچان بىزنىڭ مۇسۇلمان ئەجدادلىرىمىز ئىجاد قىلىپ قوللانغان!

تاقىرباش يېنىدىكىلەرگە «قانداق؟» دېگەندەك بېشىنى سىلاپ، تەكەببۇرانە قاراپ قويدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ناۋات رەڭ نىلون شىلەپە كىيىۋالغان بىرى قايىل بولمىغاندەك ئېتىراز بىلدۈردى:

— جاهانناما دېگەننىڭ تېلېۋىزور توغرىسىدىكى تەسەۋۋۇر ئىكەنلىكى راست، لېكىن سەن جەمشىت بىلەن يەتتە چاشقان توغرىسىدىكى گەپنى ئۆز يېنىڭدىن قوشۇۋاپسەن!

تاقىر باش بىلەن شىلەپىلىك مۇنازىرىلەشمەكچىدەك، تەمشىنىپ، دىكىنىپ تۇرۇۋېدى، ساقىي قولىنى شىلتىپ، ئۇلارنى هاراققا زورلىدى:

— بولدى ـ بولدى، هاراق ئىچەيلى! — دېدى ئۇ ۋە تاقىر باشقا قاراپ مەنىلىك كۈلۈپ قويدى، — سەن تېلېۋىزورنى كىمىنىڭ ئىجاد قىلغانلىقى بىلەن هەپىلەشمەي، گۇاڭجۇدىن ئەكەلگەن ماللىرىڭنىڭ غېمىدە بول. بولمىسا، جەمشىت هېلىقى جاهانناما

مىدا سېنىڭمۇ سىرىڭنى بىلىۋالمىسۇن، يەنە؟

ساقىي ئارقا - ئارقىدىن ئىككى قېتىم هاراق قۇيدى، ئۇچىنچى قېتىمغا كەلگەندە، تاقىر باش ئۆزىنى تارتتى.

— بولدى، ئەمدى ئىچمەي، كۆزۈمگە زىيان قىلىدىكەن، — دېدى ئۇ جىيەكلىرى قىزىرىپ، ياشاڭغىراپ قالغان كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ تۇرۇپ، — مانا، هازىرلا ئاغرىشقا باشلىدى...

— قورقما، ئاداش، — دېدى هېلىقى شىلەپىلىك ئۇنى بەزلەپ، — هازىر سىرىلانكا مەملىكىتىنىڭ كۆز ئىسكىلاتىدا ئون مىڭدىن ئارتۇق كۆز ساقلىنىۋاتىدۇ، ئۇنى ساڭا ئوخشاش ئەمالارنىڭ كۆزى بىلەن ئالماشتۇرۇپ، ئىنسانىيەتنىڭ يورۇقلۇقى ئۇچۇن تۆھپە قوشماقچى!

— ئون مىڭ بولسا هېچ گەپ ئەمەس ئىكەن، — دېدى يەنە بىرەيلەن گەپكە ئارىلىشىپ، — پۈتۈن ئىنسانىيەت ئەمەس، جۇڭگونىڭ بىر ئۆلكىسىدىكى قارىغۇنى يىغىسىمۇ ئون مىڭدىن ئاشىدۇ.

— توغرا دېدىڭ! — دەپ ئۇنى قۇۋۋەتلىدى ساقىي، — جۇڭگو دېگەن ئادەم دېگىزى... دېگىزلا ئەمەس، ئادەم ئوكيانى! ئەگەر جۇڭگو خەلقىنى ئۆچىرەتتە تۇرغۇزۇپ، بىر ئىشىكتىن ئۆتكۈزىدىغان بولسا، سەكسەن يىلدا ئاران ئۆتۈپ بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۆتۈپ بولغانلىقىنى سەن بىلەن بىز ئەمەس، بالىلىرىمىزمۇ كۆرەلمەيدۇ...

يەنە بىرەيلەن تېخىمۇ قىزىق بىر سانلىق مەلۇماتنى ئېيتتى:

— ئاڭلىشىمچە، جۇڭگو خەلقىنى تۆت قاتار تۇرغۇزۇپ، بىر - بىرىنىڭ يەلكىسىگە دەسسەتسە، ئەڭ ئۇستىدىكى تۆتى ئايغا چىقالايدىكەن...

— هەي ئاغىنىلەر، — دېدى ساقىي بوشىغان رومكىلارغا هاراق تولدۇرۇۋېتىپ، — هەممە گەپنى قويۇپ، هازىر دۇنيادا ئېقىۋاتقان ئىشنىڭ گېپىنى قىلىڭلار!

— ئېقىۋاتقان ئىشنىڭ گېپى نېمە؟ — قىزىقىپ سورىدى تا-
قىر باش.

— هازىر دۇنيادا ئېقىۋاتقان ئىشنىڭ گېپى مۇنداق، —
دېدى ساقىي قولىدىكى رومكىنى كۆتۈرۈپ، — ئامېرىكىنىڭ
پۇلى، ئىنگلىزنىڭ تىلى، ياپونىنىڭ مېلى، جۇڭگولۇقنىڭ گې-
لى! بۇنىڭدىن باشقا ئىشلار توغرىسىدىكى گەپ ھېچكىمنى قىزىق-
تۇرمايدۇ!

يەڭگىل كۈلكە كۆتۈرۈلدى...

ئۇلارنىڭ سۆھبىتى، پارىڭى ئەنە شۇ يوسۇندا ئۇزۇلمەي،
پات - پات ماۋزۇ يۆتكەپ، قىزىق داۋام قىلىۋاتاتتى.

ھىدايەت ئۇلارغا قىزىقىپ قالدى، ئۇلارنىڭ پاراڭلىرى ساد-
دا، سەمىمىي ئىدى، كىم نېمىنى بىلسە، تارتىنماي ئېيتىپ،
بىردەم بولسىمۇ كۈلۈشۈپ، كۆڭۈللىرىنى خۇش قىلىشاتتى.
ھىدايەت يەنە ئاڭلىماقچى بولۇپ، ئورۇندۇقىنى ئۇلار تەرەپكە
سەل - پەل قىيسايتىپ تۇرۇۋېدى، قەھۋەخانىدا تۈيۈقسىز سال-
مان پەيدا بولۇپ قالدى، ئۇ بىر يەردىن موتسىكلىت بىلەن
كەلگەن بولسا كېرەك، بىر قولىدا قىزىل شامال قالپىقى، بىر
قولىدا خۇرۇم سومكىسى بار ئىدى. ئۇ كىرىپلا ھىدايەتنى كۆر-
دى، ئىككىسىنىڭ كۆزلىرى ئۇچراشتى، سالمان چىشلىرىنى
غۇچۇرلىتىپ ئالايدى، ھىدايەتمۇ مىيىقىدا كۈلۈپ، قېشىنى ئۇ-
چۇرۇپ قويدى. شۇ چاغدا ئۇ، سالماننىڭ يېرىم - يارتا ئېچىلغان
لەۋلىرىنىڭ ئارىسىدىن ئۈدۈلدىكى بىر جۇپ ئالتۇن چىشىنى
كۆردى. ئالىيېشىل چىراغ نۇرىدا پارقىراپ تۇرغان بۇ بىر جۇپ
چىشىنىڭ ئۇياتلىق تارىخى ھىدايەتكە مەلۇم ئىدى. شۇ ھامان
ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن يەتتە يىل بۇرۇنقى ئاشۇ بىر ۋەقە غىل -
پال ئۆتتى...

خانىمز پراكتىكىغا چۈشكەن ھېلىقى مەكتەپتە ھىدايەتمۇ بار
ئىدى. ئۇ سالماننىڭ خانىمزغا يارەملىشىمەن، دەپ كېچە -

كۈندۈز ئۇنىڭ ئارقىسىغا كىرىۋالغانلىقىدىن بىر شۇم غەرەزنىڭ شەپىسىنى سەزگەندەك بولۇپ، ھېلىقى كۈنى — خانىمز ئالداڭغان، بىھوشلانغان كەچتە، ھىدايەتنىڭ كۆڭلى بىرنەرسىنى تۇيۇغاندەك، ئۇنى ئىزدىدى، ھېچ يەردىن تاپالماي، كۆڭلى دەككە-دۈككىگە چۈشۈپ تۇرغاندا، بىر ساۋاقدىشى ئۇنىڭ سالمانىنىڭ ياتقىغا كىرىپ كەتكەنلىكىنى ئېيتتى. ھىدايەت تېخىمۇ جىددىيلىشىپ، سالمانىنىڭ ياتقىنى ئىزدەپ تاپتى، ياتاق مەھكەم تاقاقلىق ئىدى. بىر - ئىككى قېتىم چېكىۋېدى، شەپە ئاڭلانمىدى. ھىدايەتنىڭ كۆڭلىگە تېخىمۇ گۇمان چۈشتى، ئۇ بىنادىن ئالدىراپ چۈشۈپ، سالمانىنىڭ دېرىزىسىنىڭ ئۈدۈلىدىكى قارىياغاچقا يامىشىپ چىقتى. گەرچە دېرىزىنىڭ پەردىسى چۈشۈرۈلگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ كىچىككىنە پۈرلىشىپ قالغان يوچۇقىدىن، ھىدايەت ياتاقتىكى سىر - ئەسرانىڭ ھەممىنى ئوچۇق كۆردى، شۇ ھامان ئۇنىڭ كۆزلىرى تورلاشتى، پەي - سىنىرلىرى تارتىشىپ، پۈتۈن جىسمى لەرزىگە كەلدى، كۆپچۈگەن تومۇرلىرىدىكى قان بەئەينى يۇقىرىدىن ئوقچۇپ چۈشكەن تاغ سۈيىدەك شۇۋۇلدايتتى...

لېكىن، ئۇ غەزەپ، ئەلىمىنى ئىچىگە يۇتتى، ئەگەر شۇ چاغدا ياتاقتا بۆسۈپ كىرىپ، سالمان بىلەن ھېسابلىشىمەن دېسە، ئېھتىمال خانىمزدا كۈتۈلمىگەن ئەھۋاللار يۈز بېرىشى مۇمكىن ئىدى...

ئىككى كۈندىن كېيىن، ئۇ بىر ئاغىنىسىنى ئەگەشتۇرۇپ، سالمانىنى ئۈچ سائەت پايلىدى، ئاخىر كەچتە، ئارقا يول بىلەن ئۆيىگە كېتىۋاتقان يەردە ئالدىنى توسۇپ: «قىلغان ئىشىڭ ئۆزۈڭگە ئايان، سالمان! ئەل قىساسى مىنەلھەق!» دەپلا، مۇشت سالدى، سالمان نېمە قىلارىنى بىلمەي، ھودۇقۇپ تۇرغاندا، ھىدايەتنىڭ ھېلىقى ئاغىنىسى بىر كاللا بىلەن ئۇنىڭ ئاغزى - بۇرنىنى قان قىلىۋەتتى، كۆزىدىن ئوت چاقناپ كەتكەن سالمان:

«ژايجان!» دەپ، قان ئارىلاش ئالىقىنىغا چۈشكەن ئىككى دانە چىشىنى سىقىمداپ ئولتۇرۇپ قالدى... ھىدايەت بۇ ئىشنى ھېچ-كىمگە تىنمىدى، بۇ ھازىرغىچە ئۇنىڭ قەلبىدىكى ئەڭ ئاچچىق بىر سىر بولۇپ كېلىۋاتاتتى...

سالمان تېخىچە ھىدايەتتىن كۆزىنى ئۈزمەي گۆلىيىپ تۇراتتى. ئۇ ھىدايەتنىڭ يېقىندىن بېرىقى ئەھۋالىدىن خەۋەردار ئىدى. شۇڭا، بۇگۈن كۆڭلىگە بىر ھارام نىيەتنى پۈكۈپ، ئۈزۈندىن بېرى يۈرىكىنى ئازابلاپ كەلگەن قورساق كۆپۈكىنى چىقارماقچى بولدى...

ھىدايەتنىڭمۇ كۆڭلى تۈيدى، ھاراقتىن يەنە بىر رومكا ئىچىپ، نېمە ئىشلارنىڭ بولۇشىنى كۈتۈپ ئولتۇردى. شۇ تاپتا، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىمۇ بىر تۈرلۈك ئەركەك قان شۇۋۇلداشقا باشلىدى. ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇنىڭ ئالدىدا ئىككى ئادەم پەيدا بولدى، ھەر ئىككىسى يىگىرمە بەش ياشلار ئەتراپىدىكى چاچلىرى گەدەن ياپقان، ئىنچىكە بۇرۇت قويۇپ، قول ۋە بىلەكلىرىگە شۇڭقارنىڭ، بۆرىنىڭ رەسىملىرىنى چېكىۋالغان، بەستلىك، گىرۋى يىگىتلەر ئىدى. ئۇلار كېلىپلا ھىدايەتكە «ئورۇننى بوشات!» دەپ بۇيرۇق قىلدى. ھىدايەت پىسەنت قىلمايلا ئولتۇرۇۋەردى، بىرى، ئۇنىڭ ياقىسىدىن تارتىپ، دۆشكەلەشكە باشلىدى، يەنە بىرى، سەت گەپلەر بىلەن تىل سالدى...

شۇ چاغدا، كۈتۈلمىگەن بىر مۆجىزىلىك ئىش يۈز بەردى: چەتتىكى شىرەدە پۈۋا ئىچىپ ئولتۇرغان تۆت يىگىت لوڭكىدە ئۇلارنىڭ ئالدىدا پەيدا بولۇپ، ھېلىقى ئىككى لۈكچەكنىڭ قولىنى تۇتتى:

— ھۆكۈمەت گاڭگۇڭغا مۇكاپات بەرمەيدۇ، ئاغىنە! — دېدى ئۇلارنىڭ بىرى مازاق قىلىپ، — جاھاننىڭ ئىگىسى بار، قولۇڭ بىلەن ئاغزىڭنى يېغىش!

ئىككى لۈكچەك بۇلارنىڭ باش ـ ئايىغىغا قاراپ قويۇپ، ھورىدىن چۈشتى...

بۇ تۆتەيلەن مۇسكۇللىرى يېتىشكەن، كۆزلىرى يولۇاسنىڭ كۆزىدەك چاقناپ تۇرغان بېجىرىم يىگىتلەر ئىدى.

ھېلىقى ئىككىسى سولىشىپ كەتكەندىن كېيىن، يىگىتلەر-مۇ كەتمەكچى بولۇپ تۇراتتى، ھىدايەت ئۇلارنى تۇتۇپ قالدى:

— تونۇشايلى، ئولتۇرۇڭلار، مەن ھازىر تازىمۇ ئادەم سېغىنىپ قالدىم، — يىگىتلەر ئولتۇرغاندىن كېيىن، ھىدايەت يەنە سۆزىنى داۋام قىلدى، — ھىممىتىڭلارغا رەھمەت، لېكىن مەن سىلەرنى تونۇمىدىمغۇ، ئۇكىلار؟

— بىز سىزنى تونۇيمىز، ئاكا، — دېدى يىگىتلەرنىڭ بىرى، — سىز ھىدايەت قاۋۇلغۇ، دەيمەن. بىز سىزنىڭ ئەسىرلىرىڭىزنى ئوقۇغان، سۈرىتىڭىزنى گېزىت - ژۇرناللاردا كۆرگەن! ماۋۇ ئىككىمىز ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا ئوقۇيمىز، ماۋۇ ئىككىيلەن خىمىيە فاكۇلتېتىدا ئوقۇيدۇ، لېكىن تۆتىلىمىز ئەدەبىيات ھەۋەسكارى! بايا قارىساق، ئاۋۇ ئالتۇن چىشلىق خوجايىن سىزگە خىرىس قىلغاندەك قىلدى، ئەلپىزىمۇ يامانراق. لېكىن ئۆزى كېلىمەي، ئىككى چوماقچىسىنى ئىشقا سالدى. ئاراڭلاردا بىرەر يوشۇرۇن ئاداۋەت بولسا كېرەك!؟

— ئەدەبىي تىل بىلەن ئېيتقاندا، بۇ بىر نامەردلىك شەجەرىسى، — دېدى ھىدايەت قىسقىلا چۈشەندۈرۈپ، — ئاللىقاچان ئۆتۈپ كەتكەن ئىش ئىدى، لېكىن نامەرد ئادەم چىدىماس، قىساسخور كېلىدىكەن! قويۇڭلار، ئۆزىمىزنىڭ پاراڭلىرىنى قىلىشايلى. يېقىندىن بېرىقى ئۆگىنىش ۋە ئىجادىي ئىشلىرىڭلار قانداقراق؟ يېڭى نەرسىلەرنى يازدىڭلارمۇ؟

يىگىتلەرنىڭ بىرى پوسۇققىدە دەۋەتتى:

— يېڭىنى يازغانىنىڭ نېمە ئەھمىيىتى، ھىدايەت ئاكا؟

— بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟ — ھىدايەت ھەيران بولغاندەك سورىدى.

يىگىتلەرنىڭ يەنە بىرى قېيىدىغانىدەك تەلەپپۇزدا چۈشەندۈردى:

— كونىسى سىلەرنىڭ ئالدىڭلاردا دۆۋىلىنىپ ياتسا، بىرەر مۇھەررىر يا ئۇنداق، يا بۇنداق دەپ گەپ قىلمىسا، ئادەمدە يېڭىنى يېزىشقا ھەۋەس - ئىشتىياق بولمايدىكەن! ئەھۋالدىن قارىغاندا، ژۇرنالغا يۇزى چوڭ، كاتتىلاردىن باشقا بىزدەكلەرنىڭ ئەسەرلىرى يېقىن يولىيالمايدىغان ئوخشايدۇ!

ھىدايەت ئاسماقچىلاپ سورىدى:

— بىزنىڭ مۇھەررىر بۆلۈمگە ئەسەر ئەۋەتكەنمىدىڭلار؟

— ئەۋەتكەن، ئۆزۈمنى قويۇپ تۇراي، ماۋۇ ئاغىنەم ئارقا-ئارقىدىن بىرنەچچە پارچە شېئىر ۋە نەسىر ئەۋەتتى. بەش ئايدىن بېرى تىۋىش يوق، قۇلىقىمىز تەھرىر بۆلۈمدە، كۆزىمىز ژۇرنال-دا. ئاخىر بۇ ئاغىنەم چىدىيالماي، «مۇھەررىرگە سوئال» دېگەن يېڭى شېئىر يېزىپتۇ. بايا ھەممىمىز ئوقۇپ قايىل بولدۇق.

— قېنى ئۇ شېئىر؟ — ھىدايەت ئالدىراپ سورىدى، — كۆرۈپ باقسام بولامدۇ؟

— بولمامدىغان، — ھېلىقى يىگىت يېنىدىكى ھەمراھىنى نوقۇدى، — قېنى، ھېلىقى شېئىرىڭنى ئالە.

— قويغىنا...، — دېدى شېئىر ئاپتورى خىجىل بولغاندەك تولغىنىپ، — ئانچىكىم يېزىپ قويغان نەرسە تۇرسا...

— بولدى، نازلانماي ئالە، — دېدى يەنە بىر يىگىت ئۇنى قىستاپ، — ھىدايەت ئاكام ئەھۋالىمىزنى ئۆزى سورىدى، شېئىرنىمۇ ئۆزى كۆرۈپ باقاي دەۋاتىدۇ!

— ئېلىڭ، كۆرۈپ باقاي، — دېدى ھىدايەتمۇ ئىلھام بېرىپ، — ھەرقانچە بولسا، بىزگە بولغان تەنقىدتۇر؟

يىگىت شېئىرنى تەسلىكتە چىقاردى، ھىدايەت بىر تەرەپتىن كۆرۈپ، بىر تەرەپتىن كۆلۈشكە باشلىدى، راستىنىي ئېيتقاندا، بۇ كۆلكە ئۇنىڭ ئاشۇ تۆت يىگىتكە قىلغان ھەشقاللىسى،

رەھمىتى ئىدى. كۆڭلىنىڭ چوڭقۇر يېرىدە بولسا، ئۆز خىزمىتىنىڭ بوشلۇقلىرىغا نىسبەتەن قاتتىق ئېچىنىش ۋە ئۆكۈنۈش بار ئىدى...

— ياخشى، ناھايىتى ياخشى! — دېدى ئۇ ئارقا - ئارقىدىن بېشىنى لىڭشىتىپ، — ئەسەر ئەۋەتىپ، بەش ئايغىچە جاۋاب ئالالمىغان ئاپتورنىڭ ئۇنچىلىك ئاچچىقى بولمىسا بولامدۇ؟ ئەگەر سىزنىڭ ئىزىڭىزدا مەن بولسام، بۇنىڭدىنمۇ قاتتىقراق يازاتتىم! ...

ھىدايەت تۆت يىگىت بىلەن يەنە ئۇزاق پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپ، سائەت ئون ئىككىدىن ئاشقاندا، «كىچىك پارتىز» قەھۋەخانىسىدىن قايتىپ چىقتى. يول بويى يەنە ئۇنى قاتمۇ قات خىياللار چىرمىۋالدى. توۋا، ھايات شۇنداق گۈزەل، تۇرمۇش شۇنداق شېرىن تۇرۇقلۇق، نېمە ئۈچۈن يەنە غەلىتە، كۆڭۈلسىز ئىشلار يۈز بېرىدۇ - ھە! ؟ ھايات ئاشۇنداق گۈزەل، شېرىن ۋە مۇكەممەللىكى بىلەن كىشىلەرگە ھەمىشە بەخت ۋە خۇشاللىق بەخش ئەتسە بولمامدۇ؟! ھەي - ي! ... ھاياتتا ھامان يوچۇق بولىدىكەن، ھەممە ئىش ئۈمىد قىلغاندەك ئۇنداق مۇكەممەل بولۇپ كەتمەيدىكەن! ...

شۇنداق، تۇرمۇش ھەمىشە كۆپكۆك ئاسماندا پەرۋاز قىلىپ، تەبەسسۇم كۈلكىسىگە چۆمۈۋەرمەيدۇ، بەزىدە مۇدھىش بوران - چاپقۇنلارنىڭ زەربىسىدىن ئىڭراپمۇ قالىدۇ. قۇياش نۇرى بولغانىكەن، كۆلەڭگە بولىدۇ؛ تۇز يول بار يەردە، ئەگرى يولمۇ بولىدۇ؛ تاتلىق بولغانىكەن، ئاچچىقمۇ بولىدۇ... ھايات دېگەن ئەنە شۇ!

ھىدايەت بىر چاغلاردا ئوقۇپ، خاتىرىسىگە كۆچۈرۈۋالغان چېرنىشېۋسكىنىڭ مۇنۇ سۆزىنى ئېسىگە ئالدى: «تارىخنىڭ يولى نېۋانىڭ چوڭ كوچىسىدىكى پىيادىلەر يولى ئەمەس، ئۇ پۈتۈنلەي كەڭ دالىدىكى ئىلگىرىلەش يولى، ئۇ بەزىدە چاڭ -

توزانلارنى بۆسۈپ ئۆتۈپ، بەزىدە پاتقاقلىقلارنى كېزىدۇ، بەزىدە سازلىقلارنى توغرىسىغا كېسىپ ماڭىدۇ، بەزىدە ئورمانلىقلاردىن ئۆتىدۇ!»

ھىدايەت ئۇزمەي تاماكا چېكىپ، ئاستا قەدەم تاشلاپ كېلىۋاتاتتى. ئادەملەر شالاڭشىپ، ماشىنىلار ئازلاپ قالغان، شەھەر كوچىلىرى مۇڭلىنىپ، ئۇمچەرەپ تۇراتتى. ھاۋا دىمىق، قوغۇشۇندەك ئېغىر ئىدى. ئاسماندا بىرمۇ يۇلتۇز كۆرۈنمەيتتى...

بىر چاغدا، ھىدايەتنىڭ قۇلىقىغا تۈيۇقسىز بىر نەرسىنىڭ ئېغىر تىنغان، پۇشۇلدىغان، ھاسىرىغان ئاۋازى ئاڭلانغاندەك بولدى. ھىدايەت قەدىمىنى توختىتىپ، ئارقا - ئالدىغا قارىدى، ھەممە نەرسە ئۆز جايىدا، ماشىنىلار غۇيۇلداپ ئۆتمەكتە، تانسا، ئولتۇرۇشلاردىن يانغان قىز - يىگىتلەر گىرەلىشىپ، پىچىرلىشىپ ھايات پەيزىنى سۈرمەكتە. بىرنەچچە مەستلەر ئالىتاغىل دەسسەپ، بوشاپ قالغان شەھەرنى ئۆزلىرىچە بېشىغا كىيمەكتە...

لېكىن، ھېلىقى ئاۋاز ھىدايەتكە يەنە ئاڭلانغاندەك بولدى، بەلكى بارغانسېرى كۈچەيگەندەك تۇيۇلدى. ھە... ھىدايەت ئەمدى بىلدى، بۇ ئاۋاز باشقا نەرسە ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ سېزىمىدە پەيدا بولغان ئاجايىپ مۆجىزىلىك بىر ئاۋاز ئىدى. شۇ تاپتا، يەر تىنىۋاتاتتى، خۇرسىنىۋاتاتتى، ھاسىراۋاتاتتى... ھىدايەت ھەمدەردلىك بىلەن خىتاب قىلدى:

ھەي، زېمىن! نېمانچىۋالا ئېغىر تىنىسەن، نېمانچىۋالا خۇرسىنىسەن، نېمانچىۋالا ھاسىرايسەن؟! پاك ۋە كەرەملىك بەستىكىدە ئاشۇنداق ھارام نىيەت، سۈيىقەستچى ئادەملەرنىڭ، ئىت - مۇشۇكتىنمۇ بەتتەر ئىككى پۇتلۇق مەخلۇقلارنىڭ ھايات يۇرۇۋاتقانلىقىغا ئەپسۇس چېكىۋاتامسەن؟! مەنمۇ ساڭا ئوخشاشلا ئەپسۇسلىنىۋاتىمەن! لېكىن، ئامال قانچە؟!...

تەڭرىدىن ئاۋاز: شۇنداق، ئامال قانچە! تەبىئەتنىڭ

كۆكسى ـ قارنى شۇنداق كەڭ. ئۇ ئەڭ گۈزەل ۋە ئېسىل نەرسىلەرنى يارىتىش بىلەن بىللە، ئەڭ خۇنۇك ۋە ئىپلاس نەرسە-لەرنمۇ تەڭ يارىتىدۇ. بەلكىم بۇ ئۇنىڭ ئاقىلانە سېلىشتۇرما-سىدۇر! مۇشۇ سېلىشتۇرما ئارقىلىق، كىشىلەر گۈزەللىكنىڭ قەدرىگە يېتىدۇ، ئىپلاسلىقلاردىن يىرگىنىدۇ! ھەي، خاسىيەت-لىك زېمىن! بولدى، تولا ئەپسۇسلانما! ئۇ ئادەملەر سېنىڭ ئانا سۈتىدەك پاك ۋە ھالال بەستىگە ھەربىرىكەتلىنىپ يۈرگىنى بىلەن سېنى بۇلغىيالمايدۇ. ئاخىر ئۆزىنى ئۆزى بۇلغاپ، بۇ دۇنيادىن نەپرەت ۋە لەنەت بىلەن ئۆتۈپ كېتىدۇ!...

4

بۇگۈن ھىدايەت مەسىلە تاپشۇرماقچى!

خۇددى بۇ ئىشنىڭ بېشارىتىدەك، كىمدۇر بىرى كېچىچە شېئىر يېزىپ، «خىتاب» دېگەن نام بىلەن كارىدورنىڭ بىر بۇرجىكىگە چاپلاپ قويۇپتۇ. كىشىلەر ئىشقا چۈشۈپلا بۇ بىر ۋاراق قەغەزنى بەس ـ بەس بىلەن ئوقۇشقا باشلىدى:

«ھەي ھىدايەت، ھىيلە ـ نەيرەڭ ھېچنېمىگە ئەرزىمەس،
ياش گۆدەكلەرمۇ ھۆۋقۇشنى ھېچقاچان بۇلبۇل دېمەس.
خام ـ خىيالدىن نېمە پايدا؟! ئەمدى باش ئەگمەك كېرەك!
بار جىنايەتنى تونۇپ، بىر ـ بىر ھېساب بەرمەك كېرەك!»

قىزىق، ئاردىدىن يېرىم سائەت ئۆتەر ـ ئۆتمەي، يەنە كىم-

دۇر بىرى كىشىلەرنىڭ كۆزىنى غەلەت قىلىپ، «ھەقىقەت» دېگەن نامدا يېزىلغان بىر كۇپلېت شېئىرنى ھېلىقى قەغەزنىڭ يېنىغا چاپلاپ قويۇپتۇ. بۇنىمۇ كىشىلەر بىر - بىرىگە خەۋەر قىلىپ، بەس - بەستە ئوقۇشقا باشلىدى:

«گەر توخۇ قالسىمۇ زۇڭتۇڭ سايلىنىپ،
يۇرىدۇ سۇيدۇكتە ئاغزى مايلىنىپ.
گەرچە ئۇ تاج كىيىپ تۇرغىنى بىلەن،
گەندىنى تاپىدۇ چوقۇم ئايلىنىپ!»

ئىدارىدىكىلەرنىڭ پۈتۈن دىققىتى — مۇھاكىمىسى، مۇنازىرىسى، غۇلغۇلىسى ئاشۇ ئىككى ژاراق قەغەزگە مەركەزلەشكەندى. يەنە كىمدۇر بىرى بۇگۈنكى يىغىنىنىڭ دىققەت - ئېتىبارىنى چېچىۋەتمەسلىك ئۈچۈن، كىشىلەرنى جانلاندۇرۇۋەتكەن بۇ ئىككى ژاراق قەغەزنى تامدىن يۇلۇۋالدى ۋە پۈرلەپ - پۈرلەپ ئەخلەت ساندۇقىغا تاشلىۋەتتى...

ھىدايەتنىڭ بۇگۈنكى مەسىلە تاپشۇرۇش يىغىنى كەڭ دائىرىلىك ئۇيۇشتۇرۇلمىدى. پەقەت ھەرقايسى بۆلۈم - ئىشخانىلارنىڭ مەسئۇللىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك كىشىلەرلا قاتناشتى. ئۇچىنچى قەۋەتنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى زالدا يىگىرمە نەچچە ئادەم يىغىن رەئىسىنى كۈتۈپ ئولتۇراتتى. ھىدايەت كىچىككىنە سومكىسىنى قولتۇقىغا قىسىپ، ئۇچىنچى قەۋەتكە كۆتۈرۈلۈۋاتقاندا، پەلەمپەيدە شۆھرەت ئۇچرىدى ۋە ئۇنىڭ يۈز - كۆزىگە سىنچىلاپ قاراپ مۇنداق دېدى:

— دوستۇم، قارا، چىرايىڭنى! پۈتۈن غەزەپ، ئاچچىق كۆزۈڭ بىلەن يۈزۈڭگە چىقىپتۇ! ئاچچىقلانما، كۆڭلۈڭنى كەڭ تۇت! ئاچچىق دېگەن ئادەمنى مىتە يېگەن بۇغدايدەك ئىچىدىن ئېلىپ قويىدۇ. بىلەمسەن، دۇنيادا ئۇچ مەشھۇر ئادەم ئاچچىق

يۇتۇپ ئۆلۈپ كەتكەن. بىرى، جۇڭگودىكى سۇن جۇڭشەن، بىرى، ھىندونېزىيىلىك سوكارنو، يەنە بىرى، ئىرانلىق ئەخمەت رىزا پەھلىۋى! بۇ ئۈچ زات ئۆمرىدە ئاچچىق يۇتۇپ، پۇشايمان قىلىپ، خاپىغان بىلەن ئۆلۈپ كەتكەن. ئەمدى تۆتىنچىسى سەن بولۇپ قالمىغىن! ھەرقانداق پىتنە ـ پاسات، بوھتانلارنى كۆلۈپ تۇرۇپ رەت قىلىمىز! بولمىسا، ئۇنى توقۇغانلارنىڭ خورىكى ئۆسۈپ قالىدۇ!...

خىزمەتدىشىنىڭ يۇمۇرلۇق سۆزلىرى ئەلۋەتتە ئۇنىڭغا تەسىر قىلدى، چىرايى ئېچىلىپ، كۆڭلىمۇ پۈتۈن بولۇپ قالدى.

ئۇ، زالغا كىرىپ ئەمدى ئولتۇرۇۋېدى، يېغىن رەئىسى ھېكمەت سوپىمۇ يېتىپ كەلدى. ئۇ ئۇچ كىشىلىك ساپانىڭ ئوتتۇرىسىدا بېشىنى ئارقىغا قاڭقايتىپ، ئىككى قولىنى ئىككى ياققا كاۋا پېلىكىدەك يېيىپ ئولتۇردى. ھېكمەت سوپى يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، ئاشۇنداق كەڭ ئورۇننى يالغۇز ئىگىلەپ، كېرىلىپ ئولتۇرۇشنى ياخشى كۆرىدىغان بولۇپ قالغانىدى. ئۇنىڭ نەزىرىدە، ئاشۇنداق ئولتۇرغاندا، يالغۇز راھەتلىك، ئازادىلىك بولۇپلا قالماي، ئەڭ مۇھىمى، ھۆكۈمرانلىق سالاھىيەتنى ۋە چوڭ باشلىققا خاس سالاپەتنى نامايان قىلغىلى بولاتتى. لېكىن قىزىقى شۇكى، بەزى ۋاقىتلاردا، ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ ئەقىدىسىگە پۈتۈنلەي خىلاپ ھالدا، بەدىنى ھەتتا كاسىسىنىڭ يېرىمىمۇ سىغمايدىغان ئورۇنلارغا خۇددى سالمىدەك بېشىنى تىقىپ، قىستىلاتتى. بۇنداق ئورۇنلار ھەرقانچە كىچىك، قىستاڭ بولسىمۇ، لېكىن ئۇ زادىلا قىسىلىش، بىئارامىلىق ھېس قىلمايتتى. بەلكى ئۆزىنى ھەممىدىن يۇكسەك، ھەممىدىن ئابرۇيلۇق ئولتۇرغاندەك سېزەتتى. شەكسىزكى، بۇنداق ئورۇنلار ئۆزىدىن چوڭ باشلىقلارنىڭ يېنىدىن چىقىپ قالغان ئىشىك يوچۇقىدەك بوشلۇقلار بولاتتى، ئەلۋەتتە!

ھېكمەت سوپى قارامتۇل، كاپچاق يۇزىگە سۇرلۇك تۇس

بىرىپ، يىغىنىنى ئاچتى. ئەزمىلىك بىلەن ئۆزۈندىن - ئۆزۈنغا ئېچىش نۇتقى سۆزلىدى. ئۇنىڭ سۆزلىرىدە ۋەھىمە، شوئار ۋە تەنبىھ بار ئىدى. ئۇ بىرنەچچە كۈن يىغقان ھاياجىنىنى ئەنە شۇ بەش مىنۇتلۇق «ئۇلۇغ» سۆزلەرگە سەرپ قىلىپ بولدى. ئۇ، تۇرۇلۇپ، دىكتسىپ، چىڭقىلىپ بىر ھازا سۆزلىگەندىن كېيىن:

— ئەمىسە، ئالدى بىلەن ھىدايەتنىڭ مەسىلە تاپشۇرۇشىنى ئاڭلايمىز! رەھبەرلىكىنىڭ قولىغا يەتكەن ماتېرىياللارغا قارىغاندا، ئۇنىڭ مەسلىسىنىڭ خاراكتېرى ئېغىر! مەن رەھبەرلىككە ۋاكالىتەن ئۇنىڭ سەمىمىي، ياۋاش ۋە راستچىل بولۇشىنى ئۈمىد قىلىمەن! — دەپ سۆزىنى تۈگىتىپ، خۇددى ئۆزۈن يولدا ھارۋا تارتىپ چارچىغان كالىدەك، پۇشۇلداپ جىم بولدى.

ھەممەيلەننىڭ كۆزى ھىدايەتكە تىكىلدى، ھىدايەت سومكىسىنى ئېچىپ، بىرمۇنچە پارچە - پۈرات قەغەزلەرنى ئالدى ۋە بېشىنى كۆتۈرۈپ، سۆزلەشكە ھازىرلاندى.

ئۇ ھېكمەت سوپى ئۈمىد قىلغاندەك، جەزمەن ياۋاش، راستچىل بولالايدۇ، قۇيرۇقىنى قىسىپ غادايمايدۇ، ئەدەپ ۋە ھۆرمەت بىلدۈرىدىغان ھەرخىل ئىپادىلەرنمۇ كۆرسىتەلەيدۇ. ھېكمەت سوپىدەكلەرگە ئوخشاش كۈلەلەيدۇ، ھەتتا ئۇلارنىڭ ئايرىم سۆزلىرىنى چۈشىنىدۇ، قوبۇل قىلالايدۇ! كۆڭلى خالىمىسىمۇ، بەزى ئىشلاردا يول قويۇپ، ئۇلارغا «ياخشى» كۆرۈنەلەيدۇ! لېكىن، پرىنسىپلىق مەسىلىلەردە ھېچكىمگە يول قويمايدۇ، قەتئىيلىكىنى يوقاتمايدۇ، مۇجمەللەشمەيدۇ! بۇ جەھەتتە ئۇ، «يۇزۈمگە تۈكۈرسەڭ قۇرۇپ قالىدۇ» دەيدىغان غۇرۇرسىز ئادەملەردىن ئەمەس! ئۇنىڭ بۇ خىل قاتتىقلىقى، جاھىللىقى، غۇرۇرى ۋە مۇنازىرىگە ئامراقلىقى ئۆزىگە بەكمۇ يارايدۇ، بۇنىڭدىن پەخىرلىنىدۇ، ئۇ ھېچقاچان ئۆزىنىڭ بۇ مەۋقەسىنى يوقاتقان ئەمەس!

بۈگۈنكى مەسىلە تاپشۇرۇشتا، ئۇنىڭ ئاشۇ مىجەزى يەنە بىر

قېتىم تولۇق نامايان بولدى.

— مېنى «خوتۇن ئوغرىسى» دەپتۇ! — دېدى ئۇ گەپنى قاپ بەلدىنلا باشلاپ، — مەن بۇنى چۈشەندۈرۈشتىن باش تارتىمەن، چۈنكى، بۇ مېنىڭ شەخسىي تۇرمۇشۇمغا تەئەللۇق ئىش! ئەگەر تەشكىل بۇنىمۇ مەسىلە قاتارىدا تاپشۇرىسەن دېسە، ئۇ چاغدا، ئالدى بىلەن ئۆيدىكى خوتۇنۇم بىلەن بىر ياشقا كىرگەن ئوغلۇمدىن، ئاندىن بۇ ئىشتىن خەۋىرى بار ئاق كۆڭۈل كىشىلەردىن تەكشۈرۈپ، مېنىڭ راستتىنلا «خوتۇن ئوغرىسى» ياكى ئىنسانپەرۋەر ئىكەنلىكىمگە ھۆكۈم قىلسا بولىدۇ!

زالدا يېنىڭ تەۋرەش بولدى، بەزىلەر پىخىلداپ كۈلۈشتى، بەزىلەر كۆسۈلداپ سۆزلىشىشتى.

— مېنى «ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ، پېشقەدەملەرنى چەتكە قاقتى، ژۇرنالنى پۇڭلۇق يېرىگە ئايلاندۇرۇۋالدى!» دەپتۇ، — سۆزىنى داۋام قىلدى ھىدايەت سالماق بىلەن، — دەرۋەقە، ھازىر ئىسلاھات دەۋرى بولغاچقا، تەھرىر بۆلۈمىدە بەزى يېڭى قائىدە - تۈزۈملەرنى ئورناتتىم. بۇنىڭ بىرى: «ژۇرنال سەھىپىسى ئالدىدا ھەرقانداق ئادەم ئاددىي ئاپتور سۈپىتىدە ئوخشاش!» دېگەندىن ئىبارەت. بۇ تۈزۈم ئىجرا قىلىنغاندىن كېيىن، قەلەمى قېتىپ قالغان بەزى پېشقەدەملەر، چوڭلار ئىچىدىكى بەزى ھەۋەسكارلار ژۇرنال يۈزىدە كۆپ كۆرۈنمەي قالدى، بەزىلەرنىڭ نەزىرىدە، ئۇلار چەتكە قېقىلدى. لېكىن مەن بۇنى «چەتكە قېقىش» دەپ قارىمايمەن! چۈنكى، ئىجادىيەتتە ئېتىبار قىلغىلى، ئابرۇيىغا، يۈزىگە قاراپ ئەسەر بېكىتكىلى بولمايدۇ. بۇنىڭدا كىمنىڭ بىڭىسى بولسا، شۇ ئۈزۈپ كېتىۋېرىدۇ. لېكىن، بۇرۇن بىزدە ئاشۇنداق بىنورمال ھادىسىلەر بولغان. تونۇشلۇقى يوق ياشلارنىڭ تەھرىر بۆلۈمگە ئەۋەتىلگەن ئەسەرلىرى ئايلاپ - ئايلاپ يېتىپ قالىدىغان، لېكىن بەزى ئەسەرلەر تېخى ئاپتورنىڭ قولىدىن چىقماي تۇرۇپلا «پالانچىنىڭ، پۇستانچىنىڭ» دەپ مۇ-

دەربجىگە ئورۇنلاشتۇرۇلىدىغان ئەھۋاللار كۆپ بولدى. مەن بىرنەچچە كۈننىڭ ئالدىدا مۇنداق بىر شېئىرنى كۆرۈپ، چوڭقۇر ئويلىنىپ قالدىم. سىلەرمۇ ئاڭلاپ بېقىڭلار، ئاز - تولا بىر نەرسىنى چۈشەندۈرۈپ بەرسە ئەجەب ئەمەس! — ھىدايەت سومكىسىدىن بىر ۋاراق قەغەزنى ئالدى، بۇ ھېلىقى كۈنى «كىچىك پارتىز» قەھۋەخانىسىدا قولغا چۈشكەن «مۇھەررىرگە سوئال» دېگەن شېئىر ئىدى. ھىدايەت شېئىرنى ئىنتوناتسىيە بىلەن ئوقۇدى:

مۇھەررىر ئاكا، يوللايمىز سالام،
تېنىڭىز ساق، تۇرغانسىز ئامان!
ئىجاد ئىشقى ئۆرتىگەچ دىلىنى،
يازدۇق نۇرغۇن ھېكايە، داستان!

لېكىن ئاكا، بىز يازغان ئەسەر،
«ناباب» كېلىپ، چېنىپ قالدىمۇ؟!
ئىشلىتىلمەي ئۇزاقتىن بېرى،
ساقمۇ ياكى سېسىپ قالدىمۇ؟!

يا بولمىسا، يېڭىدىن چەتنەپ،
كونا گەپنى سېتىپ قالدىمۇ؟!
ئىلگىرىكى ئىلھام «ئۇلدۇلى»،
پاتقاقلارغا پېتىپ قالدىمۇ؟!

ياش بوغۇنلار يارىماس بولۇپ،
ئۇلارنى چاڭ بېسىپ قالدىمۇ؟!
يۇز - ئابرۇيى، نام ۋە مەرتىۋە،
ئەقلىڭىزنى كېسىپ قالدىمۇ؟!

— مېنىڭچە، بۇ شېئىرنى يولداشلار تەھلىل قىلىپ، ئويلىشىپ باقسا بولىدۇ. ژۇرنال پارتىيىنىڭ تەشۋىقات قورالى، كەڭ ئەدەبىياتچىلار ئاممىسىنىڭ ئىجادىيەت كۆرەك مۇنبىرى. شۇنداق ئىكەن، ئۇنى ھەرگىزمۇ ئايرىم «يۇزلۇك» كىشىلەرنىڭ «تىللا قاقىدىغان دەرىخى» ياكى بىر - بىرىنى تالاشقا سالىدىغان بوكسچىلىق مەيدانىغا ئايلاندۇرۇپ قويۇشقا بولمايدۇ!...

زالنىڭ تىمتاسلىقى تۇرۇپلا بۇزۇلدى، ئۇ يەر - بۇ يەردىن نارازى بولغان، غۇدۇرىغان ئاۋازلار كۆتۈرۈلۈشكە باشلىدى: «بۇنى قانداقمۇ مەسىلە تاپشۇرۇش دېگىلى بولىدۇ؟!» «ئۇ بىزگە ۋەز - نەسىھەت ئېيتىۋاتىدۇ!» «پوزىتسىيىسىنى توغرىلىسۇن!» ئارىدىن مادارا قىلغۇچىلارمۇ چىقتى: «ئاۋۋال دەيدىغانىنى دەپ بولمىسۇنمۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن باھا بېرسەكمۇ ئۆلگۈرىمىز!»...

شۇنداق قىلىپ، ھىدايەت مەسىلە تاپشۇرۇشنى يەنە داۋام قىلدى:

— ماڭا ئارتىلغان چوڭراق گۇناھنىڭ بىرى ئۆتكەن يىلى ژۇرنالدا ئېلان قىلىنغان «جۇڭگو ئەدەبىياتى يالغۇز خەنزۇ ئەدەبىياتىمۇ؟» دېگەن ماقالە بولۇۋاتىدۇ. مەن بۇ ماقالىنى ئۇزاق ۋاقىت ئويلىنىش، تەتقىق قىلىش ئاساسىدا 1983 - يىلى يازغانىدىم. شۇ يىلى 8 - ئايدا مېنى نەنىڭدە ئېچىلغان «جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتى ئىلمىي جەمئىيىتى»نىڭ مۇھاكىمە يىغىنىغا تەكلىپ قىلدى، مەن بۇ ماقالىنى شۇ يەردە ئوتتۇرىغا قويۇپ، مۇتەخەسسىسلەرنىڭ پىكرىنى ئالدىم. ماقالە بىر-مۇنچە خەنزۇ پروفېسسور ۋە ئەدەبىياتشۇناسلارنىڭ دىققىتىنى قوزغىدى، بېيجىڭ ۋە شاڭخەيدىن كەلگەن خۇ تاۋ، ۋاڭ فۇشىڭ قاتارلىق مەشھۇر تەنقىداتچى، ئوبزورچىلار ماقالىدىكى ئاساسلىق كۆز قاراشلارنى مۇئەييەنلەشتۈرۈش بىلەن بىللە، بەزى پايدىلىق پىكىرلەرنىمۇ بەردى. مەن قايتىپ كېلىپ يەنە ئىشلىدىم ۋە شۇ

ئاساستا ئۆتكەن يىلى ژۇرنالدا ئېلان قىلدىم. مەقسىتىم: مۇھاكىمە ۋە مۇنازىرە ئارقىلىق ھەقىقەتنى ئايدىڭلاشتۇرۇش. بۇ ھەقتە مەن ئۆزۈمنىڭ پىكرىنى تۆۋەندىكىچە شەرھلەيمەن: بىرىنچى، جۇڭگو ئەدەبىياتى ئەملىيەتتە ۋەتەن ئەدەبىياتى. ئۇنى جۇڭگودىكى ھەر مىللەت خەلقى ئورتاق يارىتقان. مىللەتلەرنىڭ تۆھپىسى گەرچە ئوخشاش بولمىسىمۇ، لېكىن ھەممىسىنىڭ مۇناسىپ ھەسسىسى بار. ئۇنى نوقۇل خەنزۇ ئەدەبىياتى، دەپ قاراش — ئەملىيەتكە ئۇيغۇن ئەمەس! ئىككىنچى، جۇڭگو ئەدەبىيات تارىخى جۇڭگودىكى ھەرقايسى مىللەتلەر ئورتاق يارىتقان كۆپ مىللەتلىك ئەدەبىيات ئىكەن، ئۇنىڭغا ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئەدەبىيات نامايەندىلىرى مۇۋاپىق كىرگۈزۈلۈشى كېرەك. ئەگەر ئۇنداق بولمىسا، ئۇنى جۇڭگونىڭ كۆپ مىللەتلىك ئەدەبىيات تارىخى دېيىشكە بولمايدۇ. ئەگەر جۇڭگو ئەدەبىياتى كۆپ مىللەتلىك خاراكتېرىنى ئالسا، مەزمۇنى تېخىمۇ بېيىيدۇ، شەكلى خىلمۇخىللىشىدۇ، خەلقئارادىكى ئورنى ۋە تەسىرىمۇ كەڭ بولىدۇ. ئۇچىنچى، جۇڭگو ئەدەبىيات تارىخىغا ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىن لۇتپۇللا مۇتەللىپنى كىرگۈزۈشنى تەلەپ قىلدىم. چۈنكى، لۇتپۇللا مۇتەللىپ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ داڭلىق ۋەكىللىرىدىن بىرى. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش تېمىسىدىكى تۇنجى جەڭگىۋار شېئىر — «جۇڭگو»نى 1938 - يىلى ۋەتەننىڭ غەربىي چېگرىسىدا ياشاۋاتقان ئون ئالتە ياشلىق لۇتپۇللا مۇتەللىپ يازغان. ۋەھالەنكى، ئەينى ۋاقىتتا، گو مورو ياپونىيەگە چىقىپ كېتىپ، تارىخ تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللاندى، ئەي چىڭ پىزاڭ لىرىكىسى يېزىش بىلەن ھەپىلەشتى، زاڭ كېجا بولسا، جەمئىيەتتىكى ئىلمىلەتلەرنى قامچىلايدىغان ھەجۋي شېئىرلارنى يازدى. لېكىن، ھازىر بۇلار جۇڭگو ئەدەبىيات تارىخى كىتابلىرىدا، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدىكى جۇڭگو ئەدەبىياتىنىڭ

ئاساسلىق ۋەكىللىرى، دەپ تونۇشتۇرۇلماقتا. مېنىڭچە، قاراڭ-غۇ ئاسماندا تۇنجى قېتىم ئوتنى كىم ياققان بولسا، شۇ يول باشلىغۇچى بولۇشقا مۇناسىپ بولۇشى كېرەك! مېنىڭ بۇ ماقالە-دە ئالغا سۈرگەن تۈپكى ئىدىيە، ئەنە شۇ! ئەگەر بۇنى «مىللەت-چىلىك خاھىشى بار، بۆلگۈنچىلىك قىلىۋاتىدۇ!» دەپ قارىلىدى-غان بولسا، مېنىڭچە، بۇ «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن كې-يىن، 80 ـ يىللاردا يۈز بەرگەن ئەڭ چوڭ ناھەق دېلو بولۇپ ھېسابلىنىدۇ! ئەگەر بەزىلەر بۇنىڭغىمۇ پىسەنت قىلماي، مۇشۇ ئۇسۇل بىلەن مېنى ئۇجۇقتۇرماقچى بولسا، بۇنىڭغىمۇ مەيلى. مەن پەقەت ئۇلارنىڭ ئېسىگە بېلىنىسكىنىڭ مۇنۇ سۆزىنى سېلىپ قويىمەن: «بارلىق تەنقىدچىلەر ئىچىدە، ئەڭ ئۇلۇغ، ئەڭ توغ-را، ئەڭ تالانتلىقى — ۋاقىت!» دەرۋەقە، ھەممە ئادەم ۋاقىت-نىڭ تەنقىدىگە ئۇچرايدۇ، ۋاقىت — خالىس، ئادىل. ئۇ ھېچ تەرەپكە يان باسمايدۇ. ئۇ راست بىلەن يالغاننى، ياخشى بىلەن يامانىنى، چىرايلىق بىلەن سەتنى، ئالىيجانابلىق بىلەن چاكىنە-لىقنى پەرقلەندۇرىدۇ، ئايرىپ چىقىدۇ. تېخى يېقىنقى زامان تارىخىمىزدا شۇنداق ئىش بولمىدىمۇ؟ يولداش لىيۇ شاۋچى زىيادە-كەشلىككە ئۇچراپ، كەيفىڭ شەھىرىدە ناھەق ئۆلۈپ كېتىۋېدى، ئون يىلدىن كېيىن، ئاقلىنىپ، نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. تارىخ، ۋاقىت ئۇنىڭ ئۇلۇغ پرولېتارىيات ئىنقىلابچىسى ئىكەنلە-كىنى قايتا مۇئەييەنلەشتۈردى. ۋەھالەنكى، كاڭ شېڭ ئۆلگەن چاغدا، ناھايىتى داغدۇغا بولۇپ كەتكەنىدى، لېكىن ۋاقىت بۇ خىل ئاستىن ـ ئۈستۈن بولۇپ كەتكەن ئەھۋالنى تۈزەتتى، كاڭ شېڭنىڭ كاتتا ماتەم مۇراسىمىدا ئوقۇلغان سەلتەنەتلىك تەزىيە نۇتقى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسە-دىن چىقىرىلدى! دېمەك، ھەرقانداق نەرسىگە ئەڭ ئاخىرى ھۆ-كۈم قىلىدىغىنى — رەھىمسىز تارىخ ۋە خالىس ۋاقىت!

ھىدايەت جىم بولدى، قەغەزلىرىنى يىغىشتۇرۇپ سومكىغا

سالدى، بۇ ئۇنىڭ «مەسىلە تاپشۇرۇشۇم تۈگىدى» دېگەنلىكتىن بېشارەت ئىدى. بايانچىلاردىن بېرى مۈگدەپ، گىرەم - سىرەم ئۈيقۇلۇقتا ئولتۇرغان ھېكمەت سوپى بىردىنلا ئۆندەرەپ ئورنىدىن قوزغىلىپ كەتتى. ئۇ يىغىنىڭ ئاخىرىنى قانداق يىغىشتۇرۇشنى ئويلىدى، ئەگەر شۇ تاپتا، باشقىلارنى پىكىر بېرىشكە دەۋەت قىلسا، بېرىلىدىغان پىكىرلەر ھىدايەتنىڭ ھەيۋىسىنى سۈندۈرىدىغان تەنقىدىي گەپلەر بولماستىن، بەلكى بىر مەيدان مۇھاكىمە، مۇنازىرە تۈسىنى ئېلىپ كېتىشى مۇمكىن ئىدى. چۈنكى، ھىدايەتنىڭ ئەتىگەندىن بېرى سۆزلىگەن نەرسىلىرى شۇنىڭدىن بېشارەت بېرەتتى. شۇڭا، ئۇ يىغىنىنى مۇشۇ يەردە توختىتىپ، قۇيرۇقىنى ئۈزمەسلىك قارارىغا كەلدى:

— يولداش ھىدايەتنىڭ بۈگۈنكى مەسىلە تاپشۇرۇشى تەشكىلىنىڭ كۈتكىنىدەك بولمىدى! — دېدى ئۇ دوق قىلغاندەك تەلەپپۈزدا، — ئۇنى مەسىلە تاپشۇردى دېگەندىن كۆرە، مەددىاھلىق قىلدى، دېگەن تۈزۈك! ئۇ گەپ يورغىلىتىپ، ئۆزىنى ئاقلاپ، يولداشلارنىڭ قىممەتلىك ۋاقتىنى ئالدى! ئەگەر ھىدايەت كاللىسىنى سىلكىمەي، مۇشۇنداق بىخۇدلۇق بىلەن كېتىۋېرىدىغان بولسا، ئاقىۋىتى ياخشى بولمايدۇ! ئۇ تېخى بىرمۇنچە ئەجەللىك مەسىلىلەرنى ئۆزىنى قاچۇردى. مەسىلەن، 1985 - يىلى جەنۇبقا بارغاندا قوزغىغان دىنىي غوۋغا قاتارلىقلار. مەن تەشكىلگە ۋاكالىتەن ئۇنىڭ ئۆز مەسىلىلىرىگە سەمىمىي، ئەستايىدىل بولۇشىنى، روھىي دۇنياسىنىڭ ئەڭ چوڭقۇر قاتلىمىدىكى سېسىق نەرسىلىرىنى ئايانماي قېزىپ چىقىرىشىنى ئۈمىد قىلىمەن! يىغىن تېخى تۈگىمىدى، داۋاملىنى قاچان ئېچىشنى كېيىن ئۇقتۇرىمىز، ھازىر تامام!

توققۇزىنچى باب

دىلىكەشلەر

1

كۈندە بىرنەچچە قېتىم ئىزدەپ يۈرۈپ كۆرۈشىدىغان ئۇلپەتلىك دۇشمەنلەر بولىدۇ، بۇنداقلار ئاغزىدا ھەجىيىپ تۇرۇپ، كۆڭلىدە سېنى جۆندەشنىڭ پىلانىنى قۇرىدۇ. ۋەھالەنكى، يىلدا بىرەر قېتىم كۆرۈشمەيدىغان سەممىي دوستلار بولىدۇ، بۇلار يۈز كۆرۈشمىسىمۇ، لېكىن ھەمىشە سېنى چىن يۈرىكىدىن ئەسلەيدۇ، سېغىنىدۇ، سېنىڭ غېمىڭنى يەيدۇ!

ۋاسىل ئەپەندى بىلەن ھىدايەت كېيىنكى تېپقا ياتىدىغان سەممىي دىلكەشلەردىن ئىدى. ئۇلار بىر - بىرىنى چۈشىنەتتى، ھۆرمەت قىلاتتى. ھايات ۋە كەسىپ توغرىسىدىكى مۇلاھىزە، قاراشلىرىمۇ كۆپ ھاللاردا بىر يەردىن چىقاتتى.

يېقىندىن بۇيان، ھەر ئىككىسىنىڭ بېشىغا كۈن چۈشتى. بۇ ئارىلىقتا، ئۇلار يۈز كۆرۈشمىگەن بولسىمۇ، لېكىن بىر - بىرىنىڭ غېمىدە بولدى، بۇرۇنقىدىنمۇ بەك ئەسلەشتى، سېغىندى، بىر - بىرى ئۈچۈن غايىبانە مەدەتكار بولۇشتى...

ھىدايەت بۇگۈن ئۇنى يوقلاپ كەلدى، ئۇ كەلگەندە ۋاسىل ئەپەندى كىتاب كۆرۈپ ئولتۇراتتى.

— كېلىڭ، ئۇكام، كېلىڭ! — دېدى ئۇ خۇشاللىقتىن ئېچىلىپ - يېيىلىپ، — تېخى بايىلا سىزنى خىيال قىلىپ ئولتۇراتتىم.

تىم، قانداق، ئەھۋالىڭىز ياخشىدۇ؟

ھىدايەت ئۇنىڭ ئورۇق، يۇمشاق قولىنى مەھكەم سىقىپ تۇرۇپ:

— مەنغۇ ياخشى، — دېدى مەنىلىك قىلىپ، — لېكىن سىز بارمۇ؟

ۋاسىل ئەپەندى كۈمۈشتەك ئاقارغان شالاڭ چاچلىرىنى سىلاپ قويۇپ كۈلدى:

— مانا مەن بار، لېكىن مۇشۇ مىنۇتقىچە بار. كېيىنكى مىنۇتتا نېمە بولىدۇ، ئۇنىڭغا بىر نەرسە دېيەلمەيمەن! ئەگەر قولغا ئېلىپ كەتسىمۇ كېرەك يوق. يەنە يېرىم يىلدىن كېيىن، كۆپ بولسا بىر يىلدىن كېيىن، ئۆزلىرى پېڭپەن قىلمىز، ئەسلىگە كەلتۈرىمىز، دەپ ئاۋارە بولىدۇ!

ئۇلار كۈلۈشتى، كۈلگەندىمۇ، چىن كۆڭلىدىن چىقىرىپ دىلكەشلىك بىلەن كۈلۈشتى...

— بۈگۈن مەن سىزگە ئۆز قولۇم بىلەن بىر قەھۋە دەملەپ بېرەي، — دېدى ۋاسىل ئەپەندى ۋە ئىشكاپتىن «مەكىس» ماركىلىق قەھۋە قۇتىسى بىلەن چاقماق قەنت توشقۇزۇلغان قەندىلنى ئالدى.

— رەھمەت، ۋاسىل ئاكا، — دېدى ھىدايەت قەھۋەگە قىزىقمايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، — مەن چاي ئىچەي، قەھۋەگە تازا كۆنەلمىدىم.

— كۆنۈڭ، ئىچىشىنى ئۆگىنىڭ، — ۋاسىل ئەپەندى قەھۋە قۇتىسىنىڭ ئاغزىنى ئاچتى ۋە نېپىز قىرلىرىغا ئالتۇن ھەل بېرىلگەن ئىستاكانغا يال قوشۇقى بىلەن قەھۋە سېلىۋېتىپ داۋام قىلدى، — قەھۋە ياخشى نەرسە، ياۋروپالىقلار XVI ئەسىردىلا: بىز ئافرىقىدىن بىر گۆھەر تاپتۇق، ئۇ بولسىمۇ قەھۋە، دەپ ئېيتقان. ئۇ روھنى ئۇرغۇتىدۇ، مېڭىنى سەگەكلەشتۈرىدۇ. بالزاكنىڭ ھەر كۈنى ناشتىغا بىر ئىستاكان قەھۋە ئىچىۋېلىپ

ئاندىن يېزىش ئۇستىلىگە ئولتۇرىدىغانلىقىنى ئوقۇغان بولغىيتى-تىڭىز؟

ئايال ساھىبخانا داستىخان راسلاپ كىردى. كۆركەم سەرەمجانلاشقان ئۇچ ئېغىزلىق بۇ ئۆيدە، ھازىر بوۋاي بىلەن مومايدىن باشقا ھېچكىم يوق ئىدى. يىگىتلەر ئۆيلىنىپ، قىزلار تالالىق بولۇپ بولغانىدى. لېكىن، ئادەتتە بۇنداق تىمتاس كۆرۈنگىنى بىلەن، شەنبە، يەكشەنبىلەردە بۇ ئۆي قايناق بازارغا ئايلىناتتى. ئوغۇل - قىز، نەۋرە - چەۋرىلەر جەم بولۇپ، بوۋاي - مومايلارنى خۇشاللىقتا يايرىتىۋېتەتتى...

ۋاسىل ئەپەندىنىڭ ئايالى ئىككى يىل بۇرۇن پېنسىيىگە چىققان، كەم سۆز، ئىچ كۆيەر ئايال ئىدى. ئۇ ھىدايەت بىلەن قىسقىچە ئەھۋاللىشىپ، داستىخان راسلاپ قويۇپ چىقىپ كەتتى. ھىدايەت چاي ئىچكەچ ئولتۇرۇپ، ۋاسىل ئەپەندىنىڭ ئىش ئۈستىلىدىكى بىرنەچچە پارچە خۇرۇم تاشلىق كىتابلارغا كۆز يۈگۈرتتى. ۋە قىزىقىپ سورىدى:

— بىر يەردىن كەلگەن يېڭى كىتابلار ئوخشىمامدۇ؟

ۋاسىل ئەپەندى كىتابلارنى قولىغا ئېلىپ، قانداقتۇر ئۆكۈنگەن، خۇرسىنغان تەلەپپۇزدا مۇنداق دېدى:

— ھەئە، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن تۇركىيىدىن كەلدى. ھەممىسى ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ۋە ئۇيغۇر ئەدەبىياتى توغرىسىدا يېزىلغان كىتابلار، ئەسلىدە، بۇ كىتابلار ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ۋە ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ بۆشۈكى، مۇقەددەس زېمىنى بولغان شىنجاڭدا يېزىلىشى كېرەك ئىدى. لېكىن بىزنىڭ شارائىتىمىز يار بەرمىدى. 1963 - يىلى مەن يېزىۋاتقان مۇشۇ تېمىدىكى كىتابىمۇ زاكىسىدا تۇرۇپلا ئۇجۇقتى...

ۋاسىل ئەپەندى ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ شۈكلەپ قالدى.

شۇ ھامان ھىدايەتنىڭ ئېسىگە چېخ سلوۋاكىيىلىك مەشھۇر پېداگوگ ژان ئامۇس كومېنىسكىنىڭ: «بىر دەۋردىكى قور-

قۇنچلۇق ئىشلار كېيىنكى دەۋر ئۇچۇن كۇلكىلىك بولىدۇ» دې-
گەن ھېكمەتلىك سۆزى كەلدى. راست، 1963 - يىلى يۇز
بەرگەن ئاشۇ ئىشنى ئويلىسا، ئادەمنىڭ كۇلگىسى كېلەتتى.

ئۇ چاغدا، ۋاسىل ئەپەندى بېيجىڭ سىغەن ئۇنىۋېرسىتېتىنى
پۈتتۈرۈپ كېلىپ، شەرقىي شىنجاڭنىڭ مەلۇم بىر ناھىيىسىدە-
كى ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىۋاتاتتى. مەركەزنىڭ
«خەلقئارا كوممۇنىزم ھەرىكىتىنىڭ باش لۇشيەنى توغرىسىدا
تەكلىپ» دېگەن ھۆججىتى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، ناھىيە-
لىك پارتكوم مائارىپ ساھەسىدىكىلەرنى بىر يەرگە توپلاپ ئۆگە-
نىشكە ئۇيۇشتۇردى. ھەركىم ئۆزىنىڭ چۈشەنچە، تەسىراتلىرى-
نى سۆزلىدى، شۇ چاغدا ۋاسىل ئەپەندى يېتىم ئاقساقاللىق
قىلىپ، ھېچكىمنىڭكىگە ئوخشاشمايدىغان مۇنداق بىر پىكىرنى
ئوتتۇرىغا قويدى: «مېنىڭچە، مەركەزنىڭ ھۆججىتىدە باش پرىن-
سىپ قويۇلۇپتۇ، بۇنىڭغا يەنە بىرنى قوشۇپ ئالتە قىلىش كې-
رەك. يەنى، تىنچ بولۇش، ئىتتىپاق بولۇش دېگەن پرىنسىپنى
قوشايلى. ئۇنداق بولمىغاندا ئۇرۇش تەكتلىنىپ قالىدىكەن،
بىز كېچىسىمۇ، كۈندۈزىمۇ، بۇگۈنمۇ، ئەتىمۇ، ئۇ ئايمۇ، بۇ
ئايمۇ... ئۇرۇش ۋەھىمىسىدە خاتىرجەم بولالمايدىكەنمىز، بىزگە
تىنچلىق كېرەك ئەمەسمۇ؟!» بار - يوق گەپ مانا شۇ بولدى،
ناھىيىلىك پارتكومدىكى كاللىسى قىزىپ كەتكەن بىرنەچچە ئادەم
ھودۇقۇپ، جىددىيلىشىپ، ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قال-
دى. شۇنىڭدىن كېيىن ۋاسىل ئەپەندى ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا
پۈتۈن بەدىنىگە ئوت تۇتاشتۇرۇۋالدى. ئەتىسىدىن باشلاپ، ھۆج-
جەت ئۆگىنىش بىر ياقتا قېلىپ، ۋاسىل ئەپەندىنى پىپەن،
كۇرەش قىلىش باشلىنىپ كەتتى. ئۇنىڭغا «مەركەزگە قارشى
چىقتى» دېگەن چوڭ قالپاق كىيدۇرۇلگەندى. پىپەن، كۇرەش
يىغىنلىرىدا ئۇنىڭغا مۇنداق سوئاللار قويۇلدى:

— سېنىڭ ھەقىقىي مەقسىتىڭ باش پرىنسىپقا يەنە بىرنى

قوشۇشلا ئەمەس، بەلكى باشقا يەردە! شۇنى ئوچۇق ئېيت!؟

— سەن هوقۇق تارتماقچى!

ۋاسىل ئەپەندى پىپەن يىغىنلىرىنىڭ كۆپ ۋە شىددەتلىكىدىن هالسىراپ قالدى، ئاخىر قانداق سوئال سورىسا، شۇنداق جاۋاب بىلەن قۇتۇلۇپ كەتمەكچى بولدى:

— سەن زادى هوقۇق تارتماقچىمۇ - ئەمەسمۇ؟!

— شۇنداق، مەكتەپنىڭ هوقۇقىنى تارتماقچىدىم...

— يالغان! سېنىڭ نەپسىڭ بۇنىڭ بىلەن قانايدۇ، راستىنى ئېيت!؟

— بىرەر گۇڭشېنىڭ هوقۇقىنى تارتماقچىدىم...

— ئەسلىي مەقسىتىڭ ئۇ ئەمەس، راست گەپ قىل!؟

— ناهىيىنىڭ هوقۇقىنى تارتماقچىدىم...

— يالغۇز بۇلا ئەمەس، يەنە بار! ئېيت؟!...

— ياق، هەممىسى شۇ... هازىر مېنىڭ يېشىم قىرىققا بارىدى، مەكتەپنىڭ هوقۇقىنى بىر - ئىككى يىلدا تارتسام، گۇڭشېنىڭ هوقۇقىنى ئىككى - ئۈچ يىلدا تارتسام، ناهىيىنىڭ هوقۇقىنى ئۈچ - تۆت يىلدا تارتسام، هوقۇقىڭ راهىتىنى بەش - ئالتە يىل كۆرسەم، شۇنىڭدىن كېيىن ئۆلمەمدىمەن، هەممىسى تۈگەيدۇ!...

— يالغان، سەن ئۆلمەيسەن! سېنىڭ قارا نىيىتىڭ بۇنىڭدىنمۇ چوڭ! يۈرىكىڭنىڭ ئەڭ چوڭقۇر قاتلىمىدىكى هارام نىيىتىنى ئېيت!

— راستىمنى ئېيتسام، خەلقئاراغا رەئىس بولماقچىدىم...

— هەببەللى، راستى شۇ!...

— رەئىس بولۇپ نېمە ئىش قىلماقچىدىڭ!؟

— ئالدى بىلەن مەكتەپنىڭ مۇدىرىنى خىزمەتتىن بوشىتىپ، ساتىراشخانىغا چۈشۈرەتتىم، چۈنكى ئۇنىڭ قولى يۇمشاق. ئاندىن ئىلمىي مۇدىرنىڭ ۋەزىپىسىنى ئېلىپ، ماگىزىنغا

قويايتتىم، چۈنكى ئۇنىڭ ئاغزى يۇمشاق، ئابلا كاشالنى ئۆزۈمگە مۇھاپىزەتچى قىلاتتىم، چۈنكى ئۇ ماڭا سادىق. ئىمىن شالدامنى ئۆزۈمگە كىيىپ قىلاتتىم، چۈنكى ئۇنىڭ قەلبىمى چىرايلىق... شۇجى بىلەن ھاكىمنى بولسا، يەنىمۇ يۇقىرى ئۆستۈرەتتىم، چۈنكى ئۇلار ئاكتىپ، دوپپىسىنى ئەكەل دېسە، كاللىسىنى كېسىپ كېلەلەيدۇ!...

شۇنداق قىلىپ، ۋاسىل ئەپەندىنىڭ تەقدىرى بىر ھەپتە ئىچىدە ئۈزۈل ـ كېسىل ھەل بولۇپ، ناھىيىنىڭ ئەڭ يىراق، نامرات بىر ئېتىزىگە ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىشكە چۈشۈرۈلگەنىدى...

— ۋاسىل ئاكا، شۇ چاغدا يازغان ئەسىرىڭىزنىڭ بىرەر پارچە كۇپىيىسىمۇ قالمىغانمۇ؟ — سورىدى ھىدايەت خىيالدىن سەگىپ.

— مېنى ئەتىرەتكە چۈشۈرۈشتىن بۇرۇن، ئۆيىنى ئاختۇرۇپ، ئەرەختەن ـ پەرەختەن قىلىۋەتكەن، — دېدى ۋاسىل ئەپەندى ئويچان ھالدا، — بىرەر ۋاراق قەغەزنىمۇ قالدۇرماي كۆيدۈرۈپ، مۇسادىرە قىلغان!... بولدى، قويۇڭا، بۇنداق كۆڭۈلسىز ئىشلارنى ئەسلەپ نېمە قىلىمىز؟!

— ئۇنداق دېمەڭ، ۋاسىل ئاكا، ئەسلەپ قويغانىنىڭ زىيىنى يوق. چۈنكى بۇنداق ئىشلار يىراق ئۆتمۈشكە ئايلىنىپ قالدىمىكىن، دېسەڭ، ھازىر يەنە يۇز بېرىۋاتامدۇ؟! كۈلكىلىك، بىمەنە ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئادەملەر ھەممە دەۋردە تېپىلىدىكەن!

— ئۇغۇ شۇنداق، — دېدى ۋاسىل ئەپەندى قولىدىكى پىيالىنى ئاستا شىرەگە قويۇپ، — بىزنىڭ ھازىرقى بەزى ئىشلىرىمىز خۇددى قەشقەرنىڭ ھېيتگاھ مەيدانىدا ساما ئويۇشتۇرغاندەك بولۇۋاتىدۇ. ئادەملەر گىرەلىشىپ، ئالدىن تەق بولىدۇ، ناغرىنىڭ چوكىسى «گۇم» قىلىپ ئۇرۇلۇپ، سۇنايى «تات» قىلغان

هامان، هەممە ئادەم ساماغا چۈشۈپ كېتىدۇ. مېنىڭچە، بۇ سەنئەت ئىشلىرىغا توغرا كەلگەن بىلەن، سىياسىي ئىشلارغا ھەرگىز توغرا كەلمەيدۇ. لېكىن، بىزنىڭ بەزى ئادەملىرىمىز ھەمىشە قەيەردىن ناغرا، سۈنايىنىڭ ئاۋازى كېلەركىن، دەپ قۇ-لاقلىرىنى دىڭ تۇتۇپ تۇرۇشىدۇ، كىچىككىنە شەپە ئاڭلانغان هامان خۇددى پاسىق سۆڭەكلەر ئىچىدىن ئۆمىلەپ چىققان قۇرت-قوڭغۇزلاردەك ھەربىرىكە چۈشۈپ كېتىدۇ! مەن ئۆتكەن-دە، بەزى ئادەملەرگە: مىللىتىمىز تېخى پىشمىغان، ساپاسى تۆۋەن مىللەت، دېسەم، تازا قوبۇل قىلىپ كېتەلمىدى. راستىنى ئېيتقاندا، مىللىتىمىزنىڭ سۈپىتى تۆۋەن، مەنىۋى قاتلىمى نا-چار! مېنىڭچە، روناق تاپقان بىر مىللەت ئۆز ئىچىدىن چىق-قان ئانچىكىم ئادەملەرنىمۇ ماختاپ، كۆتۈرۈپ، شان - شۆھرەت-لىك ئۇلۇغ ئادەملەرگە ئايلاندۇرالايدۇ، جاھالەت ئىچىدە قالغان مىللەت بولسا، ئۆز ئىچىدىن چىققان ئۇلۇغ، شان - شۆھرەتلىك ئادەملەرنى چۆكۈرۈپ، قىزغىنىپ، پۇچەكلەشتۈرۈۋېتىدۇ! خۇددى شۇنىڭدەك، پىتنە - پاسات، غەيۋەت - شىكايەت، كۆرەل-مەسلىك، ھەسەتخورلۇق، چېقىمچىلىق، سۈخەنچىلىك، بىر - بىرىگە ئورا كولاش قاتارلىق قەبىھ روھىي ئىللەتلەر بىزنىڭ ئارىمىزدا ۋابا مىكروبىدەك كېزىپ، مىللىتىمىزگە ۋەھىمە سە-لىۋاتىدۇ. بىزنىڭ ئىچىمىزدىكى بەزى ئادەملەرنى قاقاقلاپ كۈلە-لەيدىغان ئىككى پۇتلۇق ھايۋان دېسە، ئىغىر كەتمەيدۇ! چۈنكى ۋىجدانىنى، ئار- نومۇسىنى، مېھىر - شەپقىتىنى يوقاتقان ئادەم ھايۋاندىنمۇ بەتتەر بولىدۇ! مەن سىزگە بىر ھېكايە ئېيتىپ بېرەي: بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن. بىر كۈنى ئۇ ئاشپىزىغا: «دۇنيادىكى ئەڭ شېرىن نەرسىدىن بىر تەخسە سەي قورۇپ بەر!» دەپتۇ. ئاشپەز بەجا كەلتۈرۈپتۇ. پادىشاھ سەينى تېتىپ كۆرۈپ، بۇ شېرىن، مەززىلىك سەينىڭ پۇتۇنلەي تىلدىن قورۇل-غانلىقىنى ھېس قىلىپتۇ. يەنە بىر كۈنى پادىشاھ ئاشپىزىغا:

«بۇ قېتىم دۇنيادىكى ئەڭ ئاچچىق نەرسىدىن بىر تەخسە سەي قورۇپ بەر!» دەپ بۇيرۇپتۇ. ئاشپەز يەنە بەجا كەلتۈرۈپتۇ. پادىشاھ تېتىپ كۆرۈپ، بۇنىڭمۇ ئوخشاشلا تىلدىن قورۇلغانلىقىنى بىلىپتۇ. پادىشاھ غەزەپكە كېلىپتۇ. ئاشپەزنى گويا ئۆزىنى كولدۇرلىتىپ، مەسخىرە قىلغاندەك تۈيۈلۈپتۇ. دەرھال جاللات چاقىرىپ، ئاشپەزنى ئۆلۈمگە بۇيرۇپتۇ. شۇ چاغدا ئاشپەز پادىشاھتىن ئىككى ئېغىز سۆز قىلىشنى سوراپتۇ. پادىشاھ رازى بوپتۇ. ئاشپەز مۇنداق دەپتۇ: «ئەي كەرەملىك شاھ! ماڭا بىرىنچى قېتىم: دۇنيادىكى ئەڭ شېرىن نەرسىدىن سەي قورۇ، دېدىڭ. مەن تەلىپىڭنى بەجا كەلتۈرۈپ، جانۇ جانىۋارلارنىڭ تىلىنى قورۇپ بەردىم. ئىككىنچى قېتىم: دۇنيادىكى ئەڭ ئاچچىق نەرسىدىن سەي قورۇپ بەر، دېدىڭ. مەن يەنە تەلىپىڭنى بەجا كەلتۈرۈپ، ئادەمنىڭ تىلىنى سەي قىلىپ قورۇپ بەردىم. بۇ ئىشتا مېنىڭ ھېچقانداق سەۋەنلىكىم ياكى يامان نىيىتىم يوق. مەن ساڭا ئېيتسام، دۇنيادا شېرىن ۋە پاكلىقتا جانۇ جانىۋارلارنىڭ تىلىغا: ئاچچىق ۋە ناپاكلىقتا ئادەمزاتنىڭ تىلىغا يېتىدىغىنى يوق! ئوڭ قول ۋەزىرىڭ ئېسىڭدىدۇر؟ سېنىڭ شاھلىق تەختىڭ گۈللىنىپ، ئابرۇيۇڭ ئۈستۈن ۋاقىتتا، ئۇ سېنى ئاسمانغا كۆتۈرۈپ، پەيغەمبەرلىك ئورنىغا چىقىرىشقا تاس قالدى، ئۇ نادان، قارا يۈرەك ئىدى، شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن، ئوردا سەردارىنىڭ ئۆزىدىن ئۈزۈپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا قاتتىق ھەسەت قىلدى، يالغاندىن پىتنە ـ ئىغۋا توقۇپ، ساڭا چاقتى، سەن ئۇنىڭ كاللىسىنى ئېلىشقا قىل قالدىڭ، لېكىن ئۇرۇش باشلىنىپ قېلىپ، ۋەزىرنىڭ قارا نىيىتى ئەملىگە ئاشمىدى، سەردار ئۇرۇشتا پىداكارلىق قىلدى، ساڭا بولغان ساداقىتىنى ئىپادىلىدى، لېكىن ئوڭ قول ۋەزىر سېنىڭ شاھلىق تاجۇ تەختىڭنى گۈمران بولىدۇ دەپ ئويلاپ، رەقىبلىرىڭنىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئاتتى، ساڭا خائىنلىق قىلدى. مەن مۇشۇ ئەھۋاللارغا قاراپ،

دۇنيانى بۇزىدىغان نەرسىنىڭمۇ تىل، تۇزىدىغان نەرسىنىڭمۇ تىل ئىكەنلىكىنى بىلىپ يەتتىم...» پادىشاھ بۇ گەپنى ئاڭلاپ، ئاش-پەزگە قايىل بوپتۇ ۋە ئۆلۈم جازاسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، نۇرغۇن ئالتۇن ئىنئام قىلىپتۇ!...

ھازىر، بىزدىمۇ ئاشۇ نادان، قارا يۈرەك ۋەزىردەك ئادەملەر ئاز ئەمەس، ئۇلارنىڭ ئىنكاسىنى، پىتنە - پاساتلىرىنى قىزىقىپ ئاڭلاپ، شۇ بويىچە ئىش قىلىدىغان «پادىشاھلار»مۇ يوق ئەمەس! — ۋاسىل ئەپەندى دېمىنى راسلاپ بىرئاز تۇرۇۋالدى، چاي-دىن بىر ئوتلام قۇيۇپ، ۋەزمىن، ئىشەنچلىك ئاۋازدا يەنە داۋام قىلدى، — لېكىن، ھاياتتىكى كۆڭۈلسىزلىك، ئوڭۇشسىزلىق پەقەت تۇرمۇشنىڭ بىر قىسمى، ئۇ ھەرگىز ھاياتنىڭ مەڭگۈلۈك ھەمراھى ئەمەس. شۇنداق ئىكەن، بارلىق كۆڭۈلسىز، ئوڭۇشسىزلىقلارنى چوقۇم يەڭگىلى بولىدۇ. ھايات يالغۇز مەشھۇر ئەسەر يېزىش، مال - دۇنيا توپلاش، ھوقۇق تۇتۇش ئەمەس، بەلكى سۆيۈش ۋە سۆيۈلۈشتىن ئىبارەت. ئادەم ھاياتنى سۆيۈشى ۋە ھايات تەرىپىدىن سۆيۈلۈشى كېرەك!

ھىدايەت ۋاسىل ئەپەندىنىڭ ئۇمىدۋار، كەڭ قورساقلىقىدىن، مۇتەپەككۇرلارغا خاس چوڭقۇر، يارقىن پىكىرلىرىدىن تەسىرلەنگەن، قايىل بولغان بولسىمۇ، لېكىن شۇ كۈنلەردە بەشىغا كەلگەن ناھەقچىلىكلەرنى ئويلاپ، يۈرىكى پۈچىلىناتتى، ھاياتتىن بىزار بولۇپ كېتەتتى. بۇنداق كۆڭۈلسىزلىقلارنى، بىھۇدە غەم - ئەندىشىلەرنى پەيدا قىلىۋاتقان ئاللىكىملەرنى تىللايتتى، قارغايتتى:

— بىزنىڭ ئىچىمىزدە شۇنداق زەھەردىن تۆرەلگەن، ئىچىتېشى زەھەر بىلەن تولغان ئادەملەر بارکى، — دېدى ئۇ چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ، — ئۇلار باشقىلارنىڭ ھاياتنى سۆيۈشىگە، ھاياتىنىڭمۇ ئۇلارنى سۆيۈشىگە يول قويمايدۇ!...

شۇنداق، بۇ دۇنيادا بەزى ئادەملەر ھەقىقەتەنمۇ زەھەردىن

تۆرەلگەن، سەن ئۇنىڭ كۆزۈڭدىن دەرھال يوقىلىشىنى ھەرقانچە ئارزۇ قىلساڭمۇ، لېكىن ئۇ غېمىدە يوق ياشاۋېرىدۇ، مۆرىتى كەلسە، يەنە زەھىرىنى چېچىپ تۇرۇۋېرىدۇ. چۈنكى ئاللا ئىگەم ئۇنىڭغىمۇ ساڭا ئوخشاشلا ياشاش ھوقۇقىنى بەرگەن، تەبىئەت ئۇنىمۇ ئۆز نېمەتلىرى بىلەن تەمىنلىگەن. بەزىدە مۇنداق ئادەم-لەرنىڭ بولمىغىنىدىن بولغىنىمۇ ياخشى. چۈنكى سەن شۇنىڭ بىلەن سەگەك بولىسەن، شۇنىڭ بىلەن ھەپىلىشىش يولىدا ئالغا باسىسەن. تۇرمۇشنىڭ لەززىتى بىلەن بىللە كۈلپىتىنىمۇ تېتىيسەن!...

— دۇنيادا خىلمۇ خىل ئادەملەر بولغانلىقى ئۈچۈن، بۇ دۇنيا قىزىق، ھىدايەت! — دېدى ۋاسىل ئەپەندى ئاق ئارىلىغان، ئۆسكىلەڭ قاشلىرىنى ئۇچۇرۇپ، — تۇرمۇشنىڭ قىزىقىمۇ شۇيەر-دە! لېكىن مەن بىرنەرسىگە ھەيران، ھازىر ئادەملەر بىلەن يىرتقۇچ ھايۋانلار بىر - بىرىنى چۈشىنىپ بىرگە ئۆتەلەيدۇيۇ، لېكىن بىز ئادەم تۇرۇپ بىر - بىرىمىزنى چۈشىنەلمەي يۈرىمىز. شۇ تۇپەيلىدىن، تۇرمۇشىمىزدا كۆتۈلمىگەن كۆڭۈلسىزلىكلەر، ئوڭۇشسىزلىقلار يۈز بېرىپ، ئەقىل - ئىدراكىمىزنى، جاسارىتىمىزنى ئۇپراتىۋاتىدۇ. بىلگەن ۋە كۆرگەنلىرىمدىن ئويلاپ قارىسام، بۇلارنىڭ ھەممىسى نادانلىقتىن بولۇۋاتقان ئىش! نادانلىقنىڭ ئۆزى جاھالەت، تۇرغان - پۇتكىنى گۇناھ! شۇڭا، بۇ دۇنيادا ئۇنىڭ داۋاسى يوق! نادان — بالا ۋاقتىدا ئاتا - ئانىسىنى ئويلايدۇ، ياشلىقىدا — جانانىنى ئويلايدۇ، قېرىغاندا بولسا، بالىلىرىنى ئويلايدۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۆزى توغرىسىدا ئويلاشقا ئۇلگۇرەلمەي، ئالەمدىن ئۆتۈپ كېتىدۇ! مەسىلەن، مەرۇپ ئىلياسنىڭ قىلىۋاتقىنى شۇ ئەمەسمۇ؟ بۇ قېتىم سىزنىڭمۇ، مېنىڭمۇ بېشىمغا كەلگەن ئىشلار شۇنىڭ قولى بىلەن بولۇۋاتىدۇ. ئۇ مەندىن ئۆچ ئالماقچى، ھېساب ئالماقچى! سۇرۇشتۇرۇپ كەلسە، بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدا چۈشەنمىگۈدەك، ئەپۇ قىلالمىغۇدەك ھېچ

ئىش يوق. بار دېيىلسە، كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى بارلىق ئىنسانىي ھېسسىياتنى تەلۇنلىك بىلەن دەپسەندە قىلغان ئاشۇ ئون يىللىق بالايىئاپەت ۋاقتىدىكى ئىشلار...

2

ۋاسىل ئەپەندى ئون يەتتە ياش ۋاقتىدىلا، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى قوشۇنىدا مىنامیوتچى بولدى. ئۇنىڭ شۇنداق كىچىك تۇرۇپ مىنامیوتچى بولۇپ قېلىشىدىكى سەۋەبمۇ قىزىق ئىدى. بىرى، ئۇنىڭ يېشى ھەم بويىنىڭ كىچىكلىكى ئىدى. مىلتىق ياكى قىلىچ ئاسسا، يەرگە سۆرىلىپ قالاتتى. يەنە بىرى، ئۇنىڭ ئاز - تولا ساۋاتلىق بولغانلىقى ئىدى. ئۇ چاغدا، ئوقى توققۇز يۇز يىگىرمە مېتىرغا بارىدىغان يېڭى تىپتىكى مىنامیوتنىڭ ئارد-لىق ئۆلچىمىنى ئونلۇق كەسىر بويىچە ئۆلچەيتتى. ۋاسىل تەق-سىم قىلىنغان ئەترەتتە ئۇنىڭدىن باشقا ئونلۇق كەسىر بىلىدىغان ئادەم يوق ئىدى. شۇنداق قىلىپ، ئۇ شىخو جېڭىدە ئادەمنىڭ بېلىگە چىقىدىغان پاتقاق سازلىقتا مىنامیوت بىلەن شىددەتلىك جەڭ قىلدى. ئۇرۇش غەلىبە قىلغاندىن كېيىن، نۇرغۇن قەھرد-مانلار قاتاردا، بۇ شاكىچىك مىنامیوتچىمۇ «باھادىرلىق مېدا-لى» غا ئېرىشتى...

ئۇ، ئۇرۇشنىڭ ئاخىرىغىچە ئالدىنقى سەپتە يۈرگەن بولسە-مۇ، ئاۋۇال ئۆزىنىڭ چەبدەس، قورقماسلىقى، ئاندىن قالسا، تەلىيىنىڭ ئوڭ، پېشانىسىنىڭ يورۇقلۇقى بىلەن جەڭلەردە ئامان قالدى. ئازادلىقتىن كېيىن، پارتىيە، ھۆكۈمەت ئۇنىڭ بىلىمگە بولغان تەشنالىقىنى ئېتىبارغا ئېلىپ ئوقۇتتى ۋە كېيىنرەك بېيجىڭ سەۋەن ئۇنىۋېرسىتېتىغا ئەۋەتتى. ئوقۇشتىن كېيىن، چەت - ياقىلاردا يۈرۈپ، ھەرخىل سەرگۈزەشتىلەرنى بېشىدىن كەچۈرگەن بولسىمۇ، پارتىيە، ھۆكۈمەت يەنە ئۇنى ئۇنتۇپ قال-

مىدى. 1964 ـ يىلنىڭ ئاخىرىدا، ھېلىقى «ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش» كە چۈشۈرۈلگەن يەردىن قايتۇرۇپ كېلىپ، تەنقىقات خىزمىتىگە قويدى. لېكىن ئۇزۇنغا قالماي، مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى ئۇنى يەنە ئۆز دولقۇنىدا غەرق قىلدى. ئۇمۇ «كونا داشقال»، «ئەكسىيەتچى ئىلىم نوپۇزلۇقى» دېگەن بەتنامىلار بىلەن كۆرەش قىلىندى، كالا قوتانلىرىغا سولاندى...

1970 ـ يىل يازدا، ئۇ جىمىسار ناھىيىسىگە ئورمىغا چىقتى. شۇ يەردە تۇنجى قېتىم مەرۇپ ئىلياس بىلەن يۈز كۆرۈشۈپ، تونۇشتى. بۇ چاغدا، ھەر ئىككىسى ئوخشاش تەقدىرلىك «گېزەندە»لەر ئىدى. ئۇلارنىڭ يېتىپ ـ قوپۇشى، چاي ـ تامىقى بىللە بولدى. بىر كۈنى چۈشلۈك دەم ئېلىش ۋاقتىدا، تۆت ـ بەشەيلەن ئېرىق بويىدىكى سۆگەتنىڭ سايىسىدە ئولتۇرۇپ، پاراڭغا چۈشتى. ھەر خىل چاقچاق، قىزىق گەپلەر بولدى. ئارىدىن بىرى، ۋاسىل ئەپەندىنى لەتىپە ئېيتىپ بېرىشكە قىستىدى، چۈنكى ئۇ ھەمىشە لەتىپە ئېيتىپ كىشىلەرنى كۈلدۈرۈپ ئوينايتتى. ۋاسىل ئەپەندى بۇگۈن نېمە ئۈچۈندۇر، نەسىرىدىن ئەپەندى، سەلەي چاققان ياكى موللازەيدىن توغرىسىدا ئېيتماي، قانداقتۇر ئەتراپىدا، كۆز ئالدىدا بولۇۋاتقان بىمەنە، كۈلكىلىك ئىشلار توغرىسىدا ئېيتىشقا باشلىدى.

— بىر دېھقانىنىڭ دۇيجاڭدا ئۆچى بار ئىكەن، — دەپ باشلىدى ئۇ لەتىپىسىنى، — ئۇ ھەرقانداق يېغىن بولسا، دۇيجاڭنىڭ سۆزلىرىدىن قۇسۇر تېپىش ئۈچۈنلا ئالا قويماي قاتنىشىدىكەن، لېكىن ئۆزى سۆزلىمەيدىكەن، قۇلىقى دىڭ ئىكەن. بىر كۈنى دۇيجاڭ ئەزالارغا قايناپ: «بىز كاللىمىزدىكى شەخسىيەتچىلىكىنى، خۇسۇسلۇقنى ئورۇس سوپۇنى بىلەن پاك ـ پاكىز يۇيۇپ تاشلىشىمىز لازىم!» دەپتىكەن، ھېلىقى دېھقان دەرھال ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ: «دۇيجاڭ، چوڭ خاتالاشتىڭىز! كاللىدىكى خۇسۇسلۇقنى نېمە ئۈچۈن بېيجىڭ ياكى شاڭخەينىڭ سوپۇنىدا

يۇماي، ئورۇس سوپۇنىدا يۇيىدىكەنمىز؟! ئورۇس سوپۇنى دېگەن شېئۇجېڭجۇيى ئەمەسمۇ؟» دەپ تەمتىرىتىپ قويۇپتۇ...

قىزغىن كۇلكە كۆتۈرۈلدى، كۇلكە ئىچىدە ۋاسىل ئەپەندى ئاشۇنداق لەتىپلەردىن يەنە بىرنەچچىنى ئېيتتى. ھەممەيلەن روھىي ۋە جىسمانىي جەھەتتىكى ئېغىر ھارغىنلىقنى بىردەم بولسىمۇ ئۇنتۇپ، شوخ ۋە يېڭىل بولۇپ قالدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە پەقەت مەرۇپ ئىلياسنىڭلا چىرايى تۈتۈق، قىياپىتى سۈرلۈك ئىدى. لەتىپلەر ئۇنىڭغا ياقمىدى، ئۇنىڭ نەزىرىدە، بۇنداق مەسخىرە قىلىش — ئەمەلىيەتتە، ئۇلۇغ مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىغا قىلىنغان ھۇجۇم ئىدى.

— ھەي، مەرۇپ، سەن كۇلكە - چاقچاق دېگەننىڭ نېمىلىكىنى بىلەمسەن؟ — دېدى ۋاسىل ئەپەندى ئاخىر ئۇنىڭ بىلەن مۇنازىرىلىشىپ، — ئەگەر بىلمىسەڭ، قىرائەتخانىغا بېرىپ، لۇغەتتىن «ك» ھەرپى بىلەن «چ» ھەرپىنى كۆرۈپ كەلگىن! بولمىسا، ساڭا قىزىق لەتىپلەر ھارام كەتكۇدەك!

— سەنمۇ بىلىپ قوي، ۋاسىل! — دېدى مەرۇپ ئىلياس جىددىي ئەلپازدا، — چىرايلىق ئىدىشنىڭ ئىچىگە قاچىلانغىنى ھەسەلمۇ - زەھەرمۇ؟!

— ئۇنىڭ نېمىلىكىنى سەن تەكشۈرۈپ تېپىۋال، — دېدى ۋاسىل ئەپەندى سەۋرلىك بىلەن يەنە چۈشەندۈرۈپ، — بىلەمسەن، ھايۋانلارنىڭ ھەممىسى يېغلىيالايدۇ، لېكىن، كۆلۈش پەقەت ئىنسانغىلا خاس خىسلەت! كۇلكە بىلەن بەدەننىمۇ، روھنىمۇ جانلاندۇرغىلى بولىدۇ. مەن ساڭا بىر رىۋايەت ئېيتىپ بېرەي: چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە، بىر ۋىلايەتنىڭ دوتىيى غەم قىلغاق كېسىلىگە گىرىپتار بولۇپ قاپتۇ. كېسىلى پات - پات قوزغىلىپ تۇرىدىكەن. بىر كۈنى ئۇ مەلۇم بىر يۇرتتىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا، كېسىلى تۇتۇپ قاپتۇ. يەرلىك ئەمەلدارلار داڭلىق بىر تېۋىپنى تېپىپ كېلىپ، ئۇنىڭ كېسىلىنى كۆرسىتىپتۇ.

تېۋىپ ئۇنىڭ تومۇرىنى تۇتقاندىن كېيىن: «جانابلىرى، خۇن كېسىلىگە گىرىپتار بولۇپلا» دەپتۇ. دوتەي بۇ گەپنى ئاڭلاپ، كۆڭلىدە: بۇنىڭ نەرى داڭلىق تېۋىپ بولسۇن، ئاغزىغا كەلگەننى جۆيلۈيدىكەن، دەپ ئويلاپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن، ھەر قېتىم شۇ گەپ ئېسىگە كەلسە، ئۆزىنى تۇتالماي كۈلۈپ كېتىدىغان بوپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۇنىڭ كېسىلى ئاشۇ كۈلكىنىڭ خاسىيىتى بىلەن ئاستا - ئاستا ساقىيىپ كېتىپتۇ...

ئاڭلىدىڭمۇ، مەرۋىپ؟ لەتىپە - يۇمۇرلارمۇ كېسەل داۋالىيالايدۇ، كىشىگە ئەقىل ۋە گۈزەللىك تۇيغۇسى بېرىدۇ، ئادەمنى زوقلاندۇرىدۇ، كۆڭۈلنى كۆتۈرىدۇ...

مەرۋىپ ئىلياس ھېچنېمە دېيەلمەي، لەت بولدى، لېكىن شۇ كۈنىلا نىيىتىنى بۇزۇپ ۋاسىل ئەپەندىنى تەشكىلگە چاقتى، بىرنى ئون قىلىپ كۆپتۈردى. غەزىپى ئۆرلىگەن «دىكتاتورا ئەترىتى» ۋاسىل ئەپەندىنى سوراققا تارتىپ، دۇمبالىدى ۋە «ئۇلۇغ مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىنى ھاقارەتلىگەن ئاغزىڭ شۇمۇ» دەپ، سۇغا ئۇۋىتىلغان ئۇۋاق لازىنى ئاغزىدىن قۇيۇۋەتتى. ۋاسىل ئەپەندى ئىككى كۈنگىچە قان سېيىپ، ئورنىدىن تۇرالمىدى. ئۇچىنچى كۈنى زورلۇق بىلەن يەنە ئىشقا ھەيدەپ چىقىلدى...

ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن، ۋاسىل ئەپەندى بىلەن ھېلىقى سۆگەت سايىسىدە لەتىپە ئاڭلىغان ئۇچ كىشى جىن - ئالۋاستىلارنىڭ قىياپىتىدە غەلىتە ياسىنىپ، يېرىم كېچىدىن ئۆتكەندە، مەرۋىپ ئىلياس تەرەتكە بارىدىغان يەردە ماراپ ياتتى. بىر چاغدا ئۇ، يېرىم يالىڭاچ تەرەتكە چىققاندا، باسماداپ تۇتۇۋالدى ۋە ئېڭىزلىقتا پۈتىدىن سۆرەپ يۈرۈپ، ئاللا - تۇۋىسىنى كۆرسەتتى، «سۇبھانالالا» بىلەن «توۋا»نى يۈز قېتىم دېگۈزدى...

مەرۋىپ ئىلياس بۇ ئىشلارنىڭمۇ ۋاسىل ئەپەندى ئويناۋاتقان

ئويۇن ئىكەنلىكىنى بىلسىمۇ، لېكىن بۇ نۆۋەت تەشكىلگە چېقىش-
قا جۈرئەت قىلالمىدى، پۈتۈن ئەلىمىنى ئىچىگە يۇتۇپ لېۋىنى
چىشلەپ قالدى...

3

— ھەممە ئىشلار ئۆتۈپ كېتىدۇ، ئىنىم، — دېدى ۋاسىل ئەپەندى ئورنىدىن تۇرۇپ، — بۇرۇنمۇ ئۆتۈپ كەتكەن، ھازىرمۇ ئۆتۈپ كېتىدۇ. ئېسىمدە قېلىشچە، داۋۇد[1] پادىشاھنىڭ بىرلى-
يانت كۆزلۈك ئۇزۇكىگىمۇ «ھەممە ئۆتۈپ كېتىدۇ» دېگەن مە-
سىر يېزىقى پۈتۈلگەنىكەن. ۋاقىتتىن ئىبارەت بۇ ئادىل ھۆكۈم-
دار ھەممىزنىڭ ئۇستىدىن ئاخىرقى ھۆكۈمنى چىقىرىدۇ.
ۋاقىت — تارىخقا ئوخشاشلا رەھىمسىز، ئادىل پادىشاھتەك خا-
لىس! بايرون ۋاقىتنى: «سەن بىزنىڭ خاتا تونۇشلىرىمىزنى
تۈزىتەلەيسەن، ھەقىقەتنى، مۇھەببەتنى سىنىيالايسەن، سەن
بىردىنبىر دانىشمەنسەن!» دەپ توغرا مەدھىيىلىگەن! مەن ھا-
زىر بىرنەرسىگە خۇشال، ھىدايەت! مۇبادا، شۇ كۈنلەردە تۇرمە-
گە كىرىپ كەتسەممۇ ياكى تۈيۈقسىز ئۆلۈپ كەتسەممۇ ئارمىنىم
يوق. ۋاقىتنىڭ ئەنە شۇ ئۇزلۇكسىز ئېقىنىدا، مىللىي ئەدەبىيا-
تىمىز رونىق تېپىۋاتىدۇ، گۈللەۋاتىدۇ، ئىزباسارلىرىمىز يۇز-
لەپ، مىڭلاپ يېتىشىۋاتىدۇ! — ۋاسىل ئەپەندى بارغانسېرى ھايا-
جانلاندى، كۆزلىرى چاقناپ، يۈزلىرىدىكى تىلىم - تىلىم قو-
رۇقلارمۇ تارتىشىپ، پارقىراپ كەتتى، ئۇ قولىنى ئارقىغا تۈ-
تۈپ، ئۈياقتىن - بۈياققا ماڭغاچ سۆزىنى داۋام قىلدى، —
ئارىستوتېلنىڭ تۆت يۈز شاگىرتى بار ئىدى. ئۇلار «ئاقامىيە»
دېگەن يەردە تۇراتتى. ھازىرقى «ئاكادېمىيە» سۆزى ئەنە شۇنىڭ-

① داۋۇد — قەدىمكى جوھۇتلارنىڭ پادىشاھى.

دىن كەلگەن. ئارىستوتېل جان ئۆزۈش ئالدىدا، شاگىرتلىرى ئۇنىڭدىن: «ئۇستاز، بىزگە ئاخىرقى قېتىم ئېيتىدىغان سۆزىڭىز بارمۇ؟» دېگەندە، ئارىستوتېل: «ئويلاپ قارىسام، سىلەرگە ئېيتىدىغان يەنە بىر ئېغىز سۆزۈم قاپتۇ، ئېسىڭلاردا بولسۇن: ئايىغى چىقمايدىغان سۇنىڭ بويىدىن ماكان تۇتماڭلار!» دەپلا جان ئۆزۈپتۇ. شاگىرتلار ئۇزۇن ۋاقىت مۇتالىئە قىلىپ، ئۇستازى ئېيتقان بۇ ئاخىرقى سۆزنىڭ مەنىسى: «تارىخنى ئۆزۈپ قويماڭلار، ئىشىڭلار توختام سۈرەك تۇرۇپ قالمىسۇن، ئىز بېسىپ كېلىۋاتقانلارنى ئاسراڭلار...» دېگەنلەر ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ يېتىپتۇ...

مەن ئويلاپ قارىسام، ئۇيغۇر ئەدەبىيات تارىخى خۇددى تارىم دەرياسىغا ئوخشىشىدۇ. مەن تارىم دەرياسىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭدىمۇ ئاجايىپ بىر سىر، مۆجىزە بارلىقىنى بايقىغان. ئۇ، تۇرۇپلا يوقىلىپ كېتىدۇ، قۇمغا سىڭىپ كۆز ئالدىڭدىن غايىب بولىدۇ. لېكىن يەنە بىر يەرلەرگە بېرىپ قارىساڭ، ئاياغ ئاستىڭدىن لۆممىدە پەيدا بولۇپ، ئۇزۇلمەي ئېقىپ كېتىدۇ. بىزنىڭ ئەدەبىياتىمىزمۇ ئاشۇنداق بولدى. بىر قارىساڭ، ئاللىقانداق سىياسىي ھەرىكەتلەر تۈپەيلىدىن يوقىلىپ، تۈگىگەندەك، يەنە بىر قارىساڭ، ئۇنىڭ ئاجايىپ ئىزباسارلىرى پەيدا بولۇپ، قولنى قولغا تۇتۇپ كېلىۋاتقاندەك. ھازىر راستىنلا ئاجايىپ ئىقتىدارلىق ياشلار چىقىۋاتىدۇ، پروزىدىمۇ، شېئىرىيەتتىمۇ، ئوبزوردىمۇ شۇنداق. بەزى ئەسەرلەرنى كۆرۈپ، ھاياجاندىن تەنلىرىم سىماي-تەك ئېرىپ كېتىدۇ. سىلەرگە ئاپىرىن، سىلەرگە قۇللۇق دەيمەن! مەن بۇرۇن ئىشەنگەن، ھازىرمۇ ئىشىنىمەن: بىزنىڭ ئەدەبىياتىمىز ئانچە - مۇنچە سوغۇق قوللارنىڭ تېگىشى بىلەن ئۇزۇلۈپ قالمايدۇ، ئۇنى ئاخىرغىچە گۈللەپ - ياشنىتىدىغان ئىزباسارلىرىمىز تۈمەنمىكى! تاڭ دەۋرىنىڭ شائىرى چىكى زىئاڭ «يۇجۇ راۋنقىغا چىققاندا قىلغان ئويلار» دېگەن شېئىرىدا:

«ئالدىمدا كۆرمىدىم قەدىمكىلەرنى،
كەينىمگە قارىسام كېلەر ئادەم يوق.
ئويلىسام بەرىكەتلىك، چەكسىز دۇنيانى،
پىغانىم ئۆرلەيدۇ ھەممىدىن ئارتۇق.»

دەپ، تارىخنىڭ ئۇزۇلۇپ قالغانلىقىدىن ئەپسۇس چەككەنىدى. لېكىن بىز چىڭ زىئاڭنىڭ روھىنى خۇشال قىلدۇق! ئالدىمىزغا قارىساق، ئۆتۈپ كەتكەنلەر بار، كەينىمىزگە قارىساق، كېلىۋاتقانلار بار!...

شۇ چاغدا، ئايال ساھىبخانا تاماق ئەكىردى، ۋاسىل ئەپەندى مۇ ھاياجان ۋە تەسىراتلىرىنى بېسىپ سۆزدىن توختىدى، ھىدايەت بىلەن ئىككىسىنىڭ ئالدىغا بىر چىنىدىن قورۇما شورپا قويۇلدى.

— كەيپىڭىز قانداق، بىرەر رومكىدىن ئىچەرمىز، — دېدى ۋاسىل ئەپەندى ۋە ئىشكاپ تەرەپكە كېتىۋېتىپ، ئۆمەر ھەييامنىڭ مۇنۇ رۇبائىيسىنى پەس، يېقىملىق ئاۋازدا ئوقۇپ قويدى:

«تېپىلسا ئىككى جام مەينى قولغا ئال،
ھەرقانداق دەۋرده ئىچكىن بىمالال.
كىرەك ئەمەس ئاخىر يارانقۇچىغا،
نە سەندەك بۇرۇت ۋە مەندەك ساقال!»

— ئىچسەك ئىچتۇق، — دېدى ھىدايەت قولىدىكى تاماكىنى كۈلدانغا مىجىپ تۇرۇپ، — لېكىن، ۋاسىل ئاكا، سىز تېخى ئۆزىڭىز توغرىسىدا ھېچنېمە دېمىدىڭىز، سىرتتا گەپ تولا، مەن بۇگۈن سىزنىڭ ئەھۋالىڭىزنى ئۆز ئاغزىڭىزدىن ئاڭلىغىلى كەلگەنىدىم.

ۋاسىل ئەپەندى ئىككى رومكىغا ھاراق تولدۇردى، بىرنى

ھىدايەتكە بېرىۋېتىپ مۇنداق دېدى:

— سىرتتىكى پىتنە - پاساتلارنى مەنمۇ ئاڭلىدىم: «قولغا ئاپتۇ»، «خىزمەتتىن ھەيدەپتۇ» دېگەندەك گەپلەر. لېكىن، مانا مەن ئالدىڭىزدا تۇرۇپتۇمەنغۇ؟ بەزى ئادەملەر نېمىدەپ تارقاتسا تارقاتمامدۇ؟ ئۇلار ئاتام زاماندىن تارتىپ سۆزلەپ كېلىۋاتىدۇ! قاچان ئۇلارنىڭ زۇۋانى ئۆچۈپ باققان؟! راست، ئىداردە بەزى گەپ - سۆزلەر بولدى، يۇقىرىدىكى ئايرىم ئادەملەر جىددىي «يولىورۇق» لارنىمۇ بېرىپتۇ. مېنى ھازىرچە خىزمەتتىن توختىتىپ، ئويلىنىشقا قويدى. لېكىن مەن تەشكىلگە ئۆز پىكرىمنى ئېيتىپ قويدۇم. مېنىڭ تۆۋەنگە بارغاندا سۆزلىگەن بىرنەچچە قېتىملىق سۆزلىرىمنىڭ شۇ يەردە ئېلىنغان ئۇنئالغۇ لېنتىسى بار. ئۇنى ئالدۇرۇپ تەكشۈرسىلا، ھەق - ناھەق مانا مەن دەپلا چىقىدۇ. مەن ھېچ يەردە پارتىيىگە، خەلقگە يۈز كېلەلمەيدىغان ئىش قىلمىدىم. لېكىن بەزى غەرەزگۈي ئادەملەر سۆزلىرىمنىڭ ئۆيەر - بۇيېرىنى يۇلۇۋېلىپ، ئۆزلىرىچە بۇرمىلاپ، كۆپتۇرۇپ، ماڭا قانداقتۇر سىياسىي قالپاقلارنى كىيدۇرۇشكە ئالدىراۋاتىدۇ! لېكىن مەن پارتىيىگە، تەشكىلگە ئىشىنىمەن! ھەقىقەتنى ھېچكىم يوشۇرۇپ قالالمايدۇ! ئۇ خۇددى ھەرقانداق ئادەم قۇياش نۇرىنى يانچۇقىغا سالالمايدىغانلىقىغا ئوخشاشلا بىر ئىش!

— لېكىن، ۋاسىل ئاكا، بەزى ۋاقىتلاردا ھەقىقەتكە يەتكۈچە بەل سۇنۇپ كېتىدىغان ئىشلار بولىدىكەن! — دېدى ھىدايەت قولىدىكى رومكىنى بىراقلا كۆتۈرۈپ.

ۋاسىل ئەپەندى بۇ گەپكە بىرنەرسە دېمىدى، چۈنكى ئۇ ھەقىقەتنىڭ سۇنمىسىمۇ ئېگىلىدىغانلىقىنى، ئالتۇندەك ئېغىر بولغاچقا، ھايات ئېقىنىنىڭ ئاستىغا چۆكۈۋالىدىغانلىقىنى، سەپ-سەتنىڭ بولسا، يەڭگىللىكتىن ھەممە يەردە تېزەكتەك لەيلەپ يۈرىدىغانلىقىنى ئۇزۇن يىللىق ئەمەلىيەتتىدىن چوڭقۇر چۈشىنەتتى. يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇ ئادەملەر ئوتتۇرىسىدىكى ئىنسانىي

مۇناسىۋەتلەرنى ئاياغ ئاستى قىلغان ئون يىللىق بالايىئاپەتتىن كېيىن، نورمال ئادەمگەرچىلىك ۋە ئىنسانپەرۋەرلىكنىڭ بارا - بارا ئەسلىگە كېلىۋاتقانلىقىغامۇ ئىشىنەتتى...

ئۇلار تاماق يېگەچ يەنە ئىچتى، ئىچىپ ئولتۇرۇپ پاراڭلاشتى. ئۇلارنىڭ سۆزلىرى بىر - بىرىنى ئىلهاملاندۇرىدىغان، ئۇمىدلەندۇرىدىغان سەممىي سۆزلەر ئىدى...

4

تۇرمۇشتىكى ئارتىسلار سەنئەتتىكى ئارتىسلاردىن ئۇستا ۋە ئەقىللىق كېلىدۇ. چۈنكى ئۇلار كىچىكىدىن شۇنى ئۆگىنىدۇ، مەشىق قىلىدۇ، ھەمىشە شۇ رولنى ئويناپدۇ. بۇنداق ئارتىسلىق ئۇلارنىڭ قېنىغا، جېنىغا سىڭىپ كەتكەن!...

لېكىن، بەزىدە ئۇلارنىڭمۇ چاندۇرۇپ قويىدىغان ۋاقىتلىرى بولىدۇ. خۇددى سەھنىدىكى ئارتىسلارنىڭ يالغان ساقىلى چۈشۈپ كەتكەندەك ياكى يادلىۋالغان سۆزلىرىنىڭ ئايرىم جۈملىلىرى ئۇنتۇلۇپ قالغاندەك، تۇرمۇشتىكى ئارتىسلارنىڭمۇ شۇنچە مەخپىي، سىرلىق ھەرىكەتلىرى تۇيۇقسىز چۈشۈپ كەتكەن «يالغان ساقال» دەك بەزىدە ئاشكارا بولۇپ قالىدۇ...

ھېكمەت سوپى بىلەن ئەدھەمنىڭ «كىچىك پارىژ» قەھۋەخانىسىدا ئۆتكۈزگەن بىر مەخپىي سۆھبىتى كۈتۈلمىگەندە يېرىم-يارتا ئاشكارا بولۇپ قالدى.

تۇنۇگۈن گۈگۈم چۈشۈشكە يېقىن، شۆھرەت خوتۇنىنى قولتۇقلاپ ئۆيدىن چىقتى. ئۇلار غەربىي يولدىكى بىر كىنوخانىدا فرانسىيىنىڭ «يولۋاس ئېغىزىدىن قۇتۇلۇش» دېگەن كومېدىيىلىك فىلىمىنى كۆرمەكچىدى. ئۇلارنىڭ يولى «كىچىك پارىژ» قەھۋەخانىسىنىڭ ئالدىدىن ئۆتەتتى. ئۇلار دەل شۇ يەردىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا، نوقۇل رەڭلىك «سانتانا» دىن ھېكمەت سوپى بىلەن

ئەدھەم چۈشۈپ، ئۇدۇل «كىچىك پارتىز» قەھۋەخانىسىغا كىرىپ كەتتى. شۆھرەتنىڭ كۆڭلىگە گۇمان چۈشتى. ئۇ ھېكمەت سوپىنىڭ ئەدھەم بىلەن بىللە بۇ يەرگە كېلىشىنى باشقىچىرەك تەسەۋۋۇر قىلدى.

— خوتۇن، سەپەر ئۆزگەردى، — دېدى ئۇ ئايالىنىڭ بىلىكىدىن تارتىپ، — يۈرۈڭ، «جەننەت ھۇزۇرىنى سۈرىدىغان» ماۋۇ قەھۋەخانىغا كىرىپ باقايلى.

— نېمىشقا؟ — ئايالى تەئەججۈپ بىلەن سورىدى.

— كىنونى مۇشۇ يەردە كۆرىدىغاندەك قىلىمىز! — دېدى شۆھرەت ئۇنى يېتىلەپ، — قالغان گەپنى كېيىن ئاڭلايسىز!...

شۆھرەتنىڭ ئايالى گاڭگىراش ئىچىدە قەھۋەخانىغا كىردى، كىرىپلا ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ۋاللىدە بىر دۇنيا ئېچىلغاندەك بولدى. ئۇ قىزىقىپ، ھەۋەسلىنىپ، تۆت تەرەپكە ئالاق - جالاق قاراشقا باشلىدى. شۆھرەتنىڭ بولسا، خىيالى باشقا ئىدى. ئۇ ئەتراپقا بويۇنداپ، سىنچىلاپ قاراپ، ھېكمەت سوپى بىلەن ئەدھەمنى ئىزدىدى، لېكىن ئۇلار كۆرۈنمىدى. شۆھرەتنىڭ خىيالىغا ئۆتكەنكى «خىلۋەت ماكان» كەلدى ۋە دەرھال شۇ تەرەپكە بېرىپ، ئىشىكنى قىيا ئاچتى، دېگەندەك ئۇلار شۇ يەردە ئىدى. گۈڭگا چىراغ نۇرىدا ھېكمەت سوپى بىلەن ئەدھەم شىرما بىلەن توسۇلغان ساپادا گەۋدىسىنى ئىشىك تەرەپكە قىيا قىلىپ ئولتۇراتتى. بۇ ئۆيگە تاق كىرىشكە بولمايتتى، جەزمەن يېگىت بىلەن قىز شىرما بىلەن ئايرىلغان ساپا ۋە ئۇستەللەردە خالىي ئولتۇرۇشى كېرەك ئىدى. شۆھرەت ئارقىغا ياندى. خوتۇنىنىڭ يېنىغا كېلىپ ئۇنىڭ قولتۇقىغا گىرە سالدى ۋە خۇددى يېڭى تونۇشقان مۇھەببەتداشلاردەك ئىرماش - چىرماش بولۇپ ھېلىقى ئۆيگە كىردى. ھېكمەت سوپى بىلەن ئەدھەم ئۇلارنى كۆرمىدى، ئەر-خوتۇن ئىككىسى دەل ئۇلارنىڭ يېنىدىكى ئورۇنغا كېلىپ ئول-

تۇردى. ئۇلارنى ئوتتۇرىدىكى يىپەك شىرما ئايرىپ، بىر - بىرىگە زادى كۆرسەتمەيتتى، لېكىن ئۇلارنىڭ ئاۋازلىرى ئۆزئارا پاراڭلىشىۋاتقاندەكلا ئېنىق ئاڭلىنىپ تۇراتتى. شۆھرەت ئايالى بىلەن قەھۋە، گازلىق سۇ ئىچكەچ، تىمتاس ئولتۇرۇپ يېنىدە- كىلەرنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالدى.

— جەنۇبتىن كەلگەن ھېلىقى ئىسىمسىز خەت تازا پۈت تىرەپ تۇرالمايۋاتىدۇ، بۇ توغرىدا چىن شۇجىنىڭ پىكرى باشقە- چە. ئۇ: «ئىسىمسىز خەتنى ئىناۋەتكە ئالغىلى بولمايدۇ!» دەپ ھىدايەتنى ئاقلاۋاتىدۇ. شۇڭا، ھىدايەتنىڭمۇ مەسىلە تاپشۇرۇش- تىكى پوزىتسىيىسى ياخشى ئەمەس!...

بۇ، ھېكمەت سوپىنىڭ بوغۇق، چۈشكۈن ئاۋازى ئىدى.

— ئەمدى قانداق قىلساق بولار؟ ئۇنى مۇشۇ قېتىم ئۇجۇق- تۇرۇۋېتمەسەك، كېيىن تېخىمۇ بىزنىڭ بېشىمىزغا چىقىدۇ!...

بۇ، ئەدھەمنىڭ مىسكىن، ئاداۋەتلىك ئاۋازى ئىدى.

— «قۇشقاچ يېگەن مۇشۇك كەپتەرنىمۇ يەيدۇ» دېگەن گەپ بار. بۇ ئىشقا قول تىققانىكەنمىز، ئەمدى ئاخىرىغا ئاچىقمىساق بولمايدۇ! تۇنۇگۈن مەرۇپ ئاقساقال بىلەن كۆرۈشتۇم، ئۇ كە- شى: «چىڭ تۇتۇڭلار، ۋەزىيەت بىز ئۇچۇن پايدىلىق، ۋاقىتنى ئۆتكۈزۈۋېتمەڭلار!» دەپ يەنە تاپىلىدى. بۇ ئىشنى ھەقدادىغا يەتكۈزمىسەك، ئاقساقالنىڭ لەۋزى يەردە قالىدۇ!... ئەدھەم، ئەمدى سىز يەنە بىر ھەرىكەتلىنىڭ، مېنىڭچە، ئىمزا چېكىلگەن خەتنىمۇ قولغا كەلتۈرۈشكە بولىدۇ...

— مەنمۇ شۇنى ئويلاۋاتىمەن، ھېكمەت ئاكا... ئەتراپىمىزدا ئىككى - ئۈچ ئادەم بار... ئوتقا دېسەك، ئوتقا؛ سۇغا دېسەك، سۇغا كىرىدۇ. پەقەت...

— «پەقەت» نېمە؟

— پەقەت بىرىنى مەملىكەتلىك جەمئىيەتكە، ئىككىسىنى شۆبە جەمئىيەتكە ئەزا قىلساق...

— بۇ ئوڭايغۇ! كىم ـ كىملەر ئۇ؟

— ئۇلارنىڭ بىرى...

شۇ يەرگە كەلگەندە شۆھرەت ئاڭلىيالماي قالدى، قۇلىقىنى شىرمىنىڭ يىپەك پەردىسىگە شۇنچە يېقىن تۇتسىمۇ ئاڭلانمىدى، ئەدھەم ناھايىتى سەگەكلىك بىلەن كۆسۈلداپ سۆزلەۋاتاتتى...

— ھەي... شەرتى تازا تۇشمايدىغانلار ئىكەن ـ دە! ... خەير... كىرەك يوق، ھازىرچە تۇشمىسا، كېيىنچە تۇشۇپ قالار... پەقەت بۇ قېتىمقى ئىشتا بىزگە ساداقەت كۆرسىتەلىسىلا...

— چاتاق يوق...

— ئۇنداق بولسا، بىر قولىڭىزدا ئانكىتنى بېرىپ... بىر قولىڭىزدا...

— ... مۇبادا، بۇ ئىش سېزىلىپ قېلىپ، تەشكىلدىن تەكشۈرىدىغان بولۇپ قالسىچۇ؟...

— خاتىرجەم بولۇڭ... تەشكىل دېگەن ئۆزىمىزغۇ...

كېيىنكى گەپلەر ئېنىق ئاڭلانمىدى، ئەمدى ئۇلار مالاچلىتىپ بىر نەرسە يېيىشكە چۈشتى، ئاۋازىدىن خېلى قىزىپ قالغانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى. شۆھرەتكە يۇقىرىقى گەپلەرنىڭ ئۆزىلا كۇپايە ئىدى. ئۇ يېقىندىن بېرى ھىدايەتنىڭ بېشىغا كەلگەن ئىشلارنىڭ مەنبەسىنى، سەۋەبىنى ۋە بۇنىڭدىن كېيىنكى بولغۇسى ئىشلارنىڭ سالمىقىنى خېلى چۈشىنىپ، مۆلچەرلەپ بولغاندى. لېكىن، ئۇ بۇگۈن كىچىكرەك بىر ئۇنئالغۇ ئەكېلىپ، ئۇلارنىڭ سۆزىنى لېنتىغا ئېلىۋالالمىغانلىقىغا قاتتىق پۇشايمان چەكتى. ئۇلار ھەرقانداق ۋاقىتتا بۇگۈنكى سۆزلىرىدىن يېنىۋېلىشى مۇمكىن ئىدى. چۈنكى شۆھرەتنىڭ يوشۇرۇن ئاڭلاپ قالغانلىقىدىن باشقا نەق دەلىلى يوق ئىدى. ئۇچىنچى بىر گۇۋاھچى بولمىغان ئىشلاردا، دەۋاگەر ئاسانلا لەت بولۇپ قالىدىغان ئەھۋاللار بولاتتى. ئەگەر ئۇ خوتۇنىنى گۇۋاھچىلىققا تارتسىچۇ؟ بۇمۇ

ئاقمايتتى. چۈنكى، ئۇلار بىر ئائىلىنىڭ ئادىمى، مەنپەئىتى بىر ئەر ـ خوتۇنلار ـ دە!...

شۆھرەت «كىچىك پارتىز» قەھۋەخانىسىدىن چىقىپ، ئۇدۇل ھىدايەتنىڭ ئۆيىگە كەلدى، ئۇنىڭغا بايا بولغان ئەھۋالنىڭ ھەممىسىنى ئۇجۇر ـ بۇجۇرىگىچە ئېيتىپ بەردى.

— بۇ سۈيقەستنى ئەمدى مەن جەمئىيەتكە يايىمەن! — دېدى ئۇ غەزەپلىنىپ، — پارتىيە ئەزاسى، پارتىيىنىڭ كادىرى تۇرۇپ، شۇنداق رەزىل ئويۇننى ئوينامدۇ!؟

— ئۆزۈڭنى بېسىۋال، شۆھرەت! — دېدى ھىدايەت ناھايىتى سەۋرچانلىق بىلەن، — دۇنيادا ئادەم بېشىغا كېلىدىغان ئەڭ خۇشاللىق نەرسە تويى، ئەڭ قايغۇلۇق نەرسە ئۆلۈم! قالغىنى بولسا، تۇرمۇشتا بولىدىغان ئادەتتىكى تاتلىق ـ تۇرۇم، ئاچچىق ـ چۈچۈك نەرسىلەردىن ئىبارەت! ئۇلارنىڭ قىلىۋاتقان پىتنە ـ پاسات، تۆھمەتلىرىگە مەنمۇ دەسلەپتە چىدىيالمىغانىدىم. كېيىن ۋاسىل ئەپەندى بىلەن سۆزلىشىپ، ئۇ ئادەمدىن ماڭىمۇ ھەرقانداق ۋاقىتتا ئۆزىنى تۇتالايدىغان، ئەقىل ـ ئىدراك بىلەن ئىش قىلىدىغان، ئالەمچە ناھەقچىلىكلەر بولسىمۇ، پارتىيە بىلەن تەشكىلگە ئىشىنىدىغان بىر خىل ئۇمىدۋارلىق بىلەن جاسارەت يۇقتى. بۇ ئىشنى ئالدىراپ سىرتقا يايساڭ، بايا ئۆزۈڭ ئېيتقاندەك نەق پاكىت بولمىغاچقا، ۋاقتى كەلگەندە، تەشكىل ۋە ئاممانى ئالدىدا سەن ئوسال ئەھۋالغا چۈشۈپ قېلىشىڭ مۇمكىن.

— ئەمىسە، «نېمە قىلساڭ قىل» دەپ قولىمىزنى قوشتۇرۇپ قاراپ تۇرامدۇق؟!

— قارا، شۆھرەت، كېچىسى ماڭغان يىگىتنىڭ، كۈندۈزى ماڭغان يىلانىنىڭ ئۆمرى كوتا، دېگەن گەپ بار. خۇددى شۇنىڭدەك، تۇرمۇشتىكى بارلىق رەزىل، ھارام ئىشلارنىڭمۇ ئۆمرى قىسقا بولىدۇ. پەقەت روھىي پاكلىق، نىيەتنىڭ خالىسلىقلا ئادەمنىڭ ئۆمرىنى ئۇزارتىدۇ. ئۇلار ئويۇننى ئاخىرغىچە ئويناپ

باقسۇن، يېرىم يولدا توختاپ قالسا، ئۆزلىرىنىڭمۇ كۆڭلى ئۇنداماي‌دۇ، باشقىلارمۇ تېگى ـ تەكتىنى چۈشىنەلمەيدۇ، ئوبرازىنى تولۇق كۆرسىتەلمەي قالىدۇ! ئەگەر بەك سۆزلىگۈك كېلىپ كەتسە، چىن شۇجىغا ئېيتىپ قويساك بولىدۇ.

ھىدايەتنىڭ گەپلىرى شۆھرەتنى قايىل قىلدى، ئۇمۇ غەزىپىنى ئىچىگە يۇتتى. لېكىن، شۆھرەت كەتكەندىن كېيىن، ھىدايەت بۇ ئىشلارنى ئۇزاق ئويلاندى، ئويلاپ يېتىپ ئۇيقۇسى قاچتى. ئەسلىدە ئۇ، شۆھرەتنىڭ زۇۋاندارازلىقىدىن ئېھتىيات قىلغانىدى. ئاڭلىغان گەپلەرنى ئۇدۇل كەلگەن يەردە يېيىۋېرىپ، ئاخىرىنى يىغىشتۇرالمايدىغان بىر ئىش چىقسا، ئىدارىنىڭ ئومۇ‌مىي ئىشى ئوچۇن پايدىسىز ئىدى. شۇڭا، ئۇ شۆھرەتنى قايىل قىلىش ئوچۇنلا، ئۆزىنى بېسىپ، ئەلىمىنى ئىچىگە يۇتقان بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە، ئەدھەمنىڭ ئىشلىرىدىن يۇرىكى پۇچىلىنىۋاتاتتى.

ئەدھەم ئۆتكەندىمۇ شۇنداق قىلغان. ھىدايەت ئۇ ئىشلارنى ئويلىسا، ھەم كۆلىدۇ، ھەم غەزەپلىنىدۇ. ئەدھەم تەھرىر بۆلۈمگە يۆتكىلىپ كېلىپ بىر يىل بولمايلا، تەھرىر بۆلۈم مۇدىرى بىلەن دەسلەپ يوشۇرۇن، كېيىن ئاشكارا ئېلىشقانىدى. ھىدايەت ئەينى ۋاقىتتا، ئۆلار ئوتتۇرىسىدىكى دەۋانى كۆپ سورىغاچقا، ئىشنىڭ تېگى ـ تەكتىدىن خەۋەردار ئىدى. بۆلۈم مۇدىرى شېئىرلارغا مەسئۇل ئىدى. ئەدھەم دەسلەپ ئۇنىڭ «ھازىرچە تۇرۇپ تۇرسۇن» ياكى «قايتا ئويلىشىپ باقايلى» دەپ مەۋھۇم تەستىق سالغان شېئىرلىرىنى ئۇدۇللا ھېكمەت سوپىنىڭ ئالدىغا ئەكىرىپ، كېلىشتۇرۇپ چاقتى، ئۇنى «بەدىئي دىتسىز» لىقتا ئەيىبلىدى، ئارقىدىن ھېكمەت سوپىنىڭ باش لىكۇشتىشىنى ئېلىپ، «رەھبەرلىك تەستىقلىدى» دەپ ئېلان قىلىۋەردى. بۆلۈم مۇدىرىمۇ دەردىنى ئىچىدە بىلىپ قالدى... ئۇنىڭ ئۇستىگە، ئەدھەمدە ئۆزى ياقتۇرمايدىغان ياكى ئاداۋىتى بار، ئۆچەكىشىپ

قالغان ئادەملەرنى كەمستىش، چۆكۈرۈش، ئابرۇيىنى تۆكۈش جەھەتتە خېلى پىشقان ماھارەت بار ئىدى. بۇ جەھەتتە، ئۇ مەددىاھلارنىڭ مۇبالىغىچىلىك ئۇسۇلىنى قوللىناتتى. رەقىبىنىڭ بىرەر ئەيىبىنى، سەۋەنلىكىنى تۇتۇۋېلىپ، ئۇنى كۆپتۈرەتتى، بولۇشىغا مۇبالىغە قىلاتتى. بۇمۇ خۇددى چاشقانىنىڭ كىچىككىنە يوچۇقنى تېپىۋېلىپ، تاتىلاپ يوغىناتقانلىقىغا ئوخشاشلا بىر ئىش ئىدى. شۇنداق قىلىۋېرىپ، ئاخىر كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى شۇ تەرەپكە بۇراشقا مەجبۇر قىلاتتى. بۇمۇ بىر تالانت. تالانت بولغاندىمۇ، ھەممە ئادەمنىڭ قولىدىن كەلمەيدىغان ئالاھىدە تالانت ئىدى. ئەگەر سەن بوي ـ تۇرقى كېلىشكەن، ئەقىل ـ ھوشى جايىدا بىر ئادەمنى توغرىدىن توغرىلا: «سەت، قوپال، دۆت» دېسەڭ، ھېچكىم ئىشەنمەيدۇ، ئەكسى ھالدا، كىشىلەر سېنىڭ نىيىتىڭدىن ئوڭايلا گۇمانلىنىدۇ. ئەگەر سەن ئۇنىڭ كىشىلەرنىڭ كۆزىگە چېلىقمايدىغان ئادەتتىكى ئەيىبلىرىنى تېپىۋېلىپ، مەسىلەن، بوينىنىڭ ئۇزۇنلۇقىنى ياكى ئاغزىنىڭ يوغانلىقىنى ۋە ياكى پۇتنىڭ ئازراق مايماقلىقىنى تۇتۇۋېلىپ، «قاراڭلار، ئۇنىڭ ھاڭگىت بوينىغا؛ قاراڭلار، ئۇنىڭ كالاچتەك ئاغزىغا؛ قاراڭلار، ئۇنىڭ ئاچماق پۇتىغا!...» دەپ بولۇشىغا كۆپتۈرسەڭ، مۇبالىغە قىلساڭ، ئۇچرىغانلا ئادەمگە سۆزلەۋەرسەڭ، ئۇ ھالدا كىشىلەر ساڭا ئىشىنىدۇ، رەقىبىڭگە دىققەت قىلىشقا باشلايدۇ. شۇنداق قىلىپ، رەقىبىڭنىڭ بۇرۇنقى ئوبرازى كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە، ئاستا ـ ئاستا خۇنۇكلىشىدۇ! بۇ دۇنيادا ئەيىبى يوق كىم بار؟!...

مانا بۇ، ئەدھەمنىڭ ئۆز رەقىبىنى ئەپلەيدىغان ئەپچىل چارىسى! ئۇ مانا شۇ چارە بىلەن تەھرىر بۆلۈم مۇدىرىنى كاردىن چىقارغانىدى. دەسلەپ ئۇنىڭ جىسمانىيىتىدىكى كىچىككىنە ئەيىبىنى — دوقا بېشىنى تۇتۇۋېلىپ، «ئەقىل تۇرمايدىغان سالما باش، دۆڭ پېشانە» دەپ مۇبالىغە قىلدى. بۇ سۆپەتلەر ئاستا ـ

ئاستا كىشىلەرنىڭ ئاغزىدا كۆپەيدى. كېيىن ئۇنىڭ روھىيىتىدە-كى ئازراق بوشاڭلىقىنى تۇتۇۋېلىپ، «لاتا قاسقاس»، «سولاش» دەپ ھەجۈيلەشتۈرۈپ، بولۇشىغا داۋراڭ سالدى. بۇ گەپلەر ئاخىر بېرىپ سىرتتىكى ئاپتورلارغىچە تارقىلىپ كەتتى... شۇنداق قىلىپ، بۆلۈم مۇدىرى ھەم جىسمانىي، ھەم روھىي جەھەتتە قاتمۇ قات ھۇجۇمغا ئۇچراپ، ئۇزاققا قالماي تەھرىر بۆلۈمىدىن خۇددى پۈتۈن شېشىسىنىڭ ئاغزىدىكى پۈرۈپكىدەك ئۇ-چۇپ كەتكەنىدى...

ئونىنچى باب

غـۇلـغـۇلا

1

ئەدھەمگە ئالەمچە خۇشاللىق ياغدى.

ئۇنىڭ «قـان ـ تـەر بىلەن سـۇغىرىلغان» ھېلىقى ئەسـەرى — «ئەدەبىيات ۋە زوقلىنىش» قاتمۇ قات توسقۇنلۇقلارنى يېرىپ، ئاخىر دۇنياغا كۆز ئاچتى. كىتابنىڭ نەشرىگە بېرىلىپ، جەمئىيەتكە تارقالغىچە بولغان ئارىلىقتىكى ھەممە ئۆتكەللەرگە مەرۇپ ئاقساقالنىڭ كاتتا ئەجرى سىڭدى. شۇڭا، بىرى كەم ئىككى يۈز بەتلىك بۇ كىتاب نەشرىياتنىڭ تارىخىدا رېكورت ياراتقان تېزلىك بىلەن نەشردىن چىقتى. كىتاب ئۇرۇمچىدە تارقالغان كۈنى ئەدھەم ئىككى نۇسخا سېتىۋېلىپ، بىرىنى مەرۇپ ئاقساقالغا، بىرىنى ھېكمەت سوپىغا ئالاھىدە ھۆرمەت بىلەن تەقدىم قىلغانىدى.

بۇگۈن ئۇ، قەلەم ھەققىنىڭ كىچىككىنە بىر قىسمىنى تولغىنىپ تۇرۇپ مەرۇپ ئاقساقالغا ئاجراتتى ۋە سىماۋى رەڭلىك سارجىدىن بىر كىيىملىك ئېلىپ، بىر تەرەپتىن، ئۇنىڭ ئەجرىنى ياندۇرۇش، يەنە بىر تەرەپتىن، كىتاب توغرىسىدىكى پىكرىنى ئاڭلاپ بېقىش نىيىتىدە، مەرۇپ ئاقساقالنىڭ ئۆيىگە كەلدى.

— كايىپسىز، ئەدھەم...، — دېدى مەرۇپ ئاقساقال سارجىنى ئېلىۋېتىپ تەكەللۇپ بىلەن، — دېمەككىم، كايىپسىز...

— بۇ تېخى ھېچ گەپ ئەمەس، ئاقساقال، — دېدى ئەدھەمـ
مۇ ئۆز نۆۋىتىدە تەكەللۇپ كۆرسىتىپ، — ئەگەر سىزنىڭ
ياردىمىڭىز بولمىغان بولسا، بۇ كىتاب ھەرگىزمۇ يورۇقلۇققا
چىقالمايتتى، سىزگە قانچە قىلسام ئەرزىيدۇ، ئاقساقال.

ئۇلار بىر - بىرىنى ماختاپ، ئۇچۇرۇپ، ساپادا يانمۇ يان
ئولتۇردى، نېپىز قىرلىق جانان پىيالىلەردە زەپەر سېلىنغان
چاينى ئىچىپ ھۇزۇرلاندى. نېرى - بېرى پاراڭلاردىن كېيىن،
ئەدھەم پەيتنى توغرىلاپ ئاستا سورىدى:

— ئاقساقال، كىتابنى كۆرۈپ بېقىشقا ۋاقتىڭىز يەتتىمۇ؟

— كۆردۈم، توغرا - توغرا، دېمەككىم، سىزنى تەبرىكلەيـ
مەن! — دېدى مەرۇپ ئاقساقال ئۆندەرىگەندەك، — كۆرمەمـ
دىمەن، سىز بەرگەن كىۋنى كېچىسى ئۇخلىماي كۆرۈپ چىقـ
تىم... دېمەككىم، ياخشى يېزىپسىز، ئاپىرىن... باركالـ
لا! ... دېمەككىم...

ئۇنىڭ يالغان ئېيتىۋاتقانلىقى چىرايىدىكى سوغۇق ھىجىيىش
بىلەن ئاۋازىدىكى ھودۇقۇشتىن ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. لې-
كىن، ئۇ كۆرمىدى ئەمەس، كۆردى، بىر يۈز توقسان توققۇز
بەتلىك كىتابنىڭ ئۇچتىن ئىككى قىسمىنى ۋاراقلاپ باقتى،
ئۇيەر - بۇ يەرگە كۆزمۇ يۈگۈرتتى، ئەمما كاللىسى ئېلىشىپ
كەتتى، قانداقتۇر «مودېرنىزم، سېھرىي رېئالىزم، ئېستېتىكا،
سېرىق مەدەنىيەت، كۆك مەدەنىيەت...» دېگەندەك غەلىتە گەپـ
لەرگە ئۇنىڭ ئەقىل ئىشلەتكۈسى كەلمىدى. شۇنداق بولۇشىغا
قارىماي، ئۇ ھەدەپ كىتابنى ماختاۋاتاتتى:

— دېمەككىم، يېڭى گەپلەر كۆپ ئىكەن، يېڭى ئىشلارنى
يېزىپسىز، دېمەككىم، سىزنى تەبرىكلەيمەن، ئۇلۇغ ئادەملەر
ھامان كىشىلەر قەلبىدىن ئۆچمەيدۇ... دېمەككىم، سىزنىڭمۇ پات
ئارىدا ئۇلۇغ ئادەملەردىن بولۇپ چىقىشىڭىزغا ئىشىنىمەن! ...

— رەھمەت، مەرۇپ ئاكا، قوللىغانلىقىڭىزغا، ئىشەنچـ

كۆزگە كۆپ رەھمەت، مەنمۇ ھەرگىز سىزنىڭ ئىشەنچىڭىزنى يەردە قويمايمەن! — دېدى ئەدھەم ھاياجانلىق، تەسىرلىك ئاۋاز-دا، — مىللىتىمىزنىڭ پارلاق مەدەنىيەت ئەنئەنىسى بار، ئەجداد-لىرىمىز مىلادىيىدىن بۇرۇنقى II ئەسىردە يېگىرمە يەتتە پەردە-لىك «مايىترى سىمىت» دېگەن دراممىنى ئويناپ چىققان. مەن XX ئەسىرنىڭ ئەۋلادى تۇرۇپ، ئۇنىڭدىن چوڭ ئىشلارنى قىلمە-سام بولامدۇ؟! مەندە غەيرەت، ئىرادە، كۈچ - قۇۋۋەت بار. لېكىن بۇنىڭ بىلەنلا ئىش پۈتمەيدۇ، ئاقساقال، سىزگە ئوخشاش مۇستەھكەم، ئالىيجاناب ئارقا تىرەك بولمىسا بولمايدۇ، سىز يۆلەپ تۇرسىڭىزلا، ئاسماندىكى يۇلتۇزنىمۇ ئالالايمەن!

— خاتىرجەم بولۇڭ، ئەدھەم، — دېدى مەرۇپ ئاقساقال ئۇنىڭغا پىشاڭ قىستۇرۇپ، — دېمەككىم، سىزنى يۆلەپ تۇ-رۇشلا ئەمەس، يۆلەپ چىقىرىش مۇددىئايىم بار. ئۇ چاغدا ھەممە ئىش ئۆز قولىڭىزدىن كېلىدۇ، دېمەككىم، ئۆزىڭىز خان، ئۆزى-ڭىز بەگ بولىسىز!...

ئەدھەمنىڭ كۆڭلى جايىغا چۈشتى، مەرۇپ ئاقساقال ئۇنىڭغا ھەم كىتاب توغرىسىدا، ھەم كەلگۈسى ئىستىقبال توغرىسىدا يېتەرلىك مەدەت ۋە بېشارەت بەرگەنىدى. بولۇپمۇ، شۇ كۈنلەردە ئۇنىڭ كىتاب توغرىسىدىكى كۆز قارىشى، باھاسى مۇھىم ئىدى. چۈنكى كىتاب تارقىلىپ ھەپتە ئۆتمەيلا ئىدارىدە، جەمئىيەتتە كۈچلۈك غۇلغۇلا قوزغالدى، ۋەزىيەتتىكى ئۆزگىرىش تۈپەيلە-دىن، بەزى ئىنكاسلار ئەدھەمنى چۆچۈتۈپ قويغانىدى...

شۆھرەت ئىدارىدە ئوچۇقتىن ئوچۇق:

— ئەدھەمنىڭ كىتابىنىڭ چارەك قىسمى يارىماس، ئۇچتىن ئىككى قىسمى بىمەنە، قۇرۇق گەپ ئىكەن! — دەپ يۈردى.

نەشرىياتنىڭ مۇھەررىرى مۇمىن قاسىم بولسا:

— كىتابنىڭ ئىدىيىسى ساغلام ئەمەس، بىر مۇنچە كۆزقا-راشلار غەرب بۇرژۇئازىيىسىدىن ئۆز پېتى كۆچۈرۈپ كېلىنگەن

زىيانلىق نەرسىلەر! — دەپ چۇقان كۆتۈردى.

ئەدھەم ئۆزىمۇ ئۇ يەر - بۇ يەرنى تىكتىكلاپ، بىرنەچچەيلەن- نىڭ ئوبزور يېزىپ تەنقىد قىلماقچى بولغانلىقىنىمۇ ئاڭلىدى. ئەگەر بۇ ئىشلار راستتىنلا ۋۇجۇدقا چىقىدىغان بولسا، ئەدھەم- نىڭ كېيىنكى ئىستىقبالىغا مۇقەررەر تەسىر يەتكۈزەتتى. لې- كىن، ئۇ مەرۇپ ئاقساقالنىڭ بايىقى سۆزلىرىدىن ئۆزىگە كۈچ- لۈك مەدەت تاپتى، كىتابى توغرىسىدىمۇ كۆڭلى خاتىرجەم بول- دى. چۈنكى مەرۇپ ئاقساقال ماختىغانىكەن، باشقا ھەرقانداق ئادەمنىڭ تىللاشقا چىشى پاتمايدۇ، ئۇنىڭ توخۇسىنى تاخ، مۇ- شۇكىنى پەش دېيەلمەيدۇ!... ئەمدى ئۇ ھېكمەت سوپى بىلەن سۆزلىشىپ، ئۇنىڭمۇ تومۇرىنى تۇتۇپ باقماقچى بولدى، ئەگەر تومۇرى راۋۇرۇس سوقمىسا، مەرۇپ ئاقساقالنىڭ بايىقى سۆزلە- رىنى ئوكۇل قىلىپ ئۇرۇپ، ئۇنىڭمۇ كۆڭلىنى تىندۇرۇپ قو- يۇش نىيىتىگە كەلدى.

2

شۆھرەت بىلەن مۆمىن قاسىم مۇختەرنىڭ ئۆيىدە تاسادىپىي ئۇچرىشىپ قالدى. شۆھرەت بۇرۇنراق كەلدى، مەقسىتى، «ئە- دەبىيات ۋە زوقلىنىش» توغرىسىدا مۇختەر بىلەن پىكىر ئالماش- تۇرۇش ئىدى. مۆمىن قاسىممۇ كېلىپلا ئۆز مۇددىئاسىنى ئو- چۇق ئېيتتى: ئەگەر مۇختەر رازى بولسا، ئۇنىڭ بىلەن بىرلە- شىپ «ئەدەبىيات ۋە زوقلىنىش» توغرىسىدا ئوبزور يازماقچە- دى. ئۇلار چاي ئىچىپ ئولتۇرۇپ تەبىئىي ھالدا قىزغىن پاراڭغا چۈشۈپ كەتتى.

— مۇختەر، بۇنى سىزمۇ ئوقۇغانسىز؟ — دېدى مۆمىن قاسىم يانچۇقىدىن «ئەدەبىيات ۋە زوقلىنىش» دېگەن كىتابنى ئېلىپ، — مەن ئۆز ۋاقتىدىلا نەشر قىلىشقا قوشۇلمىغانىدىم.

لېكىن هوقۇقنىڭ كۈچى ئۇستۈن كەلدى. مانا، جەمئىيەتكىمۇ تارقالدى، تارقىلىپلا بىرمۇنچە يامان تەسىر پەيدا قىلدى. بىر-نەچچە كۈندىن بېرى، ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ، ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىلىرى نەشرىياتقا كېلىپ، كىتابتا قالايمىقان-لىشىپ كەتكەن بىرمۇنچە نەزەرىيىۋى مەسىلىلەرگە بىزدىن ئىزاھات سوراۋاتىدۇ. مانا قاراڭلار، — دېدى ئۇ كىتابنىڭ قىرىق توققۇزىنچى بېتىدىكى قىزىل قەلەم بىلەن سىزىلغان يەرنى ئوقۇپ، — «مودېرنىزمچىلار ئىنسانىيەتنىڭ يېڭى ئىدېئولوگىسىگە ۋە روھىغا ۋەكىللىك قىلماقتا، ئۇلار كەلگۈسى يېڭى دۇنيانىڭ يېڭى قىياپىتىنى تەسۋىرلەيدۇ، ئۇلار ئىنسانىيەتنىڭ هازىرقىسىغا ۋەكىللىك قىلىپلا قالماستىن، بەلكى كەلگۈسىگە تېخىمۇ ۋەكىللىك قىلىدۇ! ...» بۇ نېمىدېگەن بىمەنىلىك؟! ئىنسانىيەتنىڭ پۈتۈن ئىدېئولوگىيىسىگە مودېرنىزم ۋەكىللىك قىلسا، رېئالىزم، رومانتىزم دېگەنلەر نەگە بارىدۇ؟!

— ئۇنىڭ جاۋابىنىمۇ ئۆزى بېرىپتۇغۇ، — دېدى شۆھرەت كىتابنىڭ ئاتمىش ئۈچىنچى بېتىنى ئېچىپ ئوقۇپ، — مانا قاراڭلار، «رېئالىزم پەقەت مودېرنىزم بىلەنلا بىر - بىرىگە ماس كېلىدۇ، رېئالىزمنىڭ ئۆزىنى سوتسىيالىستىك رېئالىزم، تەنقىدىي رېئالىزم، ئىنقىلابىي رېئالىزم دەپ ئايرىشقا بولمايدۇ! ...» دەپتۇ. شۇنىڭغا قارىغاندا، ئەمدى ئەدەبىياتنىڭ خاراكتېرىنى ئىجتىمائىي تۈزۈم نۇقتىسىدىن ئايرىمايدىغان ئوخشايمىز! — شۆھرەت مەسخىرىلىك كۈلۈپ قويدى.

— ياق، ئۇ ئەدەبىنىڭ كۆز قارىشى! — دېدى مۆمىن قاسىم جىددىي هالدا، — بىر دۆلەتنىڭ بىر پۈتۈن ئەدەبىياتىنى ئىنتىنىڭ خاراكتېرىنى ئايرىشتا، ئىجتىمائىي تۈزۈمدىن ئىبارەت بۇ نۇقتا ئىنتايىن مۇهىم. «ئىنتېرناتسىئونال» شېئىرىدىن تارتىپ، هازىرقى سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات - سەنئەتكە قەدەر تارىخ يۈز يىلدىن ئارتۇق مۇساپىنى بېسىپ ئۆتتى. بۇ ئاددىي بىر

پاكىت. گوركىينىڭ «ئانا»، ماۋدۇننىڭ «تۇن يانغاندا»، لۇت-پۇللا مۇتەللىپنىڭ «يىللارغا جاۋاب» قاتارلىق ئەسەرلىرى ئىنقىلابىي رېئالىزملىق ئەدەبىيات - سەنئەت بولماي نېمە؟ مودېرنىزم پەقەت XIX ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا غەرب دۇنياسىدا مەيدانغا كەلگەن چوڭ بىر ئۇقۇم. مودېرنىزمنىڭ ھەر خىل قاتلاملىرى بار: ئىپادىلەش ئۇسۇلى جەھەتتىكى مودېرنىزمچىلار بار، مېنىڭچە، ئۇلارنى ئەينەك قىلىشقا بولىدۇ، ئىجادىيەت ئۇسۇلى جەھەتتىكى مودېرنىزمچىلارنىمۇ ئەينەك قىلىشقا بولىدۇ. لېكىن بىر خىل تۇپ ئىدىيە سىستېمىسىدىكى مودېرنىزمچىلارنى شۇ پېتى كۆچۈرۈپ كەلگىلى بولمايدۇ. سەنئەت جەھەتتە، ئۇلار ئىجادىيەتنى چەكتىن ئاشۇرۇۋېتىپ، سەنئەتنىڭ قانۇنىيىتىنى بۇزۇپ، قانداقتۇر تەتۇر مەدەنىيەت، تەتۇر سەنئەت دېگەنلەرنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. بۇنداق ئەسەرلەرنى ئوقۇپ بىزار بولمىدۇقمۇ؟! مودېرنىزم يەنە ئىدىيە، مەزمۇن جەھەتتە كىشىلىك ھاياتقا، ئىنسانىيەتكە، ئىستىقبالغا ۋە بارلىق ئىجتىمائىي تۈزۈمگە قارتا ئۇمىدسىزلىكنى، ئىنكارچىلىقنى، ھۆكۈمەتسىزلىكنى، شۇنداقلا ئىدېئالىزمنى، سىرلىق دۇنيا قاراشنى تەرغىب قىلىدۇ. ئەگەر بىز ئۇنىڭدا ئىپادىلەنگەن دۇنيا قاراشنى، كىشىلىك قاراشنى ۋە قىممەت قارىشىنى شۇ پېتى كۆچۈرۈپ كەلسەك، بىزنىڭ رېئاللىقىمىز، جەمئىيىتىمىز نېمە بولىدۇ؟ — مۇمىن قاسىم چايدىن بىر ئوتلىدى، تاماكا ئىسىدىن ساپسېرىق بولۇپ كەتكەن بارماقلىرى بىلەن سوقىچاق بېشىنى تاتىلاپ قويۇپ، يەنە داۋاملاشتۇردى، ئۇنىڭ سۆزىنىڭ راۋان، پىكرىنىڭ ئىزچىللىقىدىن قارىغاندا، نەچچە كۈندىن بېرى خېلى ئىزدەنگەن ۋە ئويلانغاندەك قىلاتتى، — غەرب مودېرنىزمىنىڭ ئېقىملىرى قانچە كۆپ بولسىمۇ، ئەمما ئۇلاردا بىر تۇپ نەرسە بار. ئۇ بولسىمۇ، ئادەم بىلەن تەبىئەتنىڭ، ئادەم بىلەن جەمئىيەتنىڭ، ئادەم بىلەن ئادەمنىڭ قارىمۇ قارشىلىقىنى ئىپادىلەشتىن ئىبارەت. كاپىتالىزم

دۇنياسى ئادەم بىلەن جەمئىيەتنى قارىمۇ قارشى قىلىپ قويىدۇ. بۇنداق ئىپادىلەش شۇ دەۋر ئۇچۇن مۇۋاپىق كېلىدۇ. ئەمما، سەن ئۇنى شۇ پېتى كۆچۈرۈپ ئەكەلسەڭ، بىزنىڭ پۈتكۈل سوتسىيالىستىك دۆلىتىمىزدىكى سوتسىيالىزم رېئاللىقىدىمۇ ئادەم بىلەن ئادەم ھەرگىز بىر - بىرى بىلەن كېلىشەلمەيدىغان، ھەرقانداق جەمئىيەت، ھەرقانداق ھاكىمىيەت بىلەن قارىمۇ قارشى ھالەتتە تۇرىدۇ، دېگەنلىك بولامدۇ؟ ئىككى كۇندىن بېرى، نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئويلىدىم، ئەسلىدىم. چەت ئەلنىڭ ھەممىمىز كۆرگەن «كاساندىرا كۆۋرۈكى» دېگەن بىر كىنوسى بار. مېنىڭچە، بۇ كىنودا سىمۇۋلىزملىق ئىپادىلەش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، غەرب جەمئىيىتىدىكى ئادەم بىلەن ئادەم ئوتتۇرىسىدىكى قارىمۇ قارشىلىق، ئادەمگە بولغان بېسىم پاش قىلىنغان. ئەگەر بۇ نەرسە دۆلىتىمىزگە يۆتكەپ كېلىنسە، ئاقىۋىتى قانداق بولىدۇ؟ ئىجتىمائىي ئالدىنقى شەرت ئوخشاشمىغاچقا، يۆتكەپ كېلىنسە، تېخ ئۇچى ئاپئاشكارا ھالدا سوتسىيالىزمغا قارىتىلىپ قالىدۇ! ... بۇنىڭغا يول قويغىلى بولمايدۇ، ئەلۋەتتە! چۇنكى ھەرقانداق جەمئىيەت ئۆزىنىڭ ھاكىمىيىتىنى، تۇزۇمىنى قوغداشقا ھەقلىق! لېكىن مەن بۇنىڭلىق بىلەن كىشىلەرنىڭ كاللىسىنى قاتمالىلاشتۇرۇپ، چەت ئەلنىڭكىنى ئۆگىنىش، قوبۇل قىلىشنى چەتكە قاقماقچى ئەمەسمەن! مېنىڭچە، دۇنيادىكى بارلىق دۆلەتلەرنىڭ مەدەنىيىتىدىكى كېرەكلىك نەرسىلەرنى، ھازىرقى زامان ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىنىڭ ئورتاق مېۋىسىنى ئاكتىپ قوبۇل قىلىش كېرەك. پەقەت دەۋرىمىز، مىللىتىمىز قوبۇل قىلالمايدىغان زىيانلىق نەرسىلەرنى مۇقەددەس نەرسە، دەپ يېپىشۋالمىساقلا بولدى!

مۇختەر خىلىدىن بېرى ئۇنچىقماي، كۆزىنى خىيالەن يۇمۇپ ئولتۇردى. مۇمىن قاسىم بىلەن شۆھرەتنىڭ پىكىرلىرىگە زەن قويدى، مۇھاكىمە قىلدى، تەھلىل يۈرگۈزدى. بىرنەچچە كۈن-

دىن بېرى ئۇنىڭمۇ خىيالى ئاشۇ كىتابتا ئىدى، كىتابنى بىر ئەمەس، ئىككى نۆۋەت ئوقۇدى، ئايرىم ئابزاسلارنى بولسا، ئۆزى بىلىدىغان نەزەرىيىگە، بېشىدىن كەچۈرۈۋاتقان ئەمەلىيەتكە سېلىشتۇرۇپ، قايتا ـ قايتا مۇلاھىزە يۈرگۈزدى، مۇلاھىزە قىلغانسېرى ئۇنىڭدىكى يوچۇقلار كېڭىيىپ، ھەق ـ ناھەق ئايدىڭلاشقاندەك بولدى. ئۇ، كىتابنىڭ بىر يۈز قىرىق يەتتىنچى بېتىدىكى: «بىزنىڭ مەدەنىيىتىمىز سېرىق توپا مەدەنىيىتى. بۇ خىل مەدەنىيەت ھالاك بولۇش ئالدىدا تۇرىدۇ. بىزنىڭ تراگېدىيىمىز — دەۋرنىڭ ئارقىدا قالغانلىقىمىزدا. ھالاكەتتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن، غەربنىڭ كۆك مەدەنىيىتىنى ئەكىلىش كېرەك. ئاشۇ كۆك مەدەنىيەتلا جۇڭگونىڭ قاغجىراپ كەتكەن سېرىق توپىسىغا ھۆل ـ يېغىن ياغدۇرالايدۇ!» دېگەن قۇرلارنى ئوقۇغاندا، غەربنى ماختاپ، ئەجدادلارنى تىللايدىغان، چەت ئەلگە چوقۇنۇپ، دۆلەتنىڭ غۇرۇرىنى كەمسىتىدىغان بۇنداق مىللىي ئىنكارچىلىق روھىتىن قاتتىق يىرگەندى، نەپرەتلەندى. شۇ چاغدا، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئەدھەمنىڭ بىردەم گىدەيگەن، كۆرەڭ قىياپىتى؛ بىردەم شۇمشەيگەن، بېچارە ھالىتى گەۋدىلەنگەندەك بولدى. مۇختەر ئۇنىڭ كىتابىدىكى كىشىلەرنى غۇلغۇلىغا سالغان بىرمۇنچە كۆز قاراش، نەزەرىيىلەرنىڭ ئۇنىڭ كەشپىياتى بولماستىن، بەلكى چەت ئەل ۋە جۇڭگونىڭ ھەرخىل كىتاب، ژۇرناللىرىدىن تېرىشتۇرۇپ، كۆچۈرۈۋالغان «چوڭ گەپلەر» ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى. چۈنكى، ئۇ بۇنداق «چوڭ گەپلەر»نى بۇرۇنمۇ قەيەردىدۇر كۆرگەندەك، ئاڭلىغاندەك قىلاتتى. ئەدھەمنىڭ دەل مۇشۇنداق بىر ۋاقىتتا — نۇرغۇن ئىدىيە ۋە نەزەرىيە مەسىلىلىرى كىشىلەرنى قايمۇقتۇرۇپ يۈرۈۋاتقان چالغۇش بىر ۋاقىتتا — مۇنداق بىر كىتابنى ئوتتۇرىغا ئېتىشى ياخشى نىيەتتىن ئەمەس ئىدى. ھېچبولمىغاندا، ئىجادىيەتچىلەرنى، ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىلىرىنى، ئوبزورچىلارنى قايمۇقتۇرۇپ، ئىدىيەسىنى چەلەڭگۈش قىلىۋېتەتتى...

شۆھرەت بىلەن مۆمىن قاسىم شۇكلەپ قالدى، چاي ئىچىپ، تاماكا چېكىپ، مۇختەرنىڭ بىر نەرسە دېيىشىنى كۈتۈپ ئولتۇرۇشاتتى. مۇختەرمۇ شۇنى سەزدى بولغاي، گەۋدىسىنى سەل - پەل رۇسلاپ، ئىككى تەرىپىگە قىمىرنىپ قويۇپ ۋەزمىن ئاۋازدا سۆز باشلىدى:

— مۇبادا، خاتا نەرسىلەر قاچانكىن بىر پىكىر ئېقىمىغا ئايلىنىپ قالمىدىكەن، ئۇ ھەقىقەتەن قورقۇنچلۇق بولىدۇ! بىر-نەچچە يىلدىن بۇيان، ئىجادىيەتتىمۇ، نەزەرىيىدىمۇ غەلىتە ئىشلار بولۇۋاتىدۇ! بەزىلەر بۇنى «ئوخشاشمىغان پىكىرلەرنىڭ بەس - مۇنازىرىسى» دەيدۇ. مېنىڭچە، ئوخشاشمىغان پىكىرلەرنىڭ بەس - مۇنازىرىسى كونكرېت ئىجادىيەتتىن ھالقىغان ھالدا بولماي-دۇ. ئۆز ۋاقتىدا، روسىيىدە نىكراسوۋنىڭ «رۇس ئايالىرى» ناملىق داستانى ئۇستىدە بەس - مۇنازىرە بولغان. داستاندا، بىر ئايالنىڭ سىبىرىيىگە سۈرگۈن قىلىنغان دىكابرىست ئېرىنى يوقلىغانلىقى تەسۋىرلەنگەن بولۇپ، ئۇلارنىڭ يۈز كۆرۈشكەن چاغ-دىكى كۆرۈنۈشى مۇنداق يېزىلغان: «ئۇ ئېرىنى كۆرۈش بىلەنلا يۆكۈندى - دە، ئېرىنى قۇچاقلاشنىڭ ئورنىغا، ئاۋۋال ئۇنىڭ پۇتىدىكى تۆمۈر كىشەننى ئېلىپ لېۋىگە مەھكەم باستى...» دۇس-تويېۋىسكى بۇنداق يېزىشنى: «ھەقىقىي، چىن ئەمەس، ئايال كىشەننى سۆيمەستىن، ئاۋۋال مۇقەررەر ھالدا ئېرىنى سۆيۈشى كېرەك ئىدى» دەپ قارىغان. شۇنىڭ بىلەن ئەدەبىياتنىڭ چىنلىقىغا نىسبەتەن ئوخشاش بولمىغان قاراش ۋە چۈشەنچە پەيدا بولغان. ئايال نېمە ئۈچۈن كىشەننى سۆيىدۇ؟ بۇنداق يېزىش چىن ئەمەسمۇ؟! ئەسلىدە، ئۇنىڭ كىشەننى سۆيۈشىنىڭ چوڭقۇر مەنىسى بار. ئۇ خورلۇق ۋە جاپا - مۇشەققەتنىڭ سىمۋولىنى مۇستەبىتلىككە قارشى كۈرەشتىكى باتۇرانە روھنىڭ سىمۋولىغا ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن شۇنداق قىلغان. نىكراسوۋ ماڭا شۇنداق يۈزەكى ھەقىقەت ئارقىلىق، ماھىيەتلىك ھەقىقەتنى كۆرسەتكەن!

دېمەك، ھەرقانداق بەس - مۇنازىرىنىڭ ئوبيېكتى، دائىرىسى بولۇشى كېرەك. بايا، مودېرنىزم توغرىسىدا ئېيتتىڭلار. مېنىڭ بىلىشىمچە، ھازىر مودېرنىزمنىڭ ئىككى چوڭ تېمىسى بار: بىرى، جىنس، يەنە بىرى، ئۆلۈم! ئۆلار: جىنس — ياشاشنىڭ ئەڭ مۇھىم ئەھمىيىتى ۋە ھېس تۇيغۇسى؛ ئۆلۈم — ھاياتلىقنىڭ نىشانى ۋە يۇقىرى مەنزىلى، دەپ قارايدۇ! ئۇلارنىڭ ئىدىيىۋى سىستېمىسى ئاشۇنداق بولغاچقا، يېزىلغان ئەسەرلەرمۇ پۈتۈنلەي چۈشكۈن، خۇنۇك ۋە جىنسىي ئاچارچىلىق، جىنسىي ئازاب، ئىپتىدائىي ھەۋەسلەر بىلەن تولغان. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە، ئەسەر-لەر قانچە سىرلىق، غەلىتە، پاسكىنا، بىمەنە بولسا، شۇنچە ياخشى بولار ئىمىش! يېقىندا، خېلى ئاتاقلىق ژۇرناللارغا بېسىل-غان بەزى ئەسەرلەرنى كۆرۈپ باقتىم. بىرىدە، چۈشەنمىگەك سەك-رەپ ئويىنىشنى، نېمىلەرنىڭ ئۈستىگە قونۇپ، نېمە ئىشلارنى قىلغانلىقىنى شۇنداق ئىشتىياق بىلەن تەسۋىرلەپ كېتىپتۇ. يەنە بىرىدە، باش پېرسوناژنىڭ چوڭ تەرەت قىلغۇسى كەلگەنلىكىنى، بۇ چاغدىكى ھېسسىياتىنى، ئاندىن ئۇنىڭ بىر خىلۋەت يەرنى تېپىپ چوڭ تەرەت قىلغانلىقىنى، تەرەت قىلىپ بولۇپ، ئۆزى-نىڭ نىجاسىتىگە ئالايىتەن قاراپ، ئۇنىڭ ھالىتىنىڭ، رەڭگى-نىڭ قانداقلىقىنى كۆرگەنلىكىنى بىر بەتتىن ئارتۇق سەھىپىدە ئىنچىكە تەسۋىرلىگەن! بۇلارنى ئوقۇسا، ئادەمنىڭ ئېچى ئېلىش-مامدۇ؟!

— ئۇنداقتا، ئەدەبىي ئەسەرلەردە چوڭ تەرەت قىلىش ئەھۋا-لىنى يازغىلى بولمامدۇ؟ — سوردى شۆھرەت ئالدىراپ، — يېيىش، ئىچىشنى يازغاندىن كېيىن، چىقىرىشمۇ بولۇش كېرەك - دە!

— يازغىلى بولمايدۇ ئەمەس، ئەلۋەتتە بولىدۇ، — دەپ چۈشەندۈردى مۇختەر، — بۇ يەردىكى گەپ: چوڭ - كىچىك تەرەت قىلىش ھەرگىزمۇ ئىجتىمائىي ھادىسە ئەمەس، بەلكى

فىزىئولوگىيىلىك ھادىسە! ئۇنى يېزىشتىكى مەقسەت، چوڭ تە-
رەت قىلىۋاتقاندا، ئاشۇ ئادەم قانداق روھىي ھالەتتە بولدى ياكى
بۇ ئىشنىڭ ئۇنىڭ ئىجتىمائىي ئورنى، پائالىيىتى بىلەن قانداق
مۇناسىۋىتى بار؟ دېگەنلەرنى چۈشەندۈرۈش بولۇشى كېرەك. لې-
كىن ھازىر بىزدىكى چاتاق: ئادەملەردىكى فىزىئولوگىيىلىك،
بىئولوگىيىلىك ھادىسىلەر بىلەن قىپيالىڭاچ ئىنسىي ئەسەبىيلە-
كىنى ئىپادىلەشنى ئىجتىمائىي ھادىسىلەرنى ئىپادىلەشنىڭ ئور-
نىغا دەسسەتكەنلىكتە! مۇنداق كېتىۋەرسە، ئەدەبىياتنىڭ تەربىيە-
لەش رولىنى تۈگۈل، ئېستېتىكىلىق رولى توغرىسىدىمۇ ئېغىز
ئاچقىلى بولمايدۇ! ئەدەبىيات گۈزەل نەرسە. شۇڭا، ئەسەرلەرمۇ
كىشىلەرگە گۈزەللىك تۈيغۇسى بېغىشلىشى كېرەك. ئادەملەرمۇ
پاكىز، رەتلىك كىيىملەر بىلەن بىر - بىرىگە گۈزەل كۆرۈنىدۇ.
ئاپتورمۇ ئۆز ئەسىرىنى كىتابخانلارنىڭ ئالدىغا قىپيالىڭاچ ھالدا
ئەمەس، ھەتتا پاسكىنا، كىر كىيىملەر بىلەنمۇ ئەمەس، بەلكى
رەتلىك، چىرايلىق كىيىملەر بىلەن كىيىندۈرۈپ ئاچقىشى
كېرەك!

— بۇ گەپ جايىدا بولدى! — دېدى شۆھرەت تەسىرلە-
نىپ، — ھەقىقەتەنمۇ گۈزەللىكنى سۆيۈش — ئىنسانلارنىڭ
تۇغما تەبىئىتى. ھازىرقى زامان ئادەملىرىنى ئەمەس، بەلكى ئې-
تىدائىي ئادەملەرمۇ گۈزەللىكنى سۆيگەن. ئارخېئولوگىيە ئالىم-
لىرى قەدىمكى ئۆڭكۈرلەردىن قېزىپ چىققان ھەرخىل تۇرمۇش
بۇيۇملىرى ئارقىلىق، تاش قورال دەۋرىدىكى ئىنسانلارنىڭمۇ گۈ-
زەل زىبۇزىننەتلەرنى ياخشى كۆرگەنلىكىنى ئىسپاتلاپ چىققان.
ئەگەر ئىنسانلار ھازىر بەزىلەر قىزىقىپ كەتكەن ئېپتىدائىي ھە-
ۋەس بىلەن ھايۋان تەبىئىتىنى — گۈزەللىك دەپ قارىسا، ئۇ
چاغدا ئىنسانلارنىڭ كىيىم - كېچەكسىز يۈرىدىغان ئېپتىدائىي،
ياۋايى ھالەتتىن بۈگۈنكىدەك مەدەنىيەتلىك، زامانىۋى ھالەتكە
كەلگەنلىكىنىڭ سەۋەبىنى چۈشەندۈرگىلى بولمايدۇ! مېنىڭچە،

ئادەمدە ئەقىل بولمىغان بولسا، مەدەنىيەت بارلىققا كەلمەيتتى، مەدەنىيەت بولمىغان بولسا، تەبىئەت بىلەن جەمئىيەت پەرقلەنمەيتتى! كىشىلەرنى مەدەنىيەتكە ئۈندەيدىغان ئەنە شۇ بەدئىي گۈزەللىك كىشىلەرگە كېرەكلىك، شېرىن مەنىۋى ئوزۇق بېرىشى كېرەك!

ئۇلار خېلى ۋاقىتقىچە ئەنە شۇنداق قىزغىن، ئەركىن ـ ئازادە پاراڭلاشتى. ئەدەبىياتنىڭ كىتابىنى چۆرىدىگەن ھالدا ئۆزلىرىنىڭ ئەدەبىيات ۋە كىشىلىك ھايات توغرىسىدىكى ئىجتىمائىي، پەلسەپىۋى پىكىرلىرىنى ئوچۇق ـ ئاشكارا ئوتتۇرىغا قويىدى، سىردىشىش ئارقىلىق بىر ـ بىرىنىڭ كۆڭلىگە يول ئاچتى. شۇنداق قىلىپ، مۇختەر بىلەن مۇمىن قاسىم بىرلىكتە «ئەدەبىيات ۋە زوقلىنىش»نى ئوبيېكتىپ باھالايدىغان بىر ئوبزور يازماقچى بولدى. ئاخىرىدا، بىر ـ ئىككى رومكىدىن ھاراق ئىچىپ ئولتۇرۇپ، ھىدايەت توغرىسىدا سۆزلىشىپ قالدى.

— ئاڭلىسام، ھىدايەتنى تېخىچە «ئېسىپ قويغان» ئوخشايسىلەر، — دېدى مۇختەر نارازى بولغاندەك قىياپەتتە، — ئۇنىڭ ھېلىقى ماقالىسىنى ھەرقانچە كوچىلىسىمۇ، سىياسىي جەھەتتە قۇسۇر تاپقىلى بولمايدۇ، بۇ ھەقتە مەن مۇھاكىمە خاراكتېرلىك بىر ماقالە يېزىۋاتىمەن، ئەگەر ئۇنى ئاشۇ ماقالىسى ئۈچۈنلا خىزمەتتىن توختىتىپ قويغان بولسا، بەك ئۇۋال بوپتۇ!...

— بۇ ئىشتا چوڭ بىر ئويۇن ئوينىلىۋاتىدۇ، مۇختەر! — دېدى شۆھرەت زەردە بىلەن، بۇ ھەقتە گەپ بولسىلا ئۇنىڭ قېنى قىزىپ، ۋىجدانى ئازابلىناتتى، — ھازىر ئۇنىڭ ماقالىسىلا ئەمەس، ئائىلە تۇرمۇشى، سىياسىي ھاياتىمۇ ھۇجۇمغا ئۇچراۋاتىدۇ. بۇ ھۇجۇم ئايرىم ئادەملەر تەرىپىدىن ناھايىتى ئۇستىلىق، ھىيلىگەرلىك بىلەن تەشكىللىنىۋاتىدۇ! گەرچە ھازىرقى سىياسىي ۋەزىيەتتىن ئۇلار ئۆز ئېھتىياجى ئۈچۈن پايدىلىنىۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن مەن ئىشىنىمەن، بۇ ئويۇن ئاخىر شەرمەندىلىك بىلەن ئاخىرلىشىدۇ!

مۆمىن قاسىم ھەيرانلىق، ئەجەبلىنىش ئىچىدە شۆھرەتكە قارىدى:

— بۇ قانداق گەپ؟ تەنقىدلەيدىغان، تۆتىدىغان نەرسە ھەمـ مەيلەننىڭ قولىدا ئاپئاشكارا تۇرسا، ئەدھەم بىلەن ھېسابلاشماي، ھىدايەتكە ئېسىلۋالغىنى نېمىسى! بۇ، سۈنى لېيىتىپ بېلىق تۇتقانلىق ئەمەسمۇ؟!

مۇختەر مىيىقىدا كۈلدى:

— شۇنىڭ ئۈچۈن، شۆھرەت بۈنى «ئويۇن» دەۋاتامـ دۇ؟! ئويۇن ئىكەن، ئۇنىڭدا بىرمۇنچە ساختا، توقۇلغان نەرسـ لەر بولىدۇ، ئۇنىڭ يۇقىرى پەللىسىمۇ، ئاخىرقى پىشىمىمۇ بولىدۇ!

— ئەدھەم ھازىر ئۆزىگە پۈختا غوجا تام سېلىۋالـ دى، — دېدى شۆھرەت مەنىلىك قىلىپ، — بۇ غوجا تام ئۇنى خېلى كۈچلۈك بوران ـ چاپقۇندىنمۇ قوغدايدىغان ئوخشايدۇ!...

مۇختەر ئۇنى قۇۋۇۋەتلىگەندەك، بېشىنى لىڭشىتىپ بىر خىل قىياسىي خىيال بىلەن مۇنداق دېدى:

— مېنىڭ كۆزىتىشىمچە، ئەدھەم ھازىر كىشىلەرنىڭ كۆـ زىنى چاقنىتىپ ناھايىتى تېز ئۆرلەۋاتقان بىر چولپان بولۇۋاتـ دۇ. ئەگەر مۇشۇنداق كېتىۋەرسە، بەلكىم بىر كۈنلەر كېلىپ، ئۇ يەنە كۆزدىن ناھايىتى تېز يوقىلىدىغان ئاقار يۇلتۇز بولۇپ قېلىشىمۇ مۇمكىن!...

3

مەرۇپ ئاقساقال لۆم ـ لۆم كارىۋاتتا سوزۇلۇپ يېتىپ، نەچچە كۈندىن بېرى يىغىلىپ قالغان گېزىتىلەرنى ۋاراقلاشقا باشـ لىدى. ئالتە بەتلىك گېزىتنى كۆرۈش ئۈچۈن بىر ـ ئىككى مىنۇتلا كېتەتتى. ئۇ ئالدى بىلەن بىرىنچى بەتتىكى چوڭ ماۋزۇـ

لارغا كۆز يۈگۈرتەتتى، دىققەتنى تارتقۇدەك چوڭ گەپ بولمىسا، كېيىنكى بەتلەرگە كۆچەتتى، ئەلۋەتتە، بۇ بەتلەردە سىياسەتكە، ژەنىيەتكە تەئەللۇق چوڭ ئىشلار بولمايتتى، قانداقتۇر پالانچى ناھىيە ئېرىق ـ ئۆستەڭ قۇرۇلۇشى قىلدى، پۈستانچى يېزا ئورمان بەلۋېغى بەرپا قىلدى... دېگەندەك مەرۇپ ئاقساقالنىڭ پايدا ـ زىيان مەنپەئىتى بىلەن مۇناسىۋىتى يوق ئادەتتىكى خەۋەر-لەر بولاتتى. لېكىن، بۈگۈن «ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى» دىكى بىر خەۋەر بىلەن «شىنجاڭ گېزىتى» دىكى قىسقا بىر ماقالە ئۇنىڭ دىققىتىنى قوزغاپ قالدى. ئۇ كۆزەينەكىنى ئۆرىدەپ قو-يۇپ، كەچلىك گېزىتتىكى: «ئەتىۋارلىق ھايۋانلاردىن تەشكىل-لەنگەن ژەكىللەر ئۆمىكى شەھىرىمىزگە زىيارەتكە كەلدى» دېگەن خەۋەرگە دەرھال كۆز يۈگۈرتتى: «چېكدۇ شەھەرلىك ھايۋانات باغچىسىدىكى ئەتىۋارلىق ھايۋانلاردىن تەشكىللەنگەن ‹ژەكىللەر ئۆمىكى› تۈنۈگۈن كەچتە شەھىرىمىزگە يېتىپ كەلدى. بۇ ‹ئۆ-مەك› نىڭ ئەزالىرى مۇشۇكئېيىق، پاۋىيان مايمۇنى، ماندىرىل مايمۇنى، شاتۇتى، تۈتى قاغىسى قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپقان بولۇپ، بۇ ئەتىۋارلىق ھايۋانلار يېقىندا شەھەرلىك ھايۋانات باغ-چىسىدا ھەر مىللەت ئاممىسى بىلەن يۈز كۆرۈشىدۇ. بۇ ‹ئۆ-مەك› شەھىرىمىزدە بۇ يىل ياز بويى ‹زىيارەت› تە بولىدۇ.» بۇ خەۋەر مەرۇپ ئاقساقالنى خېلى قىزىقتۇردى، ئۇنىڭ كۆزلىرى-دە ھەۋەس، چىرايىدا تەبەسسۇم پەيدا قىلدى. لېكىن «شىنجاڭ گېزىتى» دىكى بىر ماقالىدە ئوتتۇرىغا قويۇلغان: «... بۈرۈ ۋاچە ئەركىنلەشتۈرۈشكە قارشى تۇرۇپ، ئەدەبىيات ـ سەنئەت تەتقىقا-تىدىكى ساغلام بولمىغان خاھىشقا قارشى تۇرۇپ، ئەدەبىيات ـ سەنئەتكە دائىر گېزىت ـ ژۇرناللارنى ئەستايىدىل تەرتىپكە سالاي-لى...» دېگەن سىياسىي چاقىرىق ئۇنى ھەم خۇشال قىلدى، ھەم ئويلاندۇرۇپ قويدى. خۇشاللىقى — ۋاسىل ئەپەندى بىلەن ھىدا-يەتنى ئۇزۇل ـ كېسىل ئۇجۇقتۇرۇشنىڭ ئاشكارا دەستىكىگە

ئىگە بولغانلىقى ئىدى. گېزىت — پارتىيىنىڭ تىلى ۋە ئاۋازى! شۇنداق ئىكەن، بۇنىڭدىكى ھەربىر جۈملە سۆز پۇختا ئاساسقا ئىگە بولىدۇ ۋە جەزمەن ئەمەلىيلىشىدۇ! ئەمدى ئۇلار نەگە قاچارکىن؟! بىچارىلەرنىڭ ھالىغا ۋاي!...

لېكىن، ئۇ يەنە جىددىي ئويلىنىپ قالدى. ئەدھەمنىڭ كەتابى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا كۆندىلەك تۇراتتى. بۇھەقتىكى غۇلغۇلا بارغانسېرى كۈچىيىۋاتاتتى. ئەگەر بۇنىڭغا توقماق ئۇرۇلىدىغان بولسا، توقماقنىڭ چوڭ ئۇچى ئالدى بىلەن مەرۇپ ئاقساقالغا تېگەتتى. قانداق قىلىش كېرەك؟! ئەگەر چوڭراق بىرەر سورۇندا كىتاب توغرىسىدا گەپ بولۇپ قالسا، ئۇ نېمىدەپ ئاقلاشنىمۇ بىلمەيتتى، ئىككى - ئۈچ كۈندىن بېرى، زور چىدام بىلەن كىتابنى باشتىن - ئاخىر ئوقۇپمۇ باقتى، لېكىن يەنە ئەقلى يەتمىدى، بۇنىڭدىكى غەلىتە، سىرلىق سۆزلەر پۈتۈنلەي كاللىسىنى ئىلەشتۇرۇۋەتتى...

ئۇ، سوزۇلۇپ ئورنىدىن تۇردى، تەرەت كەشنى شىپىرلىتىپ مېھمانخانىغا چىقتى، تېلېفوننىڭ يېنىغا كېلىپ، تۇرۇپكىغا قولىنى ئۇزىتىۋېدى، تېلېفون جىرىڭلاپ قالدى.

— ۋەي - ۋەي، دېمەككىم، مەن شۇ... — دېدى ئۇ ئېچىلىپ، — قارىغا، بۇ كارامەتنى! مەن سىزگە تېلېفون بېرەي، دەپ تۇرۇۋېدىم، دېمەككىم، ھەر ئىككىمىزنىڭ كۆڭلىگە خۇدا ساپتىكەن... بولىدۇ، مەن بار، دېمەككىم، دەرھال كېلىڭ!

ھېكمەت سوپى ئۇنىڭ ئۆيدە بار - يوقلۇقىنى بىلىش ئۈچۈن تېلېفون بەرگەنىدى. مەرۇپ ئاقسال تۇرۇپكىنى جايىغا قويۇپ، مېھمانخانىدا ئۇياقتىن - بۇياققا مېڭىشقا باشلىدى. خىيالىدا كۆز ئالدىدىكى ئىشلارنى قانداق بىر تەرەپ قىلىشنىڭ پىلانىنى سوقۇۋاتاتتى.

چارەك سائەت ئۆتەر - ئۆتمەي ھېكمەت سوپى تەرلەپ -

پىشىپ يېتىپ كەلدى. ئىيۇلنىڭ ئاخىرىدىكى ئوتتەك ئىسسىق ئۇنىڭ گۆشلۈك يۈزىدە يېلىنجاپ تۇراتتى.

— ئىشلار قانداقراق؟ — سورىدى مەرۋپ ئاقساقال ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈپلا، — دېمەككىم، ھىدايەتنىسى بىر تەرەپ قىلدىڭىزمۇ؟

— نەدىكىنى؟! — دېدى ھېكمەت سوپى غاز پېيىدىن ياسالغان يەلپۈگۈچتە ئۆزىنى يەلپۈپ تۇرۇپ، — مەن سىزنى شۇ ئىش بىلەن ئىزدىگەنىدىم. ھىدايەتنىڭ مەسىلىسى ئۇستىدە خېلى كۆچلۈك جامائەت پىكرى تەييارلانغانىدى، بىرنەچچە ئادەم ئىمزا قويغان پاش قىلىش ماتېرىيالىمۇ قولىمىزغا چۈشكەن. لېكىن، چىن شۇجى بىزنىڭ يولىمىزنى توسۇپ قويۇۋاتىدۇ. «ئاۋۇال ئادەم تەشكىللەپ تەكشۈرەيلى، ئاندىن خۇلاسە چىقىرىمىز!» دەپ تۇرۇۋالدى. يەنە كېلىپ، ھازىر ئىدارىدە، جەمئىيەتتە ئەدھەمنىڭ كىتابى ئۇستىدە غۇلغۇلا كۆپىيىپ كەتتى، تەشۋىقات بۆلۈمىدىكى مەسئۇللارمۇ بۇنىڭغا دىققەت قىلىۋېتىپتۇ...

— ئۇ كىتابتا زادى قانچىلىك مەسىلە بار؟ — ئالدىراپ سورىدى مەرۋپ ئاقساقال، — دېمەككىم، سىياسىي جەھەتتە زادى چاتاق بارمۇ، يوق؟!

— ئەگەر تەھلىل قىلىپ، پرىنسىپقا كۆتۈرسە، تۆت ئاساسىي پرىنسىپقا بىرىپ تاقىشىدۇ!

— ئەگەر پرىنسىپقا كۆتۈرمىسىچۇ؟

— ئوخشاش.

— بۇ قانداق گەپ؟ دېمەككىم...

— بەربىر تەھلىل قىلىپ شۇ يەرگە ئاپىرىدىغان گەپ — دە! ئۇنىڭ ئۇستىگە، ھازىر ئەدەبىيات — سەنئەت ساھەسىدە «بۇرژۇئاچە ئەركىنلەشتۈرۈشكە قارشى تۇرۇش» قاتتىق تەكىتلىنىۋاتامدۇ؟!

— ھەي!...، — مەرۋپ ئاقساقال ئورنىدىن تۇرۇپ

كەتتى، — دېمەككىم، ئەدھەم بۇ ئاۋارىچىلىكنى نەدىن تاپتى - ھە؟! ھەي...

— مەن ئۇنىڭ بىلەن سۆزلەشتىم، ئاقساقال، — دېدى ھېكمەت سوپى خاتىرجەم ھالدا، — ئەسلىدە، ئۇ دراما يازىدىغان ئادەم، نېمە ئۈچۈندۇر تۇرۇپلا نەزەرىيەۋى كىتاب يېزىشقا قىزىقىپ قاپتۇ، شۇڭا، ئۆزى يازغان بىرمۇنچە نەزەرىيەۋى مەسىلەرنىڭ تېگى - تەكتىنى تازا ئۇقمايدىكەن، چەتنىڭ، ئىچكىرىنىڭ گېزىت - ژۇرناللىرىدىكى كۆزقاراش، نەزەرىيىلەرنى ئۆزىنىڭ پىكرى قىلىپ يېزىۋېرىپتۇ. ئېھتىمال، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىشۇناسلىقىدىكى بىر ئىسلاھاتچىغا ئايلانغۇسى كەلگەن بولسا كېرەك! مېنىڭچە، بۇ ئىشنىڭمۇ كارى چاغلىق...

— قانداق؟ — مەرۇپ ئاقساقال چىپچىدە توختاپ، ھېكمەت سوپىنىڭ ئاغزىغا قارىدى، — دېمەككىم، بىرەر ئامال بارمۇ؟...

ھېكمەت سوپى بىر تال تاماكا تۇتاشتۇردى، مەرۇپ ئاقساقال تەقەززا بولغانسېرى ئالدىرىماي، تاماكىسىنى بىرنەچچە قېتىم شورۇپلىپ ئاندىن سۆزىنى باشلىدى:

ل — خەنزۇلاردا: «باشتا يولۋاس بېشى، ئاخىرىدا يىلان قۇيرۇقى» دېگەن بىر گەپ بار. بىزنىڭ قايسىبىر ھەرىكەتلىرىمىز ئاشۇنداق بولمىغان؟! 1981 - يىلىدىكى «كۇلپەتلىك مۇھەببەت» دېگەن كىنو توغرىسىدىكى تەنقىدمۇ ئۇياقتىن باشلىنىپ، بۇياقتىن توختاپ قالدى، كېيىن تېخى ئاپتور ئاشكارا ماقالە يېزىپ ئۆزىنى ئاقلىدى. 1983 - يىلىدىكى «مەنىۋى بۇلغىنىشقا قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتىنىڭمۇ دەسلەپكى ھەيۋىسى قالتىس ئىدى، لېكىن كۆپ ئۆتمەي، ئۇنىڭمۇ يېلى چىقىپ، يېقىنقى زامان تارىخىمىزدىكى «يىگىرمە يەتتە كۇنلۇك ھەرىكەت» بولۇپ قالمىدىمۇ؟!...

بۇ گەپلەر مەرۇپ ئاقساقالنىڭ جىددىيلىشىپ كەتكەن نېرۋا

ژىلىرىنى سەل - پەل بوشاتتى، كۆز ئالدىدىن بۇرۇنقى ئىشلار ئۆتتى. راست، ئۆتكەنكى ئىشلارنىڭ قايسىبىرى «گۈلدۈرى بار، يامغۇرى يوق» بولمىغان! چاقىرىق، ھەربىرىكەتلەندۈرۈشلەرنىڭ ھەيۋىسى جاھاننى زىلزىلىگە كەلتۈرگەنىدى، لېكىن ئاخىرى قۇمغا سۇ سەپكەندەك شىپىدە سىڭىپ، يوقىلىپ كەتتى. بۇ قېتىمقىسىنىمۇ شۇنداق بولمايدۇ، دەپ كىم ئېيتالايدۇ!؟ جۈڭگولۇق «ئاممىۋى ھەرىكەت» دېگەن بۇ تەلۈلىكىنىڭ دەردىنى ئاز تارتقانمۇ؟! «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مېنى نېمە كويلارغا سالمىدى؟!...

— كېسىپ ئېيتىمەنكى، — دېدى ھېكمەت سوپى تېخىمۇ جانلىنىپ، — زىيالىيلارنىڭ ئەدىپىنى بېرىدىغان بۇ ھەرىكەتنىڭ مۇ ئۆمرى ئۇزۇنغا بارمايدۇ! بىز ئوتتۇز نەچچە يىلدىن بېرى نېمىنى پىپەن قىلدۇق؟! جۈڭگودا ئىككى مىڭ يىل ھۆكۈم سۈرگەن قېرى فېئودالىزمنى ئەمەس، ئىككى يۈز يىلغا يەتمەيدىغان گۆدەك بۇرژۇئازىيىنى پىپەن قىلدۇق! بۇنىڭ سەۋەبلىرىنى ئەقىل - ھوشى جايىدا ئادەم بىلمەمدۇ؟!

— لېكىن، بۇ ھەرىكەت پۈتۈنلەي توختاپ كەتسىمۇ بولمايدۇ، — دېدى مەرۇپ ئاقساقال بىردىنلا باشقىچە خىيالغا كېلىپ، بايا ئۇ، ھېكمەت سوپى سۆزلەۋاتقاندا، كۆڭلىدە بىرمۇنچە ھېساب - كىتابنى قىلىپ بولغانىدى، — دېمەككىم، بىز ئۇنىڭ ئۆزىمىزگە پايدىسىز تەرتىپىنى توسۇپ، پايدىلىق تەرىپىدىن نەپ ئېلىشىمىز كېرەك!

ھېكمەت سوپى ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى دەماللىققا چۈشىنەلمىدى، كىرپىكلىرى دىردىيىپ تۇرىدىغان كۆكۈچ كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ، مەرۇپ ئاقساقالنىڭ تەكەببۇرانە قىياپىتىگە قارىغىنىچە تۇرۇپ قالدى.

— دېمەككىم، ۋاسىل بىلەن ھىدايەتنى، — دېدى مەرۇپ ئاقساقال قولىنى شىلتىپ، — مۇشۇ شەرق شامىلىدىن پايدىلى-

نىپ، ئۇزۇل - كېسىل قەد كۆتۈرەلمەس قىلىۋېتىش كېرەك! ۋاسىلىنىڭ زەھەرلىك سۆزلىرى بىلەن شېئىرلىرىنى، ھىدايەت-نىڭ ھېلىقى ياڭىماس ماقالىسىنى بۇ قېتىمقى ھەربىكەتنىڭ نۇق-تىسى قىلىپ سېستتىش كېرەك! ئەدەمنى بولسا، دېمەككىم، بارلىق ئامال بىلەن قوغداپ قالمىساق بولمايدۇ، ئۇ بىزگە كې-رەك ئادەم. بايا سىز ئۇنىڭ كىتابى توغرىسىدا بەزىلەر ماقاله يېزىۋېتىپتۇ، دېدىڭىز. دېمەككىم، بۇنداق ماقالىنى ژۇرنالغا يولاتماسلىق كېرەك. ژۇرنالنى ئۆزىڭىز چىڭ تۇتۇڭ، دېمەك-كىم، بۇنىڭغا چىن شۇجىيىڭىز ئارىلىشالمايدۇ، ئۇ پۈتۈنلەي ئۆز ئىلكىڭىزدىكى ئىش! ماقالىلەر ئامال قىلىنسىلا، جامائەت پىكـ-رى، ئاممىنىڭ ساداسى دېگەنلەر يوقىلىدۇ، ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئىشلارنى بولسا، بىر تەرەپ قىلىش ئوڭاي!...

ھېكمەت سوپى ھەممىنى چۈشەندىيۇ، ئۆزىنىڭ يەنە ئوت ئىچىدە قالغانلىقىنى ھېس قىلدى. دۇنيادا يولىورۇق بېرىشتىن، نەسىھەتگۈيلۇقتىن ئاسان ئىش يوق. بۇنداق قىلىش ھەممە ئادەمنىڭ قولىدىن كېلىدۇ، لېكىن ئەمەلىي ئىشلەش، ئۇلگە بولۇش ئانچە ئاسان ئەمەس، ئۇ ھەممە ئادەمنىڭ قولىدىن كېلىۋەرمەيدۇ! يېقىندىن بېرى، ئۇ ھىدايەتنىڭ ئىشى توغرىسىدا ئاشۇنداق ئىشلارغا دۇچ كەلدى. چىن شۇجى بىر قېتىملىق يىغىندا ئۇنى تەمتىرەتتى، تەرلەتتى، ھەتتا ئوسال ئەھۋالغا چۈ-شۈرۈپ قويدى. يىغىنغا قاتناشقان باشقىلارمۇ ئۇنىڭغا يار - يۆلەك بولالمىدى. ئۇ، بىرنەچچە قېتىم يەككە - يېگانە ھالدا «كۈرەش» قىلىپ، ھالىدىن كەتكەن ۋاقىتلارمۇ بولدى. بۇنى ئاز دېگەندەك، ئاممىا ئىچىدىمۇ ئۇ بىر تۈركۈم كىشىلەرنىڭ نارازىلىقىغا، ئۆكتىسىگە ئۇچرىدى، بىرنەچچە قېتىملىق تەنقىد يىغىنلىرىمۇ كۆڭۈلدىكىدەك ئېچىلمىدى. ئەھۋال شۇنداق تۇرۇق-لۇق، مەرۇپ ئاقساقال بۈگۈن يەنە ئۇنىڭغا يېڭى «ۋەزىپە» تاپشۇرۇۋاتىدۇ! ئىجرا قىلماي دېسە، ئۇ چوڭ ئىشەنچتىن مەھـ-

رۇم قالىدۇ، ئىجرا قىلاي دېسە، قاتمۇ قات ئوتتىك ئىچىدە كۆيىدۇ!... ۋاي خۇدايىمەي، بۇ دۇنيادا ياشاش نېمىدېگەن تەس ـ ھە!...

تەڭرىدىن ئاۋاز: ياشاش تەس ئەمەس، ئادەم بولۇش تەس! ھەي ئادەم، ھارام نىيەتتىن، گۇناھىكەبىردىن يىراق بول، مەنـ مەنلىكنى ئۆزۈڭدىن تەرك ئەت! مۇنداق بىر ھېكمەت ئېسىڭدە بولسۇن: ھەمىشە ئۆزىنى مەرۋايىتقا ئوخشاتقان ئادەم كۆمۈلۈپ قېلىشتىن قايغۇرىدۇ. شۇڭا ئۇ، ھامان ئۆزىنى كۆرسىتىشكە، ئۆزىنى پەردازلاشقا ئۇرۇنىدۇ. بۇ يولدا ئۇ، ئەقىل ـ ھوشىنى يوقىتىشتىن، ۋىجدانىنى قۇربان قىلىشتىن يانمايدۇ!

ھەي ئىنسان، سەن ئۆزۈڭنى تۇپراق دېگىن، كىشىلەر سېنى دەسسەپ يول ئاچسۇن. بۇ دۇنيادا، قانائەت قىلغانلار ئەزىز بولىدۇ، تەمە قىلغانلار خار بولىدۇ!

ئون بىرىنچى باب

ئۇ ۋە مەن

1

بۇ بىر قىستۇرما، مۇشۇ قىستۇرمىنى يېزىش پۈرسىتىگە يەتكۈچە بەكمۇ تىت ـ تىت بولدۇم، . ئېھتىمال، ھىدايەتمۇ ماڭا ئوخشاشلا تىت ـ تىت بولغاندۇر. چۈنكى ئۇ مېنىڭ بىر گۈزاھچى ئىكەنلىكىمنى بىلىدۇ!

دۇنيادا ئېتىقادسىز ئادەم بولمايدۇ. لېكىن ئادەم ھاياتىدا مەلۇم ئېتىقادقا ئۆز ئارزۇسى بويىچە ئېرىشىدۇ، ئۆز خاھىشى بويىچە يېتىپ بارىدۇ. چۈنكى ئېتىقاد ئەركىن نەرسە! بىرىنى زورلاپ ئېتىقادقا ئەكىرىشكىمۇ، ئېتىقادتىن قايتۇرۇشقىمۇ بولمايدۇ. ئېتىقاد ئىنسان ژۇجۇدىغا ئاستا ـ ئاستا، بىلىنەر ـ بىلىنمەس سىڭىپ كىرىپ، ئاخىر شۇنداق زور بىر سېھرىي كۈچ بولۇپ شەكىللىنىدۇكى، سەن ئۇنى پىچاق بىلەن شىلىپمۇ، بومبا بىلەن پارتلىتىپمۇ چىقىرالمايسەن!...

لېكىن، ئېتىقاد بىلەن رېئاللىق ھامان توقۇنۇشۇپ تۇرىدۇ. بۇنىڭ بىرى، سۇبيېكتىپ؛ بىرى، ئوبيېكتىپ نەرسە!...

1985 ـ يىلى ئۆرۈك پىشىشقىدا، مەن ھىدايەتنى قەشقەرگە ئەكەلدىم. ئۇ ئۇزۇندىن بېرى، بۇ قەدىمىي، گۈزەل شەھەرنى كۆرۈشنى ئارزۇ قىلاتتى.

مىلادىيىنىڭ 940 ـ يىلىدىن باشلاپ، قاراخانىلارنىڭ تەخـ

تىگاھى بولغان بۇ قەدىمىي شەھەر ئۆزىنىڭ كۆركەم ۋە ئاۋاتلىقى بىلەن ھىدايەتكە ياقتى. شەھەرنىڭ ئەمگەكچان، ھىممەتلىك خەلقى، ساپ، قۇرغاق ھاۋاسى، ئوتتۇرا ئەسىر تۈسىنى يوقاتمىغان قاياناق بازىرى، ئارقا - ئارقىدىن پىشىپ، تۆكمە بولۇۋاتقان ھەرخىل مېۋىسى، ھەمىشە دىلكەشلىك، ئۇلپەتچىلىك بىلەن جاز-لىنىپ تۇرىدىغان چايخانىسى... ھەممىسى، ھەممىسى ئۇنى ئۆزى-گە تارتتى، تەسىرلەندۈردى، ھاياجانلاندۇردى. ئۇ قەشقەرنىڭ كۆزى ھېسابلىنىدىغان ھېيتگاھ جامەسىنى زىيارەت قىلغاندا، مىلادىيە 1558 - يىلى بەرپا بولغان بۇ سەلتەنەتلىك مەسچىتنىڭ تارىخىغا قىزىقتى. ھېيت - ئايەم كۈنلىرىدە، قىزىق - ئەللىك مىڭ ئادەم توپلىشىپ نامىاز ئوقۇيدىغان كاتتا، ھەشەمەتلىك بۇ جاي ئەينى ۋاقىتتىكى ئىلىم - مەرىپەت، ھۈنەر - سەنئەت ۋە ئەقىل - پاراسەتنىڭ يارقىن نامايەندىسى ئىدى...

ھىدايەتنىڭ ھەممە نەرسىنى كۆرگۈسى، بىلگۈسى كېلەتتى، مەن ئۇنى ھەزىرەتتىكى ئاپاق خوجا مازىرىغىمۇ ئاچىقتىم. XVII ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا بىنا بولغان بۇ مازار ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەنئەنىۋى ئالاھىدىلىككە ئىگە گۈزەل بىناكارلىق سەنئىتىنىڭ نەمۇنىسى، ئويمىچىلىق، نەققاشلىق، رەسساملىق ماھارىتىنىڭ گۈل تاجىسى ئىدى.

ھىدايەت ھەممىنى — مازارنىڭ سىرتىدىكى خۇددى ئاسمان پارچىسىدەك كۆپكۆك يالتىراپ تۇرىدىغان «شەربەتكۆل» دىن تار-تىپ، كايىۋاتلىق مەسچىت، خانىقا، مەدرىسە ۋە يېشىل گۈمبەز-نىڭ ئايرىم جايلىرىغا يېزىلغان ئۇيغۇر، ئەرەب، پارس يېزىقىدە-كى ھېكمەتلىك سۆزلەرگىچە ئۇجۇر - بۇجۇرىنى قويماي كۆزدى، سوردى، ئويلىدى ۋە خاتىرىسىگە بىر نەرسىلەرنى يازدى. ئىككى كۈندىن كېيىن، مەن ئۇنى يەنە ئوپالدىكى مەھمۇت قەشقەرىنىڭ زىيارەتگاھىغا ئاچىقتىم. بۇ چاغدا، ئالىمنىڭ مەقبەرىسى قايتا-دىن رېمونت قىلىنىۋاتاتتى. ھىدايەت بۇ يەرنى تېخىمۇ قىزغىن

هېسسىيات ۋە هۆرمەت بىلەن كۆردى، تاۋاب قىلدى. ئالىمنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى نۇرغۇن تالىپلارنى ئوقۇتقان «ماھمۇدىيە مەدرەسە» نىڭ ئورنىدىكى سېرىق توپىلىق دۆڭلۇككە چىقىپ، چوڭقۇر خىيال سۈردى، ئەتراپتىكى قاقاس تاغلارغا، تاغ باغرىدا سوزۇلۇپ ياتقان بۇك ـ باراقسان يېزا ـ كەنتلەرگە ھېرىسمەنلىك بىلەن ئۇزاق تىكىلدى، شۇنداق ئېگىز تاغ ئۈستىدە ئەسرلەردىن بېرى ئۇزۇلمەي ئېقىپ تۇرغان خىسلەتلىك نورۇز بۇلاقنىڭ تاتلىق، مۇزدەك سۈيىنى ئوچۇملاپ ئىچىپ ھۇزۇرلاندى. بۇلاقنىڭ ئەتراپىنى مەزمۇت يىلتىزلىرى بىلەن قارماپ، كۆككە بوي سوزغان باراقسان شاخلىرى بىلەن ئۇنى ئاسراپ، ھىمايە قىلىپ ياتقان ھەيۋەتلىك «ھاي ـ ھاي تېرەك» نىڭ ئاستىدا سوزۇلۇپ يېتىپ سەگدىدى. ئۇ تەبىئەتنىڭ مۇنداق ئاجايىپ مۆجىزىسىگە، ھىممىتى ۋە ساخاۋىتىگە قايىل بولۇپ، تەسرلىنىپ ئۇزاققىچە ھايا-جېنىنى باسالمىدى. ئالىمنىڭ مەقبەرىسى قاتۇرۇلغان ئۆيگە كىرگەندە، ئۇنىڭ چىرايى نۇرلىنىپ، كۆزلىرى تېخىمۇ پارقىراپ كەتتى. گەجخا قىلىنغان تاملارغا، ئويما نەقىشلىك لىم، جەگىلەرگە ئاجايىپ پاساھەتلىك شېئىرلار، ھېكمەتلىك سۆزلەر يېزىلغانىدى. ھىدايەت ھەممىسىنى كۆزدىن كەچۈردى، ئاخىرىدا تۆۋەندىكى ئىككى مىسرا شېئىر بىلەن بىر ئابزاس سۆزنى خاتىرىسىگە كۆچۈرۈۋالدى:

«جىسمى ئادەم گويا كى بىر دىۋارىدۇر،
مەرىپەت دىۋار ئىچرە گۈلزارىدۇر.»

«دانالار — ۋاقتىنى شەرىئەت ۋە پەنگە بېغىشلايدۇ. نادانلار — پىتنە ـ پاسات، ئۇيقۇ ۋە جېدەلگە بېغىشلايدۇ!»...

ئارىدىن ھەپتە ئۆتكەندە، بىز تۇمەن بويىغا چىقتۇق. تۇمەن دەريا-سى بويىدىكى تاللىقنى ئارىلاپ كېتىۋېتىپ، ھىدايەت ماڭا مۇنداق گەپلەرنى دېدى:

— دوستۇم، ئۆزۈم ئۇيغۇر تۇرۇقلۇق، قەشقەرنى كۆرمەي كەتكەن بولسام، ئارماندا قالار ئىكەنمەن! قەشقەر ئېسىل يۇرت ئىكەن، دۇنيانىڭ مەدەنىيەت خەزىنىسىگە ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشقان بىرمۇنچە ئالەمشۇمۇل زاتلىرىمىزنى مۇشۇ يۇرت تۇغقان، مانا مۇشۇ ئەزىم دەريانىڭ سۇيى ئۇلارنى كۆكلىتىپ چوڭ قىلغان! بىز ئۇلار بىلەن پەخىرلىنىمىز، قەشقەر بىلەنمۇ پەخىرلىنىمىز، قەشقەر ئېلىمىزنىڭ، شۇنداقلا دۇنيانىڭ قەدىمىي، مەشھۇر شەھىرى بولۇشقا مۇناسىپ! لېكىن، بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆتمۇش، دوستۇم، ئۇ ھەرگىزمۇ كەلگۈسىنى چۈشەندۈرۈپ بېرەلمەيدۇ! يۇرتىمىزنى ئېيتسام، قەشقەردىن كۆڭلۇم قالغان، نەپرەتلەنگەن يەرلىرىمۇ بولدى. ھېيتگاھ جامەسى، ئاپاق خوجا مازىرى قاتارلىق يەرلەر ھەقىقەتەنمۇ ئۇيغۇر بىناكارلىقىنىڭ، ھۈنەر ـ سەنئىتىنىڭ شانلىق يادنامىسى، بۇ ئەمگەكچان، ئەقىل ـ پاراسەتلىك خەلقىمىزگە مەنسۇپ! لېكىن ئۇ ھازىر نادانلىقنى، جاھالەتنى قوغداپ، تەرغىب قىلىدىغان قورغان بولۇپ قاپتۇ. قەشقەرنى قارماپ ياتقان دىنىي مۇتەئەسسىپلىكنىڭ مۇنداق جاھىل، تەلۇبلىكى مېنى ھەيران قالدۇردى، ئازابلاندۇردى. بىرنەچچە كۈندىن بېرى، مەن كۆپ ئويلىدىم. ھازىر بىزدىكى پاجىئە مىللىي ئاڭنىڭ ئورنىغا دىنىي ئاڭنى، مىللىي غۇرۇرنىڭ ئورنىغا دىنىي غۇرۇرنى دەسسەتكەنلىكىمىزدىن بولۇۋاتىدۇ. بىز قاچانغىچە دىنىم ئىسلام، مىللىتىم مۇسۇلمان دەپ يۇرىمىز؟! قاچانغىچە ئابۇنەسىر كاسانىنىڭ بۆشۈكىدە ئەللەيلىنىپ يېتىۋېرىمىز؟! ئۆمىلە ـ ئۆمىلە تېخىچە قىردىن ئاشالمايۋاتقىنىمىزغا بىزنىڭ نادانلىقىمىز، ساۋاتسىزلىقىمىز سەۋەب ئەمەسمۇ؟!...

ھىدايەت قاتتىق بىر ئۇھسىنىپ، جىم بولۇپ قالدى.

ئۇ ھەقلىق ئىدى. ئۇنىڭ سۆزىدىكى چوڭقۇر مەنە، يوشۇرۇن چاقىرىق مېنى ئويلاندۇرۇپ قويدى. ھەرقانداق بىر ئۇجداندىن

لىق كىشىنىڭ كىندىك قېنى تۆكۈلگەن تۇپراققا مۇھەببىتى، ھۆرمىتى بولىدۇ. مەن قەشقەرلىق، مۇشۇ قەدىمىي ئەزىز يۇرتتا تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، ھەرقاچان بۇ يۇرتنىڭ ئىززەت - ھۆرمىتىنى ساقلاش بۇرچۇم بار! لېكىن ھىدايەت ئېيتقاندەك، بۇ يەردىكى جاھالەت، مۇتەئەسسىپلىك ۋە روھىي قۇللۇق مېنىڭمۇ ئىچىمنى پۈشۈرىدۇ، زامانداشلارنىڭ، ئەۋلادلارنىڭ تەقدىر، ئىستىقبالىنى ئويلاپ قاتتىق ئازابلىنىمەن! بۇ يەردە شەرىئەت بىلەن تەرىقەت ئارىلىشىپ كەتكەن، بىرمۇنچە ياخشى، نورمال دىنىي ئەقىدىلەر ئۆزىنى «ئەۋلىيا، ئەنبىيا» دەپ ئاتىۋالغان بەزى چالا مولىلار تەرىپىدىن خالىغانچە شەرھلىنىپ، خۇددى يىلانغا پۇت چىقىرىپ قويغاندەك غەلىتە ئۆزگىرىپ كەتكەن، بۇگۈنكى كۈندە، ئىسلام دىنى ئۆزى پەيدا بولغان ئەرەب يېرىم ئارىلىدا، مۇسۇلمانلارنىڭ مۇقەددەس جايى مەككە - مەدىنىدە زامانغا لايىق تەرەققىي قىلىپ، كىشىلەرنىڭ قەلبىدىكى ئەركىن ئەقىدىگە، ئۇلارنىڭ ئىلىم - پەن، ھۈنەر - سەنئەت بىلەن شۇغۇللىنىشىدىكى بىر خىل مەنىۋى دەۋەتكە ئايلانغان بولسا، بۇ يەردە — مېنىڭ بۇ ئانا يۇرتۇمدا — ئۇنىڭ ئەكسى ئىپتىدائىي، جاھىل تەرەپلىرى ئەۋج ئېلىپ، كىشىلەرنىڭ ئالغا بېسىش يولىدىكى روھىي چۈشەككە ئايلانماقتا، ئۇلارنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىدىكى ئۆرپ - ئادەتلىرى گىچە سىڭىپ، كېڭىيىپ ھەر خىل «قائىدە - نىزام» لارنىڭ كۆزگە كۆرۈنمەس جاھىل يېپلىرى بىلەن ئۇلارنى بوغماقتا، قىينىماقتا...

شۇ پەيتتە، كۆز ئالدىمدىن بىرنەچچە كۈن بۇرۇن ئاپاق خوجا مازىرىغا چىققان ۋاقتىتىكى كىچىككىنە بىر ئىش غىل - پال ئۆتتى. بىز مازارنى ئايلىنىپ كېتىۋېتىپ، ئاقپىچە رومال ئارتىۋالغان بىرمۇنچە ئاياللار بىلەن قېرى - چۈرىلەرنىڭ مازار ئەتراپىدا دۇئا - تەكبىر ئوقۇپ، يىغلىشىپ، تېۋىنىپ، نېمىلەر-نىدۇر تەلەپ قىلىپ، مازارغا تەلپۈنۈپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرگە-

نىدۇق، شۇ ئارىلىقتا، ئاتمىش ياشتىن ھالقىغان دېھقان سۈپەت بىر ئادەم ئون نەچچە ياشلىق ئوغلىنى يېتىلەپ كېلىپ، دەسلەپ مازارنىڭ يېشىل سىرلىق خىشلىرىغا يۈزىنى ياقتى، پېچىرلاپ بىر نەرسىلەرنى ئوردى، كېيىن ئوغلىنى يېنىغا ئولتۇرغۇزۇپ، ئاپاق خوجىنىڭ شەنىگە ئۈزۈندىن - ئۈزاق تىلاۋەت قىلدى، ئارقىدىن ئىككى قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، ئۆلگىنىگە ئىككى يۈز توقسان ئۈچ يىل بولغان سوغۇق مۇرىدىغا يىغلاپ تۇرۇپ:

دەردىمەنلەرنىڭ دەردىگە دەۋا بولغۇچى ئۆزۈڭ،
ھاجەتمەنلەرنىڭ ھاجىتىنى راۋا قىلغۇچى ئۆزۈڭ!

دېگەندەك قەسىدىلەرنى ئۇنلۇك ئوقۇپ دۇئا قىلدى. شۇ چاغدا، ئوغلى ھاڭۇاقتىلىق قىلىپ، دۇئاغا قول كۆتۈرمەۋىدى، ھېلىقى ئادەم ئۇنى دۆشكەلەپ، دۇئا قىلىشقا، مازار ئىچىدىكى ئۆلۈك زاتتىن بەخت - سائادەتنى تىلەشكە مەجبۇرلىدى. بالىمۇ دادىسىغا ئوخشاشلا قولىنى ئېگىز كۆتۈردى، بېشىنى گىلدىڭشىتىپ ئاللىنېمىلەرنى پېچىرلاپ ئوقۇدى...

بىز بۇ ئىشلارنى يېقىن يەردە تۇرۇپ كۆزەتكەنىدۇق، ھېلىقى ئادەم كەتكەندىن كېيىن، ھىدايەت چوڭقۇر بىر خۇرسىنىش بىلەن:

— دوستۇم، كۆردۈڭمۇ؟ بىزدىكى جاھالەت ۋابا ئىلاھىدەك ئەۋلادتىن - ئەۋلادقا يۇقۇپ كېتىۋاتىدۇ! بۇ ئادەم ئۆزى چوقۇنۇۋاتقان ئاشۇ «زات»نىڭ كىملىكىنى بىلمەمدىغاندۇر؟ ئۇ ئاشۇ ئادەمنىڭ ئاتا - بوۋا، ئەجدادىنى قانلىق باستۇرغان، ئىلىم - پەن، مەرىپەتنى خانۇەيران قىلىپ، كىشىلەرنى جاھالەت، تەرەققىياتىدىن يولىغا باشلىغان قانخور، ئەشەددىي سوپىزم تەرغىباتچىسى ئاپاق خوجا ئەمەسمۇ؟! بۇ ئادەم ئۆزىنىڭ نادانلىقى، روھىي قۇللۇقى يەتمىگەندەك، ئەمدى گۆدەك بالىسىنىمۇ ئاشۇنداق

داق بىر جاھالەت پىرىگە چوقۇندۇرۇپ، نادانلىق ۋە قۇللۇق گىردابىغا ئىتتىرىۋېتىپتۇ! — دەپ ئېچىنغانىدى.

بۇنىڭدىن ئۇچ يىل بۇرۇن، ئۆز بېشىمدىن ئۆتكەن بىر ۋەقەمۇ ھازىرغىچە ئېسىمدىن چىقمايدۇ: قوشنا مەھەللىمىزدىكى بىر مەسچىت ئەينى ۋاقىتتا گىلەمچىلىك كارخانىسى قىلىنىپ، ئۇ يەردە مەھەللىدىكى قىيىنچىلىقى بار ئائىلىنىڭ بالا ـ چاقىلىرى بىلەن ئوقۇشسىز قالغان ئۆسمۈرلەر ئىشلەيتتى. بىرنەچچە يىل ئىچىدىلا ئۇلار خېلى قەد كۆتۈرۈپ، چىقىش يولى تېپىۋالغانىدى. لېكىن دىنىي سىياسەتنىڭ كېڭىيىشى بىلەن بەزى دىنىي مۇتەئەسسىپلەر قۇتراپ، بۇ يەرنى قايتۇرۇۋالماقچى بوپتۇ. مەن بىر كۈنى بۇ يەردىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ دەل ماجىرانىڭ ئۈستىدىن چۈشۈپ قالدىم. ئۆزىنى «مەسچىت قوۋمى» دەپ ئاتىۋالغان بىر توپ كىشىلەر كارخانىنىڭ دەستىگاھلىرىنى چېقىپ، يېرىمى پۈتكەن گىلەملەرنى كېسىپ، چەيلەپ، يېگىرمە ـ ئوتتۇزدەك شاگىرت قىز ـ ئوغۇللارنى قوغلاپ سىرتقا چىقىرىۋەتكەنىدى. بىرنەچچە ئوقۇمۇشلۇق، ھالال نىيەت ئادەملەر ھېلىقى «مەسچىت قوۋمى» غا نەسىھەت قىلىپ، ئۇلارنى پەيلىدىن ياندۇرماقچى بولاتتى. لېكىن ئۇلارنىڭ ئەلپازى يامان ئىدى. كىم ئارىغا چۈشسە، شۇنىڭغا ئۇششۇك ھەربىدەك قاتتىق تېگەتتى. مەن ھېلىقى سەبىي، گۆدەك بالىلارغا، ۋەيران بولغان گىلەم ۋە دەستىگاھلارغا قاراپ چىداپ تۇرالمىدىم. ئاخىر ئارىغا قىستۇرۇلۇپ كىرىپ، «مەسچىت قوۋمى» نىڭ ئىچىدىكى ۋارقىراپ ـ جارقىراپ يۈرگەن بىرىگە مۇنداق دېدىم:

— ئاخۇنۇم، بۇ مەھەللىدە بىر ئەمەس، يەنە ئىككى مەسچىت بار ئىكەن، جامائەت ھەرقانچە كۆپ بولسىمۇ، كۆڭۈل كەڭ بولسىلا شۇنىڭغا سىغىپ كېتەر. بۇ مەسچىت ئۆز ۋاقتىدا كارخانا قىلىنىپ، نۇرغۇن ئائىلىلەرنىڭ ئىشسىز پەرزەنتلىرىنى تەربىيىلەپتۇ. بۇمۇ چوڭ ساۋابلىق ئىش! ئەمدى ھەربىرلىرى بۇ

يەرنى تارتىۋېلىشسىلىرى، ماۋۇ بالىلار ئىشسىز قالمامدۇ؟! بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆزلىرىنىڭ جىگەر - باغرى! ئەگەر ئۇلار بىكارچىلىقتىن ناشايان ئىشلارغا ئارىلىشىپ، يامان يولغا مېڭىپ قالسا، ھەربىرلىرىگىمۇ سەت ئەمەسمۇ؟!...

بىرنەچچەيلەن ماڭا ھۇرپىيىپ كېلىشتى. مەسخىرىلىك، ئاھانەتلىك تىللار تەرەپ - تەرەپتىن ئاڭلىنىشقا باشلىدى:

— نەدىن كەلگەن مەددىاھ ماۋۇ؟

— رېھىم قەندەلنىڭ ئۇرۇمچىدىن كەلگەن ھېلىقى «زىياد-داش[1]» ئوغلى بولمامدۇ؟!

— ئۇيغۇر بولغىنى بىلەن ئىمانى سۇس نېمىكەن!

— خۇدايىم بەرسە، پەيغەمبەر غىنىڭ قىلالماپتۇ، دېگەن گەپ بار، ساڭا نېمە يوق!؟

— قۇلىقىغا ژارقىراپ، ئاغزىغا تۆكۈرۈش كېرەك!

— بالىلارغا ئىچىڭ ئاغرىسا، ئۆزۈڭ بېشىنى سىلىۋال!

— مەسچىت بىزنىڭ!

— قانچە كۆپ بولسا شۇنچە ياخشى!

.....

شۇنداق قىلىپ، بۇ ئىشقا ھېچكىم ئارا تۇرالمىدى، كارخانا ژەيران بولدى، ئۇستا - شاگىرتلار پىتىراپ كەتتى. مەن شۇ كۈنى تۈن بويى ئۇخلىيالمىدىم، كۆز ئالدىمدىن ھېلىقى «مەسچىت قووۋمى» لىرىنىڭ مۇدھىش تەلەتى، ئىشسىز قالغان بالىلارنىڭ ئۇمچەرىگەن، مەيۇس چىرايلىرى بىر - بىرلەپ ئۆتتى. ئۇلار نېمىدېگەن باغرى تاش، بەتنىيەت ئادەملەر - ھە؟! ئۇلار كىچىككىنە بىر ئىمانلىق، مەزىنلىك ھوقۇقىنى، ئالىقانچىلىك يەردىكى نامازخانلىق ئورنىنى تالىشىپ، ئۆز ئەۋلادلىرىنىڭ تەقدىرى، ئىستىقبالى بىلەن ھېسابلاشمىدى، ئۇلار ئاشۇ مەسچىتتە

---

① زىياندىاش — زىيالىينى دېمەكچى.

ئولتۇرۇپ نېمە قىلماقچى؟! ئاللانى ياد ئەتمەكچىمىش، ئاللاغا سېغىنماقچىمىش، دۇئا - تىلاۋەت، ھەمدۇسانا بىلەن ئاللاغا بولغان ساداقىتىنى بىلدۇرمەكچىمىش! ئەگەر ئاللا ھەقىقەتەنمۇ ھەممەتلىك، ئادىل ۋە غېرىبپەرۋەر بولسا، جەزمەن ئۇلارنىڭ ئىچى بىلەن تېشىنىڭ، ئاغزى بىلەن دىلىنىڭ ھەرگىز ئوخشاش-مايدىغانلىقىنى، ساۋابلىق ئىشلارنى دەپسەندە قىلىپ، گۇناھلىق ئىشلارغا يول قويغانلىقىنى كۆرىدۇ، بىلىدۇ ۋە ئاخىر قەھر - غەزەپكە كېلىپ، ئۇلارنىڭ گۇناھى ئۈچۈن تېگىشلىك جازاغا تارتىدۇ!...

ئۇچ يىلدىن كېيىنكى بۇگۈنكى كۈندە، مۇنداق ئىشنىڭ ئۆزۈم چوڭ بولغان مەھەللىدە قايتا تەكرارلىنىپ قېلىشىنى خىيالىمغا كەلتۈرمەپتىكەنمەن. بۇ قېتىم بۇ ئىشنىڭ شاھىتى ھىدايەت بولدى. بىزنىڭ ئۆيگە يېقىن يەردىكى كونا، ۋەيرانە بىر مەسچىتنى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ۋاقتىدا، مەھەللىمىزنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپ ئۆز تەۋەسىگە قوشۇپ، ئىككى ئېغىزلىق سىنىپ سالغانىدى. تۈيۇقسىز بۇ زېمىننىڭ ھەقىدارسى چىقىپ قالدى. مەھەللىمىزدە ئەزھەر ئىشان ئىسىملىك بىر ئادەم بار ئىدى. يېشى ئاتمىشتىن ھالقىغان، ئۆچكە ساقال، ياغاق يۈز، لەش چىراي بۇ ئادەمنى مەن ئىككى - ئۈچ قېتىملا كۆرگەنىدىم. ئاڭلىشىمچە، ئۇ كۆپ ۋاقىتىنى چەت يېزىلاردا ۋە چوڭ - چوڭ مازارلاردا ئۆتكۈزىدىكەن. ئۇ يەردە بىرمۇنچە مۇرىت - مۇخلىسلىرى بار ئىكەن. شۇ كۈنلەردە بۇ ئادەم ئەرەبىستاندىن كەلگەن بىر پارچە خەتنى كۆتۈرۈۋېلىپ، ئۇچرىغانلا ئادەمگە:

— بۇ يەرگە ئۆز ۋاقتىدا تاغام مەسچىت سالغان، زېمىن بىزنىڭ! مەكتەپ بۇنى قانۇنسىز ئىگىلىۋالدى، مەن بۇ يەرگە قايتىدىن مەسچىت سالدۇرىمەن، مانا، تاغامنىڭ ماڭا ھاۋالە قىلىپ يازغان خېتى. ئۇ ئون مىڭ ئامېرىكا دوللىرى ئەۋەتىپتۇ،

بۇ پۇل بىلەن مەھەللىمىزدە يەنە بىر يېڭى مەسچىت قەد كۆتۈرد-
دۇ! — دەپ يۇردى.

ئۇنىڭ ئاغزى بېسىلماي ۋالاقشىپ يۇرۇشى بىلەن خېلى كۆچلۇك جامائەت پىكرى تەييارلاندى. بىر توپ كىشىلەر ئېك-
كى - ئۈچ قېتىم مەكتەپكە بېسىپ كىرىپ، بىر يۇز يېگىرمە بالا ئوقۇيدىغان ھېلىقى ئىككى سىنىپنىڭ ئورنىنى قايتۇرۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى. مەكتەپ قېنىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى، ئوقۇغۇچىلارنىڭمۇ روھىي كەيپىياتى تۆۋەنلەپ كەتتى...

بىر كۈنى كەچقۇرۇن، مەھەللىنىڭ شەرق تەرىپىدىكى مەس-
چىتكە ھەممە جامائەت توپلىنىشقا باشلىدى، ھىدايەت تېكتېكلاپ يۇرۇپ، بۈگۈن بۇ يەردە ئەزھەر ئىشاننىڭ يەنە ۋەز ئېيتماقچى بولغانلىقىنى ئاڭلاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بىزمۇ مەسچىتكە كىردۇق. جامائەت كۆپ ئىدى، مەھەللىنىڭ پېشقەدەم تەقۋادارلىرى، ئە-
مام، مەزىنلىرى مېھرابنىڭ ئالدىدىكى گىلەم ئۈستىدە باداشقان قۇرۇپ، تەسۋى سېرىپ ئولتۇراتتى. بېشىغا مىسقالى داكىدىن يوغان سەللە ئورىغان، ئۈچىسىغا ئاق شايى يەكتەك كىيىۋالغان ئەزھەرئىشان قۇتبىگە چىقىپ، خىرگەي ئاۋازدا سۆزلەشكە باشلىدى:

— ئې مۆمىنلەر، ۋاقىپ بولۇڭلاركى، «سالاتۇمەسئۇدى»[1] دېگەن كىتابتا: ئۆلگەن كىشىنىڭ پېشانىسى تەرلىسە، كۆزىدىن ياش ئاقسا، بۇرنىنىڭ تۆشۈكى كاتتا بولسا، بۇ خۇدانىڭ رەھمە-
تىگە دالالەت بېرىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ بەشىرىسى كۆك ياكى قارا بولسا، ئاغزىدىن كۆپۈك چىقسا، بۇ خۇدانىڭ ئازابىغا دالالەت بېرىدۇ، بۇ ئىمانسىزلىقنىڭ بەلگىسى، دېيىلگەن! بىز ھېچقاي-
سىمىز ئىمانسىز كېتىشنى، خۇدانىڭ ئازابىغا ئۇچراشنى خالە-
مايمىز! پەيغەمبىرىمىزدەك بۇ دۇنياغا پاك كېلىپ، پاك كېتىش-

---

① «سالاتۇمەسئۇدى» — «نامازۋە روزىلارنىڭ بايانى».

نى ئاللادىن تىلەيمىز! بۇنىڭ ئۈچۈن ھەممە ئىشتا ئاللانى ياد ئېتىشىمىز، ئاللانىڭ بىز بەندىلەرگە نازىل قىلىپ چۈشۈرگەن كالامى — قۇرئانى شېرىپنىڭ دېگىنى بويىچە ئىشلىشىمىز لازىم. قۇرئانى كەرىمدە: «ئاللانىڭ مەسچىتلىرىنى پەقەت ئاللانىڭ بار-لىقىغا ۋە بىرلىكىگە تىلى بىلەن ئىقرار قىلىپ، دىلى بىلەن تەستىق قىلغان كىشىلا بىنا قىلىپ ياسىيالايدۇ» دېيىلىدۇ. ھەدىس كالامىدىمۇ: «ھەرقانداق كىشى خۇدانىڭ رازىلىقى ئۈچۈن مەسچىت سالسا، ئاللاتائالا ئول كىشى ئۈچۈن جەننەتتە ئالىي ئىمارەتلەرنى ئۆز قۇدرىتى بىلەن بىنا قىلىپ بېرىدۇ، كونا مەس-چىتلەرنى تەئمىر قىلىپ بەرسىمۇ ئۇنىڭغا جەننەت ئۆيلىرىدىن بېرىدۇ» دېيىلگەن...

ئەزھەر ئىشان خېلى ناتىق ئىكەن، ئۇنىڭ ئاللانى شېپى كەلتۇرۇپ ئېيتقان سۆزلىرى، قۇرئاندىن، ھەدىستىن جاي - جايىدا كەلتۇرۇپ نەقىل ئالغان ئۇزۇندىلىرى جامائەت ئىچىدە كۈچلۈك تەسىر قوزغىدى. ئۇنىڭ ئاخىرىدا ئېيتقان مەسچىت ياساش، مەكتەپ ئىگىلىۋالغان يەرنى تارتىۋېلىش، جامائەت مە-دەتكار بولۇش، بىر ياقىدىن باش چىقىرىش توغرىسىدىكى ۋەز-نەسىھەتلىرىمۇ كۆپچىلىكنىڭ كۆڭلىگە ياقتى، ئۇلار بىر - بىر-گە باش لىڭشىتىپ، ئېڭەك قېقىشىپ، ئەزھەر ئىشانىنى ماقۇللا-دى. ئەگەر يىغىلىش مۇشۇ پېتى تارقىلىپ كېتىدىغان بولسا، ئەتىلىككە مەكتەپ بىلەن بۇلار ئوتتۇرىسىدا چوڭراق بىر ماجىرا-نىڭ چىقىپ قېلىشى ئېنىق ئىدى. ھىدايەت ماڭا سوئال نەزىرىدە قارىدى. ئۇنىڭ چىرايىدىن بىر خىل جىددىيلىك، بىسەرەمجانلىق چىقىپ تۇراتتى، مەن ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى چۈشىنىپ، ئاستا ئورنۇمدىن تۇردۇم، بىر - ئىككى ئېغىز گەپ بىلەن ئۇلارنىڭ ئازراق بىسىنى ياندۇرۇش نىيىتىدە مۇنداق دېدىم:

— جامائەت، ئاتا - بوۋىمىز: «ھىممىتى بارنىڭ قىممىتى بار» دەپ ياخشى ئېيتقان. كونا مەسچىتنىڭ ئورنىغا سېلىنغان

سىنىپتا ئۆزىمىزنىڭ بالىلىرى، جىگەر پارىسى ئوقۇۋاتىدۇ. بىلىم ئېلىشىمۇ پەيغەمبىرىمىز ئېيتقاندەك، يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە پەرز! ئەگەر بىز ئۇ يەرنى تارتىۋېلىپ، مەسچىت سالمىز دېسەك، ئىككى بالىمىزنى شۇ بالىلىرىمىزغا ئۆۋال بولمامدۇ؟! ئۇلار نەگە بېرىپ ئوقۇيدۇ؟!...

بىرنەچچىسى مېنىڭ سۆزۈمنى قېقىۋەتتى:

— نەگە بېرىپ ئوقۇسا ئوقۇمامدۇ!

— يېڭى مەكتەپ بولمىسا، كونا مەكتەپ بار!

— ئاشۇ مەسچىتنىڭ ئۆزىدە قارىيخانا ئاچمىز!

— بىزگە ئىمان كېرەك!

— بىزگە مەسچىت كېرەك!

.....

بىردىنلا ئۇلارنىڭ زۇۋانى تۇتۇلۇپ قالدى، قارىسام، ھىدايەت ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، ھېلىقى گەپدانلارغا بىگىزدەك قادالغانىكەن. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ھەقىقەتەنمۇ ئادەم ھېيىققۇدەك بىر خىل ئۆتكۈر، سۈرلۈك نۇر چاچراپ تۇراتتى. ئۇ ئېچىنغان، خۇرسىنغان، ئەلەملىك بىر ئاۋازدا ھەممەيلەنگە ئاڭلانغۇدەك قىلىپ مۇنداق دېدى:

— ھۆرمەتلىك جامائەت، ئاللانىڭ قۇرئانىدا، مۇھەممەد پەيغەمبىرىنىڭ ھەدىسلىرىدە، يالغۇز مەسچىت ياساشنىلا دېمىگەن، بەلكى يول ياساش، كۆۋرۈك سېلىش، مەكتەپ ئېچىشنىمۇ ساۋاب ۋە ساخاۋەتلىك ئىشلار قاتارىدا ئوتتۇرىغا قويغان. ساخاۋەت — باشقىلارغا مەنپەئەت يەتكۈزۈش دېمەكتۇر. ئۇ ئىنسانىنىڭ كىشىلەر ئارىسىدا ياخشى نام، ياخشى سۈپەت قالدۇرۇشىنىڭ ئاساسى. مەن ئىككى كۈندىن بېرى، بۇ مەھەللىنى كۆپ ئايلاندىم، ئالتە يۈز يەتمىش چامدام كىشىدىن بىر كوچىدا ئىككى مەسچىت بار ئىكەن. مېنىڭ بىلىشىمچە، بىر مەسچىتكە قىرىق ئادەم توشمىسا، جۈمە نامىزىنى ئوقۇش راۋا بولمايدۇ. شۇنداق تۇرۇقلۇق،

بىر يۇز يىگىرمە بالىنى ئوقۇشسىز قالدۇرۇپ، يەنە ئۇچىنچى بىر مەسچىتنى سېلىشنىڭ قانچىلىك زۆرۈرىيىتى باردۇر؟! ھەربىرلىرى ھەدىسىنىڭ ئاتىمىش ئۇچىنچى بېتىنى ئېچىپ كۆرۈپ بېقىشسىلا. ئۇنىڭدا پەيغەمبىرىمىز: «مەسچىتنىڭ ئارىلىقى قاز-چە يىراق بولسا، شۇ يەرگە بېرىپ نامار ئوقۇغانلارنىڭ ئېرىشىدى-غان ساۋابى شۇنچە چوڭ بولىدۇ» دېگەن. مەن ھەربىرلىرىدىن كۆپرەك ساۋابلىق ئىش قىلىشنى، ئۆز بالىلىرىمىزنىڭ، ئەۋلاد-لىرىمىزنىڭ تەقدىرى، ئىستىقبالى ئۈستىدە ئويدانراق ئويلىنىپ بېقىشلىرىنى ئۈمىد قىلىمەن!

مەسچىت سۈكۈتكە چۆمدى، نۇرغۇن ئادەملەر بېشىنى تۆۋەن سېلىپ، جىممىدە ئولتۇرۇپ قالدى. ھىدايەتنىڭ ئەدەپ بىلەن ئېيتىلغان ئىلتىجالىق سۆزلىرى ھەقىقەتەنمۇ ئۇلارنى ئويغا سې-لىپ قويغانىدى... ئەزھەر ئىشانىنىڭ ئەرۋاھى ئۇچتى. خۇنسىز يۈزى خۇددى ياماقچىنىڭ قارا گۈل بىلەن موم رېڭى سىڭىپ كەتكەن بەدرەڭ قوللىرىدەك پۈرۈشۈپ، سەتلىشىپ كەتتى. ئۇ جان ئاچچىقىدا ئورنىدىن تۇرۇپ، ساقاللىرىنى تىترەتكىنىچە:

— ھەي پاسىق بەندە، ئۇ دۇنيالىقىڭنى ئويلا! — دېگەن گەپنىلا قىلالىدى. لېكىن بۇ گەپكىمۇ ھىدايەت ناھايىتى ھازىر جاۋابلىق بىلەن مۇنداق دەپ جاۋاب بەردى:

— ماڭا يەنە بىر دۇنيانىڭ لازىمى يوق، تەقسىر، مۇشۇ دۇنيامۇ يېتىپ ئاشىدۇ!...

ئەزھەر ئىشانىنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ، چىرايى قارىداپ كەتتى. بىز لىككىدە ئورنىمىزدىن تۇرۇپ، مەسچىتتىن چىقىپ كەتتۇق...

بىر قىسىم ئادەملەر يەنىلا جاھىللىق بىلەن نىيىتىدىن يا-نمىدى. ئۇلار مەكتەپكە ئۇسۇپ كىرىپ، بالىلارنى سىنىپتىن قوغلاپ چىقاردى. لېكىن بۇزۇپ ـ چېقىشقا جۈرئەت قىلالمىدى. شۇ كۈنى ھىدايەت يېرىم كۈن يوقىلىپ كەتتى. كەچتە ئۆيگە

ناھايىتى كەيپسىز، چاچقۇن ھالدا كەلدى. نەگە بارغانلىقىنى سورىۋېدىم، ئۆزىنى تۇتالماي قاينىاپ كەتتى:

— نەگە باراتتىم، مۇناسىۋەتلىك رەھبەرلەر بىلەن سۆزلەشىپ باقاي دەپ ماڭارىپ ئىدارىسى بىلەن دىنىي ئىشلار ئىدارىسىگە باردىم. توۋا، كادىرلىرىمىز نېمىدېگەن يۈرەكسىز بولۇپ كەتكەن ـ ھە؟! بۇ يەردىكى ئادەملەرنىڭ ياخشىسى بىر غېرىچ، يامانلىرى بىر سويام ئىكەن، جىق پەرق قالماپتۇ! بۇ ئىشنى توسۇڭلار، نادانلىق ھۆكۈمرانلىق قىلمىسۇن، دېسەم، بىر ـ بىرىگە ئىتتىرىپ، ھەممىسى باش تارتىۋاتىدۇ. تېخى ئۆي ـ مۈلۈك ئىدارىسى، شەھەرلىك سوت بىر نەرسە دېسۇن، دەپ زىددىيەتنى باشقىلارغا ئىتتىرىۋاتىدۇ! ماڭارىپ ئىدارىسى نېمىشقا ئوتتۇرىغا چىقمايدۇ؟! بىر يۈز يىگىرمە ئوقۇغۇچىنىڭ ئىشى ئۈلارغا مۇناسىۋەتسىزمۇ!؟ خۇددى «ئېشەك تەخنىيگە ئىگە بولمىغاندەك» بۇنداق ۋاقىتتا، ئۈلار ئۆز بالىلىرىغا ئىگە بولمىسا بولامدۇ؟! نېمىدىن قورقىدۇ!؟ سىياسەت ئېنىققۇ؟!

ھىدايەتنىڭ راستىنلا ئاچچىقى كەلگەن، ئىچى پۇشقاندى. مەن ئۇنىڭغا تەسەللى بەردىم:

— دوستۇم، ئۇنچە چېچىلما! بۇ يەرنىڭ ئىشلىرىنى تازا بىلمەيسەن. بۇ يەردە دىنىي مەسىلە بەك سەزگۈر، يېڭىنىڭ ئۇچى تەگسىلا پارتلايدىغان ئىشلار بار. شۇڭا، كادىرلارمۇ ئالدىراپ ـ تېنەپ بىر نەرسە دېيىشتىن، چېقىلىشتىن قورقىدۇ! ئۈلار تەجرىبىلىك بولۇپ كەتكەن، زىددىيەتنى ئىتتىرىدىغانلا يەر بولسا، ئىتتىرىۋېرىدۇ. قانداق قىلىمىز، ئەمەلدار دېگەن دارۋازىغا ئوخشىشىدىكەن، ئۇنىڭ ئەمىلى ئۆسكەنسېرى، يۇقىرى ئۆرلىگەن دارۋازىغا ئوخشاش بىردەم ئالدىغا، بىردەم ئارقىغا مېڭىپ، تەمكىنلىشىپ قالىدىكەن، ئالدىراپ ئۆزىنى ئۇپراتمايدىكەن...

ئاخىر، ھىدايەت بۇ ئىشنى ئۆزى ھەل قىلىش نىيىتىگە كەلدى. لېكىن كاۋاپمۇ كۆيمەيدىغان، زىخمۇ كۆيمەيدىغان ئەپ-

لىك بىر چارە تېپىش كېرەك ئىدى. ئۇ بىر ـ ئىككى كۈن بەكمۇ جىمغۇر، خىيالچان بولۇپ كەتتى. يالغۇز ئولتۇرۇپ، بىر نەرسىلەرنى ئويلايتتى، پىلان قىلاتتى. بىر كۈنى ئەتىگەندە، ئۇ بىردىنلا ئېچىلىپ ـ يېيىلىپ قالدى. چايدىن كېيىن، مېنى باشلاپ مەكتەپكە كىردى. مەكتەپنىڭ مۇدىرى بىلەن بىللە ھېلىقى ئىككى سىنىپنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىنى بىر يەرگە يىغىپ سۆھبەت يىغىنى ئاچتى. ئون ۋە ئون ئىككى ياش ئارىلىقىدىكى بۇ ئوماق بالىلارنىڭ ھەممىسى ئوقۇشقا قىزىقاتتى. خۇددى ئۇچۇرما بولغان تورغاي، تۇمۇچۇقلاردەك ھاياتقا ئىنتىلەتتى، ھايات سىرلىرىنى بىلىشكە تەلپۈنەتتى. مەكتەپ ئۇلارنىڭ سۆيۈملۈك ئانىسى، سىنىپ ئۇلارنىڭ ئىللىق بۆشۈكىگە ئايلىنىپ قالغانىدى. شۇڭا، ئۇلار مەكتەپ مۇدىرىدىن، ئوقۇتقۇچىلاردىن ۋە بىزدىن نېمىنىدۇر كۈتكەندەك كىچىككىنە تۇرلۇق، سەبىي كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ، تەلمۈرۈپ قارايتتى. دەسلەپ مەكتەپ مۇدىرى ئۇلارنى تىنچلاندۇرۇپ مۇنداق دېدى:

— ساۋاقداشلار، دەرسىڭلارنى خاتىرجەم ئوقۇپ تۇرۇڭلار، بىز دوكلات يېزىپ، ئەھۋالنى يۇقىرىغا ئىنكاس قىلدۇق، مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلاردىن ئادەم كېلىپ جامائەتكە خىزمەت ئىشلەمەكچى. مەسىلە چىرايلىق ھەل بولۇپ قېلىشى مۇمكىن.

ئارقىدىن ھىدايەت بىرمۇنچە تەسىرلىك سۆزلەر بىلەن ئۇلارنى روھلاندۇردى:

— كىچىك دوستلار، خۇراپاتلىققا، مۇتەئەسسىپلىككە قارشى بىردىنبىر دورا — بىلىم! ئۇنىڭدىن باشقا ھېچ نەرسە بۇ ۋابا ئىلاھىنى ئىنسان ئېڭىدىن چىقىرىپ تاشلىيالمايدۇ! بىز ھەمىشە ئاتا ـ ئانىمىز قويغان «ئەمەت، سەمەت، مەمەت» دېگەن ئىسىم بىلەنلا پەخىرلىنىپ، مەست بولۇپ يۈرمەسلىكىمىز لازىم. بىز بۇ تەبىئىي ۋە ئەنئەنىۋى ئىسىملاردىن باشقا، «ئالىم»، «يازغۇچى»، «ئىنژېنېر» دېگەندەك شەرەپلىك،

پەخىرلىك ئېسىملارغىمۇ ئىگە بولۇشىمىز لازىم. بۇنىڭ ئۈچۈن، بىزگە بىلىم ئالىدىغان، تەربىيىلىنىدىغان مەكتەپ، سىنىپ كېرەك. ئۇ بولمىسا، ئوقۇشقا، پەللىمۇ پەللە يۇقىرى ئۆرلەشكە ئىمكانىيەت بولماي قالىدۇ. شۇڭا، بىز مەكتىپىمىزنى، سىنىپىمىزنى ھەر ئېھتىمالغا قارشى يۇز بېرىدىغان بۇزغۇنچىلىقلاردىن قوغدىشىمىز، ئۇنى ھەرقانداق غەيرىي بوران - چاپقۇنلاردىن ساقلاپ قېلىشىمىز لازىم!...

شۇ سۆزلەردىن كېيىن، ئۇ بىرنەچچە كۈندىن بېرى ئويلىغان ئويلىرىنى، قۇرغان پىلانلىرىنى ئوقۇغۇچىلارغا ئېيتتى. ئۇنىڭ ئەقىل ۋە ئىدراك بىلەن تاپقان پىلانى ئوقۇغۇچىلارغىمۇ، مەكتەپ مۇدىرىغىمۇ ياردى. ئىش مۇشۇ بويىچە بولسا، ھەقىقەتەن كاۋاپمۇ كۆيمەيتتى، زىخمۇ كۆيمەيتتى...

ئۇچ كۈندىن كېيىن دەل چۈش ۋاقتىدا، مۆلچەرلەنگەن ئىش ئاخىر يۈز بەردى. ئەزھەر ئىشان باشچىلىقىدىكى بىر توپ ئادەم نۇرغۇن تەربىيە - نەسىھەتلەرگە پىسەنت قىلماي، كەتمەن - گۈرجەكلىرىنى كۆتۈرۈپ، مەكتەپكە بېسىپ كىردى. ئۇلار ئوقۇغۇچىلارنىڭ چۈشلۈك دەم ئېلىشقا قايتقان ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ، سىنىپنى بۇزۇپ چاقماقچىدى. لېكىن ئوقۇغۇچىلارمۇ بۇنداق تۈيۈقسىز تەلۈلىككە قارشى ئاللىقاچان تەييارلىق كۆرۈپ قويغانىدى. دېجورنىلىقتا تۇرغان ئىككى ئوقۇغۇچى ۋەدە بويىچە مەكتەپ سەيناسىدىكى كاداڭ رەدىگە ئېسىلغان داڭنى قاتتىق ئۇردى. ھەش - پەش دېگۈچە ھېلىقى ئىككى سىنىپتا ئوقۇيدىغان بىر يۈز يىگىرمە بالا ئۆي - ئۆيلىرىدىن ئېتىلىپ چىقىپ، مەكتەپكە توپلاندى. ئۇلار خۇددى بىرى قوماندا بەرگەندەك چەبدەسلىك بىلەن قول تۇتۇشۇپ، گىرە بولۇپ، سىنىپنىڭ ئالدىدا سەپراس بولۇپ تۇردى ۋە قوڭغۇراقتەك جاراڭلىق ئاۋازدا:

— دادىلار، ئاكىلار، بىز ئوقۇيمىز، بىزگە مەكتەپ كېرەك. ئەگەر سىنىپىمىزنى تارتىۋالماقچى بولساڭلار، ئاۋۋال

بىزنى دەسسەپ - يانجىپ، ئاندىن بۇ يەرنى بۇزۇڭلار! — دەپ چۈرقىراشتى.

تۈيۈقسىز يۇز بەرگەن بۇ غەلىتە مۆجىزىدىن كەتمەن - گۈرجەك كۆتۈرگەن ھېلىقى جامائەت مەڭدەپ تۈرۈپ قالدى. ئۇلارنىڭ بايىقى غالجىر ھەيۋىسى، مۇدھىش چىرايى بىردىنلا ئاللىقاياقلارغا غايىب بولۇپ، ئۇنىڭ ئورنىنى ھەيرانلىق، تەئەججۇپ ئىگىلىدى. چۈنكى، شۇ تاپتا ئۇلارنىڭ ئالدىدا قول تۈتۈشۈپ، گىرە بولۇپ، ئوماق چىرايلىرىنى ئۇمچەرىتىپ، چېچەن كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ، چۈرقىرىشىپ تۈرغان بۇ نارەسىدىلەر ئۇلارنىڭ ئۆز پەرزەنتى، يۇرەك پارىسى ياكى بىر تۇغقان قېرىنددەشى، ياكى قولۇم - قوشنا، ئەل - ئاغىنىسىنىڭ بالا - چاقا، ئۇرۇق - تۇغقىنى ئىدى.

ئەزھەر ئىشانىڭ كۆزى چەكچىيىپ، ساقاللىرى تىترىدى، غەزەپ ۋە ئەلەمدىن يۈزىدىكى ئۇششاق قوڭۇر داغلارمۇ كۆپۈپ، كېڭىيىپ، يۈندى چاچقاندەك سەتلىشىپ كەتتى. ئۇ نېمە قىلدىشىنى، نېمە دېيىشىنى بىلمەي، كەتمەننىڭ سېپىغا دېيەنگىنىچە جىممىدە تۇراتتى. قارىماققا، ئۇ جىم تۇرغان بىلەن لېكىن چىشلىرىنىڭ غۇچۇرلاپ، جاغ سۆڭەكلىرىنىڭ تومپىيىپ چىقىشىدىن، يۇڭلۇق، قاتمال قوللىرىنىڭ سېزىلەرلىك تىترىشىدىن ئۇنىڭ قاتتىق ئازابلىنىۋاتقانلىقىنى، ئىچ - ئىچىدىن خۇن كەتكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولاتتى.

ئۇ چەكچەيگەن كۆزلىرى بىلەن ئەتراپقا ئەلەڭلەپ قارىدى، قورساقنى بوشىتىپ ئىككى ئېغىز گەپ قىلىۋالغۇدەك بىرەر چوڭ ئادەم كۆرۈنمەيتتى. ھەممىسى غەرەز ئۇقمايدىغان گۆدەك بالىلار ئىدى. ئۇلارغا نېمە دېگۈلۈك! ئەگەر بىرەرىنى تىللىساڭ ياكى تاك قىلىپ قويساڭ، ھەممە ئىش تۈگەيدۇ، پۈتمەس - تۈگىمەس دەردۇ بالاغا قالىسەن!...

جامائەت بوشىشىپ، سالپىيىپ، بىر - بىرلەپ ئارقىغا

ياندى. ئەڭ ئاخىرقى ئۇچ - توّت چاپارمەنلەرمۇ لېۋىنى چىشلەپ، بېشىنى ساڭگىلاتتى. شۇنداق قىلىپ، ھىدايەت پەردە ئارقىسىدا تۇرۇپ قوماندانلىق قىلغان بۇ جىددىي «جەڭ» ناھايىتى ئوڭۇشلۇق، غەلىبىلىك ئاخىرلاشتى.

ھېلىقى زېمىننىڭ ھەقدارسى مەن، دەپ ئوتتۇرىغا چىققان ئەزھەر ئىشانمۇ تۇيۇقسىز يوقىلىپ كەتتى. كېيىن ئاڭلىساق، «ئوردام»[1]غا كېتىپتۇ. شۇ كۇنلەردە، قىزغىن «ئوردام سەيلىسى» باشلانغانىدى. بۇنى ئاڭلاپ ھىدايەتنىڭمۇ ئۇ يەرگە بارغۇسى كەلدى.

— سەن ئۇ يەرنى كۆرگەنمۇ؟ — دەپ سورىدى ئۇ بىر كۇنى مەندىن.

— كۆرگەن، بۇنىڭدىن ئون ئىككى يىل بۇرۇن، دادام بىلەن بىللە بارغان...

— ۋاي - ۋۇي... بۇرۇنقى گەپ ئىكەن، ئاداش. ئون ئىككى يىلدىن بېرى ئۇ يەردىمۇ ئۆزگىرىشلەر بولغاندۇر، — دېدى ئۇ قىزىقىپ، — بارايلى، دوستۇم، مەن ئۇ يەر ھەققىدە تارىخىي ماتېرىياللاردىن ئاز - تولا ئوقۇغانىدىم. مېنىڭ ئاڭلىغانىدىن، بىر كۆرگەن ئەلا. كىم بىلىدۇ، ئېتىقادىم ئۆزگىرىپ، تېخى باشقىچە ئادەم بولۇپ قالامدىمەن تېخى!...

شۇنداق قىلىپ، ئوردامغا بېرىش قارارىغا كەلدۇق. 7 - ئاينىڭ ئاخىرىدا يېگىشەھەرگە چىقتۇق. ئۇ يەردىن بىر ھارۋىنى كىرا قىلىپ، بىر كۇنى ئەتىگەنلىكى ھاراپ يېزىسىنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا توغرا كېلىدىغان ئوردام چۆللۈكىگە قاراپ يۈرۈپ كەتتۇق.

ئەتراپ قاقاس چۆل، كۇن ئىسسىق، يول ئازابلىق ئىدى.

---

① ئوردام — تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ بىر چېتىگە جايلاشقان تاۋاپگاھ. بۇ يەرگە مىلادىيە 998 - يىلى ئىسلام ئېچىش جېڭىدە شېھىت بولغان سەيدئەلى ئارسلانخاننىڭ جەسىتى دەپنە قىلىنغان.

ئەگەر كۆڭۈللۈك پاراڭ بىلەن ۋاقىتنى ئۆتكۈزمىسەك، باش ئۇستىمىزدە ئوتلۇق شارەك يېنىپ تۇرغان قۇياش خۇددى بىر يەرگە مىخلاپ قويغاندەك مىدىرلىمايۋ، بىزنى زېرىكتۈرەتتى، قىينايتتى. قىزغىن پاراڭ بىلەن كۈننىڭ غەربكە قىيسايغانلىقىنى تۇيماي قالدۇق. لېكىن ۋاقىت ئۇزارغانسېرى پاراڭلىرىمىز تۈگەپ قالاي دېگەندى. خەلقئارا ۋەزىيەتتىن باشلانغان گەپنىمىز- نىڭ ئاخىرى قەشقەردىكى ھېلىقى مەسچىت ۋەقەسىدە تۈگىدى. ئەمدى كۆز ئالدىمىزدىكى «ئوردام» توغرىسىدا سۆزلىشىشلا قال- غانىدى. مەن ئۆز ۋاقتىدا كۆرگەن، ئاڭلىغانلىرىمنى؛ ھىدايەت ماتېرىيالدىن ئوقۇغانلىرىنى قوشۇپ سۆزلەشسەكمۇ، پاريىمىز يەنە ئۇزۇنغا بارمىدى...

ھارۋا غىچىرلاپ ماڭماقتا. ئاغزىدىن كۆپۈك بۇغجىغان قىر- چاڭغۇ ئات قۇيرۇقىنى شىپاڭشتىپ، بېزەك چۈشىلەرنى قو- رۇيتتى، پات - پات پۇشقۇرۇپ قويۇپ، پۇتلىرىنى ئاران يۆتكەپ كېتىۋاتاتتى.

ھىدايەت ئىسسىقتىن ئېزىلىپ، مۇگدەپ ئولتۇراتتى. ھار- غىنلىقتىن ئۇنىڭ كۆزلىرى قىزارغان، لەۋلىرى گېزەرگەنىدى. مەن بېشىمنى كۆتۈرۈپ ئەتراپقا قارىدىم. پۈتۈن يەر قۇياش تەپتىدە ھۇپۇلدەپ قىزىپ كەتكەنىدى. چەكسىز قۇملۇقتىن كۆتۈ- رۈلگەن سەراب يىراقتىن قارىغان كىشىگە خۇددى قۇم بارخانلىرى ئارىسىدا كۆۋۈجەپ، دولقۇنلاپ ئېقىۋاتقان ئوت دەريياسىدەك كۆرۈنەتتى...

بىز ئىككىنچى كۈنى چۈشتىن كېيىن، ئوردامغا كەلدۇق. كېلىۋاتقان - كېتىۋاتقان ئادەملەرنىڭ كۆپلۈكىدىن بۇ يەر خۇددى بىر دەريا ئېقىپ كىرىپ، يەنە بىر دەريا ئېقىپ چىقىۋاتقاندەك ھەيۋەتلىك كۆرۈنەتتى. ئەتراپ قۇم — پۈتۈنسۈرۈك بىر قۇم دۇنياسى، كىشىنى چۆچۈتىدىغان سۇرلۇك ھەم قاينىاق قۇم دۇنيا- سى ئىدى. ھەددى - ھېسابسىز قۇم دۆۋىلىرى ئادەم ئايىغىدا

خۇددى دەريادەك شىرقىراپ ئاقاتتى.

قىزىق، تەبىئەت ئەجەب سىرلىق ـ ھە؟! بۇ كەك، قاقاس قۇملۇق خۇددى قۇياشنىك ھەمراھىدەك ئوت ـ ئاتەشكە ئايلانغانىدى...

بىز كەچكە يېقىن، لاي پەشتاقلىق بىر مەسچىتنىك يېنىدىكى باجگىرلار سالغان ئاددىيغىنە كىسەك ئۆيدىن ئىككى كىشىلىك ئورۇن تاپتۇق. داق يەرگە بىر پارچە بورا سېلىنغان بۇ ئۆي قاراڭغۇ ۋە دىمىق بولسىمۇ، ھەر ھالدا بىز ئۈچۈن ئوبدان پاناھلىق ئىدى. بىز ئۇ كۈنى سامسا بىلەن قورسىقىمىزنى تويدۇرۇپ يېتىپ قالدۇق. يول ئازابىدىن سەيلە ـ تاماشا قىلغۇدەك ھەپسىلە قالمىغانىدى.

ئەتىسى كۈن بىلەن تەك ئويغىنىپ سىرتقا چىقتۇق. قۇم دۇنياسى جانلىنىپ، قاينام كەتكەنىدى. بىز قۇم دۆڭلىرى ئۈستىدە خۇددى تۆگىدەك «شىپ ـ شىپ» مېڭىپ، ئەتراپنى ئايلاندۇق...

بۇ يەردە «ئالتۇنرەڭزەم»، «سۇلتۇنۇم»، «قاراتەلپەك»، «ئاقلەنگەر» دەپ ئاتىلىدىغان تاڭاپخانىلار، قارا لاي ۋە كىسەك بىلەن ئورۇپ ـ سوقۇپ ياسالغان مەسچىت، خانىقا، كاخانەم[1] قاتارلىق ئىستىغبارخانىلار بار ئىدى. تاڭاپخانىلاردىكى چوك ـ كىچىك قەبرىلەر ياغاچ ۋاڭەك ئىچىگە ئېلىنغان، ئۈستىگە نۇرغۇن تۇغ ـ شەددىلەر قادالغانىدى. كاخانەم ئىچىدە بولسا، «ئالتۇن داش» دەپ ئاتىلىدىغان چوك داش قازان بار ئىدى. سەيلە مەزگىلىدە، ئۇنىڭغا يوغان ـ يوغان كالا ـ قوتاز گۆشلىرىدىن تارتىپ، ئۇششاق ـ چۇششەك توخۇ ـ چۈجىلەرنىك گۆشلىرىگىچە تاشلىناتتى ۋە گۈرۈچ، قوناق، بۇغدايغىچە ئارىلاشتۇرۇلۇپ، نەچچە

---

① كاخانەم — نەزىر قىلىدىغان جاي.

يۇز ئادەمگە يەتكۈدەك شىلەن① قاينايتتى...

تاۋاپچىلار، ھۆپىگەرلەر، سەيلىچى ئەر - ئايال، چوڭ - كىچىكلەر خۇددى ئۇۋۇسىغا سۇ كىرگەن چۈمۈلىلەردەك قىم - قىم، باش - ئايىغى يوق ئىدى. ئالىيېشىل سايىۋەنلەرنى تارتۇالغان ئوقەتچىلەر خۇددى شەھەردىكىدەكلا جانلىق، چەبدەس ئىدى. ئۇلارنىڭ بەس - بەستە خېرىدار چاقىرىپ توۋلىغان ياڭراق ئاۋازلىرى ئادەملەردىن ھالقىپ، چەكسىز قۇملارغا سىڭىپ كېتەتتى...

بىز ئايلىنىپ يۈرۈپ، بىر خانىقانىڭ ئالدىغا كېلىپ قالدۇق. ئۇ يەرگە نۇرغۇن ئادەم توپلاشقانىدى. خانىقانىڭ ئىچىدىن سوپى - ئىشانلارنىڭ «ھۇئاللا» دەپ جەرە سالغان ئاۋازى گۈرۈلدەپ ئاڭلىنىپ تۇراتتى:

ياز خوۋلۇقى گۈلىستان،
قىش خوۋلۇقى زىمىستان.
بۇ ئالەمگە ئىشەنمە —
بارار جايىڭ گۆرىستان.

* *

ئۇ شۇل تونىنى كىيەر بولساڭ،
ياقاسى، يەڭلىرى يوقتۇر.
ئۇ شۇل ئۆيگە كىرەر بولساڭ،
ئىشىكى يا تۆڭلۈكى يوقتۇر...
لائىلاھا... ئىللاللا... ھە... ھۇم...

---

① شىلەن — خانىقالاردا كىشىلەر ئەكەلگەن ھەرخىل گۆش ۋە ئاشلىقلارنى سېلىپ ئېتىدىغان بىر خىل سۇيۇقئاش.

بىزمۇ قىستىلىپ يۇرۇپ خانىقانىڭ ئىچىگە كىردۇق. جەرە سېلىش ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، بېشىغا شەيدايى دوپپا، ئۇچىسىغا كىرتىك ياقىلىق ئۇزۇن خەسە كۆڭلەك كىيگەن بىرى ئېگىز سۇپىغا چىقىپ ئەمرىمەرۇپ قىلىشقا باشلىدى. بىز ئۇنى بىر قاراپلا تونۇدۇق. ياغاق يۇزلىرىدىن توپا ئۆرلەپ، چۆكمە ئورا كۆزلىرى قىزىرىپ، سۇرلۇك تۇس ئالغان بۇ ئادەم ئەزھەر ئىشان ئىدى. ئۇنىڭ ئەتراپىدا چاچ ـ ساقاللىرىنى ئۆستۇرۇپ، تەركىدۇنيالىقتىن خۇدىنى يوقاتقان بىرنەچچە مۇرىت ـ مۇخلىسلار بېشىغا كۆلا، ئۇستىگە ھەر خىل رەددى ـ بەدەل كىيىملەرنى كىيىۋالغان ھالدا قول باغلاپ تۇرۇشاتتى. ئەزھەر ئىشان ئەمرىمەرۇپنى مۇنداق باشلىدى:

— ھەزرىتى سەللەللاھۇ ئىلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ۋەسىيەتلىرى بۇدۇركى، ھەي، ئەلى! ھەركىم ياتىدىغان ۋاقىتىدا بۇ بەش ئىشنى قىلمىغۇچە ياتمىغايلار: بىرىنچىسى ئولكى، ئاللاتائالانىڭ يولىدا پېقىر ـ مىسكىنلەرگە سەدىقە بېرىپ، خۇشنۇد قىلمىغۇچە ياتمىغايلار: ئىككىنچىسى ئولكى، كالامۇللانى بىر نۆۋەت تامام قىلمىغۇنچە ياتمىغايلار؛ ئۈچىنچىسى ئولكى، بېھىشنى سېتىۋالمىغۇنچە ياتمىغايلار؛ تۆتىنچىسى ئولكى، مەككىنى تاۋاپ قىلمىغۇنچە ياتمىغايلار؛ بەشىنچىسى ئولكى، رەقىبلەرنى خۇشنۇد قىلمىغۇنچە ياتمىغايلار!

ھەزرىتى ئەلى سورىدىلەركى، ئى روسۇلىللا، كىمدە تاقەتىدۇر ۋە كىمدۇر كىم ياتقىچە ئارىلىقتا مۇنچە ئىشلارنى بەجا كەلتۈرگەي؟

جانابىي پەيغەمبەر ئەيتىلەركى، ھەي، ئەلى! بەندە مۇمىن ياتار ۋاقىتىدا، «سۈرە ياتىھە»نى تۆت مەرتىۋە ئوقۇپ ياتسا، گويا كى تۆت مىڭ پېقىر ۋە مىسكىنلەرگە سەدىقە بەرگەندەك بولغاي؛ ھەركىم ياتىدىغان ۋاقىتىدا «سۈرە ئىخلاس»نى ئۈچ مەرتىۋە ئوقۇپ ياتسا، كالامۇللانى بىر قېتىم تامام قىلغاندەك بول-

غاي؛ ھەركىم ياتىدىغان ۋاقتىدا، ئون مەرتىۋە «دۇرۇت»نى ئوقۇپ ياتسا، بېھىشنى سېتىۋالغاندەك بولغاي؛ ھەركىم ياتىدىغان ۋاقتىدا، «كېلىمەتەمجىت»نى تۆت مەرتىۋە ئوقۇپ ياتسا، مەككىنى تاۋاپ قىلغاندەك بولغاي؛ ھەركىم ياتىدىغان ۋاقتىدا، ئون مەرتىۋە «ئاللاھۇمە مەغپۇرلى»نى ئوقۇپ ياتسا، بارلىق رەقىبلەرنى خۇشنۇد قىلغاي! ... ھەربىر مۆمىن بەندە بۇ ۋەسىيەتنى بەجا كەلتۈرسە ۋە ئۆزىگە ۋەدە قىلسا، شۇ بەندىنىڭ گۇناھى مانا مۇشۇ قۇملارنىڭ ھۇدۇدىدەك كۆپ، سايلارنىڭ تېشىدەك ئېغىر بولسىمۇ، ھەق سۇبھاناللا ئۆز پەزلىتى ۋە كەرىمى بىلەن ئەپۇ قىلغاي. ھەممە دۇشمەنلىرى دوست بولغاي، مۇشكۈلى ئاسان بولغاي ھەم بارلىق ئۇرۇق - تۇغقان، قوۋمى - قېرىنداشلىرى بىلەن بېھىشكە كىرگەي! ...

ئەمرىمەرۇپ خېلى ئۇزاق داۋام قىلدى، ئاغزى بېسىلماي سۆزلەۋەرگەچكە، ئەزھەر ئىشاننىڭ ئېگىكلىرى خالتىلىشىپ، جاۋغايلىرى كۆپۈكلىشىپ كەتكەنىدى. شۇ ھالەتتىمۇ ئۇ يەنە توختايدىغاندەك ئەمەس ئىدى. ئەمدى ئۇ ئۇلۇغ مازارلارنى يوقلاش، سېغىنىش ۋە ئۇلار يولىدا خەير - ئېھسان قىلىشنىڭ خاسىيىتى توغرىسىدا ۋەز ئېيتىشقا باشلىدى. بىز شۇ چاغدا، توپ ئارىسىدىن ئاستا سۇغۇرۇلۇپ چىقىپ كەتتۇق...

بۇ يەرنىڭ كەچلىك مەنزىرىسى يەنە باشقىچە بولاتتى. كۈندۇزى قۇياش تەپتىدىن ئۇتتەك قىزىغان قۇم دۆۋىلىرى كەچتە ئاستا - ئاستا سالقىنلايتتى. بىر كۈنلۈك جىددىي مەشغۇلاتتىن ھارغان، دىمىققان ئادەملەر كەچتە ئەنە شۇ سالقىن، يۇمشاق قۇملارغا باغرىنى يېقىپ راھەتلىنەتتى. شۇ يەردە ئېغىناپ يېتىپ، ئاي كۆتۈرۈلگەن تىنىق ئاسمانغا، ھېسابسىز شام - چىراغ نۇرلىرى بىلەن خۇددى يۇلتۇز كۆچۈپ چۈشكەندەك جىمىرلاپ تۇرغان چەكسىز قۇملۇققا قاراپ، شېرىن - شېكەر سۆھبەتلەرنى قۇرۇشاتتى. بۇنداق سۆھبەتلەرنىڭ كۆپرەكى، ئۆزلىرى باغرىنى

يېقىپ ياتقان مانا شۇ پايانسىز، ئۆلۈك قۇملۇقنىڭ ئۆتمۈشى، هازىرى ۋە كەلگۈسى هەققىده بولاتتى. بىز مۇنداق سۆهبەتلەرنىڭ بىرنەچچىسىگە شېرىك بولدۇق. يېشى يەتمىشتىن هالقىغان كۆپ-نى كۆرگەن پېشقەدەم دېهقانلار، ئانچە - مۇنچە ساۋاتى بار هۇنەرۋەن - كاسىپلار بۇ قۇملۇقنىڭ ئۆتمۈشى توغرىسىدا نۇرغۇن قىزىق - قىزىق هېكايىلەرنى ئېيتىپ بەردى. بىز بۇنىڭدىن «ئوردام» توغرىسىدىكى چۈشەنچىمىزنى تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرۇ-ۋالدۇق...

تەكلىماكان قۇملۇقنىڭ بىر چېتىگە جايلاشقان ئوردام — ئۇيغۇرلارنىڭ مىلادىيە 998 - يىلىدىن هازىرغىچە بولغان مىڭ يىلغا يېقىن ۋاقىت ئىچىده، ئۆزىنىڭ ئىسلام ئېچىش يولىدا شېهىت بولغان ئاتا - بوۋىلىرىنى تەرك ئەتمەي ئەسلەپ، خاتىرە-لەپ تۇرىدىغان ئەنئەنىۋى تاۋاپگاهى ئىدى. بۇ يەرگە هەر يىلنىڭ مۇهەررەم ئېيىدا نەچچە ئون مىڭلىغان ئادەم داقا - دۇمباق چېلىپ، تۇغ - ئەلەملىرىنى كۆتۈرۈپ، هەشەم - دەرەم بىلەن كېلەتتى ۋە بىر هەپتىده‌ك سەيلە - تاماشا قىلىپ قايتاتتى.

«ئوردام» ئەسلىده، ئىسمى - جىسمىغا لايىق ئەنئەنىۋى تاۋاپگاه ۋە تارىخىي مۇقەددەس جاي بولسىمۇ، لېكىن يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بۇ جاينىڭ بەرپا بولۇشى ۋە بۇ يەردە شېهىت بولغان سەيدئەلى ئارسلانخان توغرىسىدا خىلمۇ خىل ئەپسانە - رىۋايەتلەر پەيدا بولغاندى. بىر رىۋايەتته مۇنداق دېيىلەتتى:

قاراخانىلار پادىشاهى سۇلتان ساتۇق بۇغراخاننىڭ نەۋرىسى سەيدئەلى ئارسلانخان مىلادىيە 998 - يىلى «قۇمشېهىدان»[1]دا، خوتەن بۇددىست قوشۇنى ۋە نۇختى رىشىد قوشۇنلىرى بىلەن بىر مەيدان شىددەتلىك جەڭ قىلىدۇ، لېكىن جەڭده سەيدئەلى ئارسلانخانغا تىغ ئۆتمەيدۇ. بۇنىڭدىن هەيران بولغان خوتەن بۇددىست-

① قۇمشېهىدان — هازىرقى ئوردام مازىرى جايلاشقان يەر.

لىرىنىڭ خانى خالخال ماچىن ۋە چىكالور ئۆز قوشۇنلىرىغا:

— كىمكى سەيدئەلى ئارسلانخاننىڭ تىغ ئۆتمەسلىك سىرىنى بىلىپ كەلسە، ئۇ كىشىگە نۇرغۇن ئالتۇن - كۈمۈش ئىنئام قىلىنىدۇ! مەنسەپدار بولسا، بەگلەرنىڭ بېگى بولىدۇ، پۇقرا بولسا، دارخان[1] بولىدۇ! — دەپ جاكارلايدۇ.

شۇ چاغدا قوشۇن ئىچىدىن ئۇج ئىسىملىك بىرى ئالدىغا چىقىپ:

— بۇ سىرنى مەن بىلىپ كېلىمەن! — دەپ ۋەدە بېرىدۇ.

شۇنىڭ بىلەن ئۇ تەقى - تۇرقىنى ئۆزگەرتىپ، ئىسلام قوشۇنى ئىچىگە سۇقۇنۇپ كىرىۋالىدۇ ۋە ئۇ يەردە يۈگۈر - يېتىم ئىشلىرىنى قىلىپ يۈرۈپ، ئاخىر سەيدئەلى ئارسلانخاننىڭ چېدىر بارگاھىدا مۇلازىم بولۇۋالىدۇ. بىر كۈنى سەيدئەلى ئارسلانخان مېھمانخانىدا ئارام ئېلىپ ئولتۇرۇپ، بىرنەچچە يېقىن كىشىلىرىگە ئۆتكەن قېتىملىق جەڭلەرنىڭ ئەھۋالىنى سۆزلەپ بېرىدۇ. شۇ چاغدا ھېيلىگەر ئۇج ئارسلانخان پادىشاھنى نۇرغۇن چىرايلىق سۆزلەر بىلەن ماختاپ، ئاخىرىدا:

— كەرەملىك شاھىم، ئۆزلىرىگە زادىلا تىغ ئۆتمەيدىكەن، بۇ قانداق خاسىيەت؟ — دەپ سورايدۇ.

— ماڭا ئادەتتە تىغ، ئوق ئۆتمەيدۇ! — دەيدۇ شاھ پەرۋاسىزلىق بىلەن، — لېكىن، نامازغا تۇرغىنىمدا، پۇتۇن بەدىنىم قوغۇشۇندەك ئېغىرلىشىدۇ، ئۇ چاغدا تىغ ئەمەس يېكەن تەگسىمۇ ئۆتۈپ كېتىدۇ!

سەيدئەلى ئارسلانخاننىڭ مۇبارەك ئاغزىدىن بۇ سىرنى ئاڭلىغان ئۇج شۇ كېچىسى خوتەن بۇددىست قوشۇنلىرىنىڭ سەردارى خالخالنىڭ ئالدىغا بېرىپ، سىرنى ئاشكارىلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن خوتەن بۇددىستلىرى دەرھال ھەربىكەتكە كېلىپ، ھوشۇر ئېيىنىڭ

---

① دارخان — ھوقۇقى ئەۋلادتىن - ئەۋلادقا مىراس قالىدىغان ئادەم.

ئونىنچى كۈنى نامازغا بامدات ۋاقتى بىلەن سەيدئەلى ئارسلانخان نامازغا ئوقۇۋاتقان جايغا باستۇرۇپ كېلىدۇ. بۇ چاغدا، مۇسۇلمان قوشۇنلار سەپ - سەپ بولۇپ نامازغا تۇرغان ۋە «سۇننەت»نى ئادا قىلىپ بولۇپ، «پەرز»نى باشلىغانىدى. لېكىن ئىمامئاخۇنۇم ئەسلىدە، قۇرئاندىكى ئەڭ قىسقا سۈرە «ئىناھ ئەھتەينا»نى ئوقۇماقچى بولۇپ، نېمە ئۈچۈندۇر ئازغىنىپ، ئۇزۇن سۈرە «ئىناھ پەتەھنا»نى ئوقۇپ سالىدۇ. پۈرسەتتىن پايدىلانغان بۇدىست قوشۇنلىرى مەسچىتكە باستۇرۇپ كىرىپ، ئىسلام قوشۇنلىرىنى قىرىشقا باشلايدۇ، سۈرە ئوقۇلۇپ «ۋەكافا بىللاھى شەھىدا مۇھەممەدۇن روسۇلىللا» دېگەن يەرگە يەتكەندە، سەيدئەلى ئارسلانخاننىڭ مۇبارەك بېشىغىمۇ تىغ ئۇرۇلىدۇ. باش تەندىن جۇدا بولىدۇ. لېكىن شۇ ھامان باشتىن: «بېشىمنى ئېتىمنىڭ غانجۇغىسىغا بەند قىلىپ، شەمشىرىمنى ئاغزىمغا چىشلىتىپ قويۇڭلار!» دېگەن ئاۋاز كېلىدۇ. بۇ سىرلىق ئاۋازنى ئاڭلىغان ساھابىلار ئۇنىڭ دېگىنى بويىچە قىلىدۇ. ئارغىماق بىردىنلا چاپىچىپ، بۇددىست قوشۇنلىرى ئىچىگە بۆسۈپ كىرىدۇ ۋە كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە نۇرغۇن بۇددىستلارنى سۇر - توقاي قىلىپ قىرىپ تاشلايدۇ...

كۆپ ئۆتمەي بۇ يەرگە سەيدئەلى ئارسلانخاننىڭ تاغىسى ھەسەن بۇغراخان باشلىق ئىسلام قوشۇنلىرى يېتىپ كېلىدۇ. بىراق «قۇمشېھىدان»دا ئۆلۈپ يانقان مۇسۇلمانلار بىلەن بۇددىستلارنىڭ جەستىنى ئايرىيالمايدۇ. ئىسلام لەشكەرلىرى ھەسەن بۇغراخان غازىغا ئىلتىجا قىلىپ:

— ئەي پادىشاھىئالەم، بۇ مۇسۇلمانلارنىڭ جەستىنى ئايرۇۋېلىشىمىز ئۇچۇن، شېھىتلار ھەققىدە بىر دۇئا قىلغايلا، بىز ئامىن دېسەك، ئېھتىمالغا يېقىنكى، ھەزرەتلىرىنىڭ دۇئا بېرىكاتىدىن شېھىتلارنى كۆيپارلاردىن ئايرىۋېلىشىمىز ئوڭاي بولغاي! — دەيدۇ. ھەزرىتى ھەسەن بۇغراخان يالاڭ ئاياق بولۇپ،

كۆزلىرىنى كۆككە تىكىپ، قول ئېچىپ خۇداغا ئىلتىجا قىلىدۇ. قالغان مۇسۇلمانلارمۇ «ئامىن!» دەپ دۇئاغا قول كۆتۈرىدۇ. شۇ چاغدا، ئاجايىپ بىر ھادىسە يۈز بېرىدۇ: ئاسمان قاراڭغۇلۇشىپ، قاتتىق بوران كۆتۈرۈلىدۇ، بىر ھازادىن كېيىن بوران پەسىيىپ، جاھان قايتىدىن يورۇيدۇ، قارىسا، شېھىتلارنىڭ جەستى ئوڭدا، يۈزى ئاق ۋە نۇرانە؛ كۇپپارلارنىڭ جەستى دۈمدە، يۈزى قارا ۋە خۇنۇك كۆرۈنىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن شېھىتلارنىڭ جەستىنى بىر يەرگە توپلايدۇ، ئۇلارنىڭ ئۇستىگە ئاسماندىن قۇم ياغدۇ. كىشىلەر بۇ ئوپچە لەھەتنى «ئالتۇنرەۋزەم» دەپ ئاتايدۇ... كېيىن، سەيدئەلى ئارسلانخان ۋە ئوردام توغرىسىدا مۇنداق بېيىت ـ نەزمىلەر پەيدا بولىدۇ:

ئاتاسى شاھىمەردانۇر،
ئاناسى نۇرئالانۇر خان.
خۇدا يولىدا جان بەرگەن،
سەئىد ئارسلانۇر خان.

مەن قەلەندەر شاھى مەن،
ئالەم ماڭا ۋەيرانىدۇر.
پايتەختى گۇل خېنىم،
ئوردام قەلەندەر خانىدۇر.

يۇقىرىقىلار ئەلۋەتتە ھەقىقىي، چىن نەرسىلەر ئەمەس. ئۇ، نەچچە يۈز يىل بۇرۇنقى نادان خەلقىمىزنىڭ تەبىئەت ۋە جەمئىيەت ھەققىدىكى ساددا ئوي ـ پىكىرلىرىنىڭ بەدىئىي ئىنكاسى، شۇنداقلا، ئۇلارنىڭ خىلمۇ خىل رېئال زىددىيەتلەر توغرىسىدىكى چوڭقۇر خىياللىرىنىڭ نەتىجىسى ئىدى.

مەيلى قانداقلا بولمىسۇن، بۇگۈن بىز تۇرغان مۇشۇ قاقاس

چۆلنى، يىراق - يىراقلاردا كۆرۈنۈپ تۇرغان قۇم بارخانلىرىنى بىزنىڭ ئاشۇ جاپاكەش ئاتا - بوۋىلىرىمىز ئۆز ۋاقتىدا ماكان قىلغان، بۇ يەرگە ئۇلارنىڭ مۇھەببەت بىلەن نەپرىتى، خۇشاللىق بىلەن قايغۇسى، دەرد - ھەسرىتى بىلەن ئارزۇ - ئىستىكى كۆمۈلگەن، بۇ يەردە ئۇلارنىڭ ھاياتلىق ئۇچۇن تۆككەن ھېسابسىز قان - تەرى بىلەن ئالغا ئىنتىلىش يولىدا باسقان جاپالىق ئىزلىرى قالغان...

دۇنيادا، ئېتىقاد - ئەقىدىدىن كۈچلۈك ۋە جاھىل نەرسە بولمىسا كېرەك! يىل بويى تىرىكچىلىك يولىدا جاپا چېكىدىغان مۇشۇ ئادەملەرنى شۇنچە ئۇزاق يوللاردىن مانا مۇشۇ گىياھسىز قۇم دۇنياسىغا، ئىسسىقنىڭ، ئۇسسۇزلۇقنىڭ، غېرىبلىقنىڭ دەردىنى تارتىدىغان قاقاس چۆللۈككە ئەنە شۇ ئېتىقاد سۆرەپ كېلىۋاتامدۇ؟! ئېتىقاد ئۇلارنى جاپا ئۇستىگە جاپا چەكتۈرۈۋاتامدۇ؟! ھەتتا بەزىلەر بېلىگە ئاق باغلاپ كېلىپ، ئۆزلىرى كۆرمىگەن، بىلمىگەن غايىبانە ئادەملەر ئۇچۇن مىڭ يىلدىن بېرى ھازا تۇتۇۋاتىدۇ! توۋا، بىزنىڭ بۇ ئادەملىرىمىز نېمىدېگەن ئېچ كۆيەر، چىداملىق - ھە؟!...

ھىدايەتنىڭ قاتتىق ئىچى پۇشتى:

— ئەگەر بىز مۇشۇنداق كېتىۋېرىدىغان بولساق، ئۆزىمىز XX ئەسىردە بولساقمۇ، روھىمىز X ئەسىردە ياشايدىكەن! — دېدى ئۇ خۇرسىنىپ، — جاھان نەگە كېتىۋاتىدۇ، بىز نەدە تۇرۇۋاتىمىز!؟...

ھىدايەتنىڭ ئۆكۈنۈشى، خۇرسىنىشى يوللۇق ئىدى. ئادەملىرىمىز، بولۇپمۇ ئەۋلادلىرىمىز ئۆزىنىڭ كۈچ - قۇدرىتىنى، ئەقىل - پاراسىتىنى ۋە ئىشەنچ - ئېتىقادىنى مانا شۇ چەكسىز قۇملارغا بىھۇدە ئاققۇزۇپ سىكدۇرۇۋاتاتتى...

كەچقۇرۇن بىز كۆتۈلمىگەن بىر ئىشقا يولۇقتۇق.

خانىقانىڭ ئالدىدىن كېتىۋېتىپ، بىر دېھقانىنىڭ ئۆز قىزىنى

ئەزھەر ئىشاندىن دۇئا ئالدۇرۇۋاتقانلىقىنىڭ ئۇستىدىن چۇشۇپ قالدۇق. يۇزىگە رومال ئارتىلغان، چاچلىرى ئۇششاق ئۆرۈلگەن غۇنچە بويلۇق قىز ئۆزىنى سىرتقا تارتىپ، ئىچ - ئىچىدىن ئۆكسۈپ يىغلاۋاتاتتى. دادىسى ئۇنى ھەدەپ خانىقانىڭ ئىچىگە ئىتتىرىپ، دۆشكەلەيتتى. شۇ ئارىلىقتا، خانىقادىن ئىككى ئايال بىلەن بىر ئەر كىشى چىقىپ، قىزنى كۆتۈر - كۆتۈر قىلىپ ئەكىرىپ كەتتى. بىز قىزنىڭ يىغلىغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ تۇرۇپلا قالدۇق. راستىنى ئېيتقاندا، ھەر ئىككىمىز بۇ ئىشقا ئەقىل يەتكۈزەلمەي، گاڭگىراپ قالغانىدۇق. XX ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرىدىمۇ ئادەمنى دۇئاغا ئالىدىغان مۇنداق جاھالەتنىڭ بولۇشى خىيالىمىزغا كەلمىگەنىدى. ھەيرانلىقتىن ھىدايەتنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى، مېنىڭمۇ تىلىم تامىقىمغا چاپلىشىپ قالدى. بىز شۇ ھالەتتە بىر - بىرىمىزگە جىممىدە قاراپ، ئىچىمىزدە ئازاب چېكىپ تۇرۇپ قالدۇق. بىر ھازادىن كېيىن، ھىدايەت ئېسىگە كېلىپ، بىر گەپنى ئۇچ قېتىم تەكرارلىدى:

— قۇتۇلدۇرايلى، قۇتۇلدۇرايلى، جەزمەن قۇتۇلدۇرۇپ قالايلى!

مەنمۇ شۇ نىيەتتە ئىدىم. بىز دەرھال ھەربىرىمىز قىلىش قارارىغا كەلدۇق. ئادەم كۆپ يەردە يامان ئىشلارمۇ بولغانىدەك، ياخشى ئىشلارمۇ بولۇپ تۇرىدۇ. بەلكىم ياخشى، ساۋابلىق ئىشلارنى قىلىدىغان ئادەملەر كۆپرەك بولىدۇ. بىز ھايت - ھۇيت دېگۈچە بىرنەچچە ھەمراھ تاپتۇق. بۇلار يېزىدىن كەلگەن ئاق كۆڭۈل، بېجىرىم ياشلار، شەھەردىن چىققان ھالال نىيەتلىك ھۇنەرۋەن - كاسىپلار ئىدى. ھەممىسى ئەھۋالنى ئۇقۇپ، قىزغا ئېچىندى، ئۇنىڭ باغرى تاش دادىسىغا، ياۋۇز نىيەتلىك ئەزھەر ئىشانغا قاتتىق نەپرەتلەندى...

بىز قىسقىلا مەسلىھەتتىن كېيىن، كەچتە خانىقا ئىچىدە تۇيۇقسىز غوۋغا كۆتۈرۈش، شۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ قىزنى

ئېلىپ قېچىش پىلانىنى تۈزدۇق. غوڭغا كۆتۈرۈشنىڭ سەۋەبلىرىمۇ تېپىلدى. تۇنۇگۈن كەچتە، ئەزھەر ئىشانىنىڭ ئىككى مۇرىتى قۇم دۆۋىسىنىڭ دالدىسىدا نەشە چېكىپ، ئارقىدىن ئىككى ئايالنى بوزەك قىلماقچى بولغاندا، مۇشۇ ياشلار سېزىپ قېلىپ، ئۇلارنى قوغلىۋەتكەنىكەن. بۈگۈن شۇ ئىشنى باھانداپ، خانىقادا غوڭغا كۆتۈرمەكچى ۋە ھېلىقى ئىككى مۇرىتنى جازالاتقۇزماقچى بولۇشتى. بىز بۇ ئارىلىقتا، قىزنىڭ خانىقادىكى بىر ھۇجرىغا يالغۇز سولىنىپ، سىرتىدىن قۇلۇپلانغانلىقىنى، ھۇجرىنىڭ ئۈستىدە خېلى يوغان تۆشۈكى بارلىقىنى بىلىۋالدۇق.

چاقماق تېزلىكىدە ھەركەت باشلاندى. تەبىئەتمۇ خۇددى بىزگە ماسلاشماقچى بولغاندەك بىردىنلا ئۆزگىرىپ، شامال كۈتۈرۈلدى. پايانسىز چۆل ھۇۋۇلداپ كەتتى. ئاسمان چاڭ ـ توزان بىلەن پۈتۈنلەي مانانلاشتى. بىرنەچچە يەردە قۇيۇن كۆتۈرۈلۈپ غەلدى ـ غەشتىلەرنى كۆككە ئاتتى. كېيىن قۇم قوزغالدى، ئۇ شامال يۆنىلىشىنى بويلاپ ئۇچۇشقا باشلىدى. يىراقتىن قارىغان كىشىگە ئۇ گويا كۈنپېتىش تەرەپكە قاراپ چايقىلىۋاتقان دېڭىزغا، يېنىك ئۆركەشلەپ ئېقىۋاتقان ئەزىم دەريياغا ئوخشايتتى.

بىز ئىككى گۇرۇپپىغا بۆلۈنۈپ ئىش باشلىدۇق. بىرىنچى گۇرۇپپىدىكى ئالتە ئادەم تۇنۇگۈنكى ھېلىقى ئىككى ئايالنى تېپىپ، خانىقادا تۇيۇقسىز غوڭغا كۆتۈردى. قىزغىن جەرە سېلىۋاتقان ئەزھەر ئىشان بىلەن مۇرىت ـ مۇخلىسلىرى ھودۇقۇپ تۇرۇپ قالدى، خانىقاغا توپلانغان بىر قىسىم ئادەملەرمۇ «بۇ مۇقەددەس زېمىندا يۈز بەرگەن ناشايان ئىشلار»نى ئاڭلاپ، قاتتىق غەزەپلەندى، ئۇرىتۆپە بولۇشتى. شۇ چاغدا، ئىككىنچى گۇرۇپپىدىكى ئۇچ ئادەم — مەن، ھىدايەت ۋە ياش بىر دېھقان خانىقانىڭ ئارقا تەرىپىدىن ئۆگزىگە يامىشىپ چىقتۇق ۋە ھېلىقى ھۇجرىنىڭ تۆشۈكىدىن ئارغامچا تاشلاپ، قىزنى تارتىپ چىقاردۇق. قىز دەسلەپ ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ، نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي

قالدى، كېيىن بىزنىڭ مەقسىتىمىزنى چۈشەنگەندىن كېيىن، خۇشاللىقىدىن بىزگە ئېسىلىپ، كۆز يېشى قىلدى. ئەمدى بۇ يەردە كۆپ تۇرغىلى بولمايتتى.

— سىلەر دەرھال قېچىڭلار! — دېدى ھېلىقى دېھقان يىگىت، — مەن خانىقاغا كىرىپ، سىلەر ئۈزاپ كەتكۈچە جېدەل-نى تېخىمۇ ئۇلغايتىپ تۇراي. ئەگەر ياخشىسى، يېڭىسار تەرەپ بىلەن مېڭىڭلار، ئۇ تەرەپتە سۇ كۆپرەك، لەنگەرگە يېتىۋالساڭ-لار ھېچ نەرسىدىن قىينالمايسىلەر، يول ئۈستىدە پاناھلىنىپ ياتقۇدەك مازار، گۈمبەزلەرمۇ بار...

بىز قاچتۇق. نادانلىق، جاھالەت ئەۋج ئالغان، كىشىلەرنى تەركىدۇنيالىق بىلەن مەنىۋى گادايلىق گىردابىغا باشلايدىغان بۇ چەكسىز قۇم دۇنياسىدىن يىراقلاپ قاچتۇق. ئارقىمىزدا بىلىپ بولماس قىيقاس - چۇقانلارغا تولغان سىرلىق چۆل بىلەن ئۆچۈپ كېتىۋاتقان ھايات شامىدەك سۇس پىلدىرلاپ تۇرغان چىراغ نۇر-لىرىلا قالدى...

شامالمۇ گۈركىرە - گۈركىرە ئاخىر ھاردى، ئوت - چۆپ-لەرنىڭ چايقىلىشى، توپا - تۇمانلارنىڭ مالىمانچىلىقى پەسەيدى، قۇملارنىڭ شىرقىراپ، قىيان بولۇپ ئېقىشى توختىدى. ئادەم-لەرنىڭ قۇلىقىمۇ بىزار قىلغۇچى ھۇۋلاشتىن ئارام تاپتى، جاھان خۇددى قاپناپ توختىغان قازاندەك تىنچىپ قالدى...

بىز تۇن ھەسسىدىن ئاشقۇچە جېدەللەپ يول يۈردۇق. بارا-بارا ھالىمىز قالمىدى، پۇتلار تېلىپ، لاكاسلاپ قالدۇق. ئاخىر ئەتراپنى ئىزدەشتۇرۇپ، ئوڭ تەرىپىمىزدە — يولدىن ئىككى يۈز قەدەم نېرىدا چوڭ بىر گۈمبەزنىڭ بارلىقىنى كۆردۇق. گۈمبەز-نىڭ ئۈستى ھەرخىل تۇغ - ئەلەم، شەددە ۋە ھايۋانلارنىڭ قۇرۇق سۆڭەكلىرى بىلەن توشۇپ كەتكەنىدى. ئۇزۇن بادرالارغا ئېسىپ قويغان قوچقارنىڭ كاللىسى بىلەن ئاتنىڭ يوغان بېشى كىشىنىڭ تېنى ئەيمەنگۈدەك سۈرلۈك كۆرۈنەتتى...

بىز قولچىراغنىڭ ياردىمى بىلەن قىينالمايلا، گۈمبەزنىڭ ئىچىگە كىردۇق. كونىلار گۈمبەزنى «ئەڭ تىنچ ۋە مۇقەددەس ئورۇن» دەپ قارايدۇ. دېگەندەك گۈمبەزنىڭ ئىچى تىنچ ۋە پاكىز ئىدى، بىزدىن بۇرۇنمۇ نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ پاناھلانغانلىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇچىمىز ئۈچ بۇلۇڭغا سوزۇلدۇق. ھىدايەت يېتىپلا ئۇخلاپ كەتتى، بىرئازدىن كېيىن، مەنمۇ لايدەك بوشىشىپ، ئۇيقۇغا كەتتىم...

كۆزۈمنى ئاچسام، گۈمبەزنىڭ يوچۇقلىرىدىن يورۇق چۈشۈپتۇ. بىردىنلا ھېلىقى قىزغا كۆزۈم چۈشتى. ئۇ بىر بۇلۇڭدا قورقۇپ، مۇڭلىنىپ ئولتۇراتتى. قۇرۇپ كەتكەن ئادەم ئۇستىخانلىرى ئۇ يەر - بۇ يەردە دىردىيىپ، ئۇششاق قۇرت - قوڭغۇزلار مىدىرلاپ يۈرگەن گۈمبەز ئىچى سۈرلۈك، تىنچ ۋە سالقىن ئىدى. قىزنىڭ چىرايىدىن تېخىچە تۇنۇگۈنكى قورقۇنچ، ۋەھىمە ھەم سەسكىنىش كەتمىگەنىدى. قاپقارا چوڭ كۆزلىرى يەنىلا بۆرىدىن ئۈركۈپ كەتكەن قوزىدەك، ئالاقزادىلىك بىلەن چۆچۈپ قارايتتى، قان تەپچىرەپ تۇرغان ئوماق، بېجىرىم چىرايىدىن خۇددى ئانىسىدىن ئازغىنىپ، چۆل - جەزىرىدە تېنەپ قالغان بوتىلاقتەك مىسكىنلىك، ناتۇانلىق ۋە قانداقتۇر تەلمۈرۈش چىقىپ تۇراتتى...

ھىدايەتمۇ ئويغاندى، قىزغا قاراپ، ئىچ ئاغرىتقاندەك مەيۈسلۈك بىلەن ئۇھ تارتىپ قويدى. بىز چۆرىدەپ ئولتۇرۇپ، ھېلىقى ھەمراھلىرىمىز يوللۇق تۇتقان بىر قاپاق سۇ بىلەن بىرنەچچە نان ۋە سامسىلاردا ناشتا قىلدۇق. شۇ چاغدا ھىدايەت قىزدىن بىرنېچى سوئالنى سورىدى:

— سىڭلىم، ئىسمىڭىز نېمە؟

— تۇخان...

— قانچە ياشقا كىردىڭىز؟

— ئانار پىششىقىدا ئون سەككىزگە كىرىمەن...

ئۇنىڭدىن كېيىنكى گەپلەر قىزنىڭ ئېچىنىشلىق ھېكايىسى- گە ئايلاندى:

تۇخاننىڭ ئانىسى ئۆلۈپ كېتىپ، ئۆگەي ئانىنىڭ قولىغا قالغانىكەن، دادىسى سېيىتقارى يەكەن ناھىيىسىنىڭ بازار ئىچىدە كاسىپلىق قىلىدىكەن. دىنىي ئېتىقادى كۈچلۈك، تەقۋا ئادەم ئىكەن. بۇنىڭدىن بىر ئاي بۇرۇن، ئەزھەر ئىشان جاھان كېزىپ يۈرۈپ، يەكەن ناھىيىسىگە كېلىپتۇ، تۇخاننىڭ دادىسى ئۇنىڭغا قول بېرىپ، مۇرىت بوپتۇ. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئەزھەر ئىشان ئۇلارنىڭ ئۆيىگە ئىككى قېتىم مېھمان بولۇپ كېلىپتۇ. شۇ چاغدا، بۇ ئاچ بۆرىنىڭ كۆزى ئەمدىلا رەسىدە بولغان ناتۇۋان قىزغا چۈشۈپتۇ، ئەزھەر ئىشان قايتىش ۋاقتىدا، سېيىتقارىغا: بۇ يىل ئوردام سەيلىسىگە چوقۇم بېرىشنى، تۇخاننىمۇ بىللە ئالغاچ بېرىپ، جاھان كۆرسىتىپ كېلىشنى تاپىلاپ، شۇم نىيـ- تىدىن ئاز ـ تولا بېشارەت بېرىپتۇ. قالغان ئىشنى ئۇنىڭ يەكەن- دىكى سادىق غالچا مۇرىتلىرى ئۈستىگە ئېلىپ، سېيىتقارىنى قىزىنى «دۇئا ئېلىش» قا كۆندۈرۈپتۇ...

— مانا، ئاڭلىدىڭمۇ، دوستۇم، — دېدى ھىدايەت تۇخاننىڭ شىكايىتىدىن كېيىن، — ئەجدادلىرىمىزنىڭ قېنى ئاققان مۇقەد- دەس يەرلەر بۈگۈنكى كۈندە، ئۆزىنى ئاشۇ ئىسلامنىڭ ۋارىسى، پېشۋاسى دەپ ئاتىۋالغان ئەزھەر ئىشاندەك ئادەملەرنىڭ ناپاك ۋۇجۇدىدىن ئاققان ئىپلاس يۇندىلار بىلەن بۇلغىنىۋېتىپتۇ! ئە- سىت ـ ئىسىت! ... نادان خەلقىمىزنىڭ ئەقىدىسىگە ئىسىت! ...

ناشتىدىن كېيىن يولنى داۋاملاشتۇرالمىدۇق. ئۇچىلىمىز- نىڭ پۈتلىرى قاپىرىپ، ئۇششاق ـ ئۇششاق سۇلۇق ئىششىقلار پەيدا بولۇپ قالغانىدى، كۈن يانغىچە مۇشۇ يەردە ئارام ئېلىپ، ھاۋا سۆرۈنلەشكەندىن كېيىن يولغا چىقىدىغان بولدۇق. كېچىدە قورقۇنچ ھەم ۋەھىمە بىلەن ئۇخلىيالمىغان تۇخان ناشتىدىن كې- يىن لەپىدە ئۇيقۇغا كەتتى. ھىدايەت چاپىنىنى قاتلاپ، ئۇنىڭ

بىشىغا قويۇپ بەردى. ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى ئۇيقۇسى ئانا باغرىدا يېتىپ ئۇخلاۋاتقاندەك شېرىن ھەم خاتىرجەم ئىدى. شۇڭا، ئۇ خۇددى چۈشىدە دوستلىرى بىلەن باغ ئارىلاپ، كېپىنەك تۇتۇپ ئويناۋاتقاندەك چىرايىنى بىر چىرايلىق قىلىقلاندۇرۇپ، يېنىك پۇشۇلداپ ياتاتتى...

مەن قايتا ئۇخلىيالمىدىم، ھەدايەتمۇ كۆزىنى يېرىم يۇمۇپ، خىيال بىلەن ياتاتتى. بۇ سۈرلۈك گۈمبەز ئىچىدە تۆت - بەش سائەت ۋاقىتنى ناھايىتى تەسلىكتە ئۆتكۈزدۇق، شۇ ئارىلىقتا تۇخانمۇ ئويغاندى، قېنىپ ئۇخلىغان ئۇيقۇدىن ئۇنىڭ كۆزلىرى خۇمارلىشىپ، يۈزى ئانار چېچىكىدەك قىزىرىپ كەتكەنىدى. ئۇ بىزگە يەر ئاستىدىن ھايا ۋە تارتىنىش بىلەن قاراپ قويۇپ، بېشىدىكى ياغلىقىنى، پۈرلەشكەن كۆڭلەكنى تۈزەشتۈردى...

بىز سائەت ئۈچ بىلەن يەنە يولغا چۈشتۇق. پىلانىمىز: شۇ ماڭغانچە قەشقەرگە كىرىش ۋە ئۇ يەردىن تۇخانىنى ئۆز يۇرتىغا يولغا سېلىپ قويۇش ئىدى...

لېكىن، قەشقەرگە كېلىپ، يەكەننىڭ ئاپتوبۇس بېلىتىنى ئالغاندا، تۇخانىڭ كۆزىدە ياش داۋالغۇپ، يۈرىكىدىن ھەسرەتلىك پىغان كۆتۈرۈلدى:

— جېنىم ئاكىلار، مەن ئۆيگە قايتالمايمەن، دادام مېنى ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ، مەن سىلەرگە مەڭگۈ سىگىل بولاي!...

بىز بىر - بىرىمىزگە قاراپ تۇرۇپ قالدۇق. تۇخانىڭ دېگىنى راست ئىدى. ئەمدى قانداق قىلىش كېرەك؟...

بىزنى قىيىن بىر سوئال قىينىۋاتاتتى. ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ، ئاخىر تۇخانىنى ۋاقتىنچە بىزنىڭ ئۆيدە ساقلاپ تۇرماقچى بولدۇق. بۇ گەپنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ يۈزىگە يېقىملىق كۈلكە يېيىلدى. كۆزلىرىدىن بەختلىك، ھاياجانلىق، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئاچچىق كۆز يېشى تارىلاپ تۆكۈلدى.

تۇخانغا دادامۇ، ئانامۇ ئامراق چىقىپ قالدى. ئۇ بەكمۇ

ئايىغى يەڭگىل، ئىسسىق چىراي، ئوڭلۇق قىز ئىدى...

ھەش - پەش دېگۈچە يەنە ئون نەچچە كۈن ئۆتۈپ كەتتى. ھىدايەتنىڭ قايتىش ۋاقتى يېقىنلاشقانسېرى، نېمە ئۈچۈندۇر ئۇ خىيالچان بولۇپ قالدى. بەزى كۈنلىرى ئۇنىڭ تۇخانىنى يىراقتىن كۆزىتىۋاتقانلىقىنى سېزىپ قالدىم. ئاخىر بىر كۈنى پوسۇققىدا سورىدىم:

— ئاداش، نېيىتىڭ بۇزۇلۇۋاتامدۇ، نېمە؟ تۇخانىنى ئوغرىلىقچە مارايدىغان بولۇپ قاپسەنغۇ؟

ئۇمۇ كۆڭلىدىكىنى ئېيتتى:

— راستتىمنى ئېيتسام، ئۇنىڭغا ئىچىم ئاغرىيدۇ، دوستۇم. قارىساڭ، بىر ئوبدانلا قىز، يۈزىدە تاتۇقى، بوينىدا ئۈلىقى يوق! نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭ تەقدىرى بۇنداق كاج؟! ياكى ئۇ، بۇ دۇنيادىكى ئىنسانلار بەھرىمەن بولۇشقا تېگىشلىك بەخت - ھالاۋەتتىن ھۇزۇرلىنىشقا تېگىشلىك ئەمەسمۇ؟! ئەگەر بىز بولمىغان بولساق، ئۇ ئاللىقاچان بۆرىگە يەم بولۇپ كېتەتتى...

— خوش، ئەمىسە قانداق قىلاي دەيسەن؟

— ئۇرۇمچىگە ئەكېتەي دەيمەن!...

ھىدايەت شۇ كۈنلەردە بويتاق ئىدى. خوتۇنى تۇنجى تۇغۇتتا ئۆلۈپ كېتىپ، تېخى بۇ يەرگە كېلىشىنىڭ ئالدىدىلا يىل نەزىرىسىنى بەرگەنىدى.

— لېكىن، ئاداش، ئىچ ئاغرىتىش مۇھەببەت ئەمەس جۇمۇ؟ — دېدىم مەن ئۇنى ئاگاھلاندۇرۇپ، — مۇھەببەت ماتېماتىكا ياكى فىزىكا ئىلمى ئەمەس. ئۇ ھېچقاچان دۇنيادىكى شەيئىلەرنىڭ ھەرىكەت قانۇنىيىتى بويىچە ئىش قىلمايدۇ. ئۇنىڭ «ھېسسىيات» ئاتلىق مۇقەددەس بىر قانۇنىيىتى بار!

— ئۇغۇ شۇنداق، — دېدى ھىدايەت يان بېرىپ، لېكىن يەنە ئۆز پىكرىدە چىڭ تۇردى، — مېنىڭچە، ھېسسىياتنى ئاستا-ئاستا تەربىيىلەپ يېتىشتۇرگىلى بولار. كونىلاردا: «خوش

چىراي — يېرىم دۆلەت» دېگەن گەپ بار. ئۇنىڭ ئاشۇ مەسۇم، خۇش چىرايلا بولسا، بىر ئائىلىنى ئىللىتىشقا يېتەر دەپ ئويلايمەن! ...

ياشلىق دەۋرىدە، ھەممە ئادەم ئاجايىپ رومانتىك، غايىۋى چۈشلەرنى كۆرىدۇ. لېكىن، ئۇ، چۈش پېتى قېلىۋېرىدۇ، رې-ئاللىق ھامان ئۆزىنىڭ بىلگىنى بويىچە كىشىلەرنى ئۆز ئالقىنى-دا ئوينىتىدۇ! ... ھىدايەتمۇ شۇنداق بولدى. ھەپتىدىن كېيىن، ئۇ كىچىككىنە قانۇنىي رەسمىيەتنى بېجىرىپلا، تۇخاننى ئېلىپ ئۆرۈمچىگە كەتتى... مەن بىر ئايدىن كېيىن قايتتىم. ئۆرۈمە-چىگە بېرىپ ئىككىنچى كۈنى ھىدايەتنى يوقلاپ باردىم. قارىسام، ئۇلار بىر ئوبدان ئۆي تۇتۇۋاپتۇ! ...

*　　*

قىستۇرما مۇشۇ يەردە ئاخىرلاشتى. ئەقىللىق كىتابخانلىرى-مىز بۇنى ئوقۇغاندىن كېيىن، بەلكىم يېقىندا ھىدايەتنىڭ ئۇس-تىگە ئارتىلغان «خوتۇن ئوغرىسى»، «دىنىي ماجىرا تۇغدۇر-غان» دېگەندەك گەپلەرنىڭ تېگىگە يەتكەندۇر! بار - يوق ئەھۋال شۇ! بۇنداق بىر ھېكمەتلىك سۆز بار: سېنىڭ ھەممە كىشىلەرگە ياخشى بولالىشىڭ مۇمكىن ئەمەس، پەقەت ھەقىقەت ئالدىدا ياخ-شى بولالىساڭلا بولدى! ...

يۇقىرىقى ئىشلار ھىدايەتنىڭ تۆھپىسىمۇ ياكى گۇناھىمۇ؟! بۇنىڭغا ئادىل كىتابخانلار ئۆزى ھۆكۈم قىلسا بولار! ...

ئون ئىككىنچى باب

كۈتۈلمىگەن ئىشلار

1

«لەقەم ئاسماندىن چۈشىدۇ، گەپ بازاردىن چىقىدۇ» دېگەندەك، كوچا ـ كويلاردا يەنە ھىدايەت توغرىسىدا گەپ ـ سۆزلەر پەيدا بولۇشقا باشلىدى. لېكىن بۇ قېتىمقى گەپ ئۇنىڭ ئورنىنى، شان ـ شۆھرىتىنى ئاشۇرىدىغان تاڭسۇق گەپلەر ئىدى...

ئۇنىڭ خىزمىتى ئەسلىگە كەلدى، ھېلىقى باش ـ ئاخىرى يوق مەسىلە تاپشۇرۇشلارمۇ شېپىدە توختاپ قالدى. چۈنكى، ھەر تەرەپلىمە تەكشۈرۈش ۋە سىناق ئۇنىڭ ئاق ۋە پاك ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ چىقتى. ئۇنى بىرمۇنچە جەھەتلەردە جىددىي ئەيىبلىگەن ھېلىقى ئىسىمسىز ۋە ئىسىملىك خەتلەرنىڭمۇ ئاخىر ئىگە ـ چاقىسى چىقماي، ھارام بولۇپ قالدى. بۇنىڭ بىلەن ھىدايەتنىڭ تەشكىل ۋە كىشىلەر ئارىسىدىكى ئىناۋىتى تېخىمۇ كۆتۈرۈلۈپ كەتتى.

يېقىندىن بېرى، يۇقىرىدىن ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنى ياشلاشتۇرۇش مەسىلىسى ئوتتۇرىغا قويۇلۇش بىلەن تەڭ، ھىدايەتنىڭ نام ـ شەرىپىمۇ چوڭ ـ كىچىك سورۇنلاردا تىلغا ئېلىنىپ قالدى. بەزىلەر ئۇنى «يۆتكەپ ئۆستۈرىدىكەن» دېسە، يەنە بەزىلەر «ئىدارىنىڭ ئۆزىگە ئۆستۈرىدىكەن» دېگەندەك مىش ـ مىش گەپلەرنى قىلىپ يۈرۈشتى. مىش ـ

مىشىنىڭ چىقىمىغىنى ياخشى، چىققانىكەن، جەزمەن ئۇنىڭ بىر ئاساسى بولىدۇ!

دەرۋەقە، بۇ ئاساسسىز ئەمەس ئىدى، بۇ مەسىلە ھەقىقەتەن مۇ پارتگۇرۇپپىنىڭ يىغىندا قويۇلغانىدى. ئۇنىڭ بىردىنبىر تەشەببۇسچىسى چىن شۇجى ئىدى. چىن شۇجى يىغىندا ھىدايەتنى ماختىدى ۋە ئۇنى ئۆستۈرۈپ ئىشلىتىدىغان ئىقتىدارلىق ياش كادىرلار قاتارىغا كىرگۈزۈشنى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇ پىكىرگە بىرىنچى بولۇپ يەنە ھېكمەت سوپى قارشى چىقتى:

— چىن شۇجى، بەك ئاشۇرۇۋەتتىڭىز، — دېدى ئۇ دوق قىلغاندەك، — ھىدايەت سىز ئېيتقاندەك، ئۇنچىلىك گۇزەل، ئېۋەنسىزلەردىن ئەمەس. ئۇنىڭغا ھازىرقى ئورنىمۇ يېتىپ ئاشىدۇ!...

— ھېكمەت سوپى، مەن سىزگە ئېيتسام، ھىدايەتنى سىزگە باشقىلار بەك سەت كۆرسىتىۋەتكەن ئوخشايدۇ، — دېدى چىن شۇجى تەبئىي ئىغىر - بېسىقلىقى بىلەن، — سىز مۇنداق بىر تەمسىلنى ئاڭلىغانمۇ؟ بىر كۈنى بىر ئادەمگە شەيتان يولۇقۇپ قاپتۇ، قارىسا بۇ شەيتان شۇنداق چىرايلىق، ئوماق كۆرۈنگۇدەك. بۇ ئادەم ھەيران بولۇپ: «ۋاي، سەنمۇ چىرايلىق ئىكەنسەنغۇ، سېنى خەقلەر كۆزى جىرتاق، بۇرنى پۇچۇق، ئاغزى مايماق، دەپ تەرىپلەيتتى» دەپتۇ. بۇ چاغدا شەيتان كۈلۈپ كېتىپ: «ۋاي ئەخمەق، مېنى ئاشۇنداق تەرىپلەپ يازغان قەلەم مېنىڭ رەقىبلىرىمنىڭ قولىدا ئەمەسمۇ؟» دەپتۇ. بۇنى چۈشەنگەنسىز؟!

ھېكمەت سوپى لېۋىنى چىشلەپ قالدى، چىن شۇجىنى بەسىپ چۈشكۈدەك بىر نەرسە دېيەلمىدى. شۇ كۈنكى يىغىن ھىدايەتنى «ئۈچىنچى سەپ» كادىرلار قاتارىغا قوشۇش بىلەن ئاخىرلاشتى.

«تامىنىڭمۇ قۇلىقى بار» دېگەندەك، مانا شۇ ئىش تېزلا

ئاشكارىلاندى، دەسلەپ ئىدارە ئىچىگە، كېيىن سىرتقا تارقالدى...

بۇ خەۋەر يەنە ئالدى بىلەن ئەدھەمنى ھاڭ ـ تاڭ قالدۇردى. ئۇنىڭ ئۇچۇن بۇ خۇددى «بۇرۇتقا خاپا بولسام، ساقال چىقتى» دېگەندەكلا ئىش ئىدى. شۇ كۈنلەردە، ئۇمۇ خېلى خاتىرجەم بولۇپ قالغانىدى. ئۆتكەنكى بىر مەزگىللىك ۋەسۋەسىچىلىك دەسلەپ ئۇنى روھىي جەھەتتە خېلى جىددىيلەشتۇرگەن بولسىمۇ، لېكىن ئاخىرقى ھېسابتا بىر تال مويىنىمۇ تەۋرىتەلمەي ئۆتۈپ كەتتى. ئۇنىڭ «ئەدەبىيات ۋە زوقلىنىش» دېگەن ھېلىقى ئەسىرى ئۇستىدىكى غۇلغۇلا قانداق تېز ۋە شىددەتلىك باشلانغان بولسا، يەنە شۇنداق تۇيۇقسىز ۋە شىپىدە توختاپ قالدى. مۇمىن قاسىم بىلەن مۇختەرنىڭ يازغان بىر پارچە ماقالىسىمۇ ھېكمەت سوپى تەرىپىدىن «تىنچ ۋە ئىتتىپاق بولۇش ۋەزىيىتىگە پايدىسىز» دېگەن ئۇلۇغ گەپلەر بىلەن قايتۇرۇۋېتىلدى. شۇنداق قىلىپ، ئەدھەم ئۆز بېشىغا چۈشكەن بۇ «پالاكەت»تىن ناھايىتى تېزلا قۇتۇلدى، بۇنى ئۇ مەرۇپ ئاقساقال بىلەن ھېكمەت سوپىنىڭ شاپائىتى، دەپ بىلىپ، ئۇلارغا ئېيتىدىغان رەھمەت ـ تەشەككۈرىنى كۈنلەرنىڭ بىرىدە ھەسسىلەپ ياندۇرۇش ئۈچۈن، كۆڭلىنىڭ چوڭقۇر يېرىگە تۇگۈپ قويدى.

تۇرمۇش ئەمدىلا ئىزىغا چۈشۈپ، كۈنلەر ئىشقى ـ مۇھەببەت پاراغىتى بىلەن ئۆتۈۋاتقان كۆڭۈللۈك بىر پەيتتە، ھىدايەت توغرىسىدىكى بايقى «شۇم» خەۋەرنىڭ توساتتىن ئوتتۇرىغا چىقىشى ئەدھەمنى راستىنلا يەنە پاراكەندە قىلىۋەتكەنىدى.

ئۇنىڭ نەچچە ۋاقىتتىن بېرى، ھىدايەتنى ئىلىندۇرۇش ئۈچۈن، ئۆمۈچۈكتەك توقۇغان شۇنچە مۇستەھكەم، سىرلىق تورلىرى قېنى؟! ئۇ ھېچنېمىگە دال بولماي، چاك ـ چېكىدىن بۆسۈلۈپ كەتتىمۇ؟ ئۇنىڭ شۇنچە «ئەجىر» سىڭدۇرۇپ قىلغان بىرمۇنچە خۇپىيانە ئىشلىرى ھىدايەتنى غۇلىتىش تۇگۈل، ئەمدى

كېلىپ ئۇنى يۇقىرى كۆتۈرىدىغان «شوتا» بولۇپ قالدىمۇ؟! توۋا، بۇ تەلۈە تەقدىرنىڭ تېگىگە يېتىش راستىنىلا تەس ئىكەن - ده!؟...

ئالا كۆڭۈل ئادەمنىڭ كۆڭلى زادىلا تىنچ ئۆتمەيدۇ! ئەدھەمنىڭ تەقدىرگە تەن بەرگۈسى كەلمىدى. ئۇ جاھىللىق بىلەن يەنە بىر يېڭى ئىشنى پىلانلىدى...

* *

شەنبە كۈنى كەچتە كەلگەن بۇ تۆت مېھماننىڭ تۈيۇقسىز تەشرىپىدىن ھىدايەت ئەجەبلىنىپ كەتمىدى. ئۇلارنى ئەدھەم باشلاپ كەلگەنىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئۆمەر ئىسىملىك پاكار، دوغلاق بىرى قايسىبىر سەنئەت ئۆمىكىنىڭ تەمبۇرچىسى ھەم قىزىقچىسى ئىدى. قالغان ئىككىسى ئەدھەمنىڭ «كەچلىك گەزىت» بىلەن تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىدا ئىشلەيدىغان ئۇلپەتلىرى بولۇپ، ھىدايەتكىمۇ تونۇشلۇق ئىدى.

— ئالدىنراق خەۋەر بېرىپ قويساڭ بوپتىكەن، ئەدھەم، — دېدى ھىدايەت ئۇلارنى كىچىككىنە مېھمانخانىسىغا باشلاۋېتىپ، — ئۆمەرغۇ بۇرۇن بىر - ئىككى قېتىم كەلگەن، لېكىن ماۋۇ ئاغىنىلەرنىڭ تۇنجى كېلىشى ئەمەسمۇ؟

— ھېچ ۋەقەسى يوق، ئاداش، ھەممىمىز ئۆز، — دېدى ئەدھەم ھىدايەتنىڭ دولىسىغا قېقىپ، — بۇگۈن سېنى «قارا باستى» قىلغۇمىز كەلدى، ئۆمەرنىڭ راسا بىر پەيزىنى كۆرەيلى، دېدۇق.

— ياخشى بوپتۇ. قېنى - قېنى يۇقىرى ئۆتۈڭلار!

تۇخان پايپېتەك بولۇپ داستىخان راسلىدى، سىنچايدىن كېيىن خونچىلاپ ھالۋا ئەكىردى، ئارقىدىن قايماق چاي قىلدى. ئۇلار تازا مەززە قىلىپ چاي ئىچىۋاتقاندا، كۆتۈلمىگەن مېھماندىن

يەنە ئىككىسى كەلدى. ئۇلار شۆھرەت بىلەن نادىر ئىدى. ھىدايەت ئۇلارنىمۇ قىزغىن قارشى ئالدى:

— كېلىڭلار، كېلىڭلار! «ئۆزى كەلگەن مېھمان خۇدايى مېھمان» دېگەن شۇ!

مېھمانلار ئۆزئارا قول ئېلىشتى، ئەھۋال سوراشتى. بۇنىڭ ئىچىدە بىر - بىرى بىلەن تونۇشمايدىغان ئادەملەر يوق ئىدى، ھېچبولمىغاندا، نامىشەرىپلىرى بولسىمۇ بىر - بىرى ئۇچۇن تونۇشلۇق ئىدى. لېكىن بۇ يەردە شۆھرەتنىڭ تۇيۇقسىز پەيدا بولۇپ قېلىشى ئەدھەمنىڭ كۆڭلىنى غەش قىلىپ قويدى. گەرچە ئۇلار ھىدايەتنىڭ تەشەببۇسى بىلەن يېقىندىن بېرى بىرنەچچە قېتىم سىردىشىپ، كۆڭۇللىرىدىكى چىگىشلەرنى يېشىۋەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئەدھەم ھامان ئۇنى كۆزىگە تىكەن، يولىغا يېكەن، دەپ قارايتتى. شۇڭا ئۇنىڭ بۇ يەردىن تېزرەك يوقلىشىنى، بىزەر ئىش بىلەن كەلگەن بولسا، ئىشىنى پۈتتۈرۈپ، ئۆزىگە كاشىلا قىلماي، يولىغا راۋان بولۇشىنى كۈتۈپ جىم ئولتۇردى. لېكىن شۆھرەت كېتىدىغاندەك ئەمەس ئىدى، ئۇ خاتىرجەم ھالدا كاستۇمى بىلەن دوپپىسىنى كىيىم ئاسقۇغا ئىلدى ۋە ئورۇندۇقىنى ئۆمەرنىڭ يېنىغا سۈرۈپ:

— بۇگۇن راستىنلا شېكەر شەنبە بولىدىغان بولدى - دە! تەمبۇرىڭىز بىلەن ناخشىڭىزنى ئاڭلىمىغانغا خېلى بوپتىكەن، تامىقىمىزدا قالغۇدەك بىر پەيزى قىلىپ بېرەرسىز! — دەپ بەخىرامان ئولتۇردى.

ئەدھەم شۇ چاغدىلا، خۇددى «مېھمان مېھماندىن قىزغىنىدۇ» دېگەندەك بىر كەيپىياتتا شۆھرەتكە يەر ئاستىدىن گۆلىيىپ قاراپ قويۇپ، دەردىنى ئىچىگە يۇتتى ۋە گەپ - سۆزدە چاندۇرماسلىققا تىرىشتى.

ھىدايەتنىڭ كىچىككىنە مېھمانخانىسى خالىس مېھمانلار بىلەن تولغانىدى. ئۇزۇلمەي چېكىلىۋاتقان ھەر خىل تاماكىنىڭ

ئارىلاشما ئىسى ئوچۇق دېرىزىدىن چىقىشقا ئۇلگۈرمەي، ئۆينىڭ ئۈستىدە بىر قەۋەت كۆكۈچ پەردە ھاسىل قىلغانىدى. مېھمانلار تېخى «ئېنى كەڭ تاۋاردەك ئېچىلىش» باسقۇچىغا يەتمىگەچكە، ھەركىم ئۆز يېنىدىكىلەر بىلەن كالتە ـ كالتە پاراڭلىشىش ۋە چوڭقۇرراق تونۇشۇش قەدىمىنى بېسىۋاتاتتى...

چاي داستىخىنى يىغىشتۇرۇلدى، ئاشخانىدىن قازان كاۋېپ-نىڭ مەززىلىك پۇرىقى كەلدى. شۇ چاغدا، ئەدھەم ھىدايەتنى سىرتقى ئۆيگە ئاچقىپ، بايا ئۆزى ئەكەلگەن بىر قارا سومكىنى ئاچتى. ئۇنىڭدا پىشۇرۇلغان بىر توخۇ بىلەن ئىككى بوتۇلكا ھاراق بار ئىدى.

— بۇ قىلىقىڭ بولماپتۇ، ئەدھەم...، — ھىدايەتنىڭ سەل ئاچچىقى كەلگەندەك بولۇۋېدى، ئەدھەم دەرھال گەپنى ئەپقېچىپ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياساشقا باشلىدى:

— ئۆزۈڭ بىلىسەن، ئاداش، «چاقىرمىغان مېھمان قېرى قىزدىنمۇ يامان» دېگەن گەپ بار. ئەسلىدە بۇلار بىزنىڭ ئۆيگە كەلمەكچىدى، ئويلاپ قارىسام، ئايال كىشى يوق ئۆيدە مېھمان كۈتۈش تەس ئىكەن. يەنە كېلىپ، سەنمۇ يېقىندىن بېرى قاتتىق ئىشلەپ چارچاپ كەتتىڭ، بىردەم ـ يېرىمدەم بولسىمۇ ناخشا، ساز ئاڭلاپ كۆڭلىنى ئاچسۇن دېدىم...

نېمە دېگۈلۈك؟ ھىدايەت ھېچنېمە دېيەلمىدى، خەقنىڭ بۇ-داق ياخشى كۆڭلىگە يەنە نېمىمۇ دېيەلەيتتى؟!

داستىخانغا سوغۇق، ئىسسىق بولۇپ، بىرنەچچە خىل سەي-لەر تىزىلدى. ھىدايەت ئالدى بىلەن ئۆزىنىڭ ئىشكاپىدىكى چاق-چۇق بوتۇلكىلىق «ئىلى ئالاھىدە ھارىقى» دىن بىرنى ئېلىپ، ئىككى رومكا بىلەن شۆھرەتنىڭ ئالدىغا قويدى:

— شۆھرەت، بۇگۈنكى ساقىيلىقنى سەن قىل، ئاداش، مەن سىلەرگە چايچىلىق قىلاي!

شۆھرەت تۇنجى قەدەمنىڭ بىرىنى ئۆزى ئېلىپ، يەنە بىرىنى ھىدايەتكە تۇتتى:

— ئەمىسە، ئاغىنىلەر، بۇگۈن كۇرۇكسىز يېشىلگۈدەك بىر ئىچىمىز، ئېسىگلاردا بولسۇن، ھاراقكەشلەرنىڭ ئالاھىدىلىكى ئۇچ: بىرىنچىسى، كۆڭلى نازۇك؛ ئىككىنچىسى، يۈزى قېلىن؛ ئۈچىنچىسى، گېپى ئىناۋەتسىز! شۇڭا، رومكا ئوستىدە قاتتىق - يىرىك گەپ قىلىشقا بولمايدۇ، مۇبادا قىلىنىپ قالسا، ئىناۋەتسىز، قېنى ئەمىسە، گەپ تامام، ھاراقكەشلەرنىڭ سالامەتلىكى ئۈچۈن ئىچتۇق، خوشە!...

ھىدايەت رومكىنى كۆتۇرۈپ، ئۆزرە ئارىلاش مۇنداق دېدى:

— ئاغىنىلەر، بۇگۈن پېقىرنى ياد ئېتىپ كەلگەنلىكىگلار ئۈچۈن، ھەممىگلارغا رەھمەت! ئۆيىمىز كىچىك بولسىمۇ، كۆڭلىمىز كەڭ، شۇڭا ئۆينى كىچىك كۆرمەي...

ئۆمەر دەرھال گەپنى ئەپقېچىپ، چاقچاقنى باشلىۋەتتى:

— تاپقان پۇلىڭىزغا ئۆي سالماي، قوتان سېلىۋەرگەندىن كېيىن ئۆي كىچىك بولمامتى، ئەمىسە! ۋەي...

پاراققىدە كۇلكە كۆتۇرۈلدى، چۈنكى، ھىدايەتنىڭ لەقمى موزاي ئىدى.

نادىر كۇلكىسىنى توختىتىپ، ھىدايەتكە ئارا بولۇش ئۈچۈن، ئاغزىنى ئۆمەللەپ تۇرۇۋېدى، ئۆمەر چاققانلىق بىلەن ئۇنىڭ ئاغزىنى تۇۋاقلاپ قويدى:

— شاماڭنى چاپىناپ ئولتۇرۇۋەر، مۇز يەپ چىشىنى كولايدىغان غۇلجىلىق! ھە، ساڭا نېمە دەز كەتتى؟ — دېدى ئۇ، ئۇنىڭ يېنىدىكىلەرنىمۇ «كۆڭلى قالمىسۇن» دېگەندەك سۇۋارى سوقۇپ، — قىغىنىڭ ئوستىدە ئولتۇرۇپ نان يەيدىغان تۇرپاڭلىق! سەنمۇ تىلىڭنى چاينىما، چۈننى زەنجىرده باغلاپ، يولۋاس كەلدى، پوش - پوش دەيدىغان قەشقەرلىق! ۋەي...

ئۇلار تازا ئېچىلىپ، ئىشتىياق بىلەن كۇلۇشتى. ئۆمەرنىڭ

هه دېگەندىلا چاقچاقلا كىرىشىپ، باشقىلارنى غىدىقلىشى ئولتۇرۇشنىڭ كەيپىنى كۆتۈرۈۋەتكەنىدى. رومكا ئارقا - ئارقىدىن ئوچ قېتىم ئايلاندى، ھەممەيلەننىڭ قانلىرى قىزىدى، كىچىك تىللىرى چىقىپ، ئوتتۇرىدىكى تارتىنىش، قورۇنۇشلارمۇ لەپپىدە كۆتۈرۈلۈپ كەتتى. شۆھرەت تۆتىنچى رومكىنى قۇيۇۋاتقاندا، ئەدھەم غىلجىڭلىق قىلدى:

— بولدى، ئەمدى ماڭا ھاراق قۇيما، ئاداش!

— ھاراقنى ساڭا قۇيمىدىم، رومكىغا قۇيۇۋاتىمەن! — دېدى شۆھرەت ۋە دەل شۇ رومكىنى ئۇنىڭغا ئۇزىتىپ زورلىدى، — ئىچ، ئاداش، ئىچ! تېخى يۈرىكىمىز چىلىشىپ، ئۆپكىمىز لەيلىگۈدەك ھالغا يەتمىدۇق.

— بولدى، ئېچمەيمەن! — ئەدھەم قولىنىڭ ئارقىسى بىلەن رومكىنى توستى.

— نېمىشقا ئېچمەيسەن، ھۆرمەتلىك يازغۇچى؟! — دېدى شۆھرەتمۇ چىڭ تۇرۇپ.

— ئاداش، ئاشقازىنىم ئاغرىق...

— بولدى زورلىماڭ، ساقىي، — دېدى ئۆمەر ۋە ئەدھەمنىڭ كېلىشتۈرۈپ بىر سوقتى، — ئۇ مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا خام شىلىمدا چاپلىغان دازىباۋلارنى تولا يەپ، ئاشقازىنىنى كاردىن چىقارغان نېمە! ۋەي...

يەنە كۈلكە كۆتۈرۈلدى، لېكىن نېمە ئۈچۈندۇر ئەدھەم ھۇپپىدە قىزىرىپ كەتتى.

كۈلكە - چاقچاقلار شۇ يوسۇندا يەنە بىرئاز داۋام قىلدى، كېيىن، بىرنەچچەيلەننىڭ تەكلىپى بىلەن ئۆمەر تەمبۇرنى قولىغا ئالدى. ئۇ، ھەدېگەندىلا تەمبۇرنى ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان «ئەجەم» گە ئىشق بىلەن مەرغۇللىتىپ ئۇرۇشقا باشلىدى. تەمبۇر شۇنداق بوزلاپ سايرىدىكى، قاتار سىملارغا ئۇرۇلۇۋاتقان ناخۇن تەمبۇر سىمىغا ئەمەس، گويا تىكىشىغۇچىلارنىڭ يۈرىكىدىكى سەز-

گۈر نەزىرىگە تالالىرىغا تېگىۋاتقاندەك، كىشىلەرنى ھاياجانغا، لەر-زىگە سالدى. ئۇ «ئەجەم» نىڭ ئاخىرىنى مۇڭلۇق ھەم يېقىملىق ناخشىغا ئۇلاپ كەتتى:

پىراق ئوتتىدا پەرۋانە،
كۆيەر مەستانە ـ مەستانە.
گۈزەل ھۆسنىڭگە ئى دىلبەر،
بولاي قۇربانە ـ قۇربانە.

باھار كەلگەن كەبى باغقا،
كۈلۈپ بۈلبۈل قونۇر شاخقا.
نە بولغاي بىر كېلىپ كەتسەڭ،
يۈرۈپ سەيلانە ـ سەيلانە.

نەۋائى ئىزىدىن مىسكىن،
كۆرەي دەپ مەيدە يار ئەكسىن،
ساپالىنى ئېلىپ قولغا،
كېزەر مەيخانە ـ مەيخانە!
.....

ھەرقانداق ھاراق داستىخىنىدىكى سۆھبەت ئاخىر بېرىپ، شۇ يەردە ئولتۇرغانلارنىڭ خىزمىتى، كەسپى ۋە قىزىقىشى ئۈس-تىدىكى گەپلەرگە بېرىپ تاقالماي قالمايدۇ. ئەگەر سىز سودە-گەرلەر بىلەن ئولتۇرسىڭىز، شەكسىزكى، پۇتۇن گەپ ـ سۆز سودا ـ سېتىق ئۈستىدىكى ئۇچۇرلار بىلەن توشىدۇ. ئەگەر سىز شوپۇرلار بىلەن ئولتۇرسىڭىز، قاندىقتۇر يول، ماشىنا ۋە شە-ھەر ـ شەھەرلەردىكى غەلىتە، قىزىق ئىشلار توغرىسىدىكى پاراڭ-لارنى ئاڭلاپ ھەيران قالىسىز؛ ئەگەر تامچى ياكى ياغاچچى بىلەن

ئولتۇرسىڭىز، تەبىئىي ھالدا كاتتا - كاتتا قۇرۇلۇشلارنىڭ ئۇ-چىگە كىرىپ كېتىسىز. مۇبادا، ئوقۇتقۇچىلار بىلەن ئولتۇرۇپ قالسىڭىز، ئۆزىڭىزنى ئاللىقانداق ئۆتۈپ كەتكەن مەكتەپ ھاياتى ئىچىدە كۆرۈپ، قانداقتۇر «يۇمشاق پەن، قاتتىق پەن» دېگەندەك زامانىۋى ئاتالغۇلار بىلەن ھەپىلىشۇاتقاندەك ھېس قىلىسىز...

بۇگۈنكى سورۇنمۇ بۇ ئەنئەنىۋى ئادەتتىن چەتتە قالمىدى. گەپ - سۆزلەر ئاستا - ئاستا مەركەزلىشىپ، بۇ يەردىكى ھەم-مەيلەن ئۇچۇن ئورتاق بولغان ئەدەبىيات، بولۇپمۇ ئۇنىڭ ئىچىد-كى شېئىرىيەت ئۇستىگە كېلىپ توختىدى.

— ھازىر بىزدە شائىر دېگەن ئەتىيازدىكى چۈمۈلىدەك لۇ-مۇلدەپ كەتتى، — دېدى كىمدۇر بىرى ناھايىتى بىزارلىق بى-لەن، — ئۇلاردىن بىرەر مىڭنى ئۇلۇغ ئوكيانغا ئاپىرىپ تاشلا-ۋەتسىمۇ، يەنە شائىر ئازلىق قىلمايدۇ!

بۇ گەپنى «كەچلىك گېزىت» تە ئىشلەيدىغان ئېگىز بوي-لۇق، چۈپۈر باش يىگىت دەرھال قوللاپ - قۇۋۋەتلىدى:

— توغرا ئېيتتىڭىز، ھەربىر دەۋردە شائىر كۆپىيىپ كېتە-دىغان شۇنداق چاغلار بولىدىغان ئوخشايدۇ. ئاڭلىشىمچە، نەۋائى زامانىدىمۇ شۇنداق بولغانىكەن، بۇ ھەقتە قىزىق بىر لەتىپە ئاڭلىدىم: نەۋائى بىر كۈنى ئۆيىدە بىرنەچچە قەلەمداشلىرى بىلەن بەھىس قىلىۋاتقانىكەن. بۇنىڭ ئىچىدە ھەمىشە نەۋائىنىڭ زىتىغا تېگىپ تۇرىدىغان بى نايى ئىسىملىك بىر شائىرمۇ بار ئىكەن. نەۋائى گەپ ئارىسىدا مۇنداق دەپتۇ: «ھازىر شائىر دېگەن شۇنداق كۆپىيىپ كەتتىكى، پۈتۈمنى سوزسامىلا بىر شائىرنىڭ كۆتىگە تېگىدۇ». بۇ سۆزنى ئاڭلىغان بى نايى دەرھال ھازىر جاۋابلىق بىلەن: «شۇنداق، نەۋائى ھەزرەتلىرى، پۈتلىرىنى يىغسىلىرىمۇ يەنە بىر شائىرنىڭ كۆتىگە تېگىدۇ!» دەپتۇ...

«چۈپۈر باش»نىڭ يۇمۇرلۇق سۆزلىرى خېلى قىزىقىش پەيدا قىلدى:

— نەۋائى ئەسلىدە بى نايىنى سوقماقچىكەن - دە!
— لېكىن، بى نايمۇ بوش كەلمەپتۇ!
— گەپتە بوش كەلمىگەن بىلەن، شېئىردا چاغلىق - دە!
— شۇنداق، گەپ شېئىردا! — دەپ سۆزگە ئارىلاشتى ھىدايەت، — مېنىڭچە، بىزدە شائىر جىق ئەمەس، بەلكى يامان شېئىرلار جىق. ھازىر كىشىلەردە ھەقىقەتەنمۇ شېئىردىن زېرىكىش، بىزار بولۇش كەيپىياتى پەيدا بولۇپ قالدى. بۇنىڭ سەۋەبى، ياخشى شېئىرلارنىڭ ئاز بولۇۋاتقانلىقىدا! خەلقىمىز ئەزەلدىن ياخشى شېئىرلارنى سۆيۈپ ئوقۇغان، ھېلىمۇ ئوقۇيدۇ، بىرەر ياخشى شېئىر چىقىش بىلەنلا كىشىلەرنىڭ ئۇنى يادلىۋالىدىغانلىقىنى، ناخشا قىلىپ ئوقۇيدىغانلىقىنى ھەممىمىز بىلىمىز. مېنىڭچە، شېئىر دېگەن ئالىيجاناب يۈرەكتىن چىققان ئالىيجاناب غايە، ئۇ شائىرنىڭ نىيەت - ئىقبالىنىڭ بايانى، ئۇنىڭ ياخشى - يامانلىقىنى پەقەت يۈرەك بىلەنلا ھېس قىلغىلى بولىدۇ. تاڭ سۇلالىسى دەۋرىنىڭ شائىرى بەي جۈيىنىڭ سۆزى بىلەن ئېيتقاندا، شېئىر گۈزەل بىر مېۋىلىك دەرەخ بولۇپ، «ھېسسىيات — يىلتىز، تىل — مايسا، ئاھاڭ — چېچەك، مەنە — مېۋىدۇر.»

شېئىرىيەت توغرىسىدا گەپ بولسىلا ئەدھەم ئولتۇرالمايتى. ئۇنىڭ بۇ توغرىدا ئۆزىگە خاس بىرمۇنچە «نەزەرىيىلىك قاراش» لىرى بار ئىدى. ھىدايەتنىڭ سۆزى تۇگىشى بىلەنلا ئۇمۇ قوللىرىنى ھاۋادا ئوينىتىپ، ئالمان - تالمان گەپكە كىرىشتى:

— دۇنيادا ئەقىللىق ھەم دۆت كىشىلەر مەۋجۇت. بۇ تۇغما ئوخشاشماسلىق. ياخشى شېئىر تالانتلىق ئادەملەردىن چىقىدۇ. تالانت دېگىنىمىز، شائىرلاردىكى تۇغما ئەقىلنىڭ جۇش ئۇرۇپ چىقىشى! شائىر قەدىمدىن كەلگەن گۈزەك دانىشمەن، شۇنداقلا، كىلەچەكتىن كەلگەن ئەقىللىق ساراڭ! شېئىر ئەنە شۇ شائىر-

نىڭ دۇنياغا تىكىلىشى ۋە دۇنيانىڭ شائىرغا تىكىلىشىدىن تۇغۇلغان سەبىي بوۋاق!...

— پاھ - پاھ - پاھ!...، — ئۆمەر بەشىنى لىڭشىتىپ، تامىقىنى چاكىلداتتى، — ئەدھەم ئاداش، سېنىڭ بۇ «نەزەرىيە» لىرىڭ خېلى باھاسى قىممەت رومانتىك «نەزەرىيە» لەر ئىكەن! سېنىڭ گېپىڭچە بولغاندا، شېئىر يازىدىغانلارنىڭ ھەممىسى چەشى ئوخشىمامدۇ؟

نادىر دەرھال لوقما سالدى:

— راست، بولمىسا، بوۋاقنى قانداق تۇغىدۇ؟!

يەنە كۈلكە كۆتۈرۈلدى، ئەدھەم ئۇلارنىڭ خۇپسەنلىكىدىن كايىپ، بىرنەرسە دېمەكچى بولدىيۇ، لېكىن سائىتىگە قاراپ توختاپ قالدى. چۈنكى، ۋاقىت بىر يەرگە بېرىپ قالغانىدى. ئەگەر پاراڭ مۇشۇ پېتى كېتىۋەرسە، ئايىغى چىقماي، بارغانسېرى زېغىرلاپ كېتىشى مۇمكىن ئىدى. شۇڭا ئۇ، دەرھال پاراڭ-نىڭ تېمىسىنى بۇراپ، ئۆز مۇددىئاسىغا يېقىنلاشتۇرماقچى بولدى:

— ئاغىنىلەر، مەن قەدىرلىك ساھىبخانىمىز ھىدايەت بىلەن بىر قەدەھ سوقۇشتۇرماقچىمەن، — دېدى ئۇ بىر رومكا ھاراقنى ئېلىپ، — بۇنىڭ سەۋەبى ناھايىتى ئاددىي، لېكىن مەنىلىك: يېقىن كەلگۈسىدە، قەدىناس بۇرادىرىمىز ھىدايەتنىڭ بەشىغا بەخت قۇشى قونۇپ، مەرتىۋىسى ئۆرلىمەكچى. مەن بۇ قەدەھنى ئۇنىڭ ئاشۇ شان - شۆھرىتى ئۈچۈن كۆتۈرىمەن!

ئۆمەر ئىككى قولىنى كۆتۈرۈپ باركاللا ئېيتتى:

— تېخىمۇ ئۆرلەڭ، ھىدايەت، مەرتىۋىڭىز زىيادە بولسۇن!

— دېگىنىڭىز كېلەر...، — ھىدايەتنىڭ مەستخۇش كۆزلىرى پۇرۇشۇپ كەتتى، — لېكىن بۇ قانچىلىك گەپ؟ ماڭا شۇ مەرتىۋىنى كىم، قاچان بېرىدىكەن؟! ھەي... ماڭا قەلەم كېرەك، ئىجادىيەت كېرەك... بىلەمسىز... پەقەت ئىجادىيەتلا بىز

ياشاۋاتقان زېمىننى چەكسىز كېڭەيتىدۇ، چەكسىز گۈزەل قىلىدۇ... ئەمەل دېگەن ئايالغا ئوخشىشىدىغان نەرسە... قانچىلىك چىرايلىق، گۈزەل بولسا، شۇنچىلىك كۆپ تالاش بولىدۇ... قېنى شۇ ئەمەل؟ ماڭا بېرەمدىكەن؟!...، — ئۇ ئەتراپتىكىلەرگە قاراپ كىنايىلىك جىلمايدى.

— ساڭا بېرىدۇ، ھىدايەت، بېرىمىز دەۋاتىدۇ! — دېدى ئەدھەم ئەستايىدىل قىياپەتتە، — ساڭا بەرمەي كىمگە بېرىدۇ؟ تەبئىي قانۇنىيەت نۇقتىسىدىن بولسىمۇ، ئەمدى ئايلىنىپ ساڭا كەلدى. لېكىن، دوستۇم، مېنىڭ سەندىن سورايدىغان بىرلا سوئالىم بار: ھوقۇقنى ئالغاندىن كېيىن قانداق قىلىسەن؟

— قېنى، شۇ ھوقۇق قولۇمغا كەلسۇنچۇ! — دېدى ھىدايەت قولىنى سىلكىپ، — بەزىلەرنى ئەرشئەلاغا چىقىرىمەن، ئاڭلىدىڭمۇ... بەزىلەرنىڭ كۆتىگە تېپىمەن! سەن دانىشمەنلەرنىڭ «تۇلكىنىڭ سوئالىغا خورازنىڭ جاۋابى بار» دېگەن سۆزىنى ئاڭلىمىغانمۇ؟!...، — ھىدايەت سەل قىزىشتى، ھاراقنىڭ كۈچىمۇ ياكى ئۆتكەن ئىشلار كۆز ئالدىغا كەلدىمۇ، ئەيتاۋۇر ئۆزىنى تۇتالماي سۆزلەشكە باشلىدى، — ھوقۇق نېمە ئىشلارنى قىلىدۇ؟! ھوقۇق ئۇچۇن بۇ دۇنيادا نېمە ئىشلار بولمىدى؟! جۇڭگونىڭ بەش مىڭ يىللىق تارىخى ھوقۇق ئۇچۇن ئادەم بىلەن ئادەمنىڭ كۈرەش قىلىش تارىخى ئەمەسمۇ؟ ئۇنىڭ ھەممىسى ئۆزئارا ئېلىشىش تارىخى! ئۇ ئۇنىڭ ئەدىپىنى بېرىدۇ، ئۇ كېلىپ بۇنى قەستلەيدۇ، ئۆلتۈرىدۇ، ئاغدۇرىدۇ! بىز بىر — بىرىمىز بىلەن كۈرەش قىلىمىز، دەپ ئالدىراپ — تېنەپ يۈرۈپ، پەن — تېخنىكىنى، ئىجادىيەتنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا چولىمىز تەگمىدى. ۋەھالەنكى، ياۋروپالىقلار، ئامېرىكىلىقلار، ياپونىيەلىكلەر تەبىئەت بىلەن كۈرەش قىلىپ، ئۇنىڭ سىرىنى ئېچىپ، ئىنسانىيەت ئۇچۇن شانلىق تۆھپىلەرنى يارىتتى. بىزچۇ؟! بىزنىڭ كۈنىمىز مانا مۇشۇنداق: بىر — بىرىمىزنىڭ پېيىنى قىر-

قىش، بىر - بىرىمىزگە تۇزاق قۇرۇش، بىر - بىرىمىزنى بوغۇش! شۇنداق... بۇ شۇنداق جاھان!... قېنى خوشە، ئىچىش- تۇق... شۆھرەت، ھاراق قۇي... ھوقۇق ئۇچۇن ئىچىمىز!...

ھىدايەت خېلى قىزىپ قالغانىدى. بايىقى گەپلەردىن كېيىن كەيپى تېخىمۇ كۆتۈرۈلۈپ، ئورنىدا راۋۇرۇس ئولتۇرالماي قال- دى. شۆھرەت ئۇنىڭ گەپلىرىگە سەل ھەيران بولدى، چۇنكى ئۇ ئەزەلدىن سۆزىنىڭ ۋەزنىگە، ئورامىغا دىققەت قىلاتتى. ۋەھا- لەنكى، بايىقى سۆزىدە بولسا، قورساق كۆپۈكىمۇ، تەنىمۇ، ھەتتا سىياسىي گالۋاڭلىقىمۇ بار ئىدى. ئېھتىمال، ئەدەبىيات سوئالى بىلەن ئۇنىڭ كونا يارىسى ئېچىشقاندۇر، ئېھتىمال، ھاراق بىلەن پىغانى ئۆرلەپ قالغاندۇر... شۆھرەت ئەدىبكى رومكىنى ئۇنىڭغا بەرمەي، ئەدەبمگە تۇتتى. ئۇ بايا ئەدەبىياتنىڭ ھىدايەتتىن سورد- غان ھېلىقى سوئالىدىن بىرئاز غەلىتىلىك ھېس قىلغاندەك بول- دىيۇ، لېكىن يەنە «ئېھتىمال ئەدەبىم ئۆز تەقدىرىدىن ئەنسىرە- ۋاتسا كېرەك» دەپ ئويلاپ، دەرھال ئۇنىڭ كۆڭلىگە تەسەللى بەرمەكچى بولدى:

— دوستۇم، ئۆزۈڭمۇ بىلىسەن، ھىدايەتنىڭ كۆڭلى - كۆكسى كەڭ، ئۆتكەن ئىشلار ئۆتۈپ كەتتى. ئۆمەر ھەييام ئېيتقاندەك: «بۇ دۇنيادا گۇناھ قىلمىغان كىم بار» دەيسەن؟

ئەدەبىياتنىڭ سەل ئاچچىقى كەلدى، ئۇ ئەزەلدىن ئۆزىنى بىرەر ئىشتا گۇناھ قىلغان، دەپ ھېسابلىمايتتى، ھەمىشە ئۆزىنى ئاسماندىن زېمىنگىچە توغرا دەپ قارايتتى، شۇڭا، ئاغزىغا كەل- گەن يوغان بىر گەپ بىلەن شۆھرەتنىڭ دەككىسىنى بەرمەكچى بولدىيۇ، لېكىن يەنە تىلىنى تىيىدى. شۆھرەتنىڭ ئاشۇنداق ئويلىغانلىقىنى بىر ھېسابتا ئۆزى ئۇچۇن پايدىلىق، دەپ چۇشەندى...

2

گۈلجان بىر سائەت كېچىكىپ كەلدى. ئەدھەمنىڭ تاقىتى تاق بولدى، قېيىداپ كەتمەكچىمۇ بولدى، لېكىن بىر ھەپتىدىن بېرى كۆرمىگەچكە، يەنە سېغىنىش ئوتى يەڭدى. كۈتە ـ كۈتە، ئاخىر سائەت سەككىزدىن ئۆتكەندە، ئۇنىڭ بىلەن ئۇچراشتى.

— ساقلىتىپ قويدۇم، ئەدھەم، كەچۈرۈڭ، — دېدى گۈلجان ناياقشىپ كەلگەن پېتى.

ئەدھەم ئاچچىقلىنىپ تۇرسىمۇ، دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ، چىرايىغا يەنە كۈلكە يۈگۈرتتى:

— ھېچ ۋەقەسى يوق، گۈلجان، ئاشىقلار ئۇچۇن بۇمۇ بىر ئىراده تاۋلايدىغان سىناق ئىكەن...

— خوش، نېمە گەپ ئىدى؟ — دېدى ئۇ ئەدھەمگە پەرۋاسىزلا قاراپ، — تېلېفوندا مۇھىم گېپىم بار، دېۋىدىڭىز، ئاڭلاشقا مەن تەييار!

— ئاۋۋال ئۆيگە بارايلى...

— ئۆيده نېمە بار؟ ئىسسىقتا دىمىقىپ...

— بۈگۈن مەن سىزنى ئۆيده كۈتمەكچى، گۈلجانىم، ھەممە تەييارلىقلارنى قىلىپ قويغان.

— ئەمىسە كەتتۇق...

ئۇلار ھايال بولمايلا ئۆيگە كەلدى. ئەدھەم مېھمانخانا بىلەن ياتاق ئۆينى ئەتىگەندىن بېرى شۇنچە تازىلاپ بېسىقتۇرغان بولسىمۇ، يەنىلا ئايال كىشىنىڭ يوقلۇقى چېنىپ تۇراتتى. گۈلجان تۆت تەرەپكە قاراپ، ئاغزىنى پۈرۈشتۇردى:

— ھەي... سىلەر ئەر خەقلەر يوغان گەپ قىلغان بىلەن ئايالدىن ئايرىلساڭلار ھالىڭلارغا ۋاي! قارىڭا بۇ ئۆيىڭىزنى، بوران ئۇچۇپ تۇرىدۇ!...

— شۇ ئەمەسمۇ؟ — ئەدھەم قاقشاپلا كەتتى، — بۇ ئۆينى

سىز ئۇچۇن بىكار قىلغانىدىم، گۈلجان. لېكىن مانا ـ ئەنە دەپ ئارقىغا سۆرەۋاتىسىز، ھېچ چۈشىنەلمىدىم، ھەر ئىككىمىز يالـ غۇز ئۆيدە ھۇۋقۇشتەك ياشاۋاتىمىز. كاككۇك بىلەن زەينەپمۇ بۇنچە قېينالمىغان بولغىيتتى...، — ئۇ يۇمىلاق شىرەگە داستـ خان راسلاپ گۈلجاننى ئولتۇرغۇزدى ۋە ئۆزىمۇ ئۇنىڭ بىقىنسىغا كىرىپ ئولتۇرۇپ، بىچارە قىياپەتتە سۆزىنى داۋام قىلدى، — گۈلجان، ئەمدى بىز بۇنداق مارافونچە يۈگۈرۈش مۇسابىقىسىنى توختىتايلى. مۇساپە ئۆزىراپ كەتسە، ئادەم چارچاپ قالىدىكەن. ئەمدى توي قىلىپ ئائىلىنىڭ پەيزىنى سۈرەيلى!

— نېمىگە ئالدىرايسىز، ئەدھەم؟ — گۈلجان يەنىلا پەرۋاـ سىز ئىدى، — «توي — مۇھەببەتنىڭ قەبرىسى» دېگەن مەشھۇر سۆزنى ئاڭلىمىغانمۇسىز؟ مەنمۇ، سىزمۇ بۇ قەبرىدىن ئاران قۇتۇلۇپ چىققان. ئەمدى بىر مەزگىل ئائىلىنىڭ ئەـ مەس، ئىشق ـ مۇھەببەتنىڭ پەيزىنى سۈرەيلى. مېنىڭ يەنە نۇرغۇن پىلانلىرىم بار، بىز تېخى تۇخۇمدىن چىقمىغان چۈجە. ئۆزىمىز تۇغۇلغان ئالىقانچىلىك يەردىن باشقا ھېچ يەرنى كۆرمىـ دۇق. قۇدۇققا چۈشكەن بىچارە پاقىدەك، دۇنيانىڭ ھەممىسى مۇشۇ، دەپ يۇرۇۋەرسەك بولماس. ھازىر ھۆكۈمەتمۇ ئىشكىنى ئېچىۋەتتى، ئاۋۇال چەت ئەلگە چىقىپ جاھان كۆرەيلى. پارىژـ دەك، نيۇ يورکتەك، ئىستانبۇلدەك جەننەتلەرنى كېزىپ، ئۇ يەردىكى ئەركىن ـ ئازادە، بەخت ـ پاراغەتلىك ھاياتنىڭ تەمىنى بىزمۇ تېتىپ باقايلى. بۇگۈن سىزگە كۆڭلۈمدىكى گەپنى ئېيتـ سام، مەن چەت ئەلگە چىقمىغۇچە توي قىلمايمەن، دەپ ئۆز ـ ئۆزۈمگە ئەھدە قىلغان!

ئەدھەم سەل جىددىيلەشتى، گويا گۈلجان قولىدىن چىقىپ كېتىۋاتقاندەك، بىر خىل بىئارامىلىق بىلەن ئالدىراپ مۇنداق دېدى:

— گۈلجان، ئۆزىڭىز كۆرمىگەن چەت ئەللەرنى ئۇنچە ئار-

زۇلاپ كەتمەك! ئېسىڭىزگە سېلىپ قويايى، شائىر زەلىلىنىڭ مۇنداق بىر ھېكمەتلىك سۆزى بار: «باشقا ئەلدە مۇساپىر بولۇپ يۇرۇپ پادىشاھلىقنى قولغا كەلتۈرسەڭمۇ، ھامان دىلى سۇنۇق بۇلبۇلدەك غۇربەتچىلىكتە ئۆتىسەن، ئۆز يۇرتۇڭنىڭ پىراقىدا ئۆرتىنىسەن! ئۆزگە يۇرتتا پادىشاھنىڭ نېمەت بىلەن تولغان داستىخىنىدىن ئالغان ھەربىر تال قەنت ـ گېزەك — سەن ئۈچۈن زەنجىر ـ كىشەن بولىدۇ!»

گۈلجان قويۇق سۈرمە تارتىلغان يوغان كۆزلىرىنى يېقىملىق سۈزۈپ دومسايدى، كېيىن نازلانغاندەك، ئىرغىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

— ۋاي ـ ۋۇي!... قاچانقى گەپنى قىلىپ يۈرىدىغانسىز، ئەدھەم؟! — دېدى ئۇ مەسخىرىلىك كۈلۈپ، — ئەگەر بۇ گەپنى ھىدايەتنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلىغان بولسام، ئانچە ھەيران بولمايتتىم، لېكىن سىزنىڭ ئاغزىڭىزدىن ئاڭلاپ ھەيران بولۇۋاتىمەن! سىزمۇ خۇددى بىر كېچىدىلا، بۇلبۇلدىن قاغىغا ئايلانغان سېھىرگەردەك، XX ئەسىرنىڭ زامانىۋى تۇرمۇشىدا ياشاۋېتىپ، XVII ئەسىرنىڭ جاھالىتىدە ئۆتكەن بىر مۇتەئەسسىپنىڭ گېپىنى تۇمار قىلىۋالغىنىڭىز نېمىسى؟! كاللىڭىزنى سىلكىۋېتىڭ، بولمىسا، ئىككىمىزنىڭ بېشى بىر قازانغا سىغماي قالىدۇ!

ئاخىرقى سۆز ئەدھەمگە قورقۇنچلۇق تۇيۇلدى، ئۇ گۈلجاندىن ئايرىلىپ ياشاشنى تەسەۋۋۇر قىلالمايتتى، ئۇنىڭ ئۈچۈن گۈلجاندىن ئايرىلىش — ھاياتتىن ئايرىلىش بىلەن باراۋەر ئىدى. شۇڭا، دەرھال پەدىنى ئۆزگەرتىپ، خۇشامەتگۈيلۇق بىلەن ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياسىماقچى بولدى:

— بولدى ـ بولدى، قاپاق تۇرمەك، ئاپئېغىم، يۈزىڭىزگە قورۇق چۈشۈپ كەتمىسۇن! «كۈلكە ئاپتاپتۇر، ئۇ ئىنسان يۈزىدىكى قىشنى ھەيدەيدۇ». بۇ سۆز قالتىسمىكەن، كىم ئېيتقانلىقىنى بىلەمسىز؟

— يوقسۇ، — گۈلجان قىپقىزىل كالپۇكلىرىنى دورداپ-تىپ، تۇمشۇقىنى ئۇچلىدى، — مەن سىزگە ئوخشاش ئۇنداق ئەقىللىق ئەمەس!

— ئەمىسە كۈلۈڭ، شۇ ئەقلىمدىن ئازراق بېرەي! — دېدى ئەدھەم ۋە گۈلجاننىڭ بوينىغا گىرە سالدى، گۈلجان شېتىلىلىك بىلەن ئۆزىنى قاچۇردى.

ئۆزىنى ھەمىشە ئەقىللىق، تاپقۇر ھېسابلايدىغان ئەدھەم نېمە ئۈچۈندۇر بۇگۈن گۈلجاننىڭ ئاغزىدىكى بىلەن كۆڭلىدىكىنى پەرق ئېتەلمەي، كولدۇرلاپ يۇرەتتى. ئېھتىمال ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىنى ئەسىر قىلغان مەجنۇنلارچە ياخشى كۆرۈش ئۇنى شۇ كويغا سالغاندۇر! دېمىسىمۇ، ئۇ گۈلجان ھەققىدە ھەرقانداق يامان خىيالدا بولۇشنى ھەرگىز ئۆزىگە راۋا كۆرمەيتتى. ئۇنىڭ غىلجىڭلىقىنى ئەركىلەش، دومسىيىشىنى نازلىنىش دەپ چۈشىنەتتى. گۈلجانمۇ يا ئۇنىڭدىن ئۈزۈلمەي، يا چىڭراق باغلانماي، مۆتىدىل ھالەتتىكى شىرشىم مۇناسىۋەتنى ساقلاپ كېلىۋاتاتتى. بۇ جەھەتتە، ئۇنىڭمۇ ئۆز ئالدىغا ھېسابى بار ئىدى...

ئاياللار ئومۇمەن ئۆزىنى ياخشى كۆرىدىغان ئەرلەرنىڭ كۆپ-لۈكىدىن خۇشال بولىدۇ، ماختىنىدۇ. گۈلجانمۇ ئالدى بىلەن ئۆزىنى ئەدھەمدەك ساراڭلارچە ياخشى كۆرىدىغان بېجىرىم بىر يىگىتنىڭ بولغانلىقىدىن پەخىرلىنەتتى. ئۇنىڭدىن قالسا، ئۇنى ئۆزىنىڭ ھاياتىدىكى، تۇرمۇشىدىكى مەنىۋى يۆلەنچۈك، زۆرۈر تېپىلسا، ھەرقانداق ئىشقا سېلىشقا بولىدىغان يارامليق كوزىر، دەپ قارايتتى. دېمىسىمۇ، ئەدھەم بۇ سىناقتىن يۇقىرى سەۋىيە بىلەن ئۆتكەنىدى. ئەڭ دەسلەپ گۈلجان ئەدھەمنىڭ ئەقىل — پاراسىتى، يار — يۆلىكى بىلەن ناخشا مۇسابىقىسىدە دەرىجىگە ئېرىشىپ، بېيجىڭغا بېرىش شان — شەرىپىگە مۇيەسسەر بولدى. ئۇنىڭدىن كېيىن، گۈلجان مانا شۇ ئەدھەمنىڭ قولى ئارقىلىق، ئوقۇغۇچىلىق دەۋرىدىكى رەقىبىدىن تۈيدۇرماي ئۆچ ئالدى.

هازىر ئۇ مانا شۇ رەقىبى خانقىز يەتتە يىل ئەجىر سىڭدۈرۈپ تۇتقان ئۆيدە خۇددى خانىشتەك، ئەدھەمنى ئۆزىگە تەلمۈرتۈپ، كۆزىگە قارىتىپ ئولتۇرمامدۇ؟!...

خىيال قىلىۋېدى، ئېسىگە كەلدىمۇ قانداق، گۈلجان تۈيۈقسىز حانقىزنى سوراپ قالدى:

— قەدىناسىڭىزنىڭ ئەھۋالى قانداقراق ئىكەن، كۆرۈشۈپ تۇرامسىز؟

ئەدھەم خۇددى بىر نەرسىدىن يىرگەنگەندەك، قولىنى سىلكىدى؛

— قويۇڭا، ئۇنىڭ بىلەن ئەمدى بۇ دۇنيادا ئەمەس، ئۇ دۇنيادا كۆرۈشەرمىز! لېكىن بالامنى كۆرەي دېۋىدىم، كۆرسەتمىدى...

— تۇغۇپتىمۇ؟ — گۈلجان هولۇقۇپ سورىدى.

— هەئە، ئوغۇل تۇغۇپتۇ! — ئەدھەمنىڭ ئاۋازى خېلى كۆتۈرەڭگۇ چىقتى.

گۈلجاننىڭ ناله گۈلىدەك رەڭدار يۈزى ئالىپاساق بولۇپ كەتتى، ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئاياللارغا خاس بىر خىل قىزغىنىش ئوتى ئۆرتىگەنىدى. ئۇمۇ تۇغۇشنى، ئانا بولۇشنى خالايتتى. لېكىن كاج تەقدىر ئۇنىڭغا بۇنداق ئازاب ۋە خۇشاللىقنى نېسىپ قىلمىغانىدى...

— ئىسمىنى نېمە قويۇپتۇ! — گۈلجان ئۆزىدىكى ئۆزگىرىشنى بىلىندۈرمەسلىك ئۈچۈن ئانچىكىمغىنا سوراپ قويدى.

— ئىگەمىيار...، — ئەدھەمنىڭ ئاۋازى غەلىتە ۋە زەئىپ چىقتى.

گۈلجان قانداقتۇر بىر قىزىقىش بىلەن ئاستا پىچىرلىدى:

— قىزىق... مەنىلىك ـ هە...

— بولدى، بۇنداق گەپلەرنى قويۇڭا! — دېدى ئەدھەم گۈلجاننىڭ قولىدىن تارتىپ ئولتۇرغۇزۇپ، — ئۆزىمىزنىڭ

گېپىنى قىلايلى، بالا دېگەن نېمىتى؟ ئەمدى سىز گېزەكلەپ تۇغۇپ بېرەرسىز.

ئىككىسى بىر پەس جىم بولدى، گۈلجان بىرمۇنچە تەكەللۇپلاردىن كېيىن، داستىخانغا قول سوزدى. يېمەك ـ ئىچمەك مول ئىدى. توخۇ گۆشى، تونۇر كاۋىپى، ئۆپكە ـ ھېسىپ، تۇچ، بەلىش، شاكىلات، ئىرىس قاتارلىقلار تەخسە ـ تەخسىلەردە پەۋەس ئىدى. ئۇسسۇزلۇق ئۇچۇن كۆكاكۆلا بىلەن ئاپېلسىن سۇيى ئىستاكانلارغا توشقۇزۇلدى. گۈلجان ھەممىنى ئاز ـ ئاز-دىن تېتىپ كۆردى ۋە ئاخىرىدا «جۇڭگو قىزىل ئۇزۇم ھارىقى» دىن ئىككى رومكا ئىچىۋېتىپ، ئەدھەمدىن سورىدى:

— ھىدايەتنى ئۆستۇرەمدىكەن؟ شۇنداق گەپ ئاڭلايمەنغۇ!

— نەدىن ئاڭلىدىڭىز؟ — دېدى ئەدھەم ھەرە چاقىقاندەك ئەندىكىپ.

— ئىشقىلىپ، ئاڭلىدىم، — دېدى گۈلجان قاشلىرىنى ئۇچۇرۇپ، — قايسىبىر سورۇندا سىلەرنىڭ ساھەڭلەردىكى بىرى ئۇنى شالىنى چاچرىتىپ ماختاپ كەتتى...

ئەدھەم قولىدىكى قىرلىق رومكىنى بىراقلا ئىچىۋېتىپ، ئېغىر پۇشۇلدىدى ۋە ئاغزىدىكى توخۇ گۆشىنى قوۋۇزلىرىدا ئايلاندۇرۇپ تۇرۇپ:

— بۇگۇن سىزگە ئېيتىدىغان مۇھىم گېپىمنىڭ بىرى شۇ ئىدى، گۈلجان، — دېدى جىددىي قىياپەتتە، — ئاڭلىغان گېپىڭىز راست، ھازىر بەزى ئادەملەر ھىدايەتنى يۇقىرى ـ تۆۋەندە ماختاپ، بازارغا سېلىپ، بىزنىڭ بېشىمىزغا دەسسەتمەكچى بولۇۋاتىدۇ. «ئالۋاستى بوش كەلگەننى باسىدۇ» دېگەن گەپ بار. ئەگەر بىز چىڭ تۇرمىساق، ئۇلارنىڭ مۇددىئاسى ئىشقا ئېشىپ كېتىشى مۇمكىن. يېقىندا ئىدارە رەھبەرلىكىگە، تەشۋىقات بۆلۈم بىلەن تەشكىلات بۆلۈمىگە «پارتلاتقۇچ» خاراكتېرلىك بىر پاش قىلىش ماتېرىيالى يوللاندى. مېنىڭچە، بۇ كۇچلۇك ئەكس

سادا قوزغايدۇ. ھدايەتنى چوقۇم سىياسىي جەھەتتە قەد كۆتۈر-گۈزمەيدۇ! ئەمدى ئۇنىڭ تۇرمۇش ئىستىلىغا ئائىت بىر نەرسە كېرەك. بۇ ئىككى ماتېرىيال بىرلەشسە، ئۇ ئۇزۇل - كېسىل تۇگىشىدۇ. بۇ ماتېرىيالنى سىز تەييارلايسىز...

— مەن؟! — ھەيرانلىقتىن گۈلجاننىڭ كۆزلىرى چەكچەيىپ كەتتى.

— شۇنداق، سىز! — دېدى ئەدھەم ئاستا ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇپ، — ئۆتكەندە، مەن خانىزنى قوغلىۋەتكەندە، ئۇ بۇ ئۆيدىن چىقىپ، بىر مەزگىل ھدايەتنىڭ ئۆيىدە تۇرۇپتۇ. خەۋىرىڭىز بار، ھدايەت مەكتەپتىكى ۋاقتىدا ئۇنىڭ ئارقىسىدا كۆيۈپ-پىشىپ يۈرگەن. بۇ قېتىم ئۇلارنىڭ ئارىسىدا جەزمەن مەسىلە يۈز بەردى. سىز بۇنى ھدايەتنىڭ خوتۇنى تۇخان ئارقىلىق ئىگىلەيسىز، ئۇ ساۋاتسىز، سەھرالىق. ئازراق قېقىتىپ، يۈرىكىگە قول سالسىڭىز، چوقۇم ئەيۋەشكە كېلىدۇ...

— ھاھ - ھاھ - ھاھ! ...، — كۈتۈلمىگەندە گۈلجان قاھ - قاھ ئۇرۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

ئەدھەم نېمە بولغانلىقىنى بىلەلمەي، كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ ئولتۇرۇپ قالدى.

گۈلجان ئۆينى بىر پىرقىرىۋېتىپ، ئەدھەمنىڭ ئۇدۇلىغا كېلىپ توختىدى ۋە بىر خىل بىزارلىق تۇيغۇ بىلەن مۇنداق دېدى:

— بۇ ئىشقا مېنى خاتا تاللاپسىز، ئەدھەم! ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا نېمە ئىشلار بولسا بولمامدۇ؟! ئۇنىڭغا ئۇچىنچى بىر شەخسنىڭ ئارىلىشىشىغا نېمە ھەققى بار!؟ مۇشۇ كۈنلەردىمۇ «ئىستىلى مەسىلە» دېگەن گەپلەرنى كۆتۈرۈپ يۈرۈش كۈلكىلىك ئەمەسمۇ؟ سىزدە زامانىۋى ئاڭ دېگەن نەرسە بەكمۇ كەمچىل ئىكەن. 80 - يىللاردىكى ياشلارغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، بۇ تولىمۇ ئەپسۇسلىنارلىق ئىش! قەدىرلىك مۇھەببەتدىشىم! سىز زامان-

نۇى ئاڭنىڭ نېمىلىكىنى بىلمەمسىز؟ زامانىۋى ئاڭ ئالدى بىلەن سىز بايا ئېيتقان ئەنئەنىۋى ئەخلاققا، مەدەنىيەتكە ئوت ئېچىش، ئۇنى ئۇزۇل ـ كېسىل يوقىتىش ئېڭىدىن ئىبارەت! شۇنداق بولغاندا، كىشىلەردە ئەركىنلىك ئېڭى، مۇستەقىللىق ئېڭى تۇر-غۇزۇلىدۇ! ئاندىن ئىنسانىنىڭ قەدىر- قىممىتى بولىدۇ!...

ئەدەبىنىڭ زۇۋانى تۇتۇلۇپ قالدى. ئۇزۇئالدىدا تال چۈشۈپ تەك تولغىنىپ تۇرغان چىرايلىق، خۇش پېچىم بۇ چوكانىنىڭ «زامانىۋى قىياپىتى» بىلەن «زامانىۋى ئېڭى» ئۇنىڭغا ياقتى، ئۇنىڭ روھىي دۇنياسىدىكى ھەۋەس، قىزىقىش ۋە ئەقىدىلەر بىلەن چەمبەرچاس باغلىنىپ كەتتى...

شۇنداق قىلىپ، ھىدايەتنىڭ «تۇرمۇش ئىستىلى» توغرى-سىدىكى ماتېرىيال گۇلجانىنىڭ بىرلا گېپى بىلەن يوققا چىقتى. ئەدەبمۇ ئامالسىز قالدى، ئەمدى ئۇ بارلىق ئۇمىدىنى ئاشۇ سىياسىي ماتېرىيالغا باغلىدى...

ئىككىسى يەپ ـ ئىچىپ، مۇڭدىشىپ ئولتۇرۇپ، ۋاقىتنىڭ بىر يەرگە بېرىپ قالغانلىقىنى سەزمەي قالدى. بىر چاغدا، گۇلجان سائىتىگە قاراپلا، ئىرغىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

— ئەمدى مەن قايتاي، ئەدەبم، — دېدى ياغلىقىنى چېكە-لەپ تۇرۇپ، — سائەت ئون ئىككىدىن ئېشىپتۇ...

— قونۇپ قېلىڭ، تۇمۇچۇقۇم، — دېدى ئەدەبم ھاراقتىن قىسىلغان كۆزلىرىنى ئېچىپ، — بۇمۇ ئۆز ئۆيىڭىزغۇ؟

— كېيىن... بىراقلا چىقماس بولۇپ قونارمەن...، — گۇلجان خۇمار كۆزلىرىنى ھەييارلىق بىلەن ئويناتتى.

لېكىن ئۇنىڭغا قايتىش نېسىپ بولمىدى. سىرتتا شارقىراپ يامغۇر يېغىۋاتاتتى.

— مانا بۇ ئاسمان خۇداسىنىڭ بىزگە قىلغان شاپائىتى، گۇلجانىم، قېنى ئەمىسە، ياتتۇق...

ئۇ گۇلجاننى كۆتۇرۇپ كارىۋاتقا ئالدى...

ئۇلار يېشىندى، يۈمشاق ئورۇنغا كىردى، قايىسىدۇر ئاستا قولىنى سوزۇپ، چىراغنىڭ يېپىنى تارتتى. بىلەكلەر گىرەلەشتى، قانداقتۇر شۇنىرلاشقان، پىخىلدىغان، چوكۇلدىغان، نازغىغان ئاۋازلار ئاڭلانغاندەك بولدى...

3

مەرۇپ ئاقساقال بۇگۇن ئىشتىن بەكمۇ خامۇش قايتىپ كەلدى، قاپاقلىرى ساڭگىلاپ، چىرايىدىن مۇز ياغاتتى. كەچلىك تاماقنىمۇ يېمەي، ياتاق ئۆيىگە كىرىپ، ئۆزىنى كارىۋاتقا تاشلىدى. ئارامخۇدا يېتىپ بىر پەس ئارام ئېلىشنى ئويلىغان بولسىمۇ، ئارام ئالالمىدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ھېلىدىن - ھېلىغا ھامۇت كەنجىنىڭ نەۋقىران گەۋدىسى پەيدا بولاتتى، قۇلاق تۈۋىدە ئۇنىڭ ئۆتكۈر، ۋەزمىن سۆزلىرى قايتا جاراڭلىغاندەك بولاتتى. بۇگۇن چۈشتىن كېيىنكى پارتىيە يىغىنىدا ھامۇت كەنجى خۇددى تۆلۈمدىن توقماق چىققاندەك مۇنداق بىر مەسىلىنى ئوتتۇرىغا قويدى:

— ھاكىمىيەت بېشىدا تۇرۇۋاتقان پارتىيىمىزنىڭ قولىدا ناھايىتى چوڭ ھوقۇق بار. بۇ ھوقۇقنى خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش يولىدا ئىشلىتىشكىمۇ، شەخسىي پايدا كۆزلەش يولىدا ئىشلىتىشكىمۇ بولىدۇ. بىز ھازىر ئۇلۇغ بىر ئىسلاھات دەۋرىدە تۇرۇۋاتىمىز. بىزنىڭ ئىسلاھاتىمىز ئاڭلىق، مەقسەتلىك ئىجتىمائىي ئەمەلىيەت پائالىيىتى. بۇ جەريانىدا، سوتسىيالىزم توغرىسىدىكى قايتا بىلىشىمىز يېڭىلىنىپ تۇرىدۇ. دۆلىتىمىزنىڭ ئەھۋالىدا مۇرەككەپ ئامىللار مەۋجۇت، چوڭ ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشتە يېڭى ئەھۋاللار ۋە يېڭى مەسىلىلەر پەيدا بولىدۇ. مەسىلەن، بېيىش يولىغا مېڭىش تەشەببۇس قىلىنغان ھامان، «ۋەھىمە» دەپ قارىلىپ كەلگەن پۇل بىردىنلا «پەرىشتە» بولۇپ

قالدى. مېنىڭچە، بۇ كەڭ خەلق ئاممىسىغا نىسبەتەن توغرا، ئۇلارنىڭ ھېيىشى يوللۇق. لېكىن پارتىيىنىڭ رەھبىرلىرى كادىر-لىرىغا نىسبەتەن، ئۇلارنىڭ پەرزەنتلىرىگە نىسبەتەن ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ، ناتوغرا ئۇسۇللار بىلەن ھېيىشىنى توغرا، يوللۇق دېگىلى بولمايدۇ! مېنىڭچە، بىز كوممۇنىستلار، پارتىيىنىڭ رەھبىرلىرى كادىرلىرى ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش جەريانىدىكى تەجـ-رىبە - ساۋاقلارنى يەكۈنلەپ، تەجرىبە بىلەن ئىدراك، ئىنساپ ۷ بىلەن نەپ، ئادەم بىلەن پۇل، پاكلىق بىلەن بۇلغىنىش، قىس-مەنلىك بىلەن ئومۇمىيلىق، جەمجىتلىق بىلەن تەرەققىيات ئوت-تۇرىسىدىكى مـۇناسىۋەتلەرنى تـوغرا بىر تـەرەپ قىلىشىمىز لازىم! ...

بۇ سۆزلەر نېمە ئۈچۈندۇر مەرۇپ ئاقساقالنى ئويلاندۇرۇپ قويدى، خۇددى ئۇنىڭغا قارىتىپ ئېيتىلغاندەك، كۆڭلىگە قاتتىق تەگدى. ھامۇت كەنجىمۇ سۆزلەۋېتىپ بىرنەچچە قېتىم ئۇنىڭغا قارىدى، بىر قېتىم ئىككىسىنىڭ كۆزى ئۇچرىشىپ، خۇددى قارىمۇ قارشى زەرەتلەر بىر - بىرىگە ئۇرۇلغاندەك ئوت چاقناپ كەتتى...

«خۇنپەر! ... مېنى مەسخىرە قىلغاندەك قارىدىيا؟! — ئەلەم بىلەن شۇڭرلىدى مەرۇپ ئاقساقال، — توختا، ئۇنىڭ قارىشىدا بىر گەپ بار! بىرەر ماتېرىيالغا ئىگە بولۇپ قالدىمۇ-يا؟! دېمەككىم، ھېلىقى زىرە... خام سۇرۇپ... بىرەر يەردىن چاتىقى چىقىپ قالمىغاندۇر؟... ۋاي - ۋۇي، نېمە ئەنسىرەش! دېمەككىم، قانۇننىڭ سىرتىدا ئىش قىلمىدىم، قانۇننىڭ ئىچىدە تۇرۇپ، قولۇم يەتكەن ئىشلارنى قىلدىم! دېمەككىم...»

ئۇ بىر تەرەپتىن ئۆز - ئۆزىگە تەسەللى بەرسىمۇ، يەنە بىر تەرەپتىن، قانداقتۇر چۆچۈش، خۇدۇكسىنىشلەر بىلەن بىئارام بولاتتى، بىئارام بولغانسېرى، ھامۇت كەنجىنى غايىبانە تىللاپ، قارغايتتى...

ئۇلار ئىككىسى كونا خىزمەتداشلاردىن ئىدى. مەدەنىيەت ئىنقىلابىدىن بۇرۇن، ھامۇت كەنجى مەرۇپ ئاقساقالدىن بىر دەرىجە ئۇستۇن تۇرىدىغان رەھبىرىي كادىر ئىدى. ئۇ مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ ئاخىرقى باسقۇچىدا تارتىپ چىقىرىلدى. بۇنىڭغىمۇ مەرۇپ ئاقساقالنىڭ «ئاتوم بومبىسى» سەۋەب بولدى. ئۇ بىر كۈنى پۈتۈن ئىداردىكىلەرنى ھەيران قالدۇرىدىغان ھەيۋەتلىك بىر چوڭ خەتلىك گېزىت يازدى. ئۇنىڭ ئىسمى: «ماۋ جۇشىنى پارچىلىغان يېڭى جىنايەت» ئىدى. ئىشچىلار تەشۋىقات ئەترىتىدىكىلەر بىلەن ئاكتىپلار جىددىيلىشىپ كەتتى. ئۇلار ھەش - پەش دېگۈچە يۇقىرىغا تېلېفون بەردى، دوكلات يوللىدى. ئەسلىي ئىش مۇنداق ئىدى: ھامۇت كەنجى يازغان بىر پارچە ماتېرىيالدا «ماۋ جۇشى» دېگەن مۇقەددەس ئىسىمدىكى «شى» بوغۇمىنى ئالدىنقى قۇرغا سىغدۇرالماي، ئىككىنچى قۇرنىڭ بېشىغا كەلتۈرۈپ قويغانىدى. بۇنى مەرۇپ ئاقساقال بايقاپلىپ، دەرھال «ئىت يۇرىكىنى قاپتەك قىلىپ، ماۋ جۇشىنى پارچىلاشقا ئۇرۇنغان ئەكسىيەتچى ئۇنسۇر» دەپ ھېلىقى «يىمىرىش خاراكتېرلىك» چوڭ خەتلىك گېزىتنى يازغانىدى...

ئۇ چاغلاردا، كاللىسى قىزىپ، نېرۋىسى قوداڭشىغان ئادەملەرنىڭ نەزىرىدە، بۇ ھەقىقەتەنمۇ كەچۈرگۈسىز جىنايەت ئىدى. ھامۇت كەنجى شۇ «جىنايىتى» بىلەن تارتىپ چىقىرىلدى، ھالدىن كەتكۈچە تەنقىد، كۈرەش قىلىندى. كېيىن سىياسەتلەر ئوڭشىلىپ، كادىرلار يەنە «ھەل قىلغۇچ ئامىل»غا ئايلانغان چاغدا، مەرۇپ ئاقساقال ئىدارىنىڭ باشلىقى، ھامۇت كەنجى بولسا، شۇ ئىدارىدىكى ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى بولغانىدى...

مەرۇپ ئاقساقالنىڭ خىيالى ھېكمەت سوپىسىنىڭ ئاغمىخانىدەك يورغىلاپ كىرىشى بىلەن بۇزۇلدى. ئىككىيلەن قىزغىن سالاملاشتى، شېرىن سۆزلەر بىلەن ھال - ئەھۋال سوراشتى.

— ئەھۋالىڭىز قانداقراق، ھېكمەت سوپى؟
— ئەھۋالىم چاتاق، ئاقساقال...
— نېمە بولدى؟ دېمەككىم، بېشىڭىزغا كۈن چۈشمىگەندۇر؟...
— كۈن چۈشسىغۇ ياخشى ئىدى، ئاقساقال، «كۆيدۈرسىمۇ كۈن ياخشى» دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ؟ — دېدى ھېكمەت سوپى ۋە ئەزمىلىك بىلەن ھال ئېيتىشقا باشلىدى، — بىزگە خۇدايىم چىن شۇجىدەك بىر چېپىلغاق مۇشۇكنى بېرىپتىكەن، ھەممە ئىشقا ئارىلىشىپ، ئىشلىگىلى قويمايۋاتىدۇ، ئاقساقال، مانا قارىماسىز، ئۆتكەندە، ھىدايەتنى ئۆستۈرمەن، دەپ بېشىغا ئېلىپ كۆتۈردى، يېقىندا ئۇنىڭ ئۈستىدە تەشكىلگە بىر پارچە پاش قىلىش ماتېريالى كېلىۋېدى، يەنە ئۆزىنىڭ گېپىنى يورغىلىتىپ تۇرۇۋاتىدۇ!
— قانداق ماتېريال ئىكەن؟ — مەرۇپ ئاقساقال قىزىقىپ سورىدى.
— مانا، كۆرۈپ بېقىڭ، — دېدى ئۇ يانچۇقىدىن كۆپەيتىپ بېسىلغان بىر نۇسخىنى چىقىرىپ.
مەرۇپ ئاقساقال تۆت يۈز گرادۇسلۇق كۆزەينەكنى تاقاپ، ماتېريالغا كۆز يۈگۈرتتى. ماتېريال مۇنداق گەپلەر بىلەن باشلانغانىدى: «... ھىدايەت قاۋۇلدا قىلچىمۇ رەھىمەر بولۇش سالاھىيىتى يوق! ئۇ ئۇچىغا چىققان ئاداۋەتچى، قىساسخور! روھىي دۇنياسى خۇنۇك، پۇرسەتپەرەس! بۇنىڭ پولاتتەك دەلىلى: 1987 - يىل 9 - ئاينىڭ 13 - كۈنى شەنبە ئاخشىمى ئۆزىنىڭ ئۆيىدىكى ئولتۇرۇشتا، ئەگەر ھوقۇقنى قولۇمغا ئالسام مۇنداق قىلىمەن دېگەن...» ماتېريالنىڭ داۋامى ھىدايەتنىڭ شۇ كۈنكى ئولتۇرۇشتا، ئەدەمنىڭ سوئالى تۈپەيلىدىن ئوتتۇرىغا قويۇلغان بىرمۇنچە پىكىرلەرنىڭ كۆچۈرۈلمىسى بىلەن تولغانىدى. بولۇپمۇ، ئۇنىڭ جۇڭگونىڭ بەش مىڭ يىللىق تارىخى ۋە چەت ئەللىك-

لەر توغرىسىدىكى سۆزلىرى ھەددىدىن زىيادە پرىنسىپقا كۆتۈرۈ-
لۈپ، ئۇنى ۋەتەن سۆيمەيدىغان، چەت ئەلگە چوقۇنغۇچى چاكىنا
ئادەم دەرىجىسىگە چۈشۈرۈپ قويغانىدى. ماتېرىيالىنىڭ ئاخىرىغا
ئەدھەم ئىمزا قويۇپ، ئۆمەر تەمبۈرچى ۋە تېلېۋىزىيە ئىستانسى-
سى بىلەن «كەچلىك گېزىت» تە ئىشلەيدىغان ھېلىقى ئۇلپەتلە-
رىنى گۇۋاھچىلىققا تارتقانىدى. قارىماققا، ماتېرىيالىنىڭ ۋەزنى
ئېغىر، مۇقامى ئۇستۇن ئىدى. ھېكمەت سوپى بۇنداق بىر «مۇ-
ھىم» ماتېرىيالىنىڭ دەل ۋاقتىدا ئۇۋىدىن چىقىرىلغانلىقىغا بەكمۇ
خۇشال ئىدى. چۈنكى، چىن شۇجىنىڭ مۇددىئاسى ئىشقا ئې-
شىپ، ھىدايەت ئۆستۈرۈلىدىغان بولسا، شۇبھىسىزكى، ھېك-
مەت سوپى تەختتىن چۈشەتتى، ئۇنىڭ ئورنىغا ھىدايەت چىقاتتى.
شۇڭا، ھىدايەتنى چەتلەشتۈرۈش ئەمەلىيەتتە ھېكمەت سوپىنىڭ
ئۆز ئورنىنى قوغداش ئۇچۇن ئىدى.

— چىن شۇجى بۇنىڭ يەنە نېمىسىدىن قۇسۇر تاپتى؟ —
دېدى مەرۇپ ئاقساقال كۆزەينىكىنى ئېلىۋېتىپ، — دېمەككىم،
ماتېرىيالىنىڭ ۋاقىت ـ سائىتى ئېنىق، پاكىتلىرى دەل، ئىسپات-
چىلارمۇ تەخ ئىكەنغۇ؟

— ھەي... گىجىڭ ئادەم نېمە دېمەكچىدى، — دېدى ھېك-
مەت سوپى ساقالسىز گۆشلۈك يۈزىنى پۈرۈشتۈرۈپ، — نېمە
دەيدۇ دەڭ: ھىدايەت ھازىر جىددىي تاللاشتىكى ئادەمگە ئايلاندى،
بىز ئەمدى ئۇنى تېخىمۇ چىڭ تۇتىمساق بولمايدۇ، دەيدۇ، بولمە-
سا، باشقىلار تارتىپ كېتىدىكەن، تۇرمۇشتىكى راست بىلەن
يالغاننىڭ، ھەق بىلەن ناھەقنىڭ ھامان ئوبيېكتىپ ئۆلچىمى
بولىدىكەن... ئۇنىڭ قارىشىچە، بۇ قېتىمقى ماتېرىيال قانداقتۇر
كۆرەلمەسلىكىڭ، ھەسەتخورلۇقىڭ مەھسۇلى ئىمىش، بەزە-
لەرنىڭ «دەرەخ بولمىسا، ئەمەن ئەتىۋار بولىدۇ» غان بىر خىل
شارائىتىنى پەيدا قىلىشقا ئۇرۇنغانلىقىنىڭ ئاقىۋىتى ئىمىش!...

— كاساپەتنىڭ تەھلىلىنى قارا، — دېدى مەرۇپ ئاقساقال

كۆڭلىنىڭ بىر يېرىدە قايىل بولۇپ، — دېمەككىم، ھىدايەت ئۇنى سېھىرلىۋاپتۇ. مۇنداق بولسۇن، چىن شۇجىغا گاۋ ئاقسا-قالنىڭ ئۆزىنى سالايلى، ئۇنىڭدىن تەپ تارتىدۇ، ئاغزىدىكى ھور-نىمۇ زايە قىلمايدۇ. سىز ماڭا ئازراق ماتېرىيال تەييارلاپ بە-رىڭ، دېمەككىم، ماتېرىيالنىڭ نۇقتىسى، سىياسەتتىكى سوئا-چىللىق، رەھبەرلىكتىكى ھاكىممۇتلەقلىق، مىللىي كادىرلارنى چەتكە قېقىش قاتارلىقلار بولسۇن. دېمەككىم، مەن شۇنى دەس-تەك قىلىپ، گاۋ ئاقساقال بىلەن سۆزلىشىمەن. خاتىرجەم بو-لۇڭ، بوراننىڭ گۈركىرىشىگە تاغ تەۋرەپ كەتمەيدۇ!

ھېكمەت سوپىنىڭ كۆڭلى كۆتۈرۈلۈپ قالدى. ئۇ ھەرقانداق ۋاقىتتا بىرەر كۆڭۈلسىزلىك ياكى پېشكەللىككە ئۇچرىسا، خۇد-دى تالادا دەشنام يېگەن كىچىك بالا دادىسىغا كىرىپ دادخورلۇق ئېيتقاندەك، مەرۇپ ئاقساقالنىڭ ئالدىغا كېلىپ ھال ئېيتاتتى، مەدەت تىلەيتتى. مەرۇپ ئاقساقالمۇ ئۆز لايىقىدىكى گەپلەر بىلەن ئۇنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرۈپ، تەسەللى بېرەتتى، بەزىدە ئايرىم ئەمەلىي ئىشلار بىلەن ئۇنىڭ ئىشەنچىسىنى ئاقلاپ، ھاجىتىنى راۋا قىلىپ قويىاتتى. شۇڭا، ھېكمەت سوپىمۇ ھەرقانداق ۋاقىتتا مەرۇپ ئاقساقالنىڭ بۇيرۇقىغا تەييار تۇراتتى. ئىشقىلىپ، بۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت خۇددى مەرۇپ ئاقساقال ئېيتقاندەك «بىرەر پايدىسى تەگمىسە، چۈننىمۇ بەدىنىگە قوز-دۇرمايدىغان» مۇناسىۋەت ئىدى.

— ئەمدى سىزگە بىر مەسلىھەت، ھېكمەت سوپى، دېمەك-كىم...

— مەن تەييار، — دېدى ھېكمەت سوپى بوينىنى مەرۇپ ئاقساقال تەرەپكە ئېگىپ.

— دېمەككىم، بىزدىكى ھامۇت كەنجىنىڭ ئوغلىنى تونۇ-سىز؟

— ئادىلنى دەيسىزغۇ، ئەلۋەتتە تونۇيمەن، ئۇ بىزنىڭ ئايال-نىڭ مەكتىپىدە ئەمەسمۇ؟

— دەل ئۆزى شۇ... دېمەككىم، ئۇنى بىر ئىشقا قىزىقتۇ-رۇپ، دەۋەت قىلماقچىمەن، بۇنىڭغا سىز ئوتتۇرىغا چىققىنىڭىز ياخشى، دېمەككىم، ئايالىڭىز شۇ مەكتەپنىڭ مۇدىرى، ئۇنى سىز گەپكە كىرگۈزەلەيسىز...

— قانداق گەپكە؟

— مۇنداق... دېمەككىم، مېنىڭ مەقسىتىم...

مەرۇپ ئاقساقالنىڭ ئاۋازى بارغانسېرى پەسلەپ كەتتى، ئۇ بۇگۈن هامۇت كەنجىنىڭ يىغىندا قىلغان گەپلىرىنى، بۇ هەقتە-كى ئۆزىنىڭ گۇمان، قىياسلىرىنى ۋە بايا تىندىن بېرى كۆڭلىدە ئويلىغان پىلانلىرىنى هېكمەت سوپىغا بىرمۇ بىر ئېيىتتى. هېك-مەت سوپى باش لىڭشىتىپ ئاڭلىدى ۋە ئاخىر ئۇنىڭ «ئۇنداق قازانغا مۇنداق چۆمۈچ» قىلىپ تۇزگەن پىلانىنىڭ ناهايىتى ئاقە-لانە بولغانلىقىنى ماختاپ، بۇ ئىشنى دەرهال بېجىرىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

ئەمدى ئۇلار بايىقى كۆڭۈل غەشلىكلىرىنى تامامەن ئۇنتۇپ، خۇشال - خۇراملىق بىلەن قەدەھ سوقۇشتۇرۇشقا باشلىدى.

ئون ئۇچىنچى باب

مەھلىيانىڭ كۆز يېشى

1

ئاددىي، ناتىۋان تۇرمۇش ئىچىدە ئۆسكەن قىزلار گۆدەك، پاك كېلىدۇ، ئۇلار ھاياتقا ھەمىشە ئەنە شۇ گۆدەك ۋە پاكلىقى بىلەن مۇئامىلە قىلىدۇ. شۇڭا ئۇلار تۈيۈقسىز، لېكىن شىددەت-لىك ئېيتىلغان سۆيگۈ خىتابىنى ئاڭلىغاندا، ھاياتتىكى ھەممە نەرسىنى مۇھەببەت ۋە ۋاپا دەپ بىلىدۇ!

مەھلىيا شۇنداق بولدى. سالمان ئۇنىڭغا سۆيگۈ - مۇھەببەت توغرىسىدىكى بىر تاغار كۆچۈرمە گەپلەرنى ئېيتىپ، ئايلاندۇرۇپ يۈرگەندە، ئۇ، سالمانغا پۈتكۈل ئەسل - ۋەسلىنى مەجنۇن كەبى ئاتىۋەتتى، لېكىن كېچە - كۈندۈز پايدا ۋە مەنپەئەت بىلەنلا ھەپىلىشىپ يۈرگەن سالمانىڭ قارام ۋە ياۋۇز يۈرىكى گۆدەك قىزنىڭ ۋاپا ۋە ئەقىدىسىگە پىسەنت قىلمىدى، ئۇ خۇددى يەمىنى يەپ، تۇزاققا چۈشمەي قاچقان ھۇۋقۇشتەك، مەھلىيانىڭ ئامانـ-تىنى ئېلىپلا ئۇنىڭدىن يىراقلىشىشقا باشلىدى. بۇ كۈتۈلمىگەن زەربە شۇ يېشىغچە كىشىلىك ھاياتىنىڭ پەقەت پۇراقلىق گۈللىرىـ-نىلا پۇراپ، ئۇنىڭ ساخاۋەتلىك قوينىدا خىرامان ئۆيناپ يۈرگەن قىز ئۇچۇن كۆتۈرۈپ قويقۇسىز دەرد بولدى. دەرد — ئۇنىڭ بىر چاغلاردىكى شوخ ۋە نازاكەتلىك خۇلقىنى، كىشى قەلبىنى زىلزىلىگە سالىدىغان ئوتلۇق بېقىشلىرىنى پۈتۈنلەي ئۆزگەرتـ-

ۆەتتى. ئۇ خىيالچان، مۇڭلۇق بولۇپ قالدى. بولۇپمۇ، بەدىنـ
دىكى فىزىئولوگىيىلىك ئۆزگىرىش سېزىلگەندىن كېيىن، ئۇ
تېخىمۇ جىمغۇر، يىغلاڭغۇ ۋە كىشىلەردىن ئۆزىنى قاچۇرىدىغان
ھالغا يەتتى. بۇ ئىشلار سالمان ئۈچۈن پەرۋايى پەلەك ئىدى.
ئۇ مەھلىيانى بۇرۇنقىدەك ئىزدەپ بارمىدى، ئۆزى ئىزدەپ كەلـ
سە، ئاغزىنىڭ ئۇچىدىلا ئەھۋال سوراپ، ئالدىراشلىقىنى باھانە
قىلدى، لېكىن بەزى كۈنلىرى ئەيش ـ ئىشرىتى جايىدا بولماي
قالغاندا، خۇددى ئامىتى كەلمىگەن ئوۋچىدەك، يەنە ياغلىما گەپـ
لەر بىلەن مەھلىيانىڭ ھېسسىياتىنى قوزغاپ، شەھۋانىي نەپسـ
ىنى قاندۇرۇپ يۈردى. بىچارە قىز ئۇنىڭ يا سۆيۈشىنى، يا
سۆيمەسلىكىنى بىلەلمەي، ئوتنىڭ تېشىدا پۇچىلىنىپ يۈرەتتى.
لېكىن بىر نەرسە ئۇنىڭ قەلبىگە ئايان ئىدى: سالمانىڭ يۈزىدە
كى ھەمىشە كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان تەبەسسۇم ئەمدى ئۇنىڭغا يالغان
ھىجىيىشتەكلا تۇيۇلاتتى...

ئۇ سالمانىنى بىر ھەپتىدىن بېرى ھېچ يەردە ئۇچرىتالمىدى،
«كىچىك پارىژ» قەھۋەخانىسىغا بىرنەچچە قېتىم كەلدى، ھەممـ
سى بىر ئېغىزدىن: «بايا چىقىپ كەتكەن» دېگەن گەپنىلا قىلـ
دى. ئۇنىڭ ئۆزىنى قاچۇرۇپ، بىر يەرلەردە مۆكۈنۈپ يۈرگەنلـ
كى ئېنىق ئىدى.

مەھلىيانىڭ بۇگۈن پىغانى ئۆرلىدى، غەيرىتى قوزغالدى،
ئۇنىڭ ئۆيىگە بارماقچى بولدى، ھەممە ئەھۋالنى باشلىق دادىسىغا
ئېيتىپ، ئۇنىڭدىن مەدەت تىلەش قارارىغا كەلدى.

خۇداغا شۈكرى، ئۇ كەلگەندە مەرۇپ ئاقساقال بىلەن زىيا
خان ئۆيدە بار ئىدى. مەرۇپ ئاقساقال ئازراق ساقسىز بولۇپ
قالغاچقا، بۇگۈن ئىشقا بارماي، زىياخانغا ئۆزىنى كۈتكۈزۈپ
ياتقانىدى. مەھلىيا ئۆيگە كىردى ۋە ئۆز ـ ئۆزىدىن خۇدۇكسـ
رەپ، ئەتراپقا سىرلىق قاراپ قويدى. ئۇ، بىر چاغدا بىھوشلۇقـ
تىن تۇنەپ قالغان ئۆينىڭ ئىشىكى ئالدىدىن ئۆتكەندە، نېمە

ئۇچۇندۇر تېنى شۇركۈنۈپ، يۈرىكى ئاغقاندەك بولۇپ كەتتى.

— كېلىڭ، قىزىم، كېلىڭ! — زىياخان ئۇنى ئىللىق كۈتۈۋالدى، قولىدىن يېتىلەپ مېھمانخانىغا ئەكىردى ۋە شۇنداق ئوماق، چىرايلىق قىزنىڭ سولغۇن، مىسكىن چىرايىغا قاراپ ئىچى ئاغرىغاندەك بولدى.

ھايال ئۆتمەي مېھمانخانىغا مەرۇپ ئاقساقالمۇ كىردى. ئۇ ئۇستىگە قارا مەخمەل ياقىلىق ئۇزۇن ئۇخلاش كىيىمى كىيىۋالغانىدى.

— كېلىپ قاپسىز، قىزچاق، — ئۇ ساپاغا ئولتۇرۇۋېتىپ، مەھلىيانى سوغۇقلا قاراپ قويدى.

— ھەئە، ھەربىرلىرىنى يوقلاپ...، — دېدى مەھلىيا ۋە يەرگە قارىغىنىچە جىم بولۇپ قالدى.

مەرۇپ ئاقساقال سالمان بىلەن مەھلىيانىڭ مۇناسىۋىتىنى بىلەتتى، ئۇنىڭ ھامىلىدار بولۇپ قالغانلىقىنىمۇ ئۇچ كۈن بۇرۇن سالماندىن ئاڭلىغانىدى.

شۇ تاپتا، ئۇنىڭ ئۆزىگە ئاۋارىچىلىك تېپىپ، بۇ كاتتا ئائىلىنىڭ شەنىگە داغ چۈشۈرمەكچى بولغان بۇ قىزنى تىللىغۇسى كېلىپ، قارىغۇسى كېلىپ، كىچىك تىللىرى لوپۇلداپ كەتتى. ئۇنىڭ نەزىرىدە، مەھلىيا ئۆزىنى زەمزەم سۈيىدە يۇسىمۇ گۇناھى تۈگىمەيدىغان ناپاك قىز ئىدى. ئۇ تۇنۇگۈندىن بېرى، بۇ ئىشنىڭ چارىسىنى قىلىش توغرىسىدا ئاز - تولا ئويلاپ قويغانىدى. شۇڭا، خوتۇنىنى چاي تەييارلاشقا چىقىرىۋېتىپ، ئۆزى خالىي سۆزلەشمەكچى بولدى.

— خوش، دېمەككىم... ئاتا - ئانىڭىز كىم بولىدۇ؟ — سورىدى مەرۇپ ئاقساقال ئاۋازىغا سىرلىق تۇس بېرىپ.

مەھلىيا يەردىن بېشىنى كۆتۈرمەي جاۋاب بەردى:

— دادام ئۇچ يىل بۇرۇن كېسەل بىلەن ئۆلۈپ كەتكەن... ئانام باسما زاۋۇتىدا ئىشچى...

«هىم... دېمەككىم، بۇ بىر يېتىم ئوغلاق ئىكەن، پۇلغا ئېھتىياجى بارەك قىلىدۇ... دېمەككىم، ئىشىنىڭ كۆزى ئېچىلدى...»

مەرۇپ ئاقساقال هەممە ئىشنى بىلىسمۇ، يەنە خۇپسەنلىك بىلەن مەھلىيادىن كوچىلاپ سوراشقا باشلىدى:

— سالمان بىلەن قانداق تونۇشقانىدىڭىز؟ دېمەككىم، مۇناسىۋەتتىكىلار قاچان باشلانغان؟

مەھلىيا سالمان بىلەن بولغان تونۇشۇش جەريانىنى قىسقىچە سۆزلەپ، ئاخىرىدا:

— بىز بىر - بىرىمىزنى سەمىمىي ياخشى كۆرۈشكەن، مەن هازىرمۇ ئۇنى ياخشى كۆرىمەن، ئۇنىڭدىن ئايرىلالمايمەن!...، — دېدى يىغلامسىراپ.

«كاساپەت...! مەككىنىڭ يولىدىكى رودۇپايەك چاپلىشامدۇ نېمە؟! دېمەككىم، مېكىيانىنىڭ ئوي - خىيالى بىر سېقىم تېرىق...»

— هازىرچۇ، هازىرقى مۇناسىۋەتتىكىلار قانداقراق؟ دېمەكىم، ئۇچرىشىپ تۇرامسىلەر؟

شۇ گەپ بىلەن مەھلىيا پاڭگىدە يېرىلدى، يۈرىكىدىكى دەردلەرنىڭ هەممىنى — هامىلىدار بولۇپ قالغانلىقىنى، سالماڭنىڭ توي قىلمىز دېگەن بولسىمۇ، لېكىن يېقىندىن بېرى ئۆزىنى قاچۇرۇپ يۈرۈۋاتقانلىقىنى، ئەگەر ئىش مۇشۇنداق كېتىۋەرسە، ئۆزىنىڭ تەقدىرى خەتەرلىك ئەهۋالغا دۇچ كېلىدىغانلىقىنى ئۇجۇر - بۇجۇرىگىچە ئېيتتى. ئۇ بۇ گەپلەرنى قىلىۋاتقاندا، گەجگىسىگىچە قىزىرىپ، ئىزا - ئەلەمدىن تەرلەپ كەتتى.

— قىزىم، سىز بەكمۇ ئېغىر بەختسىزلىككە يولۇقۇپسىز، — دېدى مەرۇپ ئاقساقال بىردىنلا تەلەپپۇزىنى ئۆزگەرتىپ هېسداشلىق بىلەن، — دېمەككىم، مەن سىزگە ئېچىنىمەن. سالمان گەرچە مېنىڭ ئوغلۇم بولسىمۇ، ئۇ قارا يۈرەك، تەلۈە،

دېمەككىم، ئۇنىڭدىن ئادەم بالىسىغا ياخشىلىق كەلمەيدۇ. ئۇنى بىزنىڭ كۆمۈر كاندا ئىشلەيدىغان بىر تۇغقىنىمىز بېقىپ چوڭ قىلغاچقا، ئۇ كىچىكىدىنلا قارام، لۇكچەك چوڭ بولغان. دېمەكىكىم، ئەگەر سىز ئۇنىڭ بىلەن قوشۇلغان تەقدىردىمۇ، پۇتۇن ھاياتىڭىز تاياق ـ توقماق، قايغۇ ـ ئەلەم ئىچىدە ئۆتىدۇ، ھازىرقىدىنمۇ ئېغىر دەردكە مۇپتىلا بولىسىز! ئۇنىڭ تۇنجى خوتۇنى شاھنۇرمۇ شۇنداق ئەدەپلىك، ئوماق قىز ئىدى، دېمەككىم، سالمان ئاشۇ مىجەزى بىلەن ئۇنىڭمۇ ياشلىق ھاياتىنى نابۇت قىلدى. ئۇ مېنىڭ ئوغلۇم بولسىمۇ، لېكىن ئادەمنىڭ خۇي ـ پەيلىنى ياسىۋالغىلى بولمايدىكەن. دېمەككىم، ئۇ ئادەم بىلەن چىقىشالمايدىغان ئىت خۇيلۇق بالا! مەن ئۇنى يېقىندا چەرچەنگە ئەۋەتىۋېتىمەن، دېمەككىم، ئۇ ئاشۇ يىراق چۆللۈكتە بىرنەچچە يىل تۇرۇپ، ئادەم بولۇپ كەلمىسە بولمايدۇ. بەلكىم سىز ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇ يەرگە بېرىشنى يا خالايسىز، يا خالىمايسىز. ئەڭ ياخشىسى، سىز تاشقا تۇخۇمنى ئۇرماڭ!...

مەھلىيا بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ غەقىدىلا بولۇپ قالدى. مەرۇپ ئاقساقال ئۇنى مۇزنىڭ ئۇستىگە يانتۇزۇپ تازا ئوبدان يەلپۇۋاتاتتى...

— مۇھەببەتلىشىش — ھەرگىزمۇ كەلگەنلا يەردە ئويناپلىدىغان ئويۇن ئەمەس، قىزىم، — دېدى ئۇ يەنە شۇنداق سىپايىلىك بىلەن كۆيۈنگەن قىياپەتتە، — دېمەككىم، ئۇ ئۆزى بىلەن ئۆمۇرلۇك تەقدىرداش بولىدىغان يېقىن، مېھرىبان جورا تېپىشتۇر! سىز تېخى ياش، ئىستىقبالىڭىز ئالدىڭىزدا، دېمەككىم، سىز يەڭگىللەپ، تۇرمۇشقا باشقىدىن نەزەر تاشلاڭ! مەن سىزنى سانجى دوختۇرخانىسىدىكى بىر تونۇشۇمغا تونۇشتۇرۇپ، خەت يېزىپ بېرەي، دېمەككىم، يەڭ ئىچىدىلا ھامىلىنى ئالدۇرۇۋېتەيلى! مانا ماۋۇ پۇلنى...، — ئۇ يېنىدىن يۇز يۆنلىكتىن بەشنى چىقىرىپ، مەھلىيانىڭ ئالدىغا قويدى، — دېمەككىم، ئوبدان

ئوزۇقلىنىپ، جىسمىڭىزنىمۇ، روھىڭىزنىمۇ ئەسلىگە كەلتۈرۈڭ ۋېلىك...

مەھلىيانىڭ پۈتۈن بەدىنىگە يېغا ئولاشتى، ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ، مەرۇپ ئاقساقالغا قانداقتۇر سوغۇق بىر ئىچكى تۈيغۇ ئارىلاشقان تەئەججۇپ بىلەن ئۇزاق قارىدى. ئۇنىڭ چىرايىنى ئۇمچەيتىپ، كۆزلىرىنى مۆلدۈرلەتكەن بۇ قاراشلىرىدىن مەرۇپ ئاقساقالنى ئازراق بولسىمۇ، ئىنساپ ـ دىيانەتكە دالالەت قىلماقچى بولغانلىقى چىقىپ تۇراتتى. لېكىن مەرۇپ ئاقساقالنىڭ يۈرىكىدىكى تەكەببۇرلۇق، ئاۋازىدىكى كۆرەڭلىك، كۆزىدىكى مەككارلىق قىلچە سۇسلاشمىغانىدى.

— رەھمەت، مەرۇپ تاغا، — دېدى مەھلىيا لىككىدە ئورنىدىن تۇرۇپ، — مەن ئويلىشىپ باقاي، لېكىن مۇھەببىتىم يولىدا ھەرقانداق ئازاب چېكىشكە رازىمەن! — ئۇ ئارقىغا بۇرۇلۇۋېدى، مەرۇپ ئاقساقال دەرھال پۈلنى ئۇنىڭ ئېسىگە سالدى:

— قىزىم، پۈلنى ئۇنتۇپ قالدىڭىز، ئېلىۋېلىڭ!

مەھلىيا ئارقىغا بۇرۇلدى، لېكىن پۈلغا قارىمىدى، بەلكى مەرۇپ ئاقساقالنىڭ كۆزىگە مەنىلىك تىكىلىپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى:

— تاغا، دۇنيادا پۈلدىن ئارتۇق نەرسىلەرمۇ بار!...

ئۇ كېچىك، لېكىن ۋەزمىن قەدەملىرى بىلەن ئۆيدىن چىقىپ كەتتى.

قۇياش يېراق تاغ ئۇستىگە باش قويغانىدى. ئۇنىڭ گۈنەپشە رەڭ شولىسى تۇنۇگۈن ياغقان يامغۇرنىڭ توختام سۈلىرىدا جىمىرلاپ تۇراتتى...

تالاغا چىقىپلا مەھلىيانى يەنە غېربىلىق باستى. ئۇ تۇرۇپلا ئۆزىنى خورلانغاندەك، مازاق قىلىنغاندەك ھېس قىلدى. ئۇنىڭ قىزارغان چاناقلىرىدىن ئۇزۇلمەي ياش تامچىلىرى ئاقتى، بۇ تامچىلار بىر ـ بىرىنى قوغلاپ، يۈزىدىن دومىلاپ چۈشتى ـ دە،

ئاستىنقى لېۋىنىڭ چېتىدىكى زىنىخىغا بېرىپ سىڭىپ كەتتى...

ئۇ مەرۇپ ئاقساقالدىن شۇنى كۈتكەنمىدى؟! ئۇزاق يىل پارتىيىنىڭ تەربىيىسىنى كۆرگەن، ھەق - ناھەق بىلەن ئاق - قارىنى پەرق ئېتەلەيدىغان، ئۆزىنى تۆتىنىڭ بولمىسىمۇ، ئالتە-نىڭ بىرى، دەپ ھېسابلايدىغان بىر رەھبىرىي كادىرنىڭ ئۆز پۈشتىدىن تامغان ئوغلى تۈپەيلى دەردكە مۇپتىلا بولغان ناتۇۋان قىزغا بەرگەن تەسەللىسى شۇ بولدىمۇ؟!... مەھلىيا ئۇنىڭدىن قانداق قىزغىن ئۈمىد، يۈكسەك تىلەكلەرنى كۈتكەنىدى - ھە؟!...

ئالتۇن دەپ ئەتىۋارلاپ كېلىۋاتقان نەرسىسىنىڭ بىردىنلا دات يېگەن مىسقا، شۇڭقار دەپ بىلگەن نەرسىسىنىڭ بىردىنلا پاخشە كەپتەرگە ئايلىنىپ قېلىشى بىچارە قىزنى قاتتىق ئازابلاۋ-دۇردى...

ئاھ خۇدا! سېنىڭ يارانقان ئادەملىرىڭنىڭ ھەممىسى شۇنداقمۇ؟! ياخشى ئادەملىرىڭ قېنى؟! ئۇلار نەدە؟!...

تەڭرىدىن ئاۋاز: ئۇلار بار، ئۇلار بولغانلىقى ئۈچۈن، بۇ دۇنيا گۈزەللىككە، ساخاۋەتكە، ھىممەتكە تولغان. گەرچە ئۇلار ئازدەك كۆرۈنسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ھاياتتا تۇتقان ئورنى كەڭ، سالمىقى ئېغىر! شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن، بۇ دۇنيا قاراڭغۇ-لۇقتىن يورۇقلۇققا، بەتنىيەتتىن مەدەنىيەتكە، قاباھەتتىن گۈ-زەللىككە قاراپ راۋاجلانغان، ياخشىلىق، چىنلىق، گۈزەللىك قۇدرەت تاپقان!

ئەي، مىسكىن قىزىم، مەن ئىنسانلارغا شۇنداق پۈتمەس - تۈگىمەس بىر كۈچ بەرگەن. بۇ كۈچ سىلەرنىڭ ۋۇجۇدۇڭلاردىكى ئىرادە! مەن سىلەرنى كۆپرەك ئازاب ئىچىدە ياشاشقا دەۋەت قىلغان. تۈيۈقسىز كەلگەن بەخت ياكى شاد - خۇراملىقمۇ ۋاقىت-لىق بولىدۇ، بەلكى ئۇ يېڭى بىر ئازابنىڭ باشلىنىشى بولۇشى مۇمكىن. سىلەر ھەمىشە ئازاب بىلەن ئېلىشىسىلەر ۋە شۇ ئېلە-

شىش جەريانىدا، سىلەرنىڭ ۋۇجۇدۇڭلاردا كۈچلۈك ئىراده پەيدا بولىدۇ! ھەي، ئىنسان، ئازابتىن قورقۇپ، بەختكە مەست بولۇپ كەتمە!...

2

سالمان خۇددى خامان ۋاقتىدا كېچە ـ كۈندۈز خامان مومىسىنى ئايلىنىدىغان قىرچاڭغۇ ئات، ئېشەكلەردەك ھەمىشە ئايالىلارنىڭ ئەتراپىنى ئايلىنىپ، ئەگىپ يۈرەتتى. يېقىندىن بېرى، ئۇ كىشىلەر ئاڭلىسا ھەم كۈلگۈدەك، ھەم ھەيران قالغۇدەك غەلىتە بىر قىلىقنى چىقاردى: كىچىككىنە بوش ۋاقتى بولسىلا، شەھەردىكى داڭلىق مۇنچىلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ، مۇنچىدىن چىقان قىز ـ چوكانلارنى كۆرەك قىلاتتى، تاماشا قىلاتتى. بۇ ئىشنى ئۇ تېخى كىشىلەرگە زوقلىنىپ تۇرۇپ: «ھەي نادانلار، بىلەمسىلەر؟ ئايال دېگەننى يېگى مۇنچىدىن چىققان ۋاقتىدا كۆرگەندىنمۇ ھۇزۇر ئىش بارمۇ؟ مۇنداق چاغدا، ئۇ خەقنىڭ چاچلىرى يالتىراپ، تېرىلىرى پارقىراپ، يۈزلىرى قىزىرىپ، كۆزلىرى ئويناپ، بەدەنلىرى يېگىپ شۇنداق ھالەتكە كېلىدۇكى، بەئەينى جەننەتتىكى ھۆرلەرنى كۆرگەندەك بولىسەن. ئادەمنىڭ يۈرىكى ياشىرىدۇ!...»

ئۇ بۇگۈن ئاتايىن «بوغدا كۆلى» مۇنچىسىغا باردى، مۇنچا ئالدىدىكى ئوچۇقچىلىقتا كىرگەن ـ چىققانلار ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇ دەرۋازا ئۈدۈلىدىكى بىر كۆلەڭگە يەرگە كېلىپ، خۇددى بىرىنى ساقلاۋاتقان قىياپەتتە «كۆرەك قوبۇل قىلىش» قا باشلىدى.

كۆرەكتىن بىرىنچى بولۇپ، لەيلىقازاقتەك ئېگىز بويلۇق، ئورۇق بىر چوكان ئۆتتى. ئۇنىڭ يېشى تېخى ئوتتۇزغا بارمىغان بولسىمۇ، لېكىن ئورۇقلۇقتىن تېرىلىرى تارتىشىپ، شىداق

بولۇپ كەتكەن يۇزى ئۇنى ئوتتۇرا ياشلىق ئايال سىياقىغا كىرگۈ-زۇۋەتكەنىدى. لېكىن ئۇنىڭ يەلكىسىگە چۈشۈپ تۇرغان قاپقارا نەمخۇش چاچلىرى كۆن نۇرىدا يالتىراپ، ئۇنىڭ بەستى - بويىغا باشقىچە ھۆسن قوشقانىدى.

«بىچارە، تەمبۇرنىڭ دەستىسىدەك داقى ئىكەنغۇ! ئىتتىك پىچاقتا پەشلىسە، بىر چۆچۈرلىك گۆش چىقمايدۇ! لېكىن كا-ساپەتنىڭ كۆكسى خېلى جايىدىغۇ؟ يالغان ئەمچەك سېلىۋال-مىمۇ - يا؟ بۇنداق شەللەڭزىدە ئۇنچىلىك ئەمچەك نېمە ئىش قىلسۇن؟...» سالمان مەسخىرىۋازلىق بىلەن جىلمايدى.

سەل ئۆتۈپ، بوي - تۇرقى ئېرغايدەك چىرايلىق، ياش بىر چوكان چىقتى. لېكىن ئۇنىڭ ئۇدۇلىدىن قارىسىمۇ، يانىدىن قارىسىمۇ مەيدىسى ئاشتاختىدەك تۇپتۇز كۆرۈنەتتى. سالمان ئۇ-نىڭ چىرايىغا، فىگۇرىسىغا قىزىقتىيۇ، لېكىن كۆكسىگە قاراپ كۆڭلى يېرىم بولدى. ھەي!... كۆكسى دېگەنمۇ ئايال خەق ئۇچۇن چوڭ بىر زىننەت ئىكەن - دە! كۆكسى يوق ئايالنى ئايال دېگىلى بولامدۇ؟ ئۇ ھەرگىزمۇ ئەرلەرنىڭ ھەۋەس - ئىشتىياقى-نى قوزغىيالمايدۇ!...

«كۆرەك» شۇ تەرىقىدە يېرىم سائەتتەك داۋام قىلدى. سال-مان ئېرىنمەي، ياش قىزلارنىمۇ، قېرى خوتۇنلارنىمۇ كۆز ئۆڭ-دىن ئۆتكۈزدى، بەزىلەرگە قىزىقتى، ھەۋەسلەندى، كۆڭلىگە پۈكۈپ قويدى، بەزىلەرگە بولسا، ئۆزىچە «داقى»، «پەتەك»، «گۇمبەز» دېگەندەك ئەيىبلەرنى قويۇپ، تېزلا خاتىرىسىدىن چە-قىرىۋەتتى. ئۇ ئەمدى قايتاي دەپ تۇرۇشىغا، بۇدۇر چاچلىرىنى سىلكىتىپ، كالتە يەڭ، بەل پۇرمە كۆڭلەك بىلەن پۇتۇن بەدىنى-نىڭ گۈزەللىكىنى نامايان قىلغان ئوتتۇرا ياشلىق بىر ئايال دەرۋازىدىن چىقىپ قالدى. ئۇنىڭ نازۇك، چىرايلىق يۇزى ئاق ھەم سۈزۈك، دانىمۇدانە تېرىلگەن قېشى ئىنچىكە ھەم قاپقارا ئىدى. شۇ تۇرقىدا، ئۇنىڭدا خۇددى زەرگەرنىڭ قولىدىن يېڭى

چىققان ئالتۇن جابدۇقتەك بىر خىل جىلۋىدارلىق بار ئىدى. ئايال ئەتراپقا خۇشبۇي ئەتىر بىلەن گۈل پۇرىقىدەك يۇز ماي ھىدىنى چاچرىتىپ، سالماننىڭ ئالدىدىن تاراقلاپ ئۆتۈپ كەتتى. سالمان ئۇنىڭغا كىرپىك قاقماي، خېلى ۋاقىتقىچە شۆلگىيىنى يۇتۇپ قاراپ قالدى، بۇ ئايال ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كىمدۇر بىرىنىڭ غىل ـ پال قىياپىتىنى كەلتۈرگەندى. ھە... ئېسىگە كەلدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كەلگىنى سابىق قېينانىسى رىسالەت ئىدى، كاساپەت، ئەجەبمۇ ئوخشىشىدىكەن ـ ھە! قىل ئۇياق، قىل بۇياق ئەمەس، شۇمۇ ـ يا؟!...

شۇ خىيال بىلەن ئۇ تۇنجى خوتۇنى شاھنۇرنى ۋە ئۇنىڭ ئانىسى رىسالەتنى ئەسلەپ كەتتى...

سالمان شاھنۇر بىلەن 1981 ـ يىلى توي قىلدى، ئۇلارنىڭ تويى شۇ يىللاردىكى شەھەر تارىخىغا يېزىلغۇدەك كاتتا، ھەشەمەتلىك بولغاندى، قىزنى كۆچۈرۈش ئۇچۇنلا «خانتاجى»، «بىنس» ماركىلىق ئالىي پىكاپلاردىنلا ئون نەچچىسى ئىشقا سېلىندى. ئەڭ ئالدىدا ماڭغان «نىسان» ماركىلىق بولكىۋاينىڭ ئارقا ئىشىكى ئارقىلىق، توي كۆچۈرۈش كۆرۈنۈشلىرىنى تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ ئۇچ ئادىمى ئۇزلۇكسىز سىنئالغۇغا ئېلىپ ماڭدى، ھەممە يېرى قىزىل دۇخاۋا، دۇردۇنلار بىلەن بېزەلگەن بىر قارا ماشىنىدا سازەندىلەر بىردەم ناغرا ـ سۇنايى بىلەن شادىيانىگە، بىردەم گارمون، گىتار بىلەن جاز مۇزىكىلىرىغا چاڭ كەلتۈرۈپ چالاتتى، بىرنەچچە يىگىتلەر ئۇلارغا ماسلىشىپ ناخشا توۋلايتتى، ئۇسسۇل ئويناياتتى. قىز كۆچۈرۈش ئۇچۇن تەييارلانغان بۇ ئالاھىدە، زامانىۋى «كارۋان» ئۇرۇمچىنىڭ ئاساسلىق ئاۋات كوچىلىرىنى ھەشەم ـ دەرەم بىلەن ئايلىنىپ، كىشىلەرنىڭ ئېسىدە قالغۇدەك داغدۇغا قىلغاندى. لېكىن ئۇلارنىڭ شېرىن ھاياتى ئۇزۇنغا بارماي بۇزۇلدى. بۇنىڭغا سالماننىڭ قېينانىسى رىسالەتكە يامان نىيەتتە بولغانلىقى ئاساسىي

سەۋەب بولدى. رىسالەت تېخى قىرىق ياشقا بارمىغان، بەدەنلىرى چىڭ، ئەپتى ـ ئۆڭىدىن ياشلىق جۇلاسى كەتمىگەن، ئوچۇق، خۇشخۇي چوكان ئىدى. بىر قېتىم سالمان ئۇنى ماشىنىغا چىقىرىپ قويىمەن، دەپ بەدەنلىرىنى تۇتتى ۋە ھەيران قالدى: كاسا-پەت، مېغىزدەك چىڭ ئىكەن ـ ھە؟! — دەپ ئويلىدى ئۇ تامىقىنى چېكىپ، — قىزى بولسا ياخشى ئۇيۇمىغان لەچىپۇڭنىڭ ئۆزى!... كونىلارنىڭ: «قىزدىن ئارتۇق جۇۋان بار، ئاتتىن ئارتۇق غۇنان» دېگىنى بىكار ئەمەس ئىكەن ـ دە!... سالماننىڭ بۇ خىيالى قېينانىسى بىلەن ئۇچىنچى قېتىم قۇرۇشكەندە يامان نىيەتكە ئايلاندى. بۇ كۇنى قېينانىسى خىزمەت بىلەن سىرتقا چىقىپ كەتكەچكە، ئۆيدە رىسالەت يالغۇز ئىدى. سالمان بېزەڭ-لىك بىلەن ئولتۇرۇپ قېينانىسىغا تاماق ئەتكۇزۇپ يېدى، ئارقا-دىن ئۆزى ئىشكاپتىن ھاراق ئېلىپ ئىچتى، كېيىن مەستلىككە يۆلەپ بىئەدەپ چاقچاقلارنى قىلىشقا باشلىدى، رىسالەت دەسلەپ ھاراقنىڭ كۇچى، دەپ كۆڭلىگە ئالمىدى، كېيىن غىلجىڭلىق سەل ھەددىدىن ئېشىشقا باشلىغاندا، كۇيئوغلىنى چىرايلىق گەپ بىلەن ئەدەپكە چاقىردى. لېكىن سالمان بۇنى «ناز قىلىۋاتىدۇ» دەپ بىلىپ، بىردىنلا ھۇجۇمغا ئۆتتى، قېينانىسىنى چىڭ قۇچاق-لىۋېلىپ سۆيدى ۋە كارىۋاتقا باستى، شۇ چاغدا رىسالەت ئۇنىڭ ھايۋان مىجەزىنى چۈشىنىپ، قاتتىق بىر كاچات سالدى ۋە: «كۆزۈمدىن يوقال، ئىپلاس!» دەپ ۋارقىرىۋەتتى... ئۇ چۈ كۇ-دىن كېيىن، رىسالەت قىزىنى چاقىرىپ كېلىپ، سالماندىن ئاجراشتۇرۇۋېلىش نىيىتىنى ئېيتتى. بۇ گەپ شاھنۇرغىمۇ ما-يەدەك ياقتى. چۈنكى، ئۇ شۇ كۇنلەردە، سالماندىن بۇرنى ـ قۇلىقىغچە تويغانىدى. ئۇ سالماننىڭ ئەتىدىن ـ كەچكىچە ئويلا-يدىغىنى، كۆرىدىغىنى، سۆزلىشىدىغىنى بىگانە ئاياللار ئىكەنلە-كىنى، شۇنىڭغا قارىماي ئۆزىنى قاتتىق كۇنلەپ، يوغانراق نەپەس ئېلىشقىمۇ ئىمكانىيەت بەرمەيۋاتقانلىقىنى، قېينانىسى مەرۇپ

ئاقساقالمۇ ئوغلىنىڭ بۇ «تۆمۈر ئىنتىزام» لىرىنى قوللاپ: «ئاـ
يال دېگەننىڭ شەيتىنى يامان، قاشا مۇستەھكەم بولمىسا، قورۇغا
لالما ئىتلار كىرىۋالىدۇ!» دەپ تېخىمۇ قاتتىق ئىسكەنجىگە ئېلىـ
ۋالغانلىقىنى ئويلاپ، ئىچ - ئىچىدىن بوغۇلدى ۋە ئانىسىنىڭ
قوينىغا بېشىنى تىقىپ، كۆكسى - قارنى بوشىغۇدەك يىغـ
لىدى...

شۇنداق قىلىپ، شەھەر تارىخىغا يېزىلغۇدەك كاتتا ئۆتكەن
بۇ توينىڭ قىزىقى بىر يىلغا قالماي يوقىلىپ، ئۇلار رىسالەتنىڭ
قاتتىق تۇرۇشى بىلەن ئاجراشتى...

سالمان شۇلارنى ئويلاپ مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى. ئۇ ئەزەلـ
دىن كۆز قىرى چۈشكەن ئايالنى ھەر باب بىلەن قولغا كەلتۈرمەي
قويمايتتى. لېكىن سابىق قېينانىسى رىسالەت ئۇنىڭ قولىغا
چۈشمىدى. چۈشمەك تۇگۈل، كۆزىدىن ئوت چاقناتقۇدەك كاچات
ئۇرۇپ، ئۆيدىن قوغلاپ چىقاردى. بۇ ئەلەم ھازىرغىچە ئۇنىڭ
يۈرىكىدە ئۆچمەس بىر داغ بولۇپ كېلىۋاتاتتى...

«خەير... ئۆتكەن ئىشتىن چۈش ياخشى! — دەپ ئۆز -
ئۆزىگە پىچىرلىدى ئۇ مۇنچىدىن كېتىۋېتىپ، — دانالار: «ئاتالـ
مىغان مۇشتۇكنى قوينۇكقا سال!» دەپ بىكار ئېيتمىغان...»

سالمان ئۆمرىدە بىرىنچى قېتىم سەمىمىيلىك بىلەن ئۆزىگە
تەسەللى بەردى.

3

بۇ ئائىلىدە پەقەت زىياخانلا سالماندىن ئەنسىرەيتتى. ئۇ
كۈندىن - كۈنگە بەكۇاش، چېچىلاكقۇ ۋە بەتخەج بولۇپ كېتىۋا-
تاتتى. ئارىلاشقان ئادەملىرىمۇ ھەرەكچ - سەرەكچ، قىلغان ئىشلـ
رى سىرلىق...

بولۇپمۇ، ئۇنىڭ تۇرمۇش جەھەتتىكى ئۇجمە كۆكۈللۈكى

ئانىغا ياقمايتتى. ئۇنىڭ نەزىرىدە، ئوغلى بۇنداق بەكۆڭاش، ھەمدەم خىياللىق بىلەن كېتىۋەرسە، تۇرمۇش ھامان بىر كۈنى جازالىماي قويمايتتى. چۈنكى، بۇ ئالەم ئۆتنە ئالەم، ياخشىلىق-نىڭمۇ، يامانلىقنىڭمۇ ھېسابى بولىدۇ. خۇدانىڭ ئارغامچىسى ئۇزۇن بولغان بىلەن ھامان بىر كۈنى يېغماي قويمايدۇ! بۇ ياۋاش، ئىچ كۆيەر ئانىنىڭ كۆز ئالدىدىن نېمە ئىشلار ئۆتمىدى؟ بېشىنى ئىچىگە تىقىپ جىم يۇرگەن بىلەن سالماننىڭ ھەممە ئىشلىرىنى كۆڭۈل خاتىرىسىگە پۈتۈپ قويدى. ئۇنىڭ شۇنداق ئەدەپلىك، چىرايلىق شاھنۇرنى بىر يىلغا قالماي قويۇۋەتكەنلىكى ھازىرغىچە ئانىنىڭ يۈرىكىنى ئېچىشتۇرىدۇ؛ ماۋۇ ئوماق، يېقىملىق مەھلىيانىمۇ تېخى يېقىندىلا تاپقان، بىرنەچچە ئاي بولار - بولماي، ئۇنىڭدىنمۇ سوۋۇپ، ئۆزىنى قاچۇرۇپ يۈرىدۇ، بىچارە قىزنىڭ ئەپتى - ئۆڭى بۆلەكچە، بىر ئىش بارەدە قىلىدۇ... ئەمدى يەنە بىرنى ئارقىغا ساپتۇ، چاچلىرى قوڭۇر، كۆزلىرى كۆك، كېچىسى مۇشۇكنىڭ كۆزىدەك يېنىپ تۇرىدۇ، كەچكىچە ئۆينىڭ ئىشىكىنى تاقاپ، «لۇشاڭ» دېگەن بىرنېمىنى كۆرگىنى كۆرگەن!... يەنە ھېلىقى يۈزلىرىنى چاڭچىلىكەشتەك بويىپ، ھېسىپتەك ئىشتاننى كىيىپ ناياقشىپ يۈرىدىغان قەلەم-قاش چوكانچۇ تېخى... ۋاي خۇدايىم!... ئوغۇل بالىنى نەس باسىدىغان چاغدا ئەتراپىغا ئايالالار ئولىشىدۇ، دەيدىغان، سالمانىنى راستتىنلا نەس باسارمۇ؟!...

زىياخان بىر - ئىككى قېتىم ئوغلىغا نەسىھەت قىلىش ئۈچۈن ئاغزىنى ئەمدى ئېچىۋېدى، سالمان قولىنى سىلكىپ: «جاھانىڭ ئىشلىرىنى چۈشەنمەيسەن، ئانا، نامىزىڭنى ئوقۇ!» دەپ قېقىۋەتتى. دادا بولغان ئادەمنىڭ بالىسىغا تۇزۇكرەك گەپ قىلىش ئۇياقتا تۇرسۇن، بەلكى يان بېسىپ: «خوتۇن، ئوغلۇڭ چوڭ بولسا يىگىتلىكىڭنى ئالىدۇ، قىز چوڭ بولسا جۇۋانلىقىڭ-نى، دېگەن گەپنى ئاڭلىمىغانمىدىڭ؟ ھازىر ئوغلۇڭنىڭ ئەقلى

توشتى، ئۆز يولىنى تېپىپ ماڭالايدۇ!» دەپ تېخىمۇ خورىكىنى ئۆستۈرۈۋەتتى. شۇنداق قىلىپ، سالماننىڭ كۈنلىرى مانا شۇ «پۇل، ئايال، ئويۇن» دېگەن ئۈچ بۇرجەك دائىرە ئىچىدە ئۆز-لۈكسىز پىرقىراپ، شادىمان ئۆتۈۋەردى...

ئەزەلدىن ئەتىگەندە بىر ۋاخ نامازنى تەرك ئەتمەي كېتىۋاتقان پەجۋاخ ئانا گەرچە ھەر كۈنلۈك دۇئاسىدا ئوغلىغا ئىنساپ - تەۋپىق، بەخت - سائادەت تىلىسىمۇ، لېكىن كۆڭلىنىڭ بىر يېرىدە، ئۇ ھامان بىر كۈنى تۈيۈقسىز پېشكەللىككە يولۇقىدىغان-دەك بىر سېزىم ھېس قىلاتتى، بۈنى ئۇ، بەلكىم ئاللانىڭ بىزگە قىلغان بېشارىتىدۇر، دەپ چۈشىنىپ، تېخىمۇ بىئارام بولاتتى. شۇڭا، ئۇ بۈگۈن ئېرى ئىشتىن يېنىپ، كەچلىك تاماقنى يەپ بولغاندىن كېيىن، خالىي ئولتۇرۇپ ئوغلى ھەققىدە يەنە ئېغىز ئاچتى:

— مەن سالماندىن ئەنسىرەپ قالدىم، ئويلىسام - ئويلا-سام، ئوغلىمىز كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىرەر پېشكەللىككە يولۇقىدى-غاندەكلا ھېس قىلىمەن... بەك بەتۇاش بولۇپ كەتتى، قىزلار ئۈنىڭ نەزىرىدە، ئالتە كۈندە بىر ئالماشتۇرۇپ كىيىسە بولۇۋېرى-دىغان دوپپا بولۇپ قاپتۇ... كىشىلەرنى قاقشاتقان ئادەم ئاخىرىدا ئۆزىمۇ ياخشى كۈنگە قالمايدۇ... ئۆتكەن كۈنى ئۆيگە بىرنەچچەي-لەننى باشلاپ كەلدى، داستىخان راسلاۋېتىپ، ئۇلارنىڭ ئالتۇن سودىسى قىلىۋاتقانلىقىنى بىلىپ قالدىم... بۇ ئەتكەس مال تۇرسا...

كۈتۈلمىگەندە، مەرۇپ ئاقساقال قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى، زىياخان نېمە بولغانلىقىنى بىلەلمەي ھودۇقۇپ، چەكچىيىپ تۇ-رۇپ قالدى.

— خوتۇن، سەن بەكمۇ زامانىنىڭ ئارقىسىدا قاپسەن، — دېدى مەرۇپ ئاقساقال كۈلكىسىنى توختىتىپ، — دېمەككىم، مەن ئىدارىدىكى، جەمئىيەتتىكى كىشىلەرنى تەربىيە-

لەيمەن، دەپ يۇرۇپ، ئۆز يېنىمدا تۇرغان بىر قەدىناسنى تەربە-
يىلەشنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن. بۇ سەۋەنلىك مەندە! بۇنىڭدىن كې-
يىن سەن بىلەن كۆپرەك مۇڭداشسام بولغۇدەك. دېمەككىم،
ھازىرقى ۋەزىيەت، ھازىرقى زامان پۇتۇنلەي باشقا. بىزنىڭ ئىس-
لاھات، ئېچىۋېتىش دېگەن سىياسەتىمىز جۇڭگونىڭ قالاق روھە-
نى، كونا قىياپەتىنى ئۆزگەرتىۋاتىدۇ. دېمەككىم، بىز ھازىر
كىشىلەرنى قوي قوتىنى، توخۇ كاتەكلىرىدىن بۆسۈپ چىقىپ،
پاتمان ـ پاتمانلاپ پۇل تېپىشقا، تۇرمۇشنى كۆڭۈللۈك، بايا-
شات، پاراغەتلىك ئۆتكۈزۈشكە سەپەرۋەر قىلىۋاتىمىز. دېمەك-
كىم، پارتىيەمىزنىڭ بۇ دانا سىياسىتى ئوغلۇڭدەك دۇنيانى
چۆڭقۇر چۈشىنىدىغان، سەزگۈر، ئىقتىدارلىق ياشلار تەربىيىدىن
ئىشقا ئېشىۋاتىدۇ. ئۇلار ھازىرقى دەۋرنىڭ پەخرى، ئاۋانگارتلە-
رى! بايا ئالتۇننىڭ قىممىنى قىلدىڭ، دېمەككىم، ھازىر پۇلنىڭ
ئورنى ئەرشئەلاغا چىقتى. ئۇنىڭ ئاچالمايدىغان قۇلۇپى، ئۆتەل-
مەيدىغان تېمى يوق! ھازىر پۇل ئۆزىنىڭ تەڭداشسىز كۈچىنى
كۆرسىتىۋاتقان دەۋر! دېمەككىم، سالمان يەنە بىرنەچچە يىل
غەيرەت قىلسا، بىر قىسىم پۇللىرىمىزنى چەت ئەل بانكىلىرىغا
قويۇۋالمىساق بولمايدۇ! دېمەككىم، مېنىڭ ئورنۇم، ھوقۇقۇم
ساڭىمۇ، سالمانغىمۇ بەخشەندە ئەمەس، ئۇنى كۈنلەرنىڭ بىرىدە
مەندىن تارتىۋالىدۇ، شۇ چاغقىچە قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلارنى
قىلىۋالغىنىمىز قالىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن مەندە ئورۇن، ھوقۇق
بولمىسىمۇ، پۇل يەنە مېنى كۆتۈرۈپ تۇرالايدۇ، دېمەككىم،
كونىلار: «ئالتۇنلۇق ئۆيدە جان دەركار» دەپ بىكار ئېيتمە-
غان! ...

زىياخان تۇرۇپلا قايىل بولۇپ قالدى. ئۆزىنىڭ «ۋەزىيەت-
تىن، دەۋردىن ئارقىدا قالغان» لىقىغا تەن بەردى. ئۇ، بۇرۇن
ئاياللار بىرلەشمىسىدە ئىشلەيدىغان چاغدا، ئانچە ـ مۇنچە ماتېرە-
يال كۆرەتتى، يېڭى ـ يېڭى خەۋەرلەرنى ئاڭلايتتى. لېكىن ئۇچ

يىلنىڭ ئالدىدا پېنسىيىگە چىقىۋالغاندىن كېيىن، راستىنىلا قۇدۇققا چۈشكەندەك، جاھاندىن خەۋەرسىز قالدى. ئېھتىمال يولدىشى ھەقلىقتۇر... پارتىيە، ھۆكۈمەتنىڭ سىياسىتى شۇنداق بولغانكەن، كىشىلەر ئۇنىڭغا ئەگەشمەي بولامدۇ؟! بۇنداق ئەركىن، كەڭتاشا ۋەزىيەتتە سالماندەك ياشلارنىڭ ئاۋانگارت بولىدىغانلىقى تۇرغانلا گەپ... زىياخان ئەزەلدىن يولدىشىنىڭ گەپلىرىگە شەكلەنگەن ئەمەس، ئۇنىڭ نەزىرىدە، يولدىشىنىڭ سىياسىي سەزگۈرلۈكى ۋە نەزەرىيە سەۋىيىسى يۇقىرى، ھازىرقى ھوقۇقدارلار ئىچىدە ئۇنىڭدەك پىشقان، تەجرىبىلىك، تۆھپىكار ئادەملەر ئاز ئۇچرايدۇ. ھازىر تەختتە ئولتۇرغان ئادەملەرنىڭ قايسىبىرى ئۇنىڭدىن ئۈستۈن؟!... ئۇ ھەقىقىي ئىنقىلابچى، كامالىغا يەتكەن بىر رەھبەر!...

زىياخان مۇشۇ تەرەپلەرنى ئويلىغاندا، ئىچى مەرۇپ ئاقسىقال ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا تېخىمۇ يۇكسەك قەد كۆتۈرۈپ ئۇنى زوقلاندۇراتتى، پەخىرلەندۈرەتتى. ئۇنىڭ ساددا، ئاق كۆڭۈل تەسەۋۋۇرىدا، ئۇ ھەمىشە داھىيانە قىياپەت ۋە سالاپەت بىلەن نامايان بولاتتى!...

ئۇلار يېتىشقا تەرەددۇت قىلىۋاتقاندا، سالمان كەلدى. زىياخان ئۆز ئۆيىگە چىقىپ كەتتى. ئاتا ـ بالا مېھمانخانىدا قالدى.

— ئىشلىرىڭ قانداقراق؟ — سورىدى مەرۇپ ئاقساقال قايتىدىن ساپاغا چۆكۈپ، — دېمەككىم، بىرنەچچە كۈن بولدى ئەھۋاللىشالمىدۇق...

— خاتىرجەم بولۇڭ، دادا، — دېدى سالمان موتسىكلىتىنىڭ ئاچقۇچىنى قولىدا پىرقىرىتىپ ئولتۇرۇپ، — ھەممە ئىش ئۆز جايىدا...

— ھېلىقى زىرىنىڭ كەم قالغان پۇلىنى قانداق قىلدىڭ؟

— ئاللىقاچان ئۈندۈرۈپ، ئالتۇنغا ئايلاندۇرۇپ قويدۇم.

— ئۇ ھەقتە بىرەر گەپ ئاڭلىمىغانسەن؟

— زىرە توغرىسىدىمۇ؟ ياق، تىنچلىققۇ...
— ھامۇت كەنجى يىغىندا بەزى گەپلەرنى قىلىۋېدى، دېمەكـ
كىم، مەن بىرئاز گۇمانلىنىپ قالغانىدىم، خەيرىيەت...
— ئۇنىڭ ئـوغلى ئـادىلمۇ سـودىگەرچىلىك قىلىدىغـان
بوپتۇغۇ؟
— نەدىن ئاڭلىدىڭ، دېمەككىم، مـەكتەپتىن بـوشىنىپ
چىقامدىكەن؟
— ئاڭلىشىمچە، جاڭ شۇجىنىڭ ئوغلى جاڭ لىنىڭ شىرـ
كىتىگە پايچىك بولۇپ قاتنىشىدىغان ئوخشايدۇ.
— ھىم!...، — مەرۇپ ئاقساقال ئېڭىكىنى قېقىپ، مىيدـ
قىدا كۆلدى، كۆڭلىدە ئۆزى قۇرغان پىلانىنىڭ، ئوچۇقراقى،
يوشۇرۇن تۇزاقنىڭ كارغا كەلگەنلىكىنى ئويلاپ، بۇ ئىشقا قول
تىققان ھېكمەت سوپىغمۇ غايىبانە رەھمەت ئېيتىپ قويدى.
— خوش، قەھۋەخاناڭنىڭ پايدىسى قانداقراق؟ — ئەمدى ئۇ
ماۋزۇنى باشقا تەرەپكە يۆتكىدى.
— كۇندىن ـ كۇنگە ئېشىۋاتىدۇ، دادا، يېقىندا ئەدھەم يەنە
بىر زىيارەت ماقالىسى يېزىپتىكەن، خېرىدارلىرىمىزنى بىر
ھەسسە ئاشۇرۇۋەتتى...
— ياخشى... دېمەككىم، ھەرقانداق ئاكتىپ ئامىللاردىن
پايدىلىنىشنى بىلىش كېرەك. خوش، پۇلنى تۇتۇشقا دىققەت
قىل، پۇل دېگەن ئالىقىنىڭدىكى قۇشقاچقا ئوخشايدۇ، ئۇنى قاتـ
تىقراق سىقساڭ مىچىدە بولۇپ كېتىدۇ، بوش تۇتساڭ پۇرراپە
ئۇچۇپ كېتىدۇ. دېمەككىم، ئۇنى ھەم مىچىدە قىلىۋەتمەي،
ھەم پۇرراپە ئۇچۇرۇۋەتمەي، جايىدا تۇتۇش كېرەك!...
— دادا، مۇنداق بىر ئىش بار ئىدى، — دېدى سالمان
دەرھال گەپنى يۆتكەپ، — ئۆي ـ مۇلۇك ئىدارىسى يېڭىشەھەر
رايونىدا بىرنەچچە كورپۇس بىنا ساپتۇ. ئىدارىڭىز نامىدا شۇ
يەردىن ئۇچ ئېغىزلىق ئۆيدىن بىرنى ئېلىپ بەرسىڭىز قانداق؟

— نېمە قىلىسەن؟

— ئىسكىلات قىلىمەن. بىزنىڭ ماۋۇ ئۆي قۇلايسىز بولۇۋا- تىدۇ، ھازىر ماڭا ئاشۇنداق بىر ئۆي بەك زۆرۈر، دادا.

مەرۇپ ئاقساقال بىرئاز ئويلاندى، ئوغلىنىڭ كۆرسەتكەن سەۋەبلىرى خېلى يوللۇق ئىدى. شۇڭا، كېسىپلا ئېيتتى.

— بولىدۇ، ئىشخانا مۇدىرىغا ئېيتاي، دېمەككىم، ئىدارە نامىدا ھەل قىلايلى!

— سىز بىلەن مەسلىھەتلىشىدىغان يەنە بىر مۇھىم ئىش بار، — دېدى سالمان دادىسىنىڭ يېنىغىراق سىلجىپ، — تۇنۇگۈن يېڭى بىر ئۇچۇر ئاڭلىدىم. تاشقى سودا ئىدارىسى ئامې- رىكا بىلەن ياپونىيىگە ئىنەكېپتى① ئېكسپورت قىلىۋېتىپتۇ. ئۇ- نى غۇلجىدىكى نىلقا، كۇنەس، توققۇزتارا قاتارلىق ناھىيىلەردە- كى شەخسلەردىن يىغىدىكەن. ئەگەر بىز بىر قىسىم ئىنەكېپتىنى قولغا كىرگۈزەلىسەك، ئۆزىمىز چەت ئەل سودىگەرلىرى بىلەن بىۋاستە تۇختامنامە تۈزۈپ، نۇرغۇن تاشقى پېرېۋوتقا ئىگە بولاتتۇق...

— سىنىڭچە، قانچىلىك پايدا ئالغىلى بولىدىكەن؟ — مەرۇپ ئاقساقال تاشقى پېرېۋوتنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ قىزىقىپ قالدى.

— شەخسلەردىن كىلوسىنى بىر يۈەن سەكسەن پۈتۈن يىغىدىكەن، چەت ئەلگە ئون يەتتە قاتلىنىپ چىقىدىكەن. ئەگەر سىز ئىلىدىكى ئەبدەنباي بىلەن سۆزلىشىپ، ئەللىك تونىنىدەك ئىنەكېپتى سېتىۋېلىشىمىزغا رۇخسەت ئېلىپ بەرسىڭىز، قالغان ئىشنى ئۆزۈم توغرىلايمەن، ئۇ چاغدا پۇل دېگەن ئىشكىتىنمۇ، دېرىزىدىنمۇ كىرىۋېرىدۇ...

— ئەبدەنباي قوشۇلارمۇ؟ — مەرۇپ ئاقساقال سەل

---

① ئىنەكېپتى — جەنۇبىي شىنجاڭ تەرەپتە ئابدىمىلىك دەپ ئاتايدۇ.

ئارىسالدى بولۇپ قالدى، سالمان دەرھال ئۇنى قېقىتتى:

— ئەبدەنباي ئۇزۇن يىل قول ئاستىڭىزدا ئىشلىگەن ئادەم، دادا. ئوبلاستقا يۆتكىلىدىغان چاغدىمۇ، ئۆزىڭىز ئالاھىدە باھالاش-نامە يېزىپ بەردىڭىز، شۇنىڭ شاراپىتى بىلەن ئۆستى. كېيىن قىزىنى ئۇنىۋېرسىتېتقا كىرگۈزىدىغان چاغدا بىرمۇنچە يول ماڭ-دۇق. مېنىڭچە، شۇ ئىشلارنىڭ ئاز - تولا يۈزى بولار! مېنىڭ-چە، مۇنداق قىلايلى، ئاۋۋال سىز تېلېفون بېرىپ، ئىشنىڭ ئۇچىنى چىقىرىپ قويۇڭ، ئارقىدىن مەن سىزنىڭ خېتىڭىزنى ئېلىپ، شاققىدە ئايروپىلان بىلەن باراي، ئەلۋەتتە «قۇرۇق قوشۇق ئېغىز يىرتمىدۇ»، خەت بىلەن بىللە ئاز - تولا ئادەمگەر-چىلىكىمۇ قىلىمەن! ماڭا پەقەت بىرەر ناھىيىنىڭ تاغلىرىدىكى ئىنەكچىتىنى سېتىۋېلىشقا رۇخسەت قىلسىلا بولدى.. بۇ، شەخ-سىمەر بىلەن بولمىدىغان مۇئامىلە بولغاچقا، ھەرگىزمۇ ھۆكۈمەتنىڭ ئىشىغا پۇتلاشمايدۇ!...

— بولىدۇ، ئەتە ئەبدەنبايغا تېلېفون بېرىپ باقاي...، — دېدى مەرۇپ ئاقساقال ئوغلىنىڭ مەسلىھەتگە قوشۇلۇپ، — دېمەككىم، بۇ بىر پارچە لوق گۆش ئىكەن، ئامال بار قولغا كەلتۈرەيلى!

سالمان «گەپ تۈگىدى» دېگەندەك، ئورنىدىن تۇردى ۋە قاتتىق بىر ئەسنىۋېتىپ، ياتاق ئۆيگە قاراپ ماڭدى. شۇ چاغدا مەرۇپ ئاقساقال تۇيۇقسىز مەھلىيا توغرىسىدا سوراپ قالدى:

— ئۇ قىزنى قانداق قىلماقچىسەن؟ دېمەككىم، ئۇ سەندىن ئاسان ئاجرايدىغاندەك ئەمەس...

— ئۇنى ئۆزۈم بىلىمەن، دادا. سىزگىمۇ، ئائىلىمىزگىمۇ گەپ كەلمىگۈدەك بىر تەرەپ قىلالايمەن!

— بىلەمسەن، — مەرۇپ ئاقساقالنىڭ ئاۋازى سەل جىددىي-لەشتى، — دېمەككىم، ئەسكىدىن يا يېرىلىپ قۇتۇلۇش كېرەك، يا يېلىنىپ قۇتۇلۇش كېرەك!

سالمان پەرۋاسىزلا ئۆز ئۆيىگە كىرىپ كەتتى.

ئون تۆتىنچى باب

ئىككى شېشە جاھانكەزدى «ماۋتەي»

1

مەرۇپ ئاقساقالنىڭ ئۆيىگە مېھمان كەلدى. مېھماننىڭ يۈزى ئورۇق ۋە سوزۇنچاق، بېشىمۇ غوزا باش ئىدى. ئۇ ئىنگلىزچە خەت بېسىلغان بىر سېرىق سۇلياۋ سومكىنى كۆتۈرگىنىچە مېھمانخانىغا كىردى.

— هارمىغايسىز، بۇرادەر، — دەپ ئۇنىڭغا قىزغىن قول ئۇزاتتى مەرۇپ ئاقساقال، — دېمەككىم، يۈرتتىن قاچان كەلدىڭىز؟ ئەل ـ يۇرت، دوست ـ ئاغىنىلەر ئامانمىكەن؟

مېھمان قولىدىكى سومكىنى ساپانىڭ يېنىغا قويۇپ، ئالدىرىماي جاۋاب بەردى:

— تۇنۇگۈن كەلدىم، ئاقساقال، ئۆزىڭىزگە پۈتۈن ئەل ـ يۇرت سالام ئېيتتى، ئەل ـ ئاغىنىلىرىڭىز سېغىنىپتۇ... ماۋۇ، هاشىم جىڭلىنىڭ سىزگە ئەۋەتكەن سوۋغىتى ئىدى، ئامانەتنى كېچىكتۈرمەي، دەپ ئەكېلىشىم...

مېھمان سۇلياۋ سومكىنى ئېلىپ، مەرۇپ ئاقساقالنىڭ ئالدىغا سۇرۇپ قويدى، مەرۇپ ئاقساقال ئۇنىڭغا كۆزىنىڭ قىرى بىلەن قاراپ، ئىچىدە نېمە بارلىقىنى پەملەپ كۆردى، سومكا خېلى قورساقلىق ئىدى...

— هە، راست، نىياز ژالىي سىزگە ئالاهىدە سالام يول-

لىدى، — دېدى مېھمان ۋە يانچۇقىنى كولاپ بىر پارچە خەتنى ئالدى، — مانا بۇ، ئۇ كىشىنىڭ ئامانىتى...

مەرۇپ ئاقساقال كونۇبرتنى ئاۋايلاپ يىرتىپ، خەتنى ئاچ-تى، بىر ۋاراق ئىش قەغىزىنىڭ يېرىمىغا يېزىلغان خەتتە مۇنداق نەرسىلەر ئېيتىلغانىدى:

«... سىز ئۆتكەنكى ئوتتۇز تونىنا زىرە ئۇچۇن ناھىيىلىك سودا كوپىراتىپىغا ئىچكى باھا بىلەن ئىككى دانە ئىمپورت ماشى-نىسى ھەل قىلىپ بېرىشنى ۋەدە قىلغانىدىڭىز، بۇ ئىش ھازىر-غىچە ئەمەلىيلەشمىدى، ئۇ يەردىكىلەرگەپ - چۆچەك قىلىۋاتا-دۇ، بۇ ئىشتا ئۇلارنىڭ تارتقان زىيىنىمۇ ئاز بولماپتۇ. مەن ئارىلىشىپ قالغاچقا، ھازىر قاتتىق تەڭقىسلىقتا قالدىم... كەمىنە بۇرادىرىڭىزنىڭ قىيىن ئەھۋالدىن قۇتۇلدۇرۇشىڭىزنى ئۇمىد قىلىمەن! ...»

خەت مەرۇپ ئاقساقالنىڭ كەيپىنى ئۇچۇردى، بۇنداق كۆ-ڭۈلسىز خەۋەرنى ئەكەلگەنلىكى ئۇچۇن، مېھمانغىمۇ يەر ئاستە-دىن ئالىيىپ قويدى. دەرۋەقە، ئۇنىڭ ناھىيىلىك سودا كوپىرا-تىپىغا ئەرزان باھادا ئىككى دانە ئىمپورت ماشىنا ئېلىپ بېرە-مەن، دەپ ۋەدە بەرگىنى راست! لېكىن ۋەدىسىنى ئورۇندىيالمە-دى، چۇنكى شۇ ئارىلىقتا ھۆكۈمەتتىن ھۆججەت چۈشۈپ، ماشە-نا باشقۇرۇش چىڭىپ كەتتى، مەرۇپ ئاقساقالنىڭ بېشى پاتمە-غان بۇرۇنقى يوچۇقلار ئېتىلىپ، يېڭى قائىدە - نىزاملار چىق-تى. ئۇ يېڭى يوچۇق ئېچىش ئۇچۇن شۇنچە ھەرىكەتلەنگەن بول-سىمۇ، تېخىچە بىرەر يەردىن كۆڭلىنى خۇش قىلغۇدەك يورۇق چۈشمەيۋاتاتتى!

— خوش، ئاقساقال، ئەمدى مەن قايتاي، — دېدى مېھمان ئورنىدىن قوزغىلىپ، — ئەتە ئىشقا چىقمىسام بولمايدۇ، ھازىر بالىلار بىلەن ئازراق بازارلىق ئىشلىرىم بار ئىدى...

— رەھمەت، سىزنى ئاۋارە قىلىپتىمەن، — دېدى مەرۇپ

ئاقساقالمۇ ئاغزىنىڭ ئۇچىدىلا، — كېلىپ تۇرۇڭ، دېمەككىم، يۇرتداشلار ئىزدىشىپ تۇرمىساق بولمايدۇ...

مېھمان ئۇزاپ كەتتى. مەرۇپ ئاقساقال قايتىپ كىرىپ، ھاشىم جىڭلىنىڭ سۇۋغىسىنى قولىغا ئالدى، سېرىق سۇلياۋ سومكىدىن ئۇچ خىل نەرسە چىقتى: ئىككى كىلوگرام پىستە بادام، ئىككى كىلوگرام سوقا چىلان، ئىككى شىشە ھاراق!

مەرۇپ ئاقساقال نېمە ئۈچۈندۇر ھاراققا قارىغىنىچە تۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭ كۆزى بىر نۇقتىغا تىكىلگەنىدى. قىزىل يىپەك لېنتا بىلەن بىر - بىرىنى چېتىپ، كۆتۈرۈپ مېڭىشقا ئەپلىك قىلىپ قويۇلغان بۇ ئىككى شىشە «ماۋتەي» ھارىقى ئۇنىڭغا تونۇشتەكلا تۇيۇلدى، ئۇ تېخىمۇ زەن قويۇپ قارىۋېدى، پەرىزى توغرا چىقتى. ئەنە، ھەر ئىككى شىشە ھاراقنىڭ مارکىسىغا يېزىلغان ئۇنىڭغا تونۇشلۇق لاتىنچە «M» ھەرپى تېخىچە ئېنىق تۇراتتى. مەرۇپ ئاقساقال ھېسابلاپ كۆردى، بۇ ھاراق ئۆتكەن «قۇربان ھېيت» نىڭ ھارپىسىدا قول ئاستىدىكى بىر خەنزۇ كادىر تەرىپىدىن مەرۇپ ئاقساقالغا مەلۇم مۇددىئا بىلەن ھېيتلىق سوۋغا قىلىنغانىدى. ئېھتىمال ئۇ كىشى «مەرۇپ ئاقساقالغا» دېگەن مەنىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن، مارکىنىڭ بىر چېتىگە قارا قەلەم بىلەن «M» ھەرپىنى يازغان بولسا كېرەك، مەرۇپ ئاقساقال بۇنى شۇ چاغدىلا كۆرگەن ۋە شۇنداق چۈشەنگەنىدى. ھېيت ئۆتۈپ، بىرنەچچە كۈندىن كېيىن، ئاقساقالنىڭ خۇمارى تۇتۇپ، ئۇنىڭدىن ئازراق تېتىپ بېقىش ئۈچۈن ئىشكاپنى ئاختۇرغاندا ھاراق كۆرۈنمىگەن، ئايالىدىن سورىغاندا، ئىككى كۈن بۇرۇن ئوغلى سالمانىنىڭ كىمدۇر بىرىگە سوۋغا قىلىۋەتكەنلىكىنى بىلگەنىدى. مانا بۇگۈن ئاردىدىن تۆت ئاي ئۆتكەندە، بۇ ھاراق شۇ پېتى يەنە ئۆزىنىڭ ئالدىدا تۇرۇپتۇ، شەك - شۇبھىسىز شۇ، ھېچقاندىق ئۆزگەرمىگەن! پەقەت قولىدىن - قولىغا تولا ئۆتكەنلىكتىن بولسا كېرەك، تۈتقا قىلىنغان ھېلىقى قىزىل لېنتا بىرئاز كىرىپ

لىشىپ تولغىشىپ قاپتۇ، ماركىنىڭ بىر چېتىدىكى ھېلىقى سىمۇوللۇق «M» ھەرپىمۇ سەل - پەل ئۆڭۈپتۇ...

مەرۇپ ئاقساقال ھاراقنى ئىشكاپقا قويۇۋېتىپ، ئۇنىڭ تۆت ئايلىق ئۇزاق «سەپىرى»نى تەسەۋۋۇر قىلدى. بۇ ھەقىقەتەنمۇ ئادەتتىكى «ماۋۇتەي» ئەمەس، بەلكى جاھان كەزگەن، نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ دۇئاسى بىلەن دەمىدىگە ئايلىنىپ كەتكەن خاسىيەتلىك «ماۋۇتەي» ئىدى. ئۇ، بۇ جەريانىدا قانچىلىغان ئىشكىلەردىن كىرىپ، قانچىلىغان قوللاردىن ئۆتۈپ، قانچىلىغان ھەشەمەتلىك ئىشكاپلاردىن ئورۇن ئالغاندۇر؟! قانچىلىغان ئادەملەرنىڭ كۆڭلىدىكى يوشۇرۇن سىرلىرىنى، ئارزۇ - ئارمانىنى، تەلەپ ئېھتىياجىنى بىر - بىرىگە چۈشەندۈرگەندۇر؟! شۇ جەريانىدا قانداق مۇرات - مەقسەتلەر، قانداق سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي يوشۇرۇن سودىلار بىر تەرەپ بولغاندۇر؟! ... مەرۇپ ئاقساقال بۇلارنى قىياس قىلالايدۇ، «ماۋۇتەي»نىڭ مۇشۇ ئۆيدىن چىقىپ، تۆت ئاي ئايلىنىپ يەنە مۇشۇ ئۆيگە قايتىپ كېلىشى بۇنى ئوچۇق چۈشەندۈرۈپ تۇرمامدۇ؟! يەنە كېلىپ، يىراقتىن بۇنى ئەۋەتكەن كىشىنىڭمۇ «ماۋۇتەي» دىن كۆتكەن ئۈمىدى كىچىك ئەمەس! «ماۋۇتەي» ئۆزى بىلەن بىللە بۇ ئۆيگە ئاز دېگەندە بىر دەرىجە «ئەمەل» ئۇچۇن گۇپپاڭچىلىق قىلىش ياكى «ئۇرۇمچىگە يۆتكەش» كە يول ئېچىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئېلىپ كەلگەن. شۇنىڭ ئۈچۇن، ئۇ تۆت ئايدىن بېرى ھەر خىل، ھەر ياڭزا ۋەزىپىلەرنى ئۈستىگە ئېلىپ، بىر دائىرىدىن بۆسۈپ چىقالمىغان. بۇ دائىرە باشقا نەرسە ئەمەس، دەل ئاشۇلار تۈجۈپلەپ توقۇغان «مۇناسىۋەت تورى!» بۇ تور ھازىر ۋاابا كېسىلىدەك يامراقتا! بۇ تورنى كىشىلەر كۆز بىلەن كۆرەلمەسمۇ، قول بىلەن تۇتالمىسمۇ، لېكىن ئۇ كىشىلەرنى چىرىتماقتا، بوغماقتا. بۇ تورنىڭ ئىچىگە چۈشكەن ھەق ئىشلار ناھەقلىققە، ناھەق ئىشلار ھەققە؛ ئاق نەرسىلەر قارىغا، قارا نەرسىلەر ئاققا ئايلانماقتا! كۆلكىلەر يىغا

بىلەن، يىغىلار كۆلكە بىلەن ئالماشماقتا! ... بۇ تور خىلمۇخىل رەڭلەردىن ھاسىل بولغان، ئۇنىڭدا توق قىزىل رەڭمۇ، ئاچ قىزىل رەڭمۇ، سىرىق ۋە يېشىل رەڭمۇ، ھەتتا قارا رەڭلەرمۇ بار. ئۇ خىلمۇ خىل يىپلاردىن ھاسىل بولغان، ئۇنىڭدا توم يىپلارمۇ، ئىنچىكە يىپلارمۇ، ئۇزۇن يىپلارمۇ، قىسقا يىپلارمۇ بار. قىسقىسى، بۇ مۇستەھكەم ھەم كېلەڭسىز، شۇنىڭ بىلەن بىللە لەنىتى ھەم مۇدھىش تورنى ھەركىم ئۆزىگە يارىشا رەڭ ۋە يىپ چىقىرىپ توقۇغان. ھازىر بۇ تور بىرىپ - بىرىپ ھاكىمىيەت ئىستىلىنى، ئىجتىمائىي ئەخلاقنى بۇزۇپ، ئاددىي پۇقرالارنى — ھېچقانداق تايانچى، ھوقۇقى، مال - دۇنياسى ۋە سالاپىتى يوق ئاۋام خەلقنى قاقشاتماقتا، ۋەيران قىلماقتا! ئەكسىچە، تور ئىچىدە ئىرمىشىپ - چىرمىشىپ يۈرگەن كىشىلەر بولسا، ئۇنىڭدىن ئۆز ھوقۇقىنىڭ كۈچ - قۇدرىتىنى، ھەيۋىتىنى، شاراپىتىنى كۆرمەكتە ۋە شۇنىڭ بىلەن مەست بولۇپ، راھەت - پاراغەت، ھەشەم - دەرەم ئىچىدە ياشىماقتا، ئوينىماقتا، كۈلمەكتە... قىسقىسى، بۇ تور ئۇلارنىڭ ئالتۇنبېلىق تۇتالايدىغان سىرلىق قارمىقىغا ئايلانماقتا! ...

مەرۇپ ئاقساقال سوۋغاتلارنى ئىشكاپقا سېلىۋېتىپ، بادامدىن ئىككى - ئۈچ تال چاقتى، چىلاندىن ئىككى - ئۈچ دانە يېدى، شۇ چاغدا توساتتىن ئۇنىڭ قۇلىقىغا كىمدۇر بىرىنىڭ بوغۇق ئاۋازدا سۆزلەۋاتقان ئاۋازى ئاڭلانغاندەك بولدى، ئۇ ئىتتىك بۇرۇلۇپ، ئەتراپىغا قاردى، ھېچكىم كۆرۈنمىدى، لېكىن ھېلىقى بوغۇق ئاۋاز توختىماي سۆزلەۋاتاتتى:

ئادەم ئۈچۈن پەقەت ئۆز ئەجرىدىن كەلگەن ھالال نەرسىلا تەنگە شىپالىق بولىدۇ. ۋەھالەنكى، ھارامدىن كەلگەن شۇ نەرسىلەر تەنگە سىڭەرمۇ؟! ھەي ئادەم، بىلىپ قوي، شۇنداق بىرئۇلۇغ ھېكمەت بار: «ھەممە كىشىنىڭ چىشى ئاچچىق - چۈچۈك نەرسىلەردىن قامىسا، پارىخورلارنىڭ چىشى تاتلىق نەرسىدىن قامايدۇ!» ...

مەرۇپ ئاقساقال چۆچۈگەندەك بولدى، كۆزلىرى ئەتراپقا ئەلەڭلەپ قارىدى، مېھمانخانىدا، كارىدوردا ئۆزىدىن باشقا ھېچ-كىم يوق ئىدى. بۇ نېمە كارامەت؟! ئۇنىڭ نېرۋىسى بىلەن سەزگۈسى بۇزۇلمىغاندۇر؟ ئادەم بەزىدە چۈشەكسىگەندەك بولىدۇ دەيدىغان، بۇ، شۇنىڭ تەسىرىمۇ - يا؟! ياكى ئۇنىڭ توساتتىن ۋىجدانى ئويغىنىپ، ئۆز - ئۆزىگە خىتاب قىلىۋاتامدۇ؟!... توۋا!... ھە، راست... زىياخان ئىچكىرى ئۆيدە — جاينامаз ئۈستىدە ئولتۇرۇپ خۇداغا تىلاۋەت قىلىۋاتامدۇ - يا؟!...

ئۇ تۇنجى قېتىم ئۆز ئۆيىگە خۇدۇكسىرەپ قارىدى ۋە تەرەت كەشىنى شىپىلدىتىپ، ئايالى يېتىدىغان ئۆي تەرەپكە ئاستا بۇرۇلدى...

2

ھامۇت كەنجى ئەللىك ياشتىن ھالقىغان بەستلىك، سېمىز-لىكتە ئوتتۇراھال، قاشلىرى قاپقارا، كۆزلىرى نۇرلۇق، ماڭلاي چاچلىرى چۈشۈپ كەتكەن بولسىمۇ، ئۆزىگە ياراشقان، كېلىشىم-لىك ئادەم ئىدى.

ئۇ ئىككى كۈندىن بېرى ئالدىراشچىلىقتا ئوغلى بىلەن سۆز-لىشىشكە ۋاقىت چىقىرالمىغانىدى. ئوغلىنىڭ ئېيتقىنى، يۈ-رۈش - تۇرۇشىدىن ئۆزىگە قىلىدىغان مۇھىم بىر گېپى بارىدەك قىلاتتى. شۇڭا، ئۇ بۈگۈن ئىشتىن يېرىم سائەت بۇرۇنراق كېلىپ، ئاددىي، لېكىن چوڭ سۈپەت ياسالغان مېھمانخانىسىدا ئوغلىنى كۈتۈپ ئولتۇردى. ھايال ئۆتمەي ئادىلمۇ كەلدى. ھا-مۇت كەنجى قولىدىكى ژۇرنالنى يېپىپ قويۇپ، ئۇنى يېنىغا چاقىردى.

— بۈگۈن گېپىڭنى ئاڭلاي، دەپ ساقلاپ تۇرۇشۇم، ئوغ-لۇم، — دېدى ئۇ ئادىلنى ئۇدۇلدىكى ساپاغا ئولتۇرۇشقا ئىشارەت

قىلىپ، — ئىككى كۆندىن بېرى راستتىنلا ئالدىراش بۇلۇپ كەتتۇق...

ئادىل دادىسىغا روبىرو ئولتۇردى ۋە چىم - چىم گۈللۈك، جىگدە غازىنكى رەڭگىدىكى گالىستۇكىنى سەل - پەل بوشىتىپ قويۇپ، سۆزگە كىرىشتى:

— چوڭ گەپمۇ يوق، دادا، خىزمەتتىن بوشىنىپ چىقىپ، ئاز - تولا پۇل تاپاي دەيمەن، شۇ. مەكتەپمۇ رۇخسەت بېرىدىغان بولدى!

هامۇت كەنجى هودۇقمىدى، سىياقىنىمۇ ئۆزگەرتمىدى، يەنە شۇ ئېغىر - بېسىقلىقى بىلەن سورىدى:

— قانداق تاپىسەن؟

— سودىگەرچىلىك قىلىمەن، شۇ، — دېدى ئادىل پەرۋاسىزلا، — دەسلەپ شاڭخەي، گۇاڭجۇ، شېنجېن سەپەرلىرىنى قىلىمەن، كېيىنچە تەرەققىي قىلىپ، شياڭگاڭ، پارىژ، توكيو بولىدۇ!

— پاھ!... پىلانىڭ چوڭ، نەپسىڭ يوغان ئىكەنغۇ؟! — دېدى هامۇت كەنجى مىيىقىدا كۈلۈپ، — شۇنچىلىك دەسمايەڭ بارمۇ؟

ئادىل ئىككى قولىنى ئىككى ياققا يايدى:

— مەندە دەسمايە نېمە ئىش قىلسۇن، دادا. دەسمايە دېگەن سېنىڭ قولۇڭدا تۇرۇپتۇغۇ! سېنىڭ قولۇڭدىكى هوقۇق، ئىمتىيازدىنمۇ چوڭ دەسمايە بارمۇ؟

— مۇنداق دېگىن! — هامۇت كەنجى بىردىنلا سەگەكلەشتى، — شۇڭا، ئۆزۈڭ قىلىۋەرمەي، مەن بىلەن سۆزلەشمەكچى بوپتىكەنسەن - دە! ئوغلۇم، مەن ساڭا ئېيتىپ قويايي، هوقۇق ماڭا بېرىلگەن قانداقتۇر ئىمتىياز ئەمەس، بەلكى ئادا قىلىمسام بولمايدىغان بىر خىل جىددىي مەسئۇلىيەت!

— دادا، سەن ئۇنداق دېگىنىڭ بىلەن هازىر هەممە ئادەم

بېينۇاتىدۇ، — دېدى ئادىل ئۆز گېپىنى يورغىلىتىپ، — ئۆزۈڭنىڭ ئىداربىسىدىكى مەرۇپ ئاقساقالنىڭ ئوغلى سالمانمۇ نۇرغۇن پۇل تاپتى! سوتسىيالىزمنى بىر قىسىم ئادەملەر يەپ تۈگىتىۋەتسە بولامدۇ؟! ئۇنىڭدا مېنىڭمۇ بىر كىشىلىك ئۇلۇشۇم يوقمۇ؟!

ھامۇت كەنجى ئۆزىگىمۇ، باشقىلارغىمۇ تەلەپچان ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ قاشلىرى يىمىرىلدى، كىرپىكلىرى قىسقىراپ، كۆزى بىر نۇقتىغا تىكىلىپ قالدى. قارىغاندا، ئوغلىنىڭ ئىدىيىۋى تەييارلىقى خېلى كۈچلۈكتەك قىلاتتى...

شۇنداق، ئادىل خېلى قاتتىق بىلەنگەنىدى، ئۇنداق — مۇنداق گەپلەر ئۇنىڭ بىسىنى ئاسانلىقچە قايتۇرالمايتتى. مەرۇپ ئاقساقالنىڭ تاپشۇرۇقىنى ھېكمەت سوپى خېلى ئۇستاتلىق بىلەن ھەقدادىغا يەتكۈزۈپ ئىشلىگەنىدى. ئۇ ئادىلنى ئۆيىگە تەكلىپ قىلىپ مۇڭداشتى، قەھۋەخانىلارنى ئايلاندۇرۇپ كۆزىنى ئاچتى، شۇنداق قىلىپ، ئۇنىڭ كۆز ئۆڭىدە «پۇل» دېگەن بۇ ساھىبجامال بىلەن ئاجايىپ بىر سېھرىي دۇنيانى ئېچىپ، ئۇنى ئاق بۇلۇتلار لەيلەپ، چوكانتاللار سايە تاشلاپ، بۇلبۇللار خەندان ئۇرۇپ، ناخشا — مۇزىكىلار ياڭراپ تۇرغان جىلۋىدار بىر ماكانغا باشلاپ كىردى. تۆت ئەتراپى پۇل بىلەن قوپۇرۇلغان، ئۇنچە — مەرۋايىتلار بىلەن نەقىش چېكىلىپ، ھۆر — پەرىلەر بەزمە قۇرغان بۇ جىلۋىدار ماكان ئەمدىلا يىگىرمە ئىككى ياشقا كىرگەن رومانتىك يىگىتنىڭ كۆزلىرىنى قاماشتۇرۇپ، ھېسسىياتچان يۈرىكىنى تېزلا ئەسىر قىلغانىدى.

— ئادىل، ھەركىم ئۆز تارىخىنى ئۆزى يازىدۇ، ئوغلۇم، — دېدى ھامۇت كەنجى بىردەملىك سۈكۈتتىن كېيىن، — شەرەپلىك تارىخمۇ، شەرمەندە تارىخمۇ كىشىنىڭ ئۆز يولى، ئۆز ئىشى، ئۆز قولى بىلەن يېزىلىدۇ. بايا ياشاش توغرىسىدا گەپ قىلدىڭ، مېنىڭچە، ئادەم ھاياتلا بولىدىكەن، ئۆمرىنىڭ ئاخىر-

غىچە ئاچا يولىنىڭ دوقمۇشىدا تۇرغان بولىدۇ. ئالىيجاناب ئادەم-لەر ئەڭ مۇشكۈل پەيتلەردىمۇ توغرا يولغا ماڭىدۇ، ھەرقانداق ئادەم ئۆزىنىڭ باسقان قەدىمى ئۈچۈن بۇگۈنمۇ، ئەتىمۇ جەزمەن جاۋاب بېرىدۇ! ئوغلۇم، سەن ھازىر كىچىك ئەمەس، ئەۋلادلارنى تەربىيىلەۋاتقان شەرەپلىك بىرئوقۇتقۇچى! شۇنى بىلىشىڭ كې-رەككى، ئەمەلدارلارنىڭ مەسئۇلىيەتسىزلىكى، چىرىكلىكى ھۆ-كۈمەتنى ۋە سىياسەتنى كىرىزىسقا ئېلىپ بارىدۇ. ئەمەلدارلارنىڭ ئوبرازى، ئىستىلى جەمئىيەتكە زور تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ ئوبرازى خۇنۇك، ئىستىلى ناچار بولسا، ئۇ ئاشۇ ئەمەلدار بىلەنلا كەتمەي، بەلكى ھۆكۈمەتنىڭ شانلىق ئوبرازىنى بۇزىدۇ، ئىسلاھات ۋە ئىشكىنى ئېچىۋېتىشتىن ئىبارەت ئۇلۇغ ئىشقا داغ تەگكۈزىدۇ. ئاخىرقى ھېسابتا، زىيان تارتىدىغىنى يەنىلا دۆلەت ۋە خەلق بولىدۇ!

— ئىستىلنى توغرىلاش، پاكلىقنى ساقلاش ئۈچۈن، ھۆكۈ-مەت كادىرلارغا يۇقىرى ماڭاش بەرسىلا بولمامدۇ؟ — دېدى ئادىل ئۆز كۆز قارىشىنى جاھىللىق بىلەن ئىزاھلاپ، — ھازىرقى ھەممە ئىش كادىرلارنىڭ ماڭاشىنىڭ تۆۋەنلىكىدىن، ياخشى تۇر-مۇش كەچۈرەلمەيۋاتقانلىقىدىن بولۇۋاتىدۇ!

— بۇ گېپىڭ قاملاشمىدى، ئادىل! — دېدى ھامۇت كەنجى جىددىي تەلەپپۇزدا، — ئەقىلغە سىغمايدىغان گەپ! بىزنىڭ دۆ-لىتىمىز سوتسىيالىستىك دۆلەت، پارتىيىمىزنىڭ پاكلىقىنى ساقلاپ كەلگىنىگە ئاتمىش نەچچە يىل بولاي دەپ قالدى. مۇنداق پارلاق، مول ئەنئەنە بار يەردە، پەقەت يۇقىرى ماڭاش بېرىلسىلا پاكلىقنى ساقلىغىلى بولىدۇ، دېگەن گەپ قانداق گەپ، بۇ گې-پىڭنى ئەكسىگە قايتۇرۇپ ئېيتقاندا، ئاشۇ خىيانەتچىلىك قىل-غان، پارا يېگەن، چىرىگەن ئۇنسۇرلارنىڭ قايسىبىرى «نامراد-لىقتا قالغان» لىقىدىن ئاشۇنداق يولغا مېڭىپ قالغان؟! ئۇلار-نىڭ قايسىبىرى ئاشۇ يوللار بىلەن نۇرغۇن مال ـ دۇنياغا ئىگە

بولغاندىن كېيىن، قايتا ئىنساپقا كېلىپ، ئازراق بولسىمۇ «پاك» بولۇپ باققان؟ ! ... بۇ ھەرگىزمۇ ماۋاشىنىڭ ئاز ـ كۆپلۈكىدىكى مەسىلە ئەمەس. بۇ مەسىلىنىڭ يىلتىزى كاللا بىلەن يۈرەكتە! ئالدى بىلەن ئۇنىڭ كاللىسى ئۆزگەرگەن، ئۆزگىرىپ نەپسانىيەتچىلىك پاتقىقىغا پېتىپ قالغان؛ ئۇنىڭ يۈرىكى قارامۇلاشقان، قارامللىشىپ، ئۆزىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى — پارتىيىنىڭ بىر رەھبىرىي كادىرى، خەلقنىڭ چاكىرى ئىكەنلىكىنى، ئۇلۇغ بىر سوتسىيالىستىك دۆلەتنىڭ پەخرلىك پۇقراسى ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇغان!

— لېكىن، دادا، سەنمۇ كۆرۈۋاتىسەن، ھازىر دۆلەتنى قانداقتۇر قانۇن، ئەخلاق دېگەنلەر ئەمەس، بەلكى مۇناسىۋەت باشقۇرۇۋاتىدۇ! — ئادىل بىر تەرەپتىن دادىسىغا قايىل بولغاندەك قىلسىمۇ، لېكىن يەنە بىر تەرەپتىن كۆڭلىدىكى شەيتان ۋەسۋەسىسىدىن پۈتۈنلەي قۇتۇلۇپ چىقالمايۋاتاتتى، — ئادەم يايشايمەن دەيدىكەن، ھەرقانداق قۇلاي شارائىتتىن پايدىلىنىشنى بىلىشى كېرەك ـ ھە!

— توغرا ئېيتتىڭ، ھازىر بەزى ئىشلار تاپتىن چىققاندەك، ھەددىدىن ئاشقاندەك بولۇۋاتىدۇ، — دېدى ھامۇت كەنجى رېئاللىققا تەن بېرىپ، — لېكىن ئۇ ئەجەللىنەرلىك ئەمەس، چۈنكى سەككىز يىللىق ئىسلاھات جۈڭگو جەمئىيىتىدە يېڭى تۈزۈلمە بىلەن كونا تۈزۈلمە ئارىلىشىپ كەتكەن يېپىشقاق بىر ھالەت پەيدا قىلدى. بىز بۇ دەۋردىكى ئىشلىرىمىزنى ھېچقانداق تەييار ئەندىزە بولمىغان ئەھۋالدا، خۇددى «دەريادىن سىلاپ ـ سىيپاپ ئۆتۈش» تەك يۈرەكلىك ئىزدىنىش، باتۇرلۇق بىلەن يول ئېچىش روھى بويىچە ئېلىپ بېرىۋاتىمىز. شۇنداق ئىكەن، بۇ جەريانداا ھەم مۇئەييەنلەشتۈرۈش، ھەم ئىنكار قىلىش بولۇپ تۇرىدۇ. ھازىرقى دەۋر كۆچلۈك نەزەريىۋى ئاڭنى كەلتۈرۈپ چىقاردى، نۆۋەتتە، نەزەريىە ئەمەلىيەتنىڭ ئارقىسىدا قېلىۋاتقان، رېئاللىق

نەزەرىيىگە جەڭ ئېلان قىلىۋاتقان مەسىلە مەۋجۇت. بۇ بىزدىن نەزەرىيىۋى تەپەككۇر قىلىش ئىقتىدارىمىزنى ئۆزلۇكسىز ئۆستۈرۈش رۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. ئوغلۇم، ئىسلاھات ھەم ئۇمىدلىك، ھەم ئازابلىق ئىش. ئۇنىڭ ئۇمىدلىك يېرى، جۇڭخۇانى گۈللەندۈرۈشنىڭ ئۇنىڭدىن باشقا يولى يوقلۇقىدا. ئۇنىڭ ئازابلىق يېرى، ئەگەرى ـ توقايلىقلار ئىچىدىن ئۆزىگە خاس يول تېپىپ مېڭىشتا! كىشىلەر نەزەر سالماقتا، دىققەت قىلماقتا. ئېھتىمال، گۇمان ۋە ئەندىشىلەر بولۇشى مۇمكىن. لېكىن بىز قەتئىي ئىشىنىمىزكى، پارتىيىمىز خەلقنىڭ ئۇمىدىنى، تارىخنىڭ مۇھىم تاپشۇرۇقىنى چوقۇم يەردە قويمايدۇ، ئالغا بېسىش يولىدا پۈتلىكاشاڭ بولغان بارلىق توسقۇنلۇقلارنى پاك ـ پاكىز سۈپۈرۈپ تاشلايدۇ! — ھامۇت كەنجى سەل ھاسىرىغاندەك بولدى، ئالدىدىكى چايدىن ئىككى يۇتۇم ئوتلاپ، تېخىمۇ ئەستايىدىللىق بىلەن سۆزدىنى داۋام قىلدى، — ئوغلۇم، دادا ئۆنىڭ گېپىگە كىرسەك، ھازىرقى تۇرمۇشۇڭغا قانائەت قىلىپ، پۇل ـ دۇنيا تېپىش نىيىتىڭدىن يان! ئادەم پۇلغا بەك بېرىلىپ كەتسە، ۋىجدانى سۈيۇقلىشىپ كېتىدۇ! سەن خەلقنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، مائارىپ سېپىنىڭ جەڭچىسى! ئوقۇتقۇچى دېگەن ناھايىتى ئۇلۇغ نام! يېقىندا ئوقۇغان بىر كىتابتىن جىبران دېگەن يازغۇچىنىڭ مۇنداق بىر سۆزىنى كۆردۈم: «مەن ھەممە گۈزەللىكلەرنى — ياخشىلىقنى، سەمىمىيلىكنى، قەتئىيلىكنى، مۇھەببەتنى ئوقۇتقۇچىنىڭ جىسمىدىن قانغۇدەك كۆردۈم. ئۇ ھەقىقەتەنمۇ گۈزەللىك ئىلاھى!» سەن ئۆز خىزمىتىڭنى قىل، ساڭا ھەممە نەرسە شۇنىڭدىن كېلىدۇ!...

ئادىل جىم بولۇپ قالدى، دادىسىنىڭ ئۆتكۈر، سەمىمىي سۆزلىرى ئۇنىڭغا خۇددى مېھرىگىياھنى ئوكۇل قىلىپ ئۇرغاندەك ئاستا ـ ئاستا تەسىر قىلىپ، كۆڭلىنى يورۇتقاندى. ئۇ دادىسىنى ھۆرمەت قىلاتتى، دادىسىنىڭ يىراقنى كۆرەلىكى،

بىلىم سەۋىيىسى، پاك ـ دىيانەتلىكى ئۇنى قايىل قىلاتتى، پەخىرلەندۇرەتتى. ئۇ ئەزەلدىن دادىسىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ زىيان تارتقان ئەمەس، ئەكسىچە ئاڭلىماي قويۇپ، قاتتىق دەردكە مۇپ-تىلا بولغانىدى. ئۇ توققۇزىنچى سىنىپقىچە ناھايىتى ياخشى ئو-قۇدى، ئونىنچى سىنىپقا كۆچۈش ئالدىدا بىر قىسىم ناچار ساۋاق-داشلىرىغا ئارىلىشىپ قېلىپ، تۇرمۇشتا بۇزۇلدى، چېكىدىغان، ئىچىدىغان بولۇۋالدى، ھە دېسە قىزلارنىڭ ئارقىغا كىرىپ، ئىشقى ـ مۇھەببەت يولىغا قەدەم قويدى. ئۇنىڭ ئۆگىنىشتە تۆۋۈقسىز چېكىنىپ كەتكەنلىكىنى سەزگەن ھامۇت كەنجى بىر-نەچچە قېتىم ئۇنىڭ بىلەن چىرايلىق سۆزلەشتى. تەربىيە بەردى، پايدا ـ زىيانىنى كۆرسەتتى. لېكىن ئادىل دادىسىنىڭ ئالدىدا «ھە» دەپ قويۇپ، ئارقىدا يەنە ئۆزى بىلگەن ئىشنى قىلىپ يۈرۈۋەردى، دادىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلىمىدى، ئاخىر چوڭ زىيان تارتتى: ئۇنىۋېرسىتېتقا كىرەلمىدى، توققۇزىنچى سىنىپتىكى ۋاقتىدا ئۆزىدىن تۆۋەن ئوقۇيدىغان ساۋاقداشلىرى بېيجىڭ، شاڭ-خەيلەرگە ئوقۇشقا كەتتى، ئۇ يېرىم يىلدەك ئۆيدە بوغۇلۇپ، پۈچىلىنىپ ياتتى، ئاخىر يەنە شۇ دادىسى يول مېڭىپ، ئىككى يىللىق سىفەن مەكتەپتە پۇل تۆلەپ ئوقۇتۇپ، ئوقۇتقۇچى قىلىپ قويدى...

بۇ ئاچچىق ساۋاقلار ئۇنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈلمىگەنىدى. شۇڭا بۇگۈن ھە دېگەندىلا كاتتا ئۇمىد ۋە قاتتىق ئەلپازدا مەيدانغا چۈشكەن بولسىمۇ، ئاخىرىدا چېلىشتا يېڭىلگەن پالۋاندەك، ئا-جىزلىقىغا تەن بېرىپ، «پۇل» دېگەن نام بىلەن كۆڭلىگە ئورناپ كەتكەن «ساھىبجامال» دىن دەسلەپكى قەدەمدە خېلى يىرگەنىدى، شۇنىڭ بىلەن كاللىسىنى قوداڭشتقان شەيتان ۋەسۋەسلىرىمۇ ئاستا ـ ئاستا غايىب بولۇشقا باشلىدى...

3

گۈلجان ئورنىدىن تۇردى. كىيىمىنى كىيمەيلا، تىكلىمە ئەينەكنىڭ ئالدىغا كەلدى. بىر يېرىم مېتىر ئېگىزلىكتىكى ئەينەكتە ئۇنىڭ باغىرتاق ۋە يىپەك كۆساردىن باشقا ھېچ نەرسە يوق بەدىنى ئوچۇق ۋە تولۇق كۆرۈندى. ئۇ ئەينەكتىكى ئەكسىگە باشتىن - ئاياغ ئۇزاق سەپسالدى. ئۇنىڭ بەدىنى ھەقىقەتەنمۇ چىرايلىق، كېلىشكەن، خۇددى چىنار نوتىسىدەك تۇز ۋە ئەۋرىشىم، پاختىدەك ئاق ۋە يۇمشاق ئىدى. ئۇنىڭ ئۆز - ئۆزىگە مەستلىكى كەلدى، ئەينەك ئالدىدا ئىككى تەرەپكە مەجنۇنتالدەك چايقىلىپ، تىككىدە كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان تولۇق كۆكسىنى، سىلىق، پارقىراپ تۇرغان يۇمىلاق ساغرىسىنى ئۆزىچە ھەۋەس بىلەن كۆرەك قىلدى، شۇ پەيت ئۇ ئۆزىنى خۇددى بىر ئەر كىشىگە ئايلانغاندەك ھېس قىلدى، تىرناقلىرىغا لاك ياقتان قوللىرى بىلەن ئەنە شۇ ئوماق، ھارارەتلىك بەدەنلىرىنى سىلىدى، مۇجىدى...

توۋا، غەلىتە سېزىم! ئۇنىڭ قوللىرى گويا باشقا بىرى قۇچاقلاۋاتقاندەك يەلكىسىدىن ئارقىسىغا ئۆتۈپ گىرەلەشتى. ئۇ راھەت ئىچىدە تولغاندى، تومۇرلىرىدىكى ئەرسىرىگەن قانلار شۇ-ۋۇلداپ، بەدەنلىرى تېخىمۇ لەززەتلىك، تېخىمۇ تۇيغۇلۇق ھالەتكە كەلدى...

شۇ چاغ ئىشىك قېقىلىپ، ئۇنىڭ ئەمدى قۇتراۋاتقان ياشلىق ھېسسىياتى بەرھەم يېدى. ئۇ يۇگۈرۈپ بېرىپ ئۇخلاش كىيىمىنى كىيىشكە تەمشەلدى، لېكىن ئۇلگۈرەلمىدى، بىرى ئاچقۇچ بىلەن ئىشىكنى ئېچىپ كىرىپ كەلدى.

— ئۇيغۇرلاردىكى: «ياخشى مېھمان ئاش ئۈستىگە» دېگەن گەپ مانا مۇشۇنداق نەق ئىشقا قارىتىلغان، مەن ئاش ئەمەس، تاتلىق پىشقان لوق گۆش ئۈستىگە كېلىپتىمەن...

مېهمان ئوقچۇپ كېلىپ، كۈچلۈك بىلەكلىرى بىلەن گۈل-جاننى دەس كۆتۈرۈۋالدى، ئىككى - ئۈچ پىرقىرىتىپ كارىۋاتقا ياتقۇزدى ۋە يۈز - كۆز، بويۇن، كۆكسىلىرىگىچە چوكۈلدىتىپ سۆيۈپ كەتتى.

تۈيۈقسىز پەيدا بولغان، زاپاس ئاچقۇچلۇق بۇ مېهمان جاڭ داتۇ ئىدى. ئۇ، بۇگۈن رەتلىك، چىرايلىق كىيىنىۋالغانىدى، ئاق سارجىدىن تىكىلگەن كاستۇم - بۇرۇلكا، قىزىل گىرىپ كۆڭلەك، ئەجدىها سۈرەتلىك قارا گالىستۇك، ئېگىز پاشنىلىق مېغىز رەڭ بەتىنكە ئۇنى خۇددى دېپلوماتلاردەك سۆلەتلىك تۇسكە كىرگۈزۈۋەتكەنىدى. بېشىدا پاخپىيىپ، سالۇاراپ تۇرىدىغان چاچلىرى بۇگۈن ئانچە - مۇنچە ياسىلىپ، بۇدۇرلىنىپ، مايلىنىپ خۇددى بۇلغۇن مويىدەك يالتىراپ تۇراتتى...

ئۇ ئۇزاق سۆيۈشتىن كېيىن توختىدى.

— بۇگۈن مەن سىزگە نۇرغۇن خۇش خەۋەر ئەكەلدىم، گۈلجان، — دېدى ئۇ كاستۇمىنىڭ ئىچ يانچۇقىدىن بىر تۇگۇن-چەكنى ئېلىپ، — مانا بۇ بىرىنچىسى، ئۈچ مىڭ يۈەن نەق پۇل! بۇ سىزنىڭ ئۆتكەندە مەرۇپ ئاقساقال ئارقىلىق ھەل قىلغان خام سۇرۇپنىڭ پايدىسىدىن كەلگەن ھەققىڭىز.

گۈلجان بىر تاتارا ئەللىك يۈەنلىك يېپىيېڭى تىزىنى ئالىقىنىغا شاراقشىتىپ ئۇرۇپ قويدى.

— خام سۇرۇپتىن قانچىلىك پايدا ئالدىڭلار؟ — دېدى ئۇ جاڭ داتۇغا كۆزىنىڭ قۇيرۇقى بىلەن قاراپ.

— بۇ، شىركەتنىڭ مەخپىيەتلىكى، — دېدى جاڭ داتۇ گۈلجانغا كۆزىنى قىسىپ، — مەدەنىيەتلىك ئادەملەر بىرىنچىدىن، ياشىنى، ئىككىنچىدىن، بانكىدىكى پۇلنى سورىمايدۇ، ئاپئېغىم. لېكى سىز يات ئادەم ئەمەس، ئاڭلىشىمچە، خام سۇرۇپتىن ئالغان پايدا ئالتە خانىلىق سانىنىڭ ئىچىدە بوپتۇ، ئېنىق ھېسابىنى پەقەت خوجايىنلا بىلىدۇ. ئەمدى ئىككىنچىسى خۇش

خەۋەرنى ئاڭلاڭ، سۆيۈملۈكۈم، — جاڭ داتۇ شارتتىدە بۇرۇ-لۇپ، گۈلجاننىڭ يۈزىنى يېنىككىنە موتاپ قويدى ـ دە، يانچۇقد-دىن ئىككى نەرسىنى ئېلىپ ئۇنىڭغا ئۇزاتتى، — مانا ماۋۇ ئايروپىلان بېلىتى، مانا ماۋۇ سىزنىڭ بىر ھەپتىلىك دوخ-تۇر ئىسپىراپكىز...

— بۇ نېمە گەپ، نەگە بارىدىكەنمەن؟ — سورىدى گۈلجان ھەيرانلىق بىلەن بېشىنى كۆتۈرۈپ.

— سىز ئەمەس، مەنمۇ بارىمەن، — دېدى جاڭ داتۇ ئۇنىڭ خۇمارلاشقان كۆزىگە بىرنى سۆيۈپ قويۇپ، — سەپىرىمىز گۇاڭ-جۇ، ژاقتىمىز بىر ھەپتە، ژەزىپىمىز، شياڭگاڭدىن كېلىدىغان كاتتا بىر لاۋبەننى كۈتۈۋېلىش...

— كېيىنچۇ؟

— ئۇنى گۇاڭجۇدا بىر ھەپتە ئوينىتاندىن كېيىن، ئۇرۇمچىگە باشلاپ كېلىمىز. بىزنىڭ خوجايىن ئۇنىڭ بىلەن چوڭ بىر سودا توختامى تۈزمەكچى. ئەگەر سىز بۇ قېتىمقى ژەزىپىنى كۆڭۈلدىكىدەك ئورۇندىسىڭىز، خوجايىننىڭ سىزگە تېخىمۇ چوڭ ھەشقاللىسى بار.

— مېنى مارسقا ئاچىقامدىكەن؟ — گۈلجان مىيىقىدا كۈلدى.

— ئۇنىڭدىنمۇ ئېسىل يەرگە ئاپارماقچى، — دېدى جاڭ داتۇ كاستۇمىنى سېلىۋېتىپ، — ئالدى بىلەن شىركەتكە ئورۇنلاشتۇ-رۇپ، ئايلىقىڭىزغا بەش يۈز يۈەن مائاش بەرمەكچى، ئۆيىڭىز «شەرق يولى» دىكى داچىدا بولىدۇ، ئاستىڭىزدا «خانتاجى» پىكا-پى، ئالدىڭىزدا ئۆتكەنكى لىيۇ خېنىم خىزمەت قىلىدۇ، شياڭ-گاڭ، توكيو، پارىژلارغا يىلدا نەچچە قېتىم چىقىپ تۇرىسىز...

— پاھ ـ پاھ! ... چۈشۈمده كۆرمىگەننى ئوڭۇمدا كۆرىدە-كەنمەن ـ دە! — گۈلجان ھاياجانلانغاندەك تاڭلىينى چېكىپ قويدى، — لېكىن، شياۋ جاڭ، بۇ گەپلەر خۇددى «دەللالنىڭ

دەسمايىسى يالغانچىلىق» دېگەندەك بولۇپ قالمىسۇن يەنە؟!

— نېمە دەۋاتىسىز، گۈلجان! — جاڭ داتۇ ئاچچىقلانغاندەك قاشلىرىنى يىمىرىپ قويدى، — مەن سىزگە قاچان يالغان ئېيتقان؟ بىز بېيجىڭدا تونۇشقاندىن تارتىپ ھازىرغىچە بىر - بىردىن سىزگە يۈز كېلەلمەيدىغان ئىش قىلىپ باقتۇقمۇ؟! سىزگە راستىنى ئېيتسام، ئۆتكەنكى خام سۈرۈپ مەسىلىسىدىن كېيىن، خوجايىن سىزنىڭ ئەقىل - پاراسىتىڭىزگە، ئىقتىدارىڭىزغا قىزىقىپ قاپتۇ. سىز ئۇ كىشىنى بوش چاغلىماڭ، قىلمەن دېگەن ئىشنى قىلىدۇ، ئېيتقىنەك تىك تۇرۇپ ئاسمانىنى تىرىيەلەيدۇ! مانا، ماڭا قاراڭ، ئۆتكەندە كىم ئىدىم، ھازىر كىم بولدۇم؟ كىچىككىنە بىر ئىقتىسادىي گۇمان بىلەن ئىككى يىل تۇرمىدە ياتتىم، مانا ھازىر ئۇنداق پۇل دېگەننى بېشىمىدىن ئۆرۈپ دېۋاندىگە سەدىقە قىلىۋېتىمەن! ئۆتكەندە، مەنمۇ پەقەت بىر قېتىملىق سودىدىلا خوجايىننىڭ نەزىرىگە چۈشكەن، شۇنىڭدىن تارتىپ ئۇ مېنى ئەتىۋارلاپ ئىشلىتىۋاتامدۇ؟!

راست، گۈلجان بۇلارنى بىلىدۇ، جاڭ داتۇ ئۇنىڭ بىلەن بىرىنچى قېتىم مانا مۇشۇ ئۆيدە تونۇشقان چاغدا ھەممە ئىشنى سۆزلەپ بەرگەن: ئۇ، بۇنىڭدىن ئۇچ يىل بۇرۇن سودا ئىدارىسىنىڭ مەلۇم ئىسكىلاتىدا يۈز بەرگەن جىددىي بىر ئىقتىسادىي دېلوغا چېتىلىپ، ئىككى يىللىق قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغانىدى. جازا مۇددىتىنى توشقۇزۇپ چىققاندىن كېيىن، ئۇ ئەسلىي ئورنىغا ئورۇنلىشالماي تەمتىرەپ يۈرگەندە، «سامانيولى شىركىتى» نىڭ خوجايىنى بىرنەچچە قاتلاملىق تونۇشتۇرۇشلاردىن كېيىن، ئۇنى يېنىغا تارتتى ۋە ئۇنىڭ ئىقتىدارىنى سىناش ئۈچۈن، ئىككى مونەك پۇل بىلەن جەنۇبىي شىنجاڭغا ئەۋەتتى. ئۇ جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ بىر ناھىيىسىنى ئايلىنىپ، تېزلا بىر سودىكا «مال» تاپتى. ئۇنى دەرھال گۇاڭجۇ، شېنجېن، جۇخەيلەرگە ئاپىرىپ، ئەسلىي باھاسىدىن ئون ئىككى ھەسسە ئارتۇق پۇلغا

يارىتىپ، تىنچ - ئامان قايتىپ كەلدى. شۇ بىرلا سودا بىلەن ئۇنىڭ ئەپچىللىكى، هوشيارلىقى، ئەقىل - پاراسىتى نامايان بولۇپ، خوجايىنغا ياراپ قالدى. شۇنىڭدىن كېيىن، خوجايىن ئۇنى ئەتىۋارلاپ ئىشلەتتى. ئۇ هازىر «سامانيولى شىركىتى» نىڭ ئۆز ئالدىغا ئىش بېجىرەلەيدىغان غوللۇق، ئىشەنچلىك ئادەملىرىدىن بىرى بولۇپ قالغانىدى.

گۈلجاننىڭ گۈمانى تارقىلىپ، ئۇنىڭ ئورنىنى بىر خىل شېرىن ئازرۇ - ئارمان ئىستىكى قاپلىۋالدى.

كېيىنكى كۈنلەردە ئۇ بىردىنلا پۈلغا هېرىسمەن بولۇپ قالغانىدى، هەشەمەتلىك ئائىلە، پاراغەتلىك تۇرمۇش ئۇنىڭ هاياتلىق نىشانى، يېتىش مەنزىلى ئىدى. ئۇنىڭ تېخى چەت ئەلگە چىقىپ ئويناپ - كۈلۈش ئازرۇسىمۇ كۈندىن - كۈنگە كۈچىيىۋاتقانىدى، بەزى كۈنلىرى چۈشىدىمۇ چەت ئەلنى چۈشەپ، ئۇ يەرنىڭ رەڭگارەڭ، سىرلىق مۇهىتى ئىچىدە غايىبانە ئۇزۇپ يۈرەتتى...

جاڭ داتۇنىڭ بۇگۈنكى خۇش خەۋەرلىرى ئاخىر ئۇنى ئۆزىگە ئەسىر قىلدى. «تەقدىرنىڭ بىر خار بولغان بىر ئەزىز بولماي قالماس، دېگىنى شۇ ئوخشايدۇ! — دەپ ئۆز - ئۆزىگە شۇڭىلىدى ئۇ، — بەلكىم، ئامىتىم كەلگەندۇر، هېلىمۇ بەك ئاستا كەلدى، يەنە كېچىككەن بولسا، ياشلىقىمدىن نېمە قالاتتى؟! ئۇنتۇلغۇسىز دەرد بىلەن هەسرەت!... خۇداغا شۈكرى، پېشانەمگە پۈتۈلگەن بەخت - تەلەيمۇ بار ئىكەن...»

ئىشىكنىڭ يەڭگىل چېكىلىشى گۈلجاننى چۆچۈتۈۋەتتى.

— جىم... ئاچمايلى...، — دېدى جاڭ داتۇ ئۇنىڭ قۇلىقىغا ئاستا پىچىرلاپ، — كىم بولسىمۇ، سەل تۇرۇپ كېتىدۇ...

لېكىن ئىش ئۇلارنىڭ ئويلىغىنىدەك بولمىدى، كىمدۇر بىرى ئىشىكنى ئۇچ قېتىم چېكىپ، ئاخىرىدا ئىچىگە ئىتتەردى، ئىشىك ئوچۇق ئىدى، جاڭ داتۇ بايا ئۆزى ئېچىپ كىرگەندە،

گۈلجاننىڭ يېرىم يالىڭاچ سياقىنى كۆرۈپلا ئىشكىنى مەھكەم تاقاشنىمۇ ئۇنتۇپ، گۈلجانغا ئۆزىنى ئاتقانىدى...

ئىشىك ئۈلۈغ ئېچىلدى، بوسۇغىدا ئەدھەم پەيدا بولدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا بۇ بىر ئېغىزلىق يوپيورۇق ئۆيدىكى سىرى ئەسرا بەئەينى كىنو ئېكرانىدەك ئاپئاشكارا نامايان بولدى: گۈل-جان نېپىز ئۇخلاش كىيىمى بىلەن مەيدىسىنى ئېچىپ جاڭ داتۇ-نىڭ بىقىنىدا سوزۇلۇپ ياتاتتى، جاڭ داتۇ بولسا، سول قولىنى گۈلجاننىڭ بوينىدىن ئۆتكۈزۈپ، بېشىنى كارىۋاتنىڭ باش تەرە-پىگە تىرەپ ئوڭدا ياتاتتى...

ئۇلار مىدىرلىمىدى، قانداق ياتقان بولسا، شۇ تۇرقىنى ئۆزگەرتمىدى. ئەدھەمنىڭ چىرايى دەسلەپ ئالىسىرىق بولدى، كېيىن چويۇندەك كۆكىرىپ، پۈتۈن بەدىنى لاغ - لاغ تىترەپ كەتتى...

ياخشى كۆرۈش قانچە چوڭقۇر بولسا، كۈندەشلىكمۇ شۇنچە قاتتىق بولىدۇ. ئەدھەمنىڭ ئۆرە تۇرۇشقا ماجالى قالمىدى، كۆز ئالدىدىكى مۇدھىش مەنزىرىنى ئۇنتۇش ئۈچۈن كۆزىنى يۇمدى، لېكىن بۇ مەنزىرە ئەمدى ئۇنىڭ يۈرىكىدە، مېڭىسىدە ئەكس ئەتتى، ئۇ گويا قوش بىسلىق خەنجەردەك يۈرىكىنى پارچە - پارچە قىلىپ تىلىشقا، مېڭىسىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىپ قوچۇشقا باشلىدى...

ئەدھەم ناھايىتى زور كۈچ ۋە جاسارەت بىلەن ئارقىغا ئۆرۈل-دى، ئەمدى بۇ يەردە تۇرۇۋېرىش ئۇنىڭغا ھارام ئىدى. ئۇ بېشى قايغاندەك ئىككى تەرەپكە سەنتۈرۈلدى، پۈتىمۇ ئۆز خاھىشىغا بويسۇنماي لاكاسلاپ قالغانىدى. ئۇ ناھايىتى تەسلىكتە چوڭ يولغا چىقتى ۋە ئېرىق بويىدىكى بىر تۈپ دەرەخكە يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭ يۈرىكى بۇ كۈتۈلمىگەن زەربىگە زادىلا بەرداشلىق بېرەلمىگەنىدى...

ئون بەشىنچى باب

ئالتۇن شوتا

1

سارغۇچ، ئىللىق قۇياش نۇرى تەكشى يېيىلدى. يېشىللىق ئاستا ـ ئاستا ئېرىپ، تەبىئەت خۇددى ئالتۇن سۇيى پۈركۈگەن-دەك يالتىراشقا، چاقناشقا باشلىدى. سەھەردىن بېرى گۈل ـ گىياھ، ئوت ـ چۆپلەرنىڭ ئۈستىگە جىممىدە كېلىپ، ئۇلارنىڭ بوينىغا مارجان بولۇپ ئېسىلغان شەبنەملەرمۇ ئىسسىقتا باشلىغان ھاۋا قويىنىغا سىڭىپ كەتتى...

يەكشەنبە، كادىرلار ئۇچۇن بۇ كۇننىڭ ئەھمىيىتى ناھايىتى چوڭ. بىر ھەپتىدىن بېرى يىغىلغان شەخسىي ئىشلار — ئۇن ئەكېلىش، گاز ئەكېلىش، توي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراغقا بېرىش، ئۇرۇق ـ تۇغقان، ئەل ـ ئاغىنىلەرنى يوقلاش قاتارلىق ئىشلارنىڭ ھەممىسى مانا شۇ كۇنى پۈتىدۇ.

بۇگۇن بىرنەچچەيلەن خۇددى كېلىشىۋالغاندەك مەرۇپ ئاق-ساقالنىڭ ئۆيىگە يىغىلىپ قالدى. ئەدھەم كەلگەندە ئۇچ ئادەم بار ئىدى، ئۇنىڭ كەينىدىن يەنە بىرى كەلدى. شۇنداق قىلىپ، بەش ئادەم ئىلگىرى ـ كېيىن، مەرۇپ ئاقساقالنىڭ كەڭ ۋە ھەشەمەتلىك مېھمانخانىسىدا ئۇنىڭ يەكشەنبىلىك چاقىرىلمىغان مېھمىنى بولۇپ قالدى.

ئەدھەم مېھمانلارغا بىرمۇ بىر نەزەر سالدى. ئەنە، ئۇنىڭ

ئۇدۇلىدا — تۆرده ئولتۇرغان تاقىر باش، كىرپه تۇمشۇق، سېمىز ئادەم مەرۇپ ئاقساقالنىڭ شاھماتدىشى، دەم ئېلىشقا چىققان پېشقەدەم كادىر ئىدى. ئەدھەم ئۇنى مۇشۇ ئۆيده ئىككى-ئۈچ قېتىم كۆرگەن ۋە شاھمات ئويناشتىكى ماھارىتىگه قىزىقىپ قالغانىدى. «تاقىر باش» نىڭ يېنىدا ئولتۇرغان قاشلىرى شالاڭ ھەم كۆتمەك، كۆزلىرى ناچىنىڭ تۆشۈكىدەك كىچىك ۋە دۈگ-لەك خەنزۇ كىشى ئەدھەم ئۈچۈن ناتونۇش ئىدى. لېكىن مەرۇپ ئاقساقالنىڭ ھەدەپ ئۇنىڭغا «لاۋ خۇ، لاۋ خۇ» دەپ ئالاھىدە تەلەپپۈز بىلەن تەكەللۇپ قىلىشىدىن بۇ ئائىلىنىڭ خېلى يېقىن ئادىمى، ھېچبولمىغاندا، قويۇق مەنپەئەتداشلار ئىكەنلىكى چىقىپ تۇراتتى. ئەدھەم دېرىزىنىڭ يېنىدىكى ئۈچ كىشىلىك ساپانىڭ سول تەرىپىدە كۆكسىنى كېرىپ ئولتۇرغان ئوتتۇرا ياشلىق ئا-دەمگە ئالاھىدە زەن قويىدى. ئۇنى قەيەردىدۇر كۆرگەندەك، ھەتتا ھەمسۆھبەت بولغاندەك قىلاتتى. لېكىن دەماللىققا ئەسلىيەلمە-دى، پەقەت مەرۇپ ئاقساقال ئۇنى «يۇرتدىشىم» دەپ باشقىلارغا تونۇشتۇرغاندىلا، ئاندىن ئۇنىڭ ئالىي مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى، دوتسېنت ئىكەنلىكىنى، قايسىبىر يېغىندا ئۇنىڭ بىلەن يېرىم كۈن بىللە بولغانلىقىنى ئەسلىدى. دوتسېنت گۆشلۈك يۈزىدە قان تەپچىرەپ تۇرىدىغان بېجىرىم ئادەم ئىدى. ئەدھەم ئۆزىدىن ئىككى ئورۇن يۇقىرى ئولتۇرغان پالكۆز ئادەمنى خېلى ئوبدان تونۇيتتى، بۇ مەرۇپ ئاقساقالنىڭ قول ئاستىدا ئىشلەيدىغان باشقارما دەرىجىلىك كادىر بولۇپ، ئۆيى مۇشۇ مەھەللىدە ئىدى. خېمىرتۇرۇچى كەم، لېيى بوشراق بۇ ئادەم ھەرقانداق سورۇندا بىلەرمەنلىك، مەمەدانلىق قىلىشقا ئامراق ئىدى.

قېرىلار ئۆتكەن - كەچكەن ئىشلارنى ئەسلەشكە، ياشلار كەلگۈسى ھەققىدە رومانتىك خىياللارنى سۈرۈشكە ئامراق. بۇ-گۈنكى پاراڭلارمۇ شۇ ئەنئەنە دائىرىسىدىن چىقىپ كەتمىدى. گەپ - سۆزلەر دەسلەپ تازا يۇرۇشۇپ، چاك باسمىغان بولسىمۇ،

كېيىن قازان كاۋىپى، توخۇ گۆشى ۋە قاسقاندا پىشۇرۇلغان پەي-سىگىرلار بىلەن بىرنەچچە رومكا ئىچكەندىن كېيىن، پاراڭ ئەۋجىگە چىقىپ، گەپ - سۆزلەرمۇ ئۆزى مېڭىپ كەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە يەنە شۇ «پالكۆز» نۆۋەتتىكى تېما توغرىسىدا ھېچكىمگە گەپ بەرمەي سۆزلەۋاتاتتى:

— ھازىرقى ئىش چاتاق! بىر ئەۋلاد يەنە بىر ئەۋلادقا يەتمەيدۇ، مانا، كادىرلارغا قاراڭلار. ياشلار ئوتتۇرا ياشلىقلارغا يەتمەيدۇ، شۇنىڭغا قارىماي، ئۇلار تېخى ھاكاۋۇر، تەلۋە! بىلىم-لىكمەن دېگەنلىرىمۇ يامبۇنىڭ كۆموۋش، تىللانىڭ ئالتۇن ئىكەن-لىكىنى بىلىشمەيدۇ! ھازىر «رەھبەرلىك بەنزىنى ياشلاشتۇ-رۇش» دېگەن گەپ چىقىۋېدى، بەزىلەرنىڭ نەزىرىدە، گويا قېرى-لار ئەمدى كارغا كەلمەيدىغاندەك، ھەممە ئىش ياشلارغا قالغاندەك بىر خىل كەيپىيات ئۆسۈپ قېلىۋاتىدۇ. مېنىڭچە، يەنىلا قېرىلا-رغا يەتمەيدۇ، ئۇلاردا بىلىم دېسە، دەريادەك بار، تەجرىبە دېسە، گۆھەردەك توپلىنىپ يېتىپتۇ، ئۇلار ئەقىلدە دانىشمەن، ئۇلار ياۋايى قەمبەردەك ساداقەتلىك، ھاتەمدەك ساخاۋەتلىك، غەۋسۇل ئەزەمدەك كارامەتلىك كىشىلەر! خوش، ياشلارنىڭ نېمىسى بار؟ بار دېيىلسە، ئۇلاردىكى مۇھىم نەرسە ياشلىق، ياشلىقىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، قالغان ھەممىسى تەنتەكلىك!...

مەرۇپ ئاقساقال بېشىنى لىڭشىتتى، چىرايىغا ئىسسىق كۈلكە يۈگۈردى، ئۇ قوشنىسىنىڭ سۆزلىرىنى چىن كۆڭلىدىن ئالقىشلىغانىدى. «پالكۆز» مۇ بۇنى سېزىپ، خوجايىنىنىڭ كۆڭ-لىگە يارىغانلىقىدىن قەۋەت مەمنۇن بولۇپ گىدىيىپ ئولتۇردى.

ئەدھەمنىڭ نەزىرىدە، «پالكۆز»نىڭ پەلسەپىسى دوتسېنتقا يارىمىغاندەك كۆرۈندى، دوتسېنت غىجىنغاندەك، بىزار بولغان-دەك ئىككى پېنىغا قىمدىنىپ ئولتۇراتتى. كۈتۈلمىگەندە، «تا-قىر باش» يۇقىرىقى گەپلەرگە ئىزاھات بەرگەندەك، قىسقىلا مۇنداق دەپ قويدى:

— لېكىن ئادەمنىڭ يېشى ئۇلغايغانسېرى، قېنى سوۋۇپ، ئىجتىهاتى سۇسلايدۇ، بۇ تەبىئەتنىڭ قانۇنى!

بۇ سۆز مەرۇپ ئاقساقالغا ياقمىدى بولغاي، ئۇ يىراقتىن ئەگىتىپ، تاقىر باشنى سوقۇپ ئۆتۈپ كەتتى:

— بۇركۇتنىڭ ھەمىشە قارىقۇيرۇقىنىلا ئەمەس، بەلكى بەزىدە تۇلكىنى ۋە بەزىدە توشقانىنى ئالىدىغان ۋاقتىمۇ بولىدۇ. دېمەككىم، بۇنىڭغا قاراپ، ئۇنىڭ قەھرىگە، جاسارىتىگە شەك كەلتۈرگىلى بولمايدۇ!...

دوتسېنت تاقەت قىلالمىدى، ئەگەر بۇنداق كېتىۋەرسە، «پالكۆز»نىڭ پەلسەپىسى غالىب ئورۇنغا چىقىپ، دەۋر تەرەققىياتىغا زىت بولغان بىر خىل كۆز قاراش ئەۋج ئېلىپ كېتىشى مۇمكىن ئىدى.

— ياشلارنى ئەيىبلەشنىڭ ھاجىتى يوق! — دېدى ئۇ گەپنىڭ پوسكاللىسىنى ئېيتىپ، — ياشلار كەلگۈسىنىڭ ئىگىسى، ئۇلاردا ۋەتەن، خەلق ۋە كېلەچەك توغرىسىدا گۈزەل غايە، يارامىلىق پىلانلار بار. ئۇلارنىڭ قەتئىيلىكى، جۇشقۇنلۇقى، تەلەپچانلىقى — ياشلىقنىڭ مەھسۇلى. كونا بىلەن يېڭىنىڭ ئالمىشىشى، قېرىلارنىڭ ئۆلۈپ، بوۋاقلارنىڭ تۇغۇلۇشى تارىخىي مۇقەررەلىك! تارىخنىڭ بۇ ئېقىمىنى ھېچكىم ئۆزگەرتەلمەيدۇ. يوقلىشقا تېگىشلىكى يوقلىشى، تۇغۇلۇشقا تېگىشلىكى تۇغۇلۇشى لازىم. «مەك بىركېچە» دە مۇنداق بىر گەپ بار: «ئۇچ خىل كىشىنى قازىلار مەھكىمىسىدىن يىراقلاشتۇرۇش كېرەك. ئۇلار — يامانلارنى ھۆرمەت قىلىدىغان، ماختىغۇچىلارنى ياخشى كۆرىدىغان، ئەمەلدىن چۈشۈشنى خالىمايدىغان كىشىلەردۇر.» مېنىڭچە، بۇ گەپ بىزنىڭ ھازىرقى مەھكىمىلىرىمىزگىمۇ ئۇيغۇن كېلىدۇ. مېنىڭچە، پارتىيىمىزنىڭ «رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنى ياشلاشتۇرۇش» سىياسىتى ناھايىتىمۇ ۋاقتىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان دانا سىياسەت! بۇ تارىخ ئېقىمىغا ۋەكىللىك قىلىدۇ،

هاكىمىيەتنىڭ مەڭگۈ قەد كۆتۈرۈپ تۇرۇشىنى كاپالەتلەندۈرىدۇ! دەرۋەقە، ئورۇن بوشتىش شۇ كىشىگە نىسبەتەن ئىپتىقاندا، ئازابلىق ئىش، لېكىن تارىخقا نىسبەتەن ئىپتىقاندا، مۇقەررەر-لىك! ھەرقانداق ئادەم ئۆزىنىڭ تارىخ ئالدىدىكى بۇرچىنى، تۆھ-پىسىنى ئۇنتۇپ قالماسلىقى لازىم!

— جايدا... جايدا...، — دېدى لاۋ خۇ كىچىك كۆزلىرىنى چىمىلدىتىپ، — مېنىڭچە، بۇ گەپلەر جايدا بولدى. مىلادىيە-دىن بۇرۇن ياشىغان كۈڭزىمۇ: ئادەم ئوتتۇز ياشتا ئىرادە تۇرغۇ-زىدۇ، قىرىق ياشتا ۋايىغا يېتىدۇ، ئەللىك ياشتا تەقدىرگە بويسۇ-نىدۇ، ئاتمىش ياشتا يۈمشاق قۇلاق بولىدۇ، يەتمىش ياشتا قە-غىشچان بالىغا ئايلىنىپ قالىدۇ، دېگەن.

— لېكىن ھازىر ياش توغرىسىدىكى تەبىر، چۈشەنچىلەر ئۆزگىرىپ كەتتى، — دېدى دوتسېنت لاۋ خۇنىڭ پىكرىنى باشقا بىر تەرەپتىن بېيىتىپ، — ئېھتىمال، كۈڭزى ئادەملەرنىڭ ئەسلىي ئۆز يېشى توغرىسىدا سۆزلىگەندۇر. لېكىن ھازىر كىشى-لەردە ئۇچ خىل ياش بار: بىرىنچىسى، فىزىئولوگىيىلىك ياش، بۇ سېنىڭ ئەسلىي ئۆز يېشىڭ؛ ئىككىنچىسى، پسىخولوگىيىلىك ياش، بۇ سېنىڭ ياكى ياش تۇرۇپ قېرىپ كەتكەنلىكىڭنى، ياكى قېرى بولساڭمۇ ياش تۇرغانلىقىڭنى كۆرسىتىدىغان ياش؛ ئۈچىن-چىسى، ئىجتىمائىي ياش، بۇ سېنىڭ سىياسەتكە، ۋەزىيەتكە قاراپ بەلگىلىنىدىغان يېشىڭ!

بۇ سۆز لاۋ خۇغىمۇ، «تاقىر باش» قىلمۇ خوپ ياقتى، لېكىن مەرۇپ ئاقساقالنىڭ چىرايى تۇتۇلۇپ كەتتى. ئۇ ئۆزىنى پات-پات يوقلاپ تۇرىدىغان يۇرتدىشى — دوتسېنتنىڭ بۇگۈنكى زۇۋاند-ارلىقىدىن قاتتىق بىزار بولدى...

مەرۇپ ئاقساقالنىڭ كۆڭلىدىكىنى سەزدىمۇ قانداق، «پال-كۆز» دوتسېنتنىڭ ئازراق تىزگىنىنى تارتىپ قويۇش ئۈچۈن ئاغزىنى ئۆمەللەپ تۇرۇۋېدى، مەرۇپ ئاقساقال پاراڭنىڭ تېمە-سىنى باشقا تەرەپكە بۇراپ كەتتى:

— قېنى، هاراق ئىچكەچ پاراڭلىشايلى، بۇ دۇنيادا ياشتىن باشقا گەپ يوقمۇ؟! خۇدايىم هەممىمىزنى سالامەت قېرىشقا، ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشكە نېسىپ قىلسۇن!...

شۇ چاغدا، ئۆيگە ئالتىنچى مېهمان — بۇنىڭدىن ئىككى ئاي بۇرۇن مەرۇپ ئاقساقال جان تىكىپ يۇرۇپ، مۇئاۋىن باشقارما دەرىجىلىك كادىر قىلىپ ئۆستۈرگەن نىياز باقى كىرىپ كەلدى. نېمە ئۇچۇندۇر ئۇ خاموش، چىرايىنىڭ ئۆڭۈلى يوق ئىدى. ئەدھەم ئۇنىڭ ئەپتىدىن، ھەرىكىتىدىن بىر نەرسىگە تىت ـ تىت بولۇۋاتقانلىقىنى، ئالدىراۋاتقانلىقىنى سەزدى. بۇ ھالەت ئۇنىڭ بىردەم ئاغزىنى چاكىلدىتىپ، بىردەم قاشلىرىنى لىكىلدىتىپ ئولتۇرۇشىدىن بىلىنىپ تۇراتتى. ئۆيدە بولۇۋاتقان ھەر خىل تېمىدىكى يېڭى، قىزغىن پاراڭلار ئۇنىڭ قۇلىقىغا كىرمىدى، ئاخىر ئۇ تاقەت قىلالماي، مېهمانلاردىن ئۆزرە سوراپ، مەرۇپ ئاقساقالنى ياندىكى كىچىك ئۆيگە باشلاپ كىرىپ كەتتى.

— نېمە گەپ، نىياز باقى؟ — سوردى مەرۇپ ئاقساقال ئالدىراپ، — دېمەككىم، نېمانچىۋالا هودۇقۇپ كەتتىڭىز؟

— ئۆلۈم جېدىلى چىقىۋاتىدۇ، ئاقساقال، — دېدى ئۇ ئۇمچەرەپ، — مېنى قۇتۇلدۇرمىسىڭىز بولمايدۇ!...

— نېمە گەپ؟! دېمەككىم، ئالدىرىماي، ئوچۇق ئېيتىڭا!؟

— هېلىقى... ئاقساقال... هېلىقىنى...

— نېمىگە دۇدۇقلايسىز؟! — مېهماننىڭ ئەزىلىكىدىن مەرۇپ ئاقساقالنىڭ ئىچى پۇشۇپ كەتتى، — گېپىڭىزغا ئەيىپۇن تۇرۇپ قالمىغاندۇر؟! دېمەككىم، گەپنى جەررا قىلىڭ!

— ماقۇل، ئاقساقال... گەپنى جەررا قىلاي... هېلىقى بىلەزۈك... سىزگە سوۋغا قىلغان هېلىقى ئالتۇن بىلەزۈكنىڭ ئىشى...

— نېمە؟! — مەرۇپ ئاقساقالنىڭ يۈرىكى ئارقىغا تارتقاندەك بولدى.

— مەن ئۇنى خوتۇنۇمدىن يوشۇرۇن قىلغانىدىم، — دېدى نىياز باقى بىرئاز ئۆپكىسىنى بېسىپ، — ئەمدى ئىز ـ دېرىكىنى قىلىپ، بېشىمغا بالا تېرىدى...

مەرۇپ ئاقساقال چۈشەندى. بۇنىڭدىن بەش ئاي بۇرۇن، ئۇ مەرۇپ ئاقساقالنى يوقلاپ كېلىپ، ئۆزىنىڭ ئىقتىدارلىق، كونا كادىر ئىكەنلىكىنى، لېكىن ياۋاشلىقىدىن رەھبەرلىكىنىڭ كۆزىگە چېلىقماي كۆمۈلۈپ قېلىۋاتقانلىقىنى ئېيتىپ، ئەمەلدار بولۇش نىيىتىدىن بېشارەت بەرگەن ۋە قايتىش ۋاقتىدا ياغلىققا ئورالغان كىچىككىنە بىر تۇغۇچنى «مېنىڭ ئازغىنە كۆڭلۈم» دەپ مەرۇپ ئاقساقالنىڭ يېنىدا قويۇپ كەتكەنىدى. مەرۇپ ئاقساقال تۇغۇچ-نى ئېچىپ، ئۇنىڭ بىر يېرىم سەرلىك قىپقىزىل ئالتۇن بىلە-زۈك ئىكەنلىكىنى، بۇنى مەنسەپكە چىقىشنىڭ ئالتۇن شوتىسى قىلىۋاتقانلىقىنى چۈشەنگەنىدى...

«ئۇماچىنىڭمۇ ئۆتىنىسى بار» دېگەندەك، مەرۇپ ئاقساقال ئۈچ ئايدىن كېيىن، ئالتۇن بىلەزۈككە لايىق ئۆتنە ياندۇردى. گەرچە بۇ «ياندۇرۇش» ئانچە ئوڭايغا چۈشمىگەن بولسىمۇ، لې-كىن مەرۇپ ئاقساقال كۆز ئالدىدا پارقىراپ تۇرغان ئاشۇ ئالتۇن بىلەزۈكىنىڭ كۈچ ـ قۇدرىتى بىلەن خېلى قېيىن ئۆتكەللەرنىمۇ بۆسۈپ ئۆتكەنىدى. لېكىن كىم بىلسۇن، كۈتۈلمىگەندە، نىياز باقىنىڭ ئايالى تۆمۈر ساندۇقتىكى بىلەزۈكىنىڭ دېرىكىنى قىلىپ قالدى. دەسلەپ ئۇ: «ھەي خوتۇن، ئۆتكەن كۈنى ھويلىدا بىر ئاغمىخاننى كۆرۈۋېدىم، شۇ ئېلىپ قاچقان ئوخشايدۇ، ئىزدەپ باقايلى» دەپ قۇتۇلماقچى بولدى، لېكىن خوتۇنى: «بۇ مېنىڭ ئانامدىن قالغان تەۋەررۈك، سەن يوقىتىپسەن!» دەپ ئاللا ـ كاللا سالدى. بۇ ئىشتىن ئۇلارنىڭ چوڭ قىزىنىڭ خەۋىرى بار ئىدى، ئانىسىنىڭ زارىغا چىدىماي ئاخىر: «بىلەزۈكنى دادام ساندۇقتىن ئالغان» دەپ ئىشنىڭ راستىنى ئاشكارىلىدى، شۇنىڭ بىلەن نىياز باقى تېخىمۇ قاتتىق گۇمان ۋە قېيىن ـ قىستاقتا

قېلىپ، ئاخىرىدا خوتۇنىغا ئەينەن ئەھۋالنى ئېيتىشقا مەجبۇر بولغانىدى...

مەرۇپ ئاقساقال نىياز باقىنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ، دەسلەپ ئىچى قارىلىق بىلەن قېقىرلاپ كۈلۈپ قويدى، كېيىن بىردىنلا ئۆڭۈپ، تاتىرىپ كەتتى. شۇ تاپتا، ئۇنىڭغا تىك كېلىۋاتقان بىر ئىش بار ئىدى، ئەگەر بىلەزۈك زىياخانىنىڭ بىلىكىدە بولغان بولسا، چاغلىق ئىش ئىدى، سۇغۇرۇۋېلىپلا نىياز باقىنىڭ يۈزىگە ئاتاتتى، لېكىن بىلەزۈك شۇ تاپتا زىياخانىنىڭ ئەمەس، بەلكى گاۋ ئاقساقالنىڭ خانىمى شۇ فاڭ خېنىمنىڭ ئاپئال بىلىكىدە پارقىراپ تۇراتتى... شۇڭا ئۇ، نىياز باقىغا خۇددى كىچىك بالىلارەك جىلىخورلۇق بىلەن چالۋاقىدى:

— سىزنىڭ چېچىڭىزغا ئاق كىرگەن بىلەن سۈت چىشلىرىڭىز تېخى چۈشۈپ بولمىغانىكەن! دېمەككىم، كىمىڭىزنى ئەخمەق قىلماقچىسىز؟! مەن كىم - ھە؟! ھىم... ماقۇل، دېمەكىم، ئالتۇن بىلەزۈكىنىڭ قايتۇرۇۋالارسىز، مەنسەپنى قانداق قىلىسىز؟!...

* *

مېھمانخانىدىكى پاراڭ ئۇيان ئايلىنىپ، بۇيان ئايلىنىپ ئاخىر ھەممە ئادەمنىڭ دىققىتىنى قوزغاۋاتقان نوپۇس مەسىلىسىگە مەركەزلىشىپ قالدى. تۇغمەس نۇتۇقنى يەنە ھېلىقى «پالكۆز» قەيەرلەردىنمۇ ئاڭلىۋالغان سان - سىفىرلار بىلەن جانلاندۇرۇپ سۆزلەۋاتاتتى:

— ... ئەگەر جۇڭگولۇقلار قول تۇتۇشسا، يەر شارىدا يېگىرمە يەتتە چەمبەر ھاسىل قىلالايدۇ. بىر ئادەم كۈنىگە سەككىز سائەتتىن ساناق سانىسا، بىر مىليارد نوپۇسنى ساناش ئۈچۈن توقسان تۆت يىل توققۇزئاي ۋاقىت كېتىدۇ، بىر مىليارد ئادەم-

ئىك ھەربىرى كۇنىگە بىر جىگدىن ئاشلىق يېسە، بۇنى توشۇش ئۈچۈن، بەش تونىلىق ماشىنىدىن يۈز مىگى كېتىدۇ، چۈنكى، جۇڭگو خەلقىنىك ئېغىزىنى بىر - بىرىگە چېتىپ بىرلەشتۈرسە، شۇنداق چوڭ بىر ھاڭ پەيدا بولىدۇكى، ئۇنىڭ دىئامېتىرى بەش كىلومېتىر بولۇپ، ئۇنىڭغا ھەر كۇنى ئۈچ ۋاڭ ئاش - نان كىرىپ تۇرىدۇ. سىلەر بۇ سانىنى ھېسابلاپ بېقىڭلار؟!

— مەن ھېسابلىدىم، — دېدى دوتسېنت «پالكۆز» گە مەسخىرىلىك قاراپ، — بىئولوگلارنىڭ ئېيتىشىچە، بىر ئېغىز گەپ قىلىش ئۈچۈن ئادەمنىڭ يەتمىش ئىككى مۇسكۇلى ھەرىكەتلىنىدۇ. سىز ھازىر يۈز ئېغىز گەپ قىلدىڭىز، قانچىلىك مۇسكۇلىڭىز ھەرىكەتلەنگەندۇر؟!

ئۆيدە يەڭگىل كۇلكە كۆتۈرۈلدى، «پالكۆز» ئىككى تەرىپىگە قاراپ ئوڭايسىز ھالغا چۈشۈپ قالدى. لاۋ خۇنىڭ ئۇنىڭغا رەھىمى كەلدىمۇ قانداق، يەنە شۇ نوپۇس توغرىسىدىكى گەپ بىلەن ۋەزىيەتنى يۇمشاتماقچى بولدى:

— جۇڭگو نوپۇسى ھەقىقەتەنمۇ كۆپىيىپ كەتتى. بىزگە ھازىر «بىر مىليارد يۈز مىليون ئاھالە كۇنى» ھۇجۇم قىلىش ئالدىدا تۇرىدۇ! نوپۇسنىڭ مۇنداق كۆپىيىپ كېتىشىدە چىڭ خانىدانلىقىنىڭ مەسئۇلىيىتى ئېغىر. ئۇ ھاكىمىيەت بېشىغا چىققاندا، جۇڭگونىڭ نوپۇسى ئاران يۈز مىليون ئىدى. ھالبۇكى، ئۇ ھۆكۈمرانلىق قىلغان ئۈچ يۈز يىل جەريانىدا جۇڭگونىڭ نوپۇسى كۆپىيىپ، تۆت يۈز مىليونغا باردى. دېمەك، يۈز يىلدا يۈز مىليوندىن ئېشىپ بېرىۋەردى!

— يۈز يىلدا يۈز مىليوندىن ئاشسا، ھېچقانچە كۆپ ئەمەسقۇ؟ — دېدى «تاغىر باش» ئويچان ھالدا، — ھازىر يىلىغا ئون ئالتە مىليوندىن ئارتۇق كۆپىيىۋاتىدۇ، شۇنداق بولغاندا، يەتتە يىلدا يۈز مىليون كۆپىيىۋېرىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، پۈتۈن تەۋقى لەنەتنى يىراق تارىختىكى چىڭ خانىدانلىقىغا ئارتىپ قويغىلى

بولماس! خەلقئارادا مالتوس دېگەن بىر نوپۇس نەزەرىيىسچىسى چىققان، ئۇنىڭ جۇڭگودىكى گۇماشتىسى ما يىنچۇ ئىدى. ئۇ 1955 ـ يىلى جۇڭگو نوپۇسىنىڭ شىددەتلىك كۆپىيىش ئەھۋالى ۋە ئۇنى جىددىي چەكلەشنىڭ زۆرۈرلۈكى توغرىسىدا ئىلمىي كىتاب يېزىپ، «يېڭى نوپۇس نەزەرىيىسى»نى ئوتتۇرىغا قويسا، بىز ئۇنى «ئەكسىيەتچى ئىلىم نوپۇزلۇقى» دەپ تەنقىد قىلدۇق، شۇنىڭ بىلەن ئۇ يىگىرمە نەچچە يىل ناھەقچىلىكنىڭ دەردىنى تارتتى، نەتىجىدە، بىر ئادەم خاتا تەنقىد قىلىنىپ، ئۇچ يۈز مىليون ئادەم كۆپىيىپ كەتتى.

* *

— ئاقساقال، مەن ھەممىدىن تويدۇم، مەنسەپتىنمۇ تويدۇم!...

— ئەخمەق، ئەقىلسىز ئەخمەق ئىكەنسىز! — دېدى مەرۇپ ئاقساقال چالۋاقاپ، — دېمەككىم، مەنسەپ دېگەن گۆھەرنى ئاشۇنداق بېشىم خوتۇنلارنىڭ تاش ـ تۇقمىقىغا ئورماقچىمۇسىز؟!

— مەن قورقتۇم، ئاقساقال، قورقۇۋاتىمەن...، — دېدى نىياز باقى يۇرىكىدىكى گەپنى ئېيتىپ، — ئۇ خوتۇننى ئۆلتۈرۈۋەتكىلى بولمايدۇ، تۆت بالىنىڭ ئانىسى. لېكىن بىلەزۈكنى تاپمىسام، ئۇ سوتقا ئەرز قىلىشتىن يانمايدۇ. سىزنىمۇ، مېنىمۇ رەسۋا قىلىدۇ!...

شۇ گەپ بىلەن مەرۇپ ئاقساقالنىڭ لاسسىدە بېشى چۇشتى، تىنىقلىرى كۆچىيىپ، خۇددى جۇۋازدا ھارغان كالىدەك ئېغىر تىندى.

— بولدى، چىقىڭ! — دېدى ئۇ خۇددى چىۋىن قوروغاندەك قولىنى سىلكىپ، — دېمەككىم، كۆزۈمدىن يوقىلىڭ!...

— ھېلىقى... بىلەزۈك...، — دېدى نىياز باقى كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ، — ئالتۇن بىلەزۈك...

— بىلەزۈكىڭىزمۇ، سىزگە بەرگەن مەنسەپمۇ باش - كۆزۈمدىن سەدىقە!...

مەرۈپ ئاقساقال ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ، تۇنجى قېتىم ئاللاغا خىتاب قىلدى:

«ئاھ خۇدا! مېنى نېمە كويلارغا سېلىۋاتىسەن؟! ماڭا مۇشۇنداق يىلىكى سۈيۈق، چاۋىسى سېسىپ كەتكەن ئادەملەرنى يولۇقتۇردۇڭمۇ؟! بۇ، نېمىدېگەن رەسۋاچىلىق! سېنىڭ ماڭا قىلغان ھىممەت - شاپائىتىڭ شۇمۇ؟!...»

تەڭرىدىن ئاۋاز: ھەي بەندىلەر، مېنىڭ گېپىمنىڭ ھەقلىگىگە چىنپۇتسەڭلار، ئىنساپلىق بولۇڭلار! تەمەخورلۇقنىڭ، نەپسانىيەتچىلىكنىڭ ئاقىۋىتى مۇشكۇل! ئۇ ئادەمنى خەزىنە بار، دەپ تۇۋۇى يوق ھاڭغا باشلاپ باردۇ!... بۇنداق بىر ھېكمەت بار، ئېسىڭلاردا بولسۇن: «قەيەردە گۈل بولسا، شۇ يەردە تىكەن بار، خەزىنە بار يەردە يىلان بار. قەيەردە شاھلارغا لايىق ئۇنچە - مەرۋايىت بولسا، ئۇ يەردە ئادەم يەيدىغان لەھەڭ بار. دۇنيادىكى تۇرمۇشنىڭ لەززىتى ئارقىسىدىن ئەجەلنىڭ نەشتىرى ئەگىشىپ يۈرىدۇ!»...

* *

✓ — بىز تۇرۇۋاتقان يەر شارى دۇنياغا كەلگەندىن تارتىپ ھازىرغىچە تۆت مىليارد ئالتە يۈز مىليون يىللىق تارىخنى بېشىدىن ئۆتكۈزدى، ئىنسانلارنىڭ دۇنياغا كەلگىنىگە بىر مىليون يىلچە بولدى، — دېدى دوتسېنت ئۆز قارىشىنى يېراقتىن شەرھىلەپ، — دۇنيا ئاھالىسىنىڭ كۆپىيىشى XX ئەسىردىن بۇرۇن ناھايىتى ئاستا ئىدى، XX ئەسىر كىرگەندىن كېيىن، كىشىنى

ھەيران قالدۇرغۇدەك دەرىجىدە تېزلەشتى. يېڭى تاش قوراللىرى دەۋرىدىن رىم ئىمپېرىيىسى دەۋرىگىچە، دۇنيا ئاھالىسى ئاران تۆت يۈز مىليون كۆپەيگەن، شۇنىڭدىن مىڭ يىللىق ئۆتۈپ، 1830 ـ يىلىغا كەلگەندە، بىر مىليارددقا يەتتى. 1900 ـ يىلى بولسا، ئىككى مىليارددقا يەتتى. XX ئەسىر كىرگەندىن كېيىنكى ئەللىك يىل ئىچىدە دۇنيا ئاھالىسى ئۈچ مىليارددقا كۆپەيدى، ھازىر بولسا، تۆت مىليارددىن ئاشتى. دۇنيا ئاھالىسىنىڭ بۇنداق تېز سۈرئەتلىك كۆپىيىشىدە بىزنىڭ جۇڭگو چېمپىيونلۇقنى قولدىن بەرمەي، ئاۋانگارتلىق رول ئويناۋاتىدۇ. كالېندار ۋارىقىنىڭ بىرى ئۆرۈلۈشى بىلەن تەڭ جۇڭگودا پۈتۈن بىر ئاۋستىرالىيە ئادىمى پەيدا بولۇپ بولىدۇ... ئەگەر ئىنسانلار ئاڭلىق ھالدا ئۆزلىرىنىڭ كۆپىيىشىنى تىزگىنلىمىسە، ئاخىر بىر كۈنى يەر شارى قۇرۇقلۇقىنىڭ ھەممە يېرىگە ئۆي سالغان تەقدىردىمۇ ئۆي يېتىشمەيدۇ، ئۇ چاغدا، قورساق توغرىسىدا گەپ ئېچىش تېخىمۇ مۇمكىن ئەمەس!...

* *

ئىنسانىيەت بىلەن ۋەتەننىڭ تەقدىرى، خەلق بىلەن مىللەتنىڭ غېمى ۋە ئالتۇن ـ كۈمۈش، ھوقۇق ـ مەنسەپ ۋەسۋەسىلىرى گىرەلىشىپ كەتكەن بۇ ئۆيدىكى يەكشەنبىلىك مېھمانداركىچىلىق سائەت ئۈچ بىلەن ئاخىرلاشتى. مېھمانلار قانداق ئۇشتۇمتۇت ۋە ئىلگىرى ـ كېيىن كەلگەن بولسا، يەنە شۇنداق تۈيۇقسىز ۋە ئىلگىرى ـ كېيىن قايتىپ كېتىشتى...

2

جاڭ داتۇ گۇاڭجۇدىن قايتىپ كەلگەن كۈنىنىڭ ئەتىسىلا «كىچىك پارىژ» قەھۋەخانىسىغا كەلدى. ئۇنىڭ سالمان بىلەن

قىلىشىدىغان مۇھىم بىر سوداسى بار ئىدى.

— لاۋپېكىيۇ، كەم دىدار بولۇپ كەتتىڭىزغۇ؟ — دېدى سالمان قىزغىنلىق بىلەن ئۇنىڭ يەلكىسىگە قېقىپ تۇرۇپ.

— گۇاڭجۇنى ئايلىنىپ كەلدىم، دوستۇم...

— ئەۋلىياغا ئىككى دۇنيا ئارىسى بىر قەدەم دېگەندەك، سەن ئۇچۇن ئۇرۇمچى - گۇاڭجۇ، ئۇرۇمچى - بېيجىڭنىڭ ئارىسى قوغۇنلۇقنىڭ يولى بولۇپ قالدىڭغۇ، لاۋپېكىيۇ، — دېدى سالمان ئۇنى ئىشخانىسىدىكى بۇلغارى ساپاغا تەكلىپ قىلىپ، — قېنى، ئولتۇرۇپ سۆزلىشەيلى، خوش، گۇاڭجۇدا نېمە ئىش قىلىپ كەلدىڭ؟ سوداڭ يۇرۇشتىمۇ؟ — سالمان بۇنداق چاغلاردا ھەرگىزمۇ پۇرسەتنى ئۆتكۈزۈۋەتمەيتتى، قارشى تەرەپنىڭ ئىشىدىن، گېپىدىن ئۆزىگە پايدىلىق نەرسىلەرنى تېپىۋېلىشقا ئالدىرايتتى.

جاڭ داتۇ پەرۋاسىز ھالدا قىسقىلا جاۋاب بەردى:

— بۇ قېتىم سودا ئىشى بىلەن ئەمەس، شياڭگاڭلىق لاۋبەنى كۆتۈۋالغىلى باردىم...

— كەلدىمۇ؟ — سالمانىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى.

— كەلدى، ئۇرۇمچىگىمۇ باشلاپ ئەكەلدۇق، ھازىر خوجايىن بىلەن توختام ئۇستىدە...

— مۇنداق دېگىن، ھە...، — سالمان ئېڭىكىنى سىلاپ، ئىچى قارىلىق بىلەن جاڭ داتۇغا قاراپ قويدى، ئۇلارنىڭ سودىنى تېخىمۇ كېڭەيتىپ، شياڭگاڭ ئارقىلىق دۇنياغا يوچۇق ئاچقانلىقىنى ئويلاپ، ئىچى ئاددىدى، بىر خىل ھەسەت ئوتى يۇرىكىنى كۆيدۈرۈپ ئۆتتى. «ئۇخلاپ ياتما، سالمان! — دېدى ئۇ ئۆز - ئۆزىگە خىتاب قىلىپ، — بەيگىگە چۈش! رىقابەت بولغىنىدىلا سۈرئەتنى تېزلەتكىلى بولىدۇ...»

— ھېلىقى ئۆينىڭ ئىشى بىلەن كېلىۋېدىم، سالمان، — دېدى جاڭ داتۇ ئۆزىنىڭ ئالدىراپ تۇرغانلىقىنى بىلدۈرۈپ.

— دوستىنىڭ لەۋزى يەردە قالمايدۇ، لاۋ پېڭيۇ، — دېدى سالمان ۋە تارتمىسىدىن بىر تىزىق ئاچقۇچنى ئېلىپ شىرە ئۈستىگە قويدى، — ئۆينى ھەل قىلىپ قويدۇم، مانا ئاچقۇچ، چوڭ ئۇچ ئېغىزلىق، تۆتىنچى قەۋەتتە.

— ياخشى بولدى، رەھمەت ساڭا، دوستۇم...، — جاڭ داتۇ ئورنىدىن تۇرۇپ قوللۇق بىلدۈردى.

ئەمدى ئۇلار ئۆينىڭ ئىجارىسىنى يەڭ ئىچىدە سودىلىشىشقا باشلىدى. بەش مىنۇتتەك ئاۋازسىز تالىشىش ئارقىلىق سودا پۈتتى، جاڭ داتۇ ئۆي ـ مۇلۇك ئىدارىسىنىڭ گۇۋاھنامىسى بىلەن ئاچقۇچلارنى ئالدى...

تېخى بىرنەچچە كۈننىڭ ئالدىدا ئىدارە تەرەپتىن مەرۇپ ئاقساقالنىڭ نامى بىلەن ھەل قىلىنغان، مەرۇپ ئاقساقال ھەر ئايلىق ئىجارە ئۈچۈن ئۆز يېنىدىن بەش يۈەن قىرىق پۇڭ تۆلەيدىغان بۇ بىر يۇرۇش يېڭى ئۆي بۇگۈن جاڭ داتۇغا ئايلىق ئىجارىسىنى بەش يۈز يۈەندىن توختام قىلىپ ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. ئۇ «خېمىر ئۈچىدىن پېتىر» قىلىپ، دەسلەپكى بىر پەسىللىك ئىجارە ھەققى ئۈچۈن بىر تاتارا پۇلنى سالماننىڭ ئالدىغا قويدى...

جاڭ داتۇ قوزغالدى، سالمان ئۇنى ئۇزىتىپ چىقتى. چىقىۋېتىپ، باش پوكەينىڭ يېنىدا تۇرغان مەھلىياغا كۆزى چۈشتى. مەھلىيا سالماننى كۆرۈپ، ئالدىغا تەمشىلىۋېدى، سالمان ئاغزىدىكى ئۇچىدىلا: «ساقلاپ تۇرۇڭ، ھازىرلا كىرىمەن» دەپ قويۇپ چىقىپ كەتتى. ئارىدىن يېرىم سائەت، بىر سائەت... ئۆتتى. لېكىن سالمان قايتىپ كىرمىدى. مەھلىيانىڭ سولغۇن، جۈدەڭ چىرايى شۇ يەردە كۈتۈۋېرىپ تېخىمۇ مىسكىنلىشىپ قالدى...

3

توۋا، ئادەملەر نېمە بولۇپ كەتكەن ـ ھە؟ ! ئۇلاردا ھازىر ئىككى يۈز ئەمەس، بەش ـ ئالتىدىن يۈز بولسا كېرەك. مانا، رەھبەرلىكنى تەڭشەش، ياشلاشتۇرۇشنىڭ گېپى چىقمۇيدى، بەزىلەرنىڭ مەرۇپ ئاقساقالغا بولغان خۇشامىتى، ئىخلاسى ۋە ئىشەنچىسى دەرھال سۇسلاشتى. بۇنىڭ ئېنىق بەلگىسى ئۇچ كۈندىن بېرى بىرەر يەردىن چاي باغىقى كەلمىگەنلىكى ئەمەسمۇ؟ ! تېخى يېقىنقى كۈنلەرگىچە كۈنلۈكى بىر يەردىن ئەمەس، بىر نەچچە يەردىن باغاق كېلىپ تۇراتتى. مەرۇپ ئاقساقالمۇ تاللاپ، يۈزى چوڭراق يەرلەرگە باراتتى. ئەگەر بارغان يېرى ئەپلەشمەي قالسا، دەرھال بىرەر باھانە بىلەن ماشىنىسىنى گۈلدۈرلىتىپ، ئىككىنچى يەرگە يۆتكىلەتتى، شۇنداق قىلىپ، ھەر كۈنلۈك كەچلىك ئۆمرى ئەيش ـ ئىشرەت، ھاۋايى ـ ھەۋەس بىلەن ئۆتەتتى...

مۇنداق ئىشلارنىڭ ئۈزۈلمەي تەكرارلىنىۋېرىشى ئادەمدە بىر خىل روھىي كېسەللىك پەيدا قىلسا كېرەك. ھېچبولمىغاندا، ئەپيۇنكەشلەرنىڭ ئەپيۇن خۇمارىدەك بىر خىل جاھىلانە تۇتقاقلىقنى پەيدا قىلسا كېرەك! مانا، مەرۇپ ئاقساقالغا ئۇچ كۈندىن بېرى بىرەر يەردىن چاي باغىقى كەلمىۋىدى، ئۇ خۇددى خۇماری تۇتقان بەڭگىلەردەك چاچقۇن، سەپرا مىجەز بولۇپ قالدى. بىر يەردە تۇرالماي ئىچى تىتىلدايتتى.

بولۇپمۇ، ئۇنداق يەرلەردە ئۆزىگە قىلغان ئىلتىپات ۋە ماختاشلار ئۇنىڭ روھىنى ئۇرغۇتۇپ، كۆڭلىنى كۆتۈرەتتى، ئۆزىنى قوللايدىغان، ھىمايە قىلىدىغان سەپنىڭ شۇنچە زورلۇقىدىن مەغرۇرلىناتتى. لېكىن كىچىككىنە شامال چىقىپ، شەپە بولۇۋىدى، بۇ سەپ ئۆزلۈكىدىن يوقىلىپ كەتتى، داستىخان ئۈستىدە، رومكا ئەتراپىدا بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىراپ قوللىغان، ھىمايە قىلغان ھېلىقى ئادەملەرمۇ خۇددى سۇغا چۈشكەن تاشتەك تۇيۇقسىزلا جىمىپ قالدى...

مەرۇپ ئاقساقال ئىشخانىسىدا ئولتۇرۇپ شۇلارنى خىيال قىلدى، خىيال قىلغانسېرى پىغانى ئۆرلەپ، كۆڭلى بۇزۇلدى. توۋا، ئۇ راستتىنلا شۇنداق ھالغا چۈشۈپ قالارمۇ؟! ماۋۇ ئازادە ئىشخانا، قەدىناس ئورۇندۇق، ماۋۇ سېھرىي كۈچكە ئىگە قەلەم-لەر ئەمدى ئۇنى كېرەك قىلماس بولۇپ قالامدۇ؟! ئۇنىڭ ئورنى-غا كىم ئولتۇرماقچى؟!...

مەرۇپ ئاقساقالنىڭ ۋۇجۇدىغا تۇيۇقسىز تىترەك ئولىشىپ، تېنى شۇركۈنۈپ كەتتى...

ئۇ تەسلىكتە ھوشىنى يىغدى، بىردىنلا ئۆزىنىڭ ئىنقىلا-بىي، شەرەپلىك تارىخىنى ئەسلىدى، ئەسلىگەنسېرى ئۆزىدە بىر خىل تەمەننالىق، ئىپتىخارلىق ھېسسىياتى تۇغۇلدى. بۇ دۇنيادا شۇنچە ئۇلۇغ، يۈكسەك ئىشلارنى قىلغان بىر ئادەم ئەمدى ھېچ-بىر ھەشەم - دەرەمسىزلا تەختتىن چۈشۈپ كەتسە بولامدۇ؟! يوقسۇ، ئۇنداق ئوڭاي ئىش ئەمەس! ئۆز ۋاقتىدا پۈتۈن جاھان ئۇنى ماختىغان، ئۇنىڭغا تەشەككۇر ئېيتقان. ھازىرمۇ ماختايدۇ، تەشەككۇر ئېيتىدۇ. ئۇ ھېلىمۇ بۇ دۇنيانىڭ ئىشلىرى ئۈچۈن كېرەكلىك! كىم ئۇنى قېرىدى دەيدۇ؟! ئۇ تېخى قېرىمىدى، ھەرگىز قېرىمىدى، بەلكى زادىلا قېرىمايدۇ!...

مەرۇپ ئاقساقال ئىشخانىنىڭ ئىشىكىنى تاقاپ، قەلەمنى قولىغا ئالدى. ئۆز يۈرتىدىكى يەرلىك ھاكىمىيەتكە قارىتىپ مۇنداق بىر خەت يازدى:

«... مەن سىلەرنىڭ ئىنقىلابقا ۋە بىر رەھبىرىي كادىرغا مەسئۇل بولۇش روھى بىلەن مېنىڭ پىشمىنى قايتا ئېنىقلاپ، تەشكىل نامىدىن ئىسپات ئەۋەتىپ بېرىشىڭلارنى تەلەپ قىلىمەن. بۇنىڭدا، پايدىلىنىشىڭلار ئۈچۈن تۆۋەندىكى ئىككى پاكىتنى ئوتـ-تۇرىغا قويىمەن: بىرىنچىسى، دادام مېنى بەش ياش ۋاقتىمدا قارىيخانىغا بېرىش ئۈچۈنلا يەتتە ياش، دەپ ئۆزگەرتىپ موللامغا تۇتۇپ بەرگەن. بۇ ئىشنى تاغام ھېلىمقارى بىلەن ئابلىمىت

مەخسۇملار بىلدۇ. ئىككىنچىسى، مەن يەر ئىسلاھاتىدا ئاكتىپ بولۇپ پارتىيىگە كىرىدىغان ۋاقىتتا ئون بەش ياش ئىدىم، لېكىن تەشكىل ماڭا ئېھتىياجلىق بولغاچقا، يېشىمنى ئون سەككىزگە ئۆزگەرتىپ پارتىيىگە قوبۇل قىلغان، بۇ ئەھۋالنى ئېنىق بىلىدە-غانلار گەرچە ئۆلۈپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن سۇرۇشتۇرۇپ باقساڭلار، ئاڭلىغانلار تېپىلىپ قېلىشى مۇمكىن...»

مەرۇپ ئاقساقال خەتنى پۈتتۈرۈپ كونۇپرتقا سالدى، ئادرې-سىنى ناھايىتى ئالدىرىماي، ئېنىق يازدى. ئاندىن ئالاقىچى ئار-قىلىق پوچتىغا ئەۋەتىش ئۈچۈن، خەۋەرلىشىش بۆلۈمىگە تېلېفۇن بەرمەكچى بولدىيۇ، يەنە توختاپ قالدى. ھازىر جاھان مۇرەك-كەپ، ئەگە ياخشىسى، ئۆز قولى بىلەن سېلىش كېرەك! ئۇ ماشىنا چاقىرىش ئۈچۈن تېلېفونىنىڭ نومۇر تۇچكىسىنى باستى...

4

ئەدھەمنىڭ بىر نەرسە يازغۇسى كەلدى. يېقىندىن بېرى جىددىي ئىجتىمائىي، سىياسىي ھەرىكەتلەر بىلەن ۋاقىت تاپالمە-غانىدى، ئەمدى ۋاقىت ئۆز ئىلكىدە، ئاز - تولا بىر نەرسە يېزىپ، گېزىت - ژۇرنالدا پات - پات ئېلان قىلىپ تۇرمىسا نامى يوقىلىپ كېتىدۇ، نام يوقىلىپ كەتسە، ئابرۇي تىكلىگىلى بولمايدۇ! شۇڭا، يېزىش كېرەك. نېمە يازاي؟ شېئىرمۇ؟...

ئۇ كۆپ ئويلاندى، بارماقلىرىنى گاھ پۈكۈپ، گاھ ئېچىپ خېلى ھەپىلەشتى، لېكىن ئىلھام كەلمىدى، مۇھىمى، قاپىيە ئەپلەشمىدى! دراما يېزىش كېرەكمۇ؟ ۋاي خۇدايىمەي، ئۇنىڭ سيۇژىتىنى قاچان قۇرۇپ، ئوبرازلىرىنى تىكلەپ، پەردە كۆرۈ-نۇشلىرىنى قۇراشتۇرۇپ بولاي؟! ئۇنى ئەمدى ئاشۇ مەددىاھلار يازسۇن! ئەمىسە، نېمە يېزىش كېرەك؟ ھە،... ئەمدى تاپتىم:

خاتىرە يېزىش كېرەك. خاتىرىمۇ خۇددى غەيۋەتكە ئوخشاش كىشىلەرنى قىزىقتۇرىدىغان نەرسە! ئۇنىڭدا ئۆزۈڭ توغرىسىدىمۇ، باشقىلار توغرىسىدىمۇ قىزىق - قىزىق نەرسىلەرنى دېيىلەيسەن، كىشىلەر ئەنە شۇ يوشۇرۇن تەرەپلىرىڭنى بىلىشكە قىزىقىدۇ. ھەببىللى، شۇنى يازاي، ئەمىسە، گەپنى ياشلىقتىن باشلاش كېرەك...

ئۇ ئويلاشقا باشلىدى. ياشلىق چاغلىرىنى — بولۇپمۇ ئۇنىۋېرسىتېتتا ئوقۇۋاتقاندا بولۇپ ئۆتكەن بىرەر ئەھمىيەتلىك ۋەقەلەرنى ئەسلەشكە باشلىدى. ھە دېگەندىلا، كۆز ئالدىغا قىزلارنى ئوينىتقان چاغدىكى رومانتىك ئەسلىمىلەر كېلىۋالدى. دەرۋەقە، ئۇنىڭ ياشلىقىدا شۇنىڭدىن بۆلەك بىرەر ئەستە قالغۇدەك ئىشمۇ يوق ئىكەن... قىزلار بىر - بىرلەپ كۆز ئالدىدىن ئۆتتى: گۈلشەن، سانىيە، مېھراي... بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ ئالىقىنىدا قونچاقتەك ئوينىپ، ئاخىر ئەلەم بىلەن بۇرۇقتۇرما بولۇپ كەتكەن قىزلار! ھازىر ئۇلارنىڭ بار - يوقلۇقىنى بىلمەيدۇ. ئەستە قالغىنى پەقەت يىلاندەك تولغىنىپ تۇرىدىغان ئىككى ئۆرۈمە قارا چاچ؛ ئوتتەك يېنىپ تۇرىدىغان بىر جۈپ قوڭۇر كۆز؛ زىننىخلىرى كۆلۈپ تۇرىدىغان ئاپئاق يۈز... شۇ، شۇلا، خالاس! بۇنى ئەلۋەتتە يازالمايدۇ، كىشىلەر ئوقۇسا، ئۇنىڭغا نەپرىتى قوزغىلىپ قېلىشى مۇمكىن، ھېچبولمىغاندا، قىزلار ئۇنى چۆرۈمە - چۆچەك قىلىپ يۇرۇپ، يامان ئاتىقىنى چىقىرىپ قويىدۇ!

ئەمدى نېمىنى يېزىش كېرەك؟ نېمە قالدى؟ ھە، راست، ئۇنىڭ ھاياتىدىكى ئەڭ مۇھىم، سىياسىي ئەھمىيىتى چوڭ بىر تېما قاپتۇ، بۇنى يېزىشنى ئويلاپ بېقىش كېرەك!...

ئۇ ئۆزىنىڭ پارتىيىگە كىرىش تارىخىنى ئەسلەشكە باشلىدى. ئۇ تۇنجى پارتىيىگە كىرىش ئىلتىماسىنى 1981 - يىلى يازدى ۋە شۇنىڭدىن باشلاپ ھەر كۈنى سەھەردە مەكتەپ سەينا-

سىنى سۈپۈرۈش، بۆلۈملەرگە قاياق سۇ ئەكىرىش قاتارلىق كىشىلەرنىڭ كۆزىگە ئۇچاي چېلىقىدىغان ئىشلارنى بىرنەچچە ئاي-غىچە ئۇزمەي داۋاملاشتۇردى. 1982 - يىلى مەكتەپ پارتىيە ياچېيكىسى ئۇنىڭ ئاكتىپ ئىپادىسىگە قاراپ، پارتىيىگە قوبۇل قىلماقچى بولدى ۋە تونۇشتۇرىدىغان ئادەملەرنىمۇ بېكىتتى. دەل شۇ چاغدا، كۆتۈلمىگەن بىر ئىش يۈز بەردى، ئەدھەم بىر خىز-مەتدىشىنىڭ تويىدا كېچىدە هاراق ئىچىپ، ئەتىسى باشلىرى گاراڭ هالدا يەتتىنچى سىنىپنىڭ تىل دەرسىگە كىردى. نۆۋەتتە-كى دەرس سۆز بىرىكمىلىرىدىكى «سۈپەت» كە كېلىپ توختىغا-نىدى. ئۇ سىنىپقا كىرىپ، قولىنى ئارقىغا تۇتقىنىچە كۆرەڭ ئاۋازدا سۆزلەپ كەتتى:

— بۈگۈن مەن سىلەرگە «سۈپەت» نى سۆزلەيمەن، دىققەت! سۈپەت دېگەن — ئادەم ۋە نەرسىلەرنىڭ تەمىنى، سۈپىتىنى...

ئالدىنقى پارتىدا ئولتۇرغان كەپسىزرەك بىر ئوقۇغۇچى تۇ-يۇقسىز ئۇنىڭ لېكسىيىسىنى قاپ بەلدىن بۆلۈۋەتتى:

— مۇئەللىم، سوئالىم بار؟

ئەدھەم تازا بىر گۆلىيىپ قويۇپ، قولىنى شىلتىدى:

— هە، سورا!

— ئادەم دېگەننىڭمۇ تەمى بولامدۇ، مۇئەللىم؟ — دېدى هېلىقى ئوقۇغۇچى كۈتمىگەن يەردىن.

ئەدھەم سەل جىددىيلەشتى، ئۆزىنىڭ كەتكۈزۈپ قويغانلىقد-نى هېس قىلدى، لېكىن ئىناۋىتىنى ساقلاش ئۈچۈن، ئاتتىن چۈشۈشنى خالىمىدى.

— ئادەمنىڭ تەمى بار - يوقلۇقىنى ئۆيگە بارغاندا، داداڭ بىلەن ئاناڭدىن سوراپ باق، بولامدۇ؟ — دېدى ئاچچىقىغا پايلا-ماي. بالىلار چۇرقىرىشىپ كەتتى، هېلىقى سوئال سورىغان ئوقۇغۇچى ئىزا ۋە ئەلەمدىن كۆزىگە لۆممىدە ياش ئالدى...

بۇ ئىش شۇ كۈنلا مەكتەپكە يېيىلدى، ئەگەر يەنە كېڭىيىپ

يۇقىرىغا يېتىپ قالسا، ئۇ چاغدا، مەكتەپنىڭ شەنىگە، ئوقۇتقۇ-چىلارنىڭ ئىناۋىتىگە قاتتىق تەسىر قىلاتتى. شۇڭا، ئىلمىي بۆلۈم مۇدىرى بۇ ئىشنىڭ سىرتقا يېيىلىپ كېتىشىنى قاتتىق كونترول قىلدى ۋە ئەدھەمگە قاتتىق چارە كۆرۈشنى تەلەپ قىل-دى. شۇنىڭ بىلەن ئەدھەمنىڭ پات ئارىدا پارتىيەگە كىرىش ئىشى شىپىدە سۈغا چىلاشتى ۋە ئۇنىڭغا بېرىلگەن جازامۇ شۇ بولۇپ قالدى. لېكىن ئەدھەم بۇنىڭ بىلەن چۈشكۈنلەشمىدى، پارتىيەگە كىرىش ئىرادىسىنى تېخىمۇ چىڭىتىپ، بۇرۇنقى ياخشى ئىشلىرىنى يەنە داۋاملاشتۇردى ۋە ئۇنىڭغا قوشۇپ، پىشقەدەم پارتىيە ئەزالىرىنىڭ نورمىلىق ئاشلىقىنى ئەكېلىپ بېرىدىغان، سۈيىنى توشۇپ بېرىدىغان خالىس ئىشلارنىمۇ قىلىشقا باشلىدى. بۇنىڭ بىلەن ئاممىۋى ئاساسى چىڭىدى، كىشىلەرنىڭ يەنە نەزە-رىگە چۈشتى. 1983 - يىلى پارتىيە ياچېيكىسى مۇزاكىرە قە-لىپ، يەنە ئۇنى پارتىيەگە قوبۇل قىلماقچى بولدى. ئۇ مېڭىپ-مېڭىپ بوسۇغىنىڭ تۈۋىگە كەلگەندە، يەنە بىر پېشكەللىككە ئۇچ-راپ نەس باستى. بىر يەكشەنبە كۈنلۈكى ناھىيە بازىرىدا، بىر-نەچچە تونۇشلىرى بىلەن ئاشخانىدا تاماق يەپ، ھاراق ئىچتى. كەيپچىلىكتە يەنە شۇ بالا تەگكۈر ئاغزى بېسىلماي: «بۇ قېتىم پارتىيەگە كىرىپلا، ئىلمىي مۇدىرنىڭ ھوقۇقىنى تارتىمەن!» دېۋىدى، بۇ گەپ شۇ كۈنلا ئىلمىي مۇدىرنىڭ قۇلىقىغا يەتتى ۋە ياچېيكىدا قايتا مۇزاكىرە قىلىشقا سەۋەب بولدى. تەھلىلچىلەر ئۇنى: «ئەسلىي مۇددىئاسى پارتىيەگە كىرىپ ئەمەلدار بولۇش ئىكەن» دەپ شەرھلەپ، يەنە بىر مەزگىل كېچىكتۈرۈپ سىناپ باقماقچى بولدى. بۇ قېتىم ئەدھەمنىڭ روھى چۈشتى، رايى قايتتى، مەكتەپ دائىرىسىدىكى ئىشلار بىلەن ئۆز مۇددىئاسىغا يېتەلمەيدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى. ئەمدى ئۇ باشقىچە يول تۇتۇش قارارىغا كەلدى...

«تەدبىرنىڭ قانداق بولسا، تەقدىرنىڭ شۇنداق بولار» دېگەن-

دەك، 1984 ـ يىل 7 ـ ئايدا، ئۇ شەرەپ بىلەن پارتىيىگە قوبۇل قىلىندى. بۇ قوبۇل قىلىش مەكتەپ پارتىيە ياچەيكىسىدىن ھال-قىغان ھالدا، ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى ۋە ۋىلايەتلىك گېزىتخانا مۇخبىرلار بۆلۈمىنىڭ تۇرتكىسى ۋە بىۋاستە ئارىلىد-شىشى بىلەن بولدى...

كىشىلەرنى ھاڭ ـ تاڭ قالدۇرىدىغان ئىش مۇنداق باشلان-دى: 1984 ـ يىل 5 ـ ئايدا ۋىلايەتلىك گېزىتخانا مۇخبىرلار بۆلۈمىدىن ناھىيىلىك تەشۋىقات بۆلۈمىگە ئىككى پارچە خەت كەلدى، بىرىنچى خەتتە تۆۋەندىكىلەر يېزىلغانىدى:

«... تەۋەيىڭلاردىكى ئىختىيارىي مۇخبىرىمىز ئەدەھەم نىياز يۈكسەك كوممۇنىستىك روھ ۋە ئالىيجاناب ئىنسان خىسلىتىنى نامايان قىلىپ، ئاخبارات سېپىمىزدە شانلىق ئۇلگە ياراتتى. بىز ئۇنى «مۇنەۋۋەر ئىختىيارىي مۇخبىر» دەپ باھالاپ، تېگىشلىك شان ـ شەرەپنى بەردۇق. بۇنىڭدىن ۋاقىپ بولۇشۇڭلارنى، شۇ-نىڭ بىلەن بىللە سىلەرنىڭمۇ ئەدەھەم نىيازغا ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن ئىلھام ۋە مەدەتكار بولۇشۇڭلارنى ئۈمىد قىلىمىز!...»

ئىككىنچى خەت كۆچۈرۈلمە نۇسخا بولۇپ، نامەلۇم بىر قىزدىن گېزىتخانا مۇخبىرلار بۆلۈمىگە يېزىلغان تەشەككۈرنامە ئىدى: «... مەن يېگىرمە بىر ياشلىق بىر خەنزۇ قىز، سىلەرنىڭ ئىختىيارىي مۇخبىرىڭلار ئەدەھەم نىياز مېنى نومۇس ۋە ئۆلۈمدىن ساقلاپ قالدى... ئەھۋال مۇنداق: مەن 5 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى ناھىيىنىڭ يېزىلىق ھۆكۈمىتىدە ئىشلەيدىغان ئاكامدىن «تېز كېلىپ كەت!» دېگەن مەزمۇندا بىر تېلېگرامما تاپشۇرۇۋېلىپ، 5 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى ئۇرۇمچىدىن ناھىيە بازىرىغا كەلدىم. ناھىيە بىلەن ئاكام بار يېزىنىڭ ئارىلىقى ئون بەش كىلومېتىر ئىدى، ئاپتوبۇس توختاپ كەتكەچكە، قانداق قىلىشىمنى بىلمەي تۇرسام، كىچىك بىر بولكىۋاي ماشىنىدا ئىككى ئادەم كەلدى ۋە

مېنى كىرا قىلىپ، مەنزىلگە ئاپىرىپ قويماقچى بولدى، مەن خۇشاللىق بىلەن ماشىنىغا چىقتىم، لېكىن ماشىنا ناھىيە بازىرىدىن چىققاندىن كېيىنلا، ئۇلار مېنىڭ كۆزۈمنى تېڭىپ، ئاغزىمىنى ئېتىپ بۇلاپ ئەكەتتى. بىر چاغدا ماشىنا توختىدى، قارىسام، تۆت ئەتراپ غىلاڭ ساي، ھېچكىم كۆرۈنمەيدۇ، ئۇلار مېنى ماشىنىدىن چۈشۈردى، ئاۋۇال يېنىمدىكى بارلىق پۇللارنى ۋە پۇلغا يارايدىغان ھەممە نەرسىلەرنى ئالدى، ئاندىن زورلۇق بىلەن كىيىمىنى سالدۇرۇپ، نۆۋەت بىلەن باسقۇنچىلىق قىلماقچى بولدى... مەن يىغلىدىم، ۋارقىرىدىم، ناله قىلدىم... شۇ چاغدا، خۇددى ئاسماندىن چۈشكەندەك، ئەدھەم نىياز پەيدا بولدى، ئۇ لۇكچەكلەر بىلەن جان تىكىپ ئېلىشتى، ئۇ چاقماقلىق بىلەن ماشىنىنىڭ ئۇزۇن بىر تۆمۇرىنى قولىغا ئالدى، ئۇزاق ئېلىشىشتىن كېيىن، لۇكچەكلەر تەڭ كېلەلمەي ماشىنىسى بىلەن قاچتى... مەن شۇ چاغدا، شەپقەتچىمىنىڭ ئىسمىنى سورىدىم، لېكىن ئۇ، نام - شەرىپىنى ئاشكارىلاشنى خالىمىدى، كېيىن مەن ئۇنىڭ لۇكچەكلەر بىلەن ئېلىشقاندا چۈشۈپ قالغان ئاددىي بىر كىنىشكىسىدىن ئىسمىنىڭ ئەدھەم نىياز بولۇپ، سىلەرنىڭ ئىختىيازى مۇخبىرىڭلار ئىكەنلىكىنى، بۇگۈن چۆلۈكنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى دېھقانلارنى زىيارەت قىلىپ كېلىۋاتقاندا، ماڭا ئۇچراپ قالغانلىقىنى بىلدىم... ئەدھەم نىياز مېنى ۋېلىسىپىتىگە ئولتۇرغۇزۇپ، سائەت ئونغا يېقىن ناھىيىگە ئەكەلدى ۋە ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ مېھمانخانىسىغا ئورۇنلاشتۇردى، مەن ئاكامنىڭ يېنىغا بېرىشتىن ۋاز كەچتىم، پۈتۈن نەرسەمنى لۇكچەكلەر بۇلاپ كەتتى، ئۆزۈمنىڭمۇ بۇ يەردە بىر مىنۇت تۇرۇشقا رايىم قالمىغانىدى. مەن كۆڭلۈمدىكىنى ئەدھەم نىيازغا ئېيتتىم، ئۇ ماڭا يۈز يۈەن پۇل بەردى ۋە ئۆز قولى بىلەن ئۇرۇمچىگە يولغا سېلىپ قويدى... مەن ئۇنىڭ ئېنىق ئادرېسىنى بىلمىگەچكە، يۈز يۈەن پۇلنى سىلەرگە ئەۋەتتىم، ئۇنىڭغا ۋاقتىدا تاپشۇ-

رۇپ بېرىپ، مېنىڭ ئوتلۇق، سەمىمىي سالىمىمنى يەتكۈزۈپ قويۇشۇڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن! ... مەن بۇ خەتتە، ئۆزۈمنىڭ ئىسمىنى، ئادرېسىمنى، كىم ئىكەنلىكىمنى ئاشكارىلىمىدىم. چۈنكى، مەن بىر قىز، ھەرقانداق ۋاقىتتا، ئۆز ناممىنى، ئار-نومۇسۇمنى قوغداش ھوقۇقۇم بار...»

مانا شۇ ئىككى پارچە خەت ئەدھەمنى ناھايىتى تېز ۋە توسال-غۇسىزلا مۇراد - مەقسىتىگە يەتكۈزگەنىدى. ئۇنى شۇنچىلىك شان - شەرەپكە ئىگە قىلغان ئىشنىڭ راست - يالغانلىقىنى ھېچكىم بىلمەيتتى، ئىلمىي مۇدىرىدەك «قۇسۇر» چىلارنىڭمۇ تەكشۈرۈپ كۆرۈشىگە ئىمكانىيەت يوق ئىدى. يالغانمىكەن دەي دېسە، يۇز يۈەن پۇلنىڭ پوچتا ئارقىلىق گېزىتخانىغا كەلگەنلىكى ۋە ئۇلار ئارقىلىق ئەدھەمگە تاپشۇرۇلغانلىقى راست؛ راستمىكەن دەي دېسە، ئۆزلىرى ياشاۋاتقان ئالىقانچىلىك ماكاندا شۇنچىلىك چوڭ ئىشنىڭ ھېچقانداق شەپسىز جىممىدە ئۆتۈپ كەتكەنلىكى ئۇلارنى گۇمانلاندۇراتتى. لېكىن نېمىلا دېگەنبىلەن بولار ئىش بولدى، ئەدھەم شەرەپ بىلەن پارتىيىگە كىردى، ماختايدىغانلار ماختىشى بويىچە، گۇمانى بارلار گۇمانى بويىچە قېلىۋەردى...

ئەدھەم مانا شۇلارنى ئويلاپ، ھەم مىيىقىدا كۈلدى، ھەم چوڭقۇر بىر تىنىپ قويدى. بۇنىڭدىن ئۇچ يىل بۇرۇن ئۆز ھاياتىدا ئۆتكەن بۇ ئىشنى خاتىرە قىلىپ يازغىلى بولارمۇ؟! ياق، ئەدھەم بۇنىمۇ يازالمايتتى، بۇ ئۇنىڭ ئۇچۇن بىر سىر ئىدى. ئۇ ئىنسانىيەت ئۇچۇن نۇرغۇن سىرلارنى ئۆز باغرىدا يوشۇرۇپ كېلىۋاتقان بۇ كەڭ ۋە ساخاۋەتلىك دۇنيادا ئۆزىنىڭمۇ شۇنچىلىك بىر سىرىنى ئۆمۇر بويى ساقلاپ قالىدىغانلىقىغا ئىشىنەتتى...

ئۇ ئاخىر ھېچنېمە يازالمىدى، ئويلىغان ماۋزۇلىرى كۆپ بولسىمۇ، لېكىن ئىشنى قانداق باشلاشنى، قەدەمنى قانداق ئېلىشنى بىلمەي قالدى. ئۇ خېلى ۋاقىتقىچە ئۆزىنىڭ بۇ باش - ئايىغى يوق خىيالى ۋە پىلانى ئارىسىدا سەرسان بولۇپ يۈردى...

كەچكە يېقىن ئەدھەمنى بىردىنلا غېرىبلىق باستى. ئۇ ئۆزى-نى بەكمۇ يالغۇز ۋە بىچارە ھېس قىلدى. ئۇنىڭغا ئۆزى ئولتۇر-غان بۇ ئۆينىڭ تۆت تېمى ھازىرلا قىستاپ كېلىپ بېسىۋالىدىغان-دەك، يانپاشلاپ يانقان كارىۋىتى خۇددى ئۇلۇغ سۇ ئۈستىدە بىرەم چۆكۈپ، بىرەم لەيلەپ يۈرگەن ئەجەق قېيىقتەك تۇيۇ-لۇپ كەتتى...

دېمىسىمۇ، ئۇ شۇ كۈنلەردە ھۇۋقۇشتەك يالغۇز قالغانىدى. گۈلجان يۈرىكىگە زەخمە ئۇرۇپ، ئۇنتۇلغۇسىز داغدا قويدى، خانقىزمۇ پۈتۈنلەي ئۆزىنى قاچۇرۇپ، يېقىن يولىمىدى، ئۆز پۈشتىدىن بولغان ئوغلى ئىگەمىيارنى بولسا زادىلا كۆرسەتمىدى. ئۇنىڭ ئىدارىدىكى ئەھۋالى تېخىمۇ ئوسال ئىدى، ئۆتكەنكى پاش قىلىش ماتېرىيالىدىن كېيىن، ھىدايەت ئۇنىڭ يۈزىگە تىكىلىپ قارىمىدى. شۆھرەت، نادىرلار بولسا، ئۇنى كۆرگەندە خۇددى بىر نىجاسەتتىن يىرگەنگەن ئادەمدەك ئۆزلىرىنى چەتكە ئېلىپ، قا-چۇرۇپ يۈردى. ھازىر ھېكمەت سوپىمۇ ئۆز ھالى بىلەن قالغان-دى. پەقەت ئۇنىڭ بېرىپ - كېلىدىغان يېرى يەنە شۇ بىرلا «سۆيۈنگەن تېغى» مەرۇپ ئاقساقالنىڭ ئۆيى بىلەن «كىچىك پارىژ» قەھۋەخانىسى ئىدى.

لېكىن، «كالىلار سۇ ئىچسە، موزايلار مۇز يالايدۇ» دېگەن-دەك، مەرۇپ ئاقساقال ھەمىشە سىرداش، دىلداش بولالمايتتى. ئەدھەمنىڭ خۇشاللىقىنىڭ ئۇنىڭغىمۇ خۇشاللىق بولۇشى، ئۇنىڭ قايغۇسىنىڭ ئۇنىڭغىمۇ قايغۇ بولۇشى ناتايىن ئىدى. ئۇ، ئۆز تۇرمۇشىنىڭ مۇھىم بىر قىسمى بولغان ياشلىق تۇيغۇسى، مۇ-ھەببىتى، ئازاب، خۇشاللىقى ۋە يۈرەك ھېسلىرى توغرىسىدا مەرۇپ ئاقساقال بىلەن سۆزلىشەلمەيتتى، سۆزلەشسىمۇ يۈرىكى سۇ ئىچمەيتتى. بىر ياش ئۇچۇن، يۈرەك سىرلىرىنى ئېيتالايدە-غان، خۇشاللىق ۋە قايغۇسىغا ھەمشېرىك بولالايدىغان بىر دىل-كەش دوستىنىڭ بولماسلىقىدىنمۇ ئارتۇق بىچارىلىك بارمۇ؟!

لېكىن ئەدھەم ھەرقانداق شارائىتتا ئۆزىنى بەزلىيەلەيتتى...

«ھايات يولى بوران - چاپقۇنلۇق، ئەگرى - توقاي، — دەپ ئۆز - ئۆزىگە تەسەللى بېرەتتى ئۇ مۇڭدىشىپ چاغلار-دا، — ئۇنىڭ كۈتۈلمىگەن بوران - چاپقۇنلىرىغا، تۈيۇقسىز كەلگەن كۆڭۈلسىزلىكلىرىگە بەرداشلىق بەرگەن ئادەم ھەقىقىي قەھرىمان بولالايدۇ!...»

ئۇ ئاستا ئورنىدىن تۇردى، قاراڭغۇلۇق بېسىپ كېلىۋاتقان ئۆيدىن، يالغۇزلۇق، غېرىبلىق ئەسىر قىلغان ئۆلۈك مۇھىتتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن سىرتقا چىقتى ۋە غەربىي يولدىكى «كىچىك پارىژ» قەھۋەخانىسىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

ئون ئالتىنچى باب

ئاخىرقى پەردىدىكى كۆرۈنۈشلەر

1

ئىنسان هاياتى خۇددى سەهنە ئەسىرىگە ئوخشىشىدۇ. ئۇنىڭ مۇقەددىمىسى، باشلىنىش پەردىسى ۋە ئاخىرقى پەردىسى بولىدۇ. ئاخىرقى پەردىنىڭ يېپىلىشى شۇ كىشى هاياتىنىڭ خاتىمىسى بولۇپ قالىدۇ!...

مەرۇپ ئاقساقال ئەنسىرەپ يۈرگەن كۆڭۈلسىز ئىش ئاخىر يۈز بەردى...

ئىدارىنىڭ ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىغا ئۇچ ئادەم بىر-لىشىپ يازغان بىر پارچە پاش قىلىش ماتېرىيالى كەلدى. هامۇت كەنجى ماتېرىيالنى پارتكۇرۇپپا يىغىنىدا ئوچۇق ئوتتۇرىدا قوي-دى. ماتېرىيالدا مۇنداق بىر جىددىي مەسىلە ئوتتۇرىغا قويۇلغان-دى: «... مەرۇپ ئىلياس هوقۇقى ۋە مۇناسىۋىتىدىن پايدىلە-نىپ، ناهىيىلىك سودا كوپېراتىپىمىز بىر يىل يىغقان ئوتتۇز تونىنا زىرىنى بەش يۈەن ئاتمىش پۇڭلۇق ئىچكى باها بىلەن (ئۆزە-مىز دېهقانلاردىن بەش يۈەن ئەللىك پۇڭدىن يىغقان) سېتىۋې-لىپ، ئۇرۇمچىگە يۆتكەپ كەتكەن. كېيىن ئاڭلىشىمىزچە، ئوغ-لى ئارقىلىق تاشقى بازاردا ئون نەچچە هەسسە ئارتۇق باهادا سېتىپ پايدا ئالغان. بۇنىڭ بىلەن بىز: بىرىنچىدىن، هۆكۈمەت ئورۇنلاشتۇرغان ئېكسپورت ۋەزىپىسىنى ئورۇندىيالمىدۇق،

ئىككىنچىدىن، كوپىراتسىيىمىزنىڭ تاشقى پىرىنسىپىنى يو-قالدى، ئۇچىنچىدىن، تاپاۋەت بولمىغاچقا، ئىشچى ـ خىزمەتچى-لەرگە ھازىرغىچە مۇكاپات سوممىسى تارقىتالمىدۇق...»

مەرۇپ ئاقساقالنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. بۇنداق ئۇشتۇمتۇت، ئېغىر زەربە ئۇنى پۈتۈنلەي ھالىدىن كەتكۈزگەن-دى. تېخى ئۇچ كۈن بۇرۇن كۈتۈلمىگەن يەردىن چىققان «ئال-تۇن بىلەزۈك دەۋاسى» بىلەن زەردىگۈش بولغان ئادەم ئۇچۇن، بۇگۈنكى بۇ ئىش خۇددى «بۇغداي پاتمىغان ئاغزىمغا موزايۇبشى بوش كەلدى» دېگەندەكلا بولغانىدى.

ئەتىسى چۈشكە يېقىن مەرۇپ ئاقساقالنىڭ دوختۇرخانىدا يېتىپ قالغانلىق خەۋىرى تارقالدى، ئۇنىڭ يۇرەك كېسىلى قوز-غىلىپ، قان بېسىمى ئۆرلەپ كەتكەنىدى. ئۇچ كۈنگىچە مىدىر-لىماي ئاسما ئوكۇلدا ياتتى. تۆتىنچى كۈنى كارىۋاتتىن چۈشتى، ھەپتە ئۆتكەندە بىنانىڭ ئالدىدىكى گۈللۈككە چىقىپ، ئاستا ئايـ لىنىدىغان بولدى، لېكىن كىچىككىنە يول ماڭسا ئۆپكىسى پۈۋ-دەپ غىز ـ غىزلايتتى، چىرايىمۇ خېلى ئۆزگىرىپ تاتارغان، قاپاقلىرى ئولتۇرۇشۇپ، ئىككى قوۋۇزى سېزىلەرلىك دەرىجىدە ئىچىگە كىرىپ كەتكەنىدى...

بۇگۈن ئەدھەم ئۇنى ئۇچىنچى قېتىم يوقلاپ كەلدى.

— ئەھۋالىڭىز قانداقراق، ئاقساقال؟ — دېدى ئۇ كارىۋاتـ-نىڭ يېنىدىكى ساپاغا ئولتۇرۇۋېتىپ.

— ياخشى، ھېچ گەپ يوق، — دېدى مەرۇپ ئاقساقال ۋە تۇنجى قېتىم قېرىلىققا تەن بېرىپ قوشۇپ قويدى، — ئات قېرىسا مۇدۇرىدىغان بولۇپ قالىدۇ، دېمەككىم، تېزلا ساقىيىپ كېتىمەن!

مەرۇپ ئاقساقال بىر تەخسىگە ئالما، نەشپۈت ئېلىپ ئەد-ھەمنىڭ ئالدىغا قويدى ۋە ئۆزىمۇ ئۇنىڭ يېنىدىكى ساپاغا ئولتۇ-رۇپ مۇنداق دېدى:

— تېخى بايىلا سىزنى ئويلاپ ئولتۇرۇۋېدىم، ياخشى كەلدىڭىز، دېمەككىم، مەسلىھەتلىشىدىغان بىر ئىش بار. ئاڭلىشىمچە، يېقىندا كادىرلارنى تەڭشەيدىغان ئوخشايدۇ، بىر رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپتۇ، مەن بىر پېشقەدەم كوممۇنىست سۈپىتىم بىلەن بۇ ئىشقا ئۆز پوزىتسىيەمنى بىلدۈرۈشنى ئويلاۋاتىمەن. گەرچە يېشىم ئاتمىش ئەتراپىدا بولسىمۇ، تېخى پېنسىيىگە چىققۇدەك ئەھۋالدا ئەمەسمەن، يۈرەكتە ئازراق دەرد بولغان بىلەن پاچاقتىن مادار كەتكىنى يوق. بىرى يۆلىمىسىمۇ ماشىنىغا بەخۇدۇك چىقىپ ـ چۈشەلەيمەن. ئىشقىلىپ، ئۆزىمىزنىڭ سايىسىنى ئۆزىمىز سۆرەپ يۈرۈۋاتىمىز. شۇڭا، رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىغا بىر پارچە خەت يازدىم، سىزمۇ كۆرۈپ بېقىڭ، كىشىلەرنى تەسىرلەندۈرگۈدەك بىر نەرسە بوپتۇمۇ، قانداق؟

— ياخشى ئويلاپسىز، ئاقساقال، — دېدى ئەدھەم ئۇنى قېقىتىپ، — رەھبەرلىك ئورنىدا سىزدەك ئادەملەر پۈت تىرەپ تۇرۇپ بەرمىسە، جاھان قالايمىقانلىشىپ كېتىدۇ! — ئۇ مەرۇپ ئاقساقال ئۇزاتقان خەتنى ئېلىپ كۆز يۈگۈرتتى، خەتنىڭ باش قىسمىدا، پارتىيىمىزنىڭ كادىرلار سىياسىتى، بولۇپمۇ تەجرىبىلىك، پىشقان كادىرلار توغرىسىدىكى مۇناسىۋەتلىك ئۇزۇندىلەر شەرھلەنگەنىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئەسلىي مۇددىئا مۇنداق ئىزاھلانغانىدى: «... مەن يەر ئىسلاھاتىدىن باشلاپ ھازىرغىچە ئوتتۇز بەش يىلدىن ئارتۇق پارتىيە ئىشى ئۈچۈن قان ـ تەر تۆكۈپ ئىشلىدىم. لېكىن ئويلاپ قارىسام، ئىشلىگەنلىرىم تېخى ناھايىتى ئاز ئىكەن. گەرچە يېشىم ئاتمىشلارغا ئۇلاشقان بولسىمۇ، خۇداغا شۈكرى، سالامەتلىكىم ياخشى، مۇھىم ئەزالىرىم بېجىرىم، بولۇپمۇ كاللام تېخى ناھايىتى سەگەك. كونىلار ئەرلەرنى توپىغا ئوخشىتىدۇ، مەن بۇنىڭغا ناھايىتى قايىل، توپا كونىرىغانسېرى چۈرۈيدۇ، مۇنبەتلىشىدۇ. خۇددى شۇنىڭدەك ئەرلەرمۇ قېرىغانسېرى توپىدەك سازلىشىپ، مېڭە چاناقلىرى

تولۇپ، ۋايىغا يېتمىدۇ. مەن پارتىيە بايرىقى ئالدىدا تۇرۇپ: «كوممۇنىزم ئىشلىرى ئۈچۈن ئاخىرقى نەپەسىمگىچە كۈرەش قىلىمەن!» دەپ قەسەم بەرگەن. بۇ قەسەمنى ئەسلىسەم، تېخى كۆپ ئىش قىلالمىغانلىقىمدىن ئۆيلىمەن! مەن پارتىيە ۋە خەلق ئىشلىرى ئۈچۈن ئۆزۈمنى ئاتاپ قويغان. پارتىيە تەشكىلىنىڭ ماڭا تېخىمۇ كۆپرەك يۈك يۈكلىشىنى، تېخىمۇ مۇھىم، مەسئۇلىيەتلىك ئىشلارغا قويۇشىنى سورايمەن!...»

ئەدھەم خەتنى ئوقۇپ بولدى.

— قانداق؟ — دېدى مەرۇپ ئاقساقال ئالدىراپ، — دېمەككىم، پوزىتسىيە ئېنىق، مۇددىئا چۈشىنىشلىك بوپتۇمۇ؟

— بوپتۇ، ناھايىتى ياخشى بوپتۇ، — دېدى ئەدھەم ۋە بىرئاز ئويلۇنۇپمۇ داۋام قىلدى، — مېنىڭچە، يەنە مۇنداق بىر نەرسىنى قوشساق دەيمەن؟

— نېمىنى؟ — مەرۇپ ئاقساقال ئۇنىڭغا قاراپ بوينىنى سوزدى.

— مەسىلەن، سىزنىڭ بۇ قېتىم دوختۇرخانىدا يېتىپ قېلىشىڭىز مەسىلىسى...

— بۇنى قانداق قوشىمىز؟! مېنىڭ بۇ يەردە ياتقانلىقىمنى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىدىكىلەرنىڭ بىلىپ كېتىشى ناتايىن.

— ياق، بىلمەي قالمايدۇ، ئۇلار بىلمىسە، بىلدۇرىدىغانلار چىقىدۇ...

— دەرۋەقە، راست... دېمەككىم، ھامۇتتەك مىتە قۇرتلار بار... لېكىن... دېمەككىم، ئۇنى يازساق، يۇقىرىقى گەپلەرگە زىت بولۇپ قالمامدۇ؟

— ياق، زىت بولمايدۇ، بەلكى ئۇنى كۈچەيتىدۇ. بىز بۇنى مۇنداق يازىمىز: مەن ئاشۇ ئىنقىلابىي غايەمنى ۋە پىشقەدەم كوممۇنىستلىق بۇرچۇمنى تولۇق ۋە ئاداققىچە ئىشقا ئاشۇرۇش نىيىتىدە، ھازىر دوختۇرخانىدا يېتىپ، سالامەتلىكىمنى تەكشۈر-

تۇۋاتىمەن. بۇ خۇددى ئۇزاق سەپەرگە ئاتلىنىش ئالدىدا ئارغىماق-نى تاڭشۇرغانغا ياكى ماشىنىلارنى تەكشۈرۈپ، رېمونت قىلغانغا ئوخشاش، ئۆزۈمنى كېيىنكى شانلىق ۋە جاپالىق ئىشلارغا تەييار-لاشتىن ئىبارەت!

مەرۋپ ئاقساقال خۇشال بولدى، خۇشاللىقتا ئورنىدىن قوز-غىلىپ كەتتى:

— مانا، مانا، هوش - كاللىڭىز جايىدا، — دېدى ئۇ ئالىقانلىرىنى بىر - بىرىگە ئىشقىلاپ، — يەنىلا ياشلىق دېگەن باشقا گەپ. دېمەككىم، يولۇاستەك ئىشىغا قارىغىچە، مىسقالچە دىتىغا قارا، دەپ بىكار ئېيتمىغان - دە!

شۇنداق قىلىپ، خەتكە يەنە بىر يېڭى مەزمۇن قوشۇلۇپ مەرۋپ ئاقساقالنىڭ ئىنقىلابىي ئىرادىسى، جەڭگىۋارلىق روھى تېخىمۇ نامايان بولدى.

— ئاقساقال، مەن سىزگە قايىل، — دېدى ئەدھەم ئۇنى تېخىمۇ ئۇچۇرۇپ، — سىزگە ھەيكەل ئورناتسا ئەرزىيدۇ، بۇن-داق ئۆلمەس روھ، بۇنداق تۇغما شىجائەت ھەركىمدە بولۇ-ۋەرمەيدۇ. ئەگەر مۇمكىن بولسا ئىدى، مەن ھازىرقى ياشلىقىم-نى سىزگە بېرەتتىم، سىز پارتىيە، دۆلەت ۋە دۇنيا ئۈچۈن يەنىمۇ نۇرغۇن تۆھپە يارىتاتتىڭىز!...

مەرۋپ ئاقساقال ھاياجانلاندى، ھاياجان ئىچىدە كېرىلدى ۋە ئۆزىگە خاس بىر خىل تەمەننا كۈلكىسى بىلەن ئەدھەمگە قاراپ جىلمايدى. لېكىن شۇ ھامان سول كۆكسىگە بىر نەرسە سانجىل-غاندەك ئۇشتۇمتۇت ئاغرىق كىرىپ كەتتى، ئۇ دەرھال تارتىمدىن بىر تال دورا ئېلىپ تىلىنىڭ ئاستىغا باستى، بىرەر مىنۇتتىن كېيىن، پېشانىسىدىن مۇزدەك تەر چىقىپ، ئاغرىق شىپپىدە قويۇۋەتتى.

— لېكىن... بەزى ئادەملەر ئۇنداق ئويلىمايدۇ، ئەد-ھەم، — دېدى ئۇ ساپاغا ئولتۇرۇۋېتىپ، — دېمەككىم، ئۇلار

مېنىڭ تەختنى تېزرەك بوشتىپ، ھوقۇقنى ئۆتكۈزۈپ بېرىشىم- نى كۈتىدۇ، تىلەيدۇ! سىز ئۇكام، ھامۇتنى بوش چاغلىماڭ، ئۇنىڭ ھېيلىسى شەيتاننىڭ نوختىسىدىنمۇ كۆپ! ئۇ ھازىر ماڭا ئورا كولاۋاتىدۇ، ئۇنىڭ ئەتراپىدىمۇ سايىسىگە كۆرپە سالىدىغان بىرمۇنچە گۇڭپاڭچىلىرى بار. دېمەككىم، تۆۋەندىمۇ، يۇقىرىدىمۇ بىر قىسىم ئەخمەق، نادانلار ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلايدۇ، لې- كىن... ئۇنىڭ قازغان ئورىسىغا ھەدىسلا پۈت ساڭگىلىتىپ بېرىدىغان مەرۇپ تېخى تۇغۇلمىدى! دېمەككىم، ئۇنداق ئاسان ئىش يوق، چۆچۈرىنى خام ساناپ يۈرۈپتۇ، بەچچىغەر!...

— سىز ئاڭلىمىغانمۇ، ئاقساقال، — دېدى ئەدھەم ئاغزىدە- كى نەشپۈتنى يۇتقۇنۇپ، — نېكسونىڭ ئەسلىمىسىدە مۇنداق بىر سۆز بار: «سىياسىي خىزمەت قىلغان ئادەم بىر كۈندە توققۇز ئۆلۈپ بىر تىرىلىدۇ.» ھامۇت كەنجىنىڭ قىلىۋاتقان ئىشى ئا- شۇنداق ئىش، ئۇنىڭ دەۋرانىمۇ ئۇزۇنغا بارمايدۇ.

— شۇ... ئۇنىڭ قولىدىن نېمە كېلەتتى؟ — دېدى مەرۇپ ئاقساقال چىشىنىڭ ئارىسىدىن چىقىرىپ، — خۇدا ئەزىز قىلغا- نى بەندە خار قىلالمايدۇ! دېمەككىم، بىزنى خۇدا ئەزىز ياراتقان... شۇنداقتىمۇ، سۇ كېلىشتىن بۇرۇن تۇغان قۇرۇپ تۇرغان ياخشى، ئۇكام. دېمەككىم، بۇ ئۆزى سەۋەبلىك ئالەم... ئەگەر سىز مۇشۇ پەيتته، ئۆتكۈر قەلىمىڭىزنى ئىشقا سېلىپ، مېنىڭ يەر ئىسلاھاتىدىن تارتىپ ھازىرغىچە بولغان ئوتتۇز نەچچە يىللىق ئىنقىلابىي ھاياتىم توغرىسىدا بىرەر پارچە بىر نەرسە يېزىپ، گېزىتته ئېلان قىلىۋەتسىڭىز گۈل ئۈستىگە گۈل بولغان بولاتتى. دېمەككىم، ئۇ چاغدا ھامۇت ھەرقانچە قۇتۇرىسىمۇ، «ئەجىلى پۈتكەن قۇزغۇن قارچىغا بىلەن ئوينىشار» دېگەندەك ئىش بولاتتى...

— بىرەر پارچە ئەسەر يېزىش ھېچ گەپ ئەمەس، ئاقسا- قال، — دېدى ئەدھەم دەرھاللا كۆڭلىنى بىلدۇرۇپ، — سىزنىڭ

شان ـ شەۋكەتلىك ھاياتىڭىز بىر پارچە ئەمەس، ئون پارچە ئەسەر يېزىشقىمۇ ئەرزىيدۇ. لېكىن، گېزىتتە ئېلان قىلىش مەسىلىسى قانداق بولاركىن؟...

— خاتىرجەم بولۇڭ، ئۇكام، ئۇ تەرىپىگە مەن ئىگە، دې- مەككىم، گېزىتخانىدىكى ئۇلپەتلەر ئۇنچىلىك ئىشقا يارايدۇ، پەقەت سىز يازسىڭىزلا چىقىرىش مەندىن!

ئەدھەم ماقۇل بولدى، لېكىن كۆڭلىنىڭ چوڭقۇر بىر يېرى- دە ئىككىلەندى: ئەگەر ئەسەر يېزىلىپ، ئېلان قىلىنىپ، ئۇ- زۇن ئۆتمەي بۇ ئادەم ئۆلۈپ قالسا قانداق بولىدۇ؟ بۇنىڭ ئۆزىگە قىلچە پايدىسى بولماسلىق تۇگۇل، ھەتتا قاتتىق كۇلكىگە قېلىشى مۇمكىن! ئۇ چاغدا ھامۇت كەنجىلەر ئۇنى بوش قويامدۇ؟! ئەگەر يازمىسىچۇ؟ ئاقساقال ئالمادىس ساقىيىپ، يېڭى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىغا كىرگۈزۈلسە، ئۇ چاغدا بۇ ئادەمنىڭ ئىشەنچىسىدىن ئايرىلىپ قالمامدۇ؟! ۋاي خۇدايىم... نېمىدېگەن قاتتىق تەڭقىس- لىق ـ ھە؟!...

ئەدھەم ئويلا ـ ئويلا ئاخىر يەنە بىر قارارغا كەلدى: يېزىش كېرەك، لېكىن ئالدىرىماي، ۋەزىيەتنى كۆزىتىپ، تەمكىنلىك بىلەن ئىش تۇتۇش كېرەك!...

بىر سېسترا قىز كىرىپ، مەرۇپ ئاقساقالنىڭ قولتۇقىغا تېرمومېتىرنى قىستۇردى ۋە چىقىپ كېتىۋېتىپ:

— بەك چارچاپ كەتمەڭ، ئاقساقال! — دەپ قويدى.

— دوختۇرخانا دېگەن شۇ ـ دە! — دېدى مەرۇپ ئاقسال سېسترا قىز چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، — ھەممىسىنىڭ باش- قۇرغۇسى كېلىدۇ. دېمەككىم، خۇدايىم بەندىسىنى كېسەل بىلەن تېۋىپنىڭ، داۋا بىلەن قازىنىڭ ئالدىدا تۇرغۇلۇق قىلمىسۇن! پۇتۇن ئەركىنلىكىڭنى يوقتىدىكەنسەن!

ئارىغا بىر پەس جىملىق چۈشتى. ئەدھەم نېمە ئۈچۈندۇر خىيال بىلەن غەمكىن ئولتۇرۇپ قالدى. ئادەمنىڭ چىرايىغا

قاراپ، كۆڭلىده نېمە ئويلاۋاتقانلىقىنى بىلەلەيدىغان تادان مەرۇپ ئاقساقال شۇ پەيتتە قانداق گەپلەرنىڭ ئەدھەمنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرۈپ، روھىنى ئۇرغۇتىدىغانلىقىنى پەملەپ بولدى.

— تۇنۇگۈن ھېكمەت سوپى كېلىپتىكەن، — دېدى ئۇ دەل ئەدھەمنىڭ خىيالى ئۇستىدىن چۈشۈپ، — دېمەككىم، سىزنىڭ ئىشىڭىز توغرىسىدا ئۇزاق سۆزلەشتۇق. ھېلىمۇ بەك كېچىكىپ كەتتى، بەزى توسقۇنلۇقلار بولۇۋاتىدۇ، بۇ قېتىم چىن شۇجى ھىدايەتنى ئۆستۇرمەن، دەپ چىڭ تۇرۇۋاتقان ئوخشايدۇ. دېمەككىم، مەن ھېكمەت سوپىغا: مەيلى ئۆستۇرمەن دېسە، بىز-مۇ ياق دېمەيلى، ۋەزىيەت ئۇنىڭغا ئوڭ كەلدى، لېكىن تۇرپانلىقلارنىڭ گېپى بويىچە «دۆڭگە يېقىتايلى!» دېدىم. دېمەككىم، ئەمدى سىزنىڭ ئىشىڭىزنى مەن يېقىندا دوختۇرخانىدىن چىقىپلا تۇتۇش قىلىمەن، ئەگەر ئىدارىڭىز يەنە ئارقىغا سۆرىسە، ئۆزۈمگە يۆتكەپ ئەكېلىپ ھەل قىلىمەن. دېمەككىم، كېيىن ئۇلار يولىڭىزغا پايانداز سېلىپ ئەكېتىشكە مەجبۇر بولىدۇ. راستىنى ئېيتسام، بۇ قېتىم كېسەل بىلەن يېقىلغاندا، ئالدى بىلەن سىزنىڭ ئىشىڭىز خىيالىمغا كەلدى، دېمەككىم، ئالىمادىس بىرەر ئىش بولۇپ قالسا، كۆزۈم ئوچۇق كەتمىسۇن، دەپ يۇقىرىدىكى مۇھىم بىر ئادەمگە سىزنى تاپشۇرۇپ، ئورۇندىيالماي قالغان بىردىنبىر ئىشىم شۇ، دەپ ۋەسىيەتمۇ قىلىپ قويغانىدىم...

— رەھمەت، ئاقساقال، — دېدى ئەدھەم ھاياجاندىن ئاۋازلىرىنى تىترىتىپ، — شۇنچىلىك كۆڭۈل بۆلگەنلىكىڭىزگە رەھمەت، دېگەنلىرىڭىز كېلەر...

2

مەھلىيا بۇگۈن چۈشتىن كېيىن «كىچىك پارىژ» قەھۋەخانىسىغا كەلدى. سالمان ئۇنى ئىشىك ئالدىدا كۈتۈپ تۇرغانىدى.

— سالام، «تېهران قىزى» كەلدىڭىزمۇ؟ — دېدى سالمان ئۇنىڭغا قىزغىن قول سوزۇپ.

— ھە... كەلدىم، ئادەم ئەۋەتىپتىكەنسىز! — مەھلىيانىڭ ئاۋازى زەئىپ ئىدى، ياش، ئوماق جامالىمۇ ئۇستى - ئۇستىلەپ كەلگەن دەرد - ئەلەمدىن بىرنەچچە كۈن ئىچىدىلا خۇددى بىزدىنىڭ ئېھتىياتسىز ئايىغىدا دەسسىلىپ كەتكەن گۈلدەك سولىشىپ، جۇۋانىنىڭ ئۆزىلا بولۇپ قالغانىدى. لېكىن بۇگۈن سالمان بۆلەكچىلا قىزغىن ۋە ئېغىر - بېسىق ئىدى. بۇ ئۇنىڭ تەبىئىتىدىكى ئۆزگىرىش بولماستىن، بەلكى بەدىنىدىكى فىزىئولوگىيىلىك ئۆزگىرىش — قان زەرداب ماددىسىنىڭ ئېشىپ كەتكەنلىكىدىن بولۇۋاتاتتى. ئۇ ھەرقانداق ۋاقىتتا كۆڭلىدىكى ھارام نىيىتىنى خۇددى تىمساھ كۆز يېشى ئارقىلىق تەبىئىتىدىكى ياۋۇزلۇقنى يوشۇرغاندەك يوشۇرۇشقا، پەردازلاشقا ئۇستا ئىدى.

— تۇنۇگۈن سىزنى چۈشەپ قاپتىمەن، مەھلىيا، — دېدى سالمان ۋە لېۋىدىكى يېرىم - يارتا كۈلكىسى بىلەن كۆزىدىكى شۇملۇقنى يوشۇرماقچى بولدى، — سېغىنىدىم... كۆرگۈم كەلدى، شۇڭا تۇنۇگۈن ئادەم ئەۋەتكەنىدىم... يۈرۈڭ، ماڭغاچ پاراڭلىشايلى.

ئۇلار ئىككى تەرىپى دەرەخلىك ئازادە يولغا چىقتى. يول خۇددى تىللادا چاچقۇ چاچقاندەك، كەچ كۈزنىڭ شىلدىر - شىلدىر غازاڭلىرى بىلەن بېزەلگەنىدى.

— سېغىنىدىم دېدىڭىزما؟ — دېدى مەھلىيا ئۇزاق سۈكۈتتىن كېيىن كىنايە ئارىلاش، — سىز سېغىنىشنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلەمسىز، سالمان ئاكا؟! سېغىنىش يۈرەكتىن چىقىدۇ، لېكىن سىزدە ئەنە شۇ سېغىنىشنى، مۇھەببەتنى چۈشىنىدىغان، ھېس قىلىدىغان، قەدىرلەيدىغان يۈرەك دېگەن نەرسە بارمۇ؟!...

قاتمۇقات ئاچچىق يۇتقان بىچارە قىزنىڭ سۆزلىرى سالماڭ

ىنىڭ بېشىغا تۆكمە يامغۇردەك ياغقىلى تۇردى. لېكىن بۇ گەپلەر خۇددى قۇمغا كار قىلمىغان سۇدەك سالماننىڭ قېتىغمۇ كىرىپ چىقمىدى.

— نېمە دېسىڭىز ھەقلىق، مەھلىيا، — دېدى ئۇ مۇلايىم قىياپەتتە، — توغرا، ئىشەنمەسلىككىمۇ ئاساسىڭىز بار، بىر مەزگىل ھالىڭىزدىن خەۋەر ئالالمىدىم، يالغۇز قويدۇم، ئىشەنمەسىڭىز، بۇ ھەرگىزمۇ سىزنى ئۇنتۇپ قالغانلىقىم ئەمەس، پەقەت سودا ـ سېتىق ئىشلىرىنىڭ ئالدىراشلىقى بىلەن ۋاقىت چىقىرالمىغانلىقىمدىن بولدى. پۇل ۋەسۋەسىسى يامان ئىكەن، جان تىكىپ ئېلىشمىسىڭىز كىشىلەر سىزگە ئاسان يول بەرمەيدىكەن، مېنىڭ بۇ ئىشلىرىمنى تېگى ـ تەكتىنى ئالغاندا، يەنىلا ئۆزىمىز، پەرزەنتىمىز ۋە كەلگۈسى ھاياتىمىز ئۈچۈن بولۇۋاتىدۇ، شۇڭا بۇنى توغرا چۈشىنىشىڭىز كېرەك...

ئاياللار كۆپىنچە باغرى يۇمشاق، ئەپۇچان كېلىدۇ. جايىدا ئېيتىلغان ئىللىق، چىرايلىق سۆزلەر ئۇلارنىڭ كۆڭلىدىكى چىگىشلەرنى، يۈرىكىدىكى دەردلەرنى ئاسان كۆتۈرۈۋېتىدۇ. شۇ تاپتا، مەھلىيامۇ سالماننىڭ بىچارە قىياپىتىگە، ياغلىما گەپلىرىگە ئىشەندى ۋە ئاستا ـ ئاستا يۇمشاپ، ئۆزىنىڭ بايا قاتتىق تېگىپ قويغانلىقىدىن پۇشايمانمۇ يېدى، لېكىن ئاغزىدىن چىقارمىدى.

— سېغىنمىغان بولسام، ئادەم ئەۋەتىپ سىزنى چاقىرتمايتتىم، مەھلىيا، — دېدى سالمان ئۇنى تېخىمۇ ئىشەندۈرۈپ، — سىرداشقۇم، مۇڭداشقۇم كەلدى، بۇگۈن سائەت تۆت بىلەن يېڭىشەھەر رايونىدىكى ھېلىقى ئۆيگە چىقىڭ، مەن سىزنى شۇ يەردە كۈتىمەن، توي ئىشىمىز توغرىسىدا ئېنىق سۆزلىشەيلى!

مەھلىيا تېخىمۇ ھاياجانلاندى، خۇدا سالماننىڭ كۆڭلىگە ئىنساپ بېرىپتۇ، دەپ ئويلاپ، خۇدادىن تۇرمۇشىنىڭ، كەلگۈسىنىڭ ۋە ئائىلىق باغرىدا خاتىرجەم يېتىلىۋاتقان پەرزەنتىنىڭ

بەخت ـ سائادەتىنى، تىنچ ـ ئاسايىشلىقىنى تىلەپ، ئىچ ـ ئىچىدىن خۇشال بولدى ۋە ئۇمىد نۇرى ئۆچۈشكە باشلىغان كۆز-لىرىدە باشقىدىن شادىيانە كۈلكە جىلۋىلەندى.

ئۇ چىرايلىق تارىنىپ، ياسىنىپ، ۋاقىتنىڭ توشۇشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتتى ۋە يولنىڭ يىراقلىقى، ئاپتوبۇسنىڭ جىددىيلىكىنى ھېسابلاپ، سائەت ئۈچ بىلەنلا ئۆيدىن چىقتى، ئونىنچى يولنىڭ ئاخىرقى بېكىتىدىن ئىككىنچى يولغا ئالمى-شىپ، يېڭىشەھەر رايونىغا قاراپ ماڭدى. دېگەندەك، مەنزىلگە يېتىپ كېلىش ئۈچۈن قىرىق مىنۇتتىن ئارتۇق ۋاقىت كەتتى. ئۇ تونۇش بىنانىڭ چەتتىكى ئىشىكىدىن كىرىپ، تۆتىنچى قەۋەتـ كە كۆتۈرۈلدى. ئۇ، بۇ يەرگە بۇنىڭدىن ئوتتۇز نەچچە كۈن بۇرۇن — سالمان بۇ ئۆيلەرنىڭ ئاچقۇچىنى يېڭىلا قولىغا ئالغان ۋاقىتتا كېلىپ، سالمان بىلەن ئىككى سائەتتەك «سىردىشىپ» كەتكەنىدى. ئۇ چاغدا ئىشىك بېشىدا ماۋۇ ۋىۋىسكا يوق ئىدى. ھازىر بىر پارچە قارا تاختىغا ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە «سامانيولى شىركىتىنىڭ يېڭىشەھەر ئۇچۇر پونكىتى» دەپ يېزىپ، ئىشىك بېشىغا بېكىتىپ قويغانىدى. مەھلىيا بۇ ئۆينىڭ جاڭ داتۇغا ئىجارىگە بېرىلگەنلىكىنى ئاڭلىغاچقا، خاتىرجەم ھالدا ئىشىكنى چەكتى، ھايال ئۆتمەي ئىشىك ئېچىلىپ، مەھلىيانىڭ ئالدىدا جاڭ داتۇ پەيدا بولدى.

— كېلىڭ، مەھلىيا، كېلىڭ، — دېدى ئۇ قوللىرىنى يېيىپ، — ئىچكىرى كىرىڭ...

— سالمان ئاكام بارمۇ؟ — مەھلىيا ئارىسالدى بولۇپ تۇرۇپ قالدى.

— ھازىر كېلىدۇ، ھازىر، — جاڭ داتۇ ئۇنى خاتىرجەم قىلىشقا تىرىشتى، — بايا تېلېفون بەردى، سىزنى ئازراق كۈتۈپ تۇرسۇن، دەيدۇ، بىرى بىلەن قېلىشىدىغان ھېسابات ئىشى چـ-قىپ قاپتۇ...

مەھلىيا ئىچكىرى كىردى. مېھمانخانىدىن باشقا ئۆيلەرنىڭ ئىشىكلىرى ھەم يېپىقلىق ئىدى. جاڭ داتۇ ئۇنى ئۇدۇل مېھمانخانىغا باشلاپ كىردى، ئۆتكەندە بىر كارىۋاتتىن باشقا ھېچ نەرسە يوق مېھمانخانا بۇگۈن چىرايلىق، رەتلىك سەرەمجانلاشقانىدى. قوش كىشىلىك لۆم ـ لۆم كارىۋات، ئۈچ كىشىلىك سافا، رەڭلىك تېلېۋىزور، سىنئالغۇ ۋە قوش ئېغىزلىق ئۇنئالغۇ، گىلەم، تېلېفون، دۇخاۋا پەردە قاتارلىقلار ئۆينى زامانغا لايىق، ئالىيېشىل قىلىۋەتكەنىدى.

— قېنى، ئازادە ئولتۇرۇڭ، مەھلىيا، — دېدى جاڭ داتۇ ئۇنى ساپاغا تەكلىپ قىلىپ، — ئۇنئالغۇ قويۇپ بېرەي، ئاڭلاپ بېقىڭ.

جاڭ داتۇ ئۇنئالغۇنى قويۇپ بېرىپ چىقىپ كەتتى. ئۇنئالغۇدىن جىددىي، ئەمما يېقىملىق جاز مۇزىكىسى كەلدى. مەھلىيا مۇنداق مۇزىكىلارنى ياخشى كۆرەتتى. مۇزىكىنىڭ شوخ رىتىمىغا ئەگىشىپ، ئۇنىڭ زىلۋا، ئەۋرىشىم بەدەنلىرىمۇ قوزغىلىشقا، ھەرىكەتلىنىشكە باشلىدى. لېكىن ئۇ ئۆزىنى چىڭ تۇتۇپ ئولتۇردى، ئەگەر بۇرۇنقى ۋاقىتلىرى بولىدىغان بولسا، مۇنداق شوخ، يېڭى مۇزىكىلارنى ئاڭلاش بىلەنلا مەيدانغا چۈشۈپ، كىشىلەرنى ھەيران قالدۇرغۇدەك دېسكو ئۇسسۇللىرىنى ئويناپ كەتكەن بولاتتى. لېكىن ھازىر ئۇنىڭدا ئۇنچىلىك جاسارەت ۋە ھەپسىلە يوق ئىدى، مۇزىكا ئۇنىڭ تەسىرچان سەزگۈلىرىنى غىدىقلاشتىن نېرىغا ئۆتەلمىدى...

مەھلىيا مۇزىكىغا مەست بولۇپ، ئۆيگە بىرىنىڭ كىرگەنلىكىنى تۇيمىدى، بىر چاغدا يەڭگىل يۆتەل ئاۋازىنى ئاڭلاپ، بېشىنى كۆتۈرۈپ چۆچۈپ كەتتى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا قىرىق بەش ياشلار چامىسىدىكى سالپاڭ قۇلاق، سودىگەر سۈپەت بىر ئادەم تۇراتتى.

— بۇ ئۆيگە قانداق كىردىڭىز؟ — سورىدى مەھلىيا ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ.

— ئىشكتىن كىردىم، ئوماق قىز، — دېدى «سالپاك قوۇلاق» يېقىمسىز كۈلۈمسىرەپ، — مانا مۇشۇ ئىشكتىن!

— بىرىنى ئىزدەمسىز؟ — مەھلىيا نېمە دېيىشىنى بىلمەي ئاغزىغا ئۇدۇل كەلگەن گەپنى قىلىۋاتاتتى.

— ھەئە، سىزنى ئىزدەيمەن...

— مېنى؟!

— شۇنداق، سىزنى!

«سالپاك قوۇلاق»نىڭ بېزەكلىكىدىن مەھلىيانىڭ ئاچچىقى كەلدى.

— چاقچىقىڭىزنى قويۇپ، ئۆيدىن چىقىپ كېتىڭ! — دېدى ئۇ ئەمدى كەسكىنرەك تەلەپپۇزدا.

— چاقچاق قىلىۋاتقىنىم يوق، ئوماق قىز! — «سالپاك قوۇلاق» مۇ چىرايىغا جىددىي تۈس بەردى، — سىزنىڭ ئىسمىڭىز مەھلىياغۇ دەيمەن، مەن سىزنىڭ سۈرىتىڭىزنى كۆرگەن، سۈرەتتىكىدىنمۇ چىرايلىق ئىكەنسىز، بۇگۈن ئىككىمىزنى تەقدىر ئۇچراشتۇردى، تەقدىر مۇشۇ ئۆيدە ئىككىمىزنىڭ بېشىنى قوشماقچى!

— نېمە دەۋاتىسىز، ئالجىپ قالمىغانسىز؟! — مەھلىيا ھەم سەگەكلەشتى، ھەم كۆڭلىگە دەككە ـ دۈككە چۈشتى، — چىرايلىقچە چىقىپ كېتىڭ، بولمىسا، جاڭ داتۇنى چاقىرىمەن...

— سىز نېمە دەۋاتىسىز، چىرايلىق قىز؟ — دېدى «سالپاك قوۇلاق» پەرۋاسىز ھالدا، — ھازىر بۇ ئۆيدە سىز بىلەن مەندىن باشقا ھېچكىم يوق. خالىسىڭىز تاڭ ئاتقۇچە مۇشۇ ئۆيدە سىز بىلەن بىللە بولىمەن، ئالدىرىسىڭىز سائەت ئونلاردا يولغا سېلىپ قويىمەن، شۇنىڭغىچە ئۆيىمۇ، ۋاقىتمۇ مېنىڭ ئىلكىمدە!

«سالپاك قوۇلاق» چاپىنىنى سېلىپ، غۇنجىنگە چېپىلماقچى بولغان بۇقىدەك مەھلىياغا قاراپ ئېتىلىپ كەلدى. مەھلىيا

چاققانلىق بىلەن شاپپىدە ئۆزىنى چەتكە ئالدى، «سالپاق قۇلاق» ساپانىڭ قىرغىقىغا پۇتلىشىپ يىقىلىپ چۈشكىلى تاس قالدى.

— ناز ـ خۇلق دېگەنمۇ ئۆز يولىدا بولسۇن، قىزچاق، — دېدى «سالپاق قۇلاق» ئىككىنچى قېتىم ھۇجۇمغا تەييارلىنىپ، — ئۇنچىۋالا قوپاللىق قىلماڭ...

— سىز زادى نېمە ئادەم؟! — مەھلىيانىڭ ئاۋازى تىترەپ كەتتى، — ماڭا چېقىلىشقا نېمە ھەققىڭىز بار؟!...

— نېمىشقا ھەققىم يوق ئىكەن؟! — «سالپاق قۇلاق» نىڭمۇ كەيپى ئۇچۇشقا باشلىدى، — سىزگە يەنە نېمە بەرسەم بولاتتى؟! بىرنەچچە سائەتلىكىڭىزنى ئۈچ يۈز يۆنگە سېتىۋالىدىم، شۇمۇ ئازمۇ؟!...

— نېمە؟! نېمە دەۋاتىسىز؟! — مەھلىيانىڭ ئاۋازى بوغۇلۇپ، كۆزلىرى چەكچەيدى، غەزەپ ۋە ئەلەمدىن ئۆتى يېرىلغۇدەك ھالغا يەتتى.

— گەپ شۇ، قىزچاق! — دېدى «سالپاق قۇلاق» قوللىرىنى ئۇنىڭغا سوزۇپ، — كېلىڭ. بۇ كىچىككىنە ئۆينىڭ قەيىرىگە قاچىسىز؟ بۇگۈن سىز مېنىڭ بىر نەچچە سائەتلىك مۇلكۈم، نەگە قاچسىڭىزمۇ قولۇم يېتىدۇ!...

ئۇ مەھلىياغا تاشلاندى ۋە قۇچاقلاپ كۆتۈرۈپ، كارىۋاتقا باسمادىدى. مەھلىيا ۋارقىرىدى، تېپىرلىدى، لېكىن «سالپاق قۇلاق» ئۇنىڭ كۆڭلەكلىرىنى يىرتىپ، ئىشتىنىغا قول ئۇزاتتى، شۇ چاغدا، مەھلىيا قانداقتۇر بىر كۈچ بىلەن «سالپاق قۇلاق» نىڭ ئوڭ يەلكىسىنى شۇنداق چىشلىدىكى، «سالپاق قۇلاق» گويا يۇرىكىگە پىچاق يېگەن چوشقىدەك چىرقىراپ كەتتى، مەھلىيا چاققانلىق بىلەن ئۇنىڭ ئاستىدىن چىقىپ، ئۆزىنى ئىشككە ئاتتى، لېكىن ئىشىك سىرتىدىن تاقالغانىدى، ئۇ ئۆينى بىر پىرقىرىدى، ياشقا تولغان كۆزىگە ئاخىرى لەمپىنىڭ پەردە

تارتىلغان ئىشىكى كۆرۈندى، ئۇ دەرھال لەمپىگە چىقىپ، ئىشىكنى سىرتىدىن ئېتىۋالدى...

قۇياش يىراق تاغ ئۈستىگە باش قويغانىدى. ئۇنىڭ تەپتى يانغان ئاخىرقى سۈس نۇرلىرىدىن ئۈپۈقتا ساڭگىلاپ تۇرغان دۈپدۈگىلەك بىر پارچە بۇلۇت گويا ئاشۇ تاغ ئۈستىدىن ھېلىلا ئېتىلىپ چىققان ژولقان لاۋسىدەك قىزغۇچ جىلۋىلىنىپ تۇراتتى...

مەھلىيا ئاستا ـ ئاستا ئېسىگە كەلدى، ئۆز يىغىسىدىن پاك بولۇپ كەتكەن قۇلاقلىرى سەل ـ پەل ئېچىلىپ، ئەتراپتىكى ھاياتلىق شەپىلىرى ئاڭلىنىشقا باشلىدى...

شۇ تاپتا، مەھلىيانىڭ ھەسرىتى چوڭقۇر، دەردى ئېغىر ئىدى. ئۇنىڭ قەلبىدىكى مۇقەددەس سۆيگۈ ئىلاھى گۈمان ژە شەك ـ شۇبھە داغلىرى بىلەن خۇنۇكلەشتى، ئۇنىڭ ئەقىدە باغلاپ سۆيۈنگەن تېغى چاك ـ چېكىدىن بۆسۈلۈپ گۈمران بولدى. شۇ تاپتا، ئۇ ئۆزىنى دۇنيادىكى ئەڭ بىچارە، ئەڭ ئاجىز مەزلۇم ئاياللار قاتارىدا سەزدى، ھەممە ئادەم يامان گېپىنى قىلىدىغان، مەسخىرە قىلىپ كۈلىدىغان ناپاك بىر ئايالغا ئايلىنىپ قالغاندەك ھېس قىلدى. شۇڭا، ئۇنىڭ ھاياتقا بولغان ئوتلۇق مۇھەببىتى ئاستا ـ ئاستا ئۆچۈشكە، ئىنسانلارغا بولغان قىزغىن ئەقىدىسى ئاستا ـ ئاستا سۇسلىشىشقا باشلىدى. بىر چاغلاردا سالماننىڭ مېھىر ـ مۇھەببىتى، ژاپا ـ ساداقىتى بولغانلىقى ئۈچۈنلا ھايات ئۇنىڭغا شېرىن، تەبىئەت گۈزەل، تۇرمۇش تاتلىق، ئادەملەر مېھرىبان كۆرۈنگەنىدى. لېكىن ئەمدى ئۇنىڭغا ھەممە نەرسە ئۆزگىرىپ، ھاياتنىڭ لەززىتى، تەبىئەتنىڭ گۈزەللىكى قالمىغاندەك كۆرۈندى... ئۇ ئەمدى بۇ قورقۇنچلۇق، ئالدامچى تۇرمۇشتا ئۆزىنىڭ بىھۇدە ئىكەنلىكىنى، بىر كۈنمۇ ئارتۇق ياشىيالمايدىغانلىقىنى بىلىپ يەتتى، شۇنىڭ ئۈزىلا ئۇنىڭ ئۈچۈن كۈپايە ئىدى...

«سالپاك قۇلاق» لەمپە ئىشكىنى ئىتتىرىپ، جالداقشىتىپ، ئاخىر گەۋدىسى پاتقۇدەك يوچۇق ئاچتى، مەھلىيانىڭ ئۇنىڭغا تاقابىل تۇرغۇدەك مادارى قالمىغانىدى. پۇت ـ قولى بوشىشىپ، يۇرىكىدە بەسىپ بولماس بىر خورلۇق پەيدا بولدى. ئۇ «سالپاك قۇلاق» نىڭ غالجىرلاشقان مۇدھىش تەلەتىنى كۆرۈپ-لا، كۆز چاناقلىرى كەرىلدى، قارىچۇقى كىچىكلەپ، يىڭنىنىڭ ئۇچىدەك ئۇتكۇر بىر نۇر يالتىرىدى. بۇ ئۇنىڭ ھاياتلىق شامى يېنىپ تۇرغان كۆزلىرىدىكى ئاخىرقى نۇر — ياشلىق باھارىنى چەيلەپ، ئىپپەت ـ نومۇسىنى بۇلغاپ، ئىنسانىي غۇرۇرىنى ئاياغ ئاستى قىلىپ، ۋىجدانىنى خورلىغان قارا يۈرەك ئادەملەرگە ئوق قىلىپ ئاتقان ئۇتكۇر، تەڭداشسىز، پاك نۇر ئىدى...

«سالپاك قۇلاق» لەمپىگە چىقتى، لېكىن ئۇنىڭ مەھلىيانى تۇتۇش ئۇچۇن سوزۇلغان قولى ھاۋادا لەيلەپ قالدى، مەھلىيا ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن خۇددى رىۋايەتلەردىكى ئاسمان پەرىسىدەك غايىب بولغانىدى...

3

مەرۇپ ئاقساقالنىڭ دېمى سىقىلدى، سول يەلكىسىدىن باشلانغان يېقىمسىز ئاغرىق ئاستا ـ ئاستا كۆكرەكنى قارماپ، يۈرەكنى ھالسىرىتىشقا باشلىدى. يۈرىكى گويا تۇرۇپ ـ تۇرۇپ ئاغزىغا قاپلىشىپ قالغاندەك نەپسىنى بوغاتتى. ئۇنىڭ كۆزىگە غەلىتە نەرسىلەر — چۈشى، پاشا، كۇمۇتىغا ئوخشاش ھاشاراتلارنىڭ گىژىلداپ، پىرقىراپ ئۇچۇشى؛ قىزىل، يېشىل، قارا رەڭلىك كىيىملەرنى كىيىۋالغان ئۇششاق بالىلارنىڭ يۇمىلاق، چاسا، ئۇزۇنچاق يۈزلىرى ۋە يەنە ئاللىقانداق ئەجۇج ـ مەجۇجگە ئوخشىشىدىغان شۇم تەلەت نەرسىلەر كۆرۈنگەندەك بولدى، قۇلقىغا بولسا، ئەزەلدىن ئاڭلاپ باقمىغان — ئادەمنىڭ نېرۋىسىنى

قاقشىتىدىغان سوغۇق، يېقىمسىز ۋە مۇدھىش ئاۋازلار ئاڭلانغاندەك تۇيۇلدى...

ئۇ بۇنىڭدىن ئوتتۇز بەش يىل بۇرۇن، بۇگۈنكىدەك قور-قۇنچلۇق ئەھۋالنى بىر قېتىم بېشىدىن كەچۈرگەنىدى. ئۇ چاغ يەر ئىسلاھاتىنىڭ قىزغىن كېتىۋاتقان مەزگىلى ئىدى. مەرۇپ ئاقساقال تېزلا كۆزگە كۆرۈندى، ئۇ ئۆز ئىشىغا پۇختا، ئەقىل-لىق ھەم تەدبىرلىك ئىدى: ھەر قېتىم يۇقىرىدىن ماشىنا بىلەن باشلىقلار كەلگەندە، ئۇ ماشىنىنىڭ ئاۋازىنى يىراقتىن ئاڭلاپلا، ئىشتىنىنىڭ پۇچقىقىنى تۈرۈپ، پۇتىنى ئېرىقتىكى پاتقاقتا مە-لەپ، خۇددى جاپا چېكىپ ئىشلەۋاتقان ئاكتىپ ئىشلەمچىدەك قىياپەتتە باشلىقلارنىڭ ئالدىغا چىقاتتى. بۇ ئىش كۆپ قېتىم تەكرارلاندى، بولۇپمۇ كەچ كۈز ۋە باش ئەتىياز ۋاقىتلىرىدا جىقراق بولدى. بۇنىڭ بىلەن ھەر قېتىم كەلگەن يېڭى - يېڭى باشلىقلارمۇ مەرۇپ ئىلياس توغرىسىدا ياخشى قاراشتا بولدى. لېكىن ئىش ھەمىشە ئۇڭدىن كەلمىدى، بىر قېتىم ھاياتىدىن ئايرىلىپ قالغىلى تاس قالدى: ئۇ يىراقتىن ماشىنا ئاۋازىنى ئاڭلاپلا ئىشتىنىنى تۈردى، ماتا كۆڭلىكىنىڭ پېشىنى يىرتتى، بۇ چاغدا ماشىنا خېلى يېقىنلىشىپ قالغانىدى، ئۇ ئالدىراشچىلىق-تا پاتقاقتا مىلىنىش ئۈچۈن، چوڭ بىر تۇپ ئۇجمىنىڭ يېنىدىكى لايلاتمىغا سەكرىدى، كىم بىلسۇن، ئۇزۇندىن بېرى لاي تاشلاپ تىنىپ قالغان لايلاتما دەسلەپ ئۇنىڭ بېلىگە، كېيىن كۆكسىگە، ئاخىرىدا گېلىغا كەلدى، ئۇنىڭ قىمىرلاشقا ماجالى يەتمىدى، غايىبانە بىر كۈچ ئۇنى ئاستىغا سۆرەپ كېتىۋاتاتتى. مۇزدەك لاي ئۇنىڭ پۈت - قوللىرىنى سىرقىرىتىپ، پەي - سىنىرلىرىنى قاتۇرۇپ قويدى. قويۇق پاتقاق ئۇنىڭ ئېڭىكىگە كەلگەندە، دېمى سىقىلىپ، يۈرىكى ھالسىرىدى، ئۇ ئىختىيارسىز ۋارقىراپ تاش-لىدى، ئاۋازى يىغا ئارىلاش تىترەپ چىقتى، ئۇنىڭ «ئادەم بارمۇ؟ قۇتۇلدۇرۇڭلار!» دېگەن ئاۋازىنى ئاڭلىغان ماشىنىدىكى

باشلىقلار لايلاتمىنىڭ يېنىغا كېلىپ توختىدى ۋە ماشىنىنىڭ سىم ئارغامچىسىنى تاشلاپ، ئۇنى تەسلىكتە تارتىپ چىقاردى، ئۇ يېرىم ئۆلۈكتەك ئالىيىپ ياتاتتى. باشلىقلار ئۇنىڭ بۇ يەرگە قانداق چۈشۈپ كەتكەنلىكىنى بىلەلمەي بىر - بىرىگە قاراشتى. شۇ چاغدا ئۇ ئاران كۆزىنى ئېچىپ: «سىنىپىي كۈرەش بولدى، دۈشمەنلەر مېنى قەستلەپ بۇ يەرگە تاشلاپ قاچتى!...» دېدى.

ئوتتۇز بەش يىلدىن كېيىنكى بۈگۈنكى كۈندە، ئۇ سوغۇق لايلاتمىدا ئەمەس، بەلكى ئاپئاق كىرلىك سېلىنغان لۆم - لۆم كارىۋاتتا يېتىپ، شۇ چاغدىكىدەك ئۆلۈم دەھشىتىنى قايتا بېشىدىن كەچۈرۈۋاتاتتى. بۈگۈن راستىنلا ئۇنىڭ كۆزىگە مۇردا كۆرۈنگەندەك، ئۇ دۇنيانىڭ سېرىق ئاپتىپى يۇز - كۆزىگە كۆلەڭگە تاشلاپ، ئۆلۈم شەپىسى تۇيدۇرماي كېلىۋاتقاندەك بىلىنىپ كەتتى. ئۇنىڭ بىردىنلا تېنى شۇركۈنۈپ، كۆزلىرى ئەلەڭلىدى ۋە ئاستا قولىنى سوزۇپ، قىزىل كۇنۇپكىنى قاتتىق باستى...

ياتاققا سېستىرا قىز يۈگۈرۈپ كىردى.

— نېمە بولدى، ئاقساقال؟ — دېدى ئۇ، مەرۇپ ئاقساقالنىڭ تاتىرىپ كەتكەن چىرايىغا قاراپ.

— بولالمايۋاتىمەن... دېمەككىم... جېنىم ئىچىمدە قېچىپ يۈرۈۋاتىدۇ...، — مەرۇپ ئاقساقالنىڭ ئاۋازى زەئىپ ۋە مىسكىن ئىدى.

— مانا ھازىر...، — سېستىرا قىز يۈگۈرۈپ چىقىپ، دوختۇرنى باشلاپ كىردى. گۆشلۈك، ئاق پىشاق يۈزىگە سېرىق جازىلىق كۆزەينەكى بەكمۇ ياراشقان، شالاڭ ۋە جانسىز چاچلىرى ئارىسىدىن يوغان ۋە يۇمىلاق بېشىنىڭ ھال رەڭ تېرىسى پارقىراپ كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان، چىم - چىم كۆزلۈك بۇ مەشھۇر يۈرەك كېسەللەر مۇتەخەسسىسى مەرۇپ ئاقساقالنى كۆرۈپلا، ئۇنىڭ تۇنۇگۈندىن بېرى قانداقتۇر بىر ئىش بىلەن روھىي جەھەتتە جىددىيلىشىپ، ياخشى دەل ئالمىغانلىقىنى، ئۆزى دوختۇرخانا

نىدا بولسىمۇ، كۆڭلىنىڭ ئاللىقانداق شەيتان ۋەسۋەسىسى بىلەن باشقا يەردە چېپىپ يۈرۈۋاتقانلىقىنى سېزىۋالدى.

— ئاقساقال، — دېدى ئۇ يۈرەك تىڭشىغۇچىنى يانچۇقىغا سېلىۋېتىپ، — دوختۇرغا تايىنىپلا كېسەلنى ياخشىلاش تەس! ئەڭ مۇھىمى جىددىيلىكتىن، ھاياجانلىنىشتىن ساقلىنىش لازىم. كېسەل ئادەم بەك جىق نەرسىلەرنى ئويلاپ كەتسە بولمايدۇ! سىزنىڭ يۈرىكىڭىز ھەددىدىن ئارتۇق روھىي جىددىيلىكىنى، ھەددىدىن ئارتۇق ھاياجانلىنىشنى كۆتۈرەلمەيدۇ! سىزگە ھازىر كۆلكىمۇ، يىغىمۇ ئوخشاشلا خەتەرلىك!...

دوختۇر چىقىپ كەتتى، ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەي، سېستىرا ئىككى تال دورا ئەكىرىپ مەرۋپ ئاقساقالغا ئىچۈردى. دورا تېزلا ئۆز كۈچىنى كۆرسەتتى، يۈرەك رېتىمى ئوڭۇشلىپ، نەپەس ئېلىشىمۇ نورمالىلاشتى. ئۇنى ئەمدىلا شېرىن ئۇيقۇ بېسىپ تۇرۇ-ۋېدى، ياتاققا ناتونۇش ئىككى ئادەم كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ بە-رى، ساقچى، يەنە بىرى، سوت خادىمى ئىدى. مەرۋپ ئاقساقال ئۇلارغا تەئەججۇپ بىلەن سوغۇقلا قاراپ قويدى.

— سىز مەرۋپ ئىلياس بولامسىز؟ — سورىدى ساقچى مۇلايىم ئاۋازدا، — سالمان سىزنىڭ ئوغلىڭىز بولامدۇ؟

— ھەئە، مەن مەرۋپ ئىلياس، — دېدى مەرۋپ ئاقساقال بىر ئاز ئۆرىدەپ ئولتۇرۇپ، — سالمان مېنىڭ ئوغلۇم، بىر ئىش بولدىمۇ؟!

— شۇنداق، ماۋۇ ماتېرىيالنى كۆرۈپ بېقىڭ!

ساقچى بىرنەچچە بەتلىك ماتېرىيالنى مەرۋپ ئاقساقالغا ئۇ-زاتتى. ئۇنىڭدا تۆۋەندىكىدەك مەزمۇنلار بار ئىدى:

«يېڭىشەھەر رايونىدىكى يېڭى بىنا، ئۇچىنچى كورپۇس بە-رىنچى ئىشىك تۆتىنچى قەۋەت ئىككىنچى نومۇرلۇق ئۆي جەمئى-يەت داشقاللىرىنىڭ قارا ئۇۋىسىغا ئايلانغان. ئۇ يەردە قىمار، پاھىشە، سېرىق سىنئالغۇ، زەھەرلىك چېكىملىكلەر ئەۋج

ئېلىپ، جاڭ داتۇ قاتارلىقلارنىڭ بىر سوتكىلىق پايدا تاپاۋىتى مىڭ يۈەندىن ئېشىپ كەتكەن...

سالمان مەرۇپ 9 - ئاينىڭ 22 - كۈنى سائەت تۆتتە بۇ ئۆيگە مەھلىيانى ئالداپ كەلتۈرۈپ، ئۇنى موللاق ئىسىملىك بىر سودىگەر بىلەن مۇناسىۋەت ئۆتكۈزۈشكە مەجبۇرلىغان. سودىگەر ئىككى كۈن بۇرۇن، جاڭ داتۇنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن مەھلىيا-نىڭ سۈرىتىنى كۆرگەن ۋە قىز ئۇچۇن جاڭ داتۇغا ئۇچ يۈز يۈەن پۇل بەرگەن. سالماننىڭ مۇنداق قىلىشتىكى مەقسىتى: مۇشۇ ئىش ئارقىلىق مەھلىيا بىلەن بولغان بۇرۇنقى مۇناسىۋىتىنى يېپىش ۋە قىزنىڭ قورسىقىدىكى ئۇچ ئايلىق ھامىلىنى موللاق بىلەن مەھلىيانىڭ ئۆزىگە ئارتىپ، ئۇنىڭدىن ئۆزۈل - كېسىل قۇتۇلۇشتىن ئىبارەت! لېكىن مەھلىيا دەردكە، خورلۇققا چىدى-ماي ئۆزىنى بىنادىن تاشلاپ ئۆلۈۋالغان...»

مەرۇپ ئاقساقال ماتېرىيالنىڭ ئاخىرىنى ئوقۇيالمىدى، كۆ-زىگە قاراڭغۇلۇق تىقىلىپ، يۈرىكى يەنە سىقىلىشقا باشلىدى، لېكىن دورىنىڭ كۈچى تېخى تۈگىمىگەچكە، بايىقىدەك ئېغىر ھالەت يۈز بەرمىدى...

— جىنايەتچى سالمان بىلەن جاڭ داتۇ ئىچكىرىگە قېچىپ كەتتى، — دېدى ساقچى ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپ، — لېكىن بىزنىڭ ئادەملەرمۇ ئىز قوغلاپ كەتتى، سىز بىلەن ھازىرچە شۇنچىلىك سۆزلىشەيلى، ساقىيىپ چىققاندىن كېيىن، سىزدىن ئىگىلەيدىغان ئەھۋاللار بار...

ساقچى بىلەن سوت خادىمى چىقىپ كەتتى، مەرۇپ ئاقساقال گويا بېشىدا چاقماق چاققاندەك قورقۇنچ ۋە ئازاب ئىچىدە سالپى-يىپ قالدى...

«خۇدا ئۇرغانىنى خۇدابەردىكام قوشلاپ ئۇرۇپتۇ» دېگەندەك، ئارىدىن يېرىم سائەت ئۆتەر - ئۆتمەي، مەرۇپ ئاقساقالنى يەنە ئىككى ئادەم يوقلاپ كەلدى. ئۇنىڭ بىرى ھامۇت كەنجى، يەنە

بىرى، مەرۇپ ئاقساقالنىڭ بۇرۇنقى ياردەمچىسى سۇڭ شاۋلىڭ ئىدى. مەرۇپ ئاقساقال ھامۇت كەنجىنى كۆرۈپلا يۈزىنى چەتكە بۇرۇۋالدى، لېكىن ھامۇت كەنجى ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ قىزغىن ئەھۋال سورىدى ۋە بىر تەرەپكە ساڭگىلاپ قالغان يوتقانىنى تۈزەپ قويدى. قىسقىچە ھال - ئەھۋال سوراشتىن كېيىن، سۇڭ شاۋ-لىڭ مەرۇپ ئاقساقالنىڭ باش تەرىپىگە ئۆتۈپ ئاستا مۇنداق دېدى:

— تۇنۇگۈن پارتكومدىن رەھبەرلەر كېلىپ، ھامۇت كەنجە-نىڭ خىزمەت ئورنىدا ئۆزگىرىش بولغانلىقىنى ئۇقتۇردى، ئۇ سىزنىڭ ۋەزىپىڭىزنى ئۆتكۈزۈۋالماقچى... بۈگۈن سىزنى يوقلە-غاچ بەزى ئىشلارنى مەسلىھەتلەشكىلى كەلدۇق...

— شۇنداق، يولداش مەرۇپ ئىلياس، — دېدى ھامۇت كەنجى بىر خىل ئوڭايسىز كەيپىياتتا، — ئورنىمىزدا ئاز - تولا ئۆزگىرىش بوپتۇ، لېكىن بۇ ھەرگىزمۇ خىزمەتنىڭ ئۆزگىرىشى-دىن دېرەك بەرمەيدۇ... ئۆزىنى خەلقنىڭ چاكىرى ھېسابلايدىغان بىر رەھبىرىي كادىر ئۈچۈن، خىزمەتنىڭ چوڭ - كىچىكى، يۇقىرى - تۆۋىنى بولمايدۇ... سىز ئالدى بىلەن ياخشى داۋالە-نىڭ، ئاندىن...

ھامۇت كەنجىنىڭ گېپىنى ئاغزىدا قالدى، مەرۇپ ئاقساقال-نىڭ چىرايى تاتىرىپ، ياستۇقتا تىرەلگەن بېشى بىر تەرەپكە قىيسىيىپ كېتىۋاتاتتى. ھامۇت كەنجى بىلەن سۇڭ شاۋلىڭ ئالدىراپ ئورنىدىن تۇردى ۋە بىرى بېشىدىن، بىرى قولىدىن تۇتۇپ، نېمە بولغانلىقىنى سورىغىچە، مەرۇپ ئاقساقال چوڭقۇر بىر خارقىرىدى - دە، نەپەستىن توختىدى، كۆزلىرى بولسا، شېشىدەك قېتىپ قالدى...

4

ئۇرۇمچىنىڭ داستىخىنى كەڭ، نېمىتى مول بولمىغان بەلەن داستىخان ئۈستىدە بولىدىغان گەپ ـ سۆزلەر كەڭ ۋە مول بولۇپ تۇرىدۇ!

مەرۇپ ئاقساقالنىڭ تۇيۇقسىز ئۆلۈمىدىن كېيىن، بىرنەچچە يۇقىرى ۋە ئوتتۇرا قاتلام ئائىلىنىڭ داستىخانلىرى ئۈستىدە بۇ ھەقتە گەپ بولدى ۋە ھەممىسىدە دېگۈدەك ئېغىزدىن ـ ئېغىزغا كۆچۈرۈلۈپ، «ئەمەل خۇمارى» ناملىق بۇنداق بىر خاسىيەتلىك مەسەل ئېيتىلىپ يۈردى: «قەدىمكى زامانىدا توختىمەت ئىسىملىك بىر ئادەم ئون نەچچە يىل دورغا بولۇپ، خەلقتە قاتتىق زۇلۇم ساپتۇ. ئۇ خەلقنى ئالۋان ـ ھاشارغا مەجبۇرىي ھەيدەيدىكەن، ھەتتا ئۆزىنىڭ شەخسىي ئىشىنىمۇ زورلاپ قىلدۇرىدىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئۇ ئومۇمىي خەلقنىڭ قارشىلىقى بىلەن ئەمىلىدىن يىقىلىپتۇ. دورغا يىقىلغاندىن كېيىن، ئەمەلسىزلىك ئار كېلىپ، قىرىق كۈنگىچە ئۆيىگە بېكىنىپ يېتىپتۇ، بىر كۈنى خوتۇنى: ‹ئىسىقتا دىمىقىپ كېتىپلا، ئىشىك ئالدىدىكى سۇپىغا چىقىپ سەگىدەپ ئولتۇرسىلا بولمامدۇ؟› دەپ، مەھەللە جامائىتى سۇ ئېلىپ ئىچىدىغان ئېرىق بويىدىكى سۇپىغا بىسات سېلىپ بېرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن دورغا ھەر كۈنى سۇپىغا چىقىپ، خوتۇنىغا ئۆزىنى يەلپۈتۈپ يېتىپتۇ.

بىر كۈنى دورغىنىڭ كاللىسىغا غەلىتە بىر ئەقىل كېلىپتۇ. دورغا بىرنەچچە ياغاچچىنى يالاپ ئەكېلىپ ئىش بۇيرۇپتۇ. ياغاچچىلار دورغىنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە ئېرىقنىڭ ئۈستىنى تاختاي بىلەن يېپىپ، مىخلاپ، بىرنەچچە يەرگە قۇدۇقنىڭ ئاغزىدەك تۆشۈك ئېچىپ قويۇپتۇ.

دورغا سۇ ئالغىلى كەلگەنلەرگە قاراپ: ‹ھەي، ئاينىساخان! سەن بۇ تۆشۈكتىن ئال! ھوي، مايسىخان! سەن ئۇ

تۆشۈكتىن ئال! سەمەت، بۈيىاقتىن ئىال! نەمەت، ئىۈياقتىن ئال!›، دەپتۇ. خوتۇنى بولسا ھەيران بولۇپ: ‹توۋا، بۇ ئادەمنى! ئېرىقنى مىخلىتىپ نېمە قىلاركىن دەپتىمەن. سارالىق بولۇپ قالدىلىمۇ؟ بۇ ئادەملەرگە سۇ ئالىدىغان يەرنى سىلى كۆرسىتىپ بەرمىسىلىمۇ، ئۆزى بىلىپ ئالمامدۇ؟ بۇ نېمە قۇرۇق ئاۋارىگەرچىلىك؟!›، دەپ كايىپتۇ. دورغا: ‹ھەي ئەخمەق خوتۇن، سەن بىلمەيسەن! قانچە يىل دورغا بولۇپ، پۇقراغا بۇيرۇق قىلىپ ئۆگىنىپ قاپتىكەنمەن، يېقىلىۋېدىم، ھېچكىم گېپىمنى ئاڭلىمايدىغان بولدى. ئۇ يەردىن ئال، بۇ يەردىن ئال! دەپ بۇيرۇسام، ئۇلار دېگىنىمنى قىلسا، كونا كېسەل سەل - پەل بېسىلىدىكەن، مانا بۇ ئەمەلدارلىق خۇمارى!›، دەپتۇ.»

دانىشمەن ئەجدادلىرىمىزنىڭ بۇ ئەقىل - پاراسەت دۇردانىلىرىگە ھېلىقى داستىخان ئۈستىدە ئېغىزدىن - ئېغىزغا كۆچۈرۈپ يۈرۈپ ئېيتقانلار تەرىپىدىن بۇنداق بىر كىچىككىنە يېڭىلىق قوشۇلدى: توختىمەت دورغا ئاشۇنداق پاراسەتسىزلىك بىلەن ئۆزىنىڭ ئەمەل خۇمارىنى ئاستا - ئاستا بېسىپ، بۇ دۇنيانىڭ يورۇقىنى كۆرۈپ ياشىغان بولسىمۇ، لېكىن بىزنىڭ مەرۇپ ئاقساقال يەنىلا ئۆزىنىڭ ئەسلىي دانالىقى بىلەن: «ئەمدى بۇ دۇنيانى كۆزۈمۈمۇ كۆرمىسۇن، قالغان ئىشنى ئۇ دۇنياغا بېرىپ قىلاي!...» دەپ بىرلا تىنىقتا مەڭگۈ كۆزىنى يۇمۇپتۇ...

بۇ گەپلەر ھەتتا بەزىلەر تەرىپىدىن مەرھۇمنىڭ قىرىقى نەزىرسىدىمۇ تەپ تارتماي ئېيتىلىپ يۈردى...

ئون يەتتىنچى باب

قۇدرەتلىك خىتاب

(خاتىمە ئورنىدا)

بۇ ئەسەر مۇشۇ يەردە ئاساسەن ئاخىرلاشتى. قېيقالغىنى پەقەت بىرلا بەت. ئۇ بولسىمۇ، ئەدھەم توغرىسىدا يۇقىرىدىن چۈشىدىغان ئۆستۈرۈش بۇيرۇقنامىسى! لېكىن ئۇنىڭ چۈشىدىغان ۋاقتى ئېنىق بولمىغاچقا، بىز كۈتۈپ تۇرمىدۇق. ئەدھەم ئۇنى كۈتۈۋا-تىدۇ، كۈتمەكچى. چۈنكى، مەرۇپ ئاقساقال دوختۇرخانىدىكى ۋاقتىدا ئالمادىس بىرەر ئىش بولۇپ قالسا، كۆزۈم ئوچۇق كەتمىسۇن، دەپ ئۇنىڭ ئىشلىرىنى «يۇقىرىدىكى مۇھىم بىر ئادەم» گە تاپشۇرۇپ قويغان. بۇنى ئەدھەم بىلىدۇ، گەرچە ئۇ شۇنچە سۈرۈشتە قىلىپمۇ بۇ «مۇھىم ئادەم»نىڭ كىملىكىنى تاپالمىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئايانكى، بۇ ئىش جەزمەن XX ئەسىرنىڭ ئاخىرىدىكى ئاجايىپ مۆجىزىدەك يۈز بېرە-دۇ!... بۇ يولدا ئۇ ھەرقانداق داۋانلاردىن ئېشىشقا، ئۆتكەللەرنى بۆسۈشكە، جاپا ـ مۇشەققەتلەرنى تارتىشقا تەييار!

ئادەم ئۈمىدلىك ياشىشى كېرەك، ھايات پەقەت ئۈمىد سۈيى بىلەنلا سۇغىرىلىپ ياشنايدۇ! سەندە ئۈمىد، غايە، شىجائەت بولغاندىلا، ئاندىن ئۆزۈڭ ياقتۇرىدىغان، ياخشى كۆرىدىغان نەر-سەڭنى ھاياتىنىڭ قولىدىن ئالداش بىلەنمۇ، زورلۇق بىلەنمۇ تار-تىۋالالايسەن! ئېشەك چېغىدا: «ئالتۇن بېشىم ئامان بولسا،

ئالتۇن تاۋاقتا سۇ ئىچمەن!» دەيدۇغۇ؟!...

ئەدھەم ئەنە شۇنداق ئىرادىلىك ھەم ئۇمىدلىك ئىدى. لې-كىن بۇگۈن سەھەردە مەرۋپ ئاقساقالنى چۈشەپ ئويغانغاندا، قاتتىق چۆچۈپ كەتتى. كونىلار سەھەردە كۆرگەن چۈشنى ئوڭغا بۇرايتتى. ئەگەر شۇ بويىچە بولسا، مەرۋپ ئاقساقال گويا ئەد-ھەمنى ئۆز يېنىغا چاقىرىۋاتقاندەك، ئۇ دۇنيانىڭ جەبىر - جاپالە-رى بىلەن بەخت - ھالاۋىتىنىمۇ بىللە كۆرۈشكە بېشارەت بېرە-ۋاتقاندەك قىلاتتى...

ئەدھەم چۈشكىچە ناھايىتى خاموش ھەم كۆڭلى غەش ئۆتتى. چۈشتىن كېيىن، مەرۋپ ئاقساقالنىڭ روھى قورۇنۇپتۇ، دەپ ئويلاپ ئىختىيارسىز قەبرىستانلىققا قاراپ ماڭدى. ئۇ ئۆمرىدە تۇنجى قېتىم روھ توغرىسىدا ئويلىدى ۋە ئەزرائىل، ئاخىرەت، جەننەت، دوزاخ دېگەنلەرنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى ھەم بۇلارنى ئەتىگەن كۆرگەن چۈشىگە باغلاپ كۆرۈپ، ئىچ - ئىچىدىن قور-قۇپ كەتتى. شۇ تاپتا، ئۇ ئۆزىنىڭ كۆڭلىدىكىنى ئېيتالايدىغان بىرەر ئادەمگە تولىمۇ موھتاج ئىدى. ئۇنىڭ قايغۇ - ھەسرىتى، ئازرۇ - ئارمىنى، كۆرگەن - بىلگىنى، ئوي - خىيالى يۇرىكە-دە، كاللىسىدا، قورسىقىدا تېشىپ تۇراتتى. لېكىن، ئۇ بۇ نازۇك سىرلىرىنى ھېچكىمگە ئېيتالمايتتى، ئېيتسىمۇ ئاڭلايدە-غان ئادەم يوق ئىدى. ئادەملەر خۇددى ئۇنىڭدىن ۋابا ئىلاھىدىن قاچقاندەك يىراقلاشقانىدى...

ئۇ قەبرىستانلىقنىڭ سۇر باسقان جىمجىت يولىدا كېتىۋە-تىپ، ئالدىنقى كۈنى قايسىبىر ماتېرىيالدىن كۆرۈپ قالغان ئابدۇراخمان جامىنىڭ تۆۋەندىكى شېئىرىنى ھەسرەت بىلەن ئەس-كە ئالدى:

«دىل، ئەگەر ناگاھان غەمگە ئۇچرىساڭ،
غەمخور دوستۇڭ بولسا، ئۇ غەم ئەمەستۇر.

كۆلچەت كۆنى سادىق دوستلىرىڭ كېرەك،
بەختلىك كۈندە دوستلىرىڭ ھېچ كەم ئەمەستۇر!»

تاغ باغرىدا يېيىلىپ ياتقان جىمجىت قەبرىستانلىق مۆكۈلىدى، ئۇمچەرەپ تۇراتتى. ئەدھەم قورققان، ھودۇققان ھالدا بىر بېسىپ ـ ئىككى بېسىپ، ئېغىر سۇكۈنات باسقان سۇرلۇك بۇ ماكاندىن ئۆزى ئەسلەپ، سېغىنىپ كەلگەن ئادەمنىڭ قەبرىسىنى تەستە تاپتى. ئۇ ئېگىز قەبرە تېشىنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇردى ۋە ئۆزى بىلگەن كىچىك ئايەتلەرنى پىچىرلاپ ئوقۇشقا باشلىدى...

قەبرىستانلىقنىڭ ئۇستىدە يالغۇز سار ئەگىيتتى، ئەتراپتىن قاغا ـ قۇزغۇنلارنىڭ ئاندا ـ ساندا قاقىلدىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ، ئادەمنى بىر خىل مۇڭ، غېرىبلىق باساتتى...

كەچ كۈزنىڭ ھاۋاسى تۇرۇپلا ئۆزگەردى، بايىقى زۇمرەت تەك سۇزۇك ئاسمان بىردىنلا يۇندى چاچقاندەك سەتلىشىپ كەتتى. قەبرىستانلىقنى ئادەمنىڭ تېنىنى شۇركۈندۈرگۈدەك دەرىجىدە ۋەھىمە ھەم جىمجىتلىق باستى. ئەدھەم ئاستا ئورنىدىن تۇردى. قولىنى دۇئاغا كۆتۈرۈپ، دەسلەپ نېمىنىدۇر پىچىرلىدى، كېيىن تىترىگەن ئاۋازدا ئۇنلۇك قىلىپ، قەبرىگە نالە قىلدى: ئاقساقال، سىز ئارمان بىلەن كەتتىڭىز، مېنىمۇ ئارماندا قويدىڭىز! ... ئەمدى قەبرىڭىزدە جىم يېتىڭ، مەن تېخى ياش، ياشىشىم كېرەك، ھەممە تىرىكلەرگە ئوخشاش، ماڭمۇ تىنچلىق، خۇشاللىق ۋە خاتىرجەملىك كېرەك، سىزنىڭ روھىڭىز مېنى پاراكەندە قىلمىسۇن! ... ئاھ، خۇدا! بەندىلىرىڭنى نېمانداق ئاجىز، ناقابىل يارىتقان بولغىيتتىڭ! ... ھايات، تۇرمۇش شۇنچە قۇدرەتلىك، شۇنچە زوراۋانمۇ؟ ئۇنىڭ ئۇستىدىن ھۆكۈمرانلىق قىلىش بەندىڭنىڭ قولىدىن كېلەمدۇ؟! نېمىشقا؟ نېمىشقا؟ زادى كەلمەمدۇ؟! ...

توساتتىن ئەدھەمنىڭ قۇلىقىغا باھار تاشقىنىدەك گۈلدۈرلە-گەن، گۈلدۈرمامىدەك ياڭرىغان قۇدرەتلىك بىر ئاۋاز ئاڭلانغاندەك بولدى، ئۇ ئالاقزادىلىك ئىچىدە تۆت تەرەپكە قاراپ، ئاۋازغا قۇلاق سالدى. بۇ، ئۇزۇندىن بېرى تەڭرى نامىدا كېلىۋاتقان پاك ۋىجدان بىلەن ھەققانىيەتنىڭ ياڭراق خىتابنامىسى ئىدى: «شۇنداق، كەلمەيدۇ! كىمىكى كىشىلىك تۇرمۇش بىلەن ئويناشسا، ئۇ ئۆمۈر بويى ھېچقانداق ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرالمايدۇ، كىمكى ئۆزىنى ئۆزى باشقۇرالمىسا، ئۇ مەڭگۈ بىر قۇلدۇر!...»

1990 ـ يىل ئاپرېلدا ئۇرۇمچىدە يېزىلدى.
2001 ـ يىل سېنتەبىردە ئۇرۇمچىدە قىسمەن تۈزىتىلدى.

图书在版编目(CIP)数据

人生就是这样/艾海提·吐尔迪著. —乌鲁木齐：新疆青少年出版社，2003.9
ISBN 7—5371—0916—8

Ⅰ.人… Ⅱ艾.… Ⅲ.长篇小说—中国—当代—维吾尔语（中国少数民族语言） Ⅳ.I247.5

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2003)第 059396 号

责任编辑：尼加提·穆合里斯
责任校对：阿布列孜·阿巴斯
依巴达提·亚森
封面设计：阿力甫·夏

人生就是这样(维吾尔文)

（长篇小说）

艾海提·吐尔迪 著

新疆青少年出版社出版
（乌鲁木齐市胜利路100号 邮编：830001）
新疆新华书店发行 新疆金版印务有限公司印刷
850×1168 毫米 32开本 15.375印张
2003年9月第2版 2005年6月第2次印刷
印数：3001—6000

ISBN7—5371—0916—8 定价：25.00元
如有印刷装订问题请直接同出版社调换